

UNIwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny

Kierunek : Nauki Polityczne

Interdyscyplinarne Humanistyczne Studia

Doktoranckie

Tryb studiów: stacjonarny

Krzysztof Buciak

**Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej
wobec Białorusi i Ukrainy w latach 2000-2012.**

**Energy policy of the Russian Federation considering Belarus and Ukraine in the
years 2000-2012.**

Rozprawa doktorska

napisana pod kierunkiem

dr hab. Ryszarda M. Machnikowskiego, prof. nadzw. UŁ

Łódź 2019

SPIS TREŚCI:

Wstęp	4
I. TEORETYCZNE PODSTAWY BEZPIECZEŃSTWA	19
1. Czym jest bezpieczeństwo?	19
2. Czym jest bezpieczeństwo energetyczne?	23
3. Wielowymiarowość bezpieczeństwa energetycznego	26
4. Zasoby energetyczne a zużycie	27
5. Sytuacja Unii Europejskiej	32
II. PODSTAWY POLITYKI ENERGETYCZNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ	40
1. Historyczne uwarunkowania sektora gazowego	40
2. Transformacja systemowa o upadku ZSRR i początek reform sektora energetycznego	45
3. Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej po 2000 roku	52
4. Unia Europejska w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej	64
5. Nord Stream. Największe zwycięstwo Putina?	73
6. Gazprom jako najważniejszy instrument wywierania nacisku politycznego przez rząd Federacji Rosyjskiej	89
7. Główne założenia Strategii Energetycznej Federacji Rosyjskiej do 2030 roku	97
8. Analiza wybranych aspektów prezydentury Władimira Putina i Dmitrija Miedwiediewa	102
9. Wybory prezydenckie w 2008 roku	112
III. POLITYKA ENERGETYCZNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC REPUBLIKI BIAŁORUŚ	132
1. Geopolityczne uwarunkowania sektora gospodarczego i energetycznego Republiki Białoruś	132
2. Republika Białoruś jako państwo o znaczeniu tranzytowym	139
3. Sektor gazu ziemnego Republiki Białoruś. Uwarunkowania wewnętrzne	146
4. Bieltransgaz. Próby przejęcia przez Federację Rosyjską	153
5. Republika Białoruś w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej. Podstawy i przyczyny sporów	158
6. Klientka postawa Republiki Białoruś i dominacja Federacji Rosyjskiej	186
IV. POLITYKA ENERGETYCZNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC UKRAINY	209
1. Ukraina i jej miejsce w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej	209
2. Okres „pomarańczowej rewolucji” na Ukrainie	225

3. Konflikty Federacji Rosyjskiej i Ukrainy wokół sektora gazu ziemnego	231
4. Konflikt energetyczny z 2006 roku	235
5. Konflikt energetyczny z 2009 roku	246
6. Zażegnanie kryzysu energetycznego oraz jego następstwa	253
7. Zwycięstwo Wiktora Janukowycza w wyborach prezydenckich w 2010 roku	265
8. Perspektywy dla sektora energetycznego w relacjach obustronnych	288
Konkluzje	300
Literatura	306

Wstęp

Jednym z najważniejszych tematów będących przedmiotem nauk o polityce jest polityka energetyczna oraz polityka bezpieczeństwa energetycznego jako składowa ogromnego i niezwykle złożonego oraz obszernego zjawiska bezpieczeństwa jako takiego.

Wielu autorów wskazuje na niezwykle ważną rolę bezpieczeństwa energetycznego w rozwoju i budowie bezpieczeństwa ogólnego. Polityka energetyczna, jako jedna z żywotnych gałęzi interesów państwa jest ogromnie ważnym problem badawczym. Polityka energetyczna obecna jest na wielu polach, wielu aspektach polityki prowadzonej od szczebli niższych aż do międzynarodowego teatru działań. Przyjęcie pewnego modelu prowadzenia tej polityki służyć może chęci optymalizacji procesu decyzyjnego i przewidywaniu zachowań poszczególnych uczestników relacji między partnerami. Tak pojmowana polityka energetyczna pośrednio, jak i bezpośrednio oddziałuje w bardzo dużym stopniu na prowadzenie polityki jako takiej. Wpływa zarówno na politykę ekonomiczną, gospodarczą, oraz socjalną (przez możliwości refinansowania wydatków z zysków czerpanych z handlu i obrotu surowcami).

Poprzez negatywny wydźwięk przekazywanych przez media informacji, polityka energetyczna wielu osobom kojarzyć się może pejoratywnie poprzez fakt, że w mediach wskazuje się zazwyczaj na negatywne czynniki i możliwości wywierania wpływu oraz nacisku zarówno w sferze *soft power* jak i *hard/real politics*. Należy zwrócić uwagę na zależności pomiędzy sposobem prowadzenia gry energetycznej a charakterem ustroju państwa, kultury politycznej, tradycji i rozwoju standardów demokracji, ich przestrzegania i realizacji.

Polityka energetyczna w ujęciu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego jest czynnikiem, który wpływa na sprawność i efektywność podejmowanych przez państwa działań takich, jak reagowanie i zapobieganie sytuacjom prowadzącym do kryzysów energetycznych, nawiązywanie porozumień wielostronnych i kontraktów oraz wszystkie czynności rozumiane jako działania wewnętrzne. Poprzez analizę możliwości wywierania wpływu i oddziaływania na otoczenie, oraz możliwość wzmocnienia pozycji i roli przy jednoczesnej realizacji interesów pozwala na realizację interesów

politycznych. Część działań posiada charakter powtarzalny i możliwe jest ponowne ich zaistnienie w przyszłości.

Zważywszy na fakt intensywnej eksploracji tematu polityki i bezpieczeństwa energetycznego opracowania na ten temat często mają charakter tendencyjny, posiadają pewien bardzo ściśle określony zbiór informacji i tematykę niewykraczającą poza obszar konkretnego państwa lub grup kapitałowych. Bardzo małą ilość miejsca poświęca się na realizację badawczą opisu i wyjaśnienia tematyki wykraczającej poza relacje „międzyblokowe” jak Federacja Rosyjska wobec Stanów Zjednoczonych, Chin, czy Unii Europejskiej.

Retoryka z jaką mamy do czynienia pozwala domniemywać, że w świetle ogólnej opinii polityka energetyczna kojarzyć się może jako negatywny czynnik gry politycznej i systemu politycznego czasów obecnych. Pokusić się można o stwierdzenie, że o ile o jej znaczeniu wiadomo od dziesięcioleci, o tyle obecnie znacznie dotkliwiej działa użycie ostatecznych rozwiązań kwestii podporządkowywania państw klientów, oraz znacznie mocniejszy wydźwięk działania takie znajdują. Zaznaczyć należy, że przekazy naukowe, jak i medialne, nacechowane są w dużej mierze negatywnymi aspektami danego zjawiska i procesu poddawanego badaniu, który z natury rzeczy nie może zostać przedstawiony w pozytywnym świetle ze względu na jego cechy i przebieg. Z drugiej strony należy zaznaczyć istotny wpływ polityki energetycznej (jakiego) na kształtowanie ładu, porządku i bezpieczeństwa w ujęciu lokalnym, jak i globalnym. W przypadku, gdy dochodzi do powstania kryzysu energetycznego zazwyczaj wskazuje się na celowe działanie firm sektora energetycznego, nakierowane jedynie na maksymalizację zysku. Zasługi pozytywne przypisywane są rządóm poszczególnych państw, choć od tego również znajdziemy bardzo wiele wyjątków.

Polityka energetyczna eksplorowana jest w ujęciu badawczym przede wszystkim przez nauki społeczne, w których to nauki o polityce podejmują się badania jej roli i oddziaływania na system polityczny, reprezentanci palestry skupiają się na aspektach legislacyjnych w kontekście porozumień i umów. Socjologowie poddają analizie oddziaływania procesu na grupy społeczne, historycy zaś podają badaniu genezę zjawiska i jej proces historyczny, co w połączeniu z badaniami ekonomistów w obszarze gospodarki pozwala nakreślić bardziej całościowy obraz badanego zjawiska.

W zależności od tego, jakiego wyboru perspektywy badawczej dokona osoba eksplorująca zagadnienie może być ono wyjaśniane na kilka sposobów. Zaznaczyć należy, że podejście badawcze jako cecha indywidualna pracy naukowej może być często bardzo zróżnicowane oraz zawierać w sobie różną optykę, w jakiej przedstawiane będzie zagadnienie.

Badania dotyczące teorii bezpieczeństwa na poziomie narodowym, jak i ponadnarodowym dotyczą aktywności aktorów gry politycznej, oceny ich działań oraz uwarunkowań systemowych, w jakich prowadzone są działania opisywane.

Polityka energetyczna, aktywność aktorów biorących w niej udział, ich działań, badane są w celu bardziej rzeczowego i konkretnego przedstawienia nurtu i zasad rządzących zagadnieniem. Badane są także czynniki mające istotny wpływ na działania legislacyjne oraz egzekutywę. Ostatnim obszarem, który został poddany badaniu jest ocena kosztów społecznych jakie są efektem prowadzenia polityki energetycznej w konkretny sposób. W świetle polityki energetycznej, podmiotem wiodącym jest państwo lub korporacja, które poprzez działanie ma zamiar wpłynąć na innych aktorów gry politycznej.

W niniejszej pracy podmiotami gry politycznej są zarówno organizacje międzynarodowe, rządy państw oraz grypy skupione wokół korporacji energetycznych. Rodzi to podstawy do podwójnej optyki w charakterze klienckim oraz dostawczym.

W Polsce problematyka polityki energetycznej, bezpieczeństwa energetycznego jest eksplorowana dość obszernie, jednak ma to zazwyczaj charakter wycinkowy chaotyczny i subiektywny. Brak jest opracowań, które traktowały by problematykę zawartą w niniejszej pracy jako całość.

Autor postawił sobie za cel poznawczy niniejszej pracy przedstawienie sposobu prowadzenia polityki energetycznej przez Federację Rosyjską wobec wybranych krajów sąsiednich Europy Środkowej i Wschodniej, jak, Białoruś oraz Ukraina w kontekście uwarunkowań rządzących systemami politycznymi i ekonomicznym, wskazanie czynności o charakterze zarówno funkcjonalnym, jak i dysfunkcjonalnym oraz przyczyn, stosowanych strategii i metod działań aktorów gry politycznej.

Jako cel teoretyczny wskazać należy próbę wyjaśnienia warunków funkcjonowania i struktur zależności podmiotów uczestniczących oraz zbadanie

specyfiki działania grup podmiotów sektora energetycznego. Jako cel praktyczny autor pragnie wskazać różnice i zbieżności prowadzenia polityki energetycznej przez Federację Rosyjską w kontekście zmiany prezydenckiej.

Problemem badawczy jest określenie jaki był wpływ zmiany głowy państwa na system energetyczny oraz funkcjonowanie polityki bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej. W jakim ujęci nastąpiły zmiany i w jakim kierunku zmiany owe prowadziły władze Federacji Rosyjskiej.

Analizując obecny stan badań nad opisywaną tematyką można zauważyć, że w badaniach tych istniała pewna luka. Wobec ogromnej ilości dostępnych źródeł temat pracy został celowo doprecyzowany przez autora w ujęciu ram czasowych oraz zawiera opis konkretnych aspektów, które zdaniem autora ze względu na swoją wagę oraz oddziaływanie na stosunki międzynarodowe znajdują uzasadnienie w zakresie treści pracy. Należy zaznaczyć, że w zależności od poziomu relacji pomiędzy uczestnikami procesu władzy oraz jej charakterystyki system decyzyjny powodujący konkretne działania umiejscowiony jest nieco inaczej w systemach politycznych państw przytaczanych jako badane w treści pracy. Poza kluczową rolę instytucji państwowych ogromny wpływ mają również przedsiębiorstwa sektora energetycznego grupy lobbujące, nie bez głosu pozostają grupy interesu. Powodem podjęcia tematu jest kontynuacja pracy badawczej, pojętej podczas studiów magisterskich, oraz fakt, że polityka energetyczna jest zjawiskiem ponadczasowym, wielowymiarowym oraz wieloaspektowym, które w znaczącym stopniu przyczyniają się kształtowania porządku na świecie. Polityka bezpieczeństwa energetycznego zasługuje na miano jednej z najważniejszych w ujęciu strategicznym dziedzin funkcjonowania państw oraz ich gospodarek, która poprzez zasadniczy z natury cel zapewnienia ciągłości i bezpieczeństwa dostaw jest w dobie obecnego czasu jest elementem warunkującym działanie pozostałych składowych systemu. Biorąc pod uwagę zmiany na mapie politycznej świata, jakie nastąpiły w 1991 roku, kiedy przestał istnieć Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, oraz wzmocnienie i ujednolicenie integralności politycznej oraz siły głosu Europy, należy zwrócić uwagę na zmianę dynamiki w zakresie polityki energetycznej. 1 maja 2004 roku w Europie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej tematyka nabrała nowego tematu. Wspomniane wyżej procesy spowodowały zasadniczą zmianę znaczenia bezpieczeństwa energetycznego i przeniesienie jego aspektów na nowych, silniejszych, aktorów gry politycznej, którzy

stali się realnie współodpowiedzialni za kształtowanie polityki energetycznej na arenie międzynarodowej. Nie bez znaczenia jest wspólny głos państw Unii Europejskiej na podstawie Traktatu z Lizbony, który wszedł w życie 1 grudnia 2009 roku. Ważną rolę odgrywa instrumentalne podejście Federacji Rosyjskiej do tematyki dostawy surowców kopalnych do Państw Zachodnich zwłaszcza przez pryzmat wykorzystania politycznego zależności tych państw, połączony z brakiem relacji międzysystemowych i jednoznaczną możliwością uniezależnienia od dostaw błękitnego paliwa ze Wschodu¹. Sytuacje opisane w pracy, z jakimi mieliśmy do czynienia posiadają wiele wymiarów ponieważ należy zauważyć, że mimo struktur i jednomyślności polityka energetyczna w ujęciu Zachodu zdominowana jest przez „państwa Starej Unii”, które niejako zyskują, co pokazuje praktyka, większy i silniejszy wpływ na jej kształtowanie w relacjach ze Wschodem. Poprzez „kryzysy gazowe” w relacjach Federacji Rosyjskiej i Ukrainy można dostrzec dwa aspekty problemu: pierwszym jest wskazanie, jak ważne jest poszukiwanie alternatywnych źródeł dostaw błękitnego paliwa, drugim intensyfikacja uwagi i działań poświęcanych problematyce bezpieczeństwa energetycznego. Polityka energetyczne oraz działania z nią związane wskazują na pewną prawidłowość w ujęciu intensyfikacji jej użyteczności w sytuacjach spornych w stosunkach międzynarodowych. Działania państw producentów, państw tranzytowych warunkują możliwość nagłego nieprzewidywalnego wystąpienia zmian w wielu regionach świata poprzez kształtowanie sytuacji gospodarczej i ekonomicznej. Zarówno w przeszłości, jak i w teraźniejszości polityka energetyczna odegrała i odgrywa ogromną rolę jako element składowy światowego systemu bezpieczeństwa oraz kształtowania porządku istniejącego świata. Zważywszy na fakt że coraz większa jest rola interesów ekonomicznych w stosunkach międzynarodowych zasadne wydaje się być zacytowanie Edwarda Luttwaka, według którego „geopolityka w coraz większym stopniu determinowana jest interesami ekonomicznymi, a więc podejście geopolityczne staje się coraz bardziej geoeconomiczne”². W ujęciu bezpieczeństwa energetycznego uwarunkowania o naturze geopolitycznej są powodem i czynnikiem kształtującym

¹ „Błękitne paliwo” nazwa, która będzie używana w dalszej części pracy wobec gazu ziemnego zważywszy na fakt jego ogólnego, bardzo częstego występowania w publikacjach i opracowaniach naukowych.

² *Bezpieczeństwo narodowe Polski. Geopolityczne i geoeconomiczne uwarunkowania*, red. Edward Haliżak, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, wyd. A. Marszałek, Toruń 2007, s. 33, za Edward Luttwak, *From Geopolitics to Geoeconomics, Logic of Conflict, Grammar of Commerce*, The National Interest, nr. 20, 1990-1991, s. 17-23.

przebieg procesu powstawania tras tranzytowych dla paliw kopalnych³. Kolejnym ważnym czynnikiem jest rozwój technologiczny, który warunkuje powstawanie projektów, które nie były dotąd możliwe do zrealizowania, ponadto przybiera formę i postać jednych z najbardziej dynamicznych determinant geopolityki, co przekłada się na możliwość osiągania komparatywnej przewagi przez niektóre państwa⁴.

Celami pracy są ukazanie tego czym jest polityka energetyczna, przybliżenie idei przyświecających aktorom gry politycznej, oraz realizacji ich żywotnych interesów, ukazanie tego ile z pomysłów i deklaracji współpracy godnych jest uwagi w komparacji z realpolitik. Celem jest także ukazanie wpływu polityki energetycznej na zachowanie porządku i bezpieczeństwa w skali regionalnej i globalnej. Należy zwrócić uwagę na układy i porozumienia wpływające na kontrolę i ograniczenie produkcji, tranzytu i zużycia, które w znaczącym stopniu przyczyniły się do utworzenia swoistego status quo będąc bardzo ważnym impulsem, ukazującym możliwość prowadzenia dalszych rozmów i negocjacji w dziedzinie światowego obrotu paliwami oraz działaniem sektora energetycznego jako ogółu w powiązaniu z innymi dziedzinami działalności państwa. Jako cel dodatkowy wskazać należy próbę przytoczenia różnic oraz zbieżności w zakresie prowadzenia polityki energetycznej i rozgrywania działań Federacji Rosyjskiej wobec zmian głowy państwa. Dodatkowym aspektem jest analiza i próba wskazania roli, siły oraz sposobów działania Polski, Białorusi oraz Ukrainy. Aspekt kolejny to wpływ sytuacji politycznej i gospodarczej na ideę powstania Gazociągu Północnego oraz fakt jak inwestycja zmieniła wspomniane sytuacje na kontynencie europejskim. Nie bez znaczenia pozostają „wojny gazowe”, ich przyczyny, przebieg oraz zakończenie, a także wnioski jakie aktorzy powinni wyciągnąć z gry. Jako cel pracy podjęto próbę wskazani relatywnie umiarkowanej skuteczności oddziaływania opisywanych państw wobec relacji z Federacją Rosyjską.

Wobec mnogości dostępnych źródeł zauważalny jest fakt braku opracowań traktujących o możliwości skutecznego oddziaływania przez konkretne państwa, wyłączając działania rozumiane jako przynależności do konkretnej wspólnoty, na rozwój i kształtowanie polityki energetycznej. Powyższa praca wpisuje się w lukę

³ „O ile rozmieszczenie interesów polityczno-strategicznych na różnych obszarach można przedstawić za pomocą kręgów mniej więcej ciągłych i jednorodnych zależnie od odległości, to w przypadku interesów ekonomicznych przypominałoby ono centkowaną skórę lamparta”. C. Jean, *Geopolityka*, wyd. Ossolineum 2003, s. 116.

⁴ Desmond Ball, *Modern technology and Geopolitics*, [w]: *On Geopolitics: Classical and Nuclear*, red. C. Zoppo, Ch. Zorgbibe, Dordrecht 1985, s 172-173.

badawcza poprzez przedstawienie konkretnych relacji pomiędzy aktorami gry politycznej i próbę przedstawienia odpowiedzi na pytania o naturę i relacje związane z polityką energetyczną pomiędzy wymienionymi państwami w ujęciu praktycznym oraz realny wpływ na kształtowanie polityki bezpieczeństwa energetycznego. Należy zauważyć, iż mimo bardzo szybkiej dynamiki procesów związanych z polityką energetyczną należy każdy przypadek analizować jako oddzielny wątek, niemożliwe jest uogólnienie problemu. Niezwykle bogata różnorodność źródeł i materiałów traktujących o badanym problemie skłania do konieczności ich starannej i wnikliwej kwerendy oraz selekcji stąd w pracy wykorzystany został określony zasób literatury, który merytorycznie odzwierciedla potrzeby owej pracy. Analizą objęto źródła pierwotne i dokumenty narodowe udostępniane przez rządy państw opisywanych w pracy. Selekcja materiałów objęła również źródła wtórne. Szczególnie ważna okazała się literatura krajowa której autorami są m. in. : Andrzej Antoszewski, Marcin Bodio, Jacek Czaputowicz, Erhard Cziomer, Roman Kuźniar, Teresa Łoś-Nowak, Eugeniusz Ponczek, Alicja Stepień-Kuczyńska, Włodzimierz Malendowski, Ernest Wyciszkiewicz, Przemysław Żurawski vel Grajewski i inni. W pracy wykorzystano również odniesienia do raportów, ekspertyz i analiz tworzonych przez liczne organizacje i autorów, czasopisma specjalistyczne, artykuły w prasie i internecie.

Próba określenia ram czasowych jest związana z rozpoczęciem pierwszej kadencji prezydenckiej przez Władimira Putina natomiast koniec rozważań jest związany z pierwszą kadencją Dmitrija Miedwiediewa jako prezydenta Federacji Rosyjskiej. Przyjęcie końcowe okresu badawczego skutkuje możliwością rzetelnego przedstawienia rozwoju działań i procesu na przestrzeni wymienionych lat. Należy również zaznaczyć, że niektóre zdarzenia opisywane w pracy dotyczą okresu sprzed omawianego okresu, jednak niemożliwym jest ze względu na konieczność określenia i przedstawienia tła historycznego, ich pominięcie.

Podczas pisania pracy postawiono dwie tezy główne.

T I: Państwa realizujące współpracę na gruncie energetycznym z Federacją Rosyjską są zawsze pozostawiane w pozycji klienckiej,

T II: Państwa współpracujące na gruncie polityki energetycznej z Federacją Rosyjską, poprzez zastosowanie wobec nich preferencyjnych warunków dostaw

surowców energetycznych poddawane są procesowi uzależniania i wchłaniania energetycznego, gospodarczego i politycznego przez Federację Rosyjską.

T III: Służby specjalne w porozumieniu z przedstawicielami resortów siłowych przy pomocy Władimira Putina doprowadziły do centralizacji państwa, częściową odbudowę pozycji mocarstwowej Federacji Rosyjskiej oraz upaństwowienie sektora energetycznego w Rosji.

Podstawowym pytaniem badawczym jest to w jaki sposób zmienia się sposób prowadzenia przez Federację Rosyjską oraz jej partnerów polityki energetycznej w zależności od zmieniającej się sytuacji na arenie międzynarodowej. Rozwinięciem pytania jest próba odpowiedzi na nurtujące autora zagadnienie, jak w umiejętny sposób Federacja Rosyjska rozdaje karty wraz ze zmianami u steru władzy. Dodatkowym pytaniem, jakie należy zadać jest to o potencjalne kierunki rozwoju polityki energetycznej oraz możliwości realizacji procesu dywersyfikacji dostaw. Pytanie ostawione jako dodatkowe to w jaki sposób należy podchodzić do definiowania bezpieczeństwa energetycznego, oraz w jak dużym stopniu bogactwa surowców energetycznych dają możliwość realizacji interesów politycznych.

Jako tezy:

T I: Ścisła centralizacja władzy widoczna podczas rządów Władimira Putina ogranicza suwerenność państwa opisywanych oraz zwiększa ich zależność od Federacji Rosyjskiej.

T II: Byłe państwa składowe, znajdujące się w czasie istnienia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich poprzez realizację polityki energetycznej „motywowane” są do współpracy na zasadach postawionych przez Federację Rosyjską

T III: Federacja Rosyjska wybiórczo traktuje partnerów gospodarczych.

T IV: Opisywane państwa nie wykorzystały w stopniu możliwym do uzyskania strategicznego położenia względem Federacji Rosyjskiej w celu realizacji własnych interesów oraz polepszenia bezpieczeństwa energetycznego.

T V: Działania Federacji Rosyjskiej w zakresie polityki energetycznej utrudniają budowę jednolitej i spójnej polityki energetycznej państw wymienionych w pracy.

Polityka energetyczna, a jeszcze ściślej, polityka bezpieczeństwa energetycznego, choć poruszana w badaniach naukowych od bardzo długiego czasu nie uzyskała jednak do tej pory oddzielnego aparatu badań. Bierze to swój powód w relatywnie nowym podejściu nauk politycznych do tego tematu, stąd literatura przedmiotu nie wypracowała do tej pory jednego uniwersalnego modelu badań. Wykazane wyżej faktu w połączeniu z ogromną interdyscyplinarnością omawianego zjawiska skłania autora do konieczności użycia kilku metod badawczych. Wykorzystana została metoda decyzyjna, która była niezwykle pomocna w trakcie analizy spójności a także oceny skutków efektywności i skuteczności decyzji podejmowanych przez strony biorące udział w procesie. Metoda ta była również pomocna przy analizie oficjalnych materiałów opracowywanych przez rządy państw jako ocena spójności i koordynacji działań instytucji. Metoda decyzyjna była wykorzystana przy ocenie przyczynowo-skutkowej wpływu państw na politykę energetyczną⁵. Przystępując do badania problemu, jako kolejna najbardziej adekwatna i użyteczna, wydaje się być metoda historyczna w swojej odmianie genetycznej polegająca na badaniu genezy zjawiska, powstania pewnych zjawisk, oraz metoda porównawcza polegająca na wykrywaniu podobieństw między procesami i zjawiskami, dla ustalenia różnic między nimi. Obie metody były przydatne w równym stopniu, genetyczna przy przedstawianiu rozwoju historycznego procesów, zaś porównawcza przy rozważaniach dotyczących zapisów poszczególnych traktatów oraz porozumień i zobowiązań współpracy. Kolejną metodą użytą w trakcie badań była metoda instytucjonalno-prawna, która pozwana na analizę aktów prawnych stanowiących przez instytucje w celu przybliżenia ich treści i uzyskania odpowiedzi na konkretne pytania w postaci ich zapisów, pozwoliła ona na zidentyfikowanie najważniejszych uwarunkowań polityki bezpieczeństwa energetycznego i instrumenty wykorzystywane do wpływania na nią. Podczas pisania pracy zastosowanie znalazła również metoda analizy systemowej pozwalając traktować politykę energetyczną jako niezwykle ważnej i istotny element systemu politycznego jako całości⁶. W ujęciu metody analizy systemowej bezpieczeństwo energetyczne traktowane jest jako podsystem bezpieczeństwa narodowego, jako że badania koncentrowały się na określonym

⁵ Ziemowit J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2000, s.13-174.

⁶ A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej* [w:], Andrzej W. Jabłoński, L. Sobkowiak, (red), *Studia z teorii polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 73-88.

podsystemie należy wskazać, że jest to analiza średniego rzędu. Zastosowanie metody analizy systemowej ma na celu identyfikację najbardziej optymalnych, z punktu widzenia opisywanych państw, kierunków działań, jakie należy podjąć, wprowadzić lub udoskonalić poprzez reformę lub modyfikację. Bardzo ważne jest wskazanie, że analiza systemowa ma niezwykle szerokie zastosowanie w aspekcie prognozowania rozwoju sektorów energetyczno-paliwowych⁷. Analiza badawcza przeprowadzana przez pryzmat politologiczny, dotycząca potencjału polityki energetycznej w ujęciu wyzwań współczesnego sektora oraz zmian energetyczno-klimatycznych wyposażona jest w prognozy naukowe, które oparte są na przesłankach historycznych oraz teraźniejszych, w celu ukazania najbardziej prawdopodobnych konsekwencji, przy uwzględnieniu jednoczesnych ograniczeń w prognozowaniu politycznym⁸.

Jako pojęcie o znaczeniu podstawowym wyróżnić należy politykę energetyczną, politykę bezpieczeństwa energetycznego, w stosunku do której w ujęciu różnych podmiotów opisywanych w pracy, różne jest również podejście do niej. Współczesna interpretacja podczas pracy badawczej dostarcza wielu problemów natury badawczej ze względu na dynamizm i zmiany zachodzące w zakresie badanego zjawiska. Najbardziej adekwatnym wobec wskazanych powyżej aspektów procesu wydaje się zastosowanie do podejścia prezentowanego przez „szkołę kopenhaską”⁹, według której bezpieczeństwo energetyczne nie jest traktowane jako stan, lecz jako proces dynamiczny przy jednoczesnym uwzględnieniu niezwykle szerokiego zakresu definiującego proces bezpieczeństwa¹⁰.

W trakcie pracy badawczej zastosowano również koncepcję wielopoziomowego zarządzania, która była bardzo użyteczna poprzez możliwość analizy, jakiej poddano instytucje i mechanizmy oddziaływania na życie polityczne i działania polityczne, które

⁷ M. Kudelko, *Znaczenie analizy systemowej w prognozowaniu rozwoju systemów paliwowo-energetycznych*, „Polityka energetyczna”, Tom 8, Zeszyt specjalny, Instytut gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Kraków 2005.

⁸ A. Chodubski, *O metodologicznym podejściu do przewidywania w polityce*, [w:] *Przyszłość i polityka. Nadzieje i strachy zbiorowe przełomu tysiącleci*, red. E. Ponczek, A. Sepkowski, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 9-32.

⁹ Pojęcie „szkoła kopenhaska” użyte zostało po raz pierwszy w 1994 roku przez Bill’a McSweeney’a w trakcie spotkania Kopenhaskiej Grupy Badań nad Bezpieczeństwem. Patrz Karina P. Marczuk, *Trzecia opcja. Gwardie narodowe w wybranych państwach Basenu Morza Śródziemnego*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2007 s. 70.

¹⁰ Karina P. Marczuk, *Trzecia opcja ...*, op. cit s. 70-71.

mają bezpośrednie przełożenie na politykę energetyczną¹¹. Niezwykle istotnym aspektem jest również fakt, że oprócz państw w procesie formułowania polityki energetycznej udział biorą podmiot niepaństwowe, przedsiębiorstwa energetyczne, grupy interesu itp. Skutkiem transnarodowej działalności korporacji energetycznych dochodzi do sytuacji, w której spory pomiędzy nimi są dla stron mniej opłacalne, co wpływa również na osłabienie oddziaływania w ujęciu lokalnym, narodowym oraz międzynarodowym. Analiza metody podejmowania decyzji jest w pracy rozpatrywana na poziomie subsystemowym, który dotyczy kształtowania polityki, istotne w związku z powyższym jest zidentyfikowanie aktorów biorących udział w procesie i relacji między nimi.

Kolejną teorią, która znalazła zastosowanie w pracy jest teoria racjonalnego wyboru zakładająca racjonalność wyborów, która skłania do jasno określonych działań przez aktorów biorących udział w procesie. Podmioty państwowe, mające jasno określone interesy w ramach polityki energetycznej dążą do ich realizacji przy jednoczesnym uwzględnieniu obowiązujących reguł i zasad, poprzez które realizowana jest zasada eliminacji podejść skrajnych, lub koncepcji godzących w dobro wspólne.

Zastosowanie znalazła również teoria geopolityczna, w ujęciu której każde z opisanych państw posiada unikalną, niepowtarzalną i wyjątkową przestrzeń geograficzną, przy pomocy której dąży do maksymalizacji bezpieczeństwa energetycznego¹². Nie bez znaczenie jest możliwość realizacji interesów wspólnych poprzez współpracę między państwami oraz działania z wykorzystaniem koalicji.

Techniki badawcze zastosowane w pracy to podejście politologiczne oraz technika krytycznej analizy materiałów źródłowych, zarówno źródeł pierwotnych pod postacią dokumentów wyselekcjonowanych w trakcie kwerend a także źródeł w postaci monografii, opracowań zbiorowych, strategii, raportów, analiz, artykułów naukowych, publicystycznych, prasowych.

Praca składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem i zakończeniem, każdy rozdział zawiera podrozdziały. Praca zawiera także wyszczególnioną literaturę, która była użyta podczas pisania pracy.

¹¹ Paweł J. Borkowski, *Koncepcja wielopoziomowego zarządzania*, [w:] Paweł J. Borkowski, *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*, wyd. Difin, Warszawa 2007, s. 161-175.

¹² J. Dyduch, P. Mikiewicz, S. Rzeszółko, *Krytyczne wprowadzenie do teorii stosunków międzynarodowych*, wyd. Arboretum, Wrocław 2007, s. 109-119.

Pierwszy rozdział jest opisem warstwy teoretycznej procesu i zjawiska bezpieczeństwa oraz odpowiedzią na pytanie o to, czym jest bezpieczeństwo energetyczne. Niezwykle ważne jest przedstawienie genezy procesu jakim jest polityka energetyczna i jego rozwoju na przestrzeni zmieniających się realiów historycznych, zmiany znaczenia i sposobu realizacji. W rozdziale przedstawiono wielowymiarowość bezpieczeństwa energetycznego, które musi być analizowane i badane w trzech wymiarach. W rozdziale wskazano również kwestie związane z wydobywaniem ropy naftowej oraz poziomem rezerw w ujęciu surowców energetycznych. Niemożliwym jest pominąć w rozdziale kwestie związaną z Unią Europejską jako największym odbiorcą i konsumentem gazu ziemnego dostarczanego przez Federację Rosyjską.

Rozdział drugi traktuje o powstawaniu zrębów nowoczesnej polityki energetycznej prowadzonej przez Federację Rosyjską. Przedstawia genezę i tło historyczne zmian, które ukształtowały obecny obraz tego sektora od lat pięćdziesiątych XX wieku aż do końca pierwszej dekady XXI wieku. Konieczne jest przybliżenie sytuacji związanej ze zmianą ustrojową i zakończenia funkcjonowania Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz przejęcia działań przez prawnego sukcesora na arenie międzynarodowej w postaci nowo powstałej Federacji Rosyjskiej. Rozdział przybliży znaczenie reform, jakie nastąpiły w przekształconym, z Ministerstwa Gazownictwa, monopolistycznym i gigantycznym na arenie międzynarodowej w postaci Gazpromu. Nie bez znaczenia są nazwiska dysydentów rosyjskiego sektora gospodarczego, za sprawą których dokonała się w Federacji Rosyjskiej „reforma” skutkująca przeobrażeniami na zrębach których narodziła się gospodarka wolnorynkowa. W rozdziale opisano początek najnowszej historii Federacji Rosyjskiej, która rozpoczęła się wraz z wyborem Władimira Putina na urząd rezydenta. Wskazano konkretne działania centralizacyjne, umacniające sektor energetyczny i gospodarczy pod rządami centralnymi. W kolejnej części rozdziału opisany został projekt Gazociągu Północnego, który jest opisem niebywale ważnej, jak i niekoniecznie korzystnej dla wszystkich stron zainteresowanych, inwestycji. Podrozdział podnosi i akcentuje warunki zawierania porozumienia i realizacji projektu. Bardzo ważnym aspektem jest pominięcie państw tranzytowych w celu, zaznaczanym przez Federację Rosyjską, zapewnienia nieprzerwanych, niezakłóconych i ciągłych dostaw surowca do Europy Zachodniej. Realizacja inwestycji określona może być mianem zwycięstwa Władimira Putina biorąc pod uwagę skalę trudności oraz koszt związany z projektem. Nie bez

znaczenia jest również fakt konieczności eliminacji obaw i zastrzeżeń państwa, które nie wyrażały optymizmu związanego z inwestycją. Na podstawie podrozdziału wskazuje się finalizację procesu dywersyfikacji źródła tranzytu gazu ziemnego z pominięciem państw tranzytowych, jak Białoruś oraz Ukraina. Na podstawie Strategii Energetycznej Federacji Rosyjskiej do 2020 roku opisane zostają realia prowadzenia polityki energetycznej przez Federację Rosyjską, przedstawione zostaje poglądowo jak Rosja definiuje, kształtuje i odbiera problematykę bezpieczeństwa energetycznego. Rozdział jest próbą rozwinięcia wątków zamieszczonych w poprzednich rozdziałach, próbą konkretyzacji i wykazania różnic lub zbieżności pomiędzy sposobem i stylem prowadzenia polityki energetycznej przez prezydenta Władimira Putina oraz sukcesora Dmitrija Miedwiediewa. Jak pokazuje praktyka zmiany, jeśli nastąpiły, polegają na wizerunkowej modyfikacji sposobów działania i ociepleniu wizerunku przy jednoczesnym kontynuowaniu linii nakreślonej przy powoływaniu do życia Gazpromu wraz z następującą zmianą systemową w 1991 roku.

W rozdziale trzecim opisane zostały polityczne relacje z Republiką Białoruś jednym z głównych odbiorców i konsumentów paliw kopalnych eksportowanych przez Federację Rosyjską. Opisane zostały geopolityczne uwarunkowania związane z położeniem Białorusi oraz przyczyny i przebieg konfliktów, które miały miejsce pomiędzy Republiką Białoruś oraz Federacją Energetyczną na gruncie polityki energetycznej. Przedstawiona została rola Białorusi jako państwa tranzytowego oraz związane z tym wyzwania i zagrożenia. Przedstawiona zostaje retoryka postawy klienckiej i jej wpływ na gospodarkę, siłę polityczną i możliwości oddziaływania przez wspomniane wyżej państwo i organizację. Opisana została sytuacja związana z długimi rządami prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenki oraz realia rządzące relacjami między państwami, jak i wewnętrzne uwarunkowania rynku energii oraz gazu ziemnego na Białorusi. W rozdziale opisano również proces związany z przejmowaniem sieci przesyłowych i tranzytowych należących do państwowego Bieltransgazu przez Federację Rosyjską.

Rozdział czwarty jest próbą opisu relacje obustronnych pomiędzy Federacją Rosyjską oraz Ukrainą. Nie bez znaczenia pozostaje fakt specyfiki uwarunkowań rządów na Ukrainie oraz zawiłych relacji związanych, podobnie jak w poprzednim rozdziale, z podpisywanymi umowami, które nie zawsze mają charakter równostronny i daje o sobie znać pozycja klienta państwa odbiorcy. Sytuacja taka związana jest z

faktem, że odbiorca poprzez umiejętne rozgrywanie polityki energetycznej przy użyciu oręża posiadanego przez producenta, dyscyplinowany jest przy jej pomocy i ukierunkowywany w celu realizacji interesów dostawcy, co jednocześnie wiąże się często ze stratami po stronie odbiorcy. Warte odnotowania jest również fakt systemu pośrednictwa w handlu i obrocie paliwami kopalnymi, co znajduje swoje zarzewie na rynku wewnętrznym Ukrainy. W rozdziale tym następuje próba odpowiedzi na pytanie o to, czy państwa odbiorcy mogą być określane mianem zakładników gry energetycznej.

Podziękowania za pomoc i życzliwość przy pisaniu pracy, wskazanie dróg i możliwości osiągnięcia potencjalnych pomocy naukowych kieruję wobec: Radosława Bani, Marka Bodziany, Mariana Brody, Andrzeja de Lazari, Katarzyny Dośpiał-Borysiak, Piotra Ebbiga, Norberta Gilla, Stanisława Kosmyński, Krystyny Kujawińskiej Courtney, Marii Łukowskiej, Włodzimierza Malendowskiego, Michała Pierzgałskiego, Eugeniusza Ponczka, Jacka Regini-Zacharskiego, Marka Sempacha, Andrzeja Sepkowskiego, Moniki Skierniewskiej, Michała Słowikowskiego, Alicji Stępień-Kuczyńskiej, Magdaleny Śniadeckiej-Kotarskiej, Tadeusza Wallasa, Agaty Włodarskiej-Frykowskiej, Przemysława Żurawskiego vel Grajewskiego.

Wyrazy szczególnego podziękowania składam Panu dr hab. Ryszardowi Machnikowskiemu, prof. nadzw. UŁ, opiekunowi naukowemu i promotorowi w trakcie procesu studiów doktoranckich oraz magisterskich. Szczególne podziękowania za pomoc, życzliwość, motywację oraz wyrozumiałość podczas pisania pracy oraz spotkań seminaryjnych, inspiracje, wskazówki oraz liczne informacje merytoryczne.

Ciężko opisać szczególny wymiar podziękowań jakie kieruję moim rodzicom za bezgraniczne wsparcie, motywację, pomoc oraz wyrozumiałość.

Podziękowania kieruję również do niezliczonej ilości osób, z którymi miałem przyjemność współpracować

Pracę dedykuję moim rodzicom

I. TEORETYCZNE PODSTAWY BEZPIECZEŃSTWA.

Bezpieczeństwo to termin, który stosowany jest w odniesieniu do stanu uzyskanego na drodze realizacji podstawowych, egzystencjalnych interesów państwa, narodu, grup sojusznicznych lub też innych ugrupowań złożonych z tych państw¹³. Pochodzi od łacińskiego *sine cura* = *serucitas*, sine-bez, cura-troska, securitas – wolność od trosk, poczucie pewności, wyzbycie się stanów niepokoju lub zagrożenia¹⁴. Bezpieczeństwo wyraża się w wielu formach, istnieje także wiele czynników warunkujących bezpieczeństwo o czym będzie mowa w dalszej części pracy. Bezpieczeństwo energetyczne jest integralną częścią bezpieczeństwa narodowego, obejmuje działania zorientowane na zaspokojenie zapotrzebowania gospodarki państwa na nośniki energii, składa się z kilku istotnych wymiarów, które zostaną przedstawione w dalszej części pracy¹⁵.

1. CZYM JEST BEZPIECZEŃSTWO.

Bezpieczeństwo jako stan rzeczywistości znane jest ludzkości od czasów starożytnych. Bezpieczeństwo to stan, kiedy państwo, naród, organizacja, grupa narodów nie czują zagrożenia, czy to w postaci zewnętrznej czy też wewnętrznej. Istnieje rozgraniczenie na bezpieczeństwo międzynarodowe i wewnątrzpaństwowe. W czasach, w których żyjemy bezpieczeństwo regulowane jest w sposób formalny. Obecna instytucjonalizacja procesu bezpieczeństwa, umowy, porozumienia są kontynuacją dawnej polityki poprzednich epok. W ówczesnych czasach naród, jednostka, zgadzały się na ograniczenie własnej suwerenności w imię wyższej instancji tj. państwa, władcy, zyskując w zamian bezpieczeństwo gwarantowane przez ówczesny twór państwowy¹⁶. Występuje tutaj naturalnie nawiązanie do umowy społecznej postulowanej przez takich myślicieli jak Hugo Grocjusz, Baruch Spinoza, Thomas

¹³ W. Malendowski, *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Cz. Mojsiewicz (red.), wyd. Atla2, Wrocław 2004, s.43.

¹⁴ S. Gawłowski, R. Listowska – Gawłowska, T. Piecuch, *Bezpieczeństwo energetyczne kraju*, wyd. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2010, s. 10.

¹⁵ J. Kowalski, J. Kozera, *Mapa zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego RP w sektorach ropy naftowej i gazu ziemnego* [w]: „Bezpieczeństwo Narodowe” nr 9-10/2009, wyd. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2009, s. 301.

¹⁶ J. Sobczak, *Postawy wiedzy o państwie i prawie*, J. Sobczak (red.), wyd. Agencja eSeM, Poznań 2002, s. 39.

Hobbs, John Lock czy też Jean Jacques Rousseau¹⁷. Nawiązanie do bezpieczeństwa znajdujemy już w myślach Platona, Epikura, oraz średniowieczu – Wilhelm Ockham, Marsyliusz z Padwy, Mikołaj z Kuzy¹⁸. Bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych funkcji państwa. Zaliczane jest do funkcji zewnętrznych, poprzez które państwo zobowiązuje się do podejmowania działań mających na celu zagwarantowanie bezpieczeństwa zewnętrznego swojemu społeczeństwu¹⁹.

Opisując bezpieczeństwo, jako całość, oraz proces rządzący polityką należy zwrócić uwagę na kilka istotnych elementów. Występuje wiele powiązań, wspólnych elementów ale póki co nie powstało jedno, powszechnie uznane i akceptowane jako jedyne słuszne pojęcie bezpieczeństwa. Największą trudnością w zdefiniowaniu pojęcia bezpieczeństwa jest jego dynamika. Kolejnym dylematem jest to jak wielki jest zakres wartościowy pojęcia. Jest nim także zakres mnogości podmiotów, które biorą udział w relacjach międzynarodowych. Poprzez to kreują czasami oddzielny termin dotyczący właśnie konkretnej sytuacji²⁰. Bezpieczeństwo w rozumieniu stosunków międzynarodowych jest stanem najwyższej konieczności. Państwo dąży do zapewnienia bezpieczeństwa, jako dobra najwyższego, sobie jako podmiotowi stosunków międzynarodowych oraz swoim obywatelom jako elementowi składowemu państwa. W czasach stałego postępu technologicznego żadne państwo nie może pozwolić sobie na zaniedbanie własnego bezpieczeństwa. Nie można też pozwolić sobie na naruszenie bezpieczeństwa innego państwa nie spodziewając się jakiegokolwiek reakcji zwrotnej wymierzonej w agresora. Mowa tutaj o czynniku militarnym. Jest to jeden z najważniejszych aspektów bezpieczeństwa jako całości. Ma on w dzisiejszych czasach zdecydowanie mniejsze znaczenie niż w przeszłości, kiedy aspekt militarny dominował w całym procesie bezpieczeństwa państwa. Mimo to w ujęciu tradycyjnym zajmuje on nadal bardzo wysoką pozycję²¹. Wszystko uległo diametralnej zmianie wraz z wynalezieniem nowych rodzajów broni, m.in. broni taktycznej. Wszystko jest zależne od sytuacji politycznej, ekonomicznej czy społecznej danego państwa. Wiele zależy od stosunków z sąsiadami, z którymi dane państwo może pozostawać w relacjach

¹⁷ Opierają się one na dobrowolnej umowie członków społeczeństwa, która zawierana była pomiędzy nimi samymi lub też nimi a władcą. W myśl teorii ludzie zrzekli się części naturalnej wolności w zamian za oferowane im przez państwo korzyści.

¹⁸ Ibidem s. 39.

¹⁹ J. Muszyński, *Podstawy nauki o polityce, państwie i prawie*, wyd. adam marszałek, Toruń 2007, s. 101.

²⁰ Tomasz W. Kaźmierczak, *Bezpieczeństwo energetyczne – Implikacje uzależnienia Polski od importu gazu ziemnego (Zarys problemu)*, wyd. Promotor, Warszawa 2008, s. 11.

²¹ Cz. Mojsiewicz, *Co wpływa na bezpieczeństwo międzynarodowe* [w]: *Stosunki Międzynarodowe*, W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), wyd. Atla2, Wrocław 2004, s.37.

określanych często jako napięte, jak np. sytuacja Stanów Zjednoczonych i Korei Północnej²². Incydent koreański²³ i głosy mówiące o tym, iż nie przerodzi się w żaden konflikt o charakterze regionalnym, lokalnym czy globalnym padały już w listopadzie 2010 roku²⁴, jednak sierpień 2011 roku pokazał powtórkę owego incydentu²⁵. Czynniki militarny jest tematem, który może być rozpatrywany w wielu aspektach jednak powinien on być tylko narzędziem w rękach struktury politycznej o charakterze demokratycznym. Upływ czasu zmienił podejście do bezpieczeństwa, przeważa tworzenie organizacji mających na celu interakcję i kooperację wielu sojuszników. Tendencja ta jest obserwowana od dawna, czego przykładem jest powstanie Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, która spełnia swój cel i pokładane w niej nadzieje. Innym przykładem jest też pomysł budowy Europejskiej Wspólnoty Obronnej. Budowanie kontyngentów wojskowych złożonych z wielu grup jest przykładem idealnej współpracy²⁶. Wszystkie korpusy złożone są z państw sąsiadujących ze sobą, dochodzi tutaj do procesu budowy wzajemnego zaufania, poznania sąsiada, rozwiania obaw o nieprzewidzianą i nagłą napaść z jego strony²⁷. Obecna sytuacja międzynarodowa zahamowała znaczenie siły militarnej, jednak powrót jej znaczenia jest tylko kwestią czasu. Wszystko jest zależne od tego, kiedy wyczerpią się obecne złoża surowców mineralnych.

Bardzo ważnym czynnikiem bezpieczeństwa państwa jest aspekt gospodarczy, powiązany w mniejszym, lub też większym stopniu z czynnikiem militarnym. Czynniki gospodarczy decyduje o ekonomicznym potencjale państwa. W sferze gospodarki również ważna jest wzajemna kooperacja i działanie w mocnej grupie państw realizujących jeden, lub wiele celów wzmacniających ich sytuację ekonomiczną.

²² Sprawa z 2010 roku, kiedy to wyspa Yeonpyeong należąca do Korei Południowej została ostrzelana przez północnokoreańskie pociski wywołał sprzeciw Stanów Zjednoczonych oraz wysłanie lotniskowca USS George Washington w rejon incydentu.

²³ *Dzień po incydencie koreańskim władze USA wysyłają lotniskowiec*, wydanie internetowe Gazety Wyborczej, http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80605,8710315,Dzien_po_incydencie_koreanskim_USA_wysylaja_lotniskowiec.html dostęp w Internecie: 18.08.2011; 16:14,

²⁴ *Atak Korei Północnej na Południową: Będzie wojna?*, strona internetowa tygodnika NewsweekPolska, <http://swiat.newsweek.pl/atak-korei-polnocnej-na-poludniowa--bedzie-wojna-,68454,2,1.html> dostęp w Internecie: 18.08.2011; 16:28.

²⁵ *Granica koreańska niespokojna. Reżim Kima znów prowokuje*, strona internetowa tygodnika NewsweekPolska w wersji urządzeń mobilnych, <http://lajt.newsweek.pl/swiat,80677.html> dostęp w Internecie: 18.08.2011; 16:30.

²⁶ Proces ten buduje wzajemne relacje i stosunki między państwami biorącymi udział w danej misji, np. korpus francusko-niemiecko-belgijski, korpus niemiecko-holenderski, oraz korpus duńsko-niemiecko-polski.

²⁷ Cz. Mojsiewicz, *Co wpływa na bezpieczeństwo międzynarodowe*, s. 37.

Bardzo skuteczną bronią państw w dziedzinie gospodarki są międzynarodowe przedsiębiorstwa, holdingi czy korporacje transnarodowe. Realizują one cele gospodarcze danego inwestora, osłabiające przy tym gospodarkę państwa, w którym inwestują. W praktyce w wielu przypadkach przynosi to większe szkody niż zyski czerpane przez społeczeństwo lub państwo, na terenie którego działa dany koncern²⁸. W obecnych czasach często padają głosy, że państwa są uzależnione od światowych gigantów gospodarczych i posiadają coraz bardziej ograniczoną suwerenność²⁹.

Czynnik, który jest ściśle powiązany z gospodarką jest aspekt finansowy wpływający na pozycję państwa poprzez jego operacje finansowe na rynkach walutowych. Bardzo poważnymi graczami są tutaj banki światowe m.in. Międzynarodowy Fundusz Walutowy (ang. FED) czy Bank Światowy kontrolujący gospodarkę większości państw. Doskonałym przykładem potęgi i upadku może być sytuacja Stanów Zjednoczonych pogrążających się w recesji po wybuchu kryzysu w 2008 roku. Zobowiązania USA mogą zostać wykupione przez Chiny. Będzie to ogromny, o ile nie ostateczny cios, zadany kulturze Zachodu.³⁰ Cała sytuacja przedstawia w klarowny sposób jak mocno finanse poszczególnych państw świata są ze sobą powiązane i na co należy się przygotować w sytuacji ewentualnej niewypłacalności państwa. Problem, który z pozoru może wydawać się jedynie problemem poszczególnego państwa lub grupy państw może przybrać postać globalną jak chociażby ostatni kryzys z 2008 roku, oraz obecny kryzys Eurolandu grożący rozpadem Strefy Euro³¹.

Ściśle powiązany z czynnikiem finansowym jest czynnik technologiczny oraz informacyjny. Technologia jest podporą ekspansji gospodarczej państwa, wygrywa producent nowoczesnych, wydajnych i mało chłonnych surowcowo produktów. Lepszą pozycję mają tutaj oczywiście państwa wysoko rozwinięte. Czynnik informacyjny obejmuje środki masowej informacji, przez które państwo może wpływać na obywateli oraz na inne państwa publikując pewne materiały, dane, prognozy. Żyjąc w epoce Internetu zapewnia to stały dostęp do najnowszych informacji. Globalna sieć jest głównym, po telewizji medium oddziałującym na ludzkie opinie. Ogromną rolę

²⁸ M. Peter-Wirski, *Firmy silniejsze niż państwa*, strona internetowa miesięcznika Stosunki Międzynarodowe, <http://www.stosunki.pl/?q=content/firmy-silniejsze-ni%C5%BC-pa%C5%84stwa> dostęp w Internecie] 18,08,2011; 17:20.

²⁹ Cz. Mojsiewicz, *Co wpływa na bezpieczeństwo i suwerenność państw*, s. 34.

³⁰ M. Nowicki, Razem na złe i gorsze, „NewsweekPolska” 2011, nr.32, s. 52-54.

³¹ M. Nowicki, Euro idzie na przemiał, „NewsweekPolska”, 2011, nr. 10, s. 64-66.

odgrywa szybkość przekazu informacji. Ludzie chcą patrzeć na to, co dzieje się właśnie w tej chwili.

2. CZYM JEST BEZPIECZENSTWO ENERGETYCZNE.

Bezpieczeństwo energetyczne jest ściśle i nierozzerwalnie powiązane z bezpieczeństwem państwa, z bezpieczeństwem ogólnym³². Rozpatrywanie bezpieczeństwa energetycznego w kategorii pojedynczej gałęzi, dziedziny mija się z celem. Mnogość wzajemnych powiązań z innymi zagadnieniami wyklucza możliwość badania bezpieczeństwa energetycznego w sposób jednowymiarowy, zamknięty. Bezpieczeństwo energetyczne jest to integralna część bezpieczeństwa narodowego, obejmuje działania zorientowane na zaspokojenie zapotrzebowania gospodarki państwa na nośniki energii³³. Inna próba ujęcia bezpieczeństwa energetycznego to dostępność energii, która nie jest ograniczona czasowo, jest zróżnicowana pod względem form jej dostarczania, oraz co ważniejsze dostarczana jest po rozsądnej cenie, lub cenie która może być uiszczona przez nabywcę, lub inaczej po dostępnej cenie³⁴. Próba zdefiniowania tego pojęcia przez Rząd Federalny Niemiec oraz Komisję Europejską, uznaje za bezpieczeństwo energetyczne, możliwość wyprodukowania oraz wykorzystania energii, która jest stosunkowo niedroga, spełnia wymagania względem środowiska oraz jest przyjazna dla człowieka i jego otoczenia. Określenie „stosunkowo niedroga” należy rozumieć wielowymiarowo, w rozumieniu politycznym i gospodarczym³⁵. Działania prowadzone w temacie energetyki są przedmiotem twardej i konsekwentnej *realpolitik*. Można snuć domysły, iż kontrola obecnych zasobów energetycznych świata jest przykładem gry. Politycznym efektem zdaje się być

³² S. Gawłowski, R. Listowska – Gawłowska, Tadeusz Piecuch, *Bezpieczeństwo energetyczne kraju*, s. 10.

³³ J. Kowalski, J. Kozera, *Mapa zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego RP w sektorach ropy naftowej i gazu ziemnego*, s. 301.

³⁴ P. Czerpak, *Bezpieczeństwo energetyczne* [w]: *Bezpieczeństwo międzynarodowe, teoria i praktyka*, K. Żurkowska, M. Grącik (red.), wyd. Oficyna Wydawnicza – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005, s. 122.

³⁵ Ogromne koszty gospodarcze będące wynikiem działań politycznych poniosły Stany Zjednoczone w 1973 roku wskutek kryzysu paliwowego spowodowanego poparciem USA dla Izraela w wojnie z Egiptem (Wojna izraelsko-arabska), w październiku 1973 roku (Wojna Yom-Kippur od dnia ataku w dniu największego święta religijnego). Podczas wojny Yom-Kippur arabscy członkowie OPEC zdecydowali o wstrzymaniu eksportu ropy naftowej do państw, które popierały Izrael. Embargo na dostawy ropy naftowej spowodowało spowolnienie gospodarki USA oraz państw Zachodu popierających Izrael, w USA doszło m.in. do powstawania ogromnych kolejek przed stacjami benzynowymi, stan taki utrzymywał się przez kilka miesięcy. Co ważne wskutek wydarzeń doszło także do zmiany sposobów ustalania ceny ropy naftowej co miało zaowocować zwiększeniem zysków państw eksportujących ropę naftową (dla zobrazowania cena baryłki ropy w 1970 roku to 2 dolary, w 1973 roku to 12 dolarów, co daje sześciokrotny wzrost ceny).

względnie rozumiana równowaga sił na świecie³⁶. Dla ukazania, jak do problemu energetyki podchodzi Polska należy w tym miejscu przytoczyć pojęcie wskazane przez ustawodawcę: „bezpieczeństwo energetyczne – stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska”³⁷. Według dokumentu *Polityka energetyczna Polski do 2025 roku*³⁸ można zauważyć zmianę pojęcia bezpieczeństwa energetycznego³⁹. *Polityka energetyczna Polski do 2030 roku*⁴⁰ przedstawia sytuację w jeszcze inny sposób⁴¹. Widzimy zatem, iż zakres bezpieczeństwa energetycznego jest bardzo szeroki. Nie ujmuje on jedynie obecnych ram czasowych, poziomu zasobów czy zapotrzebowania ale uwzględnia także prognozy. Co najmniej nieracjonalne byłoby opieranie się na sytuacji bieżącej bez uwzględnienia rozwoju gospodarki. W teorii spotykamy także uwagę, że proces musi być technicznie i ekonomicznie uzasadniony. Nie wystarczy jedynie wydobycie surowca, potrzebne jest długie planowanie jego jak najbardziej efektywnego wykorzystania przy minimalizacji strat związanych z procesem technologicznym⁴². Utrzymanie bezpieczeństwa energetycznego przez państwo powinno być oparte na wielu działaniach. Najważniejsze to wytworzenie systemu prawno-ekonomicznego, za pomocą którego zostałyby wymuszone takie elementy jak pewność dostaw, zachowanie konkurencyjności. Należy pamiętać o spełnieniu norm ochrony środowiska naturalnego przed jakimikolwiek niechcianymi, nieplanowanymi konsekwencjami ewentualnych awarii czy błędów ludzkich⁴³. Niektórzy autorzy, jak Marcin Kaczmarek, przekonują, że bezpieczeństwo energetyczne nie jest, samo w

³⁶ S. Muller-Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne. Nowy pomiar świata*, wyd. Wydawnictwo : Z naszej strony, Szczecin 2009, s. 7.

³⁷ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 roku *Prawo energetyczne, wraz z późniejszymi zmianami*. Dz. U. z 2003 r. nr 153, poz. 1504 ze zm.

³⁸ To stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania na paliwa i energię, w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy minimalizacji negatywnego oddziaływania sektora energii na środowisko i warunki życia społeczeństwa

³⁹ *Polityka energetyczna Polski do 2025 roku, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 4 stycznia 2005 roku*, s. 5.

⁴⁰ Mianowicie „przez bezpieczeństwo energetyczne rozumie się zapewnienie stabilnych dostaw paliw i energii na poziomie gwarantującym zaspokojenie potrzeb krajowych i po akceptowalnych przez gospodarkę i społeczeństwo cenach, przy założeniu optymalnego wykorzystania krajowych zasobów energetycznych oraz poprzez dywersyfikację źródeł i kierunków dostaw ropy naftowej, paliw ciekłych i gazowych.

⁴¹ *Polityka energetyczna Polski do 2030 roku, Ministerstwo Gospodarki, projekt z dnia 04-09-2008, Wersja nr 2*, s. 7.

⁴² G. Bartodziej, M. Tomaszewski, *Polityka energetyczna i bezpieczeństwo energetyczne*, wyd. Nowa Energia, Racibórz 2009, s. 73.

⁴³ S. Gawłowski, R. Listowska – Gawłowska, Tadeusz Piecuch, *Bezpieczeństwo energetyczne kraju*, s. 11.

sobie, rodzajem bezpieczeństwa. Jest ono częścią bezpieczeństwa gospodarczego, ekonomicznego, i co ważne wskazują na bezpieczeństwo ekologiczne jako oddzielny rodzaj bezpieczeństwa. Pozwala to sądzić, że energetyka oraz ekologia, w kwestii bezpieczeństwa nie są ze sobą powiązane ani zależne względem siebie⁴⁴. Prosty, jednocześnie głośny przykład, sytuacji, która miała miejsce w 1989 roku u wybrzeży Alaski⁴⁵. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwa doprowadziło do katastrofy ekologicznej, burząc w ten sposób bezpieczeństwo ekologiczne⁴⁶. Bezpieczeństwo energetyczne należy rozpatrywać w odniesieniu do kryterium podmiotowego, które wyróżnia bezpieczeństwo energetyczne państw – producentów oraz państw – konsumentów. W odniesieniu do drugiego kryterium, kryterium przedmiotowego należy wziąć pod uwagę takie aspekty jak strategiczno – geopolityczny, ekonomiczny, a także środowiskowy⁴⁷. Bezpieczeństwo państw producentów jest przez nich rozumiane odmiennie od państw konsumentów, producenci pod pojęciem bezpieczeństwa rozumieją przede wszystkim niezagrożone, nieprzerwane

⁴⁴ M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, wyd. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 13.

⁴⁵ Aby zapewnić sobie nieprzerwane dostawy surowców energetycznych, w tym przypadku ropy naftowej, dla zaspokojenia zapotrzebowania gospodarki, Stany Zjednoczone zbudowały rurociąg dostarczający ropę naftową wydobywaną na północy do portu w Valdez na Alasce. Tankowiec Exxon Valdez który transportował ropę dalej do USA uległ wypadkowi, wpłynięcie na skały zanurzone płytko pod wodą w zatoce, przez co doszło do rozszczelnienia poszycia tankowca. Jako, że był to tankowiec starego typu, nieposiadający zabezpieczenia na taką ewentualność w postaci druposzyciowego kadłuba wiele tysięcy litrów ropy wydostało się z ładowni tankowca zanieczyszczając wybrzeże Alaski na długie lata Exxon Valdez, tankowiec zbudowany w stoczni z San Diego w 1986 roku, ładowność ok 1,48 mln baryłek ropy. Do katastrofy doszło 24 marca 1989 roku u wybrzeży Alaski, w Zatoce Księcia Williana. Z Szacunków do zatoki wydostało się od 11 do nawet 35 milionów galonów ropy naftowej (ok. 41-132 mln litrów ropy naftowej w zależności od podawanych informacji), skażeniu uległo około 1900km linii brzegowej. Należy nadmienić, iż padają głosy w myśl których katastrofa sprzed ponad dwudziestu lat nadal kładzie się cieniem na obecnej sytuacji ekologicznej regionu. Co więcej są to głosy i stanowisko wyrażane przez ekologów, przez co należy przyjmować je z dużą dozą krytyki przez możliwość oddziaływania lobby ekologiczne, które w rzeczywistości może być powiązane z konkurencyjnym wobec Exxon Mobile, innym potentatem eksploatującym pokłady ropy, jednak zasługuje na przedstawienie, <http://wiadomosci.ekologia.pl/srodowisko/Exxon-Valdez-wciaz-truje,11756.html>, dostęp 24.08.2011; 19:54.

⁴⁶ Kolejny przykład do katastrofa ekologiczna spowodowana przez koncern BP w Zatoce Meksykańskiej 20 kwietnia 2010 roku. W skutek rozszczelnienia instalacji i wybuchu na platformie wiertniczej Deepwater Horizon, który spowodował jej zatonięcie, do wód Zatoki Meksykańskiej wydostało się prawie 5 milionów baryłek ropy naftowej (ok. 666 tys. ton). Dostęp w internecie http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,8207442,666_tys_ton_ropy_Najwieksza_katastrofa_w_historii.html dostęp 24.08.2011; 19:25. Koszty dla brytyjskiego koncernu BP mogą być znacznie wyższe niż koszty katastrofy tankowca Exxon Valdez z 1989 roku. Dostęp w Internecie http://forsal.pl/artykuly/418052,wyciek_ropy_w_zatoce_meksykanskiej_spowoduje_wieksze_szkody_niz_katastrofa_tankowca_exxon_valdez.html, 24.08.2011; 19:58.

⁴⁷ Ibidem, s. 13.

możliwości sprzedaży surowca. Analogicznie konsumenci stawiają na pewność, oraz ciągłość dostaw do własnego państwa, gospodarki⁴⁸.

Rozpatrując opisywane zagadnienie w wielu próbach definiowania pojęcia znajdujemy różne elementy powiązane ze sobą. Chodzi tutaj o dywersyfikację dostaw surowcowych, potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa instalacji i infrastruktury⁴⁹.

3. WIELOWYMIAROWOŚĆ BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO.

Bezpieczeństwo energetyczne obejmuje kilka wymiarów, z których najważniejsze zostaną przedstawione poniżej⁵⁰. Pierwszym z wymiarów, jest wymiar surowcowo-produktowy. Jest on związany z procesem mającym na celu monitorowanie, jak i prognozowanie energetycznych potrzeb danego państwa. Kolejnym wymiarem jest aspekt infrastrukturalny, związany z koniecznością istnienia sprawnej technicznie, wydajnej instalacji zapewniającej nieprzerwane dostawy surowcowe. Jednym z najważniejszych wymiarów jest wymiar polityczny, w którym państwo obejmuje rolę kontroli działalności w sferze koncesyjnej, wydawanie pozwoleń, regulacji prawnych, czyli ogół działań właścicielskich. Następnym czynnikiem jest czynnik międzynarodowy, w skład którego wchodzi decyzje dotyczące importu paliw energetycznych, lub ewentualnych zobowiązań państwa, jak i sposoby ich realizacji. Nie można pominąć również czynnika kapitału ludzkiego, który z całościowego punktu widzenia może urastać do rangi najważniejszego czynnika. Zawiera się w nim dostępność osób, będących w posiadaniu fachowej, niezbędnej wiedzy do zapewnienia prawidłowego funkcjonowania polityki bezpieczeństwa energetycznego danego państwa⁵¹. Wielka gra dotycząca energetyki, zapewnienia bezpieczeństwa państwu w XXI wieku, zostanie według niektórych rozegrana pomiędzy głównymi światowymi „aktorami”: Stanami Zjednoczonymi, Federacją Rosyjską, Rosją, Chinami i Unią Europejską⁵². Dochodzi do starcia dwóch prądów myślowych, jedną z nich jest filozofia określana „nową wielką polityką siły”, którą posługują się Stany Zjednoczone, Chiny i Rosja, z drugiej strony mamy do czynienia z koncepcją stawiającą na taki styl

⁴⁸ M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, s. 14.

⁴⁹ Ibidem, s. 14.

⁵⁰ J. Kowalski, J. Kozera, *Mapa zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego RP w sektorach ropy naftowej i gazu ziemnego*, s. 302.

⁵¹ Ibidem, s. 13.

⁵² S. Muller-Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne. Nowy pomiar świata*, s. 7.

prowadzenia polityki, który ma na celu złagodzenie konfliktów o zasoby naturalne.⁵³ Pod adresem Unii Europejskiej padają zarzuty, całkiem racjonalne i mające głębokie, solidne podstawy, argumenty dotyczące braku wspólnej polityki energetycznej, pewnej, zdefiniowanej, opierającej się na solidnych podstawach. Prowadzenie skutecznej gry w polityce zagranicznej jest dzisiaj wręcz niemożliwe bez posiadania jasno określonej polityki energetycznej. Co więcej brak owej polityki doprowadzić może do znacznego osłabienia gospodarczego i ekonomicznego Unii Europejskiej jako całości. Europa nadal nie jest w stanie zrozumieć, że jej polityka w kwestii energii nie może skupiać się jedynie na krajach członkowskich, ale z racji tego, że jest, i jak wiele wskazuje, jeszcze długo będzie uzależniona od importu surowców energetycznych od swoich wschodnich oraz południowych partnerów, powinna skupić się na kształtowaniu polityki energetycznej właśnie w nawiązaniu do tych państw⁵⁴. Na szczęście w obecnym czasie można zaobserwować pewne zmiany z świadomości Europy, problem bezpieczeństwa energetycznego jest sprowadzany do ujęcia bezpieczeństwa w ogóle, co ważne dotyczy to obu wymiarów tj. wewnętrznego, jak i zewnętrznego⁵⁵. Dalsze rozważania dotyczące bezpieczeństwa energetycznego zostaną poczynione w dalszej części pracy.

Podrozdział wymaga tak szerokiego i rozległego opisu pojęcia bezpieczeństwa oraz spraw z nim związanych w celu przedstawienia choćby małego zakresu jego realnego oddziaływania. Wszystkie informacje zawarte w podrozdziale są faktami zdającymi się słusznie zajmować w nim miejsce i dobrze opisywać, czy też obrazować cały proces bezpieczeństwa.

4. ZASOBY ENERGETYCZNE A ZUŻYCIE

Jak powszechnie wiadomo zasoby surowców energetycznych będących obecnie podstawą gospodarki światowej tj. ropa naftowa, gaz ziemny, węgiel kamienny/brunatny, są to zasoby nieodnawialne. Określa się je też jako przyrodnicze, lub organiczne nośniki energii. Globalna gospodarka napędzana była paliwami kopalnymi od momentu rewolucji przemysłowej⁵⁶. Co do określenia globalnych

⁵³ Ibidem, s. 14.

⁵⁴ Ibidem, s. 14.

⁵⁵ R. Riedel, *Bezpieczeństwo energetyczne we współczesnej securitologii* [w]: *Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, P. Mickiewicz, P. Sokołowska (red.), wyd. adam marszałek, Toruń 2010, s. 22.

⁵⁶ F. Krawiec, *Rola odnawialnych źródeł energii w rozwiązaniu globalnego kryzysu energetycznego* [w]: *Odnawialne źródła energii w świetle globalnego kryzysu energetycznego, wybrane problemy*, F. Krawiec (red.), wyd. Difin, Warszawa 2010, s. 16.

zasobów oraz wydobycia i konsumpcji gospodarki światowej występuje wiele sprzeczności. W przypadku wydobycia, czy konsumpcji sytuacja jest prosta i dająca się efektywnie zmierzyć oraz racjonalnie przedstawić i wyjaśnić. Zmieniająca się ilość zasobów sprawia aktualnie ogromny kłopot. Ogromne nakłady finansowe, specjalne programy technologiczne są w stanie jedynie przybliżyć szacunkową wielkość zasobów. Należy bezwzględnie zaznaczyć, iż energetyczne zasoby współczesnego świata dzielą się na zasoby ogólne (*respurces*), oraz na zasoby udokumentowane (*proved reseves in place*), które są zdadne do eksploatacji i wydobycia⁵⁷. Zasoby są podgrupą złóż rozpoznanych, które przy obecnych warunkach technologicznych, czy też niewystarczającym stopniu ich rozpoznania nie nadają się do eksploatacji. Rezerwy surowcowe są częścią zasobów rozpoznanych nadających się do eksploatacji przy uwzględnieniu znanych technologii, cechują się opłacalnością wydobycia⁵⁸. Wszystko wskazuje na to, że pierwsza połowa XXI wieku będzie należeć do paliw konwencjonalnych, jednak już teraz dążąc do zrównoważonego rozwoju gospodarka świata powinna szukać zastępczych źródeł energii⁵⁹. Kategoryzacja podziału rezerw idzie jeszcze dalej, wyróżnia rezerwy udowodnione, potencjalne i prawdopodobne⁶⁰. Eksploatacja złóż uzależniona jest od kilku ważnych czynników, które dają racjonalne podstawy ich wydobycia. Mowa tutaj o wielkości złóż, warunków zalegania surowca i jego wydobycia. Bardzo ważna jest jakości surowca oraz podstawy ekonomiczne w postaci kosztów wydobycia i ceny⁶¹.

Obecne zasoby surowcowe dają czas na opracowanie nowych technologii „czystej energii”. Należy pamiętać, że czas ten jest ograniczony. W momencie, gdy niektórzy analitycy szacują, że w 2030 roku wzrost zapotrzebowania na ropę naftową wyniesie aż 45% obecnej konsumpcji, a do 2050 roku aż o 90% otwarte zostaje wielkie

⁵⁷ M. Jaczewski, *Człowiek a energia*, „Energetyka”, 2006, nr. 4, s. 1.

⁵⁸ Gerard F. Neuwied, *Na jak długo starczy zasobów?* „Biuletyn Górniczy”, wyd. Górnicza Izba Przemysłowo-Handlowa, nr 1-2 (67-68), styczeń-luty 2001, http://www.gifh.com.pl/bg/2001_1-2/najakdlugo.html dostęp w Internecie: 25.08.2011; 13:08.

⁵⁹ E. Mokrzycki (red.), *Podstawy gospodarki surowcami energetycznymi*, wyd. Uczelniane wydawnictwa naukowo-dydaktyczne, Kraków 2005, s. 15.

⁶⁰ Rezerwy udowodnione – obejmuje złoża kompletnie zidentyfikowane i zbadane w zakresie geologii, adekwatne do eksploatacji pod względem ekonomicznym. Rezerwy potencjalne – złoża, które dzięki ciągłemu postępowi technologicznemu stwarzają możliwość wydobycia. Rezerwy prawdopodobne – złoża, których istnienie nie zostało udowodnione, jest ono jedynie domniemane na podstawie prób sejsmicznych wykonywanych przez firmy poszukujące złóż.

⁶¹ B. Trzcinańska, *Surowce energetyczne* [w]: *Energia w czasach kryzysu*, K. Kuciński (red.), wyd. Difin, Warszawa 2006, s. 38.

pole spekulacji⁶². Posiadanie lub też brak surowców energetycznych przez dane państwo w pewien oczywisty sposób determinuje jego pozycję w regionie, lub świecie⁶³. Państwo którego sytuacja jest niekorzystna, może stać się zakładnikiem energoterrorystycznej polityki państw sąsiednich. Inne państwa poprzez swoje odpowiednie, umiejętnie sterowane zachowanie mogą wymusić ustępstwa w kwestii gospodarczej, politycznej, militarnej⁶⁴.

Polityka zagraniczna każdego państwa jest kreowana w sposób umożliwiający realizację założonych celów poprzez wykorzystanie własnych środków. Dzięki takiemu działaniu ma doprowadzić do realizacji pewnej wizji politycznej najkorzystniejszej dla danego państwa.. Petrodolary, jak nazywa się zyski czerpane z eksportu ropy naftowej, mogą być wykorzystane na różny sposób, czego doskonałym przykładem są państwa arabskie, Federacja Rosyjska czy też Norwegia. Wracając do światowych zasobów, a cechą potwierdzającą ich wielowymiarowość jest fakt, iż o ile w sensie energetyki cieplnej, paliwowej da się zastąpić tradycyjne surowce poprzez nowe technologie, o tyle są one wykorzystywane w innych gałęziach przemysłu. Problem związany jest z przemysłem chemicznym, kosmetycznym, farmaceutycznym, w dziedzinie nowych technologii *hightech*. Opracowanie substytutu, jeśli w ogóle jest to możliwe, wiąże się z ogromnymi nakładami finansowymi, latami badań których efektu nie można przewidzieć ani nawet prognozować⁶⁵. Do oszacowania wielkości rezerw surowcowych stosuje się współczynnik ilorazu P/R (*reserves-to-production*), gdzie w danej kalkulacji przyjmuje się założenie stałości. Obecne rezerwy nie zmniejszą się, ale wydobywanie także pozostanie na obecnym poziomie⁶⁶. Kalkulacja statyczna, o ile pozwala na określenie zasobów i ich wystarczalności względem obecnego spożycia, o tyle nie

⁶² M. Rybarczyk, M. Rębała, *Koniec ropy*, "NewsweekPolska", 2010, nr 51, s. 68.

⁶³ Może być przyczyną jego potęgi, czy to w wymiarze ekonomicznym, społecznym, politycznym, lub też nawet militarnym. Jednakże przy niekorzystnym położeniu geopolitycznym, niepewnej sytuacji regionu lub napiętych relacjach względem sąsiadów, dostawców takich surowców, może być przyczyną zahamowania tempa wzrostu gospodarki, ogólnego spowolnienia runku czy wreszcie pewnej, kontrolowanej przez inne państwa, izolacji.

⁶⁴ GAZPROM nie bez podstaw jest nazywany palikowym orężem Federacji Rosyjskiej. Mowa tutaj o fiasku finansowych negocjacji z 2009 roku, pomiędzy Gazpromem i Ukraińskim Naftohazem dotyczących zadłużenia Ukrainy i narzucenia nowych stawek 250 dolarów za 1 tys. metrów sześciennych gazu na co nie chciała się zgodzić strona ukraińska. Drugi przykład to wstrzymanie dostaw gazu przez Gazprom na Białoruś, co było ogromnym ciosem w Aleksandra Łukaszenkę, odbijając się także niekorzystnie na gospodarce polski, w której mogło spowodować kilkumilionowe straty w samym tylko sektorze chemicznym w 2004 roku.

⁶⁵ B. Trzcińska, *Surowce energetyczne*, s. 38.

⁶⁶ Strona internetowa koncernu BP,

<http://www.bp.com/sectiongenericarticle800.do?categoryId=9037157&contentId=7068604> dostęp w Internecie: 25.08.2011; 16:56.

znajduje racji bytu w kalkulacji prognostycznej. Wiążą się z nią wzrost konsumpcji gospodarki poprzez rozwój niektórych państw⁶⁷. Teoretycznie zasoby świata w 2012 roku mogą wystarczać na 40 lat, liczone w 2013 po uwzględnieniu wzrostu konsumpcji na 35 lat, a w 2014 po uwzględnieniu czynników już tylko na 30 lat, pomimo faktycznego upływu ledwie 2 lat.

Popularność ropy naftowej jest zasługą jej dużej wartości energetycznej, mnogości zastosowań oraz, do pewnego czasu, łatwości dostępu do złóż. Rynek ropy naftowej jest wystawiony na silne oddziaływanie polityczne, każde wydarzenie polityczne może skutkować zmianami cen surowca. Dają tutaj o sobie znać zależności i powiązania rynków paliwowych z rynkami finansowymi⁶⁸. Na wahania cen ropy mogą mieć wpływ „zawieruchy” na terenach Bliskowschodnich⁶⁹, akty terrorystyczne po 11.09.2001.⁷⁰

Obecny poziom rezerw ropy naftowej szacuje się na około 1 bilion 383 miliardy baryłek w skali świata, z czego odpowiednio na poszczególne regiony świata przypada : kraje Azji i Pacyfiku – 3,3%, kraje Ameryki Północnej – 5,4%, kraje Afryki – 9,5%, kraje Europy i Euroazji – 10,1%, kraje Południowej i Centralnej Ameryki – 17,3%, kraje Środkowego Wschodu 54,5%⁷¹. Wielkość europejskich złóż ropy naftowej jest szacowana na około 14,4 mld baryłek⁷², lub też 14,5-15,8 mld baryłek⁷³. Widać tutaj znikomość zasobów ropy naftowej zlokalizowanych w Europie, w porównaniu z Federacją Rosyjską, która każdego dnia produkuje 10 mln 237 tys. baryłek ropy⁷⁴. Największe złoża ropy naftowej w Unii Europejskiej znajdują się dziś na Morzu Północnym. Większość znajduje się w pobliżu wybrzeży Norwegii, która nie jest członkiem Unii Europejskiej. Zasoby położone w akwenie Morza Północnego są

⁶⁷ M. Rybarczyk, M. Rębała, *Koniec ropy*, „NewsweekPolska”, 2010, nr 51, s. 68.

⁶⁸ G. Bartodziej, M. Tomaszewski, *Polityka energetyczna i bezpieczeństwo energetyczne*, s. 55.

⁶⁹ Świat przeżył już kilka szoków naftowych, pierwszy z nich wspomniany już wcześniej związany z wojną Yom-Kippur zaowocował zmianą ceny ropy z 2 do 12 dolarów, drugi znacznie poważniejszy z 1980 roku spowodował wzrost cen do ponad 35 dolarów.

⁷⁰ B. Trzcińska, *Surowce energetyczne*, s. 42.

⁷¹ *BP Statistical Review of World Energy June 2011*, www.bp.com/statisticalreview dostęp w Internecie: 26.08.2011; 12:33.

⁷² *Oil & Gas Journal, January 2008*, <http://www.ogj.com/articles/print/volume-106/issue-4.html> dostęp w Internecie: 25.08.2011; 12:50.

⁷³ *Opracowanie Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową na podstawie danych z raportu: „Europe's current and futures energy position. Demand – resources – investments”*, 2008, Commission Staff Working Document, EC, COM (2008) 744, Brussels., http://www.ppg.gda.pl/index.php/pol/wydawnictwo/okno_na_swiat/europejska_energetyka_skad_poszczegolne_kraje_czerpia_energie_i_jak_ja_wykorzystuja dostęp w Internecie: 25.08.2011; 12:53.

⁷⁴ Po prostej kalkulacji mamy obraz znikomości zasobów Europy. Biorąc pod uwagę wydobycie każdego dnia na poziomie FR, zasoby ropy w Europie wyczerpały by się po niespełna czterech latach wydobycia.

eksploatowane przez cztery inne kraje europejskie, członków Wspólnoty, Danię, Holandię, Niemcy oraz Wielką Brytanię. Znajdują się one w zasięgu 43% zasobów szacowanych na około 13 mld baryłek. Wielka Brytania jest drugim w kolejności dysponentem zasobów regionu posiadając około 30 % złóż. Wydobycie w skali regionu utrzymuje się na poziomie około 4 mln baryłek dziennie. Największą jej część wytwarza Norwegia (2,5mln), Wielka Brytania (1,5mln), oraz ilości śladowe w ujęciu globalnym Niemcy i Holandia odpowiednio 23 i 27 tys baryłek dziennie⁷⁵. Zapotrzebowanie Unii Europejskiej na ropę naftową wynosiło w 2010 roku 13,9 mln baryłek dziennie. Myśląc strategicznie i opracowując plany o charakterze przyszłościowym, można ocenić, że jej rezerwy są niewielkie. Największymi konsumentami ropy naftowej w krajach wspólnotowych są odpowiednio w kolejności Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Włochy oraz Hiszpania. Niemcy posiadają pewne udokumentowane złoża ropy naftowej na północy i północnym wschodzie kraju. Ich wielkość to 367 mln baryłek, przy produkcji dziennej na poziomie 170 tysięcy baryłek. Niemcy jako pierwsza gospodarka Unii i zaraz pierwszy konsument ropy we Wspólnocie są piątym w kolejności konsumentem w skali świata. Zajmują także jedno z czołowych miejsc pod względem importu 2,1 mln baryłek dziennie przy ogólnej konsumpcji 2,7 mln baryłek dziennie. Rynek niemiecki jest zaopatrywany przez Rosję, Norwegię, Wielką Brytanię i Libię⁷⁶. Francja jako drugi pod względem konsumpcji państwo wspólnotowe posiada rezerwy szacowane na 122 mln baryłek, przy rocznej produkcji na poziomie 78,9 tys. baryłek na dobę. Zużycie ropy naftowej przez Francję sięga ok. 1,97 mln baryłek na dobę a import surowca kształtuje się na poziomie 1,646 mln baryłek na dobę. Główni dostawcy to Norwegia, Rosja i Arabia Saudyjska. Wielka Brytania posiada na tle sąsiadów bardzo komfortową sytuację. W kwestii ropy naftowej wydaje się być samowystarczalna. Wydobycia na poziomie 1,87 mln baryłek dziennie przy konsumpcji ok. 1,8 mln. Jednak większość wydobywanej przez Brytyjczyków ropy zalicza się do kategorii lekkiej, która wzbudza zainteresowanie i jest poszukiwana przez importerów. Wydobycie ropy naftowej przez Wielką Brytanię spada i jest już o wiele niższe względem szczytowego 1999 roku, w przybliżeniu o około 40%. Wielka Brytania przeznacza bardzo duże sumy na poszukiwanie nowych złóż, a także na wzmocnienie wydobycia z obecnych pól naftowych. Włochy znajdują się w kolejności

⁷⁵Tadeusz Z. Leszczyński, *Bezpieczeństwo Energetyczne Unii Europejskiej do 2030 roku*, wyd. Urząd Regulacji Energetyki, Warszawa 2009, s. 88.

⁷⁶ Niemcy jako piąty na świecie konsument ropy zajmują miejsce za USA, Chinami, Japonią i Rosją. Import surowca z Rosji 34%, Norwegii 16%, Wielkiej Brytanii 12%, Libii 12%.

konsumpcji zaraz za Wielką Brytanią z ilością konsumowanej ropy równą 1,7 mln baryłek w trakcie doby. Dość duży jest poziom krajowej produkcji, która jest w stanie zaspokoić prawie 9% zapotrzebowania i wynosi 151 tys baryłek na dobę. Głównymi dostawcami ropy naftowej do Włoch są Libia, Rosja i Arabia Saudyjska. Warto zauważyć, że włosi posiadają trzecie pod względem wielkości złoża ropy naftowej w Europie, które szacuje się na około 400-600 mln baryłek. Włochy są zaangażowane w budowę rurociągu Konstanca-Triest, który ma umożliwić transport 800-1800 mln baryłek ropy dziennie z Morza Czarnego do Triestu. Hiszpania jako kolejny z kilku największych konsumentów we Wspólnocie jest zabezpieczona w rezerwy własne w wysokości 150 mln baryłek ropy naftowej, przy średnim dziennym zużyciu około 1.6 mln baryłek. Główne kierunki dostaw to Rosja, Libia a także Arabia Saudyjska, co przy wydobyciu własnym Hiszpanii- 3 tys. baryłek na dobę jest jedynym sposobem zaspokojenia popytu wewnętrznego⁷⁷. Sytuacja kilku państw przytoczona powyżej nie jest niczym zaskakującym, układ kolejności zużycia ropy naftowej można odzwierciedlić stanem gospodarki danego państwa. W odniesieniu do uzależnienia gospodarki od dostaw paliwowych z zewnątrz sytuacja państw nadbałtyckich takich jak Litwa, Łotwa czy Estonia, jest wręcz dramatyczna, zależą one w 90% od dostaw ropy naftowej z Rosji.

5. SYTUACJA UNII EUROPEJSKIEJ.

Największe zapotrzebowanie Unii Europejskiej na nośniki energetyczne jest skierowane na ropę naftową. Poziom zapotrzebowania z rozdzieleniem na sektory zmienia się nieznacznie. W odniesieniu do przedziału 1995 roku do 2006 roku spadł udział przemysłu na rzecz zwiększenia udziału transportu w strukturze zapotrzebowania. Zapotrzebowanie Wspólnoty można podzielić na 37% udział ropy naftowej, 24% udział gazu ziemnego, 18% udziału paliw stałych, 14% udziału energii nuklearnej oraz 7% udziału energii odnawialnej. Udział ropy naftowej w rynku energii Unii Europejskiej zanotował minimalną zmianę, spadek o 1% względem roku 1990⁷⁸. Raport dotyczący sytuacji europejskiej energetyki dostarcza wielu cennych informacji.

⁷⁷ Tadeusz Z. Leszczyński, *Bezpieczeństwo Energetyczne Unii Europejskiej do 2030 roku*, s. 92.

⁷⁸ *Sytuacja Europejskiej Energetyki: aktualnie i w przyszłości, raport. Obserwacja Rynku dla Raportu Rynku Energetycznego*, Dyrektoriat Generalny ds. Energii i Transportu Komisji Europejskiej 2008, wyd. Biuro ds. Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luxemburg 2008, s. 7., http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2008_moe_maquette.pdf dostęp w Internecie: 30.08.2011; 16:56. Tytuł oryginalny: *Europe's energy position present&future, Directorate-General for Energy and Transport*, European Commission, Market Observatory for Energy Report 2008, wyd. Office of Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2008.

Można w nim wyczytać, iż produkcja własna Unii Europejskiej zaspokaja wewnętrzne potrzeby w około 46%. Szacuje się że zależność energetyczna Wspólnoty wyniosła w 2006 roku 54%. Struktura importu energetycznego kształtowała się na poziomie 60% dla ropy naftowej, 26% dla gazu ziemnego oraz 13% dla paliw stałych. W 2006 roku Unia importowała 608 mln ton ekwiwalentu ropy naftowej. Główne źródła dostaw i ich udział procentowy to państwa członkowskie OPEC 38%, Rosja 33%, Norwegia 16%, Kazachstan 5%. Sytuacja wygląda nieco lepiej w sektorze gazu ziemnego, gdzie około 40% zapotrzebowania jest pokrywane ze źródeł własnych, głównie Nederlandzkich i Brytyjskich. Pozostały import pochodzi z Rosji 42%, Norwegii 24%, Algierii 18% oraz Nigerii 5%⁷⁹. Kategorią oceny państw członkowskich Wspólnoty jest też bardzo ważny stopień uzależnienia energetycznego. Daje on odpowiedź w jakim stopniu dane państwo jest zależne od dostaw z zewnątrz. Im niższy poziom zależności państwa, tym lepiej. Za przykład posłuży przedstawienie zależności energetycznej pięciu największych konsumentów ropy naftowej w Unii Europejskiej w 2006 roku, Niemcy 61,3%, Francja 51,4%, Wielka Brytania 21,3%, Włochy 85,2%, Hiszpania 83,4%⁸⁰. Im większa zależność energetyczna danego państwa, tym większe powinny być starania w celu jej zmniejszenia. Zależność energetyczna wiąże się nierozdzielnie z brakiem bezpieczeństwa, może nie otwartym, w aktualnej chwili, ale z możliwością jego zagrożenia. Wielka Brytania cechuje się minimalnym stopniem zależności na tle Włoch czy Hiszpanii, co zawdzięcza swoim bogatym pokładom surowcowym. Szczytowy poziom wydobywania datowany na 1999 rok przeszedł już dawno do historii, poziom zależności w przyszłych latach będzie się z pewnością zwiększał. W latach 2000-2006 mamy do czynienia z wahaniami poziomu zależności Brytyjczyków, jednak od 2004 zaobserwować można stały wzrost jego poziomu⁸¹. Zależność od ropy naftowej państw takich jak Litwa, Węgry, Słowacja i Polska sięga 95%,. Jest to bardzo niepokojące zjawisko, które może zagrozić funkcjonowaniu gospodarki w sytuacji przerwania dostaw surowca, jest to jednocześnie ogromny sygnał alarmowy dla tych państw, który

⁷⁹ Ibidem, s. 8.

⁸⁰ Tadeusz Z. Leszczyński, *Bezpieczeństwo Energetyczne Unii Europejskiej do 2030 roku*, s.152, 143, 160, 161, 145.

⁸¹ Stopień zależności Wielkiej Brytanii w latach 2000-2006 wyrażona w %; 2000 rok [-16,8%], 2001 rok [-9,2%], 2002 rok [-12,3%], 2003 rok [-6,3%], 2004 rok [4,7%], 2005 rok [13,7%], 2006 rok [21,3%].

wskazuje bezwarunkową konieczność wzmocnienia działań, na rzecz dywersyfikacji źródeł dostaw⁸².

Wobec zależności Wspólnoty na poziomie 54% w 2006 roku, szacuje się, że może ona wzrosnąć do 56% w 2020 roku, jeśli cena baryłki ropy przekroczy 100 USD. Jeśli jednak cena będzie kształtować się na poziomie 61 USD, wówczas zależność może wzrosnąć aż do 59% poprzez zwiększony popyt na tanią ropę. Według różnych źródeł Unia Europejska posiada udowodnione zasoby ropy po poziomie około 6,9-9,7 miliardów baryłek według BP, Oil&Gas Journal, BGR, ENI, ENERDATA. Włączając w to państwa spoza Unii, należące jednak do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EEA-European Economic Area), zasoby mogą kształtować się na poziomie 15,1-17,3 miliarda baryłek według wyżej wymienionych źródeł (2006 rok). Duże zróżnicowanie źródeł informacji dotyczących zasobów może sugerować, iż dane te są w pewnym stopniu obiektywne. Pozwalają uzyskać stosowny pogląd na całą sytuację⁸³. Zasoby państw Wspólnoty stanowią pomiędzy 0,5% wg BP, do 0,8% wg BGR. Przyjmując nieprzerwaną konsumpcję na obecny poziomie szacuje się, że zasoby własne Unii wystarczyłyby na zaspokojenie popytu wewnętrznego na 7,7 (Enerdata), lub 7,8 (BP) lat. Rozpatrując sytuację analogicznie względem poprzedniej w odniesieniu do EOG, zasoby kształtują się na poziomie 1,2% wg BP i 1,5% według BGR w relacji do zasobów światowych. Zasoby własne pozwoliłyby na zaspokajanie wewnętrznego popytu przez 8 (Enerdata) do 8,3 (BP) lat. Warto w tym miejscu skonfrontować informacji dotyczące zasobów poszczególnych państw, które zostały opisane powyżej z tymi zawartymi w oficjalnym raporcie Komisji Europejskiej. Poczynając od zasobów ropy naftowej w Europie, największymi zasobami dysponują: Norwegia 7800-8500 mln baryłek, Wielka Brytania 3600-550 mln baryłek, Dania 1200-1500 mln baryłek, Rumunia 480-920 mln baryłek, Włochy 600-830 mln baryłek, Niemcy 300-370 mln baryłek, Polska 100-370 mln baryłek, Hiszpania 150 mln baryłek, Francja 120 mln baryłek, Austria 50 mln baryłek, Węgry 20 mln baryłek, Bułgaria, Czechy, Litwa po 15 mln baryłek

W następnej kolejności należy przedstawić sytuację zasobów gazu ziemnego. Rezerwy gazu ziemnego jakimi dysponuje Unia Europejska, EOG są w odniesieniu do

⁸² *Sytuacja Europejskiej Energetyki: aktualnie i w przyszłości, raport. Obserwacja Rynku dla Raportu Rynku Energetycznego*, Dyktoriał Generalny ds. Energii i Transportu Komisji Europejskiej, s. 8.

⁸³ *Ibidem*, s. 21.

zasobów światowych bardzo skromne. Największe rezerwy gazu ziemnego spośród państw należących do UE/EOG posiadają Norwegia, Holandia, Wielka Brytania i Rumunia. Powołując się na źródła w postaci Oil&Gas Journal, BGR czy Enerdata zasoby kształtują się w przedziale od 2700 B&GJ do 3500 BGR miliardów metrów sześciennych w Unii Europejskiej. Odpowiada to odpowiednio 1,4%-2,0% zasobów globalnych. Analizując sytuację Europejskiego Obszaru Gospodarczego sytuacja wygląda trochę lepiej. Poziom zasobów wynosi 5000 wg O&GJ lub 6200 wg Enerdata mld m³, analogicznie 2,7%-3,7% zasobów światowych. Przyjmując sytuację, kiedy zapotrzebowanie wewnętrzne pokrywane jest jedynie z zasobów własnych, pozwoliłyby one na zaspokojenie wewnętrznego popytu 14,4 (Enerdata), do 14,8 (BP) lat w odniesieniu do państw Unii Europejskiej. Jeśli rozszerzymy zakres szacowania na państwa EOG poziom ten wzrasta do 19,4 (Enerdata) lub 19,9 (BP) lat⁸⁴. Szczytowym rokiem pod względem zasobów, odkryć nowych złóż, był rok 1999⁸⁵. Gaz ziemny jest paliwem, którego zasoby państw UE/EOG są ponad dwukrotnie wyższe niż zasoby ropy naftowej. Oznacza to zdecydowanie lepszą sytuację, jednak ich znikomość względem zasobów światowych uświadamia jak niewielkim skrawkiem dysponują ww. państwa. Zasoby gazu ziemnego w Europie przedstawione w Raporcie wyglądają następująco: Norwegia 2300-3000 miliardów metrów sześciennych, Holandia 1300-1400 mld m³, Wielka Brytania 410-680 mld m³, Rumunia 60-630 mld m³, Niemcy 160-260 mld m³, Polska 100-170 mld m³, Włochy 90-160 mld m³, Dania 70-120 mld m³, Węgry 10-60 mld m³, Austria 20 mld m³, Słowacja 15 mld m³, Francja 10 mld m³, Czechy i Bułgaria po 5 mld m³. Zasoby globalne szacowane są w odniesieniu do ropy naftowej na 1200 000-1330 000 milionów baryłek, zaś gaz ziemny 175 000-182 000 miliardów metrów sześciennych⁸⁶. Badając sytuację energetyczną należy rozdzielić zasoby i źródła na konwencjonalne, których wydobycie odbywa się w oparciu o obecne technologie i możliwości. W drugiej grupie znajdują się źródła niekonwencjonalne, które nie są obecnie eksploatowane z uwagi na o wiele wyższe koszty wydobycia i przetworzenia surowca. Zasoby Unii Europejskiej w odniesieniu do gazu ziemnego możliwego do pozyskania ze źródeł niekonwencjonalnych, mogą wynosić prawie 35 tyś. ton ekwiwalentu ropy naftowej, zaś w odniesieniu do Europejskiego Obszaru

⁸⁴ Ibidem, s. 23.

⁸⁵ Rezerwy gazu ziemnego UE w 1999 roku – 4200 BCM, rezerwy gazu ziemnego EOG w 1999 roku – 8000 mld m³. Udział w zasobach globalnych: Rezerwy gazu ziemnego EU w 1999 roku – 2,8%; rezerwy gazu ziemnego EOG w 1999 roku – 5,4%.

⁸⁶ *Sytuacja Europejskiej Energetyki: aktualnie i w przyszłości, raport. Obserwacja Rynku dla Raportu Rynku Energetycznego*, Dyrektoriat Generalny ds. Energii i Transportu Komisji Europejskiej 2008, s. 30.

Gospodarczego nawet 55 tys. ton ekwiwalentu ropy naftowej. Mała zmiana nastąpiła w grudniu 2007 roku, kiedy to udział ropy naftowej i gazu ziemnego wynosił odpowiednio 37% i 25%. Widać zatem niezmienną pozycję ropy naftowej względem wzrostu o 1 pkt procentowy udziału gazu ziemnego. W raporcie opublikowanym w 2008 roku następuje minimalna zmiana głównych źródeł energii, spada znaczenie ropy naftowej do 36,5%, rośnie udział gazu ziemnego do 24,5% w Unii Europejskiej (odpowiednio 37% i 24% w 2006 roku)⁸⁷. Raport dotyczący energii i transportu Unii Europejskiej, wydany w 2010 roku wskazuje zmianę w odniesieniu do ropy naftowej 36,4%; oraz gazu ziemnego 23,9%⁸⁸. W Raporcie znaleźć można informacji dotyczące kierunków importu surowców energetycznych do państw Wspólnoty, rozpatrując aspekt gazu ziemnego odpowiednio w kolejności miejsca zajmują Rosja 34%, Norwegia 15,5%; Libia 10,2%; Arabia Saudyjska 7,2%; Inne kraje Środkowego Wschodu 6,3%; Iran 6,2%, Kazachstan 3,4%; Nigeria 2,8%; Inne regiony 14,3%. Import w ujęciu sumarycznym w 2007 roku wyniósł 3979 milionów baryłek ropy naftowej. Analizując sytuację gazu ziemnego kolejność i udział poszczególnych państw, regionów świata jest następująca: Rosja 40,8%; Norwegia 26,7%; Algieria 16,9%; Nigeria 5,1%; Libia 3,3%; Katar 2,4%; Egipt 1,9%; Trinidad i Tobago 0,9%;, Inne regiony 1,9%. Całkowita wartość importu gazu ziemnego do państw Unii w 2007 roku wyniosła 303 670 mld metrów sześciennych⁸⁹.

W dokumencie Europejska Polityka Energetyczna z 2007 roku Komisja zwraca uwagę na coraz większe uzależnienie Starego Kontynentu od importu węglowodorów. W tekście jest mowa o tym, iż jeśli nie dojdzie do jakichkolwiek zmian w tej dziedzinie, uzależnienia Wspólnoty od importu surowców energetycznych wzrośnie z poziomu 50% do 65%. Według oczekiwań możliwy jest scenariusz wzrostu zależności w odniesieniu do gazu ziemnego z 57% do 84%, oraz w odniesieniu do ropy naftowej z

⁸⁷ *Odnawialne robią różnicę*, wyd. Dyrektoriat Generalny Komisji Europejskiej ds. Energii, wyd. Publikacje Biura Unii Europejskiej, Luxemburg 2011, s. 5, http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2011_renewable_difference_en.pdf dostęp w Internecie: 31.08.2011; 13:08. Tytuł oryginalny: *Renewables make the difference*. Directorate-General for Energy European Commission, wyd. Publications Office of the European Union, Luxembourg 2011.

⁸⁸ *Energia i transport Unii Europejskiej w liczbach*, Komisja Europejska, Przegląd Statystyczny 2010, wyd. Publikacje Biura Unii Europejskiej, Luxemburg 2010, s.29, http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf dostęp w Internecie: 31.08.2011; 14:02. Tytuł oryginalny: *EU energy and transport in figures*, European Commission, Statistical Pocketbook 2010, wyd. Publication Office in the European Union, Luxembourg 2010.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 31.

82% do 93%⁹⁰. W momencie, gdy niektórzy analitycy szacują, że w 2030 roku wzrost zapotrzebowania na ropę naftową wyniesie aż 45% obecnej konsumpcji, a do 2050 roku aż o 90% otwarte zostaje wielkie pole spekulacyjne⁹¹. Zważywszy na wzrost uzależnienia Unii od importu surowców energetycznych należy w przyszłych perspektywach skupić się na zagrożeniach zewnętrznych. Zagrożenia wewnętrzne dotyczące funkcjonowania rynku, czy współpracy między nimi będą znikome⁹². Nie wiadomo jak wzrost popytu przełoży się na wzrost podaży, o ile w ogóle nastąpi reakcja w postaci dostosowania dostawców do odbiorców na zasadzie zwiększenia produkcji. Jednym z problemów przyszłości, na który zwraca uwagę Międzynarodowa Agencja Energii jest szczególna niepewność odnosząca się do możliwości i chęci głównych producentów ropy naftowej i gazu ziemnego do inwestowania na szerszą skalę, która to skutkowałaby zaspokojeniem rosnącego zapotrzebowania⁹³. Brak zmian w działaniach Unii Europejskiej według obliczeń będzie skutkowało wzrostem zapotrzebowania na energię w wysokości 1,5% rocznie. Nie jest to duża różnica jednak ciągły wzrost może okazać się zabójczy dla stanu energetyki państw członkowskich. Nawet przy wdrażaniu programów poprawiających efektywność energetyki w przeciągu 25 lat Wspólnota będzie musiała zainwestować około 900 miliardów Euro w sektor energetyczny. Padają głosy według których wewnętrzne regulacje dotyczące energii elektrycznej i gazu ziemnego mają kluczowe znaczenie w opracowywaniu długoterminowych scenariuszy działań⁹⁴. Mając na uwadze przytoczone wyżej uwarunkowania prognozy energetyczne dla Unii na lata 2010-2030 zostały opracowane w oparciu o metodę wariantową, która dodatkowo wykorzystuje modele zbliżone do tych, które wykorzystywane są przez Komisję Europejską⁹⁵. Pierwszy scenariusz opracowany został przy wykorzystaniu dostępnych prognoz, zyskał miano scenariusza niebieskiego. Drugi w kolejności opracowany przy uwzględnieniu obecnego kryzysu ekonomicznego, łącznie z możliwością jego nawrotu lub pogłębienia z różną intensywnością w różnych państwach zyskał miano scenariusza zielonego. Trzeci, ostatni, został opracowany przy

⁹⁰ Komisja Wspólnot Europejskich, *Komunikat Komisji do Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego. Europejska Polityka Energetyczna*. Bruksela 10.01.2007, s. 4., dostęp w internecie, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:PL:PDF>, 05.12.2011; 15:00.

⁹¹ M. Rybarczyk, M. Rębała, *Koniec ropy*, "NewsweekPolska", 2010, nr. 51, s. 68.

⁹² M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, op. cit., s. 54.

⁹³ *World Energy Outlook 2006*, wyd. Międzynarodowa Agencja Energii, s. 4., dostęp w internecie http://www.worldenergyoutlook.org/docs/weo2006/polish_sum_06.pdf, 5.12.2011; 16:04.

⁹⁴ Tadeusz Z. Leszczyński, op. cit., s. 195.

⁹⁵ W kolejności odpowiedniej do dalej przytaczanych są to: PRIMES, GEM-E3, POLES.

uwzględnieniu migracji jaka odbywa się na oraz z terytorium Unii a także wykorzystaniu energii przez mieszkańców, nosi miano scenariusza czerwonego. Jako bazowy rok przyjęto 2006, przy uwzględnieniu kryzysu ekonomicznego, spadku konsumpcji paliw i energii spowodowanymi zawirowaniami na rynkach światowych.

Polityka energetyczna jako specyficzna gałąź politycznej działalności państwa jest nierozdzielnie związana z polityką bezpieczeństwa. Na przestrzeni wieków pojęcie bezpieczeństwa ulegało znacznym przekształceniom. Elementami wpływającymi na zmianę pojmowania bezpieczeństwa były zmiany historyczne, ustrojowe, gospodarcze. Bezpieczeństwo jest terminem, który łączy się z każdym elementem składowym działalności państwa, od bezpieczeństwa militarnego, przez społeczne aż do bezpieczeństwa środowiska naturalnego. Bezpieczeństwo energetyczne jest procesem i pojęciem, które łączy wiele dziedzin nauki i życia. Na przestrzeni wieków zauważalnym jest zmiana znaczenia bezpieczeństwa w ujęciu czynnika militarnego. W obecnych czasach o wiele ważniejsze jest zapewnienie ciągłości funkcjonowania przemysłu, który generuje dochody państwa. Spadek czynnika militarnego ma związek z ukształtowaniem się i okrzepnięciem, podziału świata i terytoriów.

Bezpieczeństwo energetyczne związane jest nie tylko z zapewnieniem nieprzerwanych dostaw i możliwością produkcji dóbr. Polega również na zagwarantowaniu efektywnego działania mechanizmów państwowych w przyszłości. Warunkuje, wspiera i określa kierunki rozwoju nowoczesnych technologii.

Wielą szachownica, która odzwierciedla teatr działań państw na arenie międzynarodowej uległa znacznym zmianom wraz ze zmniejszeniem się świata. Globalizacja, która sprawiła, że świat stał się mniejszy doprowadziła do wzrostu ilości zagrożeń, czy raczej zależności pomiędzy państwami. Obecnie działania prowadzone przez państwa w sferze bezpieczeństwa energetycznego muszą być realizowane w trzech wymiarach.

Poziom zużycia zasobów naturalnych nie jest trudny do określenia. Trudności związane są z oszacowaniem realnie dostępnych zasobów tradycyjnych surowców energetycznych. Nowoczesna historia i nowoczesne realia relacji międzynarodowych coraz częściej wskazują na przewagę państw, które posiadają zasoby energetyczne, zmniejsza się znaczenie czynnika geopolitycznego położenia.

Zwracając uwagę na bezpieczeństwo społeczne, socjalne, gospodarcze Unii Europejskiej należy zawsze brać pod uwagę fakt zależności energetycznej. Kluczowym elementem zależności jest klientelizm wobec jednego dostawcy.

II. PODSTAWY POLITYKI ENERGETYCZNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ.

1. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA SEKTORA GAZOWEGO.

Federacja Rosyjska w ujęciu dzisiejszych realiów geopolitycznych, jest politycznym oraz gospodarczym spadkobiercą Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, który powstał po zakończeniu istnienia Carskiej Rosji. Wszystkie wspomniane podmioty, różniły się zgoła odmiennymi systemami polityczno-ustrojowym, gospodarczym, jednak posiadały wspólny mianownik panowania nad obszarami bogatymi w zasoby naturalne. W czasach Rosji Carskiej fakt posiadania złóż surowcowych nie odgrywał jeszcze tak istotnej roli⁹⁶, jednak rozwój techniki sprawiał, że zyskiwały one na znaczeniu⁹⁷. W okresie istnienia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich doszło do próby dyskutowania wydobycia ropy naftowej⁹⁸. Dążenie do realizacji pomysłu wpłynęło na rozpoczęcie budowy pierwszego w Związku Radzieckim gazociągu Saratów-Moskwa, który oddany do użytku został już w 1946 roku, jego łączna długość wynosiła 747 km. W dalszej kolejności doszło do powstania gazociągów Kochla – Jarwe – Leningrad, Daszawa – Kijów – Briańsk – Moskwa, Argeda – Wołograd. Niespodziewane rozwiązanie, kluczowego dla projektu budowy, przedsiębiorstwa Gławgaztoppromu przyczyniło się do znacznego spadku tempa budowy nowych odcinków. Kolejny gazociąg, który dostarczał gaz z Ukrainy do Moskwy zbudowany został dopiero w 1954 roku⁹⁹. Wraz z początkiem lat pięćdziesiątych XX wieku doszło do odkrycia kolejnych złóż gazu ziemnego na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, zlokalizowanych w

⁹⁶ Pierwotnie koncepcję eksploatacji rosyjskich złóż naturalnych została wysunięta przez Gottfrieda Wilhelma Leibniz na początku XVIII wieku, O. Doleśniak-Harczuk, *Naturalni sojusznicy*, „Nowe Państwo”, nr 12/2010.

⁹⁷ Wydobycie w ujęciu przemysłowym rozpoczęło się w drugiej połowie XIX wieku, a lata 1898-1901 były rekordowe dając pierwsze miejsce w światowej produkcji surowca. A. Wasilewski, *Ropa naftowa w polityce Rosji*, Kraków 2005, s. 7. Patrz również R. Kandiyoti, *Pipelines. Flowing oil and crude politics*, New York 2008 s. 5.

⁹⁸ Warte wspomnienia jest pomysł wprowadzenia embarga na ropę naftową zawartym w „Raporcie lokomotywy” z 1954 roku, gdzie wskazano, że możliwość zatrzymania imperialistycznej lokomotywy nie opiera się jedynie na zniszczeniu silnika, lecz pozbawienie źródła napędu. W. Suworow, *GRU – radziecki wywiad wojskowy*, Warszawa 1999, s. 107.

⁹⁹ A. Wasilewski, *Gazociągi Rosji*, [w]: W. S. Michałowski, S. Trzop, *Rurociągi dalekiego zasięgu*, Warszawa 2005, s. 66.

obszarze. Przedkaukazia, czy Kraju Stawropolskiego, popyt na surowiec systematycznie zaczął wzrastać¹⁰⁰. Ogromne znaczenie dla wzrostu istotnego zastosowania gazu ziemnego w gospodarce miał fakt przyjęcia strategii budowy, w ramach realizacji polityki społecznej, bloków mieszkalnych w połowie lat pięćdziesiątych XX wieku. Masowe wykorzystanie gazu ziemnego w ujęciu mieszkaniowym spowodowało znaczny wzrost zainteresowania surowcem ze strony kierownictwa partyjnego. Strategia rozwoju kompleksu gazowego oraz zaopatrzenia miast w surowiec przyjęta została w 1955 roku na posiedzeniu Prezydium Rady Ministrów Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich¹⁰¹. Gaz wydobywany był m.in. w Zachodniej Syberii, przy czym niezwykle wartościowe były inwestycje ze strony państw kapitalistycznych, które dostarczały osprzęt i oprzyrządowanie niezbędne podczas inwestycji w zamian za kompensację w postaci transportu gazu do państw Zachodu¹⁰².

Gaz ziemny, który wydobywany jest w Rosji od czasu rozpoczęcia eksportu surowca do państw Zachodu był bardzo poważną bronią, dzięki której mógł funkcjonować przemysł znacznej części państw regionu. Gaz ziemny posiada inną specyfikę i postać niż ropa naftowa, którą można transportować przy pomocy tankowców, które podczas żeglugi z łatwością pominąć mogą wody nieprzyjazne, lub regiony, które narażałyby transport na utrudnienie lub wstrzymanie dostaw.. W ujęciu gazu ziemnego konieczna jest infrastruktura przesyłowa w postaci gazociągów które zlokalizowane są na terytoriach konkretnych państw. Po podjęciu decyzji o budowie gazociągu Saratow-Moskwa przyszedł czas na połączenie liniami przesyłu Rosji z państwami Europy Zachodniej. W 1960 roku doszło do podpisania porozumienia pomiędzy Nikitą Chruszczowem oraz prezesem włoskiej spółki naftowej ENI Enrico Matteim. dotyczącego handlu gazem ziemnym i ropą naftową¹⁰³. W roku 1964 doszło do ukończenia budowy rurociągu „Przyjaźń” łączącego Zagłębie Wołżańsko-Uralskie z Polską i Niemcami Wschodnimi. Nie bez znaczenia jest fakt obaw Europejczyków, w odniesieniu do tego przedsięwzięcia. Prezydent Stanów Zjednoczonych Jonh F. Kennedy wyraził w 1963 roku bardzo mocny sprzeciw wobec tej idei, pod wpływem którego kanclerz Konrad Adeunauer wycofał podpisaną już zgodę na dostarczenie dla

¹⁰⁰ Jarome D. Davies, *Blue Gold: The Political Economy of Natural Gas*, London 1984, s. 124.

¹⁰¹ Warte uwagi jest, że jedynie 8% rosyjskich miast była wtedy zaopatrywana w gaz ziemny.

¹⁰² A. Wasilewski, *Gazociągi Rosji...*, s. 66.

¹⁰³ Prezes spółki ENI, Enrico Mattei zginął w tajemniczych okolicznościach w katastrofie helikoptera. Do katastrofy doszło niedługo po spotkaniu z Chruszczowem i tym samym niewiele przed spotkaniem z Kennedym. Uważa się, że śmierć prezesa mogła być związana z jego próbą przełamania blokady naftowo-gazowej ZSRR.

Rosji rur o dużej średnicy mających służyć do budowy gazociągu. Rury zaczęto produkować w Rosji samodzielnie na Syberii¹⁰⁴.

Lata 1975-1986 można uznać za owocny czas dla budowy gazociągowych magistral przesyłowych, bowiem powstało ich aż dziewięć o łącznej długości 36,4 tys. km. Wobec tak znaczącego rozwoju infrastruktury przesyłowej odnotowano pięciokrotny wzrost zapotrzebowania w porównaniu do dwudziestu wcześniejszych lat. O ile do 1975 roku łączna długość wszystkich gazociągów wynosiła 100 tys. km, o tyle pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku było to już ponad 170 tys. km. Jako jedną z najważniejszych magistral przesyłowych wskazuje się Orenburg – Użhorod, ukończony w 1979 roku, określany mianem największej inwestycji państw Rady Wzajemnej Pomocy Gosodarczej przebiegający przez terytorium Ukrainy¹⁰⁵. Europa została podzielona po II wojnie światowej na dwa bloki. Zgodnie ze sztucznym podziałem, jaki został wówczas wyznaczony, państwa Wschodu zaopatrywane były w surowce naturalne, przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, co stanowić miało gwarant bezpieczeństwa energetycznego tych państw, co więcej dostawy realizowane były na preferencyjnych warunkach¹⁰⁶. Jako jeden ze sztandarowych projektów wymienia się Gazociąg Przyjaźń łączący Syberię z Europą Środkową. Warte uwagi jest, że ilość dostarczana Polsce była w niektórych przypadkach inna niż w przypadku dostaw realizowanych do innych państw bloku wschodniego¹⁰⁷. Groźba wstrzymania dostaw surowców przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich była ogromnym zagrożeniem dla państw znajdujących się w jego strefie wpływów, zważywszy na fakt, że państwa te nie mogły liczyć na dostawy z innych źródeł. Początek lat siedemdziesiątych XX wieku uznaje się za, możliwie pierwszy czas, w którym dojść mogło do potencjalnej monopolizacji rynku państw Europy Zachodniej przez rosyjski gaz. Nie doszło do tego, w skutek odkrycia przez amerykańców gazu na terytorium należącym do Norwegii, który był wydobywany i sprzedawany Europie dzięki udziałowi amerykańskich koncernów¹⁰⁸. Równolegle z wydobyciem zasobów

¹⁰⁴ W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom rosyjska broń*, wyd. W.A.B., Warszawa 2008, s. 5.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 66-67.

¹⁰⁶ Warto przytoczyć słowa wicepremiera rządu ZSRR, I. Archipowa podczas posiedzenia BP KC KPZR 26.03.1981 roku. Co ważne miało to miejsce w trakcie tzw. karnawału Solidarności. „Dostarczamy Polsce 13 mln ton ropy po 90 rubli za tonę. Jeżeli uwzględnić, że światowa cena za tonę wynosi 170 rubli, to suma nieopłacona przez Polaków stanowi 80 rubli za każdą tonę. Całą tę ropę moglibyśmy sprzedawać za twardą walutę i zysk byłby ogromny.” W. Bukowski, *Moskiewski proces*, Warszawa 1998, s.581.

¹⁰⁷ J. Rolicki, *Edward Gierek. Replika*, Warszawa 1990, s 80,113.

¹⁰⁸ A. Kublik, *Łupki, które wstrząsnęły światem*, Wyborcza.biz, 08.06.2010,

norweskich podjęte zostały pierwsze rozmowy przedstawicieli Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich z przedstawicielami Zachodu dotyczące sprzedaży gazu ziemnego. W wyniku rozmów doszło do podpisania umów z włoskim koncernem ENI oraz niemieckim Ruhrgasem. Szczególne znaczenie dla Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich miała Republika Federalna Niemiec, o czym decydowała bliskość geograficzna, niewielkie zasoby własne, zapotrzebowanie na energię oraz chęć zrównoważenia bilansu handlowego ze Związkiem Radzieckim, przez co naturalnie nakierowana była na zakup surowca ze wschodu¹⁰⁹. W 1970 roku doszło do podpisania umowy pomiędzy kanclerzem Republiki Federalnej Niemiec, Willym Brandtem, a przywódcą Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Leonidem Breżniewem, dotyczącej zakupu przez Niemcy radzieckiego gazu¹¹⁰. Dostawy rozpoczęły się w październiku 1973 roku, co było również początkiem zaopatrywania w gaz Zachodniej Europy¹¹¹. Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX wieku, jako czas budowy magistral przesyłowych związane były głównie z wejściem i partycypacją udziałów w rynku Zachodnim przez sowietów, oraz czerpanie korzyści finansowych z dostaw surowców¹¹². Porozumienie z 1970 roku określane jest niekiedy jako kluczowe w realizacji *Ostpolitik* kanclerza Niemiec¹¹³. W 1975 roku doszło do podpisania porozumienia trójstronnego pomiędzy Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, państwami Europy Zachodniej oraz Iranem dotyczące budowy gazociągu IGAT-II¹¹⁴. Pomimo podpisanego porozumienia z powodu wybuchu rewolucji islamskiej w Iranie w 1979 roku, nie doszło do finalizacji przedsięwzięcia. Surowce

http://wyborcza.biz/biznes/1,101562,7979311,Lupki_ktore_wstrzasnely_swiatem.html, 12.01.2011

¹⁰⁹ S. Michałowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach Wschód-Zachód*, Warszawa 1990, s. 110-111.

¹¹⁰ Pomimo wielu obaw i sprzeciwów doszło do podpisania porozumienia dotyczącego dostaw rur szerokośrednicowych w 1970 roku. Określana czasami jako „legendarna umowa gaz-rury” podpisana została przez Leonida Breżniewa i Willy’ego Brandt’a. W wyniku porozumienia Ruhrgas rozpoczął kupno radzieckiego gazu, który pierwszy raz popłynął magistralami przesyłowymi do Europy Zachodniej pierwszego października 1970 roku.

¹¹¹ Patrz również W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom. Rosyjska broń*, s. 6. W ramach podpisanej umowy doszło również do porozumienia zakładającego kredytowanie zakupu rur przesyłowych o łącznej macie ponad 1,2 mln ton niezbędnych do realizacji projektu w zamian za dostawy gazu. Rachunki związane z opłatą za dostawy gazu przeznaczane były na regulowanie kredytów o łącznej kwocie 1,2 mld marek. Początkowo wysokość dostaw były określona na poziomie 1 mld m³ gazu ziemnego rocznie, natomiast w 1978 roku wartość wzrosła do 3 mld m³. P. Buras, *Między europeizacją a Gazpromem. Niemcy, Rosja i bezpieczeństwo energetyczne*, „Raport i analizy CSM”, nr 7, s. 32.

¹¹² P. Buras, *Między europeizacją a Gazpromem. Niemcy, Rosja i bezpieczeństwo energetyczne*, „Raport i analizy CSM”, nr 7, s. 33.

¹¹³ D. Yergin, *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*, New York, 2011, s. 333.

¹¹⁴ Niemcy, Austria, Francja.

energetyczne były solidną, o ile nie najważniejszą podstawą sowieckiego imperium, źródłem zysków, które były przekazywane sowietom w formie dewiz, za które finansowane mogły być wewnętrzne programy państwa¹¹⁵. Wart odnotowania jest fakt, że cena realna rosyjskiego razu w 2000 roku był o 46% niższa niż w roku 1980¹¹⁶. Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich skutkował dezintegracją istniejącego systemu jednolitych dostaw gazu. Powstanie mniejszych bytów państwowych uniemożliwiało kontrolę nie tylko nad siecią przesyłową, ale również podziemnymi magazynami, rezerwami, czy przedsiębiorstwami funkcjonującymi w ramach sektora gazowego. Sektor gazowy w powstałych państwach został podzielony pomiędzy spółki wewnętrzne, których celem nadrzędnym było zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego danego państwa¹¹⁷. Upadek Związku Radzieckiego wpłynął na znaczne osłabienie sektora jednak pomimo osłabienia infrastruktura nadal istniała. Transport surowca do państw Zachodu odbywał się poprzez sieć rurociągów „Przyjaźń”. Warto zaznaczyć, że zarówno Białoruś jak i Ukraina uzyskały niezwykle cenny atut w postaci otrzymywania surowca z rurociągów biegnących w głąb Europy, co stało się jednocześnie jednym z możliwych sposobów wywierania presji na stronie rosyjskiej. Niepodległość obu państw przyczyniła się również do braku konieczności dzielenia się przez Rosję zyskami z handlu paliwami¹¹⁸. Niezależność obu państw mogła stać się źródłem potencjalnych problemów w kwestii tranzytu, co miało miejsce w późniejszym czasie. Stan ten jak i przemiany schyłkowej części historii Związku Radzieckiego spowodowały skierowanie wobec nacisku ekonomicznego, co zostało przedstawione w doktrynie Falina-Kwicińskiego¹¹⁹. W myśl tej doktryny, państwa Europy Środkowej miały być żywotnie zainteresowane dostawami surowców z Rosji, przez co powinna ona oprzeć na tej zależności część strategii działania w regionie.

¹¹⁵ W. Bukowski, *Moskiewski proces* ..., s. 601.

¹¹⁶ Nikołaj. I. Zachmatow, Mykoła W. Kostomarow, W. I. Kochanowski, *Eksport gazu z Rosji, „Rurociagi”*, 27-28.03.2001, http://www.rurociagi.com/spis_art/2001_4/eksport_gazu_z_rosji.html 07.04.2010

¹¹⁷ T. Mitrova, *Natural gas in transition: systemic reform issues*, [w]: S. Pirani (red.), *Russian and CIS gas markets and their impact on Europe*, Oxford, New York 2009, s. 15.

¹¹⁸ J. Krasuski, *Europa między Rosją i światem Islamu*, Touń 2004, s. 96.

¹¹⁹ J. Bratkiewicz, *Kierunek wschodni: perspektywy podejścia strategicznego*, [w]: R. Kuźniar (red.) *Między polityką a strategią*, Warszawa 1994, s. 128-129.

2. TRANSFORMACJA SYSTEMOWA PO UPADKU ZSRR I POCZĄTEK REFORM SEKTORA ENERGETYCZNEGO.

Początek reform Gazpromu sięga lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia. W połowie dekady doszło do zapadania się starego systemu ministerialnego, który był ściśle powiązany z władzą autorytarną. Warunkiem wypełniania woli władzy przez ministerstwa była bardzo silna pozycja władzy, która zaczęła słabnąć, aby po pewnym czasie nie dać możliwości efektywnego zarządzania. Wiktor Czeromyrdin przedstawił pomysł polegający na zachęceniu ludzi do pracy obietnicą korzyści, nie zaś przymusem związanym z represjami i siłowym zmuszeniem załogi do wypełniania obowiązków. Wizyty współpracowników Czernomyrdina w państwach Europy Zachodniej tj. Niemczech i Włoszech, poprzedzały rozpoczęcie działań reformatorskich. Jednym z największych oponentów zmian był Nikołaj Ryżkow¹²⁰. Podjęto decyzję o przedyskutowaniu kwestii przekształcenia ministerstwa przemysłu gazowego z koncern państwowy na prezydium Rady Ministrów. Czernomyrdin działał wraz z dwoma swoimi zastępcami, Remem Wiachiriewem i Wiaczesławem Szeriemietem. Prezydium po wysłuchaniu przemówienia podjęło decyzję o udzieleniu pozwolenia na działania w kierunku próby przemian. Niespełna dwa lata później Związek Radziecki przestał istnieć, złudnym były poglądy jakoby prezydium mogło sprawować realną władzę nad procesem w ówczesnych warunkach gospodarczych i politycznych. Dwudziestego szóstego grudnia 1990 roku Ryżkow odszedł na emeryturę, na stanowisku zastąpił go Walentin Pawłow. Ostatnim aktem próby przywrócenia, czy raczej obrony starego porządku były działania szefa KGB Kirczukowa oraz wiceprezydenta Janajewa, które miały miejsce dziewiętnastego sierpnia 1991 roku. Podjęto próbę odsunięcia od władzy prezydenta ZSRR Michaiła Gorbaczowa poparta przez premiera Pawłowa. Przewrót nie powiódł się a wspomnianym wcześniej reprezentantom państwa radzieckiego przeciwstawił się Borys Jelcyn, zdobywając poparcie narodu a później wojska i organizując opór na ulicach Moskwy.

W okresie rozpadu ZSRR została sformułowana doktryna Falina-Kwiecińskiego, która była wynikiem prac dotyczących nowej polityki sowieckiej w ujęciu państw

¹²⁰ Nikołaj Ryżkow, przedostatni szef Rady Ministrów ZSRR, jeden z głównych ekonomistów pierestrojki.

Europy Środkowowschodniej, która podjęta została na przełomie 1990 i 1991 roku. W efekcie tych działań powstał fajny dokument Wydziału Zagranicznego KC KPZR, który zyskał później aprobatę i akcept sekretariatu partii jako strategia polityczna ZSRR wobec danych satelitów. Koncepcja zakładała, że w chwili utraty strategicznej przewagi ZSRR nad państwami europejskimi jedyny skuteczny instrument służący do przeforsowania celów własnych w ujęciu polityki zagranicznej stanowić ma umiejętne wykorzystanie przez Rosję surowców energetycznych¹²¹. Bardzo często dochodziło do kierowania się w tym działaniu w trakcie prezydentury Borysa Jelcyna, jako przykład może posłużyć sytuacja na Litwie w 1991 roku, kiedy to pierwsze wyborcze zwycięstwo socjaldemokratów miało miejsce w pomieszczeniach pozbawionych ogrzewania, kiedy to Rosja chcąc wymusić zmianę wyników odcięła dostawy surowca na Litwę¹²².

Po rozpadzie Związku Radzieckiego w grudniu 1991 roku Gazprom stracił jedną trzecią rurociągów, jedną trzecią złóż i jedną czwartą mocy tłoczni¹²³. W 1992 roku rozpoczęły się rozmowy, próby działań zmierzające do przystosowania Gazpromu do nowej rzeczywistości. Anatolij Czubajs, stwierdził podczas posiedzenia rządu, które miało miejsce trzydziestego maja 1992 roku, że Gazprom znacznie różni się od pozostałych gałęzi przemysłu w ujęciu technologicznym, „nie dawał się dzielić i rządzić”¹²⁴. Gaz jako substancja nie daje możliwości sprzedaży częściowej, po kawałku procesu, musi być realizowany kompleksowo przy połączeniu wszystkich czynników, złóż, magistral, złączonych w jeden system. Pewnym był rozpad systemu paliwowego, podział na mniejsze przedsiębiorstwa, twory, czy spółki, kolejnym pewnikiem był kategoriyczny brak możliwości sterowania systemem ropociągów. Ten, kto posiadał by realną władzę nad systemem przesyłu mógłby kontrolować cały sektor. Rankiem 30 maja 1992 roku wystąpienie było przygotowane i w pełni uzgodnione. Do gabinetu prezydenta Jelcyna, który mieścił się obok sali posiedzeń rządu, wezwany został Wiktor Czernomyrdin. Jelcyn przedstawił Czernomyrdinowi decyzję dotyczącą odwołania Łopuchina i powołania właśnie jego na to stanowisko. Nowy minister został ponoć wcześniej uprzedzony o planach prezydenta, stąd reakcja była bardzo spokojna. Po

¹²¹ J. Strzelczyk, *Ucieczka ze wschodu: Rosja w polskiej polityce 1989-1993*, Warszawa 2002, s. 198-200.

¹²² A. Maruszczyk, Kwestionariusz Maruszczyk – *Cena za niepodległość (rozmowa z Bartłojem Sienkiewiczem)*, „Ozon”, 5-11 stycznia 2006, s.8.

¹²³ W czasie istnienia ZSRR Gazprom wydobywał ponad 800 miliardów m³ gazu ziemnego, posiadał sieć gazociągów o długości 160 tys. km, 350 stacji kompresorowych, 270 zakładów kompleksowego przetwarzania gazu, tysiące odwiertów oraz dziesiątki podziemnych zbiorników.

¹²⁴ Ibidem, s. 29

krótkiej rozmowie na posiedzeniu rządu doszło do mianowania Wiktora Stipanowicza Czernomyrdina na stanowisko wicepremiera odpowiedzialnego za kompleks paliwowo-energetyczny. W skutek wpływu „czerwonych dyrektorów¹²⁵” i komunistów na prezydenta Jelcyna rozpoczął on proces eliminowania ze stanowisk reformatorów. Do czasu zrealizowania interesów wspomnianej grupy premier Jagor Gajdar zdołał zrealizować kilka swoich reform, spośród nich najważniejsze to: uczynienie z rubla waluty wymiennej, rozdzielenie walut byłych republik, oraz, co uważa się za najważniejsze, doprowadzenie do końca liberalizacji cen. Drugiego stycznia 1992 roku wszedł w życie dekret prezydencki dotyczący liberalizacji cen. Regulacje cenowe nałożone były jeszcze jedynie na sektor gazowy, naftowy oraz energetyczny. Zarówno sektor gazowy jak i naftowy generował zysk jedynie na podstawie kontraktów zagranicznych, to z nich finansowana była podtrzymująca państwo przy życiu procedura. Jedenastego kwietnia 1992 roku Gajdar wydał pozwolenie na zatrzymanie przez sektor gazowy i naftowy 38% przychodów walutowych, niewiele później nakazał Gazpromowi oraz eksporterom ropy naftowej zarejestrowanie swoich zagranicznych kontach w Centrobanku oraz rozliczenie przepływy środków na tych kontach w Ministerstwie Finansów. Jesienią 1992 roku miało dojść do wyboru premiera. Gajdar aby objąć urząd koniecznie musiał zdobyć minimum 445 głosów, co nie było możliwe, mimo to Jelcyn przedstawił kandydaturę Gajdara na stanowisko. W wyniku głosowania Gajdar zgromadził jedynie 400 głosów. Po tym fakcie Jelcyn przystąpił do negocjacji z frakcjami, jako sprawa sporna, w której miano poprzeć kandydaturę prezydenta przedstawiała się rezygnacja głowy państwa wobec niektórych uprawnień względem parlamentu. Uprawnieniami najważniejszymi było zrezygnowanie z prawa mianowania ministra obrony narodowej i ministra spraw zagranicznych. Prezydent uległ wymaganiom reprezentantów parlamentu wnioskując o wprowadzenie stosownych poprawek do konstytucji, jednak w głosowaniu zdobył 425 głosów. W ten sposób zakończyła się pewna epoka, zdaje się domykająca upadek komunizmu. Pomimo prezydenta Rosji, nie Związku Radzieckiego, nie było możliwe przeforsowanie planu nawiązującego do naleciałości autorytarnych.

Warto przytoczyć słowa Edwarda Lucasa, który wskazuje na dwojaki model wykorzystania zasobów surowcowych przez Federację Rosyjską, jako pierwszy z nich wymienia bezpośrednie wpływanie na politykę poprzez zastosowania np. nacisków

¹²⁵ Kierownicy przedsiębiorstw radzieckich, członkowie partii komunistycznej, zwolennicy gospodarki planowanej. składał się z nich w połowie parlament rosyjski.

wobec określonego państwa, jako drugi zaś wykazuje wykorzystanie eksportu aby równolegle przedostać się do innych gałęzi gospodarki państw odbiorców. Dodatkowo Lucas wymienia etapy działa Federacji Rosyjskiej, pierwotnie następuje zgoda na swoiste uzależnienie od dostaw gazu poprzez kontrolowane przez Rosjan gazociągi. W kolejnym etapie działań dochodzi do przyzwolenia na zakup przez stronę rosyjską akcji przedsiębiorstw o charakterze strategicznym, co skutkuje powstaniem miejscowego lobby utrzymującego nurt poprawnych relacji i pozytywnego nastawienia względem kontrahenta¹²⁶. Odcięcie dostaw gazu, lub sama groźba wykorzystywana jest przez stronę rosyjską selektywnie, jedynie wobec partnerów z byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, wobec państw Zachodu deklaracje takie nie padają nigdy, co skutkuje utrzymaniem opinii solidnego dostawcy. Pierwszy kryzys gazowy miał miejsce już w 1991 roku za sprawą sprzeciwu Litwy, która wystosowała odmowę wobec narzuconej ze strony Rosji ceny, która była o 3,6 raza wyższa od poprzedniej. Strona rosyjska żądając spłacenia długu dokonała w sierpniu 1992 roku zmniejszenia dostaw, a w konsekwencji wstrzymania całkowitego na okres dwóch dni¹²⁷..

Federacja Rosyjska jest niewątpliwie państwem o bardzo bogatych tradycjach historycznych, należy jednak dodać, że w kształcie obecnym funkcjonuje dopiero od 1991 roku, kiedy to doszło do upadku Związku Radzieckiego. W skutek rozpadu ZSRR Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka, jako największe państwo składowe byłego Związku Radzieckiego, stała się samodzielnym podmiotem prawa międzynarodowego działając w swoich poprzednich granicach. Ustrój został określony w przyjętej 12 grudnia 1993 roku podczas referendum ogólnonarodowego konstytucji, która zatwierdziła również dwie, równorzędne, nazwy państwa, Rosja i Federacja Rosyjska.¹²⁸ Na podstawie zawartych równolegle porozumień nowopowstałe państwo było także sukcesorem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Przesłanki

¹²⁶ M. Nowicki, *Rosja zaanektuje Białoruś i kraje bałtyckie*, Dziennik.pl, 04.10.2008, <http://wiadomości.dziennik.pl/opinie/artykuly/80793,rosja-zaanektuje-bialorus-i-kraje-baltyckie.html> 31.10.2010

¹²⁷ M. Honczar, A. Czubyk, *Energetyczny wymiar Partnerstwa Wschodniego – czy istnieje możliwość wykorzystania programu dla wypracowania trwałych zmian w europejskim systemie energetycznym*, [w]: *Partnerstwo Wschodnie a idea europejskiej integracji, Możliwości ograniczenia pola współpracy z punktu widzenia Polski i Ukrainy*, Wrocław 2010, s. 106, http://www.fpw.wroclaw.pl/pliki/eBOOK_Partnerstwo_WSchodnie_a_idea_europejskiej_integracji.pdf 05.04.2012.

¹²⁸ K. Kotulewicz, *GEOSTRATEGICZNY WYBÓR ROSJI U ZARANIA TRZECIEGO TYSIĄCLECIA, Unia Europejska jako partner strategiczny Federacji Rosyjskiej na początku XXI wieku, Część II: Aspekt gospodarczy*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 15.

geopolityczne wpływają na gospodarkę rosyjską również przez pryzmat bardzo mocno rozwiniętego sektora militarno-przemysłowego. Warto zwrócić uwagę na rozmiar wspomnianego sektora, który w końcowych latach istnienia ZSRR zatrudniał ok 4,5 mln pracowników, z czego ok 800 tys. stanowili pracownicy badawczo-rozwojowi, dodatkowo należy wskazać możliwość dostępu do najlepszej jakości materiałów potrzebnych do pracy. Sektor odpowiadał także za znaczną część wpływów budżetowych, które generowane były na podstawie sprzedaży elementów systemu uzbrojenia. Wraz z nastaniem nowego państwa system stał się zbyt duży, co wymusiło jego konwersję, która doprowadziła do spadku produkcji militarnej w skutek zmiany profilu na użyteczność cywilną, co przełożyło się na niższe wpływy budżetowe.¹²⁹ Rozległe terytorium państwa dostarcza wszelkich potrzebnych surowców mineralnych. Co warto uwagi, niektóre dotychczas rozpoznane i udokumentowane złoża nie są do tej pory eksploatowane, co w większości związane jest w ogromnymi złożami położonymi w Arktyce, według szacunków zalegające pod dnem złoża gazu ziemnego i ropy naftowej mogą skupiać aż 20% światowych zasobów. Powody, dla których eksploatacja jeszcze się nie rozpoczęła skupiają się wokół utrudnień o charakterze technologicznym, jak i ekonomicznym, gdyż wydobycie we wspomnianym rejonie byłoby bardzo kosztowne, co w powiązaniu z transportem do oddalonych baz surowcowych stawia pod znakiem zapytania obecny sens działań eksploatacyjnych. Wspomniane wyżej aspekty są powodami, dla których Gazprom zawiesił plany eksploatacji wspomnianych złóż.¹³⁰ To właśnie złoża surowców naturalnych mają największe znaczenie dla Rosji, stanowią ogromny wkład w PKB państwa.¹³¹ Nowe tysiąclecie przyniosło znaczne zmiany w strukturze i modelu funkcjonowania gospodarki państwowej. Po czasie przemian i umacniania się Federacji Rosyjskiej, które miały miejsce do roku 2000 przyszedł czas na zmiany. Odnotować należy wzrost ingerencji państwa w gospodarce, umacnianie wpływu w najważniejszych jej sektorach jak traktowany w sposób strategiczny sektor energetyczny, czy naftowy odpowiedzialny za zyski budżetowe. Jako pierwszy etap działań wskazywana jest zmiana i przejęcie kontroli na szczeblu menedżerskim we wspomnianych sektorach, co w prostej linii prowadzi do

¹²⁹ W. Kosiedowski, *Gospodarka Rosji*, [w]: *Wprowadzenie do studiów wschodnioeuropejskich. Rosja*, red. A. Mironowicz, Tom 3, Wyd Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2013, s. 261.

¹³⁰ Ibidem, s. 262.

¹³¹ Zyski z eksportu surowców naturalnych w latach 2000-2014 stanowiły największe źródło dochodów budżetowych państwa. Szacuje się, że odpowiadały za 31,37% w 2013 roku oraz 29,90% w 2014 roku wszystkich wpływów budżetowych.

podporządkowania ich rządowi państwa. Jako drugi krok wskazywany jest wzrost uczestnictwa państwa, zwiększenie jego udziałów.¹³²

To, co stało się z Rosją po upadku Związku Radzieckiego można nazwać transformacją państwa, której celem jest upodobnienie jej do podmiotu gry rynkowej, z tym jednak wyjątkiem, że rządzący chcą służyć nie tylko pomnażaniu zysków ale budowie imperialnej wizji i postaci Federacji Rosyjskiej. Wspomniana wcześniej chaotyczna, wręcz dzika, prywatyzacja pozwoliła na wzbogacenie się takich graczy jak Jukos, ŁukOil czy Sibnieft. W stosunku do nich państwowy Gazprom wydawał się reliktem głębokiej przeszłości. Wobec zmiany sytuacji Rosja chciała aby jej koncerny naftowo-gazowe stanowiły skuteczny instrument realizacji interesów międzynarodowych. Problem w tym, że pomimo posiadania przez nich ogromnych pieniędzy są one jednak za małe aby podjąć skuteczne działania wobec władz centralnych w celu realnego wprowadzenia regulacji wolnorynkowych. Pieniądze te można uzyskać poprzez sprzedaż części udziałów na co jednak nie zgadza się rząd, który zachowuje wręcz całkowitą kontrolę nad nimi i nie dopuszcza możliwości innego rozwoju wypadków. W tak prosty sposób może dojść do znacznego zahamowania ekspansji rosyjskiej. Postawione cele i zamiary nie będą mogły być kontynuowane z racji braku środków. Jeśli sytuacja miałaby ulec poprawie musi dojść do następnej transformacji. Państwowe koncerny miałyby przestać służyć wyłącznie realizacji politycznych interesów rządzących, musiały by przejść w stronę globalnych graczy kierujących się myśleniem rynkowym. Niestety dla rządzących proces taki przyczyniłby się do upadku wizji imperialnej polityki energetycznej popartej agresywną ekspansją. Analizując sytuację proces taki jest nieunikniony, ekspansja została już delikatnie zahamowana, bez dalszych funduszy na rozwój i realizację celów będzie jeszcze bardziej spowolniona aż w końcu stanie pod znakiem zapytania. Proces, który zdaje się być nieunikniony może doprowadzić do pozbawienia rządzących jednego z najważniejszych narzędzi nacisku na sąsiadów. Gazprom nazywany bywa czasem „Ministerstwem gazownictwa Federacji Rosyjskiej”. Zdaje się, iż ma to głęboki sens zwłaszcza, że Gazprom wykorzystywany jest w dużej mierze do realizacji celów politycznych Rosji¹³³. Gazprom jako jeden z największych koncernów na świecie zdaje się być swoistym państwem w państwie, a to co dla niego dobre jest też dobre dla Rosji.

¹³² E. Paszyc, I. Wiśniewska (red.), *Gospodarka rosyjska pod rządami Putina. Czynniki wzrostu i hamulce rozwoju.*, Prace Ośrodka Studiów Wschodnich, Warszawa 2005, s. 21.

¹³³ Gazprom wywodzi się w prostej linii od Ministerstwa Gazu i Ropy Związku Radzieckiego.

Największy koncern gazowy na świecie posiada ponad 20% udziałów w rynku, jest ogromnym orężem w rękach rządzących, jest płatnikiem ponad 25% wpływów podatkowych Federacji i zaspokaja potrzeby energetyczne ponad połowy państwa.

Dążenie do maksymalizacji zysków osiągniętych z procedury eksportu energii oraz paliw kopalnych są oczywistym a także trwałym interesem Rosji. Jednak to nie zysk czysto ekonomiczny jest najważniejszym priorytetem Kremla, znacznie ważniejsze zdaje się być umiejętne wykorzystanie kwestii energetycznych w charakterze instrumentów rosyjskiej polityki zagranicznej, którego zamiarem jest budowa oraz umacnianie wpływów w obszarze całego byłego WNP, oraz Europy. Jednym z konceptualnych marzeń Rosji jest utworzenie pod jej egidą regionalnego OPEC gazowego, które miałyby składać się z Rosji¹³⁴, oraz środkowoazjatyckich producentów gazu, a także operatorów sieci przesyłowych¹³⁵. Biorąc pod uwagę latach dziewięćdziesiąte XX wieku, Rosja dokładała wszelkich starań aby nie dopuścić do wejścia na rynek światowy gazu zimnego oraz ropy naftowej z regionu Morza Kaspijskiego. Było to powodowane zarówno działaniami tego państwa w celu zdestabilizowania regionu¹³⁶, oraz podsycania konfliktu ormiańsko-azerskiego, a także monopolizacji tras przesyłowych w regionie Azji Środkowej¹³⁷. W okresie około połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku, w trakcie trwania „epoki jalcynowskiej postsowieckiej prywatyzacji”, rząd państwa rosyjskiego doszedł do stanu utraty panowania nad sektorem energetycznym. Sektor został przekształcony w obszar rywalizacji oligarchów, którzy przy wzroście cen surowców kopalnych mogli doprowadzić do stworzenia ogromnych fortun a także prowadził w niektórych przypadkach do nieposłuszeństwa względem władzy.

¹³⁴ Tadeusz A. Kisielewski, *Schylek Rosji* wyd. Dom Wydawniczy Rebis, 2007, s. 65-66.

¹³⁵ A. Sarna, *Rosyjska ofensywa naftowo-gazowa z ukraińskimi wyborami w tle*, „Komentarze OSW”, 28 sierpnia 2004 r., <http://www.osw.waw.pl/pub/koment/2004/08/040828b.htm>.

¹³⁶ Poparcie wobec separatyzmu w regionie Abchazji oraz Osetii Południowej

¹³⁷ M. Kaczmarzski, *The Influence of Russian Federation on Energy Security in Europe*, [w]: *The Future of European Energy Security*, red. L. Jesień, Kraków 2006, s. 159.

3. POLITYKA ENERGETYCZNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ PO 2000 ROKU.

Prezydent Borys Jelcyn zapoczątkował szereg zmian mających wpłynąć na najnowszą historię Federacji Rosyjskiej. Jelcyn w przemówieniu skierowanym do obywateli, które zostało wygłoszone 31 grudnia 1999 roku przedstawił, argumentując swoją decyzję w głównej mierze coraz gorszym stanem zdrowia, informacje o rezygnacji z urzędu prezydenta Federacji Rosyjskiej. Przemówienie zostało wyemitowane w bardzo znaczącym momencie, jakim była milenijna zmiana, symboliczny koniec roku, koniec dekady oraz koniec milenium. Jako osobę, obejmującą wówczas obowiązki głowy państwa, aż do wyborów prezydenckich które miały się odbyć w marcu 2000 roku, wskazano Władimira Władimirowicza Putina. Poprzez nawiązanie do symbolicznej daty wykreowany został wizerunek nowej jakości, nowego standardu i nowego początku w najnowszej historii Federacji Rosyjskiej. Pomimo bardzo trudnego wyzwania, przed którym stanął Władimir Putin, uzyskał on w ciągu trzech miesięcy kampanii prezydenckiej poparcie społeczeństwa, dzięki któremu objął on na podstawie wyników wyborów prezydenckich z marca 2000 roku, urząd prezydenta Federacji Rosyjskiej. Wygrana Putina w wyborach prezydenckich określana była mianem nowego kursu w polityce Federacji Rosyjskiej. Należy zaznaczyć, że okres rządów Borysa Jelcyna, pomimo ogromnych nadziei związanych z jego osobą, był dla Rosjan niezwykle trudny. Upadek Związku Radzieckiego doprowadził m.in. do dezorganizacji struktur państwowych, władza państwowa zaczęła stępować skutecznością i siłą swoich działań na rzecz wpływowych grup interesu. Oligarchowie jednoczący swoje siły poprzez współpracę w konkretnych sektorach gospodarki przeprowadzali proces niekontrolowanej i szkodliwej dla państwa prywatyzacji aktywów, strategicznych dla państwa sektorów gospodarki. Poza prywatyzacją, społeczeństwo musiało zmierzyć się również z o wiele dotkliwymi dla niego konsekwencjami, jakie stały się efektem wprowadzania gospodarki rynkowej, jak przykładowo kilkunastokrotny wzrost cen żywności, który dokonywał się z dnia na dzień. W nowych realiach prezydent Jelcyn zaczął drastycznie tracić poparcie społeczeństwa, które nie było zadowolone z efektów polityki prowadzonej przez administrację państwową. Zmiany oraz reformy, które zostały wprowadzone w okresie rządów Borysa Jelcyna były niezbędne, aby uchronić gospodarkę państwową przed całkowitym załamaniem. Należy zwrócić uwagę na fakt, że konsekwencją

wprowadzenia reform było drastyczne pogorszenie warunków i standardów życia społeczeństwa rosyjskiego.

Wraz z przystąpieniem Władimira Putina do grona kandydatów na urząd prezydenta do głosu zaczęły dochodzić ważne interesy społeczne. Obywatele Federacji Rosyjskiej widząc młodego i charyzmatycznego polityka wiązali duże nadzieje z jego osobą, co było umiejętnie wykorzystywane w trakcie kampanii prezydenckiej. Władimir Putina akcentował i zaznaczał konieczność powrotu do stanu zjednoczonej i silnej Rosji, zarówno w ujęciu politycznym, jak i gospodarczym, oraz społeczeństwa, w którym respektowane będzie prawo. Konsolidacja społeczeństwa nastąpiła wokół idei powrotu do mocarstwowej pozycji Federacji Rosyjskiej¹³⁸. Nowy prezydent, prezydent Putin, jawił się wówczas społeczeństwu, jako osoba, która doprowadzić do przywrócenia Federacji Rosyjskiej należnej jej roli mocarstwa. Poprzez imperialne ambicje panujące w społeczeństwie przejawiały się głównie tęsknota i nostalgia za czasem minionym. Jak pokazały późniejsze wydarzenia realizacja aspiracji mocarstwowych i imperialnych znajdowały ogromne poparcie w społeczeństwie, przez co legitymizacja władzy była bardzo silna. Zarówno działania wewnętrzne, jak i międzynarodowe realizowane przez rząd Władimira Putina cieszyły się dużym poparciem społecznym¹³⁹. Rozpoczęta w 2000 „era Putina”, zgonie z założeniami rządu, stanowić miała pewne nawiązanie do radzieckiej przeszłości a także wskazywana była jako okres bardzo silnych działań mających na celu odzyskanie nadszarpniętej, wręcz utraconej w poprzedniej dekadzie, potęgi państwa. Konsolidacja władzy, wpływów, umocnienie władzy prezydenckiej doprowadziło również do konsolidacji sektora energetycznego, jako strategicznie ważnego dla funkcjonowania państwa.

Wzmocnienie władzy prezydenckiej było odczuwalne również w sektorze gospodarczym. Jako niewątpliwy atut Władimira Putina wymieniany był brak związków z grupami oligarchicznymi, które kierowały wielkim biznesem w gospodarce rosyjskiej. Dodatkowo przeszłość związana ze służbami specjalnymi gwarantowała

¹³⁸ Jak było to wspomniane we wcześniejszych częściach pracy, społeczeństwo rosyjskie nigdy nie uznało utraty państw byłego bloku wschodniego w ramach rozpadu Związku Radzieckiego. Mentalnie istniało poczucie, że państwa te znajdują się w strefie wpływów Rosji, są od niej zależne i powinny liczyć się z jej zdaniem. Nie bez znaczenia był tutaj fakt propagandy radzieckiej, zgodnie z którą państwa byłego bloku wschodniego swoje ówczesne położenie i warunki polityczne oraz gospodarcze zawdzięczały jedynie wysiłkom Związku Radzieckiego.

¹³⁹ Społeczeństwo rosyjskie, odmiennie od wielu społeczeństw europejskich, popierało interwencję rosyjską w Czeczeni. Jest to o tyle ważne i warte odnotowania, że w prosty sposób widoczna była różnica mentalne i praktyczna w prowadzeniu polityki oraz reakcji społecznej pomiędzy Federacją Rosyjską oraz państwami Zachodu.

rozległe i niezwykle skuteczne możliwości działania przy pomocy wykorzystania struktur, których częścią był w przeszłości prezydent. Bardzo silna legitymizacja i pozycja służb zapewniała znacznie większe możliwości działania w odróżnieniu od „zwykłych” polityków¹⁴⁰. Przejęcie inicjatywy z dziedziny gospodarki przez prezydenta Putina i jego aparat związane było z brakiem ograniczeń w postaci przedwyborczych ustaleń, uzgodnień i obietnic wobec oligarchów i grup interesu związanych z biznesem. Szczególny status polityczny, którym w okresie rządów Jelcyna cieszyli się oligarchowie został im odebrany, co skutkowało odebraniem im również potężnej władzy poprzez odsunięcie od możliwości sprawowania funkcji decyzyjnych w ramach władzy centralnej¹⁴¹. Niektórzy oligarchowie, którzy odważyli się stanąć przeciw Putinowi poddani byli konkretnym działaniom ze strony państwa, przez co realizowana była obietnica równego oddalenia oligarchów od władzy¹⁴². Przynajmniej część utraconych w minionych latach wpływów i pozycji Federacji Rosyjskiej miała zostać odzyskana dzięki gałęzi gospodarki, jaką była energetyka. Posiadane przez Federację Rosyjską cenne zasoby surowcowe, infrastruktura służąca do ich przetwarzania i przesyłu oraz przedsiębiorstwa działające w sektorze energetycznym były w zamierzeniach prezydenta narzędziem służącym do osiągnięcia zasadniczego celu powrotu Federacji Rosyjskiej do realnej pozycji mocarstwa na arenie działań międzynarodowych. Kwestie związane z zasobami gazu ziemnego i ropy naftowej posiadanych przez Federację Rosyjską do odbudowy pozycji mocarstwowej zostały wykorzystane jako kluczowy element rozprawy doktorskiej prezydenta Władimira Putina. Dysertacja została napisana Instytucie Górnictwa w Sankt Petersburgu w 1997 roku¹⁴³. O tym, jak strategiczne znaczenie dla gospodarki miał, oraz nadal ma, sektor surowcowy, świadczy fakt objęcia go ścisłą kontrolą ze strony władz centralnych. Projekt mający na celu umocnienie sektora energetycznego objawiał się w

¹⁴⁰ Uznanie, autorytet i skuteczność działania zdobyta podczas służby krajowej i zagranicznej w stopniu oficera KGB, zapewniała Putinowi szacunek i lojalność służb i ludzi z nimi związanych.

¹⁴¹ E. Paszyc, *Rosyjska energetyka w przededniu reformy*, „Prace OSW”, 15.05.2002, s. 11-12.

¹⁴² Mowa bezpośrednio o Borysie Bieriezowskim, Michaiile Chodorkowskim, czy Władimirze Gusińskim. Patrz W. Grzelak, *Rosja bez złudzeń – uroki demokracji suwerennej*, Warszawa 2008, s. 31-32.

¹⁴³ Dysertacja została bardzo szybko objęta klauzulą tajności ze względu na strategiczny interes państwa opisany w pracy. Jak wynika z informacji przekazywanych przez nielicznych badaczy, którym udało się dotrzeć do treści dysertacji, jej autor wskazywał w treści pozornie sprzeczne ze sobą elementy. Mechanizmy rynkowe rządzące gospodarką miały zostać połączone z rozległym interwencjonizmem ze strony państwa. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez wspomnianych powyżej badaczy, prezydent Putin wskazywał w dysertacji ideę supermocarstwa energetycznego. Patrz P. Wróbel, *Wpływ Rosji na bezpieczeństwo energetyczne Unii europejskiej*, Portal psz.pl, <http://www.psz.pl/117-polityka/pawel-wrobel-wplyw-rosji-na-wspolczesne-bezpieczenstwo-energetyczne-unii-europejskiej> 08.12.2017. Patrz również A. Jabłońska, *Gazowanie Europy*

prowadzonym przez władze procesie renacjonalizacji sektora energetycznego oraz ścisłe regulacje mające na celu ograniczenie działalności zagranicznych podmiotów. Stanowiska kierownicze w przedsiębiorstwach energetycznych obejmowane były poprzez nadanie odgórne ze strony władz centralnych przez zaufanych ludzi władzy. Coraz lepsza koniunktura na rynkach surowcowych stała się wyznacznikiem pozycji państwa na arenie międzynarodowej. Warto wspomnieć, że wraz ze wzrostem pozycji państwa rosła również jego siła realnego oddziaływania geopolitycznego w regionie. Prezydent Władimir Putin dokonał znacznego umocnienia władzy centralnej w sektorze energetycznym poprzez powierzenie funkcji nadzorczych nad poszczególnymi firmami w ręce swoich zaufanych współpracowników¹⁴⁴. Poprzez niezwykle szeroko zakrojony protekcyjizm rozpoczęła się odbudowa pozycji Federacji Rosyjskiej realizowana podczas jej najnowszej historii. Protekcyjizm stosowany był jako silne narzędzie służące do utrzymania ścisłej kontroli władz centralnych nad najcenniejszymi zasobami surowcowymi Rosji, będących jej największym bogactwem. Nie dziwi fakt, że prezydent Putin jako były oficer służb specjalnych oparł swoje silne i zdecydowane rządy na utworzeniu państwa korporacyjnego. Najważniejsze funkcje i role w państwie Putina sprawowali byli oficerowie KGB oraz byli lub aktywni zawodowo oficerowie FSB¹⁴⁵. Ramach rosnącej pozycji sektora energetycznego powstawały różne wizje jego wykorzystania, niektóre zakładały również jego całkowitą centralizację i zależność, czy może ścisłą współpracę, w ramach resortów siłowych. Nie bez znaczenia jest fakt niezwykle rozległych powiązań personalnych poprzez instytucje państwowe oraz monopolistów rynku energetycznego, przy pomocy których uzyskano realny wpływ na inne gałęzie gospodarki. O tym, jak silne było nakierowanie prezydenta Putina na użycie sektora energetycznego do odnowienia wpływów Rosji, świadczy fakt opracowania „Strategii Rozwoju Rosji do 2010 roku”. Raport został zamówiony przez prezydenta Władimira Putina na początku jego rządów, wskazano w nim kompleksowy pakiet proponowanych reform w ramach sektora gazowego¹⁴⁶. Należy zauważyć, że

¹⁴⁴ Dmitrij Miedwiediew w czasie poprzedzającym prezydenturę obejmował stanowisko szefa rady nadzorczej Gazpromu. Dodatkowo funkcje szefów rad nadzorczych sprawowali: Igor Sieczin w Gazneftcie, Władimir Surkow w Transneftcie. Holding stoczniowy kontrolowany był przez Siergieja Naryszkina, Aeroflot oraz holding zbrojeniowy Almaz przez Wiktora Iwanowa. Kopalnie diamentów zlokalizowane na terytorium Federacji Rosyjskiej były zarządzane przez Aleksieja Kurdina, przedsiębiorstwo lotnicze OAK oddano pod zarząd Siergieja Iwanowa.

¹⁴⁵ A. Krzemiński, *Pociąg do Moskwy*, „Polityka”, nr 47/2008. Patrz również A. Bryc, *Cele polityki ...*, s. 21-22.

¹⁴⁶ Raport przygotowany został przez zespół ekspercki pod przewodnictwem Germana Grefa. German Oskarowicz Gref, (ros. Герман Оскарович Греф, niem. Herrmann Gräf; ur. 8 lutego 1964 w Panfilowie,

projekty przedstawione w raporcie miały charakter bardzo ogólny oraz doraźny¹⁴⁷. W dokumencie zawarto zapisy związane z umożliwieniem na rzecz niezależnych producentów dostępu do infrastruktury gazociągowej. Dodatkowo miało dojść do rozróżnienia ona koszty transportu oraz wydobycia w cenie ogólnej gazu ziemnego. Ważnym punktem był również zakres działań związanych z nierozliczonymi należnościami za dostawy gazu ziemnego. W dokumencie wskazano również projekt rozwoju sektora i stopniowego podwyższania cen aż do roku 2005. W listopadzie 2000 roku został zatwierdzony przez Dumę dokument pod nazwą „Główne założenia strategii energetycznej Rosji do 2020 roku”. Dodatkowo Ministerstwo Energetyki Federacji Rosyjskiej zatwierdziło w maju 2002 roku dokument pod nazwą „Omówienie podstawowych założeń strategii energetycznej Rosji do 2020 roku”¹⁴⁸.

Coraz silniejsza centralizacja władzy, a także monopolizacja sektora energetycznego, które widoczne były w Federacji Rosyjskiej od 2000 roku realizowały program uniemożliwienia udziału podmiotów zagranicznych w rynku. Wobec opisywanej sytuacji, należy przyznać, że gdyby Federacja Rosyjska posiadała rozwinięty system wolnorynkowej konkurencji podmiotów gospodarczych „(...) jej olbrzymie złoża gazu byłyby eksportowane przez kilka podmiotów, w tym firmy zagraniczne i międzynarodowe. Obawy przed uzależnieniem od dostaw tego paliwa byłyby mniejsze, gdyż partnerem biznesu byłoby kilka konkurujących ze sobą przedsiębiorstw”¹⁴⁹. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że Federacja Rosyjska nie przyznawała koncesji na wydobycie surowców dla przedsiębiorstw zagranicznych, nie dopuszczała również do budowy przez te przedsiębiorstwa sieci infrastrukturalnej związanej z tranzytem surowców energetycznych.

Kazachska SRR) – rosyjski prawnik, ekonomista i polityk narodowości niemieckiej. W 1990 ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Państwowym w Omsku. Po ukończeniu studiów pracował jako wykładowca akademicki na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Omsku. W latach 1990-1993 odbywał studia doktoranckie na Wydziale Prawa Uniwersytetu Państwowego w Petersburgu. Do 1998 pracował na różnych stanowiskach w administracji Petersburga. W 1998 był członkiem kolegium Ministerstwa Własności Państwowej. W latach 1998-2000 pełnił funkcję pierwszego zastępcy ministra własności państwowej. Od 1999 zasiadał w kolegium Federalnej Komisji Rynku Papierów Wartościowych. Od 2000 pełnił funkcję ministra rozwoju ekonomicznego i handlu. Jest uważany za liberalnego reformatora i jedną z najważniejszych osób w gospodarce rosyjskiej. Na początku 2005 obiektem krytyki stała się polityka społeczna rządu rosyjskiego, której współautorem był Gref. W Rosji doszło do protestów emerytów przeciwko reformie systemu świadczeń socjalnych. Mimo krytyki i protestów Gref zachował stanowisko i wpływ na kształtowanie polityki gospodarczo-społecznej. We wrześniu 2007 został zdymisjonowany, a w listopadzie tego samego roku objął funkcję prezesa Sbirbanku.

¹⁴⁷ K. Pelczyńska-Nałęcz, *Kondycja i perspektywy rosyjskiego sektora gazowego*, „Prace OSW”, Warszawa 2001, s. 9.

¹⁴⁸ M. Bido, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000-2008*, Warszawa 2009, s. 107-108.

¹⁴⁹ *Gazoholicy*, „Wprost”, nr 5/2001.

Zaledwie po trzech latach rządów Władimira Putina, 1 marca 2003 roku, rozpoczęła się ofensywa energetyczna Federacji Rosyjskiej skierowana przeciwko Zachodowi. Przy pomocy rosyjskiego przedsiębiorstwa Transfer, monopolisty na rynku przesyłu ropy naftowej dokonał całkowitego wstrzymania tłoczenia surowca w kierunku zachodnim. Poprzez osuszenie łotewskich magistral przesyłu ropy naftowej Rosjanie chcieli osiągnąć sukces w postaci zakupu własnościowego, za ogromnie zaniżoną wartość, terminalu w Ventspilsie. Ogromne znaczenie terminala łotewskiego było dyktowane faktem bezpośredniego powiązania z sieciami tranzytowymi ropy naftowej oraz to, że terminal nie zamarzał pomimo warunków pogodowych, co ułatwiało dostępność jednostek nawodnych mogących transportować przerobione paliwo w inne miejsca na świecie. Odpowiedź rządu łotewskiego nie była zaskoczeniem dla Rosjan, którzy zdecydowali o wstrzymaniu transferu przy użyciu Transferu. W 2004 roku, jak było to już opisywane w poprzedniej części pracy, wstrzymano dostawę gazu ziemnego dla Białorusi, co stanowiło pierwszy z wielu etapów sporu wokół błękitnego paliwa.

Jak można zauważyć na podstawie obserwacji i badań polityki energetycznej prowadzonych na przestrzeni lat, wyszczególnić można kilka etapów działania Federacji Rosyjskiej. Prowadzona na szeroką skalę ekspansja w dziedzinie energetyki, poprzedzona jest bardzo wnikliwym rozpoznaniem, Efektem rozpoznania krajowego rynku energetycznego i sytuacji gospodarczej są konkretne propozycje kierowane do osób, które mają pozycję decyzyjną w danym państwie. Dodatkowo na uwagę zasługuje tworzenie szeregu firm pomostowych, czego celem jest zamaskowanie prawdziwej sieci powiązań pomiędzy firmami oraz powiązań personalnych. Na uwagę zasługuje również fakt uczestnictwa w procesie ofensywy energetycznej struktur niejawnych. Poprzez podejmowanie działań o charakterze dyplomatycznym, oraz wynajmowanie specjalistycznych agencji realizujących usługi eksperckie podejmuje się próby ukazania zgodności podejmowanych projektów, z polityką energetyczną prowadzoną przez konkretne państwo. W realizacji zamierzeń i interesów władz rosyjskich ogromne znaczenie mają umiejętnie wywierana presja polityczna, możliwość stosowania szantażu gospodarczego oraz politycznego, działania dezinformacyjne i dezorganizacyjne. Mało chlubne metody oraz wątpliwe jakościowo i moralnie środki działania spotykają się często z poparciem i protekcją ze strony służb specjalnych. To właśnie funkcjonariusze służb specjalnych są w wielu wypadkach delegatami, którzy wyszukują osoby decyzyjne w państwach, po czym składają im propozycje, które same w sobie są niemożliwe do odrzucenia. Po udanym przeprowadzeniu procesu

wdrożeniowego w zakresie danego projektu, wyprowadzeniu z legalnego obiegu ulega część uzyskanych z niego dochodów. Oddzielny problem stanowi zagadnienie finansowania z uzyskiwanych dochodów działań maskujących rzeczywiste cele projektu. Kolejna część środków przeznaczana jest na lobbowanie w ramach zdobywania kolejnych rynków i prowadzenia zmian karowych w ramach struktur władzy. Dodatkowo dochodzi do przejmowania kontroli nad konkretnymi przedsiębiorstwami w ramach sektora, dyskredytacji konkretnych osób oraz wypromowanie innych, którzy mają ich zastąpić na stanowiskach, aż wreszcie uzyskanie kontroli na projektami konkurencyjnymi prowadzonymi w ramach sektora energetycznego¹⁵⁰. Priorytetowe znaczenie polityce energetyczne Federacji Rosyjskiej zajmuje nieprzerwanie obszar Wspólnoty Niepodległych Państw. Na drugim miejscu wymienia się Eurazjatycką Wspólnotę Gospodarczą. Kolejna trzecia pozycja przypada obszarowi Unii Europejskiej. W 2003 roku prezydent Władimir Putin określił bardzo wyraźnie, jak ważne miejsce zajmuje Gazprom w polityce rosyjskich władz. „Gazprom jest kluczowym elementem systemu bezpieczeństwa energetycznego państwa i jego potencjału eksportowego. I, co nie mniej ważne, silnym instrumentem gospodarczych i politycznych wpływów Rosji na świecie”. Podczas wspólnej konferencji z Gerhardem Schröderem, która miała miejsce również w 2003 roku w Jekaterynburgu, prezydent Putin zaakcentował, jak ważne są kwestie tranzytu w eksporcie surowców energetycznych: „Rosja nie zrezygnuje z przejęcia kontroli nad infrastrukturą rurociągową na terytorium byłych republik radzieckich”¹⁵¹.

Bardzo ważnym odnotowania są słowa Janusza Steinhoffa, byłego ministra gospodarki, wypowiedź z 2006 roku: „Spór Gazpromu z Ukrainą oraz przyznanie Białorusi prawa do zakupu rosyjskiego gazu po preferencyjnych cenach to sygnały aż nazbyt czytelne – szczególnie niepokojące dla krajów naszej części Europy. Nie można już zamykać oczu na fakt, że strategiczny surowiec energetyczny staje się w rękach Kremla narzędziem uprawiania polityki międzynarodowej. Rosjanie wykorzystują swoją pozycję dominującego dostawcy gazu dla dawnych krajów satelickich Związku Radzieckiego, a cena gazu (odrywana w razie potrzeby od realiów rynkowych) staje się

¹⁵⁰ M. Honczar, *Gazowy blitzkrieg?* „Wprost”, nr 12/2006.

¹⁵¹ P. Wróbel, *Wpływ Rosji na bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, portal PSZ.pl 22.12.2008, <http://www.psz.pl/tekst-15734/Pawel-Wrobel-Wplyw-Rosji-na-wspolczesne-bezpieczenstwo-energetyczne-Unii-Europejskiej/Str-8> 08.12.2010.

funkcją jakości międzynarodowych relacji dwustronnych ocenianych z punktu widzenia Federacji Rosyjskiej”¹⁵².

Prezydent Władimir Putin w połowie drugiej kadencji prezydenckiej, w 2006 roku, dokonał całkowitej rewizji polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej. Wyraźnie akcentowane było odejście od realiów dotychczasowych, które związane były z oparciem na gruncie partnerstwa. W ramach narady zorganizowanej z udziałem prezydenta Putina i ambasadorów Federacji Rosyjskiej, Putin wskazał, że koniecznym jest doprowadzenie wpływów politycznych Rosji do poziomu osiągniętego przez nią potencjału gospodarczego. Projekt omawiany początkowo jedynie w gronie ambasadorów został rozwinięty podczas dorocznej konferencji prasowej Władimira Putina w lutym 2007 roku. Dodatkowo bardzo ważnym wydarzeniem było opublikowanie oficjalnego „Przeglądu polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej”, dokument został opublikowany w marcu 2007 roku po raz pierwszy w historii. Jako przewodni nurt przekazu zawartego w Strategii wskazuje się silną i bardziej pewną siebie Rosję. Aleksiej Bogaturow, rosyjski ekspert polityczny, wygłosił wówczas opinię, jakoby doktryna, niejako przymusowo narzucona i forsowana, przez prezydenta Putina, urastała do rangi pierwszej, realnie globalnej rosyjskiej doktryny politycznej¹⁵³. Badając kluczowe dla Federacji Rosyjskiej kwestie, z perspektywy polityki energetycznej, wydają się nimi być, dywersyfikacja, która rozumiana jest jako ograniczenie zależności od państwa tranzytowych, oraz Unii Europejskiej jako głównego importera surowców energetycznych¹⁵⁴. „Zadaniem polityki energetycznej Rosji jest optymalne wykorzystanie naturalnych surowców energetycznych i potencjału sektora energetycznego w celu stabilnego rozwoju gospodarki, podniesienia jakości życia obywateli i umocnienia pozycji kraju w światowej gospodarce”¹⁵⁵. „Sektor gazowy stanowi filar nie tylko rosyjskiej gospodarki, ale także podstawę funkcjonowania całego państwa. O ogromnym znaczeniu tej gałęzi przemysłu dla Federacji Rosyjskiej decydują trzy czynniki. Po pierwsze jest to znaczenie dochodów z

¹⁵² *Gazociąg Północny im. Janusza Steinhoffa*, <http://geopolityka.org/komentarze/jan-engelgard-gazociag-polnocny-im-janusza-steinhoffa> 12.11.2017.

¹⁵³ А. Богатуrow, *Три поколения поляков в доктрине Республики России*, [w:] кн. Гомарт, А. Мальгин (ред.), *Международные отношения, энергетика, безопасность: требование послушного подхода*, МГИМО / ИФРИ. Москва 2007, с. 26.

¹⁵⁴ Najczęściej wskazuje się, że największym zagrożeniem dla polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej jest nieprzewidywalność państw tranzytowych, Białorusi i Ukrainy.

¹⁵⁵ *Strategia Energetyczna Rosji do 2030 roku*, s. 2, Strona Wydziału Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie, <https://moskwa.trade.gov.pl/pl/download/file/f,6319>, 22.07.2014.

sektora gazowego dla rosyjskiej gospodarki. Po drugie, udział błękitnego paliwa w bilansie energetycznym tego państwa, a po trzecie, możliwości, jakie stwarza eksport gazu dla współpracy międzynarodowej i umocnienia pozycji Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej”¹⁵⁶. Polityka Federacji Rosyjskiej, która była prowadzona w sposób bardzo ekspansywny napawała niepewnością i obawami sąsiadujące państwa. W omawianym okresie czasu bardzo często można było zauważyć, że popularne było stwierdzenie o próbie przekształcenia postsowieckiego obszaru gospodarczego w protektorat Federacji Rosyjskiej. Spory związane z tranzytem, dostawami, cenami surowca są wpisane w realia wschodniego stylu współpracy pomiędzy sąsiadami. „Rosja w swojej regionalnej polityce poszła w kierunku kumulacji, a następnie wykorzystania zasobów energetycznych do ustanowienia trwalszych związków z sąsiednimi państwami”¹⁵⁷. Jedną z najbardziej dosadnych opinii wygłosił Wiktor Suworow, który stwierdził, że wszyscy należący do grupy oligarchów powiązanych z władzami Federacji Rosyjskiej na najwyższym szczeblu, jak i sam Władimir Putin, pozostają w dużej mierze uzależnieni od zysków czerpanych z eksportu surowców energetycznych¹⁵⁸. W opisanych powyżej uwarunkowaniach, gaz ziemny odgrywa główną rolę. Doprowadzenie do sytuacji, kiedy problemy energetyczne zyskają status problemu globalnego, który zostanie w bardzo dużym stopniu upolityczniony stanowiło sens działań Rosjan. Schemat postępowania oraz nadawanie sprawie priorytetu globalnego przypominał postępowanie rządzących w czasach Związku Radzieckiego. W najnowszej historii Federacji Rosyjskiej proces został jedynie zmodyfikowany i ponownie wykorzystany, tym razem przez rząd pod kierownictwem prezydenta Putina. Globalizacja i upolitycznienie problemu energetyki sięga porozumienia radziecko-niemieckiego, którego jednym z głównych haseł było „gaz za rury”.

Pokłady surowców naturalnych jak np. gazu ziemnego zlokalizowane na terytorium Federacji Rosyjskiej mogą zapewnić bezpieczeństwo energetyczne Federacji, jak i państw europejskich przez wiele dziesięcioleci. Zgodnie z raportem z

¹⁵⁶ M. Orzechowski, *Stosunki Ukrainy z Federacją Rosyjską*, [w:], M. Pietraś, T. Kapuśniak (red.), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007, s. 195.

¹⁵⁷ F. Hill, na podst. W. Marciniak, *Odrodzenie imperium: obraz, krytyka i polityka*, Pressje. Teka XV Klubu Jagiellońskiego 2009, s. 114-115.

¹⁵⁸ „Rosja tak naprawdę produkuje jedynie karabiny kałasznikow, matrioski i paliwa. Problem w tym, że sprzęt wojskowy szybko się starzeje, a trzeba ponosić duże nakłady na unowocześnianie go, aby zapewnić jego konkurencyjność na rynkach zagranicznych. Obecnie rozwijane są głównie projekty broni i środków militarnych, które powstały jeszcze w czasach Związku Sowieckiego. Ale wkrótce okażą się przestarzałe i nikt nie będzie ich potrzebował. Matrioski Europa specjalnie nie potrzebuje ...” *Suworow: Moskwa bała się polskiego gazu*, wprost.pl, <https://www.wprost.pl/227193/suworow-moskwa-bala-sie-polskiego-gazu.html> 22.03.2015.

2007 r. udowodniony poziom zasobów gazu ziemnego na terytorium Federacji Rosyjskiej wynosił 45bln m³, zaś zasoby potencjalne oszacowano na 152,9 bln m³, co w ujęciu ogólnym stanowi ponad 30%¹⁵⁹ światowych zasobów surowca¹⁶⁰. Równolegle pojawiły się także inne raporty wskazujące na poziom zasobów szacowany na 47,8 bln m³¹⁶¹. Warto dla porównania przytoczyć publikację „*BP Statistical Review of World Energy*”, według której potwierdzone zasoby kształtują się na poziomie 44,4 bln m³¹⁶². Bardzo istotny z punktu widzenia bezpieczeństwa jest fakt, że poziom rezerw nie wzrasta, podczas dekady 1997-2007 przyrost nowych zasobów nie pokrywał zapotrzebowania, poziom zasobów zmalał o 0,5 bln m³¹⁶³. Zgodnie z opinią *International Gas Union*¹⁶⁴ do 2030 roku pozycja największego eksportera gazu będzie należała do państw Środkowego Wschodu¹⁶⁵. W ostatnich latach można zaobserwować spadek wydobywania i eksportu przez Federację Rosyjską. Należy wskazać, że fakt ten nie jest jednowymiarowy a uzależniony od kilku czynników, z których jako bardzo ważny wymieniana się kryzys gospodarczy z 2009 roku, który to wymusił zmianę w nurcie zaopatrzenia w gaz ziemny, a także przyczynił się do zwiększenia ekspansji Gazpromu¹⁶⁶. Rosja jest państwem, które celuje w czerpanie zysków z eksportu ropy naftowej i gazu ziemnego. Oba surowce nierzadko występują łącznie, co w niektórych sytuacjach pozwala na wydobywanie obu w jednym miejscu. Ropa naftowa jest produktem łatwiejszym w obrocie, nie wymaga takiego zaangażowania jak gaz ziemny,

¹⁵⁹ A. Łoskot-Strachota, *Kłopotliwe bogactwo – sytuacja i perspektywy sektorów ropy naftowej i gazu na obszarze byłego ZSRR*, „Prace OSW”, 15.12.2003, s. 8 <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2003-12-15/kłopotliwe-bogactwo-sytuacja-i-perspektywy-sektorow-ropy-i-gazu-na-o>, 12.08.2010

¹⁶⁰ M. Kaliski, J. Siemek, A. Sikora, S. Szurlej, *Możliwe scenariusze polityki energetycznej Unii Europejskiej w zakresie zapewnienia stabilnych dostaw gazu ziemnego do Europy Środkowej i Wschodniej w kontekście polityki energetycznej Rosji*, [w]: H. Kaproń (red.), *Rynek gazu 2009*, Lublin 2009, s. 23.

¹⁶¹ B. Molo, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej*, [w]: E. Cziomer (red.), *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, Kraków 2008, s. 79.

¹⁶² *BP Statistical Review of World Energy*, June 2012, [statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf](http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf), s. 20

¹⁶³ M. Kaliski, J. Siemek, A. Sikora, S. Szurlej, *Możliwe scenariusze ...*, s. 23.

¹⁶⁴ Międzynarodowa Unia Gazowa (*International Gas Union*) to globalne stowarzyszenie mające na celu promocję technicznego i ekonomicznego postępu przemysłu gazowniczego. Została założona w 1931 roku. Organizacja robocza IGU obejmuje wszystkie aspekty przemysłu gazowniczego, w tym poszukiwania i produkcję, magazynowanie, LNG, dystrybucję i wykorzystanie gazu ziemnego we wszystkich segmentach rynku. IGU promuje postęp techniczny i ekonomiczny branży gazownicznej, kładąc nacisk na ekologię na całym świecie.

¹⁶⁵ S. Rychlicki, J. Siemek, *Handel ropą naftową i gazem ziemnym*, [w]: *V międzynarodowa konferencja naukowo-techniczna „Miejsce Polski w europejskim i światowym rynku ropy naftowej i gazu ziemnego. Materiały konferencyjne”*, Bobrka 2007, s. 111.

¹⁶⁶ A. Łoskot-Strachota, *Ekspansja Gazpromu w UE – kooperacja, czy dominacja*, „Publikacje OSW”, Warszawa 2009, s. http://www.osw.waw.pl/sites/default/GP_EU_10_09.pdf 14.11.2010

którego specyfika wymaga specjalnych sieci przesyłowych¹⁶⁷. Rozwój rynku gazu ziemnego obejmuje praktycznie każdy kontynent, jednak specyfika transportu oraz nierównomierne występowanie sprawiają wiele kłopotów¹⁶⁸. Sektor paliwowy jako kluczowy dla państwa jest poddany ścisłej kontroli państwowej. Podczas kadencji prezydenckiej Władimira Putina doszło do konsolidacji sektora i przejęcie głównych, strategicznych przedsiębiorstw przez państwo¹⁶⁹. Na przestrzeni wielu lat kluczowe znaczenie w obrocie surowcami energetycznymi z Rosji do państw Zachodu miało pośrednictwo w sprzedaży paliw. Surowce musiały przebyć bardzo długą drogę przez terytoria państw tranzytowych jak Białoruś, Polska, czy Ukraina¹⁷⁰. Istnienie ogromnych zasobów na terytorium Federacji Rosyjskiej jest ogromnym atutem w relacjach międzynarodowych. Warto przytoczyć udział sektora energetycznego w PKB państwa, który w 2009 roku odpowiadał blisko 30%, co więcej wielkość dochodów podatkowych z uwzględnieniem cel 41,5%, co w eksporcie przekładało się na 66%. Potężny sektor został wyhamowany przez kryzys gospodarczy.

Interesy Federacji Rosyjskiej w odniesieniu do sektora energetycznego nie są objęte stałością. Tak, jak żadna dziedzina stosunków międzynarodowych nie jest procesem stałym, tak i interesy Rosji ulegają zmianom. Jednym z zagrożeń rosyjskiego sektora energetycznego mogą być prace nad eksploatacją niekonwencjonalnych złóż surowcowych prowadzone w Ameryce Północnej, które mogą przenieść się na inne części świata. Poważnym wyzwaniem dla Rosji będą także próby ustanowienia wspólnego rynku energii w Unii Europejskiej¹⁷¹. zagrożeniem które jest również niezmiernie ważne, jednak pochodzi z rynku wewnętrznego są zdolności produkcyjne i eksportowe Rosji. Jeśli nie zostaną poczynione kroki w kierunku restrukturyzacji i modernizacji sektora energetycznego może dojść do wstrzymania lub ograniczenia wydobycia powodowanego stanem infrastruktury. Jeśli Wspólnota ma zamiar poważnie bronić swoich interesów we współpracy energetycznej z sąsiadem ze Wschodu musi

¹⁶⁷ D. Malinowski, *Nasz malutki Kuwejt*, „Nowy Przemysł”, 17.09.2010, <http://biznes.onet.pl/nasz-malutki-kuwejt,18567,3690438,1,prasa-detat,18.09.2010>

¹⁶⁸ L. Dobrowolski, E. Kuziemska, *Porównanie kosztów różnych sposobów transportu LNG do odbiorców*, [w]: H. Kaproń (red.) *Rynek gazu 2009*, Lublin 2009, s. 65.

¹⁶⁹ *Rozmowa z Jurijem Piwowarowem*, [w]: F. Memches, *Śludzy i wrogowie imperium. Rosyjskie rozmowy o końcu historii*, Kraków 2009, s. 106.

¹⁷⁰ G. Ślubowski, P. Pogorzelski, *Gazowanie Ukrainy*, „Wprost”, nr 9/2008. Na terytorium Białorusi zlokalizowane są gazociągi Jamał oraz Northern Lights, natomiast na terytorium Ukrainy Drużba, Sojuz, Progres, oraz Northern Lights. Patrz również A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy, czy koniec gry?* Warszawa 2008, s. 78.

¹⁷¹ J. Ćwiek-Karpowicz, *Polityka energetyczna Rosji-szanse i wyzwania dla Polski i Unii Europejskiej, Raport Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych*, wyd. PISM, Warszawa 2011, s. 5.

podjąć kilka podstawowych kroków, które pomogą znacząco w realizacji zamiarów. Unia musi w sposób o wiele bardziej zdecydowany niż ma to miejsce obecnie działać na rzecz przyczynienia się, lub nawet wywarcia głównego nacisku, na liberalizację sektora energetycznego Federacji Rosyjskiej. To, w jakim stopniu Unia decyduje się na realną współpracę z Rosją powinien być uzależniony od postępów, które są rzeczywiście udziałem Rosji nakierowane na ustanowienie wolnego rynku energii na jej terytorium. Jednym z bardziej niekorzystnych z punktu widzenia Unii byłaby współpraca z Rosją na zasadach promowanych przez nią, tj. współpraca oparta o wymianę aktywów korporacji czy firm zajmujących się wydobywaniem i transportem surowców. Rozwiązanie takie jest niekorzystne z jednego prostego powodu, otóż może ono zaowocować rozwojem monopolistycznych praktyk na rynku, których efektem będzie czerpanie stałej renty przez stronę rosyjską. Jest to tym groźniejsze, że przy zachowaniu monopolu na własnym rynku pozostaje otwarta możliwość nieskrępowanego działania na otwartych rynkach Zachodu. Drugim bardzo ważnym aspektem jest wzmocnienie presji Unii na rząd Federacji Rosyjskiej, której celem byłoby ujednolicenie cen dla surowców oferowanych na rynek wewnętrzny oraz dla państw Wspólnoty. Nasuwa to jednak wiele obaw z racji tej, że to Rosja stoi tutaj na wyższej pozycji, chcąc sprzedać może poczekać na kontrahenta godzącego się na jej warunki. W efekcie tego może dojść do sytuacji, gdzie przez swego rodzaju szantaż Unia będzie musiała ugiąć się pod presją strony rosyjskiej. Likwidacja dysproporcji cenowych związana byłaby ze zmniejszeniem spożycia wewnętrznego i pewną stabilnością w kontekście wywiązania się Rosji z kontraktowych dostaw surowców w przypadku zaniechania inwestycji infrastrukturalnych¹⁷². Uruchomienie gazociągu North Stream powoduje wzrost znaczenia tego aspektu dla nowych państw członkowskich Unii. Związane jest to z powstaniem wolnych mocy przerobowych. Drażliwym tematem, jednak niezmiernie ważnym jest domaganie się od Wspólnoty równego traktowania przez Rosję wszystkich podmiotów działających na jej rynku. Chodzi tutaj naturalnie o brak promowania Gazpromu jako jedynej słusznej opcji odpowiedzialnej za produkcję i eksport gazu, jak i spółek córek. Celem tego byłoby umocnienie pozycji przedsiębiorstw niepowiązanych bezpośrednio z wyżej wymienionymi, co pozwoliłoby im na większą swobodę działania przyczyniając się do powolnego urynkowania tej dziedziny przemysłu. Jako, że Rosja jest partnerem

¹⁷² Ibidem, s. 5.

pewnym, jednak czasami dość kapryśnym Unia powinna dążyć do jasnego uregulowania wszelkich kwestii związanych z dostawami ropy naftowej dla państw członkowskich. Celem byłoby oczywiście uniknięcie sytuacji braków dostaw, lub czasowego wstrzymania. Proces powinien być oparty na konsultacjach z nowymi członkami. To, co jest możliwe do zrealizowania bez udziału, współpracy czy zgody Rosji to postępowanie Unii, którego celem byłoby utworzenie wolnego, z miarę możliwości jak najbardziej zdywersyfikowanego i jednolitego rynku energii na jej terytorium. Przepisy wewnętrzne regulujące zasady i normy postępowania w niektórych sytuacjach znacząco ułatwiłyby postępowania negocjacyjne ze stroną rosyjską. W razie posiadania wątpliwości możliwe byłoby odniesienie się do przepisów wewnętrznych, które jasno określałyby jakich sytuacji nie można tolerować, do jakich nie można dopuścić i jak reagować w konkretnych sytuacjach, co znacząco ułatwiłoby wszelkie działania. Taki swego rodzaju schemat złożony z kilku prostych zasad, stosowanie rozwiniętych w poszczególnych aktach prawnych, lub zebrany w jeden uniwersalny zbiór pozwoliłby uniknąć sytuacji zagrożenia. W sytuacjach niepewności można byłoby od razu zastopować negocjacje w konkretnym punkcie powołując się na niezgodność ustaleń z przepisami wewnętrznymi.

4. UNIA EUROPEJSKA W POLITYCE ENERGETYCZNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ.

„Dialog energetyczny”, który został zapoczątkowany w 2000 roku pomiędzy Unią Europejską a Rosją opierał się na przekonaniu, że Rosja podejmie stopniowe kroki w celu liberalizacji swoich rynków energetycznych. Rzeczywistość jednak znacząco odbiega od stanu oczekiwanego, a Władimir Putin kilkakrotnie w sposób bardzo jasny dawał do zrozumienia, że Rosja nie przystąpi do ratyfikacji Karty Energetycznej, której efektem byłaby demonopolizacja kontroli nad gazem i ropociągami. Stanowisko rosyjskie opiera się na żądaniu wzajemności, nie jest to jednak wzajemność rozumiana w charakterze prawnego sankcjonowania ram obydwu stron, jest to prawo do inwestowania państw europejskich na polach gazo- oraz roponośnych państwa rosyjskiego pod warunkiem sprzedaży partnerom rosyjskim sieci dystrybucyjnych lub innych aktywów o równej wartości na terenie własnego państwa. Zasada wzajemności stała się w centrum konfliktu dwóch systemów, liberalnego i wolnorynkowego modelu Unii i monopolistycznego, centralnie planowanego modelu funkcjonującego w Rosji. w starciu dwóch nurtów pierwszy z wymienionych stoi na straconej pozycji.

Gazprom uzyskał możliwość inwestowania w kilkunastu państwa członkowskich, a w kilku z nich¹⁷³ zdołał nawet uzyskać bezpośredni dostęp do przynajmniej niektórych konsumentów włączając w to wszelkie implikacje¹⁷⁴.

Unia Europejska wymaga głównie uznania przez firmy rosyjskie zasad panujących na terenie Wspólnoty. Unijne plany są nakierowane na możliwości, w ramach których państwa członkowskie mogłyby wymagać takich samych zachowań od firm rosyjskich, jakie są stosowane wobec rodzimych przedsiębiorstw. Zgodnie z decyzją Parlamentu Europejskiego inwestor będzie mógł przejąć kontrolę nad siecią infrastrukturalną danego państwa członkowskiego jedynie wtedy, gdy będzie przestrzegał zasad w zakresie produkcji i przesyłu energii. Postawa taka ma uchronić rynki przez niechcianą ekspansję przedsiębiorstw, głównie Gazpromu¹⁷⁵. Analizując stosunki wzajemne Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej należy wskazać na wzajemne pozytywne uzależnienie. Rosja jest dla Wspólnoty ogromnie ważnym partnerem z racji tego, że jest największym dostawcą surowców energetycznych dla państw członkowskich. Unia jest bardzo ważna dla Rosji z powodu atrakcyjnego cenowo i geograficznie rynku zbytu. Państwa Unii posiadają bardzo mocną kartę przetargową z racji ogromnego potencjału technologicznego i finansowego, na którym zależy Rosji. Należy także zauważyć konkurencję rynkową dla Wspólnoty jaką mogą stać się rynki azjatyckie. Na razie nie jest to jeszcze ostry konflikt z racji niepewnej stabilności jednak przyszłość może okazać się niekorzystna dla Unii¹⁷⁶. Współpraca w dziedzinie energetyki nie może zostać całkowicie oddzielona od innych części gospodarki. Stanowi ona integralną część relacji pomiędzy aktorami stosunków międzynarodowych. Nie oznacza to jednak, że energetyka nie zasługuje na organizowanie osobnych spotkań. W skutek nie ratyfikowania przez Rosję Traktatu Karty Energetycznej podjęta została decyzja o regularnych spotkaniach związanych z energetyką w relacjach obustronnych. Decyzja została podjęta w 2000 roku¹⁷⁷. Kolejnym etapem działań Unii było powołanie Stałej Rady Partnerstwa UE-Rosja ds. Energii, do jej pierwszego spotkania doszło w trakcie brytyjskiej prezydencji w 2005

¹⁷³ Wielka Brytania, Włochy, Niemcy, Francja.

¹⁷⁴ Agata Łoskot-Strachota, *Rosyjski gaz dla Europy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2006.

¹⁷⁵ J. Malczyk, *Szczyt Rosja-UE. Kluczowa energetyka*, dostęp w internecie; <http://news.money.pl/artukul/szczyt;rosja-ue;kluczowa;energetyka,66,0,452930.html>

¹⁷⁶ P. Seklecki, *Dialog energetyczny Unia Europejska-Rosja*, dostęp w internecie; <http://www.cire.pl/publikacje/dialoguero.pdf>

¹⁷⁷ R. Zięba, *Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 161.

roku. Państwa tranzytowe jak Ukraina, Białoruś, Mołdawia czy Turcja jako państwo awaryjnych dostaw z Azji Środkowej są bardzo ważne zarówno dla Unii jak i dla Rosji. Bardzo ważne są relacje z tymi państwami, bowiem nieporozumienia czy konflikty mogą skutkować bądź niedopuszczeniem do transportu paliw na rynki Unijne lub też uniemożliwieniem sprzedaży surowca przez Rosję. W obu wymienionych przypadkach najbardziej poszkodowane będą państwa Wspólnoty. To jak postrzegane są państwa tranzytowe przez Unię i Rosję warunkuje odmiennosć interesów energetycznych. Dla Rosji wymienione państwa znajdują się nadal w ideologicznej strefie wpływów, dlatego dąży ona do przejęcia pełnej kontroli nad rynkami tych państw. Z kolei państwa tranzytowe upatrują jedynej możliwej okazji do zachowania względnej niezależności w zachowaniu kontroli nad rynkami energetycznymi. Rosja zrealizowała już swoje plany w Mołdawii, gdzie kontroluje większość sektora energetycznego, częściowo także na Białorusi. Pełna kontrola sektora energetyki w państwach tranzytowych do której dąży Rosja stworzy jej możliwości kreowania cen, wielkości podaży surowca, stworzy swoisty odcinek, na którym Rosja stanie się jedynym liczącym się graczem kształtującym wszystkie zasady i reguły gry¹⁷⁸. Stworzy to także dla Rosji możliwości większego oddziaływania na sąsiadów. Podejście Wspólnoty nie jest skoncentrowane na imperializmie energetycznym. Relacje są oparte na Europejskiej Polityce Sąsiedztwa w ramach której znajdują się relacje ekonomiczne, handlowe, energetyczny oraz stosunki polityczne i bezpieczeństwa. Współpraca w takim wymiarze nakierowana jest na rozwijanie relacje w oparciu o standardy Unijne, oraz wspieranie reform i demokratyzacji procesów wolnorynkowych w tych państwach¹⁷⁹. Postępowanie Wspólnoty ma wzmacniać suwerenność państw Europy Wschodniej, ma także obniżyć poziom dominacji przedsiębiorstw Rosyjskich na ich rynkach. Wzmocnieniem działań ma być umiejętnie prowadzone Partnerstwo Wschodnie

Dialog energetyczny opiera się na działaniach formalnych, jak i nieformalnych. 11 lutego 1999 roku podpisano unijno-rosyjskie memorandum w dziedzinie energetyki. W ujęciu formalnym dialog energetyczny między Unią I Federacją Rosyjską został rozpoczęty 30 października 2000 roku na szczycie Unia Europejska – Rosja¹⁸⁰. Jest to tym ważniejsze, że był to pierwszy stały dialog Wspólnoty z państwem zewnętrznym w

¹⁷⁸ G. Gromadzki, W. Konończuk, *Energetyczna gra. Ukraina, Mołdawia i Białoruś między Unią a Rosją*, wyd. Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2007, s. 13.

¹⁷⁹ R. Zięba, *Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, s. 166-167.

¹⁸⁰ M. Kaczmarski, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, s. 115.

sferze energetyki. W październiku 2001 roku doszło do sprecyzowania najważniejszych celów priorytetowych jak: poprawa prawnych podstaw produkcji oraz transportu energii na terenie Federacji Rosyjskiej, zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa sieci przesyłowych, zapewnienie prawnego bezpieczeństwa dla kontraktów długoterminowych, uznanie rozwoju nowych szlaków tranzytu za korzyści obu stron, proces wdrażania programów o charakterze pilotażowym dotyczących racjonalizacji zużycia energii¹⁸¹. Spór o podstawy prawne relacji jest w dużej mierze związany z brakiem ratyfikacji przez Rosję Karty Energetycznej i Protokołu Tranzytowego. Unia stara się zrealizować swoje cele strategiczne i nakłonić Rosję do ratyfikacji dokumentów, co w dużym stopniu wpłynęło by na poprawę bezpieczeństwa energetycznego Wspólnoty. Rosja domaga się rewizji postanowień, ponieważ jej celem jest utrzymanie przez Gazprom pozycji lidera i monopolisty na rynku wydobywania i transportu gazu ziemnego w Federacji Rosyjskiej. Kształt dialogu energetycznego jest modelowany nie tylko przez jasne interesy czy dążenia Unii lecz także przez oddziaływanie rosyjskich koncernów paliwowych działających na terenie Unii. Cel Rosji jest prosty, utrzymanie lub zwiększenie udziału na rynkach europejskich przy jednoczesnym spadku zależności tranzytowej¹⁸². Dialog energetyczny z Rosją ma pierwszorzędne znaczenie polityczne dla Wspólnoty. Memorandum z 1999 roku przewidywało współpracę rosyjskich Zjednoczonych Systemów Energetycznych z odpowiednikami unijnymi. Unia zobowiązała się do pomocy w procesie modernizacyjnym elektrowni rosyjskich. Największe znaczenie w porozumieniu miało wsparcie Unii dla rozwoju infrastruktury przesyłowej w Rosji. Mowa tutaj głównie o magistralach gazowych i planach ich połączenia z siecią europejską. Na podstawie memorandum doszło do połączeniach dziewięciu firm branży paliwowej. Badano możliwość integracji sieci energetycznych Rosji i Unii. Strona rosyjska wiązała z tym duże nadzieje na eksport energii elektrycznej do państw Wspólnoty. Głównymi działaniami, jakie podejmuje Unia celem zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego jest dywersyfikacja tras dostaw i źródeł surowców. Cele polityki Wspólnoty wobec poszczególnych państwa zostały zaprezentowany przez Javiera Solanę w 2006 roku. Wobec Rosji głównym celem jest wypracowanie całościowego porozumienia. Porozumienie miałoby być odnosić się do wszystkich produktów energetycznych .

¹⁸¹ Ibidem, s.115

¹⁸² P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991-2004*, wyd. Ośrodek Myśli Politycznej Centrum Europejskie Natolin, Kraków-Warszawa 2008, s. 439.

Celem końcowym działań jest „integracja rynków energetycznych UE i Rosji we wzajemnie korzystny, przejrzysty i niedyskryminujący sposób”. Duże nadzieje na działania wobec Rosji są związane z partnerstwem z Norwegią. Potęga Rosji jest związana z jej pozycją jako głównego producenta gazu na świecie. Unia Europejska jest największym odbiorcą rosyjskiego gazu¹⁸³. Polityka energetyczna Unii wobec Rosji powinna wydawać się jasna i klarowna. Ścisła kooperacja i współdziałanie powinny być podstawą wzajemnych relacji.

Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską są bardzo złożone. Po stronie Unii Europejskiej, jak było już wspomniane we wcześniejszej części pracy wiele państw nie mających dostępu do Gazociągu Północnego podnosi protest dotyczący braku dostępu do źródła energii w przypadku konfliktu Rosji i państw tranzytowych jak Białoruś i Ukraina. Wszelkie kroki, które miały na celu uregulowanie handlu i tranzytu surowców energetycznych bywa przez Rosję odbierana jako chęć ograniczenia jej suwerenności. Dochodzi do sytuacji, kiedy Rosja nie może narzucić swoich postanowień i punktu widzenia ponieważ Unia próbuje racjonalnie uregulować dotychczas nieuregulowane aspekty. Unijne dążenia do ustanowienia jednolitych zasad, którymi mają być objęci producenci, konsumenci i odbiorcy była w Rosji odbierana jako swoista miękka ekspansja, która miała być prowadzona kosztem rosyjskim. Naciski Unii Europejskiej na Rosję w sprawie ratyfikacji Traktatu o Karcie Energetycznej Nie przyniosły żadnego efektu¹⁸⁴. W 2009 roku doszło do wycofania się Rosji z czasowego respektowania postanowień Traktatu o Karcie Energetycznej, który został przez nią wcześniej podpisany ale nie ratyfikowany. Swoistym przełomem postaw obu zainteresowanych podmiotów tj. Unii i Federacji Rosyjskiej jest obustronne zapotrzebowanie na uregulowanie szerokorozumianego sektora energetycznego¹⁸⁵. Znaczącym krokiem, który skutkowałby odbudową zaufania i pewności działań pomiędzy stronami byłyby zapisy dotyczące ochrony inwestycji, czy też mechanizmy wzajemnego rozstrzygania sporów. Szczególnie wskazane, chociaż ciężkie do osiągnięcia jest zaprzestanie myślenia o potencjale surowcowym jako instrumencie,

¹⁸³ 45% gazu importowanego przez UE pochodzi z Rosji. 2/3 Rosyjskiego gazu wysyłane jest do Unii.

¹⁸⁴ *Traktat o Karcie Energetycznej*, sporządzony w Lizbonie 17 grudnia 1994 roku dotyczy współpracy w dziedzinie energetycznej pomiędzy państwami Unii Europejskiej, państwami byłego Związku Radzieckiego, oraz państw nie będących członkami Unii Europejskiej, będących jednak członkami Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, dostęp w internecie: <http://www.abc.com.pl/du-akt/-/akt/dz-u-03-105-985>

¹⁸⁵ *Partnerstwo Wschodnie i nowy impuls dla stosunków UE-Rosja*, S. Dębski, Artiom W. Malgin (red.), s.6., dostęp w internecie 22.04.2017,: http://www.pism.pl/zalaczniki/rus_eu-pol.pdf

który służy realizacji działań geopolitycznych. Wspólne zasady postępowania, ich wypracowanie może odbywać się na zasadzie odnowienia przepisów istniejących już dokumentów i zaktualizowania Traktatu lub też ustanowienia nowych odrębnych przepisów, nie obciążonych żadnymi dawnymi regulacjami prawnymi. Droga, której celem jest osiągnięcie kompromisu powinna prowadzić przez porozumienie wszystkich zainteresowanych podmiotów, bez wyłączenia kogokolwiek z racji na jego niższą rangę ważności w porównaniu z państwami tranzytowymi. Co ważne postawa taka ma na celu eliminację zasady przyznawania szczególnej pozycji dla państw producentów surowców lub też państw tranzytowych. Zmianie nastawienia i postępowania wszystkich zainteresowanych powinno być zaprzestanie myślenia i podporządkowywania się niewidzialnym podziałom i strefom wpływów. Każde z państw powinno mieć swobodę zawierania sojuszy, obierania państw bliższych w relacjach wzajemnych czy też państw, co do których relacje są o wiele chłodniejsze¹⁸⁶. Celem tego ostatniego miałyby być odbudowanie wzajemnego zaufania i dobrych relacji z sąsiadami. Inicjatywy takie jak Partnerstwo Wschodnie i ich realizacja byłaby o wiele łatwiejsza w chwili, gdyby zaprzestano prób rywalizacji geopolitycznej przy użyciu broni energetycznej.

Rosja dąży do rozbudowy sieci przesyłowych, której efektem będzie powstanie nadwyżek możliwości przesyłu uniezależniając w pewnym stopniu od państw tranzytowych. Cele podejmowane w Strategii to m.in. zwiększenie inwestycji na świecie¹⁸⁷. Podtrzymano zamiar odejścia od sprzedaży samych surowców, stawiając na ich przetworzenie na rynku wewnętrznym i sprzedaż gotowych produktów. Wszelkie oddziaływania będą w większości uzależnione od utrzymania przez Rosję możliwości produkcyjnych, co skłania do zwiększenia inwestycji w system infrastrukturalny. Swoistym i wyraźnym postępem jest odejście w stosunku do Strategii 2020, od determinowania przez zasoby surowcowe działań geopolitycznych Rosji. Usunięto także fragment, w którym zaznaczono że polityka energetyczna będzie w dużym stopniu kształtować politykę zagraniczną Rosji. Nie należy jednak upatrywać w tym całkowitej rezygnacji z pierwotnych idei. Zostało to raczej zręcznie zawołowane celem likwidacji protestów czy uwag pod adresem rządu Federacji Rosyjskiej. Pomijając wszelkie obawy państw Unii dotyczące solidności partnera ze Wschodu nie można

¹⁸⁶ Ibidem, s. 6.

¹⁸⁷ *Strategia energetyczna Rosji do 2030 roku*, dostęp w interecie; http://moskwa.trade.gov.pl/pl/Biblioteczka_WPHI/article/detail,3628,NEW_Strategia_Energetyczna_Rosji_do_roku_2030.html

odmówić mu racjonalności działań. Mowa tutaj o dywersyfikacji rynków zbytu dla produktów energetycznych. Rosja jako poważny gracz handlowy musi realizować żywotne interesy państw, przeciwdziałać sytuacji, w której dochodzi do załamania wymiany handlowej w skutek blokady przesyłu surowców przez państwo tranzytowe, które w efekcie odcina dostawy dla większości państw Wspólnoty. Rodzi to obawy dla państw, które nie posiadają alternatywnych połączeń z nowymi drogami tranzytu, jest jednak zdrową realizacją interesów. Około 28% gazu ziemnego konsumowanego obecnie w Unii Europejskiej pochodzi z Rosji. To jak bardzo Unia jest uzależniona od Rosji w kwestii błękitnego paliwa ukazał kryzys z 2009 roku z Ukrainą, w skutek którego ucierpiało 18 państw¹⁸⁸. Zaistniała sytuacja była bardzo ważnym wydarzeniem dla całej Europy. Sytuacja ukazała jak ważnymi są pewne aspekty polityki międzynarodowej, jak solidarność oraz gwarancje niezakłóconej współpracy w sferze dostaw surowców energetycznych. Niemożliwy jest, aby wskutek realizacji żywotnych interesów politycznych Federacji Rosyjskiej, doprowadzając przy tym do zagrożenia bezpieczeństwa energetycznego w Europie, liczyć na brak działania państw zagrożonych wstrzymaniem dostaw. Postawiło to pod znakiem zapytania solidność dostawcy. Wspólnota musi uświadomić sobie, że przyszłość kreśli się raczej w szarych barwach. Wyłączając przerwy dostaw powodowane awariami czy innymi zakłóceniami cena gazu wydobywanego na nowych polach, które były wspomniane wcześniej jest znacząco wyższa niż obecnie. Pola syberyjskie, które są obecnie eksploatowane pozwalają na transport paliwa w granicach 20-30 dolarów amerykańskich za 1000m sześciennych. Pola ulokowane na Jamale to już koszt 80\$ za 1000m³, złoża Sztokman 120\$ za 1000m³.

Rosja przez długi czas pragnąc zachować wpływy geopolityczne na Wschodzie oferowała państwom tranzytowym gaz ziemny po zaniżonych cenach licząc na chęć współpracy rządów tych państw. Znaczne rynkowe podwyżki cen gazu doprowadziły do znacznej rewizji polityki energetycznej przez Rosję. Podniesienie cen, kierowanie ich w stronę cen rynkowych doprowadziło do realizacji interesów w Mołdawii, której rząd zgodził się na odsprzedaż udziałów w sektorze energetycznym w zamian za rozłożenie podwyżek w czasie. Rząd Ukrainy przystąpił do negocjacji z Gazpromem,

¹⁸⁸ M. Kaliski, J. Siemek, A. Sikora, *Możliwe scenariusze polityki energetycznej Unii Europejskiej w zakresie zapewnienia stabilnych dostaw gazu ziemnego dla Europy Środkowej i Wschodniej w kontekście polityki energetycznej Rosji*, „Rynek energii” 3/2009, dostęp w internecie; http://joomla.ise.com.pl/wp-content/uploads/2010/04/mozliwe_scenariusze_polityki_energetycznej_ue.pdf, s. 1.

której efektem był tzw. Ukraiński kryzys gazowy z 2006 roku¹⁸⁹. Ostatecznie pod naciskiem Unii Europejskiej, której członkowie także byli poszkodowani w skutek sporu doszło do ustalenia cen na 95 dolarów za tysiąc metrów sześciennych. Wyłącznym dostawcą gazu dla Ukrainy stał się RosUkrEnerg, w której połowę udziałów objął Gazprom. W kolejnych miesiącach doszło do stopniowych podwyżek cen. Pod koniec 2006 roku kształtowały się one na poziomie około 130 dolarów za tysiąc metrów sześciennych gazu. Najlepszą stawkę cenową wynegocjowała Białoruś. Poprzez relacje z Rosją i pewien lekki upór w negocjacjach stawka wynosi 47 dolarów, w zamian za to jednak Białoruś zobowiązała się do przekazania 50% udziałów Biełtransgazu na rzecz Gazpromu¹⁹⁰. Zagrożeniem związanym z państwami tranzytowymi może być także ich zadłużenie wobec Rosji za gaz, który został już przez nie zużyty. Groźby wstrzymania dostaw w razie nieuregulowania należności mogą odbić się bezpośrednio na państwach Unii. Tym, co niewątpliwie wzmocni pozycję Rosji jest fakt, że przebiegające przez państwa tranzytowe szlaki, którymi transportowane są surowce są najprostszymi i najszybszymi drogami dostaw. Poszukując innych dróg transportu, dywersyfikując je nadciąga groźba odcięcia dostaw na obecnych szlakach i kłopoty dla państw nie posiadających alternatywnych połączeń. Wszystkie te aspekty znacząco wzmacniają pozycję Rosji. Przejęcie kontroli nad wszystkimi drogami transportu przez Rosję i Gazprom doprowadzi do jeszcze większego uzależnienia Unii od partnera. Celem działań Wspólnoty powinny być dążenia do zmniejszenia pozycji Gazpromu, spadku uzależnienia nie tylko państw członkowskich ale także państwa tranzytowych. Dywersyfikacja nie może być skoncentrowana jedynie na poszukiwaniu innych szlaków dostaw, musi się ona także opierać na poszukiwaniu innych dostawców, niekoniecznie większościowych ale takich, którzy w sytuacji awaryjnej mogliby stanowić źródło wyjścia z sytuacji zagrożenia przerw w dostawach surowców energetycznych. Droga postępowania jaka powinna być realizowana przez Unię Europejską powinna zawierać wzmożone poszukiwania nowych dostawców. Jednym z nich może być region Morza Kaspijskiego. Co prawda zlokalizowane w rejonie zasoby gazu ziemnego są około pięć razy mniejsze niż złoża rosyjskie ale stanowią one i tak ponad 6,3% złóż światowych¹⁹¹. Należy pamiętać, że są

¹⁸⁹ Spór był skoncentrowany wokół podniesienia stawek z 50 do 200 dolarów amerykańskich za 1000 metrów sześciennych gazu.

¹⁹⁰ Celem Gazpromu od samego początku było przejęcie kontroli nad Biełtransgazem.

¹⁹¹ Tomasz W. Kaźmierczak, *Bezpieczeństwo energetyczne – Implikacje uzależnienia Polski od importu gazu ziemnego (zarys problemu)*, wyd. magister.pl, Warszawa 2008, s. 101.

to tylko wielkości szacunkowe, realnie złoża mogą być nawet dwukrotnie większe. Ważne jest także uczestnictwo w regionie innego ważnego gracza międzynarodowego jakim są Stany Zjednoczone. Dostęp do surowców kaspijskich jest dla USA kwestią natury politycznej. Daje to pewne możliwości, w myśl których w razie poważnego konfliktu w regionie dochodzi do politycznego udziału Stanów Zjednoczonych w możliwym konflikcie, który to udział ma charakter łagodzący. Sytuacja ta wywodzi się z czasów zimnej wojny, kiedy to rejon miał być niezależny od Iranu i ZSRR. Pomimo zakończenia zimnej wojny idea budowy silnej, niezależnej magistrali przesyłowej nadal ma poparcie Stanów Zjednoczonych. Kolejnym ważnym aspektem jest idea budowy gazociągu sarmackiego, którego pomysłodawcą jest Wiktor Juszczenko. Miałby on transportować surowiec z południowej części Morza Kaspijskiego. Tamtejsze złoża szacowane na około 700 mld metrów sześciennych mogą być o wiele większe. Gazociąg miałby przebiegać przez Gruzję, Ukrainę, wchodząc do Polski w regionach Przemysła. Odległość od miejsca wydobycia, aż do polskiego odcinka do w linii prostej 2150 km, co jest o połowę mniejszym dystansem niż ten, który dzieli Polskę od Jamalu. Mniejszy dystans i mniejsza ilość państw przez które transportowany jest surowiec oznacza mniejszą możliwość wystąpienia utrudnień infrastrukturalnych czy też natury politycznej. Innymi źródłami może też być współpraca z państwami skandynawskimi lub budowa Gazociągu Nabucco. Ten ostatni jest projektem, do którego realizacji wolę wyraziło pięć europejskich przedsiębiorstw z dziedziny energetyki. Są to turecki Botas, bułgarski Bulgargaz, rumuński Transgaz, pochodzący z Węgier MOL, oraz austriacki OMV¹⁹².

Jako podstawową wadę Europy przedstawia się brak jej jednolitości i niepodzielności rynku energetycznego, co wpływa na osłabienie. Każde państwo członkowskie Wspólnoty suwerennie zarządza i decyduje o losach i przyszłości sektora energetycznego państwa, co przekłada się na konglomerat punktów o charakterze wyspowym na mapie kontynentu. Naturalnym jest, że interesem każdego państwa jest zapewnienie dostaw taniej energii w sposób nieprzerwany, zapewniający również miejsca pracy dla jej producentów. Nie może dziwić fakt, że Europa nie jest w stanie poradzić sobie z partnerem w postaci Rosji, jeśli nie jest w stanie uregulować tego na jednym poziomie w ramach kontynentu. Drugim aspektem tej sytuacji, jest fakt, że ciężko byłoby pogodzić się obywatelom danego państwa, jak i rządzącym zachować

¹⁹² Ibidem, s. 104.

swoje urzędy, w sytuacji kiedy konieczne byłoby podniesienie kosztów energii, lub utrata intratnych kontraktów, w imię pomocy drugiemu państwu. „System rurociągów z gazem jest tworem Związku Sowieckiego. Zamierzamy utrzymać kontrolę państwa nad systemem przesyłu gazu oraz nad Gazpromem. Nie podzielimy Gazpromu. Komisja Europejska nie powinna mieć żadnych złudzeń w tej materii: w sektorze gazowym będzie miała do czynienia z państwem”¹⁹³. Największym problemem dotyczącym gazu ziemnego jest jego niska funkcjonalność w sensie transportu, gazociągi pozostają najtańszą formą transportu i przesyłu. Gaz jest oczywiście możliwy do sprowadzania w postaci skroplonego, jest to natomiast zdecydowanie droższe i bardziej czasochłonne¹⁹⁴. Europa jest w 60% uzależniona od importu gazu spoza granic, natomiast połowa wspomnianej wielkości pochodzi właśnie z Rosji. Niezbyt optymistyczne są głosy, mówiące o wzroście popytu i powiększeniu się ilości importowanych spoza Unii. Europa dostrzega problem, który nie może być dalej bagatelizowany, natomiast nie przekładają się na to działania mające na celu realną poprawę sytuacji.

5. NORD STREAM: NAJWIEKSZE ZWYCIĘSTWO PUTINA?

Idea przyświecająca projektowi Gazociągu Północnego nakierowana była na dostarczenie gazowego surowca państwom Europy Zachodniej z jednoczesnym pominięciem „niepewnych” państw, jakimi określano Białoruś, Polskę i Ukrainę, które były dotąd państwami tranzytowymi dla surowców transportowanych z Rosji. W efekcie dawało to Gazpromowi niezależność od dotychczasowych szlaków tranzytowych. Warto zaznaczyć, że podjęcie decyzji o budowie gazociągu nie było niczym nowatorskim ani nową jakością w energetyce a jedynie realizacją planów, których początki sięgają pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku. To właśnie w 1993 roku podjęte zostały ze strony Rosjan pierwsze rozmowy wskazujące na możliwość nawiązania połączenia energetycznego między oboma państwami. Pierwotnie wskazywana była możliwość budowy sieci począwszy od złóż Sztokman do Finlandii a następnie połączenie z Niemcami. Jako partner strategiczny inicjatywy wskazywana była fińska spółka Fortum. Projekt napotkał kilka zasadniczych przeszkód, jak brak jasności określenia kierunku wykorzystania złóż, a także faktycznemu

¹⁹³ Za M. Fredholm, *Gazprom in Crisis*, CSRD, Swindon, październik 2006.

¹⁹⁴ LNG (Liquefied Natural Gas), to gaz w postaci skompresowanej, może być przewożony przy pomocy tankowców. Kompresja gazu, jak i jego dekompresja są kosztowne, natomiast w handlu tym typem surowca istnieje swoista wolność, w porównaniu z gazem dostarczany przy pomocy rurociągów, który prawie zawsze jest przedmiotem długoterminowych kontraktów.

przeznaczeniu surowca, co finalnie doprowadziło do wycofania się strony fińskiej z projektu w 2004 roku. Projekt nie został jednak zarzucony, doszło jednak do zmiany partnera, koncepcja budowy podjęcia została przez Niemców, m.in. E.ON. w zmodyfikowanej wersji inicjatywy podwodny gazociąg miał zostać skierowany w okolice Zatoki Fińskiej, skąd po morskim dnie miał dotrzeć do Niemiec¹⁹⁵. Oddanie do użytku Gazociągu Północnego w znaczny sposób wpłynęło na zwiększenie możliwości realizacji projektów zmierzających do dowolnych zmian i kształtowania poziomu cen oraz dostaw do krajów korzystających z tradycyjnej linii przesyłowej¹⁹⁶. Warto zauważyć, że Nord Stream jako szlak dywersyfikacji eksportu stanowią korzyść również w postaci mniejszych kosztów tranzytowych ponoszonych na rzecz Białorusi i Polski w ujęciu Gazociągu Jamalskiego a także wzrost poziomu stabilności dostaw¹⁹⁷. Ważnym aspektem było także powstanie BTS-2, tj. drugiej części Bałtyckiego Systemu Rurociągów, przez co transport ropy naftowej odbywa się z pominięciem państw „niepewnych”. Możliwości przesyłowe określono na poziomie 75 mln on rocznie, paliwo przesyłane jest z Zachodniej Syberii¹⁹⁸. BTS bywa określany jako „naftowy Nord Stream”, pozwalający ominąć dotychczasowe państwa tranzytowe, przez co Rosjanie znacznie wzmacniając swoją pozycję, doprowadzają jednocześnie do spadku znaczenia regionu. Dodatkowo Transnieft może w każdej chwili zrezygnować z przesyłu przy pomocy Ropociągu Przyjaźń przebiegającego przez Białoruś i Polskę¹⁹⁹. Zacieśnienie bilateralnej współpracy gospodarczej między Niemcami i Federacją Rosyjską przełożyło się na możliwości rozwoju infrastruktury przesyłowej. Postęp technologiczny przyczynił się do powstania w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku projektu budowy gazociągu zlokalizowanego w basenie Morza Bałtyckiego. W 1998 roku, kiedy to szefem Gazpromu był Rem Wiachiriew wyraził on opinię, że budowa takiego gazociągu jest ekonomicznie nieuzasadniona, a jego realizacja nie jest możliwa²⁰⁰. Pomimo negatywnych, lub odnoszących się w sceptyczny sposób wobec projektu opinii, jak i wielu ograniczeń, potrzeba budowy nowego systemu tranzytowego

¹⁹⁵ Robert L. Larsson, *Sweden and the NEGP: A Pilot Study of the North European Gas Pipeline and Sweden's Dependence on Russian Energy*, Stockholm 2006, FOI, s. 16–29

¹⁹⁶ P. Bożyk, *Widzieć w Rosji partnera*, „Przegląd”, nr 43/2009.

¹⁹⁷ *Umowa z Rosją coraz bliżej*, Portal Węglowodory.pl, 20.10.2010, <http://weglowodory.pl/umowa-zrosja-coraz-blizej/>, 19.08.2011.

¹⁹⁸ R. Burda, *Bałtycki System Rurociągowy*, Strona Inżynieria.com, 28.05.2008, <http://inzynieria.com/paliwa/cat/1/art/10442>, 30.11.2010.

¹⁹⁹ A. Rybczyński, *Biznesmeni w pagonach. Ekspansja ekonomiczna Rosji w Polsce*, „Nowe Państwo”, nr 12/2010.

²⁰⁰ W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom. Rosyjska broń*, Warszawa 2008, s. 247.

stawiała się coraz wieszka. Warto przytoczyć wypowiedź Stałego Przedstawiciela Rosji przy Unii Europejskiej, Władimira Czyżowa, „Praktyka omijania Rosji rurociągami, stosowana przez Unię Europejską, podważa jej rolę jako wiarygodnego partnera i powoduje, że Rosja podejmuje takie same środki. W przypadku, gdy jakieś państwo tranzytowe przykręci kurek lub dojdzie do uszkodzenia rurociągu, to będziemy mogli przesyłać więcej surowca za pomocą Gazociągu Północnego”²⁰¹. Biorąc pod uwagę zapisy prawa międzynarodowego, rurociąg mający powstać w strefie ekonomicznej państw położonych nad morzem Bałtyckim koniecznie spełniać musi wymagania ochrony środowiska naturalnego. Po przeprowadzeniu stosownych analiz wykonalności oraz badaniach polowych, jak również po uwzględnieniu życzeń stron duńskiej i szwedzkiej, planowana trasa budowy rurociągu niemal nie uległa zmianie. Warto zaznaczyć, że przebiegała ona niemal identycznie, jak pierwotny projekt fińsko – rosyjski przygotowany w 1997 roku. Trasa budowy prowadziła przez wody terytorialne Federacji Rosyjskiej, Finlandii, Szwecji, Danii i Niemiec, co wymagało zgody każdego z wymienionych państw na budowę rurociągu. Pozostałe państwa bałtyckie uczestniczyły w projekcie na podstawie konwencji z Epsoo „O ocenach oddziaływania na środowisko w kontekście transgranicznym” z 1991 roku²⁰². 3 grudnia 2002 roku Aleksiej Miller, szef Gazpromu zaprezentował w Londynie nowy projekt magistrali gazowej tj. europejskiego Gazociągu Północnego. Zgodnie z założeniami projektu gazociąg przebiegać miał po dnie Morza Bałtyckiego dostarczając gaz do Obwodu Kaliningradzkiego, Niemiec, oraz Wielkiej Brytanii. Warto dodać, że dwa tygodnie wcześniej projekt został zaakceptowany przez zarząd Gazpromu. Wybór miejsca prezentacji nie był przypadkowy, Gazprom zakładał, że jednym z głównych podmiotów finansujących budowę będzie Europejski Bank Rekonstrukcji i Rozwoju. Konieczne było jednak podjęcie stosownych ustaleń, które wynikały z wysuwanych ze strony fińskie wymagań. W 2003 roku została podana informacja o rozpoczęciu budowy, której data przewidziana została na 2005 roku.

W lipcu 2005 podczas odchodów 750 rocznicy założenia Kaliningradu, prezydent Putin w obecności Gerharda Schrödera oraz Jacquesa Chiraca zapowiedział

²⁰¹ M. Bido, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000-2008*, Warszawa 2009, s. 241.

²⁰² S. Raabe, *Spór o gazociąg przez Bałtyk. Zagrożenie, czy konieczna poprawa bezpieczeństwa energetycznego?*, „Raporty Fundacji Konrada Adenauera”, nr 14 z 2009 r., http://www.kas.de/wf/doc/kas_18262-1522-8-30.pdf?091130145447 02.02.2011

rozpoczęcie inwestycji we wrześniu tego roku²⁰³. Na podstawie raportu na temat dialogu energetycznego, który został przyjęty na zakończenie szczytu Unia Europejska – Rosja, odbywającego się 6 listopada 2003 w Rzymie, została podjęta decyzja o sfinansowaniu ze środków unijnych studium wykonalności projektu Gazociągu Północnego. Komisja europejska 11 listopada 2003 roku umieściła gazociąg Rosja – Niemcy – Wielka Brytania w dokumencie „Inicjatywy dla wzrostu”. Projekt został wcześniej wprowadzony na listę przez Radę Europy podczas szczytu w Salonikach, oraz zaakceptowany przez Parlament Europejski. Co warto uwagi, w odróżnieniu od projektów o charakterze transportowym, podczas prac nad listą priorytetów w zakresie infrastruktury energetycznej, państwa kandydujące do Unii Europejskiej nie zostały zaproszone do uczestnictwa w pracach nad projektem. Podczas wstępnych faz realizacji projektu należy odnotować również rozmowy prowadzone przez Gazprom z norweską firmą Norsk Hydro, które zwracały uwagę na wzajemność dostaw jamalskiego gazu do Europy Zachodniej. Wspomniane operacje byłyby korzystne dla obu stron pozwalając zmniejszyć kosztu transportu surowców przy jednoczesnym wzmocnieniu pozycji Gazpromu na rynku europejskim. Co ważne jedna z branych pod uwagę opcji była wybitnie niekorzystna dla Polski, zakładała bowiem dostarczanie przez Gazprom gazu do Polski na podstawie polsko-norweskiego kontraktu, a Norsk Hydro taką samą ilość przesyłałby do Wielkiej Brytanii²⁰⁴. Przedstawiciele Federacji Rosyjskiej prowadzili intensywne działania nakierowane na uzyskanie poparcia największych państw europejskich również na szczeblu politycznym. Jako cel działań wskazuje się wzrost zainteresowania projektem inwestorów, oraz potencjalnych odbiorców. W trakcie wizyty prezydenta Putina w Londynie, która miała miejsce w lipcu 2003 roku doszło do podpisania rosyjsko-brytyjskiego memorandum w sprawie budowy Gazociągu Północnego. Natomiast podczas szczytu rosyjsko-niemieckiego w Jekaterynburgu 8-9 października 2003 kanclerz Schröder wyraźnie dał do zrozumienia możliwość podpisania stosownego memorandum pomiędzy państwami. Podczas wizyty premiera Francji, Jean-Pierre Raffarina w Moskwie w październiku 2003 roku przedstawiona została propozycja wzięcia udziału w budowie Nord Stream przez Francję. W 2005 roku doszło w Berlinie do podpisania przez kanclerza Niemiec Gerharda Schrödera i prezydenta Rosji Władimira Putina, porozumienia stanowiącego o wspólnym przedsięwzięciu budowy

²⁰³ A. Wasilewski, *Gazociąg Bałtycki*, „Przegląd Gazowniczy”, nr 3/2005.

²⁰⁴ Ibidem.

gazociągu, którego celem miało być połączenie obu państw bez konieczności lokacji jakiegokolwiek jego części na terytorium innego państwa. Angela Merkel po podpisaniu umowy miała powiedzieć, :”To wspaniały dzień w stosunkach niemiecko-rosyjskich”²⁰⁵. Warto przytoczyć w tym miejscu słowa wiceprezesa Gazpromu, Aleksandra Riazanowa, „To dość drogi projekt, polityczny. Potrzebny tylko dlatego, że ciśniemy nim Mińsk i Kijów. Gdybyśmy mieli jasną sytuację z tranzytem przez Ukrainę lub Białoruś, to żadne nordstrimy nie byłyby potrzebne”²⁰⁶. Ukraina jako główne państwo tranzytowe dla rosyjskiego gazu zawsze narażona była na próby wizerunkowego szkalowania ze strony Rosjan. Nie inaczej było w opisywanej sytuacji, kiedy to znaczna część zarzutów obarczających winą za zaistniałą sytuację, kierowana była pod adresem Ukrainy. Związane one były m.in. z wszelkiego rodzaju systemem rozliczeniowym, jak barter, czy transport za gaz, również terminowość rozliczeń oraz wysokość cen były obecne w uwagach. Wobec zagrożenia i niepewności Gazprom podjął decyzję o konieczności budowy rurociągu bezpośredniego z pominięciem Republiki Białoruś oraz Ukrainy. Zarówno Polska jak i Republika Białoruś były zaniepokojone tym faktem, jednak Białorusini nie podjęli w związku z tym żadnych działań²⁰⁷. Koszt budowy podwodnego rurociągu jest zdecydowanie wyższy niż sieci przesyłowej zlokalizowanej na lądzie, jednak koszt transportu surowca jest znacznie niższy niż opłaty tranzytowe. Warto wskazać wypowiedź rosyjskiego eksperta z dziedziny energetyki, Leonida Grigorjewa, „Nie byłoby North Stream, gdyby nie interesy ekonomiczne krajów biorących udział w tym projekcie, szczególnie Nieniec, które mają niewielki udział gazu w energetyce, za to zużywają bardzo dużo węgla – niekorzystnego z punktu widzenia emisji gazów cieplarnianych. North Stream od samego początku był projektem lubianym i wspieranym przez Brukselę, bo pozwala na zamianę węgla na gaz. Ten gazociąg nabrał charakteru politycznego w czasie debaty nad nim”²⁰⁸. Bardzo ciekawe informacje pojawiły się w listopadzie 2010 roku, kiedy to na polecenie sądu kancelaria prezydenta Bułgarii, Georgi Pyrwanowa opublikowała stenogram jego rozmowy z prezydentem Putinem. Wobec nawiązania do konkurencji w Europie o trasy gazociągów i ropociągów Putin oświadczył, „To jest prawdziwa wojna. Wiecie, jaką obstrukcję zorganizowali nam nasi polscy bracia. Tylko dlatego, że

²⁰⁵ P. Cywiński, P. Białobok, *Zagazowani przez Rosję*, „Wprost”, nr 46/2009.

²⁰⁶ W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom ...*, s. 254-255.

²⁰⁷ A. Czerwiński, *Polityka ponad gospodarką*, „Przegląd Gazowniczy”, nr 3/2005.

²⁰⁸ K. Pilawski, *Więcej gazu*, „Przegląd”, nr 49/2010, <http://www.przegląd-tygodnik.pl/pl/arttykul/wiecej-gazu> 04.05.2011.

zrezygnowaliśmy z drugiej rury przez ich terytorium. Oni już mają jeden rurociąg, chcieli mieć drugi, a kiedy my, dążąc do dywersyfikacji, postanowiliśmy, że druga rura przejdzie pod dnem Morza Bałtyckiego, zorganizowali nam światowy skandal. Doszło do destrukcji dwustronnych stosunków”²⁰⁹. Jedynym możliwym rozwiązaniem było podjęcie budowy podwodnej sieci przesyłowej, która miała być zlokalizowana na dnie Morza Bałtyckiego. Dopiero rok później, 29 sierpnia 2006 roku, w Moskwie doszło do podpisania porozumienia końcowego. Oficjalne rozpoczęcie budowy miało miejsce 9 kwietnia 2009 roku. Oficjalne otwarcie gazociągu miało miejsce w Lubminie 8 listopada 2011 roku²¹⁰. Pierwotnie konsorcjum odpowiedzialne za budowę gazociągu nosiło nazwę North European Gas Pipeline Company, jednak w 2006 roku doszło do zmiany nazwy na Nord Stream AG. W skład konsorcjum w ostatecznym wymiarze wchodziły takie podmioty jak: OAO Gazprom, BASF SE/Wintershall Holding GmbH, E.ON Ruhrgas AG, N.V. Nederlandse Gasunie i GDF SUEZ S.A. Jako ostatni udziałowiec dołączył francuski GDF SEUEZ, który objął jednak silną pozycję posiadając 9% udziałów dzięki odkupieniu po 4,5% udziałów od E.ON Ruhrgas AG i Wintershall Holding GmbH. Większościowym udziałowcem, posiadającym pakiet kontrolny został w naturalny sposób pomysłodawca i inicjator rozpoczęcia projektu, rosyjski Gazprom, który był w posiadaniu 51% udziałów. Bardzo wysoka jest pozycja spółek niemieckich, z których każda posiada po 15,5 % udziałów, na kolejnym miejscu są Holendrzy i francuzi posiadający po 9% (patrz rys. 1). Przystępując do weryfikacji akcjonariatu warto zauważyć kolejną skomplikowaną zależność pomiędzy partnerami partycypującymi w projekcie. Poziom relacji i powiązań a także ich charakter są sprawą niezwykle złożoną, cechującą się wieloma zawiłymi powiązaniem, z których wiele sięga znacznie ponad współpracę na gruncie gospodarczym. Inwestycja, jaką był Gazociąg Północny jest pochodną i efektem owzajemnych sieci wpływów personalnych oraz gospodarczych²¹¹. Długość gazociągu finalnie wyniosła 1224 km, projekt został w

²⁰⁹ *“Destrukcja stosunków z Polską”*. Ujawniono nagranie Putina. zew, PAP, Strona Wprost24, 13.11.2010, <http://www.wprost.pl/ar/217549/Destrukcja-stosunkow-z-Polska-Ujawniono-nagranie-Putina/> 13.11.2010

²¹⁰ W uroczystym otwarciu udział wzięli m.in. kanclerz Niemiec Angela Merkel, prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew, premierzy Holandii i Francji oraz komisarz UE ds. energii. Zobacz również: <http://www.nord-stream.com/press-info/press-releases/nord-stream-pipeline-inaugurated-major-milestone-foreuropean-energy-security-388/> dostęp 11.5.2016, 20:27

²¹¹ M. Piechocki, *Polsko-niemiecko-rosyjskie kontrowersje wokół Gazociągu Północnego*, w: B. Koszel (red.), *Polacy i Niemcy w XXI wieku. Nowe oblicza partnerstwa?*, Poznań 2007, Wydawn. Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza, s. 135–147; R. Rosicki, *Polska, Rosja i Niemcy a bezpieczeństwo energetyczne (aspekty polityczne)*, [w:] B. Koszel (red.), *Polacy i Niemcy w*

znacznej większości poprowadzony po dnie morskim w akwenie Morza Bałtyckiego. Po rosyjskiej stronie jego początek znajduje się u wybrzeży Wybarga łącząc się w Niemcami w pobliżu Greiswaldu. Warto zaznaczyć, że w dużej części gazociąg przebiega przez strefy ekonomiczne innych państw (patrz rys. 2). Gazociąg złożony jest z dwóch rur przesyłowych. Pierwsza z nich oferuje przepustowość na poziomie 27,5 mld m³ gazu ziemnego rocznie, została oddana do użytku w 2011 roku. Rok później, w 2012 roku, uruchomiona została druga część magistrali tranzytowej, cechująca się przepustowością o takiej samej wartości. Konsorcjum szacuje, że taka ilość surowca pozwoli na zaspokojenie zapotrzebowania 26 mln gospodarstw domowych. Budżet projektu oceniano na 7,4 mld euro. Szacunki te nie były jednak jednoznaczne, bowiem warto pamiętać o tym, że partnerzy europejscy przedstawiali wyższe sumy. Wstępnie koszt budowy przedstawiany przez stronę rosyjską oscylował w granicach 5 mld euro, jednak partner niemiecki BASF przedstawił kosztorys na podstawie którego budowa gazociągu wraz z infrastrukturą na terytorium Niemiec pochłonięć miała aż 9 mld euro²¹². Wartość ta nie powinna być poddawana pod krytykę i wątpliwość, zwłaszcza że rosyjska prasa wskazywała w 2010 roku na podobną wartość powołując się na osobę zatrudnioną w Nord Stream, Irinę Wasiljewę²¹³. Tak ogromne koszty wymagały zapewnienia nieprzerwanego i pewnego finansowania przedsięwzięcia. W 2010 roku konsorcjum zabezpieczyło się poprzez zapewnienie promes w dwudziestu czterech bankach, przez co realizacja przedsięwzięcia w 2011 roku była zabezpieczona pod względem finansowym. Według przedstawicieli konsorcjum Nord Stream, wartość zabezpieczeń szacowana była na kwotę 2,5 mld euro. Tak szeroki mechanizm zabezpieczeniowy związany był z tzw. drugą fazą finansowania. Warto wspomnieć o tym, że część banków uczestniczyła również w finansowaniu pierwszej części projektu²¹⁴. W toku prowadzenia badań nad polityką energetyczną Federacji Rosyjskiej, która wyrażała się m.in. poprzez inwestycję, jaką był projekt budowy Gazociągu Północnego, koniecznym jest zachowanie szerokiej perspektywy myślowej i czasowej.

XXI wieku..., s. 149–161; E. Paszyc, *Nord Stream i South Stream nie rozwiążą problemów Gazpromu*, „Komentarze OSW” 2010, nr 35, s. 1–8. Zob. także: <http://www.gasunie.nl>, www.nord-stream.com

²¹² Rosną koszty budowy Gazociągu Północnego, <http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/1,33181,4825731.html> [dostęp: 29.01.2009].

²¹³ Koszt budowy Gazociągu Północnego wzrasta do 12 mld dolarów, <http://www.newsweek.pl/artykuly/sekcje/biznes/koszt-budowy-gazociagu-polnocnego-wzrasta-do-12-mld-dolarow,55325,1> [dostęp: 22.12.2010].

²¹⁴ *Nord Stream Phase II Financing Update: Commitment Letters have been signed*, [http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/nord-stream-phase-ii-financing-update-commitment-letters-have-been-signed.html?tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=9db388a271](http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/nord-stream-phase-ii-financing-update-commitment-letters-have-been-signed.html?tx_ttnews[backPid]=1&cHash=9db388a271) [dostęp: 20.12.2010].

Projekt budowy Gazociągu Północnego nie może być analizowany jestnie przez pryzmat badań nad polityką. Należy również zwrócić uwagę, jak ogromnym wyzwaniem gospodarczym był ten projekt. Wskazać należy uczestnictwo 10 państw, a także ponad 20 podmiotów gospodarczych, wchodzących w skład różnych sektorów²¹⁵. Dodatkowo należy zaznaczyć, że poza podmiotami wymienionymi w tekście powyżej, zaangażowane było również pięć portów morskich: Sassnitz – Mukran, Slite, Karlskrona, Hanko, Kotka²¹⁶.

W wielu artykułach publikowanych w czasopismach dotyczących stosunków międzynarodowych, czy szeroko rozumianej polityki przedstawiano brak racjonalności budowy Nord Stream. Podejmowanie tematu z negatywnym przesłaniem opiera się w większości na braku przesłanek ekonomicznych oraz zagrożeniu środowiska naturalnego. Dotykając aspektu ekonomicznego, najczęściej wskazuje się zagrożenia wynikające z nieprzyjaznego obszaru inwestycji, czyli usytuowanie gazociągu na dnie morskim. Racjonalność inwestycji jest usprawiedliwiana przez panujące warunki geopolityczne oraz gospodarcze. Niecodzienny charakter inwestycji, może budzić obawy wynikające z niestandardowego obszaru prac, jednak argument ten jest łatwy do podważenia zważywszy, że nie jest to pierwszy podwodny gazociąg jaki został zbudowany. Warto wskazać tutaj przykładowe inwestycje jak gazociąg Transmed, którego pierwsza część wybudowana została w 1983 roku, druga zaś w 1994 roku²¹⁷. Gazociąg Green Stream²¹⁸ łączący Libię z Włochami został oddany do użytku w 2004 roku, również w tym samym roku rozpoczęła się budowa gazociągu Langeled²¹⁹.

²¹⁵ W skład wchodziło pięciu udziałowców Nord Stream, tyle samo podmiotów zajmujących się przesyłem gazu ziemnego: (Gazprom Marketing and Trading Ltd. UK, E.ON Ruhrgas AG, DONG Energy A/S, Gaz de France S.A., WINGAS GmbH & Co.KG. Ponadto należy wymienić 18 podmiotów, które mają różne rodzaje umów: Marin Mätteknik AB, Peter Gaz, DoF ASA – w zakresie pomiarów dna, Saipem S.p.A. – w zakresie ułożenia rurociągów, EUPEC GmbH – beton, ZAO OMK, EUROPIPE GmbH – w zakresie produkcji rurociągów, PetrolValves S.R.L. – zawory, Snamprogetti S.p.A. – w zakresie konstrukcji, DNV – w zakresie kontroli jakości i certyfikacji, ERM, IfAÖ – w zakresie analizy środowiskowej.

²¹⁶ *EU – Russian Cooperation*, <http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline/project-significance/eu-russian-cooperation.html> [dostęp: 15.03.2011]; także za: K. Kałużna, R. Rosicki, *Wymiary bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej*, Poznań 2010, WSB, s. 208–210.

²¹⁷ Transmed – gazociąg, który łączy Algierię, Tunezję i Włochy, o długości ok. 2,4 tys. km i przepustowości ok. 30 mld m³. Został wybudowany w 1983 r.; druga nitka została oddana do użytku w 1994 r.

²¹⁸ Green Stream – gazociąg przebiegający od wybrzeży Libii do Sycylii, o długości 530 km i przepustowości ok. 11 mld m³. Oficjalne otwarcie, przy udziale Silvio Berlusconi i Muammara Kaddafiego, odbyło się w październiku 2004 r.

²¹⁹ Langeled – to oprócz Nord Stream najdłuższy gazociąg podwodny na świecie (długość odcinka po dnie Morza Północnego to 1166 km), oddawany do użytku etapami w 2006 i 2007 r. Langeled łączy Wielką Brytanię z Norwegią. Jego przepustowość wynosi 25,5 mld m³. Gazociąg ten zabezpiecza ok. 20% zapotrzebowania Wielkiej Brytanii na gaz.

Wskazanie na niezwykłość projektu wydaje się być mało racjonalnym argumentem²²⁰. Bezspornym jest fakt, że koszt inwestycji znacznie przewyższa rozwiązania stosowane przy wykorzystaniu lądowych tras tranzytowych. Pomimo iż realizacja projektu przy wykorzystaniu terytorium Polski byłaby znacznie tańsza to fakt ogromnego znaczenia politycznego, gospodarczego oraz wizerunkowego przyczynił się do gotowości inwestorów związanej z poniesieniem wyższych nakładów. W chwili, kiedy zapotrzebowanie na poparcie dla inwestycji było najwyższe, ceny ropy naftowej pozostawały na wysokim poziomie, co przekładało się również na powiązanie cen gazu ziemnego. Poprzez wysokie zyski czerpane ze sprzedaży surowca Gazprom posiadał niezbędne zaplecze finansowe pozwalające na forsowanie zasadności inwestycji. Wysoki poziom cen surowców był jednym z argumentów, jakim posługiwano się przy pozyskiwaniu partnerów do budowy gazociągu. Co warto uwagi, pomimo spadku poziomu cen surowców energetycznych nie zaobserwowano spadku poparcia dla projektu ze strony podmiotów w nim uczestniczących, co więcej doszło do rozszerzenia ilości udziałowców. Polska podejmując próby powstrzymania budowy wskazywała na aspekt środowiskowy a także zagrożenie bezpieczeństwa energetycznego w całym regionie. Argumenty te nie były jednak na tyle silne aby zmienić kierunek działań, co można wiązać ze wzrostem zapotrzebowania na surowiec w państwach członkowskich Unii Europejskiej szacowany w perspektywie 10-20 lat. Nord Stream przy pomocy przedstawicieli konsorcjum, w umiejętny sposób uzyskiwał pozwolenia na prowadzenie projektu od przedstawicieli państw, przez terytoria których przebiegać miała sieć tranzytowa²²¹. Polska wraz z państwami bałtyckimi wysunęła tezę, że projekt jest skierowany przeciwko wskazanym podmiotom. To przeciwko komu prowadzona była inwestycja zależy od punktu widzenia każdej ze stron. Działania strony rosyjskiej, która doprowadziła do pominięcia Polski odbierane są jako przejaw wrogości polityki zagranicznej. Należy jednak zauważyć, że równie często polityka zagraniczna polski odbierana jest przez Rosjan w ten sam sposób. Działania podejmowane przez stronę polską skupiały się głównie na arenie europejskiej jednak poprzez strategię zniechęcenia do udziału w projekcie państw i podmiotów można uznać ją za bezskuteczną właśnie przez błędną strategię działania. W roku 2008 uchwalona została rezolucja Parlamentu Europejskiego, w której zaprezentowany został negatywny

²²⁰ K. Kałużna, R. Rosicki, *Wymiary bezpieczeństwa energetycznego...*, s. 168–185.

²²¹ Państwa skandynawskie i bałtyckie, wynika to z faktu zagwarantowania wysokiego poziomu bezpieczeństwa technologii wykorzystanych do realizacji projektu.

stosunek do pomysłu budowy gazociągu. Rezolucja nakładała na Nord Stream obowiązek bezsprzecznego poszanowania środowiska naturalnego oraz zabezpieczenia mającego nie dopuścić do powstania zniszczeń flory i fauny morskiej. Wymogi te nie stanowiły zbyt dużego problemu ze względu na konieczność spełnienia norm ekologicznych przez konsorcjum chcące prowadzić inwestycję na wodach należących do innych państw. Jako drugi ważny punkt zobowiązań wskazuje się na konieczność przedstawienia konkurencyjnych rozwiązań oraz ich racjonalności ekonomicznej. Rezolucja wzbudziła wiele kontrowersji i zarzutów, określana była mianem tworu marketingowego i medialnego. Jako podstawę wskazuje się fakt włączenia już wcześniej gazociągu do TEN-E²²². Wartym uwagi jest również fakt, że dalsza część rezolucji traktowała o strategicznym znaczeniu Nord Stream w zakresie dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego do państw członkowskich Unii Europejskiej. Bardzo ważny jest tutaj fakt wpisania Nord Stream do TEN-E na mocy 1229/2003/WE PE i Rady z 2003 roku, jest to jasny sygnał o znaczeniu projektu jeszcze przed przystąpieniem Polski do struktur Unii Europejskiej. Pomimo upływu lat oraz podejmowaniu wielu starań nadal istnieje wśród społeczności i przedstawicieli władz europejskich, ogromny problem dotyczący interpretacji pojęcia solidarności energetycznej, jak i unijnej polityki energetycznej. Podział ów jest wyraźnie widoczny pomiędzy państwami „starej piętnastki” oraz „nowymi” członkami Unii Europejskiej. Można pokusić się o stwierdzenie, że działania podejmowane na poziomie Parlamentu Europejskiego były w pewnym sensie efektywne, jednak w dłuższej perspektywie nie zostały poprawnie wykorzystane. Wskazuje się kilka przyczyn, z których najważniejsze to różne cele polskich władz, znaczne korzyści z budowy gazociągu dla państw członkowskich unii Europejskiej oraz brak podjęcia pod rozwagę komercyjności inwestycji. Ostatni aspekt jest często wskazywany jako najważniejszy, skupia się bowiem na braku możliwości

²²² TEN-E (Transeuropejskie Sieci Energetyczne). Sama koncepcja Sieci Transeuropejskich pojawiła się w latach 80. XX w. w ramach Wspólnoty Europejskiej. Powstanie idei, a następnie określonych rozwiązań prawnych w tym zakresie, należy wiązać z chęcią rozwijania założeń swobody przepływu, która w wielu wypadkach nie mogła być realizowana bez odpowiedniej infrastruktury. Obecnie TEN dotyczy trzech sektorów, a więc też różnej infrastruktury: TEN-T to transeuropejskie sieci transportowe, TEN-E – transeuropejskie sieci energetyczne, eTEN zaś – transeuropejskie sieci telekomunikacyjne. Znaczenie TEN-E wynika z chęci rozbudowy rynku energii w ramach UE, rzeczywista konkurencja na rynku jest bowiem możliwa dzięki sprawnie funkcjonującej infrastrukturze. Bez rozbudowy połączeń nie tylko nie można mówić o konkurencji, ale i o solidarności czy bezpieczeństwie energetycznym UE oraz poszczególnych państw członkowskich. Ważnym mechanizmem rozbudowy połączeń jest kwalifikacja poszczególnych projektów do tzw. leżących w interesie Europy, co gwarantuje m.in. wsparcie finansowe UE. Projekty te muszą spełniać m.in. warunki: 1 – znaczącego wpływu na rynek wewnętrzny (np. w zakresie konkurencji), 2 – zwiększenia bezpieczeństwa dostaw, 3 – zwiększenia wykorzystania odnawialnych źródeł energii, 4 – wpływu na wzmocnienie spójności gospodarczej, 5 – dywersyfikacji dostaw

wywierania wpływu na niezależne zagraniczne koncerny energetyczne, które suwerennie prowadzą własną politykę. Gazprom, niezależnie od tego, czy jest przedłużeniem polityki zagranicznej Rosji, jest przede wszystkim samodzielnym podmiotem gospodarczym, co było również wskazywane przez Rosjan. Poziom powiązań strukturalnych Gazpromu z administracją rządową państwa rosyjskiego na szczeblu centralnym jest czynnikiem równie wartym uwagi. Efektem bliskiej zależności jest większa chęć współpracy biorąc pod uwagę perspektywę politycznej i gospodarczej możliwości ścisłej integracji oraz gwarancji zysków, przez co przyczynia się przełamania uprzedzeń partnerów zachodnich²²³. Przeszkoda na drodze do intensywniej penetracji i eksploracji rynku energetycznego Unii Europejskiej przez Gazprom, są przepisy II jak i III pakietu energetycznego, w szczególności dotyczące rozwoju połączeń energetycznych, TPA, czy *unbundlingu*²²⁴. Jako kolejny aspekt, który znacząco utrudnia planowane działania Gazpromu dotyczącego uczestnictwa w rynku europejskim wskazuje się kryzys gospodarczy. Bezpośrednim efektem kryzysu był spadek eksportu rosyjskiego gazu do Unii o ponad 11% oraz spadek wpływów o ponad 30%²²⁵. Co warte odnotowania niemożliwe do pokonania bez współpracy z państwami sceptycznie nastawionymi wobec Federacji Rosyjskiej, są przeszkody o charakterze instytucjonalnym. Federacja Rosyjska oraz jej idea selektywnej współpracy z poszczególnymi państwami, jak Niemcy, Francja, Włochy, pomimo przychylności wspomnianych państw wobec niej, nie są w stanie doprowadzić do złagodzenia zapisów II i II pakietu energetycznego. Biorąc pod uwagę przykładowo możliwość wejścia na szeroką skalę w sektor detalicznych dostaw gazu w Unii Europejskiej wymaga zadbania

²²³ Mowa o możliwości uczestnictwa europejskich podmiotów energetycznych w inwestycjach na terytorium Rosji.

²²⁴ W energetyce jest to rozdzielanie działalności dystrybucyjnej od przesyłowej w celu uniknięcia powstania szkodliwych dla końcowych odbiorców monopolii. *Prawo energetyczne w art. 9d* wymienia wszystkie trzy typy *unbundlingu*: 1) Księgowy – dyrektywa 96/92/WE (*accounting unbundling*), 2) Rozdział organizacyjny – dyrektywa 2009/54/WE (*functional unbundling*), 3) Rozdział prawny – dyrektywa 2009/54/WE (*legal unbundling*). Patrz również: *DYREKTYWA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY 2009/72/WE*

z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:pl:PDF> 12.06.2014.

Patrz również Z. Muras, M. Swora, *Prawo energetyczne. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Grudzień 2010, A. Walaszek-Pyzioł, *Energia i prawo*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2002, s. 132. Szerzej na temat prawnych aspektów rozwoju polityki energetycznej w: M. Nowacki, *Prawne aspekty bezpieczeństwa energetycznego w UE*, Warszawa 2010, Wolters Kluwer Polska.

²²⁵ N. Dżikija, *Zbliża się koniec potęgi Gazpromu. Kreml nie będzie więcej spełniał jego zachcianek*, http://forsal.pl/artykuly/471123,zbliza_sie_koniec_potegi_gazpromu_kreml_nie_bedzie_wiecej_spelniaj_jego_zachcianek.html [dostęp: 19.12.2010].

o przynajmniej poprawne relacje z kontestatorami rosyjskiej polityki w ujęciu wewnętrznym, jak i zewnętrznym.

Surowce energetyczne w ujęciu kategoryzacji produktu pełnią rolę strategiczną, warunkującą poprawność funkcjonowania każdego państwa²²⁶. Państwa Europejskiej, jak również azjatyckie, są w głównej mierze uzależnione od dostaw surowców energetycznych z Rosji. Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej jest przykładem przełożenia w sferze energetyki, wszystkich cech charakterystycznych dla polityki zagranicznej tego państwa. Ogromne ambicje łączone z imponującymi projektami stanowią interesującą komparację wobec problemów technologicznych, finansowych oraz organizacyjnych. Surowce energetyczne w postaci gazu ziemnego, czy ropy naftowej są przedstawiane jako swoiste przedłużenie narzędzi polityki zagranicznej, których celem ostatecznym jest potwierdzenie pozycji państwa na arenie międzynarodowej. Surowce energetyczne i ich znaczenie przedstawia się w kategorii *soft power*. Co ważne znaczenie ekonomiczne posiadanych złóż jest ogromne, jednak nie zawsze skutkuje możliwością umiejętnego wykorzystania ich w ujęciu politycznym. Gaz ziemny oraz jego znaczenie mogą mieć dwojakie funkcje, z jednej strony jest elementem dyscyplinującym dla państw odbiorców, z drugiej zaś strony pozwala na przyjęcie odpowiedniej pozycji w trakcie rozmów z Unią Europejską.

Polska od samego początku stała na stanowisku zagrożenia ze strony Gazociągu Północnego, zagrożenia bezpieczeństwa przez ewentualność wstrzymania dostaw gazu ziemnego ze strony Rosjan. Należy jednak zaznaczyć, że możliwości przesyłowe Gazociągu Północnego to mniej niż 20% importowanego do Unii Europejskiej gazu, oraz jedynie około 50% gazu zużywającego przez Niemcy. Gdyby wziąć pod rozwagę ewentualność wstrzymania dostaw przy pomocy Gazociągu Jamalskiego obok głównych poszkodowanych tj. Białorusi i Polski straty odnotowałaby cała Europa Zachodnia²²⁷. Z drugiej strony zagadnienia poziom eksportu rosyjskiego gazu do Europy wynosił w 2009 roku ok 170 mld m³, natomiast według prognoz do 2030 roku ma wzrosnąć do ok 240 mld m³. W przypadku budowy obu nowych rurociągów będzie skutkowało nadmiarem mocy przesyłowej, przez co ograniczona zostanie pozycja negocjacyjna Białorusi i Polski jako państw tranzytowych. Jednocześnie wzmocnieniu

²²⁶ E. Poseł-Częścik, *Kryteria bezpieczeństwa państwa*, [w]: *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, red. S. Dębski, B. Górka-Witner, Warszawa 2003, s. 181.

²²⁷ S. Raabe, *Spór o ...*, s. 10-11.

uleganie pozycji Federacji Rosyjskiej²²⁸. Już na etapie planowania przebiegu Gazociągu Północnego powstała idea budowy połączenia z Polską, która została zgłoszona przez państwa biorące udział w procesie prac projektowych nad gazociągiem, jednak możliwość ta została zaniechana. Jako główne czynniki odpowiedzialne w tej sprawie wymienia się koszt budowy oraz mniej korzystne dla Polski względem drugiej nitki Gazociągu Jamalskiego opłaty tranzytowe. Jako odpowiedź na Gazociąg Północny powstała koncepcja budowy Gazociągu Amber. Projekt zgłoszony została przez rząd Marka Belki w 2005 roku, przebieg planowany był przez terytoria Łotwy, Litwy, Obwód Kaliningradzki oraz Polskę²²⁹. Inicjatywa nie doszła do skutku zarówno ze względów finansowych, jak i dlatego, że została zdefiniowana zbyt późno²³⁰. Należy zaznaczyć, że pomimo zmiany i zbliżenia w relacjach polsko-niemieckich, postępujących zwłaszcza po 2007 roku, gabinet Donalda Tuska nie zdołał przeorsować zarzucenia inwestycji przez Rosję. Jeśli wierzyć materiałom ujawnionym przez portal Wikileaks szef rosyjskiego MSZ, Dmitrij Polianski miał stwierdzić, „Nikt nie zatrzyma Nord Streamu. Nawet tak duże państwo UE jak Polska”²³¹. Bardzo ważnym, choć początkowo bagatelizowanym temat jest zagrożenie jakie sprawia ułożenie gazociągu dla portu w Świnoujściu. Chodzi o zbyt płytkie umiejscowienie rurociągu, co uniemożliwia określonym jednostkom pływającym o ponadnormatywnym poziomie zanurzenia wpływanie do portu, co przełoży się na zablokowanie możliwości jego rozwoju oraz wstrzymanie funkcjonalności. Efektem ograniczenia funkcjonalności miał być spadek znaczenia portu jako punktu przeładunkowego oraz jego stopniowa marginalizacja. W styczniu 2011 roku konsorcjum Nord Stream informowało o spotkaniu przedstawicieli z delegacją Zarządu Morskich Portów Szczecina i Świnoujścia S.A. Podczas spotkania zapadła decyzja o powołaniu do życia wspólnej grupy roboczej. Głównymi założeniami jakie były tematem prac grupy był bezproblemowy dostęp do portów w Świnoujściu i Szczecinie poprzez zmianę ułożenia gazociągu i umiejscowienie go niżej w poziomie dna morskiego²³². Obie strony przyznały, że po dokonaniu zmian wejście do portu dla jednostek morskich o zanurzeniu do 13,5 m nie będzie utrudnione, jednak do portów nie będą mogły wpływać jednostki o zanurzeniu powyżej 13,5 m. strona polska skierowała zaskarżenie wobec

²²⁸ Ibidem, s. 11-12.

²²⁹ M. Czarkowski, *Fatamorgana gazowa*, „Przegląd”, nr 46/2009

²³⁰ S. Rychlicki, J. Siemek, *Skąd wziąć ten gaz?*, „Przegląd Gazowniczy”, nr 2/2006.

²³¹ A. Kublik, *Nord Stream już na dnie*, „Gazeta Wyborcza”, 06.05.2011.

²³² Poniżej głębokości 18,5 m.

pozwolenia budowy wydanego przez władze Niemiec dla konsorcjum Nord Stream AG. Jako argumentację zaskarżenia decyzjo wskazywano zablokowanie możliwości rozwoju obu portów i brak możliwości wpływania większych jednostek. Przez 6 miesięcy od złożenia wniosku nie doszło do jego rozpatrzenia przez stronę niemiecką²³³. Warto przytoczyć słowa prezesa Zarządu Portów Morskich Szczecina i Świnoujścia, Jarosława Siergieja, który nazwał inwestycję „nowym murem berlińskim”²³⁴. Co ciekawe pomimo krytyki rządu za wycofanie się z zabiegania o możliwość uzyskania bezpośredniego dostępu do gazociągu, minister Radosław Sikorski, szef MSZ, nie upatrywał żadnego problemu w ułożeniu rur na głębokości 17 metrów²³⁵. Ostatecznie głębokość, na jakiej zostały ulokowane rury to 17,5 m²³⁶. Strona polska obawiała się utrudnień, o ile nie całkowitego wykluczenia możliwości dostaw gazu skroplonego LNG do terminala w Świnoujściu. Co warto uwagi, projekt gazoportu był blokowany na forum Unii Europejskiej przez Niemcy w kwestii dotacji na jego budowę w wysokości 80 mln euro. Argumentem strony Niemieckiej był wymóg dostarczenia dodatkowych ekspertyz ekologicznych, co jak słusznie wskazywano, mogłoby zająć nawet kilka lat. W trakcie trwania wspomnianych badań, Niemcy mogły doprowadzić do wysunięcia propozycji przesyłu gazu rosyjskiego pochodzącego z Nord Stream²³⁷.

Porozumienie podpisane w 2003 roku jako aneks do kontraktu jamalskiego dotyczyło zakupów gazu z Rosji i miało na celu urealnienie zasad pierwotnej umowy podpisanej w 1996 roku. W opinii prawników powstanie tylko jednej nitki gazociągu skutkowało brakiem możliwości zakupu przez Polskę mniejszej niż zakontraktowana ilości gazu tj. 2,88 mld m³. Bardzo interesujące są działania podejmowane przez ówczesnego ministra infrastruktury Marka Pola, który w 2003 roku przyjął jednak interpretację rosyjską w obawie, że w innym wypadku sprzedaż realna wyniesie jedynie 2,88 mld m³, co skutkowałoby brakiem dostępu do surowca²³⁸. Dodatkowo minister Pol wyraził zgodę na drastyczne obniżenie stawek tranzytowych, na czym skorzystali

²³³ *Nord Stream negocjuje z polskimi portami*, „Publikacje OSW”, 26.01.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2011-01-26/nord-stream-negocjuje-z-polskimi-portami> 12.04.2011

²³⁴ Cz. Makulski, *Nowy mur berliński*, Niezależna.pl, 21.02.2011, <http://niezalezna.pl/6297-nowy-mur-berlinski> 23.03.2011.

²³⁵ W. Maszewski, *Mur Bałtycki rośnie błyskawicznie*, „Nasz Dziennik”, 23.10.2010.

²³⁶ Patrz *Odpowiedź ministra infrastruktury – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 20079 w sprawie głębokości ułożenia rurociągu w okolicach Świnoujścia*, 10.02.2011, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/4EDAF37D> 27.12.2011.

²³⁷ Julia M. Jaskólska, P. Jakucki, *Zabójcza doktryna Karaganowa*, „Bibula”, 27.09.2010, <http://www.bibula.com/?p=26859> 03.12.2010.

²³⁸ W 2004 roku Polska importowała z Rosji ok 6,3 mld m³ rocznie.

Rosjanie, do których należało 85% przesyłanego gazu, co skutkowało jednocześnie osłabieniem wpływów PGNiG, udziałowca EuRoPolGazu o przynajmniej 1 mld dolarów. Co dodatkowo warte uwagi Rosjanie zabezpieczyli umową bardzo dokładnie blokując m.in., możliwość zakupu po niższych cenach gazu z punktów w Drozdowiczach i Wysokiej pochodzącego z Turkmenistanu i Kazachstanu, poprzez ich przejęcie²³⁹. Głównym problemem dla strony polskiej był fakt wysokości cen surowca, za który trzeba było płacić 115-125 dolarów za 1000m³, wobec której ceny dla partnerów niemieckich były niższe. Dodatkowo paliwo dostarczane do Turcji utrzymywało się w cenie ok 80 dolarów za 1000m³, co niewątpliwie przybierało rozmiar dużej dysproporcji. Zgodnie z podpisanym w lutym 2003 roku porozumieniem Polska zwalniała partnera z obowiązku budowy drugiej nitki gazociągu jamalskiego, dodatkowo doszło do obniżenia opłaty tranzytowej z 2,74 dolara do 1 dolara od połowy następnej dekady. Warte odnotowania wydaje się fakt, że podjęto decyzję o przesył gazu poprzez stare połączenia przez Białoruś i Ukrainę. Przekładało się to na wyższe koszty dla PGNiG, co więcej podważało sens porozumienia polsko-rosyjskiego z 1993 roku. Porozumienie nie posiadało zapisów wskazujących na konieczność rezygnacji Polski z dochodów za przesył surowca, a także wiązało zakupy od Gazpromu ze stopniem zaawansowania budowy gazociągu przez terytorium Polski²⁴⁰. Zgodnie z aneksem polsko-rosyjskiego porozumienia, rząd Polski wyraził zgodę na rozłożenie w czasie dostaw zakontraktowanej ilości surowca, zwracając uwagę, że ze względu na zbyt niską przepustowość część gazu dostarczana być może przy wykorzystaniu innych sieci przesyłowych, jak np. na granicy z Ukrainą²⁴¹. Doszło w ten sposób do sytuacji, w której do przesyłu surowca wykorzystywane były wszystkie dostępne sieci tranzytowe, oraz uniemożliwiało to w jakikolwiek sposób zakup większej ilości gazu poprzez połączenie z Ukrainą. Dodatkowo prezes PGNiG wyraził zgodę na przekazanie wolnych mocy przesyłowych na rzecz RosUkrEnergo, co skutkowało brakiem możliwości zakupu gazu po cenie niższej niż oferowany przez Rosjan w tzw.

²³⁹ K. Trębski, J. Piński, *Gazostrojka*, „Wprost”, nr 30/2005. Dodatkowo w lutym 2003 roku Polska posiadała podpisane kontrakty na import w 2010 roku 14,5 mld m³ gazu w tym 12,5 mld m³ z Rosji, oraz 2 mld m³ z Danii, J. Ogrodniczak, B. Surowski, M. Surowski, *Bezpieczeństwo energetyczne Polski, Konferencja Naukowa Studentów Politechniki Wrocławskiej*, 14.12.2004, <http://www.kns.b2me.pl/art-bezpieczenstwo-energetyczne-polski,22,2.html> 20.12.2011

²⁴⁰ A. Kublik, *Aneks wisi nad głową*, „Rurociągi”, nr 1/2013 na podst. „Gazeta Wyborcza”, 13.03.2003, http://www.rurociagi.com/spis_art/2003_1/prasa.html 09.04.2010.

²⁴¹ *Protokół dodatkowy do Porozumienia między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o budowie systemu gazociągów dla tranzytu rosyjskiego gazu przez terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i dostawach rosyjskiego gazu do Rzeczypospolitej Polskiej z 25 sierpnia 1993 roku*, „Monitor Polski”, 2011 nr 46 poz. 512.

kontraktach spotowych²⁴². Z powodu konieczności tłoczenia do Niemiec wyższych ilości surowca EuRoPolGaz rozpoczął budowę na gazociągu jamalskim brakujących tłoczni²⁴³. Na uwagę zasługuje fakt, iż pomimo redukcji zgodnie z zapisami protokołu dostaw o 74 mld m³ to minister Pol zobowiązał Polskę do zakupu dodatkowych 18 mld m³ w latach 2021-2022. Duże zastrzeżenia wzbudzała również stawka opłaty tranzytowej, w porównaniu do stosowanych na świecie opłat w wysokości 3 dolarów. Należy wskazać, że już przy wcześniejszym poziomie 2,74 dolara Gazprom nie wywiązywał się z porozumienia wobec EuRoPolGazu, a dług z tytułu należności tranzytowych wynosił 250 mln dolarów²⁴⁴. Zapotrzebowanie prognozowane z 1996 roku okazało się przeszacowane o ponad 40%, w skutek czego doszło do renegotjacji umowy i redukcji wielkości dostaw²⁴⁵. Wraz z początkiem drugiej połowy dekady zakończył się kontrakt krótkoterminowy dotyczący dostaw gazu podpisany w 2003 roku pomiędzy Polską oraz RosUkrEnergo. Wobec powyższego przystąpiono do nowych negocjacji, które skutkowały podpisaniem porozumienia na dostawy w latach 2007-2009²⁴⁶. Najważniejsze znaczenie miał aneks 26 do umowy gazowej, w myśl którego strona polska zaakceptowała podwyżkę cen gazu o 10% aż do końca trwania umowy, tj. do końca 2022 roku, co było ogromnym błędem²⁴⁷. Ogromne znaczenie miał również fakt zasad ustalania cen gazu, która miała być uzależniona od ceny ropy naftowej na giełdzie w Rotterdamie. Sposób obliczeń został przedstawiony w oddzielnych umowach, miał być przeprowadzany w systemie kwartalnym²⁴⁸. Nawiązując do słów ówczesnego ministra skarbu, Mikołaja Budzanowskiego koszt dodatkowym w samym jedynie 2011 roku miał wynieść ponad 1 mln zł, a do końca trwania kontraktu około 18 mld zł.

²⁴² Kontrakty spotowe (doraźne) – kontrakty tego typu dla są często bardziej atrakcyjne niż dostawy realizowane na podstawie długoletnich umów. Formuła spotowa zdobywa popularność wśród importerów nie tylko z uwagi na niższe ceny, lecz także z powodu obawy wobec fluktuacji cen gazu oraz nieoczekiwanych zmian popytu. Spot zapewnia im większą elastyczność, pozwala zredukować koszty i uzyskiwać wyższe marże.

²⁴³ K. Marcinkiewicz, *Gazociąg carycy Katarzyny*, „Wprost”, nr 38/2005.

²⁴⁴ K. Trębski, J. Piński, *Gazoholicy* ...

²⁴⁵ Z. Dura, Rosja-Polska. *Stosunki energetyczne w zakresie gazu ziemnego*, „Pressje. Teka XV Klubu Jagiellońskiego. Kraków 2009.

²⁴⁶ M. Kaliski, M. Szubski, *Umowa gazowa - fakty i mity*, „Rurociągi”, nr 2/2010, http://www.rurociagi.com/spis_art/2010_2/pdf/rurociagi_60.pdf 24.05.2010.

²⁴⁷ Budzanowski: dodatkowy miliard za gaz po zmianie kontraktu przez PiS, Portal Wyborcza.biz, 16.09.2011, <http://wyborcza.biz/biznes/2029020,100969,10301895.html> 27.09.2011.

²⁴⁸ Ibidem.

6. GAZPROM JAKO NAJWAŻNIEJSZY INSTRUMENT WYWIERANIA NACISKU POLITYCZNEGO PRZEZ RZĄD FEDERACJI ROSYJSKIEJ.

Polityka energetyczna każdego państwa w mniejszym, lub większym stopniu warunkuje jego rozwój oraz politykę zagraniczną. Federacja Rosyjska jest jednak państwem, którego polityka zewnętrzna uzależniona jest w dużym stopniu od eksportu paliw kopalnych. Sytuacja na rynkach paliw determinuje w dużym stopniu sytuację i pozycję państwa²⁴⁹. Ocenia się, że głównym źródłem energii w Federacji Rosyjskiej jest gaz ziemny, ropa naftowa, węgiel, energia wodna i nuklearna²⁵⁰. Należy pamiętać także o tym, że w niektórych regionach państwa udział gazu ziemnego sięga 80%. Podziemne zbiorniki i magazyny są przystosowane do magazynowania nawet 65 mld metrów sześciennych gazu. Bardzo ważny jest eksport, jednak ponad 60% elektrowni państwa zasilanych jest gazem ziemnym pochodzącym z własnych zasobów, co obrazuje jak ważne jest zapewnienie bezpieczeństwa przemysłu wewnętrznego. Unia Europejska pomimo wielu zastrzeżeń, uwag czy innych roszczeń musi bardzo mocno liczyć się ze zdaniem ogromnego partnera ze wschodu. Rosyjskie zasoby paliw są bardzo ważne dla Unii, chociażby z racji stosunkowo niewielkiej odległości i łatwości transportu. Główne złoża ropy naftowej znajdujące się na terenie Rosji położone są na Syberii Zachodniej – około 70%, w Zagłębiu Wołżańsko-Uralskim tj. Tatarstan, Baszkorostan, Obwody Samarski i Permski – ponad 20%, w Zagłębiu Timańsko-Peczorskim- około 3%, na Północnym Kaukazie i wyspie Sachalin – około 2 % łącznie²⁵¹. Poziom eksportu ropy naftowej kształtuje się na poziomie około 70% wydobycia, przy 30% które trafiają na rynek wewnątrz, co przekłada się na 4 mln baryłek ropy naftowej i 2 mln baryłek produktów ropopochodnych²⁵².

Rosja jako partner w kontaktach handlowych, politycznych, społecznych jest graczem bardzo sprawnym i złożonym. Współpraca dotycząca polityki energetycznej pomiędzy Rosją i Unią Europejską należy do jednej z najtrudniejszych w relacjach obustronnych. Kilka lat temu pojawiły się głosy mówiące o tym, że potencjał surowcowy Rosji powinien służyć nie tylko odbudowie ekonomicznej. Powinien on

²⁴⁹ B. Molo, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej*, [w]: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (red.), wyd. Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 73.

²⁵⁰ W kolejności odpowiednio 55%, 19%, 16%, 10%.

²⁵¹ A. Wasilewski, *Ropa naftowa w polityce Rosji*, wyd. Wydawnictwo Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polska Akademia Nauk, Kraków 2005, s. 12.

²⁵² *Russland-Analyse*, nr. 139, 22.06.2007, dostęp w internecie, <http://www.laenderanalysen.de/russland/pdf/Russlandanalysen139.pdf>

służyć też odbudowie pozycji mocarstwowej. Załamanie pozycji Rosji było spowodowane upadkiem Związku Radzieckiego, wewnętrznym kryzysem ekonomicznym i społecznym. Duży popyt na ropę i dobra koniunktura panująca na rynkach finansowych po 2000 roku jedynie wzmocniły to przekonanie. Zaczęto formułować tezy jako by przyszłość Rosji związana była z odpowiednimi decyzjami związanymi z handlem ropą naftową²⁵³. Wspomniana idea zyskiwała coraz większą popularność, czego przykładem może być Strategia energetyczna Rosji do 2020 roku, która uzyskała aprobatę rządu Federacji Rosyjskiej we wrześniu 2003 roku. W dokumencie sformułowano stwierdzenie dotyczące potężnego sektora paliwowo-energetycznego, który stanowić ma podstawę rozwoju gospodarki. Idea ta zyskiwała poparcie wraz z rosnącymi zyskami czerpanymi z handlu surowcami energetycznymi. Władimir Putin określił koncepcję Rosji jak supermocarstwa energetycznego²⁵⁴. Jak łatwo można wnioskować postawa, która zaczęła być promowana przez rząd Federacji Rosyjskiej nie odnosiła się tylko do najbliższych sąsiadów. Jasnym wydaje się, iż prowadzenie polityki energetycznej w taki a nie inny sposób będzie miało przełożenie na relacje z innymi poważniejszymi aktorami stosunków międzynarodowych jak Unia Europejska. Koncepcja supermocarstwa energetycznego była bardzo korzystna dla wielu polityków, dawała bowiem szanse na odzyskanie, czy też odnowienie, utraconego prestiżu międzynarodowego. Prestiż międzynarodowy został znacząco zachwiany, a raczej złamany po upadku Związku Radzieckiego. Wśród wielu polityków, ale także wśród zwykłych obywateli można było wyczuć sentyment i tęsknotę za minionymi czasami świetności państwa rosyjskiego. Nadzieje związane z ryzykami czerpanymi z surowców energetycznych dały impuls do przeobrażeń państwa, które zaczęło zmierzać w stronę *petrostate*, państwa opartego na eksporcie surowców. Zmiana jest z jednej strony całkowicie naturalna i uzasadniona biorąc pod uwagę zyski czerpane z eksportu kopalin energetycznych. Druga strona całego procesu hamuje możliwość dywersyfikacji gospodarki i rozwoju innych gałęzi przemysłu w państwie. Określenie Federacji Rosyjskiej mianem *petrostate*, rozumiane jest dwojako. Po pierwsze jako państwo całkowicie uzależnione od eksportu paliw energetycznych. Drugie kryterium, zdaje się ważniejsze w tym konkretnym przypadku to wpływ branży paliwowej na politykę

²⁵³ E. Wyciszkievicz, *Rosyjskie sektora naftowo-gazowy – uwarunkowania wewnętrzne i perspektywy rozwoju*, [w]: *Geopolityka rurociągów, Współzależność energetyczna a międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, E. Wyciszkievicz (red.), wyd. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008, s. 7.

²⁵⁴ Ibidem, s. 7.

prowadzoną przez państwo, czy to wewnętrzną, czy też międzynarodową. Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej w odniesieniu do obszaru postsowieckiego determinowana jest dwoma prostymi aspektami. Jako pierwsze należy zaznaczyć podporządkowanie polityki energetycznej geopolitycznych aspiracji państwa, jako drugie zmiany rosyjskiego rynku, które w niedługim czasie wpłyną na kształt rosyjskiej gospodarki. Stosunki z państwami postsowieckimi zyskały na znaczeniu zwłaszcza po przystąpieniu państw tej grupy do Unii Europejskiej.

Potężna siła jaką dysponuje Rosja to jej pozycja, która odgrywa w przyszłym zaopatrzeniu surowcowym Unii Europejskiej²⁵⁵. z tego punktu widzenia kluczowe znaczenie ma zrozumienie procesów, które rządzą działaniami Rosji jako państwa na arenie międzynarodowej. W obecnej sytuacji najważniejsze staje się zrozumienie tego, dokąd zmierza Rosja i to kim są ludzie podejmujący kluczowe decyzje na Kremlu. Posiadając tak ogromnego i potężnego sąsiada Unia Europejska musi zdecydować jak rozgrywać wzajemne stosunki aby wyjść z nim zwycięsko. Obecnie Rosja buduje swoją potęgę na sile Gazpromu, prowadząc autokratyczną politykę wewnętrzną, która powiązana jest z imperialną polityką zagraniczną. Należy rozważyć wiele możliwości i scenariuszy, z których dwa najważniejsze to partnerstwo w myśl zapewnień obu stron, lub też rywalizacja i konieczność stałego umacniania się względem potężnego konkurenta. Jak wcześniej wspomniano rozkwit gospodarki Rosji związany jest z eksportem surowców energetycznych, jednak modernizacja gospodarcza państwo stoi w martwym punkcie. Eksploatacja złóż surowców energetycznych realizowana jest przez kilka koncernów. Wzrost znaczenia Rosji poprzez uzależnienie energetyczne innych państw ma w jej oczach przywrócić dawny blask i miejsce w stosunkach międzynarodowych. Działania Rosji determinowane są zasobnością bazy surowcowej oraz jej położeniem, najkorzystniejszym z punktu widzenia importu paliw kopalnych na terytorium Unii, biorąc pod uwagę czy to Europę Zachodnią czy nową Wschodnią część. Na terytorium Federacji Rosyjskiej znajdują się największe złoża gazu, uranu oraz węgla, wysoki jest też miejsce pod względem zasobności ropy naftowej, oceniane na siódme w ujęciu świata²⁵⁶. Federacja Rosyjska umacnia obecnie swoją pozycję eksportera paliw kopalnych, która została znacznie zmarginalizowana pod koniec poprzedniego stulecia. Proces ten spowodowany był chaotyczną, nieprzemyślaną

²⁵⁵ S. Muller Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne, nowy pomiar świata*, Wydawnictwo Z naszej strony, Szczecin 2009, s. 51.

²⁵⁶ Ibidem, s. 52.

prywatyzacją przemysłu za czasów prezydentury Borysa Jelcyna. Podmioty wykupujące infrastrukturę i zakłady przerobu paliw kopalnych zainteresowane były w głównej mierze zyskami i spekulacjami, nie zaś umacnianiem pozycji i rozwojem tej gałęzi przemysłu. Skutkiem braku inwestycji było spadające wydobywanie, które przełożyło się na osłabienie pozycji Rosji. Po roku 2000 nastąpił gwałtowny zwrot, wydobywanie zaczęło rosnąć niemal tak samo szybko, jak to miało miejsce wcześniej w przypadku spadku. Co ciekawe w 2005 roku wydobywanie w Federacji Rosyjskiej przewyższyło wydobywanie w Arabii Saudyjskiej. Szacuje się, że Rosja wydobywa rocznie około 5% swoich rezerw, co za tym idzie osiągnęła szczyt możliwości wydobywczych. Nawet jeśli odkryte zostaną nowe złoża wielkość wydobywania nie zmieni się znacząco²⁵⁷.

Biorąc jednak perspektywę dojścia Władimira Putina do władzy można odnotować proces „rekonkwisty” energetyki przez aparat państwa, w czym jako przełomowy wskazuje się 2003 rok, w którym doszło do wybuchu „afery Chodorkowskiego”. Można brać pod uwagę poglądy Pawła Felgengauera, jakoby Chodorkowski miał sam doprowadzić do zniszczenia Jukosu poprzez próbę budowy własnych, oraz co ważne, niezależnych od państwa naftociągów, co mogłoby wpłynąć na złamanie kontroli państwa nad tranzytem ropy naftowej oraz pozbawiałoby rosyjski rząd istotnego instrumentu polityki zagranicznej. Należy tutaj nadmienić, że sprawowanie kontroli nad energetyką państwa rosyjskiego jest jedną z najbardziej i najsilniej strzeżonych zasad w ujęciu polityki państwa epoki Władimira Putina. Swego rodzaju „akcja ataku na Jukos”²⁵⁸, a także proces jej kontrolowanego przejęcia przez państwowy Rosnieft²⁵⁹ wskazywać mogły na istnienie jedynie początku bardziej rozległej kampanii. W nawiązaniu do przykładu Chodorkowskiego, inny rosyjski oligarcha, Roman Abramowicz dokonał dobrowolnej odsprzedaży Sibneftu na rzecz kontrolowanego przez państwo w pełni Gazpromu²⁶⁰. Wskazany Gazprom, w którym rząd posiada 38,37% udziałów²⁶¹ a także w sposób pośredni jest w stanie kontrolować dalsze 17,5% a także dokonuje nominacji 5 spośród 9 jego dyrektorów, który to kontroluje ponad 20% zasobów światowych gazu ziemnego będąc także największą na świecie firmą w tej branży, która produkuje 540 mld m³ gazu ziemnego rocznie.

²⁵⁷ Ibidem, s. 53.

²⁵⁸ Gazeta Wyborcza, 30 stycznia 2004 r., s. 12, patrz również A. Kublik, *Za króliki, drzewka i politykę*, „Gazeta Wyborcza”, 30 stycznia 2004 r., s. 28, a także M. Kaczmarek, *The Influence ...*, s. 160.

²⁵⁹ Firma będąca w całości własnością państwa, roczny przychód w 2003 roku zamknął się kwotą 3 409 mln dolarów. Był w posiadaniu 1,4 mld t rezerwy ropy naftowej a także 4,3 bln m³ gazu ziemnego. Planowana była eksploatacja złóż wschodniej Syberii i Sachalinu.

²⁶⁰ A. Rybczyński, *Rosja. Energetyczny ...*, s. 16.

²⁶¹ K. Pełczyńska-Nałęcz, E. Paszyc, W. Paczyński, op. cit., s. 6-7.

Rynkowa wartość Gazpromu w połowie 2004 roku określana była wg. „BiznessWeeka” na 70,8 mld dolarów, co przekładało się na 47 pozycję w rankingu największych firm na świecie. Biorąc pod uwagę 2003 roku, przychody osiągnęły wynik 5,28 mld dolarów. Bardzo ważne jest, jak wielki udział w wytworzenie PKB państwa wnosi Gazprom, bowiem odpowiada on aż 8%, co ważniejsze wpłaca aż 20% należności podatkowych do budżetu, a także z wydobytego przez koncern surowca wytwarzane jest ponad 58% energii elektrycznej zużywanej przez państwo²⁶². Firma, czy też bardziej holding, prowadzi szeroko zakrojona akcję ekspansji na rynki europejskie, których celem jest monopolizacja a także kontrola szlaków przesyłowych ulokowanych w państwach pozostających niegdyś na pozycji kandydatów do członkostwa w Unii Europejskiej. w celu realizacji tego przedsięwzięcia Gazprom zdobył się na bardzo odważne kroki²⁶³, kiedy to firmy energetyczne skłaniały się ku rozluźnieniu więzów, jakimi były mocowane wobec potentata²⁶⁴. Jako złagodzone formy dążeń ekspansyjnych zalicza się przykładowe wstrzymanie/odcinanie dostaw surowca w postaci gazu ziemnego do państw takich, jak Bułgaria (także Białoruś, Gruzja, Armenia oraz Tadżykistan), także próby podejmowane celem wprowadzenia w stan zadłużenia spółek o znaczeniu lokalnym, co miało w późniejszym czasie prowadzić do ich przejęcia w następstwie wspomnianych długów. W okresie 2002-2003 doszło do podpisania przez Gazprom wstępnego porozumienia z odpowiednikiem białoruskim oraz ukraińskim, którego celem było powołanie do życia konsorcjów, które nosiły by znamię dominującej pozycji rosyjskiego partnera. W konsekwencji działania te miały zapewnić Rosji absolutną kontrolę szlaków przesyłowych surowca do państw Unii Europejskiej. Biorąc pod uwagę dążenia warto nadmienić, że odgałęzienie magistrali gazowej zlokalizowanej na terytorium Ukrainy, które wykorzystywane jest do transportu rosyjskiego gazu do Europy połączone jest w miejscowości Drozdowicze z polską siecią gazociągową²⁶⁵. W styczniu 2003 roku doszło do zarejestrowania przez Naftohaz i Gazprom konsorcjum, o równym pakiecie udziałowym. Warto nadmienić, że około miesiąc później, w kwietniu, do wspomnianych wyżej negocjacji dołączyła się również strona niemiecka, a rząd Ukrainy zaprosił do nich również przedstawicieli

²⁶² P.Kościński, *Kreml łączy giganty*, „Rzeczpospolita”, 15 września 2004, s. B1.

²⁶³ Warto wspomnieć o niepotwierdzonych, choć bardzo głośno komentowanych doniesieniach, jakoby do Gazprom miał stać za zamordowaniem prezesa bułgarskiej Topenergy Andrieja Łukajanowa w 1996 roku, oraz podobny proceder w 1999 roku, kiedy to zamordowano Jana Duckiego, który był wtedy prezesem słowackiego SPP tj., Slovensky plynarensky primysel.

²⁶⁴ E. Paszyc, *Polityka Energetyczna Rosji* [w:] *Kłopotliwe bogactwo – sytuacja i perspektywy sektorów ropy i gazu na obszarze byłego ZSRR*, red. A. Łoskot, „Prace OSW” 2003, nr 12, s. 29.

²⁶⁵ *Stawiają na eksport*, *Gazeta Wyborcza*, 21 marca 2003, s. 30.

Francji oraz Włoch²⁶⁶. Pomimo stosowania przez państwo rosyjskie wielu usilnych starań dotyczących podpisania przez rządy Ukrainy i Białorusi porozumień było dalekie od realizacji²⁶⁷. Na początku grudnia roku 2003 RAO JES²⁶⁸ wypracował osiągnięcie porozumienia dotyczącego sprawy utworzenia spółki, która miałaby zarządzać dziesięcioma wielkimi przedsiębiorstwami o charakterze elektroenergetycznym na terytorium Ukrainy. W nowo tworzonego holdingu strona rosyjska miała uzyskać 33,3% udziałów, a sam holding miał posiadać od 16 do 100% udziałów w przedsiębiorstwach elektroenergetycznych działających na Ukrainie w regionach Dniepropietrowska, zaporoskiego, Połtawy, Lwowa, Czerkask, Tarnopola, oraz Zakarpacia²⁶⁹. Wspomniane działanie określone jest jako ekspansywny krok w procesie rosyjskiego sektora energetycznego na terytorium Ukrainy. Państwo białoruskie starało się zachować istniejący stan rzeczy, co stało w oczywistej sprzeczności z planami ekspansjonistycznymi prezentowanymi przez Rosję²⁷⁰. Pierwsza połowa roku 2004 pozostała pod wpływem sporu rosyjsko-białoruskiego, który przekształcił się nawet w odcięcie dostaw gazu ziemnego dla tego państwa przez Rosjan²⁷¹. Po wielu latach walki ze strony Ukrainy o podmiotowość kwestii energetycznych, stała ona na swoistym rozdrożu²⁷². Warto wspomnieć o wyborczych ustępstwach Ukrainy wobec Rosji, które w obliczu „pomarańczowej rewolucji” zostało później podważone. Padały głosy, jakoby ostateczna weryfikacja mogła być możliwa po weryfikacji kształtu kraju²⁷³. Monopolistyczna pozycja Gazpromu nigdy dotąd nie została podważona w rosyjskim sektorze gazowym. Analogicznie do wspomnianej wygląda sytuacja RAO JES w sektorze produkcji, dystrybucji a także sprzedaży energii elektrycznej. W realiach,

²⁶⁶ A. Łakoma, *Gazowa burza w Sejmie*, „Rzeczpospolita”, 21-22 lutego 2004, s. B1.

²⁶⁷ QUB, *Stawiając na eksport ...*, s.30.

²⁶⁸ OAO RAO „JeES Rossii” (ros. OAO PAO «ЕЭС России») – holding energetyczny, od 1992 roku państwowy monopolista na rynku energetycznym Federacji Rosyjskiej. Jest największym w Rosji producentem energii elektrycznej i ciepłej, wytwarzając 70% produkcji krajowej. Przygotowywany jest projekt prywatyzacji niektórych podmiotów JeES. Posiada 60% udziałów w Intier RAO JeES, państwowej kompanii energetycznej, która obsługuje transfery i operacje zagraniczne holdingu RAO. Prezesem zarządu jest Anatolij Czubajs. Oficjalna strona internetowa koncernu

²⁶⁹ QUB, *Rosja idzie na Ukrainę*, „Gazeta Wyborcza”, 5 grudnia 2003, s. 34.

²⁷⁰ A. Sarna, *Sektor naftowo-gazowy w „krajach tranzytowych” byłego ZSRR. Polityka energetyczna państw regionu*, [w]: *Kłopotliwe bogactwo – sytuacja i perspektywy sektorów ropy i gazu na obszarze byłego ZSRR*, Raport OSW, styczeń 2007, s. 34-35.

²⁷¹ QUB, *Kręć przy kurkach*, „Gazeta Wyborcza”, 21-22 lutego 2004, s. 32. Oraz A. Kubik, *Zakreślony kurek*, „Gazeta Wyborcza”, 24-25 stycznia 2004, s. 31; W. Łaszuk, op. cit., s. 4 oraz J.M. Fijor, op. cit., s. 49.

²⁷² S. Sarna, *Sektor naftowo-gazowy w „krajach tranzytowych” b. ZSRR ...*, s. 35-36.

²⁷³ M. Radziwiłowicz, *Po rury i kable*, „Gazeta Wyborcza”, 24-25 stycznia 2004, s.6, oraz M. Wojciechowski, *Rosyjski kij z rosyjską marchewką*, „Gazeta Wyborcza”, 24-25 stycznia 2004, s. 6.

kiedy doszło prawie do całkowitej likwidacji Jukosu do pozycji monopolisty przygotowywany by Rosnieft.

Najlepszym podsumowaniem polityki energetycznej Rosji jest kumulacja najważniejszych cech polityki zagranicznej państwa. Imponujące, wręcz zapierające dech projekty i ogromne ambicje łączą się z brakiem w postaci możliwości finansowych, technologicznych i organizacyjnych²⁷⁴. Energetyka zamiast być narzędziem polityki gospodarczej stała się narzędziem polityki zagranicznej, jej przedłużeniem. Analizując problem przez pryzmat badań nad polityką było do działania na szkodę Federacji Rosyjskiej. Ważniejszy od interesu ekonomicznego staje się interes polityczny, którego narzędziem realizacji jest polityka energetyczna. Może ona być sterowana, i bardzo często jest, w kierunku realizacji celu. Cele ekonomiczne, bilans zysków i strat znajduje się na drugim planie w hierarchii wartości ostatecznych. W stosunkach Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską nie można spodziewać się zdrowej współpracy, której celem jest obopólne zadowolenie partnerów. Oręż energetyczny pozwala w bardzo skuteczny sposób dyscyplinować sąsiadów, a także daje Rosji odpowiednią pozycję negocjacyjną z państwami Wspólnoty, czy to pojedynczymi, czy też jako całość. Warto wspomnieć także, iż polityka energetyczna jest wprowadzeniem polityki *soft power* ze strony Rosji. Biorąc pod uwagę relacje Rosji z Unią Europejską, Europą Środkową i Środkowo-Południową najważniejszym interesem jest zachowanie kontroli nad szlakami tranzytowymi w regionie. Chodzi tutaj głównie o rurociągi Słowacji, Bułgarii i Rumunii. Pochodną kontroli jest utrzymanie na rynkach państw statusu jednego z największych, lub też wyłącznego dostawcy surowców energetycznych²⁷⁵. Działania strony rosyjskiej mają na celu ograniczenie dywersyfikacji źródeł dostaw paliw. Świadczyć o tym mogą przejęcia przez firmy rosyjskie udziałów w firmach państwowych regionu jak np. wykupienie przez Rosnieft 49% akcji słowackiego Transpetroleum, które znajdowały się wcześniej w posiadaniu Jukosu. Udziały te pozwalają na kontrolę tranzytowych rurociągów naftowych. Zauważalne są też działania mające na celu umocnienie pozycji na rynkach tych państw poprzez wykupowanie udziałów firm zajmujących się magazynowaniem, tranzytem lub

²⁷⁴ A. Druszcz, *Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej w kontekście polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej*, [w]: *Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, P. Mickiewicz, P. Stokłosa (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 117.

²⁷⁵ B. Molo, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej...*, s. 106.

sprzedażą surowców²⁷⁶. Bardzo ważnym aspektem jest wzmacnianie pozycji Gazpromu jako głównego dostawcy gazu oraz głównego inwestora. Latem 2006 roku rozpoczęła się ekspansja Gazpromu na rynek węgierski. Na podstawie zawartych kontraktów i porozumień Gazprom zyskał prawie połowę udziałów w firmach węgierskich sektora energetycznego zorientowanych na handel hurtowy gazem ziemnym i eksploatacją magazynów. Dodatkowo doszło do przejęcia ponad 25% akcji E.ON Hungaria, której działania koncentrują się na dystrybucji energii elektrycznej i gazu²⁷⁷. Polityka spotkała się z akceptacją Władimira Putina, który wyraził chęć kontynuacji gazociągu Błękitny Potok, czyniąc tym samym z Węgier centrum sprzedaży rosyjskiego gazu. Gazprom sukcesywnie kontynuuje swoje działania, świadczy o tym podpisany w 2007 roku kontrakt dotyczący dostaw gazu ziemnego w latach 2010-2030 dla Rumunii podpisany ze spółką Conef. Wraz z kontraktem Gazprom zyskał dostęp do rumuńskiego rynku wewnętrznego z pominięciem dotychczasowych pośredników w postaci firmy WIEH. Dalsza kontynuacją jest podpisanie memorandum w sprawie współpracy Gazpromu i OMV AG potwierdzające rozwój współpracy z firmami austriackimi, udziału w spółce Central European Gas Hub. W kwestii działań Gazpromu nie sposób nie wspomnieć o Polsce, jednym z głównych odbiorców rosyjskiego gazu oraz państwie tranzytowym. Główną inwestycją w Polsce był projekt gazociągu Jamalskiego. Planowana przepustowość dwóch nitek gazociągu miała wynosić około 60 mld metrów sześciennych gazu rocznie, które miały być kierowane głównie na rynki polski i niemiecki. W 1993 roku podpisano porozumienie dotyczące budowy gazociągu tranzytowego przechodzącego przez terytorium Polski oraz dostaw gazu dla państwa polskiego. W porozumieniu wynegocjowano zobowiązanie strony rosyjskiej do zwiększania ilości gazu dostarczanego do polski aż do poziomu 14 mld metrów sześciennych w 2010 roku. Budowę pierwszej nitki gazociągu ukończono już w 1999 roku, której docelowa przepustowość miała wynieść 30 mld metrów sześciennych rocznie. W 2003 roku podpisano kolejne porozumienie wraz z dwoma załącznikami, w którym to dostawy dla Polski zostały ograniczone²⁷⁸. Druga nitka gazociągu nigdy nie została rozpoczęta, co było spowodowane zmianą najważniejszych priorytetów strony rosyjskiej, mianowicie chęcią budowy Gazociągu Północnego. 3 grudnia 2005 roku

²⁷⁶ F. Kazin, *Globalna strategia Gazpromu a narodowe interesy Rosji*, *Polski Przegląd Dyplomatyczny*, nr 1/2006.

²⁷⁷ A. Kublik, *Europa otwiera się na Gazprom*, *Gazeta Wyborcza*, 17 listopada 2006.

²⁷⁸ Zmniejszenie dostaw w stosunku do podpisanego kontraktu: w 2003 roku o 3,560 mld metrów sześciennych, w 2010 roku o 5,440 mld metrów sześciennych, w 2020 roku o 4,440 mld metrów sześciennych gazu.

rząd rosyjski wystąpił z propozycją dla Polski, przystąpienia do budowy Gazociągu Północnego. Ogólne kontrowersje wzbudziły działania Gazpromu zmierzające do przejęcia kontroli nad spółką EuroPolGaz, która to jest operatorem polskiego odcinka Gazociągu Jamalskiego²⁷⁹. Od pewnego czasu wiele wskazywało, że Gazprom jako udziałowiec EuroPolGazu będzie dążył do przejęcia kontroli nad szlakiem przesyłowym. Działania Rosji i Gazpromu zdają się zmierzać ku pełnej kontroli nad sektorem energetycznym wielu państw, zwłaszcza państw ościennych. Ma to jednak racjonalne podstawy, ponieważ Rosja przejmując większość wspomnianego sektora prowadzi do uniezależnienia eksportu od państw tranzytowych. Poprzez stawianie się udziałowcem wielu spółek państwowych czy też poza państwowych Rosja poszukuje dywersyfikacji źródeł przesyłu surowców. Doskonałym przykładem jest Gazociąg Północny. W 1997 roku Gazprom wraz z Fińskim koncernem Fortum powołał spółkę mającą przygotować alternatywne szlaki transportu rosyjskiego gazu do państw Europy Zachodniej. Prace studyjne zostały zakończone w 1999 roku. Najbardziej racjonalną okazywała się opcja podmorskiej rury na dnie Morza Bałtyckiego, w 2001 roku podjęto kalkulację opłacalności projektu, rok później w 2002 roku podjęto decyzję o przejściu projektu w fazę realizacji. W 2003 roku Władimir Putin i Tony Blair podpisali memorandum, którego efektem miało być zapewnienie udziału w projekcie także dla Wielkiej Brytanii. Według takiej koncepcji gazociąg miał przebiegać przez terytorium Niemiec, Holandii aż do Wielkiej Brytanii²⁸⁰. Polską odpowiedzią na rosyjską decyzję dotyczącą budowy Gazociągu Północnego było wniesienie o ustanowienie wspólnego polityki energetycznej. Efektem inicjatywy było zainicjowanie w 2007 roku przez Radę Europejską idei zintegrowanej polityki klimatycznej i energetycznej²⁸¹.

7. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA STRATEGII ENERGETYCZNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ DO 2030 ROKU.

Cele a także założenia w ujęciu podstawowym Federacji Rosyjskiej a także rozumianej szeroko polityki wymiaru energetycznego zawarte zostały w dokumencie „Strategia energetyczna Rosji do 2030 roku”, który został opublikowany w końcowym

²⁷⁹ B. Molo, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej...*, s. 109.

²⁸⁰ Gazociąg miał dochodzić do brytyjskiego Bacton. W 2003 roku kanclerz Schröder wyraził poparcie Niemiec dla realizacji projektu oraz pomoc w jej trakcie.

²⁸¹ *Konkluzje prezydencji*, Bruksela 8-9 marca 2007 roku, s. 11, dostęp w internecie: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/PL/ec/93142.pdf

etapie 2009 roku²⁸². Proces opracowania dokumentu pociągał za sobą udział szerokiego grona eksperckiego, które to skupione było wokół Instytutu Strategii Energetycznej, za której efekt prac odpowiedzialne było Ministerstwo Energii Federacji Rosyjskiej. Porównując dokument wcześniej uznawany za obowiązujący, czyli „Strategię energetyczną Rosji do 2020 roku” aktualizacji uległa siła oddziaływania państwa na rynki międzynarodowe nośników energii, których celem jest minimalizacja zagrożeń wewnętrznych, które wynikałyby z silnego uzależnienia gospodarki państwa od światowej koniunktury rynków surowcowych. W nawiązaniu do założeń zawartych w koncepcji Federacja Rosyjska próbowała uzyskać stan większego wpływu na cenę surowców energetycznych przez dialog z państwami określonymi mianem producentów, a także nowe projekty o charakterze infrastrukturalnym. Dokument traktuje priorytetowo znaczenie Bałtyckiego Systemu Rurociągów (BTS 2), a także ropociągu Syberia Wschodnia – Ocean Spokojny (WSTO) biorąc pod uwagę przesył ropy naftowej, a także gazociągów Północny Potok (*Nord Stream*), oraz Południowy Potok (*South Stream*) w ujęciu przesyłu gazu ziemnego. Rozbudowa sieci przesyłowej oznaczać może dla Rosji stosunkowe nadwyżki mocy przesyłowych w relatywnie krótkim czasie a także bezpośredni dostęp do rynków zbytu wyłączając konieczność korzystania z usług o charakterze tranzytowych przy współpracy państw sąsiednich. Jako inne cele o znaczeniu strategicznym można wymienić znaczne zwiększenie inwestycji na świecie jak np. zakup udziałów w koncernach zagranicznych sektora energetycznego. Kładzie się w nim nacisk na odejście od sprzedaży samych surowców energetycznych poza granice państwa wyłączając wcześniejsze ich przetworzenie w kraju, zakłada się także ciągły wzrost mocy rafinerii, oraz wzrost eksportu energii elektrycznej w sposób wcześniej planowany²⁸³. Może to skłaniać do wniosków, że Federacja Rosyjska skłania się ku zaakceptowaniu możliwości wcześniejszego i szybszego rozwoju inwestycji zagranicznych ponad krajowymi. Jako cel wymienia się zwiększenie zysków płynących z zagranicznych rynków zbytu, a także lepszego dostępu do nich w połączeniu z pozyskaniem zaawansowanych technologii. To, czy i w jakim stopniu Federacja będzie w stanie oddziaływać na zagraniczne rynki surowcowe uzależnione będzie od możliwości zachowania wysokich mocy produkcyjnych. Według założeń rządu wydobycie ropy naftowej do roku 2030 w nawiązaniu do poziomu z roku

²⁸² *Energetičeskaja strategija Rossji na pieriod do 2030 g.*, www.energystrategy.ru

²⁸³ W ujęciu lat 2008-2030 wzrost eksportu energii elektrycznej ma kształtować się na poziomie z 2% do 3% produkcji, moce rafineryjne mają ulec zwiększeniu z 49% do poziomu 52-58% względem wydobycia dopiero w drugiej dekadzie.

2008 powinno zanotować wzrost w granicach 7-8%²⁸⁴, w ujęciu gazu ziemnego o 34-42%²⁸⁵, produkcja energii elektrycznej miałaby wzrosnąć o 73-113%²⁸⁶. Jako niezwykle ważne wskazane zostało umiejętne zagospodarowanie nowych złóż surowcowych umiejscowionych w regionach wschodniej Syberii, dalekiego wschodu oraz północy. Wobec znacznego spadku wydobycia gazu ziemnego i ropy naftowej z silnie eksploatowanych złóż do 2030 roku w regionie nadwołżańskim uralski, oraz Zachodniosyberyjskim ponad 20% wydobywanej ropy naftowej i około 17% gazu ziemnego pochodzić ma z regionu wschodniosyberyjskiego oraz dalekowschodniego, natomiast Półwysep Jamał i Morze Barentsa pokrywać ma prawie 33% zapotrzebowania na wydobycie gazu ziemnego.

Jako kolejny ważny cel o znaczeniu strategicznym wymienia się obniżenie poziomu energochłonności gospodarki, a także zoptymalizowanie bilansu pierwotnych nośników energii, który jest od dłuższego czasu zdominowany przez gaz ziemny. W sytuacji zastosowania strategii energooszczędności oraz racjonalności rozwiązań w gospodarce krajowej Federacja Rosyjska będzie w stanie zaoszczędzić do roku 2030 około 240 mld m³ gazu ziemnego 90 mln t węgla a także 45 mln t ropy naftowej. Koszt w ujęciu łącznym oszacowany został w Strategii na 547-588 mld dolarów. Co warto zaznaczyć, a zostało także odnotowane w raporcie Banku Światowego, gospodarka rosyjska byłaby w stanie zaoszczędzić 120-150 mld dolarów w ujęciu rocznym bez wliczania dodatkowych wpływów pochodzących z eksportu²⁸⁷. Wprowadzenie opisywanych zmian wpływałoby także na zmniejszenie poziomu wrażliwości sektora na wyniki ekonomiczne. Dokument zakłada zmniejszenie udziału sektora w PKB z blisko 30% do niespełna 18% w perspektywie dwudziestu lat. Rząd rosyjski podjął decyzję o realizacji planu w trzech etapach w ujęciu polityki energetycznej państwa. Pierwszy etap określony na lata 2013-2015 zakłada przezwycięzenie tendencji o charakterze kryzysowym, które mogą dotyczyć energetykę jak np. spadek wydobycia, co ma być powiązane z modernizacją sektora i wytworzeniem warunków przyspieszonego rozwoju. Okres ten zakłada znaczący wzrost mocy przesyłowych sieci ropociągów oraz gazociągów. Drugi etap planowany na lata 2020-2022 zakłada wzrost poziomu efektywności gospodarki oraz rozpoczęcie eksploatacji dużych projektów naftowo-

²⁸⁴ 540-545 mln ton

²⁸⁵ 880-940 mld m³

²⁸⁶ 1,8-2,2 TWh

²⁸⁷ *World Bank, Energy Efficiency in Russia: Untapped Reserves*, Moscow 2008, <https://www.web.worldbank.org>.

gazowych. Do 2030 roku gospodarka ma obniżyć poziom energochłonności o ponad połowę, zauważalny ma być także znaczny spadek udziału paliw kopalnych w gospodarce. Strategia zakłada znaczny wzrost inwestycji do 2030 roku. W obowiązującej strategii energetycznej Rosji zrezygnowano z fragmentów istniejących w poprzednim dokumencie rządowym, mówiących o tym, że „zasoby surowcowe i kompleks paliwowo-energetyczny, będący fundamentem rozwoju gospodarki, stanowią ważny instrument polityki wewnętrznej i zagranicznej” oraz, że „pozycja państwa na światowych rynkach energii w dużym stopniu determinuje geopolityczne oddziaływanie Federacji Rosyjskiej”.²⁸⁸ Należy zaznaczyć, że ich brak nie jest jednoznaczny z wycofaniem się ze strony rządu z posługiwania się dostawami energii w celach geopolitycznych. Pomimo znacznego osłabienia kondycji państwa oraz uwypuklenia olbrzymiego uzależnienia od eksportu paliw kopalnych nie oznacza to rezygnacji przywódców z budowy pozycji państwa przez pryzmat eksportera oraz jego potencjału surowcowego. Tym samym nie zrewidowali lansowanej w czasie prezydentury Władimira Putina koncepcji „supermocarstwa energetycznego”, co świadczy o silnym przywiązaniu do idei, że przywrócenie Rosji pozycji globalnego mocarstwa oraz odbudowanie jej strefy wpływów (przynajmniej na obszarze poradzieckim) może dokonać się jedynie poprzez odpowiednie wykorzystanie bogactw naturalnych. Chcąc wzmocnić pozycję Rosji w światowym handlu energią, a tym samym jej oddziaływanie geopolityczne, władze państwowe skoncentrowane są na: 1) zapewnieniu stałych i wysokich dochodów z dostaw nośników energii na rynek europejski, 2) wykorzystaniu przewagi surowcowej i logistycznej na rynkach europejskim i środkowoazjatyckim, 3) zdyswersyfikowaniu rynków zbytu dla rosyjskich surowców energetycznych. Zapewnienie stałych i wysokich dochodów z dostaw nośników energii jest dla władz Rosji niezwykle pomocne w osiągnięciu stabilizacji społeczno-gospodarczej oraz prowadzeniu ekspansywnej polityki zagranicznej. Dlatego Federacja Rosyjska oczekuje, że państwa Unii Europejskiej jasno określą wysokość swego przyszłego zapotrzebowania na paliwa kopalne, przede wszystkim na gaz. Warto przy tym zauważyć, że środki, jakie rosyjskie koncerny energetyczne przeznaczają na inwestycje w eksploatację złóż węglowodorowych, pochodzą przede wszystkim od klientów europejskich. Przykładowo rosyjski Gazprom czerpie prawie dwie trzecie zysków ze sprzedaży gazu do państw unijnych, mimo że ilość surowca dostarczanego na Zachód

²⁸⁸ *Energetičeskaja strategija Rossii na pieriod do 2020 g.*, www.energystrategy.ru.

nie przekracza jednej trzeciej całkowitej produkcji koncernu²⁸⁹. Kolejnym ważnym czynnikiem zapewniającym Federacji Rosyjskiej wysokie dochody ze sprzedaży surowców energetycznych jest odpowiednia cena węglowodorów. W przypadku ropy naftowej reguluje ją nie tylko światowe zapotrzebowanie i podaż, ale również sytuacja na rynkach finansowych. W rezultacie kraje producenckie w coraz mniejszym stopniu wpływają na cenę przez ograniczanie bądź zwiększanie wydobycia. Federacja Rosyjska, nie będąc członkiem Organizacji Producentów i Eksporterów Naftowych (OPEC), korzysta z tego, że nie jest ograniczona kwotami produkcyjnymi i duży do maksymalizacji zysków przez ciągły wzrost produkcji. W czasie kryzysu i spadku ceny ropy w drugiej połowie 2008 r. z prawie 140 do 40 dolarów za baryłkę nie zdecydowała się ograniczyć podaży (oraz własnych zysków) i prześcigając Arabię Saudyjską, stała się światowym liderem wydobycia. Jeśli chodzi o cenę gazu – która w miarę rozwoju technologii skraplania gazu (LNG) i „rewolucji łupkowej” zaczyna być coraz częściej określana przez prawo popytu i podaży – Rosja opowiada się za dalszym jej wyznaczaniem w kontraktach długoterminowych na podstawie koszyka produktów ropopochodnych. Sztywne związanie ceny gazu i ropy ma, zdaniem szefa Gazpromu Aleksieja Millera, uchronić rynek gazu przed spekulacjami finansowymi oraz zapewnić stabilność potrzebną zarówno producentom, jak i konsumentom. Przemawiać mają za tym również duże możliwości zastosowania gazu i ropy w różnych sektorach gospodarki, np. elektroenergetycznym i motoryzacyjnym. Cena gazu, zdaniem Millera, jest zbyt niska względem ropy i powinna być wyższa, choćby z racji większej kaloryczności błękitnego paliwa.

Historyczne uwarunkowania związane z sektorem gazu ziemnego korespondują z poprzednim rozdziałem nawiązując do kwestii zmiany pojmowania bezpieczeństwa i polityki energetycznej. O ile w systemie państw centralnie sterowanych, gospodarka paliwowa nie stanowiła znacznego czynnika, o tyle jej znaczenie uległo zmianie wraz z rozpadem Związku Radzieckiego. Okres prywatyzacji prowadzony w czasie kadencji prezydenckiej Borysa Jelcyna doprowadził Federację Rosyjską na skraj upadku. Upadek komunizmu zmienił jedynie struktury władzy i przemianował znaczenie zależności struktur wobec siebie. Prywatyzacja prowadzona w Rosji w latach dziewięćdziesiątych XX wieku nie była niczym nowym przejmowanie za znikomą wartość strategicznych aktywów państwa zaobserwować można było podczas

²⁸⁹ *The Russian-Ukrainian Gas Conflict*, „Russian Analytical Digest” 2009, nr 53, s. 21.

transformacji ustrojowej w wielu państwach Europy Wschodniej. Dojście do władzy Władimira Putina i wygrana w wyborach prezydenckich w 2000 roku pozwoliły na zahamowanie prywatyzacji państwa. Władimir Putin poprzez centralizację władzy uratował Federację Rosyjską przed przekształceniem w korporację.

Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej realizowana po 2000 roku cechuje się niezwykle centralizacją i konsekwencją działań. Władimir Putin doprowadził do upaństwowienia przejętych przez oligarchów aktywów oraz uczynił z energetyki główny czynnik, na którym oparł politykę międzynarodową Federacji Rosyjskiej.

Unia Europejska pomimo swojego uzależnienia od Federacji Rosyjskiej podejmuje dwojakie działania. W ujęciu projektu Gazociągu Północnego główne gospodarki Europy, takie jak Niemcy, Francja, Wielka Brytania realizowały wspólnie z Federacją Rosyjską przedsięwzięcie budowy sieci tranzytowej. Świadczy to o dualizmie postrzegania interesów bezpieczeństwa energetycznego.

Wraz z centralizacją władzy uległa również zmianie pozycja Gazpromu. Wewnętrzny rynek energetyczny Federacji Rosyjskiej oparty był na refinansowaniu zobowiązań poszczególnych podmiotów. W końcowym okresie istnienia Związku Radzieckiego oraz podczas prezydentury Borysa Jelcyna, niewydolny system gospodarczy nie regulował należności względem Gazpromu. Wraz z centralizacją władzy i upaństwowianiem podmiotów sektora energetycznego Gazprom stał się głównym instrumentem polityki międzynarodowej Federacji Rosyjskiej. Poprzez skomplikowaną sieć powiązań opartą na pośrednictwie i relacjach personalnych, służby specjalne doprowadziły do odbudowy pozycji Federacji Rosyjskiej w regionie przy pomocy zaufanego człowieka, jakim jest Władimir Putin.

8. ANALIZA WYBRANYCH ASPEKTÓW PREZYDENTURY WŁADIMIRA PUTINA I DMITRIJA MIEDWIEDIEWA.

Okres rządów Władimira Putina, zwłaszcza w drugiej kadencji, przyniósł duże zmiany w dziedzinie polityki energetycznej wobec państw WNP. Rosjanie zaprzestali prowadzenia polityki związanej z retoryką reintegracji zastępując ją bardziej pragmatycznym prowadzeniem polityki, której zasadniczym celem było przejęcie kontroli nad sieciami przesyłowymi, a w ujęciu ogólnym nad całością sektora energetycznego państw WNP. Niezwykle ważne narzędzie wykorzystywane umiejętnie przez Rosjan to przykładowo podwyżka cen surowca przesyłanego do państw

odbiorców. Uzyskanie dominacji i przejęcie sektora w charakterze gospodarczym doprowadzić ma ostatecznie do wzrostu możliwości oddziaływania politycznego, czy wręcz elementów kontroli politycznej. Z punktu widzenia ważności dla żywotnych interesów Federacji Rosyjskiej niezwykle ważne są Białoruś oraz Ukraina. Oddziaływanie polityczne oraz gospodarcze wobec wspomnianych państw przy pomocy gazu ziemnego i ropy naftowej jest możliwe dzięki ich całkowitemu uzależnieniu od dostaw z Federacji Rosyjskiej. Zasadniczą różnicą prowadzenia polityki wobec państw WNP, w porównaniu do lat dziewięćdziesiątych XX wieku, jest rezygnacja z preferencyjnych cen surowców, które przez kilkanaście lat po upadku ZSRR kształtowały się na podobnym poziomie. Cena utrzymywana była na poziomie niewiele wyższym niż ta w obrocie wewnątrz państwowym, jednak o wiele niższym niż oferowana państwom Europy Środkowej, lub Zachodniej. Pomimo preferencyjnych warunków Białoruś, jak i Ukraina nie były w stanie wywiązywać się z opłat, stąd doszło do kumulacji zadłużenia liczonego w miliardach dolarów. Można zaryzykować stwierdzenie, że wysokość cen zależna była od poziomu lojalności politycznej wobec Federacji Rosyjskiej. Podjęte próby przejęcia sektora obu wspomnianych państw zakończyły się wówczas niepowodzeniem. Nie bez znaczenia była tutaj wysoka świadomość elit politycznych obu państw dostrzegających w tym sektorze jedyną równoważną wobec zależności od Rosji. Pierwszym sukcesem Gazpromu w ujęciu regionu było przejęcie w 1998 roku 50% i jednej akcji Moldovagazu, zarządzającego systemem państwowymi odpowiadającym za transport rosyjskiego gazu przez terytorium Mołdawii w drodze na Bałkany²⁹⁰. Duże znaczenie dla zmiany modelu polityki Rosji miały „kolorowe rewolucje” oraz kłopoty z potencjalnie lojalnymi partnerami. Skłoniło to Rosję do zmiany, dając jej wyraźny sygnał braku lojalności pomimo niskich cen surowców. Znaczenie państw tranzytowych jest nadal o tyle duże, o ile nie ma możliwości całkowitej rezygnacji z przesyłu surowców przez te państwa. Równocześnie chęć uniezależnienia tranzytu oraz zależności handlowej doprowadził do kilku kluczowych inicjatyw, jak przykładowo Nord Stream, BTS, czy uruchomienie terminalu w Primorsku²⁹¹. Wraz z umocnieniem władzy państwowej w sektorze energetycznym rozpoczęło się przejście do gry cenowej.

Wybór Dmitrija Miedwiediewa na stanowisko prezydenta Federacji Rosyjskiej był zabiegiem w pewnym stopniu eksperymentalnym ze stron elity rządzącej. Pomimo

²⁹⁰ Wielkość transportu to około 20 mld m³ rocznie.

²⁹¹ W 2006 roku przy jego pomocy wyeksportowano ok 70 mln ton ropy naftowej.

objęcia przez niego najwyższego stanowiska w państwie realna władza miała pozostać w rękach przyszłego premiera, formalnie podległego prezydentowi, Władimiru Putina. Pomimo, że to właśnie Miedwiediew, członek elity został namaszczonej do objęcia stanowiska niosło również za sobą pewne ryzyko rozbudowanych kompetencji prezydenta, który przy ich pomocy mógł doprowadzić do prób emancypacji, skutkujących przykładowym rozłamem jednolitego aparatu władzy. Z perspektywy czasu zabieg przekazania władzy można uznać za udany, licząc korzyści ekonomiczne płynące z niej a także relatywny spokój wewnętrzny i brak poważniejszych konfliktów wewnątrz elit władzy. Można zaryzykować stwierdzenie, że prezydentura Miedwiediewa była lojalna wobec polityki putinowskiej. Co ciekawe Miedwiediew nie wprowadził własnej polityki kadrowej, nie był również w stanie forsować własnych koncepcji działań gospodarczych, czy w dziedzinie własnościowej. Retoryka krytyczna wobec modelu Putina nie niosła za sobą realnej zmiany, ani działań, co wpływało jedynie na konserwację i umacnianie systemu. Świeżość Miedwiediewa i otwarcie na Zachód było również wpisane w ton początkowych działań poprzedniego prezydenta, nakierowane na przyciągnięcie do Rosji inwestycji, kapitału, technologii. Wobec zmiany prezydenta zasadniczym zmianom uległ model kreowania własnego wizerunku. Swoisty dualizm władzy najwyższego szczebla, dodając promodernizacyjny wizerunek nowego prezydenta można uznać za swoisty katalizator zmian społecznych. Społeczeństwo korzystające do tej pory z wzrostu gospodarczego stanęło przed wizją braku perspektyw rozwoju przez co domagało się od państwa nowej umowy społecznej, poprzez którą miałyby dojść do liberalizacji w sferze instytucji państwowych, ograniczenia wszechwładzy aparatu państwowego, czy korupcji. Nie było one jednak zbieżne z polityką Putina, a nie wpisywały się w nurt elit, do których sam Miedwiediew należał. W marcu 2008 roku przystąpiono do przeprowadzenia eksperymentu w skali rosyjskiej²⁹². Pozostający u szczytu władzy prezydent Putin postanowił przekazać władzę na ręce swojego współpracownika. Co ciekawe, rosyjska elita władzy nie zdecydowała się na zmianę ustawy zasadniczej, która nie pozwala na sprawowanie więcej niż dwóch kadencji prezydenckich pod rząd. Doszło przez to do powstania tandemu władzy złożonego z przywódcy elity politycznej Putina, oraz formalnego prezydenta Miedwiediewa. Wracając do kwestii zmiany konstytucji została ona szczegółowo przemyślana i przeanalizowana przez obóz rządzący. Prezydentura

²⁹² J. Rogoża, *W cieniu Putina. Prezydentura Dmitrija Miedwiediewa*, wyd. OSW, 11/2011, s. 7,

Dmitrija Miedwiediewa była w zamyśle spełnieniem trzech podstawowych założeń. Pierwszy celem była realizacja wymagań konstytucji nakazującej zakończenie rządów jednej osoby, co miało podtrzymać demokratyczną legitymizację obozu rządzącego. Drugim, bardzo ważnym aspektem było podtrzymanie układów personalnych i powiązań ekonomicznych gabinetu Putina. Jako trzeci czynnik wskazuje się na korektę wizerunku Federacji Rosyjskiej, ukazania jej jako państwo promodernizacyjne, rozwojowe, otwarte na współpracę, co zbiegło się nie przypadkowo z kryzysem gospodarczym w 2008 roku, który skłaniał do poszukiwania nowych źródeł inwestycji. Wybór Miedwiediewa na stanowisko prezydenta Federacji Rosyjskiej budzi wiele wątpliwości w związku z brakiem realnie demokratycznej decyzji, czy raczej swoistego podważenia tej demokracji. Wybór Dmitrija Miedwiediewa jest kontrowersyjny z powodu braku zwycięstwa wyborczego jako efektu kampanii prezydenckiej prowadzonej w warunkach realnej rywalizacji demokratycznej. Wybór Miedwiediewa został ustalony przez wąskie środowisko rosyjskiej elity politycznej, która zobowiązała się do późniejszym zapewnienia dla kandydata poparcia społecznego. Nie bez znaczenia w chwili wyboru personalnego stały kwestie osobowości. Miedwiediew w trakcie kilkunastoletniej współpracy z Putinem wykazywał się lojalnością, dodatkowo nie posiadał instynktu przywódczego i wyraźnie nakierowanych na zajmowanie pierwszego miejsca aspiracji. Co więcej z informacji przekazywanych przez media można było wnioskować, że elita Putina dysponuje materiałami o charakterze kompromitującym wobec kandydata²⁹³. Wybory prezydenckie w pierwszej turze wskazały poparcie dla Miedwiediewa w wysokości 70,3% głosów. Pomimo tak dobrego wyniku przyszły prezydent miał znacznie ograniczone pole autonomii politycznej. Jako warunek decydujący objęcia władzy wskazywane było podporządkowanie Miedwiediewa wobec uzgodnień o charakterze nieformalnym, które wiązały to w procesie podejmowania decyzji, a także rozbudowany system kontrolny wobec jego działań. Putin wskazał jedyne możliwe ramy działania łącznie z narzuceniem otoczenia przyszłego prezydenta²⁹⁴. Były prezydent po wygraniu wyborów przez swojego współpracownika

²⁹³ W latach 90 XX wieku Miedwiediew zajmował stanowisko prawnika w merostwie Petersburga, konkretniej w Komitecie ds. współpracy z zagranicą, na czele którego stał sam Putin. Wobec Komitetu kilkakrotnie padały zarzuty dotyczące zawierania kontrowersyjnych kontraktów zagranicznych. Patrz J. Rogoża, *Władzy raz zdobytej nie oddamy nigdy. Rosyjska elita władzy wobec sukcesji i kryzysu gospodarczego*, Punkt Widzenia 19, s. 9.

²⁹⁴ Podczas kampanii Miedwiediew został otoczony liberalnym zapleczem, które miało wspierać kandydata. Znaleźli się z min m.in. były szef Administracji Prezydenta Aleksandr Wołoszyn, Leonid Rejman minister łączności, powołany ośrodek ekspercki INSOR, a także miliarder Roman Abramowicz.

sformował jego otoczenie, były to osoby niezwiązane bliżej z nowym prezydentem²⁹⁵. Na czele tzw. resortów prezydenckich stanęły osoby zajmujące te stanowiska w trakcie prezydentury Putina, szefem MSZ pozostał Siergiej Ławrow, Raszyd Nugalijew pozostał szefem w MSW. Dyrektorem Federalnej Służby Bezpieczeństwa został Aleksandr Bortnikow, a sekretarzem Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej Nikołaj Patuszew²⁹⁶. Premier Putin osłabił dodatkowo prezydenta poprzez objęcie formalnego kierownictwa Jednej Rosji dominującej w Dumie Państwowej, a także zachowując nieformalną kontrolę nad mediami²⁹⁷. W roli premiera Władimir Putin przejął kierownictwo nad rządem, co dodatkowo biorąc po uwagę jego silną pozycję polityczną osłabiło pozycję nowego prezydenta. Zarówno społeczeństwo rosyjskie, jak i opinia światowa miała świadomość warunków, na jakich podejmowany jest przez Miedwiediewa urząd prezydenta. Pomimo to wiązano z nim spore nadzieje wskazując na szereg uprawnień prezydenta i możliwość wzrostu ambicji politycznych sprawującego urząd, co przełożyć się mogło na zmianę kierunku i wymiaru prowadzonej polityki. Pomimo to nowy prezydent traktowany był również jako lojalny członek ekipy Putina. Jako symbolikę prezydentury Miedwiediewa wymienia się często modernizacyjną retorykę, która odwoływała się do konieczności budowania państwa nowoczesnego, a także liberalizacji i modernizacji gospodarczej przy jednoczesnym inwestowaniu w rozwój nowoczesnych technologii. Postawa prezydenta Miedwiediewa często skierowana była frontalnie wobec istniejącego systemu, który krytykował za nadmierną rolę państwa w gospodarce opartej na aspekcie surowcowym toczoną przez wszechobecną korupcję systemową. Na polu politycznym przyjmował on postawę bardziej zachowawczą wspominając o ostrożnych ale nie rewolucyjnych zmianach dążących do demokratyzacji. Bardzo prawdopodobnym jest, że modernizacyjna retoryka była efektem osobistych przekonań prezydenta, jednak co ważne wpisywała się również w interesy elity rządzącej, która podobnie jak prezydent miała świadomość konieczności zmian, swoistej korekty w ujęciu wizerunkowym, jak i konkretnych elementów polityki. Miedwiediew jako głowa państwa wykazywał się wiarygodnością w postawie zakładającej konieczność zmian. Kryzys gospodarczy, który w znacznym stopniu uderzył w gospodarkę Federacji Rosyjskiej wzmocnił potrzebę swego

²⁹⁵ Szefem Administracji Prezydenta został mianowany Siergiej Naryszkin, Administracja Prezydenta w większości składała się z osób powołanych w trakcie kadencji przez Putina.

²⁹⁶ J. Rogoża, *Władimir Putin obsadza rząd i Administrację Prezydenta*, Biuletyn OSW 51.

²⁹⁷ M.in. poprzez powiązania z bankierem, Jurijem Kowalczukiem, właścicielem szeregu kanałów telewizyjnych, tytułów prasowych, mediów internetowych, największej agencji reklamowej w Rosji.

„rebrandingu”, co ważne uwidocznili również uzależnienie gospodarki od koniunktury surowcowej. W trakcie kadencji Miedwiediewa elita polityczna postawiła na nurt przyciągania do państwa nowoczesnych inwestycji i technologii, które mogłyby kompensować spadające zyski z handlu surowcami energetycznymi. W tych właśnie warunkach doszło do zmiany modelu polityki konfrontacji od lat wykorzystywanego przez Federację Rosyjską na rzecz poprawy relacji i chęci zbliżenia z Zachodem²⁹⁸. Ważnym działaniem była rezygnacja z pozycjonowania państwa jako samowystarczalnej potęgi energetycznej oraz retoryki antyzachodniej. W efekcie zmiany nurtu władza przystąpiła do kreowania wizerunku wiarygodnego partnera handlowego i politycznego dla partnerów Europy Zachodniej. Zachętą wobec Zachodu była postawa chęci współpracy w zakresie bezpieczeństwa, a także kontrolowana, ograniczona jednak zaakceptowana opcja dopuszczania inwestorów zagranicznych do strategicznych sektorów gospodarki, jak energetyka. Jako twarz nowej kampanii wskazywany był właśnie prezydent Miedwiediew, w którego wizytach zagranicznych wyraźnie zaznaczane były możliwości współpracy gospodarczej. Nowa strategia prozachodnia przyniosła wymierne efekty w postaci otwarcia relacji ze Stanami Zjednoczonymi poprzez, tzw. „reset”, współpraca z Unią Europejską w projekcie Partnerstwo dla Modernizacji, poprawa relacji z Wielką Brytanią oraz uregulowanie sporów terytorialnych z Norwegią. Zdecydowano się na intensyfikację współpracy gospodarczej z partnerami zagranicznymi, zwłaszcza w kwestii energetyki, której niezbędne były nowoczesne technologie w celu zwiększenia wydobycia i intensyfikacji poszukiwań nowych złóż²⁹⁹. Warty uwagi jest fakt deklaracji chęci uczestniczenia wielu inwestorów zagranicznych w projekcie Skołkowo, który władze rosyjskie przedstawiały jako odpowiednik Doliny Krzemowej. Co ważne korekta politycznej retoryki zauważalna była również w kwestii polityki wewnętrznej, która zmierzała w kierunku ukazania Rosji jako państwa nowoczesnego, dążącego do demokratyzacji systemu³⁰⁰. Realia były niestety zgoła odmienne i retoryka zmian była jedynie elementem propagandowym działania władz, które nie przekładało się na zmianę relacji wobec opozycji, czy podmiotów sektora pozapaństwowego. W kwestii wewnętrznej

²⁹⁸ M. Kaczmarek, *Polityka zagraniczna w służbie modernizacji: stare wino w nowym bukłaku*, Komentarze OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2010-09-01/polityka-zagraniczna-w-sluzbie-modernizacji-stare-wino-w-nowym> 01.09.2010.

²⁹⁹ I. Wiśniewska, *Kontrolowane otwarcie sektora energetycznego Rosji dla inwestorów zagranicznych*, Biuletyn OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-03-09/kontrolowane-otwarcie-sektora-energetycznego-rosji-na-inwestorow> 09.03.2011.

³⁰⁰ Ważnym było zaznaczenie przez władze, że korekta ta będzie przebiegała powoli, stopniowo, będzie również odporna na ingerencje zewnętrzne.

doszło do pewnych znaczących zmian, jak np. destalinizacja polityki historycznej, która miała jednak ograniczony wpływ na najważniejsze dziedziny. Zmiany firmowane były głównie przez Miedwiediewa, jednak Putin również przyłączył się do tego działania, przykład owo obaj politycy publicznie przyznali winę NKWD oraz zbrodni stalinowskich, m.in. zbrodnię w Katyniu. Istotne w polityce wewnętrznej było zerwanie z atmosferą oraz tonem politycznego dyskursu towarzyszącą rządowi Putina, przez co wyraźnie widoczny był kontrast pomiędzy oboma prezydentami. Najważniejszym aspektem było odcięcie się od szykanowania środowisk niepopierających władzy. Odważnym posunięciem było poszerzenie ram dyskursu publicznego również na tematy polityczne. Doszło do wytworzenia kontrolowanej atmosfery przyzwolenia krytyki władz i nawiązanie dialogu ze środowiskami marginalizowanymi w trakcie prezydentury Putina, opozycją polityczną, obrońcami praw człowieka. Krytyka poprzedniego aparatu sprzyjała nawiązaniu nowych relacji z Zachodem i państwami sąsiadującymi, co było dużym osiągnięciem w dziedzinie polityki zagranicznej. Niestety zmiana retoryki przełożyła się w nieznacznym stopniu na realne zmiany. Władze Rosji nie zrezygnowały z ambicji imperialnych oraz tradycyjnego podejścia do Stanów Zjednoczonych jako do strategicznego wroga. Zachęta współpracy zwierała wyraźne wytyczne, w myśl których miałyby to być współpraca na zasadach Rosji, ograniczona do projektów o charakterze biznesowym, poprzez które obie strony miały być beneficjentami zysku. Wyraźne było też zaznaczenie, że owa kooperacja nie może prowadzić do jakiegokolwiek ingerencji Zachodu w wewnętrzne sprawy Federacji Rosyjskiej, próby zmian systemu politycznego, czy gospodarczego. Podjęty został również dialog z opozycją wewnętrzną oraz niezależnymi środowiskami, który przyczynił się do neutralizacji ich niezadowolenia nie przekładając się jednocześnie na ustępstwa wobec ich postulatów. Analizując działania Miedwiediewa jako prezydenta Federacji Rosyjskiej zauważyć należy, że od chwili wyboru decyzje podejmowane przez niego ukierunkowane były przede wszystkim w kierunku korzyści dla elity rządzącej, wspierały ich interesy, najbardziej w sferze gospodarczej. Podejmowane działania stały często w otwartej opozycji do retoryki głoszonej przez Miedwiediewa, m.in. w kwestii korupcji, zmniejszeniu wpływu polityki na gospodarkę, czy dominację państwa w życiu społecznym. Poprzez cały okres prezydentury retoryka przemawiała za reformami, czyny jednak wspierały istniejący system, lub co najwyżej przedstawiały bierną postawę wobec zachodzących zjawisk. Działania wewnętrzne służyły w dużej mierze umocnieniu roli aparatu władzy, jak przykładowo wydłużenie kadencji

prezydenckiej z 4 do 6 lat. W trakcie prezydentury Miedwiediewa rozszerzono również zakres uprawnień służb bezpieczeństwa w ujęciu kontroli nad społeczeństwem, prezydent Miedwiediew podkreślił tym, ich ogromną rolę w kontrolowaniu sytuacji społecznej oraz politycznej³⁰¹. Obok ustawowych działań, jakie podejmowane były w interesie elity rządzącej duże znaczenie miało utrzymanie modelu sprawowania władzy, która gwarantowała zyski wspomnianym elitom. Jako główne zarzuty wysuwa się niejasność podczas podejmowania decyzji, ścisła kontrola sfery politycznej, czy wykorzystywanie w interesie elity sądownictwa oraz parlamentu, choć formalnie posiadały one niezależność. Inicjowane przez Miedwiediewa zmiany ustawodawcze nie doprowadziły do zmiany tej praktyki poprzez nieefektywne ich wdrażanie, oraz niwelowanie znaczenia do minimum. Działania Miedwiediewa zmierzały również do wprowadzenia poprawek mających na celu wyeliminowanie kontrowersyjnej praktyki wyborczej, która wspierać miała mniejsze ugrupowania, jednak ostatecznie praktyka ta pozostała bez zmian. System wyborczy Federacji rosyjskiej nakierowany jest na wspieranie partii rządzącej, Jednej Rosji, której przychylna jest administracja lokalna, media, komisje wyborcze. Opozycja rosyjska pomimo oficjalnego zaproszenia do dialogu ze strony obozu władzy nadal poddawane są różnego rodzaju szykanowaniu, działacze są prześladowani przy pomocy aparatu państwa poprzez aparat sądownictwa, policję, prokuraturę, co ważne ugrupowaniom przez nich tworzonym odmawia się możliwości rejestracji jako partii politycznej przez co wyklucza się je również z udziału w wyborach³⁰². W aspekcie gospodarczym nowy prezydent miał bardzo ograniczone pole działania, a realna kontrola i decyzyjność leżały w rękach Władimira Putina, co potwierdza szybka i agresywna ekspansja powiązanych w Putinem środowisk biznesowych. Co ważne decydującą rolę w procesie podejmowania decyzji doceniali i zauważali również inwestorzy zagraniczni³⁰³. Kadencję Miedwiediewa określa się często jako dalszy etap uwłaszczania elity Putina, która przejmowała kolejne sektory

³⁰¹ P. Żochowski, *Prezydent Miedwiediew potwierdza rolę resortów siłowych w zarządzaniu państwem*, Biuletyn Bezpieczeństwo i Obronność OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-09-29/prezydent-miedwiediew-utworzyl-komitet-sledczy-federacji-rosyjskiej> 08.02.2010.

³⁰² Przykładowo w czerwcu 2011 roku Ministerstwo Sprawiedliwości wydała odmowną decyzję dotyczącą zarejestrowania ugrupowania Parnas, którego członkami byli m.in. opozycyjni politycy Borys Niemcow, czy Władimir Ryżkow.

³⁰³ Charakter inwestycji francuskiego koncernu Total (porozumienie Totalu i Novateku) w Rosji uzgadniany był właśnie z Władimirem Putinem, umowa podpisana została w marcu 2011 roku w podmoskiewskiej posiadłości Putina. Widoczne było to również przy porozumieniu Rosnieftu z ExxonMobil z sierpnia 2011 roku, gdzie przy podpisywaniu umowy również obecny był premier Putin. Oba koncerny nawiązujące współpracę z inwestorami zagranicznymi kontrolowane były przez ludzi Putina, Rosnieft przez Igora Sieczina, Novatek przez Giennadija Timczankę.

gospodarki oraz uzyskiwała dostęp do kolejnych intratnych kontraktów na bardzo korzystnych warunkach. Najbardziej spektakularne przykłady działania ludzi Putina widoczne są na przykładzie Giennadija Timczenko, Jurija Kowalczuka, czy braci Rotenbergów, co spotkało się z bierną postawą Miedwiediewa³⁰⁴. Formalnie działania nie wymagały zgody prezydenta poprzez zachowanie pozorów rynkowości, jednak w niektórych wypadkach wymagana był kontrasygnata z jego strony przy podejmowaniu decyzji gospodarczych, w tym również tych, od których poprzednio się dystansował. Zmiana języka, jakim posługiwała się władza, ukłon w stronę przyzwolenia na dyskurs publiczny, postulaty modernizacji państwa wzbudzały na początku kadencji szereg oczekiwań. W pierwszej dekadzie XXI wieku w rosyjskim społeczeństwie doszło do wykształcenia tzw. klasy średniej, nie można o niej powiedzieć aby była to grupa zwarta i zorganizowana przez wzgląd na ogromny przekrój jej członków, natomiast łączy ją dążenie do ograniczenia dominacji państwa w życiu społecznym, gospodarczym, podwyższenie poziomu kontroli społecznej nad aparatem władzy. Wspomniana klasa wiele razy akcentowała konieczność zmian postulując brak możliwości rozwoju i przedsiębiorczości w istniejącym systemie.

Podczas objęcia przez Władimira Putina urzędu premiera w 2008 roku, całość zagadnień związanych z ośrodkiem decyzyjnym w zakresie energetyki zlokalizowana była w rządzie. Wraz z wygranymi wyborami prezydenckimi w czerwcu 2012 roku, prezydent Putin powołał na podstawie podpisanego rozporządzenia Komisję ds. Strategicznego Rozwoju Kompleksu Paliwowo-Energetycznego i Bezpieczeństwa Ekonomicznego przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej. O tym, że komisja została

³⁰⁴ Firma kontrolowana przez Timczenkę, Gunvor dokonała w 2009 roku przejęć aktywów w sektorze transportu naftowego w postaci 50% akcji spółki zajmującej się budową terminala naftowego w Noworosyjsku. Kolejnym przejęciem był sektor energetyczny pod postacią Strojtransgazu, drugiej pod względem wielkości firmy zajmującej się budową rurociągów w tym również BTS-2. Przejęcia miały również miejsce w sektorze gazowym w postaci zwiększenia udziałów w Novateku, czy przejęciu dużego złoża na Półwyspie Jamalski. Gunvor dokonał także przejęcia kilku aktywów zagranicznych m.in. Castor Petroleum odpowiedzialnego za dostarczanie ropy naftowej do Stanów Zjednoczonych, Sovagu jako niemieckiej firmy ubezpieczeniowej. 2010 roku przyniósł nowe przejęcia, były to kolejne firmy sektora gazowego Siewiernirgija i Sibnefttransgazu, zyskał także prawo do eksportowania wydobywanego paliw i podział zysków z Gazpromem. Czerwiec 2011 roku przyniósł zwolnienie z opłat podatkowych wobec wydobywanego na Półwyspie Jamalskim gazu ziemnego. W tym samym roku firma ukończyła budowę terminalu naftowego Ust – Łudze. Patrz W. Konończuk, *Zarobić na kryzysie: przypadek Giennadija Timczenki*, Komentarze OSW, 28.12.2009. W 2010 roku firma zarządzana przez Kowalczuka uzyskała koncesję na budowę federalnej trasy Moskwa – Mińsk. Przy pomocy firmy Kowalczuk uzyskał kontrolę nad Gazprombankiem, co pozwoliło na znaczne zwiększenie jego wpływów w sektorze bankowym a także medialnym. 2010 rok przyniósł firmie Rotenbergów Strojgazmontaż kontrakt dotyczący budowy dla Gazpromu gazociągu Griazowiec – Wyborg o wartości 3,5 mld dolarów, co więcej w 2011 roku została wykonawcą generalnym Nord Stream. Marzec 2011 r. przejęcie od Gazpromu spółki córki, Gazpromburienije za cenę kilkukrotnie niższą niż rynkowa.

powołana aby umożliwić Putinowi pełną kontrolę nad sektorem energetycznym świadczy fakt, że został on jej przewodniczącym, którego uprawnienia były bardzo rozległe. Nie dziwi również fakt osadzenia na stanowisko sekretarza odpowiedzialnego, Igora Sieczina, jednego z najbliższych współpracowników Putina, do niedawna wicepremiera ds. energetyki, prezesa Rosnieftu. Sieczin jako zaufany człowiek prezydenta wraz z objęciem funkcji sekretarza odpowiedzialnego, zyskał prawo przeprowadzania kontroli w ramach organów władz zlokalizowanych na wszystkich szczeblach w zakresie polityki energetycznej. Komisja składała się z najważniejszych osób związanych z sektorem energetycznym, osoby zarządzające przedsiębiorstwami elektroenergetycznymi, gazowymi, naftowymi, ministrowie kluczowi dla sektora. Nie zabrakło również szefów instytucji resortowych oraz urzędów odpowiedzialnych za regulację rynku energetycznego w państwie. Należy zwrócić uwagę na fakt, że równoległe z nowo powołaną komisją, istniała również komisja rządowa pod przewodnictwem Arkadija Dworkowicza³⁰⁵. Bardzo rozległe kompetencje oraz bezprecedensowy skład osobowy komisji powołanej przez Putina, marginalizował znaczenie komisji rządowej. W efekcie ponownego objęcia urzędu prezydenckiego przez Putina doszło do znacznego osłabienia pozycji rządu³⁰⁶. Bardzo znamienym jest fakt, że polityka prezydenta Putina była ściśle związana z możliwościami, jakie ówczesnie istniały. Bardzo słaba kondycja rosyjskiej gospodarki mogła zostać w realny sposób polepszona jedynie dzięki handlu surowcami energetycznymi. Nie bez znaczenia była tutaj również polepszająca się koniunktura na rynku surowców, co przekładało się na wyższe wpływy do budżetu państwa. Okres rządów Jelcyna, próby urynkwienia gospodarki dorowadziły do sytuacji, w której społeczeństwa zrażone eksperymentami liberalizacyjnymi, oczekiwało rządów silnych, scentralizowanych. Sytuacja ta odnosiła się nie jedynie do życia politycznego, ale również warunków gospodarczych. Poprzez oparcie zysków państwa na sektorze surowcowym doprowadzono do sytuacji regresu w rozwoju gospodarczym, pomimo realnego źródła zysku. Pozostałe dziedziny gospodarki jako nieefektywne i energo- oraz materiałochłonne, nie doczekały się znaczących reform. Dodatkowo gospodarka oparta na wiedzy i nowych technologiach stanowi nadal temat związany z ewentualnymi perspektywami na przyszłość. Bardzo dużym wyzwaniem pozostawały również koszty

³⁰⁵ Blisko związany z premierem Dmitrijem Miedwiediewem.

³⁰⁶ E. Paszyc, „*Tandem energetyczny*”: Putin i Sieczin kontrolują rosyjską energetykę, „Publikacje OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-06-20/tandem-energetyczny-putin-i-sieczin-kontroluja-rosyjska-energetyke> 22.11.2016

związane z eksploatacją, wymagających natychmiastowej modernizacji i unowocześnienia, magistral przesyłowych gazu ziemnego i ropy naftowej.

Modernizacja w praktyce zawsze pociąga za sobą zmiany i zazwyczaj rozpad tradycyjnego systemu politycznego, ale niekoniecznie pociąga za sobą znaczący ruch bliski nowoczesnemu systemowi politycznemu³⁰⁷. Przejście pomiędzy prezydenturą Putina i Miedwiediewa postępowało niezwykle gładko. Należy zauważyć, że zmiana na stanowisku prezydenta w 1999 roku, kiedy to urząd został przekazany przez Borysa Jelcyna na ręce Władimira Putina również przebiegała w sposób spokojny, jednak obarczona była ogromnymi obawami, co do przyszłości, która mogła okazać się dla państwa niezwykle destabilizująca. Taki przypadek nie miał miejsca w ujęciu prezydentury Putina. Prezydent Putin kierował państwem przez osiem lat, w trakcie których panował spokój, stabilizacja, dobrobyt. Skuteczna nominacja dla Miedwiediewa jako następcy wyrażona w 2007 roku na cztery miesiące przed wyborami prezydenckimi pozwoliła na bezpieczne przekazanie władzy bez zagrożenia systemowego dla stabilności państwa. Po wyborze na urząd prezydenta Miedwiediew podkreślał jego ciągłość linii polityki Putina, który objął stanowisko premiera. Pojawiło się nawet nowe pojęcie określające zmianę rządu określane mianem Putwedew³⁰⁸.

9. WYBORY PREZYDENCKIE W 2008 ROKU.

Wraz z wyborami prezydenckimi w 2008 roku doszło do zmiany głowy państwa, urząd został objęty przez Dmitrija Miedwiediewa. Była to symboliczna zmiana, która miała charakter nowej jakości, nadziei na nowe działania, poprzez które państwo i gospodarka wejść miały w inne realia. Jednym z powodów podejmowania takich głosów były ambitne plany nowego prezydenta, który to deklarował powołanie do życia nowego programu, którego celem miała być optymalizacja i zwiększenie niezależności Federacji Rosyjskiej. Co więcej, należy wspomnieć, że pakiet reform miał dotyczyć nie tylko zakresu gospodarki, ale również kładł ogromny nacisk na unowocześnienie społeczeństwa rosyjskiego. Federacja Rosyjska, Rosja w obecnym kształcie politycznym, społecznym, instytucjonalnym jest tworem relatywnie młodym, stąd zmiany miały w założeniu charakter rewolucyjny, a na pewno ogromnie

³⁰⁷ Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale University Press, 1968, p.35.

³⁰⁸ Putwedew to termin, jaki był używany do określenia nowego stylu przywództwa.

modernizacyjny. Pomysły nowego prezydenta zakładały modernizację zarówno zmierzającą do uniezależnienia państwa od dochodów czerpanych z eksportu ropy naftowej oraz gazu ziemnego, a także przemodelowanie gospodarki na opartą na innowacyjności i nowoczesnych technologiach, tworząc podstawy konkurencyjności. Filary programu reform miały stanowić technologiczne fundamenty, skupione w bloki tematyczne w postaci technologii jądrowej, informacyjnej, medycznej i farmaceutyków, technologii kosmicznych łączonych z telekomunikacją oraz technologii efektywnego wykorzystania energii. Warto w tym miejscu dodać, że gospodarka rosyjska oczekiwała nowej jakości i zmian. W 1998 roku doszło do prawie całkowitego załamania gospodarki, która została wyniszczona reformami powstałymi po przeistoczeniu się ZSRR w Federację Rosyjską. Korzystna zmiana nastąpiła w skutek pozytywnych tendencji na rynku ropy naftowej, dzięki której doszło do stabilizacji i stopniowej odbudowy stabilności rynku za czasów kadencji prezydenckiej Władimira Putina. Pozytywny trend pozwolił na zmianę poziomu rozwoju jednak odciskał trwałe piętno na całości poprzez rzucający cień poziom uzależnienia od sektora energetycznego oraz eksportowanych surowców naturalnych, jak i ich pochodnych. Dmitrij Miedwiediew już w latach dwutysięcznych wspominał o konieczności uniezależnienia gospodarki od tak rozległego udziału sektora naftowego i gazowego, wskazując przy tym, jak bardzo pozytywny i wysoki wzrost cen ropy naftowej może być niebezpieczny. Gospodarka, która oparta była na procesie mimowolnego rozkwitu bez jakichkolwiek działań modernizacyjnych opierając się jedynie na pozytywnym nurcie wzrostów cen surowca, który napędzał koniunkturę, nigdy nie przejdzie procesu pozytywnej zmiany w kierunku uniezależnienia. Słowa Miedwiediewa były niezwykle racjonalne, jednak stan rosyjskiej gospodarki nie pozwalał na zerwanie z zyskami, które nie tyle ją wzmacniały, ile dawały jej w pewnym czasie siły do przetrwania. Kilka lat później apel został powtórzony, tym razem przez innych wpływowych polityków, którzy również dostrzegli konieczność zmiany nurtów. Politycy wnosili głosy o konieczności większego zróżnicowania gospodarki pod przewodnictwem Władimira Putina, nowe głosy przyniósł rok 2005, kiedy to wicepremier Michaił Fradkow ostrzegał przed zależnością gospodarczą związaną z eksportem surowców. W 2007 roku wicepremier Siergiej Iwanow stwierdził, że bez działań dywersyfikacyjnych gospodarka rosyjska nie sprosta zapaści, która w przyszłości na pewno nastąpi. Nowy prezydent, Dmitrij Miedwiediew w swoim pierwszym planie prezydenckim, wprowadził konieczność modernizacji ekonomicznej. Kwestie poruszane przez prezydenta Miedwiediewa

wykraczały znacznie poza stanowiska zajmowane przez innych polityków. Pochodną poglądów głoszonych przez nowego prezydenta było utworzenie przez niego Prezydenckiej Komisji ds. Innowacji. Warto dodać, że komisja jako taka składała się w znakomitej większości z przedstawicieli rosyjskiego rządu a także najlepszych specjalistów w dziedzinie biznesu oraz najlepszych umysłów naukowych. Program reform został zaprezentowany w artykule, który prezydent opublikował w 2009 roku³⁰⁹. Artykuł prezydenta był niezwykle odważny i bardzo krytyczny, zawierał również jasno wskazany strategiczny cel modernizacji państwa. Dmitrij Miedwiediew zwracał bardzo dużą uwagę na aspekt ekonomicznego zacofania Rosji, co przekładało się na upokarzające wręcz uzależnienie gospodarki do paliw kopalnych. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że aspekt krytyczny nie odnosił się jedynie do zakresu gospodarczego, ale również i społeczeństwa, które określone zostało jako archaiczne i paternalistyczne, jednocześnie prezydent zaznaczył, że kraj nie może już polegać na osiągnięciach przeszłości w celu zapewnienia przyszłości. Dmitrij Miedwiediew zgodnie z oczekiwaniami wyrastający na młodego, prężnego i bardzo operatywnego modernizatora odpowiadał oczekiwaniom Rosjan wskazując na konieczności inwestycji w rozwój gospodarki, oparcie jej na nowoczesnych technologiach, innowacyjności oraz zróżnicowaniu, co w konsekwencji skutkowało dywersyfikacją rynku. Jednocześnie konieczne zauważyć jest, że poddane pod krytykę zostały inicjatywy modernizacyjne prowadzone przez cara Piotra I oraz Związek Radziecki. Miedwiediew krytykę argumentował faktem, że proces modernizacji okupiony został zbyt wielkimi kosztami w porównaniu ze stopą zmian i zysku dla gospodarki, wskazywał jednocześnie że w obecnym programie reform modernizacja musi być skupiona wokół rozwoju potencjału społeczeństwa dzięki inicjatywom i przedsiębiorczości, nie zaś wokół przymusu. Wskazane zostały dziedziny strategiczne z punktu widzenia modernizacyjnego planu prezydenta, które miały wnieść największe zmiany, były to zwiększenie efektywności energetycznej i rozwój nowoczesnych paliw, wzrostu technologii medycznej i farmaceutyków, technologia energetyki jądrowej, technologie informacyjne a także rozwój przestrzeni kosmicznej i telekomunikacyjnej. Miedwiediew kontynuował publiczną debatę, podając kolejne argumenty rozwijając program modernizacyjny ogłaszając to społeczeństwu m. in. w trakcie przemówienia telewizyjnego w grudniu 2009 roku.

³⁰⁹ „Go Russia”, listopad 2009.

Warto w tym miejscu skupić się na filarach programowych opisując zakres tematyczny, jakiego miały dotyczyć. Jako pierwsze wskazane było zwiększenie efektywności energetycznej gospodarki państwa, która szacowana była na dwuipółkrotność średniej światowej, co stawiało ją w bardzo niebezpiecznym położeniu. W skutek programu prezydenckiego rząd podjął decyzję o konieczności obniżenia energochłonności gospodarki o 40% do roku 2020. Szacunkowo jako główne siły, dzięki którym miało dość do redukcji wskazywało się udoskonalenie i modernizacja sektora mieszkaniowego oraz organizacji o charakterze budżetowym. W skład projektów państwowych wchodziło wiele inicjatyw. Pierwsza z nich zatytułowana był „Przeliczyć, zachować, zapłacić”, co skutkowało stworzeniem i upowszechnieniem nowego modelu oszczędnego gospodarowania zasobami energetycznymi, co miało być osiągnięte przez nadzorowaną i koordynowaną przez rząd politykę wprowadzania liczników i ekonomizację sektora. Kolejny element to „Nowe światło”, program, który miał doprowadzić do stopniowego wypierania lamp i żarówek o tradycyjnej budowie przez nowoczesne układy i rozwiązania, które produkowane i opracowywane miały być na rodzimym rynku. Kolejnym elementem były „Energetycznie efektywne sektory miejskie” poprzez które rozumiano zoptymalizowany i zmodernizowany system przesyłu i dystrybucji energii z jednoczesnym minimalizowaniem strat wynikających z procesu. Jako kolejny element wskazywany był „Energooszczędny sektor społeczny”, który zakładał zwiększenie efektywności w instytucjach użyteczności publicznej, jak szkoły i szpitale, które miały uczestniczyć jako pierwsze, a w długofalowej perspektywie również rozszerzenie programu na cały sektor społeczny. Miedwiediew wskazywał również „Lokalne systemy energetyczne”, których celem było opracowywanie lokalnych systemów wytwarzania energii elektrycznej i centralnego ogrzewania, których sensem istnienia miała być większa, niż w przypadku dużych scentralizowanych systemów, wydajność i efektywność. Program zakładał również rozwój produkcji na potrzeby systemów lokalnych, w skład których wchodził by aspekt technologiczny. Jako klamra zamykająca dział występował program „Innowacyjne dostawy energii”, którego celem było pobudzenie innowacyjności, jej promocja i rozwój w ujęciu sektora energetycznego. Program miał przyczynić się do popularyzacji i rozwoju ogólnokrajowych konkursów w dziedzinie technologii i efektywności sektora energetycznego. Rekapitułując skuteczność wykorzystania energii zakładała

optymalizację zużycia, produkcji, dystrybucji powiązaną ze wzrostem i rozwojem krajowego sektora nowoczesnych technologii.

Jako kolejny filar programu reform prezydent przedstawił sektor energetyki jądrowej. Warto dodać, że Rosja była pierwszym na świecie państwem, które wykorzystywało energetykę jądrową do celów społecznych przez budowę cywilnego programu energetyki jądrowej, której efektem było powstanie pierwszej na świecie elektrowni jądrowej. Dmitrij Miedwiediew słusznie wskazał, że Federacja Rosyjska zajmowała czwarte miejsce na świecie pod względem produkcji energii jądrowej, co ważne w jej posiadaniu wskazywało się ogromną i bardzo silną bazę przemysłową i naukową w dziedzinie technologii jądrowej, jednak konieczne były nakłady inwestycyjne w celu pełnego wykorzystania potencjału zgromadzonego jeszcze w czasach poprzedniego ustroju. Sektor energii jądrowej znajduje się pod opieką Rosatomu, dodatkowo bardzo szybko się rozwija, a według programu przyjętego przez Rosjan udział energetyki jądrowej ma wzrosnąć z niespełna 17 do 23% do roku 2020. Celem rozwoju sektora energii jądrowej jest uniezależnienie gospodarki od paliw kopalnych oraz zapewnienie trwałych, tanich, nieograniczonych i bezpiecznych dostaw, co skutkować ma także wzrostem eksportu energii poza granice państwa. Jako pierwszy element programu wskazuje się „Opracowanie standardu projektowego zoptymalizowanej i z informatyzowanej blokady mocy opartej na technologii VVER (VVER-TOI)”, który zakładał opracowanie do roku 2012 wszystkich technologii niezbędnych do budowy nowoczesnych elektrowni jądrowych wyposażonych w reaktor typu VVER, który miał być przystosowany zarówno do rynku rosyjskiego jak i europejskiego, czy amerykańskiego. Drugim elementem była „Nowa platforma technologiczna: zamknięty jądrowy cykl paliwowy i reaktory szybko neutronowe” zakładający opracowanie i wdrożenie technologii do roku 2030. Pierwszy etap zakładał technologiczne opracowanie bazy dla energetyki jądrowej, które miały cechować się wykorzystaniem zamkniętego cyklu jądrowego w połączeniu z reaktorami szybko neutronowymi. Technologicznie proces polega na zwiększeniu efektywności wykorzystania paliwa jądrowego, które w świetle zbliżającej się niższej podaży uranu na rynkach światowych stanie się coraz cenniejsze i trudniejsze w zdobyciu. Rosja przewodzi i wiezie prym lidera światowego w dziedzinie rozwoju reaktorów szybko neutronowych. Jako ostatni element wskazywano „Kontrolowaną syntezę termojądrową”, której opracowanie miało zakończyć się do 2050 roku, celem programu

miało być opracowanie technologii, która zmierzała do wytworzenia taniej energii, która byłaby całkowicie niezależna od zasobów nieodnawialnych.

Niezwyczajnie ważnym filarem jest technologia informacyjna, która zanotowała ogromny rozwój w ostatnich dekadach, połowa populacji posiada dostęp do internetu a zgodnie z zapowiedziami Miedwiediewa do 2007 roku wszystkie szkoły i uczelnie uzyskały do niego dostęp w ramach Narodowego Projektu Priorytetowego.

Ciągłość władzy była bardzo ważnym hasłem, jaki posługiwał się Miedwiediew w 2008 roku. W lutym 2008 roku powiedział: „Jeśli powierzono mi prowadzenie państwa ślubuję kontynuować kurs, który został nakreślony swoją skutecznością przez prezydenta Putina. Jeśli nadal będziemy prowadzić współpracę jako zespół będzie to ogromnie korzystne dla państwa. Jeśli powierzono mi prowadzenie państwa będę kontynuował kurs, który okazał się ogromnie skuteczny w trakcie ostatnich ośmiu lat. Wszystkie pozytywne rzeczy nagromadzone w trakcie poprzednich lat zostaną zachowane. Uważam, że ta ciągłość będzie korzystna dla naszego państwa”³¹⁰. W dniu wyboru na urząd prezydenta, 2 marca 2008 roku Miedwiediew oświadczył: „Jeśli chodzi o kurs, którym chciałem bym podążać mówiłem o tym temacie już wiele razy. Uważam, że jest to kurs wybrany przez nasz kraj prawie osiem lat temu, a główne punkty, główne priorytety tego rozwoju zostały przeze mnie nakreślone podczas mojego wystąpienia na Forum Obywatelskim i w największych ośrodkach gospodarczych, w tym w Krasnojarsku. Istnieje wiele różnych sposobów opisu elementów kluczowych dla stanowisk, które wydają się być dokładnie tam, gdzie są punkty kontynuacyjne, że jest to bezpośrednia kontynuacja kursu, który był i jest realizowany przez prezydenta Putina³¹¹. Wybór był postrzegany przez kierownictwo proprezydenckiej partii jako poparcia dla działań Władimira Putina i jego polityki. Lider środowiska putinowskiego Borys Gryzłow dzień po wyborze Dmitrija Miedwiediewa na urząd prezydenta powiedział: „Obywatele Rosji poparli kurs Władimira Władimirowicza Putina, kurs który był realizowany w trakcie ostatnich ośmiu lat. Na jednym z niedawno odbytych spotkań Władimir Putin określił plan strategiczny rozwoju państwa do 2020 roku. W związku z tym możemy wskazać oddanie poparcia przez naszych wyborców, na których głosach może całkowicie polegać, poparcie Rosjan dla kursu Putina”. Strategia rozwoju kraju, o której mówił Gryzłow jest planem rozwoju nakreślonym przez Władimira

³¹⁰ RIA Novosti 27 February 2008; Vesti TV 27 February 2008. From BBC Monitoring (BBCM).

³¹¹ Channel One TV 2 March 2008. From BBCM.

Putina, jednocześnie mało prawdopodobnym jest aby nowy prezydent, nawet gdyby chciał, mógł mocno odejść od podstawowych założeń nakreślonych w tym planie. Stosunki panujące między Putinem i Miedwiediewem zostały określone w grudniu 2007 roku jako tandem, zaś system sprawowania władzy, czy raczej ujęcie opisowe systemu politycznego Federacji Rosyjskiej po wyborach w 2008 roku, określano mianem tandemokracji³¹². Zarówno Putin jak i jego poprzednik Jelcyn czuli się bardzo pewnie korzystając z uprawnień konstytucyjnych do mianowania i odwoływania ministrów. Zdecydowanie inaczej sytuacja wyglądała w ujęciu prezydencji Dmitrija Miedwiediewa. Zgoła mało prawdopodobnym jest, żeby prezydent Miedwiediew był w stanie skorzystać ze swoich przywilejów i usunąć ze stanowiska premiera Władimira Putina nawet gdyby tego chciał. W lutym 2008 roku Putin wyraźnie stwierdził, że zamierza być premierem asertywnym i sprawować urząd w dłuższej perspektywie czasowej. Jak zaznaczył sam Putin: „Prezydent jest gwarantem konstytucji, określa główne kierunki polityki wewnętrznej i zagranicznej głowy państwa; ale najwyższym organem wykonawczym w kraju jest rząd Federacji Rosyjskiej, na czele z przewodniczącym rządu”³¹³. Jego nacisk, że "najwyższym organem wykonawczym w kraju jest rząd, na czele z przewodniczącym rządu" wskazał wyraźnie, że zamierza odgrywać znaczącą rolę, rolę znacznie bardziej znaczącą niż odgrywali poprzedni premierzy. Chociaż konstytucyjny rozdział kompetencji między prezydentem a premierem pozostaje niezmieniony, wzmocniła się władza premiera. Prezydencki organ zajmujący się polityką regionalną został przekazany do gabinetu. Putin rozszerzył kontrolę stanu na górze, obejmując ośrodki miejskie i biura burmistrza. Chociaż burmistrzowie są nadal wybierani, teraz zgłaszają się do wyznaczonych przez Kreml gubernatorów prowincji. W ten sposób premier sprawuje władzę nad "pionową" strukturą władzy. Ponadto wzmocniono autorytet Putina wobec poszczególnych

³¹² Pierwsze odniesienie do tandemu jako opisu relacji i stosunków pomiędzy prezydentem i premierem zostało użyte przez Putina 1 października 2007 roku podczas wystąpienia na kongresie Jednej Rosji, kiedy Putin wspominał o możliwości rozważenia stanowiska premiera pod rządami prezydenckimi Miedwiediewa. Putin wskazał, że oferta kierowania rządem była dość realistyczna, jednak było za wcześnie, by mówić o konkretach i szczegółach ponieważ najpierw musiałby zostać spełnione dwa warunki, po pierwsze Jedna Rosja musiała wygrać wybory do Dumy, a po drugie człowiekiem, który objął by urząd prezydenta musiał by być ktoś sprawny, zdolny, myślący nowocześnie, z kim można by było współpracować równolegle. Gdy Putin wyraził swoje poparcie dla kandydatury Miedwiediewa w wyborach prezydenckich termin wszedł już na stałe do rosyjskiego słownika opisującego realia życia politycznego. Pierwsze wzmianki dotyczące pojęcia tandemokracji pojawiły się wraz z początkiem maja 2008 roku, co jest związane z rosyjskim blogerem Rustem Agadamowem.

³¹³ Vesti TV, 14 February 2008. BBCM. Putin stwierdził także: "Stanowisko prezesa rządu Federacji Rosyjskiej nie może być przejściowe, ponieważ daje możliwość zrealizowania się i osiągnięcia głównych celów wyznaczonych przez ten kraj, a jeśli tak się stanie, oczywiście włożę w to tyle wysiłku tak jak to zrobiłem na stanowisku prezydenta Federacji Rosyjskiej".

ministrów. Po tym, jak w maju 2008 roku został premierem, powstało rządowe prezydium, składające się z mniejszej liczby ministrów. Prezydium spotykało się co tydzień, podczas gdy cały rząd spotykał się co najmniej raz w miesiącu. Dwupoziomowy rząd pozwalał Putinowi rozwiązać problem polityczny: uwolnił się od rutyny i pozwalał mu skoncentrować się na osiągnięciu celów strategicznych, podnosząc się ponad rząd wykonawczy i przenosząc odpowiedzialność na niższy poziom. Oznacza to, że Putin nie był "technicznym" premierem, podobnie jak wielu jego poprzedników, ale o wiele bardziej realnym, czynnym aktorem sceny politycznej. Co więcej, koncentrując się na strategicznych celach, odgrywał on rolę zwykle związaną z prezydentem. Stosunkowo niewielu "Miedwiediewów" było mocno umocowanych w szeregach władzy w okresie po maju 2008 roku. Władza nadal była zdominowana przez Putinów³¹⁴. Nowe przywództwo składało się z osób, które zdecydowanie sprzeciwiały się prezydentowi Dmitrijowi Miedwiediewowi. Najbardziej znaczący w ramach struktur był były szef FSB Nikołaj Patruszew, ówczesnie sekretarz Rady Bezpieczeństwa, oraz Igor Sieczin, były zastępca szefa Administracji Prezydenta, który w omawianym czasie zajmował stanowisko wicepremiera. Chociaż te nowe stanowiska dawały pozorny wyraz pewnej degradacji, biorąc pod uwagę zajmowane wcześniej miejsce w strukturach, zwłaszcza w przypadku Patruszewa, to stan, z jakim mieliśmy do czynienia był niezwykle niepewny jedynie dla prezydenta Miedwiediewa. Stan, w jakim Miedwiediew jest gotowy tolerować ludzi, którzy zasadniczo sprzeciwiają się jemu oraz jego polityce, jako prezydentowi Federacji Rosyjskiej, daje wyraźny dowód na brak niepodległości Miedwiediewa. W kierownictwie znajdowało się przypuszczalnie tylko trzech w pełni zaangażowanych zwolenników Prezydenta Miedwiediewa: byli to: Konstantin Chuychenko, który został mianowany szefem kancelarii prezydenta Federacji Rosyjskiej - szefem Dyrekcji ds. Kontroli Prezydenta Federacji Rosyjskiej, Aleksandrem Konowałowem, który został mianowany nowym Ministrem Sprawiedliwości, poprzednio był politykiem w strukturach Powiatowego Okręgu Federalnego. Drugim zwolennikiem Miedwiediewa był Nikołaj Winiczenko,

³¹⁴ Wielu kluczowych osobistości Putina pochodzi z struktur siłowych (siłowników). Do analizy tej grupy zobacz D. Treisman, *'Putin's Silovarchs'*, Orbis, 51, 1 Winter 2007, pp.141-153. Zobacz także <http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/treisman/Papers/siloct06.pdf>. Accessed 7 October 2010. Patrz również I. Bremmer, S. Charap, *'The Siloviki in Putin's Russia: Who they are and what they want'*, Washington Quarterly, 30, 1, Winter 2006-2007, pp.83-92. Według Olgi Krysztanovskaya i Stephena White'a, do lutego 2008 r. udział siłowników na wszystkich stanowiskach państwowych osiągnął 42 procent. Zobacz O. Krysztanovskaya, S. White, *'The Sovietization of Russian Politics'*, Post-Soviet Affairs, Vol. 25 no.4 Oct-Dec 2009, p.303. Zobacz także załącznik numer 4 do tego artykułu.

Pełnomocnik do Spraw Obwodu Federalnego Uralu³¹⁵. Urzędnicy zajmujący stanowiska w administracji prezydenta Władimira Putina zostali powołani na stanowiska ministerialne pod przewodnictwem Władimira Putina jako premiera Federacji Rosyjskiej. Głównymi urzędnikami przemieszczającymi się w ramach struktur z administracji prezydenta Putina na stanowiska ministerialne byli: Siergiej Sopianin (szef Administracji Prezydenta podczas prezydentury Putina); Igor Sieczin (zastępca szefa Administracji Prezydenta podczas rezydentury Putina); Igor Szuwałow (były szef szwedzkiej delegatury podczas rezydentury Putina). Administracją Prezydenta Miedwiediewa kierował Siergiej Naryszkin. Uważa się, że był bliskim towarzyszem Putina, a nie Miedwiediewa. Spotkać można opinie, które wskazują na fakt że w ramach prowadzonej pomiędzy Putinem i Miedwiediewem gry politycznej, Miedwiediew obstawał, aby Szuwałow stanął na czele Administracji Prezydenta w celu osłabienia jego wpływów. Pierwszym zastępcą szefa Administracji Prezydenta Miedwiediewa był Władysław Surkow. Surkow był zastępcą szefa Administracji Prezydenta podczas drugiej prezydentury Putina. Wiceszefami PA są Aleksiej Gromow i Alexander Beglow. Gromow był byłym sekretarzem prasowym Prezydenta Putina i nadzorował pracę prezydenckiej agencji prasowej i dyrekcji informacyjnej oraz protokołu prezydenckiego i spraw organizacyjnych. Beglow był asystentem prezydenta Putina i szefem kancelarii prezydenta. Nadzoruje prace kancelarii prezydenta i zajmuje się dokumentami. Z sześciu doradców prezydenckich mianowanych przez Miedwiediewa tylko jeden Konstantin Chuychenko był nowy. Należy zwrócić uwagę na sprzeczność interesów w ujęciu szefa FSB Aleksandra Bortnikowa. Niektórzy twierdzą, że był on blisko powiązany z osobą Igora Sieczina, ale inni twierdzą, że miał bliskie powiązania z Miedwiediewem. Szef komisji śledczej w prokuraturze Aleksandr Bastrykin, był ponoć wrogo nastawiony do Miedwiediewa. Wydaje się, że komentarze Olgi Krysztanowskiej, szefa Centrum Studiów Elit w Instytucie Socjologii Rosyjskiej Akademii Nauk, były właściwe: „W tych nominacjach jest zasada, którą można porównać do kanapki: młody prezydent znalazł się z góry i z dołu otoczony przez ludzi, którym Władimir Putin absolutnie ufa (...) Oczywiście są dwa zestawy pokrywające się: zespół Miedwiediewa i zespół Putina. Jednak większość w administracji prezydenckiej

³¹⁵ Według Olgi Krysztanovskaya i Stephena White'a, Zespół Miedwiediewa liczył około 55 osób. O. Krysztanovskaya, S. White, *'The Sovietization of Russian Politics'*, p.304. Zobacz załącznik 3 do tego artykułu.

nie należy do zespołu Miedwiediewa i Putina, ale do zespołu Putina”³¹⁶. W czasopiśmie "Polis" w styczniu 2010 roku Krysztanowska zauważyła, że w ciągu dwóch lat przywódca radziecki / postradziecki zazwyczaj tworzył wystarczająco dużą kadrę swoich zaufanych współpracowników. Mówi, że zajęło to Breżniewowi, Gorbaczowowi i Jelcynowi ten okres czasu, aby utworzyć ich drużyny, a to zajęło Putina zaledwie dwa lata. Mówi, że doprowadziło go do początku 2003 roku, aby utworzyć własny zespół. Krysztanowska twierdzi, że po 18 miesiącach swojej prezydencji tylko 9,4 proc. kluczowych stanowisk państwowych zapelnili „Miedwiediewcy”. W przeciwieństwie do niego, Jelcyn doprowadził do sytuacji, że 13,2% głównych stanowisk zostało wypełnionych po 18 miesiącach urzędowania przez ludzi lojalnych wobec prezydenta. Zdaniem Krysztanowskiej, od maja 2008 roku do kluczowych stanowisk zasiadały trzy typy osób: przyjaciele i koledzy z nadania Miedwiediewa; przyjaciele i koledzy z nadania Putina; oraz osoby neutralne, wybrane wyłącznie na podstawie kryteriów zawodowych. Większość nominowanych pochodziła z kategorii drugiej i trzeciej. Krysztanowska opisuje Miedwiediewa jako prezydenta bez zespołu. Większość bliskich zwolenników Miedwiediewa zajmuje jedynie stanowiska o drugorzędnym znaczeniu w hierarchii administracyjnej. Zauważa, że kontrola nad „siłowikami” pozostaje w rękach Putina. Kiedy był on prezydentem, w każdą sobotę spotkał się z niektórymi starszymi „siłowikami”. Ta "sobotnia grupa" była małym zbiorem starszych urzędników, których skład nie zgadzał się całkowicie z zespołem prezydenta czy Radą Bezpieczeństwa. Była to mała grupa, która podejmowała strategiczne decyzje i składała się z premiera, szefa administracji prezydenckiej, ministra obrony narodowej, ministra spraw wewnętrznych, szefów SWR i FSB. Było to "strategiczne politburo" Putina³¹⁷. Spotkania Miedwiediewa z „siłowikami” były bardziej formalne, nie odbywały się, jak miało to miejsce podczas kadencji Putina, spotkania "sobotniej grupy", spotkania odbywały się w ramach spotkań Rady Bezpieczeństwa. Podczas gdy Putin spotkał się z „siłowikami” cztery razy w miesiącu, spotkania Miedwiediewa z nimi odbywają się zazwyczaj dwa razy w miesiącu. Wszyscy przedstawiciele resortów siłowych byli zwolennikami Putina. Krysztanowska twierdzi, że od maja 2008 roku liczba ministrów bezpośrednio podporządkowana prezydentowi została zmniejszona z 22 do 19, a w rzeczywistości liczba podporządkowana mu bezpośrednio wynosiła 7. Twierdziła też, że Miedwiediew miał niewielką kontrolę nad ministerstwami zajmującymi się sprawami gospodarczymi.

³¹⁶ Ekho Moskvy, 14 May 2008. From BBCM

³¹⁷ Ibidem, s. 29.

W listopadzie 2008 roku w swoim stanowisku wystąpił do Zgromadzenia Federalnego, Miedwiediew mówił o potrzebie opracowania systemu rezerw kadry utalentowanych menedżerów, a to zostało utworzone, a nazwiska osób z tej listy personelu zostały opublikowane w lutym 2009 roku. Ta rezerwa mogła stanowić prawdopodobne jądro przyszłej grupy Miedwiediewów. Obecnie jednak system polityczny pozostaje proputinowska, z prawdziwą władzą nadal znajdującą w rękach Władimira Putina, a nie Dmitrija Miedwiediewa. Putin musi utrzymywać się na szczycie systemu politycznego, ponieważ ma tylko prawo do zarządzania konkurencją między różnymi klanami, które tworzą rosyjską klasę polityczną³¹⁸. Jest mało prawdopodobne, aby Miedwiediew był w stanie efektywnie zarządzać i kontrolować tę konkurencję. : Władimir Pastuchow opisuje Miedwiediewa jako "asystenta z szerokimi kompetencjami"³¹⁹. Prawdopodobnie Putin postrzega Miedwiediewa jako pożądanego następcę, ponieważ uważał go za godnego zaufania i mało prawdopodobne, aby Miedwiediew zdecydował się radykalnie zmieniać *status quo*, które zostało wypracowane w trakcie dwóch kadencji prezydenckich po 2000 roku. Bardziej cyniczną interpretacją jest to, że Putin mógł widzieć Miedwiediewa jako giętkiego - w efekcie „marionetki”, której rolą byłaby służba w ramach jednej kadencji prezydenckiej i rezygnacja, aby Putin mógł znowu ubiegać się o fotel prezydenta w 2012 roku. Obaj mężczyźni prawdopodobnie mają podobną wizję polityczną. Putin nie zdecydował by się obsadzić Miedwiediewa w roli sukcesora władzy gdyby podejrzewał, że Miedwiediew ma radykalnie różne poglądy polityczne. W lipcu 2010 roku Anton Oleinik napisał, że przeprowadził analizę treści przemówień obu mężczyzn i odkrył, że ich język był niemal identyczny. Byłoby to jednak niezwykle, gdyby w ogóle nie miały żadnych różnic między sobą³²⁰. Putin urodził się w 1952 roku i miał dwadzieścia lat w czasach Breżniewa, kiedy sowiecka moc była na szczycie. Miedwiediew urodził się w 1965 roku, a miał dwadzieścia lat w czasach Gorbaczowa i Jelcyna, kiedy to ZSRR przeszedł reformę epoki pierestrojki i chaotycznej wolności z początków lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jest mało prawdopodobne, aby Miedwiediew otwarcie przyznał się do znaczących różnic z Putinem, nawet jeśli owe różnice występują. Najbliżej przyznał się do stwierdzenia różnic w kwietniu 2010 roku, w rozmowie z duńską korporacją nadawczą, kiedy

³¹⁸ Richard Sakwa (Kent University UK) odnosi się do Putina jako "Chief Faction Manager."

³¹⁹ W. Pastuchow, *'Medvedev and Putin: dual thinking as an alternative to dual power: the afterword of a political cynic to the discussion on the liberal turning'*, POLIS – Politicheskoe Issledovanie, 6, 2009, p.121.

³²⁰ A. Oleinik, ' "Studies" : "The ABC's of Power: The Common Language of Medvedev and Putin', Vedomosti, 22 July 2010.

stwierdził, że "Putin i ja reprezentują tę samą siłę polityczną, a nasze podejścia do ogólnego rozwoju kraju są bardzo podobne". że "możemy mieć różne poglądy na niektóre z niuansów, jak nasz system polityczny powinien się rozwijać"³²¹. Może to oznaczać dokładnie to, co mówi, lub może być zakodowany sposób stwierdzenia, że istnieją znaczne różnice. W prasie rosyjskiej było wiele roszczeń od 2008 roku dotyczące różnic między dwoma mężczyznami. Oczywiście takie niezgody niekoniecznie są fundamentalne w naturze i mogą stanowić rozbieżności taktyczne, przy czym obaj mężczyźni nadal mają tę samą szeroką wizję. W maju 2009 roku Putin powiedział, że "w zależności od skuteczności naszej pracy ja i prezydent Miedwiediew podejmą decyzje co robimy w przyszłości - zarówno ja, jak i on"³²². To stwierdzenie podważa autorytet, jaki powinien mieć Miedwiediew jako prezydent. W październiku 2009 roku Michaił Deljagin twierdził, że władza przesuwana "milcząco" do Miedwiediewa. To twierdzenie wydaje się jednak przedwcześnie³²³. Niezdolność prezydenta lub premiera do wyraźnego wskazania, który z nich będzie ubiegać w 2012 roku o urząd prezydenta również wyraźnie wskazuje, jak moc Miedwiediewa jest ograniczona. Jednak może być bardzo prawdopodobne, że obecny prezydent chciałby sprawować urząd również przez kadencję. Zauważyć można pewne oznaki, że jego wizja rozwija się w kierunku, który różni się w pewnym stopniu od sytuacji Putina, i dlatego może zażądać drugiej kadencji, aby wypróbować tę wizję. W lutym 2010 roku Igor Yurgens, prezes INSOR i bliski doradca Miedwiediewa, przemawiał za nim w 2012 roku³²⁴. Jest mało prawdopodobne, aby Yurgens wyraził tę opinię wbrew życzeniom Miedwiediewa³²⁵. W sierpniu 2010 roku Miedwiediew skomentował: Nie wiem, co się stanie w 2012 roku, nie wiem, kto będzie kandydował ... być może Miedwiediew, może to być Putin, może to być osoba trzecia ... W każdym razie należy to rozważyć. Kraj musi być w stanie rozwijać się w stabilny sposób, kraj powinien rozwijać się zgodnie z przewidywalnym scenariuszem ... Zastanawiał się nad tym Putin, myślę o tym, a osoba, która obejmie urząd po mnie również powinna o tym myśleć. Nie

³²¹ Wywiad ze Steffenem Kretz'em, Głównym Redaktorem Naczelnym i Prowadzącym wiadomości telewizyjne i program spraw publicystycznych 22 Kwietnia 2010. From BBCM.

³²² M. Rostowski, *'A Wedding with Two Generals'*, Moskovsky Komsomolets 29 May 2009.

³²³ M. Deljagin, *'M. Deljagin's Monologues'*, Svobodnaya Pressa 18 October 2009.

³²⁴ INSOR jest podobno blisko Dmitrija Miedwiediewa. Mówi się, że zarówno Yurgens, jak i Jewgienij Gontmakher, którzy również są w INSORIE, są blisko Miedwiediewa. <http://www.riocenter.ru/en/> Dostęp 06.12.2015 r.

³²⁵ Interfax 8 Luty 2010; E. Sterling, *Russia's Future*, Nixon Centre. W Centrum Nixona Yurgens mówił o możliwości, by przyszli przywódcy Putina stali się podobni do przywództwa Breżniewa w epoce stagnacji. <http://www.nixoncenter.org/index.cfm?action=showpage&page=Yurgens-3-2010> Dostęp 01.10.2015.

chciałbym widzieć rozbieżności pomiędzy siłami, które są bliskie sobie nawzajem, a to byłoby złe dla kraju³²⁶. Jego komentarze na temat możliwego "konfliktu między siłami bliskich sobie" może implikować konflikt między nim a Putinem w 2012 roku, mimo że Putin powiedział we wrześniu 2009 roku, że nie będzie konkurencji między dwoma mężczyznami na urząd prezydenta³²⁷. Następujące sekcje pokazują, że pojawiają się różnice pośrednie między dwoma politykami, a jeśli Miedwiediew mógłby działać bez ograniczeń nałożonych przez jego stosunki z Putinem, wówczas jego prezydentura prawdopodobnie odejdzie w pewnym stopniu od pojęcia ciągłości, którą opowiedział się na początku 2008 roku.

Siła prezydencji uległa znacznej konsolidacji w okresie Putina. W ciągu rządów znacznie zmalała moc wszystkich innych głównych instytucji. Nikołaj Pietrow zauważa, że media (2000-2003); oligarchowie (2000-2003); Rada Federacji (2000-2002); Duma (2000-2004); i burmistrzów regionalnych (2000-2004) zostały osłabione, co oznacza brak skutecznych kontroli władzy prezydenckiej³²⁸. Miedwiediew nie wykazał skłonności do znacznego zmniejszenia tego stanu rzeczy. Przesunięcia podjęte pod koniec 2008 roku, wraz z końcem kadencji prezydenckiej Władimira Putina, wydłużyły okres trwania kadencji prezydenta Federacji Rosyjskiej z czterech do sześciu lat, a kadencję Deputowanych do Dumy z czterech do pięciu lat. Proces wydłużenia kadencji doprowadził do znacznego wzmocnienia pozycji prezydenta i jeszcze bardziej zredukowała znaczenie wyborów w rosyjskim systemie politycznym. Jest zdecydowanie przeciwny ponownemu wprowadzeniu bezpośrednich wyborów do gubernatorów regionalnych³²⁹. Stanowisko Miedwiediewa mogło rozwinać się od 2008 roku, choć od początku mało prawdopodobne było, aby rozważył zmniejszenie uprawnień prezydencji, wydaje się, że przyjmuje bardziej pozytywne nastawienie do koncepcji zmian politycznych. W grudniu 2009 roku stwierdził, że istnieje konieczność dokonania istotnych zmian w naszej gospodarce, sferze społecznej i oczywiście do

³²⁶ ITAR-TASS 2 August 2010. From BBCM.

³²⁷ N. Wardul, *'Medvedev's Irritation, Putin's Silence. 2012 in Words and Tones of Voice'*, Moskovsky Komsomolets, 2.08.2010. Spekuluje, że istnieje rozłam między Władimirem Putinem a Dmitrijem Miedwiediewem, który rozszerzy się

³²⁸ N. Petrow, *'Regional Governors under the Dual Power of Putin and Medvedev'*, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 26 no. 2, June 2010, p.294.

³²⁹ 12 grudnia 2008 roku, Miedwiediew powiedział, że podstawowych cech konstytucji nie należy zmieniać. Stwierdził: "Prezydencka forma rządu, którą mamy, system federalny - to rzeczy, które nigdy nie powinny się zmienić, przynajmniej nie w perspektywie historycznej. Wręcz przeciwnie, zagrażałoby to istnieniu Federacji Rosyjskiej". http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/12/12/2055_type82912type84779type127286_210539.shtml Dostęp 3.10.2010.

systemu politycznego - bo nic nie jest z kamienia³³⁰. Pojęcie "istotnych zmian" w systemie politycznym znacznie kontrastuje z bardziej ostrożnym podejściem, jakie podjął wobec zmian politycznych dwanaście miesięcy wcześniej. Nie oznacza to oczywiście, że obecnie rozważa poważną zmianę konstytucyjną, ale to zainteresowanie zmianami w systemie politycznym może być jednym z "niuansów", nad którymi może różnić się od Putina. W styczniu 2010 roku Miedwiediew w przemówieniu do Rady Stanu stwierdził, że system polityczny jest daleki od ideału, a Rosja musi być zmodernizowana w celu odzwierciedlenia ideologicznej i kulturowej różnorodności w kraju. Stwierdził on, że "system polityczny musi stać się bardziej inteligentny, bardziej elastyczny, bardziej nowoczesny"³³¹. Te komentarze wydają się odzwierciedlać pragnienie, aby system polityczny był bardziej pluralistyczny. Szef Rosnano, Anatolij Czubais, mówił jeszcze wyraźniej o potrzebie reform politycznych we wrześniu 2010 roku. Kiedy stwierdził, że istnieje potrzeba "pełnoprawnych" zmian politycznych. Mówił również o potrzebie "głębokich reform w dziedzinie kultury i polityki"³³². Natomiast we wrześniu 2009 roku, Putin skomentował, że najważniejsze założenia, stanowiące podstawy systemu politycznego i gospodarczego Federacji Rosyjskiej, w pełni odpowiadają standardom światowym³³³. Oznacza to, że nie widzi lub zachodzi niewielka potrzeba "znaczej" lub "pełnoprawnej" zmiany politycznej. Tego rodzaju dyskusje doprowadziły do powstania komentarza politycznego Stanisława Bielkowskiego, który w lipcu 2010 roku. Stwierdził, że "druga pierestrojka" wyłoniła się, choć zmiany polityczne były skromne³³⁴. W swoim pierwszym stanowisku wystąpienia do Zgromadzenia Federalnego w listopadzie 2008 roku Miedwiediew

³³⁰ Rossiya TV, 28 Grudnia 2009. From BBCM

³³¹ Dmitrij Miedwiediew *Wystąpienie do Rady Państwa w sprawie systemu politycznego z 22 Stycznia 2010*. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2010/01/22/2000_type82913_223914.shtml . Dostęp 7.10.2010.

³³² Interfax, 18 Wrzesień 2010. From BBCM.

³³³ Władimir B. Pastuhow, *'Medvedev and Putin: dual thinking as an alternative to dual power: the afterword of a political cynic to the discussion on the liberal turning'*, POLIS - Politicheskoe Issledovanie, 6, 2009, s. 122, fn.1.

³³⁴ Stanisław Bielkowski, *'Perestroyka-2'*, „Moskovsky Komsomolets” 26 July 2010. <http://www.mk.ru/politics/article/2010/07/25/518804-perestroyka2-.html>; Napisał dwa kolejne artykuły na temat pierestrojki W Moskewskim Komsomolcu z 3 Sierpnia i 12 Sierpnia 2010. <http://www.mk.ru/politics/article/2010/08/02/520414-perestroyka2.html> ; <http://www.mk.ru/politics/article/2010/08/11/522498-perestroyka2.html>. Porównał modernizację Miedwiediewa do "przyspieszenia"-uskorenje, (wczesnego okresu Gorbaczowa). Zobacz też Gordon M. Hahn, *'Medvedev, Putin, and Perestroika 2.0'*, Demokratizatsia, Vol. 18, No. 3, Summer 2010, pp. 228-259.

ogłosił dziesięć drobnych zmian politycznych, które zwiększyłyby stopień reprezentatywności w systemie politycznym³³⁵. Zmiany te to:

1. Gwarancje dla wyborców, którzy głosują na tak zwane małe partie. Strony, które mają otrzymanych od 5-7% głosów może otrzymać jedno lub dwa mandaty w Dumie.

2. Nominacje szefów organów wykonawczych w regionach mogłyby być dokonywane tylko przez partie, które uzyskały największą liczbę głosów w wyborach regionalnych,

3. Należy uchylić się od obowiązku zapewnienia sumy pieniędzy jako zabezpieczenia do wyborów na wszystkich szczeblach. Powiedział, że powinno się stopniowo zmniejszać liczbę podpisów wyborców, które muszą być zebrane w celu uczestnictwa w wyborach do Dumy.

4. Rada Federacji powinna składać się wyłącznie z osób wybranych do Rady w wyborach reprezentacyjnych a zespoły i zastępcy samorządowych jednostek samorządu terytorialnego regionu powinny ściśle z nimi współpracować.

5. Należy stopniowo zmniejszać minimalną liczbę wymaganych członków do rejestracji nowej partii politycznej.

6. Należy wprowadzić poprawki do prawa dotyczące partii politycznych, które pociągają za sobą obowiązek co obniża kierownictwo partii, tak aby jedna i ta sama osoba nie mogła zajmować funkcji lidera w partii dłużej niż ustalona kadencja.

7. Przedstawicielskie organy samorządu terytorialnego powinny mieć możliwość bardziej skutecznej kontroli i, w razie konieczności, nawet wyeliminowania ze stanowiska szefów gmin.

8. Należy podjąć dodatkowe działania, aby zachęcić organizacje pozarządowe i Radę Publiczną aby w większym stopniu zaangażowała się w proces legislacyjny.

9. Partie parlamentarne powinny mieć wyraźne gwarancje, że ich prace będą objęte wsparciem mediów państwowych.

³³⁵ Dmitrij Miedwiediew *Przesłanie państwa do Zgromadzenia Federalnego 5 listopada 2008 r.* <http://eng.kremlin.ru/transcripts/296> Dostęp 07.10.2010

10. Wolność słowa powinna być wspierana innowacjami technologicznymi. Wolność należy rozszerzyć na przestrzeń internetową i cyfrową telewizję.

Dodatkowe propozycje poprawy udziału politycznego i reprezentacji regionalnych instytucji politycznych zostały przedstawione przez Miedwiediewa w jego drugim wystąpieniu w listopadzie 2009 roku. Na posiedzeniu Rady Stanu w styczniu 2010 roku Putin zauważył, że wprowadzono system na wniosek prezydenta, w ramach którego rząd musi zgłosić swoje sprawozdanie do parlamentu³³⁶. Zmiany te są wyraźnie ograniczone w naturze, ale mogą być zwiastunem dalszych, głębszych zmian. Wystąpienia Miedwiediewa na początku 2008 roku wskazują na zainteresowanie rozwojem społeczeństwa obywatelskiego, rządów prawa i pluralizmu politycznego³³⁷. Jego przemyślenia zostały poruszone w przemówieniach, które wygłosił w Jarosławiu na Światowym Forum Bezpieczeństwa "Nowoczesne państwo: standardy demokracji i kryteria skuteczności" we wrześniu 2009 roku³³⁸. W przemówieniu, które przedstawił we wrześniu 2010 roku, Miedwiediew nakreślił, co uważa za pięć podstawowych kryteriów systemu demokratycznego. Skomentował, że: „Znamy inne czasy, podobnie jak prawie wszystkie inne kraje. Być może to prawda, że w Rosji takie czasy niedawno się skończyły. Dla wielu zagranicznych przedstawicieli tutaj, takie czasy były już dawno temu. Kiedy dziś spotkałem się z analitykami politycznymi, powiedziałem im, że w tym względzie nasz kraj jest wyjątkowy. Mieliśmy stulecia, w rzeczywistości milenium, niedemokratycznego rozwoju. Nasza demokracja ma zaledwie dwadzieścia lat. To jest powód niektórych problemów, całkiem znaczących, a tym samym znaczących dla naszego kraju i świata”. W artykule "Przekaż Rosję!", opublikowanym w Gazecie we wrześniu 2009 roku, zauważył, że demokratyczne instytucje Rosji są dalekie od ideału, społeczeństwo obywatelskie było słabe, a poziom samorządu był również niski³³⁹. W tym artykule opisał systemy polityczne istniejącymi w krajach zachodnich i stwierdził, że dopiero w 2009 roku Federacja Rosyjska podjęła próbę

³³⁶ Rossiya 24, 22 Stycznia 2010. From BBCM.

³³⁷ Zobacz *przemówienia wygłoszone na Drugim Ogólnorosyjskim Forum Obywatelskim 22 Stycznia 2008* http://www.medvedev2008.ru/english_2008_01_22.htm, The Association of Russian Lawyers 29 January 2008 http://www.medvedev2008.ru/english_2008_01_29.htm, The Krasnoyarsk Economic Forum 15 February 2008 http://www.medvedev2008.ru/english_2008_02_15.htm. Dostęp 410.2010

³³⁸ Dmitrij Miedwiediew na międzynarodowej konferencji "Nowoczesne państwo i globalne bezpieczeństwo", Jarosław, 14 września 2009 r.

http://www.norway.mid.ru/news_fp/news_fp_139_eng.html Sesja plenarna Globalnego Forum Politycznego "Nowoczesne państwo: standardy demokracji i kryteria wydajności", 10 września 2010 r., Jarosław <http://eng.kremlin.ru/transcripts/928>. Dostęp 07.10.2010.

³³⁹ Dmitrij Miedwiediew, 'Russia Forward!', Gazeta, 10 Września 2009.

http://www.gazeta.ru/comments/2009/09/10_a_3258568.shtml Accessed 7 October 2001.

stworzenia takich systemów. Odwołał się do działań, które zapowiedział w swoim przemówieniu w listopadzie 2008 roku na temat państwa narodowego, jako pierwszych kroków, jakie podjęto w celu opracowania bardziej demokratycznego systemu. Przyznał, że postęp jest powolny, ale ostrzegł, że próby przyspieszenia tempa zmian będą destabilizować i mogą doprowadzić do upadku. Jednym z jego głównych zagadnień jest potrzeba rozwoju demokratycznej kultury politycznej, którą uznaje za długoterminowe³⁴⁰. Jego twierdzenie, że w Federacji Rosyjskiej rozpoczęło się w 2009 roku obieranie kierunku w celu utworzenia systemu demokratycznego, może być uważane jako domniemana krytyka prezydentury Putina. W grudniu 1984 roku Michaił Gorbaczow skomentował, że tylko wysoko rozwinięta gospodarka pozwoliłaby Związkowi Radzieckiemu wejść w nowe tysiąclecie w sposób nacechowany wielką i kwitnącą mocą³⁴¹. ZSRR przestał istnieć osiem lat przed styczniem 2000 roku, a Federacja Rosyjska ledwie co weszła w nowe milenium. Dziesięć lat później było jasne, że osiągnięto niewielki postęp w tworzeniu zaawansowanej gospodarki opartej na zaawansowanych technologiach. Reforma polityczna wypowiedziana przez Miedwiediewa i innych jest uważana przez rosyjskie przywództwo w ramach procesu modernizacji, który stał się przewodnim motywem prezydentury Miedwiediewa od 2009 roku. Proces ten nie ogranicza się jedynie do sfery politycznej, a także koncentruje się na gospodarczych, naukowych - modernizacja techniczna i społeczna. W maju 2009 roku Miedwiediew ogłosił, że zostanie utworzona komisja ds. Modernizacji i rozwoju technologicznego gospodarki. Przewodniczył swoim pierwszym spotkaniu w czerwcu 2010 roku. Nakaz modernizacji wynika głównie z zaniepokojenia lidera rosyjskiego, że gospodarka jest zbyt uzależniona od produkcji surowców. W odpowiedzi na przywódców frakcji Dumy w sierpniu 2009 roku, Miedwiediew przedstawił następujący komentarz na temat faktu, że gospodarka opiera się na surowcach: „Nie możemy tak dalej. To jest impas. Kryzys doprowadził nas do sytuacji, w której musimy podjąć decyzję o zmianie struktury gospodarki. Inaczej nasza gospodarka nie ma

³⁴⁰ Alexander Lukin, 'Russia's New Authoritarianism and the Post-Soviet Political Ideal', *Post-Soviet Affairs*, Vol. 25, no. 1, January-March 2009, pp.66-92, twierdzi, że współczesna rosyjska kultura polityczna jest nadal wysoce autorytarna. Cytuje Richarda Rose'a: "Systematyczna analiza kolejnych rosyjskich kohort wiekowych wskazuje, że chociaż istnieje niewielka tendencja do różnic między grupami wiekowymi, istnieje ciągle gotowość do tego, by wszystkie pokolenia reagowały w taki sam sposób na rozwój polityczny i gospodarczy." Richard Rose "Czy Rosja staje się normalnym społeczeństwem", *Demokratizatsiya* 16, 1, Winter 2008, s. 75-86. Lukin podkreśla, że zmiana kultury politycznej to powolny proces.

³⁴¹ Michaił S. Gorbachow, *Selected Speeches and Articles*, Vol.2, Moscow, Politizdat, p.86; Pravda, 11 December 1984.

przyszłości³⁴².” Doradca w kwestiach ekonomicznych prezydenta Miedwiediewa, Arkadij Dworkowicz, również przemówił w kwietniu 2009 roku. Skomentował, że: „Przeważająca część gospodarki rosyjskiej jest tak nieskuteczna, że nie ma szans przetrwania w nadchodzącej dekadzie (...) Konieczne jest stworzenie nowych skutecznych rodzajów produkcji i technologii oraz wsparcie dla starszych nieskutecznych producentów, co można zrobić tylko w krótkim czasie ale dać pieniądze wyłącznie na stworzenie nowych efektywnych niszy w gospodarce³⁴³. Podczas gdy w ostatnich miesiącach 2008 roku, gdy globalny kryzys finansowy stał się bardzo dotkliwy, sytuacja rosyjskiej gospodarki została opanowana przez polityczne przywództwo, oświadczenia przedstawione przez Miedwiediewa i Dworkowicza w 2009 roku znacznie przekraczają inne oceny przeprowadzone przez członków rosyjskiej elity rządzącej. Niezależnie od tego, wypowiedzi Miedwiediewa na temat niepowodzenia Rosji w dywersyfikacji gospodarki i rozwoju konkurencyjnego sektora *high-tech*, oraz ograniczenia zależności od eksportu surowców, nie są nowe. Już w marcu 2005 roku ówczesny premier Michaił Fradkow ostrzegł o zależności gospodarki z eksportem surowców³⁴⁴. W październiku 2007 roku wicepremier Siergiej Iwanow ostrzegł również przed niebezpieczeństwem załamania się wewnętrznego systemu, gdyby gospodarka pozostała zależna od eksportu surowców. Stwierdził: „Wcześniej czy później nadejdzie czas, kiedy ich zasoby spadną, a gospodarka oparta na surowcach po prostu się załamie; abyśmy nie znaleźli się pod gruzami, musimy teraz podjąć konkretne kroki zmierzające do dywersyfikacji gospodarki, zbudowania nowoczesnej gospodarki opartej na innowacjach, która nie będzie napędzana tempem rozwoju zasobów naturalnych, ale pomysłów, wynalazków i możliwości ich wdrożenia w konkretnym konkurencyjnym produkcie”³⁴⁵. Zależność gospodarki od produkcji surowców została szczegółowo przeanalizowana przez Miedwiediewa w artykule "Do przodu Rosjo!" We wrześniu 2009 roku Miedwiediew powiedział: „Dwadzieścia lat burzliwych reform nie uratowało naszego kraju z upokarzającej zależności od surowców. Nasza obecna gospodarka wyciągnęła z sowieckiego ciężką wadę - w znacznym stopniu ignoruje wymagania jednostki. Krajowy biznes z kilkoma wyjątkami nie tworzy ani nie kreuje dla ludzi niezbędnych rzeczy i technologii. Handluje się tym,

³⁴² *Dmitry Medvedev meets the leaders of Duma factions 10 August 2009*
http://archive.kremlin.ru/appears/2009/08/10/1621_type63376_220700.shtml Accessed 7 October 2010.

³⁴³ Vesti TV, 8 April 2009. From BBCM.

³⁴⁴ Ren TV, 29 March 2005. From BBCM.

³⁴⁵ ITAR-TASS, 30 October 2007. From BBCM.

czego nie jest się w stanie wytworzyć - materiałami lub importowanymi towarami. Głównymi produktami wytworzonymi w Rosji są wyroby przemysłowe odznaczające się bardzo niską konkurencyjnością³⁴⁶. Jest to bardzo poważna krytyka, a następnie w październiku 2009 roku z uwagi na fakt, że nie był zainteresowany wysokimi cenami ropy naftowej, ponieważ usuwał motywację do przeprowadzenia reform strukturalnych gospodarki. Stwierdził: „W ciągu ostatnich 10 lat nie zrobiliśmy niczego, aby dokonać zmian strukturalnych w gospodarce, ponieważ poziom cen ropy naftowej wzrastał coraz bardziej. To łatwe do wyjaśnienia: jeśli kosztuje 120 dolarów teraz, jutro będzie kosztować jeszcze więcej. Cena została już przewidziana na 200 dolarów, ale wtedy nastąpiła katastrofa, a my byliśmy bardziej narażeni na to niż inne kraje, ponieważ przede wszystkim jesteśmy krajem zorientowanym na eksport, ale w dużym stopniu nasz eksport jest monoeksportowy - dostarczamy produkty do przeróbki ropy naftowej i ropy naftowej”³⁴⁷. Jego komentarze, że nic nie zostało zrobione w ciągu ostatnich dziesięciu lat, aby dokonać zmian strukturalnych w gospodarce, wydaje się być kolejną domniemaną krytyką Putina. W sierpniu 1999 roku Putin został mianowany premierem, a od 31 grudnia 1999 roku pełnił obowiązki rezydenta, a następnie prezydenta w 2000 roku dlatego też, jeśli ktoś był odpowiedzialny za gospodarkę w latach 1999-2009, to w dużym stopniu Putin. Po rozmowie o gospodarce, która nie ma przyszłości w sierpniu 2009 roku, Miedwiediew kontynuował ostre ostrzeżenia. W swoim oświadczeniu w listopadzie 2009 roku stwierdził: „Dopóki ceny ropy rosły bardzo mocno, prawie wszyscy z nas, aby być uczciwymi, żyli w złudzeniu, że reformy strukturalne mogą poczekać, a tym, co teraz ważne, było maksymalne wykorzystanie wysokich cen. Priorytetem było wyprzedzenie starej gospodarki surowcowej, a opracowanie unikalnej technologii i innowacyjnych produktów było przedmiotem tylko przypadkowych indywidualnych decyzji. Ale nie możemy już dłużej tak postępować. Musimy rozpocząć modernizację i unowocześnienie technologiczne całego sektora przemysłowego. Widzę to jako kwestię przetrwania naszego kraju we współczesnym świecie”³⁴⁸. Nieco niepokojące było stwierdzenie z maja 2009 roku, że pesymistycznie ocenia gospodarkę innowacyjną w Rosji³⁴⁹. We wrześniu 2010 roku Wiceminister

³⁴⁶ Dmitry Medvedev, Gazeta, 10 Września 2009.

http://www.gazeta.ru/comments/2009/09/10_a_3258568.shtml Dostęp 7.10.2010.

³⁴⁷ ITAR-TASS 2 October 2009. From BBCM.

³⁴⁸ Dmitry Medvedev *State of the Nation Address to the Federal Assembly 12 November 2009* <http://eng.kremlin.ru/transcripts/297> Accessed 7 October 2010.

³⁴⁹ ITAR-TASS 27 May 2009. From BBCM. Miedwiediew powiedział: "Musimy dokonać ogromnego wysiłku, aby zmienić zarzewiały mechanizm gospodarki w kierunku innowacji ... Nie jestem

rozwoju gospodarczego Andriej Klepacz powiedział, że surowce pozostaną kluczowym fundamentem rosyjskiego eksportu na najbliższą dziesięć lat³⁵⁰. Mówił o tym Miedwiediew w październiku 2009 roku, że potrzeba dziesięciu czy piętnastu lat na budowanie prawdziwie konkurencyjnej gospodarki³⁵¹. Na pierwszym posiedzeniu prezydenckiej komisji ds. Modernizacji i rozwoju technologicznego gospodarki w czerwcu 2009 roku Powołano grupy robocze obejmujące pięć obszarów: 1) efektywność energetyczna i oszczędność energii, w tym rozwój nowych rodzajów paliw; 2) technologia jądrowa; 3) Technologie kosmiczne, w szczególności dotyczące telekomunikacji, w tym GLONASS oraz programy rozwoju infrastruktury naziemnej; 4) technologia medyczna, przede wszystkim sprzęt diagnostyczny, a także leki; 5) strategiczna technologia informacyjna, w tym tworzenie superkomputerów i rozwój oprogramowania.

szczególnie optymistyczna (co do sytuacji z postępem innowacyjnej gospodarki), można powiedzieć, że jestem dość pesymistyczna, ponieważ niewiele osiągnięto w ostatnich latach, a wszystkie koła poruszają się powoli. "

³⁵⁰ ITAR-TASS 14 September 2010. From BBCM.

³⁵¹ Channel One TV, 11 October 2009. Zobacz też http://media.kremlin.ru/2009_10_11_01e_01.wmv Dostęp 7.10.2009.

III. POLITYKA ENERGETYCZNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC REPUBLIKI BIAŁORUŚ.

1. GEOPOLITYCZNE UWARUNKOWANIA SEKTORA GOSPODARCZEGO I ENERGETYCZNEGO REPUBLIKI BIAŁORUŚ

Republika Białorusi jako państwo należące w przeszłości do Związku Radzieckiego odzyskując niepodległość po jego upadku w znacznym stopniu pozostało zależne od Federacji Rosyjskiej. Należy zaznaczyć, że powiązania i wzajemne relacje pomiędzy władzami Białorusi i Federacji Rosyjskiej są na tle innych państwa, byłych republik radzieckich, zdecydowanie silniejsze. Jako argument potwierdzający poziom relacji jest istniejąca pomiędzy stronami, podpisana w 1999 roku umowa na mocy której utworzony został Związek Białorusi i Rosji. Jako cel nadrzędny Związku wskazuje się ścisłą integrację państwa na wielu płaszczyznach. Pomimo początkowego uniezależnienia i konieczności odnalezienia własnego miejsca po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich polityka realizowana przez prezydenta Aleksandra Łukaszenkę była nakierowywana przez Federację Rosyjską na reintegrację. Co więcej, polityka prowadzona przez prezydenta popierana była przez większą część społeczeństwa. Jako fundament związku obu państw wskazuje się kooperację na gruncie gospodarczym, naturalnym uzupełnieniem jest również integracja polityczna, która może również okazać się niezwykle cenna.

21 lutego 1995 roku w Mińsku podpisana została umowa o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy pomiędzy Białorusią i Federacją Rosyjską która obowiązywać miała przez okres 10 lat. Jako kolejny sukces w obustronnych relacjach należy wymienić podpisanie 2 kwietnia 1996 roku Umowy o powstaniu Stowarzyszenia Rosji i Białorusi³⁵². Należy wskazać, że działania zakładające ścisłą integrację i współpracę, zarówno w swojej formie jak i treści, miały charakter deklaracyjny, co nie przekładało się na realne potrzeb gospodarek obu państw ani potrzebom rzeczywistego wymiaru integracji pomiędzy nimi. W nawiązaniu do pewnych widocznych niedociągnięć i niedopasowań porozumienia wobec realnych potrzeb doszło do kolejnego kroku na

³⁵² Umowa została podpisana w Moskwie.

drodze ku integracji w ramach którego podpisana została „Umowa o Związku Białorusi i Rosji”, podpisana przez Aleksandra Łukaszenkę i Borysa Jelcyna w Moskwie 2 kwietnia 1997 roku³⁵³. Miesiąc później, w maju 1997 roku podpisano „Statut Związku”, kolejny rok przyniósł podpisanie kolejnego porozumienia, „Deklaracji w sprawie przyszłości unii Białorusi i Rosji”³⁵⁴. W roku 1999 na mocy podpisywanych wcześniej porozumień i umów powstało Państwo Związkowe Białorusi i Rosji. Jako niezwykle ważny krok w drodze do działań integracyjnych należy wspomnieć opracowanie projektu Aktu Konstytucyjnego, który uzyskał aprobatę stron i zatwierdzony został przez wspólną białorusko-rosyjską komisję, którego zapisy kształtowały i ustalały zasady istnienia i funkcjonowania państwa związkowego³⁵⁵. Relacje pomiędzy Białorusią i Federacją Rosyjską jako wyróżniające się w porównaniu z innymi republikami postradzieckimi, sprzyjały procesowi umacniania się oraz rozwoju zarówno systemu gospodarczego funkcjonującego na Białorusi ale również i władzy prezydenta Aleksandra Łukaszenki³⁵⁶. Wartym odnotowania jest również fakt powstania w 2000 roku Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej. Tak bliskie zacieśnianie współpracy oraz integracja niespotykana w innych przypadkach zaczęło przekładać się na powstanie relacji określanych w literaturze przedmiotu jako „wyjątkowe” zarówno w sferze gospodarczej, jak i konkretniej w sferze związanej z polityką energetyczną. Federacja Rosyjska realizowała politykę zachęty i uzależnienia poprzez realne subsydia udzielane Białorusi przez wiele lat, co prowadziło do sztucznego i nierzeczywistego poziomu funkcjonowania gospodarki państwa. Realne, bardzo złe wyniki ekonomiczne gospodarki kompensowane były przy pomocy wsparcia sektora energetycznego przez Federację Rosyjską.. Jako jeden z przykładów wspomnianego powyżej działania były ustępstwa strony rosyjskiej, które skutkowały ustaleniem niezwykle korzystnych dla

³⁵³ В. Петров, *Россия в XXI веке*, Москва 2001, s. 175-176.

³⁵⁴ Декларация о дальнейшем единении России и Беларуси, Сайт Предпринимательское право, 25.12.2008, http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocmnID_63456html, (03.12.2011). Deklaracja podpisana przez przedstawicieli Federacji Rosyjskiej i Białorusi 25 grudnia 1998 roku.

³⁵⁵ М. Бигдай, О. Богущкий, И. Болотин и др., *Белорусский ежегодник 2003*, Вильнюс 2004, s. 96.

³⁵⁶ Podejmując kwestie związane z prezydenturą Aleksandra Łukaszenki należy zaznaczyć, że abstrahując od obustronnej woli integracji i jednoczenia nie bez znaczenia są opinie zgodne z którymi deklaracje integracji ze strony Republiki Białoruś należało traktować bardziej jako propagandowe hasła nie mające pokrycia w rzeczywistości niż realne działanie, jako utylitarne i wykorzystywane w głównej mierze w cel przetrwania prezydent Łukaszenki przy władzy oraz na zajmowanym przez niego stanowisku. Dodatkowo deklaracje nakierowane były na osiągnięcie korzyści w postaci uzyskania poparcia Federacji Rosyjskiej zarówno na gruncie politycznym, jak i gospodarczym. Zobacz K. Marzęda, *Pozycja ekonomiczna Białorusi* [w:] I. Topolski (red.), *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2009, s. 148. Zobacz również J. Gordziejew, *Stosunki białorusko-rosyjskie (1991-2008)*, [w:] L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.), *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*, Kraków 2010, s. 232.

strony białoruskiej form rozliczeń za dostarczane surowce naturalne. Pomimo ogromnych postępów w ramach procesu integracyjnego pomiędzy stronami proces trwający od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku zaczął hamować wraz z nastaniem nowego milenium. Inicjatywa, które starano się urzeczywistnić w postaci Związku Białorusi i Rosji pomimo zacieśnienia relacji nie we wszystkich aspektach wypełniła pokładane w niej nadzieje. Nie doszło do realizacji koncepcji wprowadzenia wspólnej waluty, dodatkowo sytuację komplikował fakt, że Federacja Rosyjska jako wprawny strateg dokonywała kilkakrotnie dość silnego zdystansowania wobec partnera³⁵⁷. Przyjmując jednak próbę bezstronnego osądu relacji bilateralnych, które pomimo pojawiających się rozdzźwięków i nieporozumień w sposób ciągły prowadziły do zacieśniania relacji i współpracy, forma współpracy jaka została wybrana wydaje się być najbardziej odpowiadającą potrzebom oraz wyzwaniom stojącym w tle. Niezwykle ważnym osiągnięciem było połączenie w ramach Unii Celnej Federacji Rosyjskiej, Kazachstanu oraz Republiki Białoruś, do czego doszło w listopadzie 2009 roku. Co więcej, w październiku 2011 roku premier Federacji Rosyjskiej Władimir Putin wspominał o dążeniach Rosjan do powstania Unii Eurazjatyckiej, która miała bazować na rozwiązaniach Unii Celnej. Coraz większa uwaga była kierowana również w stronę pojawiających się koncepcji zakładających możliwość realnego zjednoczenia Federacji Rosyjskiej z Republiką Białoruś³⁵⁸. Współpraca pomiędzy państwami, która zaowocowała powstaniem Unii Celnej sięga genezą do połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy to nowoniezależne państwa rozpoczynały etap poszukiwania możliwości zjednoczenia w ramach wielonarodowych struktur w celu ułatwienia realizacji interesów gospodarczych, czy politycznych. Niewątpliwie pomocna była struktura służąca jako Wspólnota Niepodległych Państw. Jako pierwszy dokument, w którym zobowiązano się do utworzenia unii celnej wskazywany jest podpisany przez Federację Rosyjską i Republikę Białoruś dokument o utworzeniu unii celnej ze stycznia 1995 roku. Początkowo dwustronne porozumienie przyciągnęło kolejne dwa państwa aspirujące do miana członka wspólnoty, były nimi Kazachstan oraz Kirgistan. Należy wskazać, że inicjatywa okazała się jak na owe czasy zbyt ambitna aby mogła w pełni i realnie funkcjonować. Wspomniane wyżej cztery państwa zdecydowały o podpisaniu 1 stycznia 1999 roku układu o unii celnej oraz wspólnej przestrzeni gospodarczej przy

³⁵⁷ A. Stępień-Kuczyńska, *Rosja – wybór drogi*, [w:] A. Stępień Kuczyńska, T. Jałmużna (red.), *Dialog europejski Zachód – Wschód*, Toruń 2006, s. 238-239.

³⁵⁸ Informacje o możliwości rozpatrywania rozwiązania w przyszłości pojawiły się w 2011 roku w wypowiedzi Władimira Putina.

czym warto zaznaczyć, że owa unia zastąpiona została przez Euroazjatycką Unię Gospodarczą³⁵⁹. Pomimo pojawiających się trudności koncepcja powołania do życia unii celnej nie została jednak ostatecznie porzucona. W październiku 2007 roku podpisany został dokument powołujący do życia wspomnianą strukturę, którego sygnatariuszami były Białoruś, Federacja Rosyjska oraz Kazachstan. Idea powstania Unii Celnej związana była z koniecznością przewycięzania wielu przeszkód pojawiających się na drodze do realizacji projektu. Jako jeden z przykładów należy wskazać zastrzeżenia Białorusi związane z jej postulatem obniżenia lub usunięcia cel eksportowych nakładanych na reeksportowaną przez nią ropę naftową. Białoruś postulowała dopuszczenie możliwości sprzedaży części paliwa otrzymywanego bezpłatnie z Federacji Rosyjskiej do państw trzecich wraz z obniżeniem poziomu cel eksportowych dla dalszych odbiorców. W związku z nieobecnością premiera Białorusi, Siergieja Siderskiego, szefowie rządów Federacji Rosyjskiej oraz Kazachstanu podjęli decyzję o podjęciu rozmów dwustronnych. Skutkiem prowadzonych rozmów było podpisanie wielu poprawek i porozumień, które zakończyło się formalnym wprowadzeniem w życie unii celnej we wcześniej zakładanym terminie 1 lipca 2010 roku. Aleksander Łukaszenka w obliczu podpisanego porozumienia oświadczył w czerwcu 2010 roku, że Białoruś nie zgadza się ze wszystkimi wprowadzonymi poprawkami, jednak na podstawie osiągniętego dwustronnego porozumienia Republika Białoruś przyłączy się do Unii Celnej tworząc w ten sposób porozumienie trójstronne wchodzące w życie 1 lipca 2010 roku³⁶⁰. Przystąpienie do struktur unii celnej związane z pogłębioną integracją gospodarek państw stron porozumienia stwarzało dla Białorusi szanse na bezpłatny eksport oraz zbyt towarów na rynek Federacji Rosyjskiej, jednak wiązało się też z pewnymi zagrożeniami. Jako bardzo ważny aspekt sytuacji należy wskazać konieczność dostosowania i podwyższenie stawek celnych dla produktów importowanych spoza obszaru Unii Celnej³⁶¹. Jako źródła braku porozumienia

³⁵⁹ T. Hadam (opr.), *Unia Celna Rosji, Kazachstanu i Białorusi*, strona Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej w Sankt Petersburgu.

³⁶⁰ Ibidem.

³⁶¹ K. Kłysiński, W. Konończuk, *Łukaszenka przed wyborem: reformy albo ustępstwa wobec Rosji*, „Komentarze OSW”, Zgodnie z opiniami rosyjskich a także białoruskich specjalistów powołanie Unii Celnej miało być procesem bardzo korzystnym dla Białorusi, w pierwszej kolejności wymieniano korzyści dla samochodowej gałęzi przemysłu, który był konkurencyjny na rynku rosyjskim zdaniem ekspertów z Ośrodka Studiów Wschodnich na podstawie analiz przeprowadzonych Republika Białoruś nie odnieść tak wyraźnych korzyści poprzez wstąpienie do struktury ze względu na narażenie się na ogromny napływ towarów importowanych z Federacji Rosyjskiej. Jako główne cele przystąpienia Republiki Białoruś do porozumienia wskazuje się interes Aleksandra Łukaszenki zakładający obniżenie

między Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś wskazuje się rozbieżne dążenia związane ze stawkami celnymi.

Władze Republiki Białoruś kierują się w prowadzonej przez siebie polityce świadomością konieczności umiejętnego poruszania się pomiędzy strukturami Unii Europejskiej a Federacją Rosyjską, zważywszy na wielowymiarowy i wieloaspektowy zakres tych relacji. Prezydent Łukaszenka posługuje się elementem świadomości Rosjan, który zakłada pewne wbudowanie gospodarki białoruskiej w organizm rosyjski od czasów Związku Radzieckiego. Republika Białoruś nie pozostawiała bez znaczenia konieczności przyciągnięcia inwestorów zagranicznych oraz poprawy warunków inwestowania na rynku białoruskim na podstawie czego zainicjowano w 2007 roku intensywne działania mające na celu liberalizację zasad panujących na rynku. Należy zaznaczyć, że zmiany, jakie wprowadzono na podstawie działań liberalizacyjnych miały faktyczne przełożenie na wzrost poziomu łatwości prowadzenia działalności gospodarczej, z drugiej strony dotyczyły one jedynie wąskiego zakresu sektora oraz były ściśle skonkretyzowane przez co miały ograniczony zakres. Jednym z najważniejszych filarów gospodarki białoruskiej są inwestycje zagraniczne oraz szereg kredytów udzielanych przez instytucje międzynarodowe. Negatywnym aspektem inwestycji i kredytów zagranicznych jest ogromna wrażliwość gospodarki w okresie obniżenia koniunktury, co było szczególnie widoczne w okresie recesji od jesieni 2008 roku. W obliczu walki z osłabieniem gospodarki, która i tak nie funkcjonuje samodzielnie, władze państwowe posiadając przypadłość związaną z poprzednim systemem politycznym i gospodarczym, zdawały się sięgać po metody znane z systemu nakazowo rozdzielczego³⁶². Polityka oparta na nieustannym manewrowaniu pomiędzy Federacją Rosyjską a Unią Europejską okazywała się skuteczna przez wiele lat, co ważne pogorszenie relacji z jednym z ośrodków skutkowało automatycznym ociepleniem stosunków z drugim podmiotem. Do ważnego przełomu doszło jesienią 2008 roku, kiedy to władze Republiki Białoruś po wznowieniu dialogu z Unią Europejską dokonały modyfikacji prowadzonej od lat polityki w celu budowy dobrych relacji z obiema stronami jednocześnie³⁶³. Działania władz białoruskich były bardzo

cen na importowany gaz ziemny i ropę naftową w zamian za przystąpienie do struktury, oraz utrzymanie ceł na ropę naftową dla Białorusi na niezmienionym poziomie.

³⁶² A. Kłysiński, M. Wierzbowska-Miazga, *Zmiany w białoruskich elitach politycznych, gospodarce i społeczeństwie. Pozory i rzeczywistość*, „Prace OSW 2009”, nr 30, Warszawa 2009. s. 5 <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2009-06-15/zmiany-w-bialoruskich-elitach-politycznych-gospodarce-i>. 29.08.2015.

³⁶³ Mianem stron określa się Unię Europejską i Federację Rosyjską.

umiejętnie nakierowane na dobrą współpracę z Federacją Rosyjską, czego korzyści będą widoczne we wsparciu współpracy obronnej, tranzycie surowców i towarów oraz rezygnacją z aspirowania do przynależności do struktur europejskich. W odniesieniu do Unii Europejskiej oczekiwano wsparcia dla państwa w imię wzmocnienia niezależności od Federacji Rosyjskiej oraz rozwoju kooperacji na gruncie gospodarczym. Poprzez prowadzenie polityki stonowanego dystansowania się od obu stron przy jednoczesnym konfliktowaniu ich ze sobą prezydent Łukaszenka osiągał znaczne korzyści bez konieczności czynienia zasadniczych ustępstw wobec którejś ze stron, co ograniczałoby jego władzę³⁶⁴. Władze Białorusi opierały poziom życia w państwie na dostawach taniej energii z Federacji Rosyjskiej oraz zapewniania sobie w ramach Unii Celnej niezwykle dużego rynku zbytu dla towarów produkowanych przez rodzimy przemysł³⁶⁵. Stabilizacji i umocnieniu władzy Aleksandra Łukaszenki w pierwszej dekadzie XXI wieku sprzyjała tendencja wzrostowa gospodarki, przełożyło się również na śmielsze poczynania prezydenta w relacjach z Federacją Rosyjską³⁶⁶. Niezwykle ważnym aspektem stosunków białorusko-rosyjskich od wielu lat pozostaje kwestia związana z sektorem energetycznym, zwłaszcza dostawami gazu ziemnego dla Białorusi. Gaz ziemny i kwestie związane z jego dostawą mają dla Republiki Białoruś znaczenie strategiczne, pomimo niższego niż w przypadku ropy naftowej ekwiwalentu energetycznego³⁶⁷. Jako jedno z najważniejszych uwarunkowań bezpieczeństwa energetycznego państwa wskazuje się te związane z położeniem geograficznym Republiki Białoruś. „(...) Gazociąg Północny będzie śmiertelnie groźny przede wszystkim dla Białorusi, kraju bez dostępu do morza, a więc i możliwości posiadania terminalu LNG. Gazowy szantaż w dużo większym stopniu niż jakikolwiek inny może rzucić Mińsk na kolana ...”³⁶⁸. tak wysoki poziom uzależnienia Republiki Białoruś od dostaw zewnętrznych powodowany jest bardzo niewielkimi zasobami własnymi surowca na terytorium państwa a także specyficzne dla gospodarki białoruskiej uzależnienie strategicznych i kluczowych sektorów gospodarki państwa od ulgowych

³⁶⁴ K. Kłysiński, *Aleksandra Łukaszenki gra w dwa ognie*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3-4/2010.

³⁶⁵ K. Pilawski, *Więcej gazu ...* Wartym uwagi jest fakt, że pomimo wielu nieprawidłowości i niesmagań gospodarki białoruskiej cieszy się ona relatywnie dużym zainteresowaniem inwestorów zagranicznych. Inwestycje zagraniczne o charakterze bezpośrednim wyniosły w 2002 roku 700 mln USD. Cześć pozyskiwanych środków przekazywana jest na uregulowanie zadłużenia za dostarczane surowce energetyczne. V. Silitski, *Belarus Economic Status, Why Is Belarus Economy In Urgent Need of Reform?* [w:] R. Wainiene, E. Królikowska, J. Płoskonka, W. Romanow, (red.), *Belarus reform scenarios*, Warsaw 2003, s. 122.

³⁶⁶ Никитенко, *Человеческий потенциал Республики Беларусь*, Минск 2009.

³⁶⁷ М. В. Мясникович, *Республика Беларусь на пути к новой экономике*, Минск, . 184-185.

³⁶⁸ W. Michałowski, *Rury pod ...*, s. 193.

dostaw surowców energetycznych³⁶⁹. Rozwój Republiki Białoruś na gruncie ekonomicznym możliwy był w bardzo dużej mierze dzięki importowi surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej, które przerabiane były w rafineriach białoruskich w Mozyrzu oraz Nowopłocku trafiały na rynki Unii Europejskiej. Ustalone zasady współpracy pomiędzy partnerami były korzystne dla obu stron. Jako potwierdzenie warto wskazać, że w 2004 roku 25% eksportu Republiki Białoruś, która prawie nie posiada złóż surowców naturalnych, przypadało na ropę naftową oraz produkty ropopochodne. Białoruś przez wiele lat importowała znacznie więcej ropy naftowej niż sama konsumowała, dla zobrazowania w 2005 roku import wyniósł 19,2 mln ton a konsumpcja 6,7 mln ton. Gaz ziemny dostarczany dla Białorusi był o wiele tańszy niż surowiec dostarczany dla innych państw członków Wspólnoty Niepodległych Państw, co wskazywało wprost na wyjątkową pozycję, jaką Federacja Rosyjska przypisuje Białorusi. Federacja Rosyjska poprzez akceptację modelu współpracy z Republiką Białoruś dokonała przez to subsydiów na rzecz partnera w kwocie minimum 2,5 mld USD. Warto zwrócić również uwagę, że wysoki procent przetworzonej ropy naftowej oraz produktów ropopochodnych w połączeniu z eksportem do państw Zachodu powoduje wzrastający od lat udział Unii Europejskiej w handlu zagranicznym Republiki Białoruś³⁷⁰. Należy zaznaczyć postępujący wzrost konsumpcji gazu ziemnego przez wszystkie sektory wewnętrzne Republiki Białoruś, z 15, mld m³ w 2001 roku do 19,7 mld m³ w roku 2010³⁷¹. Cena gazu ziemnego dostarczanego dla Białorusi była na tle innych państw niezwykle korzystna, w 2001 roku Białoruś płaciła za gaz 30 USD, odpowiednim ówczesnych 912 rubli rosyjskich, cena była taka sama, za jaką Gazprom dostarczał surowiec dla obwodu smoleńskiego znajdującego się w granicach administracyjnych Federacji Rosyjskiej. Wartość 30 USD oznaczała obniżenie ceny z poziomu 55 USD za każde tys. m³³⁷². Zwrot sytuacji miał miejsce w chwili, kiedy fiaskiem zakończyły się próby przejęcia przez koncerny rosyjskie kontroli nad Biełtransgazem. Niepowodzenie przejęcia było przyczyną podjęcia decyzji o podwyższeniu poziomu cen dla Republiki Białoruś, co stanowiło również kres okresu ogromnych subsydiów dla gospodarki państwa. Co ciekawe władze białoruskie nie

³⁶⁹ *US Energy Information Administration*, <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=BO&trk=m>, <https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=BLR> (15.12.2015)

³⁷⁰ G. Gromadzki, W. Konończuk, L. Wasely, *Białoruś po „wyborach”. Jaka będzie przyszłość reżimu Łukaszenki?* Warszawa 2006, s. 12-14.

³⁷¹ *BP Statistical Review of World Energy*.

³⁷² Mnogość dotacji stosowanych w niektórych sektorach doprowadzała do spadku poziomu cen do wartości 22 USD. M. M. Balmaceda, *Oil, gas ...*, s. 8.

zgodziły się na warunki stawiane przez stronę rosyjską odmawiając podpisania nowej umowy zawierającej wyższe ceny na dostarczane surowce. Gazprom wystosował pod adresem Republiki Białoruś oskarżenia o kradzież gazu transportowanego przez jej terytorium dla odbiorców na Zachodzie. Skutkiem oskarżeń było całkowite wstrzymanie dostaw gazu ziemnego dla Białorusi, które miało miejsce 18 lutego 2004 roku. Ostatecznie porozumienie z Gazpromem zostało podpisane w połowie 2004 roku, jednak znaczenie wstrzymania dostaw było ogromne, zmieniało bowiem całkowicie poziom i znaczenie relacji obustronnych. Cena surowca dostarczanego dla Białorusi określona została na 46,68 USD za każde tys. m³³⁷³. Udział gazu ziemnego w bilansie energetycznym Białorusi był niezwykle wysoki i wynosił 80%. W 2000 roku Białoruś importowała 16,6 mld m³, w roku 2008 było to już 21,5 mld m³. Poziom cen wspomniany wcześniej 46,68 USD za 1000m³ utrzymywał się aż do roku 2007³⁷⁴, kiedy to nastąpił zwrot. 1 stycznia 2007 roku doszło do znacznego wzrostu cen do poziomu 100 USD za 1000m³ surowca. Drugi kwartał 2008 roku przyniósł kolejne podwyżki, tym razem wartość cen określono na poziomie 128 USD za każde 1000m³³⁷⁵.

2. REPUBLIKA BIAŁORUŚ JAKO PAŃSTWO O ZNACZENIU TRANZYTOWYM

Ze względu na geopolityczne położenie pomiędzy Europą Zachodnią a Federacją Rosyjską Republika Białoruś uznawana jest za naturalne połączenie pomiędzy oboma wspomnianymi obszarami stanowiąc państwo tranzytowe. Poprzez terytorium Republiki Białoruś wiedzie najkrótsza i najtańsza droga dla surowców przesyłanych z Federacji Rosyjskiej do Europy Zachodniej oraz Obwodu Kaliningradzkiego³⁷⁶. Na terytorium Republiki Białoruś zlokalizowane są trzy gazociągi tranzytowe oraz system ropociągowy „Przyjaźń”³⁷⁷. Kluczowe znaczenie posiada gazociąg Jamał – Europa Zachodnia, przy pomocy którego osłabiona została pozycja

³⁷³ М. Бигдай, О. Богущкий, В. Вилента и др., *Белорусский ежегодник...*, s. 441.

³⁷⁴ 1,8 mld USD w ujęciu konsumpcji rocznej.

³⁷⁵ A. Wasilewski, *Udział gazu ...*, s. 9-10.

³⁷⁶ Porozumienie w kwestii budowy rurociągu przebiegającego przez terytorium Polski do Obwodu Kaliningradzkiego zostało omówione i zaakceptowane przez Republikę Białoruś oraz Federację Rosyjską już w 1994 roku. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о поставке российского природного газа в Республику Беларусь и создании системы транзитных газопроводов на территории Республики Беларусь* Празовой Департамент Мид России, 05.01.1994, http://www.mid.ruBDOMP/spd_dnsf/0/D2B56913588B8B2D44257AA900294C1A, (07.11.2012).

³⁷⁷ K. Iwańczuk, *Pozycja geopolityczna Białorusi*, [w:] I. Topolski, (red.), *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2009, s. 134.

Ukrainy. Gazociąg Jamał jest tranzytowym, najważniejszym gazociągiem zlokalizowanym na terytorium Białorusi, który nawet w obliczu istnienia gazociągu Północnego utrzymuje swoje strategiczne znaczenie. Zlokalizowanie gazociągu na Białorusi nakierowane było na zmniejszenie roli Ukrainy i osłabienie jej pozycji w regionie pomimo licznych magistral tranzytowych zlokalizowanych na jej terytorium³⁷⁸. Republika Białoruś, podobnie jak wspomniana już Ukraina są dla Federacji Rosyjskiej dwoma najważniejszymi państwami tranzytowymi³⁷⁹. Poprzez terytorium Republiki Białoruś w ujęciu rocznym transportowane jest do państwa Unii Europejskiej 20% rosyjskiego eksportu gazu ziemnego, 30% rosyjskiego eksportu ropy naftowej, oraz 100 mln ton innych ładunków³⁸⁰. Przebiegające przez terytorium Białorusi Gazociąg Jamalski oraz ropociąg „Przyjaźń” są zarówno dla Białorusi, jak i Federacji Rosyjskiej, obiektami o znaczeniu strategicznym, co więcej Federacja Rosyjska nie ma możliwości zastąpienia w pełni magistral zlokalizowanych na terytorium Białorusi przez inne sieci przesyłowe. Dodatkowo Białoruś jest również najważniejszym państwem tranzytowym w drodze do Obwodu Kaliningradzkiego³⁸¹. „(...) Białoruś jest dla Rosji oknem na Europę, a także „punktem dostępu” pomiędzy Kaliningradem i Rosją.”³⁸². „(...) magistrale przesyłowe, dostarczające gaz wydobywany na Syberii, prowadzą na Zachód przez Białoruś (tzw. białoruski korytarz); ma on zaledwie kilkadziesiąt km szerokości, a to z uwagi na istnienie poleskich bagien oraz terenów wojskowych baz i poligonów.”³⁸³. W styczniu 1994 roku pomiędzy Federacją Rosyjską a Republiką Białoruś została podpisana umowa, zgodnie z którą regulowane miały być dostawy rosyjskiego gazu oraz dojsć miało do utworzenia systemu magistral tranzytowych. Strony zobowiązały się do tego, że zapewnią warunki niezbędne do projektowania, budowy oraz eksploatacji rurociągów tranzytowych, przebudowy istniejącej sieci infrastrukturalnej w celu zapewnienia tranzytu rosyjskiego gazu do odbiorców Zachodnich. Podmiotem odpowiedzialnym za projektowanie, budowanie, finansowanie, tłoczenie, podziemne magazyny oraz inne dodatkowe obiekty miał być Gazprom. Zgodnie z podpisanym porozumieniem umowa w artykule 8 stanowiła, że gaz ziemny sprzedany przez

³⁷⁸ Z. Dura, *Rosja – Polska ...*, s. 143.

³⁷⁹ В. Сіліцкі, *Палітычная эканомія беларуска-расійскай інтэграцыі*. [w:] В. Булгакаў (ред.), *Палітычная гісторыя незалежнай Беларусі* Вільня 2006, s. 622.

³⁸⁰ Gaz ziemny – 45 mld m³, ropa naftowa 80 mln ton, 30% transportu do oraz z Federacji Rosyjskiej.

³⁸¹ W. Konończuk, *Trudny „sojusznik”*. *Białoruś w polityce Rosji*. Warszawa 2008, s. 14.

³⁸² Celeste A. Wallander, *Economics and Security in Russia's Foreign Policy and the Implications for Ukraine and Belarus*, [w:] R. Legvold, Celeste L. Wallander (ed.), *Swords and Sustenance: The Economics of Security in Belarus and Ukraine*, Cambridge 2004, s. 83.

³⁸³ W. Michałowski, *Rury pod ...*, s. 77.

Federację Rosyjską dla Republiki Białoruś nie może być odsprzedany stronie trzeciej bez zgody Gazpromu. Białoruś miała zapewnić tranzyt gazu ziemnego bez pobierania opłat tranzytowych oraz wstrzymać się od wszelkich działań mogących utrudnić tranzyt surowca od punktu poboru na granicy białorusko-rosyjskiej aż do punktu poboru zlokalizowanej na granicy białorusko-polskiej³⁸⁴. Na obszarze obejmującym terytorium Republiki Białoruś zlokalizowane są dwa systemy magistral przesyłowych o charakterze tranzytowym obsługiwane przez Gazprom oraz Biełtransgaz. Warto zaznaczyć, że odcinek magistrali Jamał – Europa Zachodnia, przebiegający przez terytorium Białorusi należy do własności sieci infrastrukturalnej Gazpromu³⁸⁵. Wspomniana magistrala przesyłowa wymieniana jest jako strategicznie ważne połączenie nie tylko dla Federacji Rosyjskiej ale również dla Republiki Białoruś, co więcej w wielu wypadkach określana była mianem karty przetargowej w rękach prezydenta Aleksandra Łukaszenki stanowiąc równocześnie swoisty gwarant nieprzerwanych dostaw surowca dla państwa³⁸⁶. Warty odnotowania jest również fakt, że przesyłany przez terytorium Białorusi gaz ziemny stanowił jedynie około 6% zapotrzebowania państw Unii Europejskiej³⁸⁷. Przesył przy pomocy magistral białoruskich zmniejsza się systematycznie, warto zaznaczyć, że niewykorzystany potencjał przesyłowy określany jest na około 30%³⁸⁸. jako kontrastującą ze spadkiem przesyłu interesujący jest fakt, że przesył, jak i zapotrzebowanie systematycznie wzrasta³⁸⁹.

Bardzo ważnym jest fakt, że Europa pozostaje w pozycji klienckiej wobec zaplecza surowcowego Federacji Rosyjskiej, co więcej dla Republiki Białoruś najważniejszym jest fakt połączenia wymienionej zależności z zależnością tranzytową oraz technologiczną Federacji Rosyjskiej od Republiki Białoruś, która utrzymywała się przez bardzo długi czas³⁹⁰. Białoruś pomimo znacznych zmian nadal odgrywa w polityce Federacji Rosyjskiej bardzo ważną rolę wielowątkowego sprzymierzeńca,

³⁸⁴ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о поставке российского природного газа в Республику Беларусь и создании системы транзитных газопроводов на территории Республики Беларусь...*

³⁸⁵ W. Wasilewski, *Udział gazu ...*, s. 10.

³⁸⁶ W. Panuszkin, M. Zygar, *Gazprom ...*, s. 161.

³⁸⁷ Д. Г. Смит. *От каждого газового спора страдают будут русские*, ИноСМИД ® podSL „Der Spiegel”, 24.06.2010, <http://www.inosmi.ru/europe/20100624/160822272.Iilffli> (02.01.2011).

³⁸⁸ A. Wasilewski, *Udział gazu ...*, s. 10.

³⁸⁹ W 2002 roku wysokość tranzytu oscylowała w granicach 27,5 mld m³, w 2003 roku około 33 mld m³, w 2004 roku około 35 mld m³. Л. Зайко, Я. Романчук (red.), *Беларусь: дорога в будущее*, Минск 2005, s. 200.

³⁹⁰ М. Бигдай, О. Богущкий, В. Вилейта и др., *Белорусский ежегодник 2004*, Вильнюс 2005, s.229.

zarówno na gruncie geopolitycznym, polityki propagandowej, militarnej oraz tranzytowej, co jest niezmiernie ważne zwłaszcza wobec cyklicznie powtarzających się sporów i nawracających konfrontacji na gruncie polityki energetycznej z Ukrainą³⁹¹. Postawa Republiki Białoruś spotykała się przez wiele lat ze wsparciem ze strony Federacji Rosyjskiej, co potwierdzać może fakt, o którym wspominał w wypowiedzi ekonomista pracującego w latach 1994-1998 w Centrum Analitycznym Kancelarii Prezydenta Republiki Białoruś, Sierhiej Czała, zgodnie z którą skala ulg oraz dotacji związanych z cenami surowców mineralnych, jakie Białoruś otrzymała od federacji Rosyjskiej na podstawie opinii ekspertów można określać na poziomie około 50 mld USD³⁹². Ważnym postanowieniem na gruncie współpracy w sektorze energetycznym było podpisane w 1996 roku porozumienie związane z bezpłatnym udostępnieniem możliwości użytkowania dwóch białoruskich obiektów telekomunikacyjnych infrastruktury militarnej, za co Federacja Rosyjska zobowiązała się do umorzenia długu naliczanego za dostawy surowców energetycznych dla tego państwa³⁹³. Kolejny raz przy realizacji interesów politycznych Federacja Rosyjska sięgnęła po bardzo ważny instrument w postaci środka nacisku realizowanego przy pomocy zaplecza surowcowego zlokalizowanego na jej terytorium. Wobec problemu tranzytu przez terytorium białoruskie gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej podmiotem o znaczeniu kluczowym jest Bieltransgaz, który został powołany do życia w 1992 roku jako podmiot kontynuujący działania realizowane w poprzednich latach przez Zapadtransgaz działający w ramach zjednoczenia produkcyjnego, oraz posiadający sieć infrastrukturalną służącą do transportu gazu ziemnego na terytorium Białorusi³⁹⁴. W związku ze strategiczną pozycją Bieltransgazu przedstawiciele Federacji Rosyjskiej podejmowali kilkakrotnie próby przejęcia przedsiębiorstwa, które nie przyniosły jednak oczekiwanych rezultatów. Próby zmierzające do przejmowania podmiotów o charakterze strategicznym dotyczą wielu działań strony rosyjskiej nakierowane są na wiele dziedzin gospodarki³⁹⁵. Pierwszy pomysł wykorzystania broni energetycznej

³⁹¹ K. Kłysiński, *Kronika i komentarze. Białoruś*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 5/2009. Patrz również H. Turek, *An Isolated State. How and Why Has Belarusian Foreign Policy Been Constrained in The Years 1991-2009?* London 2009, s. 27.

³⁹² A. Barcewicz, *Czy Rosja wybawi Białoruś od Łukaszenki?*

³⁹³ Margarita. M. Balmaceda, *Oil, gas transit pipelines and Russian Foreign Energy Policy*, London 2006, s. 8.

³⁹⁴ Zapadtransgaz powstał w 1960 roku i realizował proces tranzytu gazu ziemnego do innych republik Związku Radzieckiego a także poza granicę tych państw.

³⁹⁵ M. Mączka, W. Unge, *Poland's and Russia's relations with Belarus and Ukraine*, [w:] P. Fudala, M. Mączka, M. Tobiaczyk, W. Unge, Ł. Wojcieszak, M. Zamarlik, *Polish-Russian Relations in an Eastern Dimension Context*, Stockholm, June 2006, s. 84.

pojawił się w 1994 roku, kiedy zaproponowano aby w ramach rozliczenia długu naliczonego za dostawy gazu ziemnego dokonać prywatyzacji Bieltransgazu i przekazania części udziałów udziałów stronie rosyjskiej, za czym obstawał ówczesny premier Republiki Białoruś, Wiaczesław Kiebicz. Szczęśliwie dla przedsiębiorstwa oraz całego sektora doszło do zmiany rządów w państwie, przez co pomysł został zarzucony. Kolejna próba przejęcia przedsiębiorstwa miała miejsce już w 1995 roku, kiedy to argumentując konieczność uregulowania zadłużenia Federacja Rosyjska zaczęła zgłaszać postulaty dotyczące konieczności przejęcia przynajmniej pewnej części przedsiębiorstwa. Jak łatwo się domyślać i co wskazuje historia podobnych działań, byłoby to jedynie preludium dalszej eksterminacji udziałowców białoruskich i działanie zmierzające do przejęcia przynajmniej kontrolnego pakietu udziałów Bieltransgazu. Kolejne milenium przyniosło intensyfikację działań strony rosyjskiej, zmierzającej do przejęcia przedsiębiorstwa, jednak zmianie uległa strategia prowadzenia działań. O ile wcześniej zamierzano dokonać przejęcia, o tyle wobec silnego i zdecydowanego sprzeciwu strony białoruskiej zdecydowano się na wysuwanie kolejnych propozycji zmierzających do powołania wspólnego konsorcjum, którego udziałowcami mieli stać się Gazprom reprezentując stronę rosyjską oraz Bieltransgaz jako podmiot państwowy należący do Republiki Białoruś³⁹⁶. W styczniu 2003 roku odbyło się spotkanie przedstawicieli strony rosyjskiej i białoruskiej, którego efektem były zapewnienia strony białoruskiej wobec Władimira Putina, który otrzymał informacje, że do lipca 2003 roku konsorcjum zostanie powołane³⁹⁷. Porozumienie, co do powołania wspólnego przedsięwzięcia nie zostało zrealizowane a spór, jak pokazała historia, wokół Bieltransgazu miał trwać przez kolejne lata zmieniając intensywność i formę.

Wraz z początkiem 2004 roku doszło do podwyższenia poziomu cen na gaz ziemny przesyłany na Białoruś do poziomu cen rynkowych. Podwyżka cen spotkała się z ciekawą reakcją strony białoruskiej, która oświadczyła, że sieć przesyłowa transportująca surowiec z Federacji Rosyjskiej przez terytorium Republiki Białoruś aż

³⁹⁶ А. Белевеев и др., *Белорусский ежегодник...*, s. 366-368. J. Czawusau, *Białoruś: mniej kwaśna cytryna*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3-4/2009. Oligarchowie rosyjscy lobbowali w bardzo silny sposób za przejęciem części podmiotów operujących na rynku białoruskim, jednak nie było to możliwe bez zgody i przyzwolenia oligarchów białoruskich, którzy wobec partnerów wykazywali się ogromnie ostrożną postawą mając na uwadze, że wkroczenie grup interesu oraz biznesu rosyjskiego powodować może potencjalne zagrożenie dla podmiotowości i niezależności Republiki Białoruś, jak zaznaczali, rosyjskich pieniędzy nie można było oddzielić od nacisków osób związanych z rządem Federacji Rosyjskiej.

³⁹⁷ М. Бигдай, О. Богущкий, И. Болотин и др., *Белорусский ежегодник...*, s. 99.

na Litwę użytkowane przez Transneftprodukt są własnością Republiki Białoruś³⁹⁸. Jak było to już omawiane w przypadku rozdziału poświęconego Ukrainie, podczas kiedy trwały negocjacje pomiędzy Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś dotyczące dostaw gazu ziemnego w listopadzie 2006 roku, wystosowana została propozycja ze strony Ukrainy zakładająca zwiększenie ilości paliwa przesyłanego przez magistrale zlokalizowane na Ukrainie. Równocześnie minister energetyki Białorusi, Aleksander Ozierec, podczas wizyty w Kijowie 22 listopada 2006 roku, wraz z Jurim Bojką, ministrem paliw i energetyki Ukrainy, omawiali perspektywy nawiązania ściślejszej i bardziej skorelowanej współpracy w dziedzinie energetyki, konkretnie w sektorze gazowym i tranzytem paliwa do Europy Zachodniej³⁹⁹. Należy zwrócić uwagę na fakt, że 23 listopada 2006 roku Jurij Bojko odbył wizytę w Moskwie, co należy odebrać jako jednoznaczną grę na dwa fronty ze strony władz Ukrainy, było to również jednoznaczne przekreślenie jakichkolwiek planów, które mogłyby w realny sposób wpłynąć na umocnienie przy pomocy południowego sąsiada pozycji państwa z sporze z Federacją Rosyjską. Podczas toczących się w 2006 roku negocjacji białorusko-rosyjskich pojawiały się również informacje o możliwości podwyższenia cen gazu dla odbiorców na Białorusi. Zgodnie z porozumieniem jakie zostało osiągnięte 31 grudnia 2006 roku na podstawie prowadzonych negocjacji uzgodniono sprzedaż Federacji Rosyjskiej 50% udziałów Bieltransgazu do roku 2010, każdego roku miało to być 12,5% udziałów. Zgodnie z informacjami źródeł powołujących się na wycenę przeprowadzoną przez ABN, Amro wartość przedsiębiorstwa określono jak 5 mld USD. Bardzo dużym atutem strony białoruskiej był fakt, że sieć tranzytowa służy również do transportu gazu ziemnego do Obwodu Kaliningradzkiego⁴⁰⁰. Dalszy rozwój wypadków przyniósł znaczne umocnienie Republiki Białoruś jako państwa tranzytowego, którego pozycja wzrosła w 2008 roku na tyle, że prezydent Aleksander Łukaszenka zagroził państwom Unii Europejskiej pewnym rodzajem szantażu energetycznego w maju 2008. Działania prezydenta były reakcją na nałożenie sankcji przez Stany Zjednoczone na Republikę Białoruś, oraz możliwość przyłączenia się do nich Unii Europejskiej. „Przyłączajcie się, jeśli chcecie, ale nie zapominajcie, że 50% waszej ropy, 50% waszych produktów

³⁹⁸ Gazociąg wybudowany w czasach istnienia Związku Radzieckiego za środki Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Patrz również A. Eberhardt, *Energy Relations ...*, s. 77.

³⁹⁹ А. Белеввеец и др., *Белорусский ежегодник...*, s. 346.

⁴⁰⁰ Zob. *Итоговая пресс-конференция с участием Председателя Совета директор и Председателя Правления ОАО «Газпром»* (25.06.2014), Strona Gazpromu, s. 3-4 <http://www.gazprom.ru/fZposts/43/839154/transcript-pr-ess-conference-10.pdf>, (10.01.2011)

naftowych i 30% waszego gazu przechodzi przez Białoruś⁴⁰¹. W okresie połowy pierwszej dekady XXI wieku ok 16% gazu ziemnego pochodzącego z Federacji Rosyjskiej, które było eksportowane poza państwa należące do Wspólnoty Niepodległych Państw było przesyłane przez terytorium Republiki Białoruś. W 2006 roku ilość przesyłanego paliwa kształtowała się na poziomie 44 mld m³, z których 29,5 mld m³ przetransportowano przy pomocy Gazociągu Jamalskiego, należącego do Federacji Rosyjskiej, natomiast 14,5 mld m³ przetransportowano sieciami będącymi własnością Bieltransgazu⁴⁰². Wraz z początkiem drugiej dekady XXI wieku Republika Białoruś znajdowała się w posiadaniu siedmiu gazociągów magistralnych, a także dwustu dwudziestu trzech stacji rozdzielczych, zaś łączna długość sieci gazociągowych zlokalizowanych na terytorium Białorusi wynosiła 7.490 km⁴⁰³. Nawiązując do tranzytowego położenia Republiki Białoruś było ono przez wiele lat bardzo poważnym powodem do zmartwień dla Federacji Rosyjskiej, której władze obawiały się możliwości wstrzymania dostaw do Europy Zachodniej dla gazu ziemnego transportowanego przy pomocy Gazociągu Jamał – Europa Zachodnia, zwłaszcza, że były ku temu, bezproblemowe, możliwości techniczne i infrastrukturalne⁴⁰⁴. W związku z powyższymi możliwościami technicznymi władze Federacji Rosyjskiej od kilku lat rozpoczęły proces zmierzający ku zmniejszeniu roli Republiki Białoruś jako państwa tranzytowego. Jako konkretne działania można wymienić rezygnację z budowy drugiej magistrali gazociągu Jamalskiego oraz przekierowanie nacisku na Gazociąg Północny, bardzo ważny jest również stale obniżający się poziom gazu ziemnego przesyłanego przez Białoruś do Europy Zachodniej. Dodatkowo bardzo ważna była decyzja o rozpoczęciu inwestycji budowy terminala w Primorsku znajdującym się w obwodzie leningradzkim, rozszerzenie możliwości eksportowych portu Noworosyjsk zlokalizowanego nad Morzem Czarnym. Ostatnie działania związane są z inicjatywą budowy Gazociągu Południowego i choć jest on najgroźniejszym dla Ukrainy, o tyle pozycja Białorusi również pogarsza się ze względu na jego możliwości przesyłowe, którymi kompensować można będzie stale spadający poziom przesyłu przez cieć zlokalizowaną na Białorusi. Federacja Rosyjska biorąc udział w grze politycznej

⁴⁰¹ M. Bido, *Polityka energetyczna* ..., s. 241.

⁴⁰² W. Konończuk, *Konflikt energetyczny Białoruś-Rosja: gra nadal trwa*, Fundacja im. Stefana Batorego, Strona Kamunikat.org, Warszawa styczeń 2007, <http://kamunikat.org/alounaja.html?pubid=1795> 30.01.2011.s. 2.

⁴⁰³ *Поставка природного газа белорусским потребителям*, Strona Bieltransgazu, http://www.btg.by/supply_gas.html, (27.12.2014).

⁴⁰⁴ Zob. А. Белевеев и др., *Белорусский ежегодник*..., s. 354.

pomimo prowadzenie intensywnych negocjacji i wywierania nacisków na Republikę Białoruś prowadziła charakterystyczną dla niej kampanię próby wykazania brak wiarygodności oraz dyskredytowania partnera na arenie międzynarodowej w oczach potencjalnych poszkodowanych w przypadku zaistnienia sporu o charakterze energetycznym. Kreowanie wizerunku nieprzewidywalnego i niewiarygodnego partnera handlowego skupia się zawsze na wskazaniu potencjalnym partnerom inwestycyjnym, w tym wypadku wspólnego projektu, jakim był Gazociąg Północny⁴⁰⁵, korzystniejszych opcji dostaw, jakie w obliczu zagrożenia obecnych źródeł są konieczne do realizacji aby zabezpieczyć nieprzerwane i bezproblemowe dostawy. Podjęte przez stronę rosyjską inicjatywy budowy Gazociągu Północnego a także BTS-2, w ujęciu perspektyw na przyszłość mogą być krokiem w celu ograniczenia i redukcji, lub nawet, co nie wykluczone, czasowego lub stałego wstrzymania tranzytu paliw przez terytorium Republiki Białoruś. Mając na uwadze możliwość skłaniania się strony białoruskiej do kolejnych ustępstw pod naciskiem Federacji Rosyjskiej, która umiejętnie wykorzystywać będzie bron energetyczną dojdzie zapewne do znacznego, możliwe że czasochłonnego procesu, umacniania się wpływów rosyjskich w gospodarce Białorusi, co przełoży się również na spadek znaczenia i siły prezydenta Aleksandra Łukaszenki⁴⁰⁵. Uruchomienie ropociągu BTS-2 oraz Gazociągu Północnego spowoduje wobec Republiki Białoruś będącej państwem tranzytowym, całkowicie niezależnie od Gazociągu Południowego, znaczny wzrost sił Federacji Rosyjskiej, która będzie mogła w znacznie bardziej realnym stopniu oddziaływać na swojego sąsiada przy pomocy stosowania szantażu energetycznego⁴⁰⁶.

3. SEKTOR GAZU ZIEMNEGO REPUBLIKI BIAŁORUŚ. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE.

Począwszy od rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich Republika Białoruś nie przeprowadziła przy pomocy aparatu władzy pełnej reformy systemu gospodarczego, co więcej należy zaznaczyć, że wiele elementów systemu gospodarczego funkcjonuje w sposób niezwykle zbliżony do tego, który znany był z czasów gospodarki planowanej jako relikw systemu socjalistycznego. Jako jeden z najlepszych przykładów służyć może sektor rolny, który funkcjonuje w ramach

⁴⁰⁵ K. Kłysiński, *Rosja - Białoruś: decydująca faza rozgrywki o aktywa w białoruskiej energetyce?*, „Publikacje OSW”.

⁴⁰⁶ K. Kłysiński, W. Konończuk, *Łukaszenka przed ...*, *The EU's Eastern Partnership Programme*, s. 52.

struktury kolektywizowanej niemal w 100%, oparty jest na sowchozach i kołchozach, przemysł zaś skupiony jest wokół przedsiębiorstw pozostających we własności państwa, które to przedsiębiorstwa jeszcze w 2009 roku odpowiadały za wytworzenie 75% PKB dostarczając tym samym do budżetu państwa niemal 64,8% wpływów. Zarządzanie w sektorze państwowym opiera się na systemie scentralizowanym, gdzie pełne zastosowanie mają system nakazowo rozdzielczy, kadra zarządzająca pochodzi z nominacji oraz podlega kontroli ze strony władz, dodatkowo gospodarka nadal podlega realizacji planów produkcyjnych i eksportowych. Dodatkowo, jako cechę charakterystyczną gospodarki białoruskiej wymienia się ogromną energochłonność przemysłu produkcyjnego a także bardzo wysoki wskaźnik zużycia infrastruktury produkcyjnej. Często określa się gospodarkę białorską mianem nieefektywnej i relatywnie słabej, jednak utrzymywała ona względną stabilność ze względu na możliwość korzystania ze wsparcia poprzez dostawy surowców energetycznych po preferencyjnych cenach a także posiadała ułatwiony dostęp do rynku zbytu na terytorium Federacji Rosyjskiej⁴⁰⁷. Republika Białoruś, tak jak inne państwa wchodzące niegdyś w skład Związku Radzieckiego, określana mianem państwa bloku wschodniego, posiada zlokalizowane na swoim terytorium sieci infrastrukturalne pozwalające na bezpośrednie transportowanie surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej. Gospodarka Białorusi, podobnie jak Ukrainy, jest bardzo energochłonna, co jest w prostej linii związane z brakiem konieczności bardzo ostrożnego gospodarowania surowcami energetycznymi w przeszłości, gospodarka określana jest mianem jednego z największych konsumentów gazu ziemnego na świecie. W 2006 roku poziom zużycia gazu ziemnego na Białorusi kształtował się na poziomie 21 mld m³, co pozwalało na wyprzedzenie Ukrainy w ujęciu *per capita* aż o 20%⁴⁰⁸. Zgodnie z literaturą przedmiotu najwyższy poziom zużycia gazu ziemnego ma miejsce w sektorze elektroenergetycznym, sektorze chemicznym a także w produkcji materiałów budowlanych. Przemysł odpowiedzialny jest za zużycie około 20% gazu, sektor komunalny zużywa kolejne 11%. Dodatkowo 85% energii elektrycznej wytwarzane jest przy użyciu gazu ziemnego⁴⁰⁹. Na terytorium Białorusi zlokalizowane są, cechujące się wysokim poziomem energochłonności, zakłady przetwarzania i przerobu ropy naftowej,

⁴⁰⁷ K. Kłysiński, A. Wierzbowska-Miazga, *Zmiany w białoruskich elitach politycznych, gospodarce i społeczeństwie. Pozory i rzeczywistość*. „Prace OSW”, Warszawa 2009, s. 8-9.

⁴⁰⁸ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny Białoruś-Rosja: gra nadal trwa*. Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2007, s. 1.

⁴⁰⁹ A. Wasilewski, *Udział gazu ...*, s. 10.

rozbudowane kombinaty petrochemiczne, oraz zakłady chemiczne określane jako perła w koronie białoruskiej gospodarki⁴¹⁰. Dodatkowo warto wskazać, że poza konsumpcją ponad 20 mld m³ gazu ziemnego, kupowanego na preferencyjnych warunkach, Republika Białoruś otrzymuje znaczne dostawy ropy naftowej, którą przerabia w dwóch ośrodkach petrochemicznych, sprzedając je odbiorcom w Europie po cenach rynkowych⁴¹¹. Charakterystycznym dla białoruskiego systemu gospodarczego a także politycznego jest niezwykle silna kontrola ze strony państwa nakierowana na obszary gospodarki o charakterze kluczowym, w tym również sektora energetycznego⁴¹². Jedną z istotnych zmian okazał się prezydencki dekret „O denacjonalizacji i prywatyzacji własności państwowej w Republice Białoruś” z 14 kwietnia 2008 roku, w którym wprowadzono trzyletni plan w ramach którego miało dojść do stopniowego znoszenia ograniczeń w ramach obrotu akcjami spółek Skarbu Państwa. W lipcu 2008 roku Rada Ministrów Białorusi dokonała zatwierdzenia listy 519 przedsiębiorstw państwowych, które miały zostać przeznaczone do przekształcenia w spółki akcyjne w ramach Skarbu Państwa w latach 2008-2010. Co ważne i zaskakujące lista zawierała kilka spółek o znaczeniu strategicznym dla państwa⁴¹³. W ramach planów liberalizacyjnych, które przyjęte zostały przez białoruski rząd 19 stycznia 2009 roku nie zakładano zniesienia kontroli państwowej nad gospodarką, w ramach panów znalazły się jednak koncepcje ułatwienia i uproszczenia pewnych procedur poprzez znoszenie barier biurokratycznych oraz istniejących dotychczas przeszkód w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej⁴¹⁴. Jako specyficzne, wręcz wykluczające się działania wskazuje się prowadzenie polityki przez rząd Aleksandra Łukaszenki, który przez lata starał się konserwować socjalistyczny model gospodarki w ramach rządów autorytarnych, co więcej pozwoliło to na zagwarantowanie istnienia Republiki Białoruś jako państwa relatywnie odrębnego i niezależnego.

Republika Białoruś poprzez wieloletnie wierne partnerstwo z Federacją Rosyjską otrzymywała w ramach wdzięczności możliwość zakupu surowców po zdecydowanie korzystniejszych cenach niż inne podmioty. Nie ulega wątpliwości, że proces wzmacniania gospodarki poprzez sztuczne subsydiowanie pozwalał na

⁴¹⁰ A. Czawusau, *Białoruś, mniej ...*

⁴¹¹ K. Pilawski, *Wiele gazu ...*

⁴¹² A. Hatouski, *Overview and Assessment of Economic Reform Concepts and Programs in Belarus*, [w:] R. Vainiene, E. Królikowska, J. Płoskonka, V. Romanov, (red.), *Belarus reform scenarios*, Warsaw 2003, s. 95.

⁴¹³ K. Kłysiński, *Kronika i komentarze. Białoruś*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 1/2008.

⁴¹⁴ A. Czawusau, *Białoruś, mniej ...*

stopniowe okrzepnięcie reżimowi Łukaszenki, jak również znacznie ułatwiało realizację planów odejmowanych przez rząd⁴¹⁵. Przez wiele lat strona rosyjska była jedynym dostawcą surowców energetycznych dla Białorusi. Związki pomiędzy oboma państwami nie opierały się jedynie na dostawie surowców, Federacja Rosyjska poprzez dostawy gazu ziemnego zaspokajała 100% krajowego zużycia, poprzez ropę naftową zaspokajano 80-90% zapotrzebowania wewnętrznego przy imporcie na poziomie 100%, co więcej dostawy obejmowały również węgiel kamienny oraz energię elektryczną⁴¹⁶. Związek Białorusi z Federacją Rosyjską przez lata był niezwykle silny, zdaniem ekspertów niskie ceny gazu ziemnego pozwalały na kreowanie około 20% gospodarki białoruskiej, dodatkowo w lutym 1996 roku, kiedy rozpoczynały się prace przygotowujące do budowy gazociągu mającego przecinać terytorium Białorusi doszło do bardzo rzadkiej decyzji podejmowanej przez władze Gazpromu w postaci umorzenia długu w wysokości 700 mln USD⁴¹⁷. Przez bardzo długi czas, kiedy współpraca odbywała się bez przeszkód, Gazprom przysyłał gaz ziemny dla Białorusi w cenie 40 USD za każde 1000 m³, jednocześnie co roku dochodziło do umarzania długów za dostarczony gaz⁴¹⁸. Zależność Republiki Białoruś od Federacji Rosyjskiej, która miała swój początek wraz z pojawieniem się obu niepodległych państw nie była przez władze białoruskie postrzegana jako wyzwanie związane z koniecznością dywersyfikacji źródeł dostaw, było to przyjmowane przez pryzmat argumentu uzasadniającego politykę bliskiej integracji z Federacją Rosyjską. Wskazana wyżej perspektywa, przy pomocy której postrzegany był problem doprowadzała do sytuacji, w której przez wiele lat rząd białoruski nie podejmował jakichkolwiek prób znalezienia alternatywnych źródeł dostaw. Jako przyczynę braku zainteresowania problemem wymienia się położenie geograficzne, niezależne od rządzących państwem, które bezsprzecznie nie sprzyja podejmowaniu jakichkolwiek projektów niesprzyjających Federacji Rosyjskiej, jako drugi argument wymienia się brak zainteresowania dywersyfikacją, powodowany wynegocjowaniem wyjątkowo atrakcyjnych cen i taryf na dostawy gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej. Osiągnięcie preferencyjnych stawek możliwe było dzięki otwartym deklaracjom chęcią zacieśniania współpracy. Na podstawie wymienionych

⁴¹⁵ Na uwagę zasługuje fakt, że Republika Białoruś czerpała korzyści dwojaki, po pierwsze w ramach ostępu do tańszych surowców energetycznych, po drugie sprzedając z ogromnym zyskiem produkty ropopochodne po przetworzeniu przez rodzime rafinerie. G. Ślubowski, *Na Białorusi bez zmian*, „Wprost”, nr 9/2010.

⁴¹⁶ A. Eberhardt, *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008*, Warszawa 2008, s. 143.

⁴¹⁷ W. Paniuszkin, M Zygar, *Gazprom ...*, s. 162.

⁴¹⁸ Ibidem, s. 167.

powyżej argumentów Republika Białoruś nie zdecydowała się na podjęcie współpracy z Turkmenistanem, jak postąpiła Ukraina, ani nie była zainteresowana negocjacjami w ramach dostaw gazu ziemnego z Norwegii i Danii⁴¹⁹. Współpraca pomiędzy Białorusią a Federacją Rosyjską nie zawsze przebiegała bezproblemowo, warto wspomnieć wydarzenia mające miejsce w 1993 roku, kiedy to ze względu na bardzo wysokie zadłużenie Białorusi władze rosyjskie zdecydowały o całkowitym wstrzymaniu dostaw gazu ziemnego, przez co unieruchomionych zostało większość strategicznych zakładów, co więcej pod wpływem tych wydarzeń Białoruś zdecydowała w ramach porozumienia o podpisaniu porozumienia dotyczącego „strefy rublowej nowego typu” przez co w praktyce została uzależniona od Banku Centralnego Federacji Rosyjskiej⁴²⁰. Jako problemy, wymieniane od wielu lat przez władze białoruskie, wskazuje się kwestie związane z opłatami tranzytowymi za przesył ropy naftowej przez terytorium państwa, dodatkowo kwestia związana z opłatami za dzierżawę ziemi, na której wybudowane zostały gazo i ropociągi, dodatkowo poruszano również kwestie związane z zagadnieniem własności rosyjskiej na terytorium Białorusi⁴²¹. Geopolityczne położenie państwa skutkuje brakiem realnych źródeł dywersyfikacji dostaw bez narażenia się na niekorzystne działania ze strony Federacji Rosyjskiej, które nie uderzałyby w gospodarkę. Analizując sytuację przez pryzmat innego aspektu współpracy, rynek Federacji Rosyjskiej jest największym rynkiem zbytu, zapewniającym odpowiednią dla potencjału gospodarki białoruskiej chłonność⁴²². Wyswobodzenie się spod wpływów Federacji Rosyjskiej jest dla Republiki Białoruś zdecydowanie trudniejsze niż w przypadku Polski lub Ukrainy. Odważna deklaracja została wygłoszona przez Aleksandra Łukaszenkę w 2010 roku, kiedy powiedział, „Jesteśmy w stanie zapewnić swoją niezależność, przede wszystkim ekonomiczną. Będziemy wychodzić od uzależnienia i od gazu i od ropy”⁴²³. Jedną z szans uniezależniania się od sąsiada ze Wschodu byłaby możliwość pozyskiwania gazu skroplonego, w przypadku konkurencji cenowej i rozliczenia na podstawie zasady *swap*⁴²⁴ z dostawcą, który wprowadzałby

⁴¹⁹ A. Eberhardt, *Gra pozorów ...*

⁴²⁰ L. Zalewska, *Inkasent ze ...*

⁴²¹ Białoruś: Łukaszenka straszy Moskwę ...

⁴²² И. Козлов, Беларусь - Россия: Что мешает объединению?, [w] A. Stępień-Kuczyńska, T. Jałmużna, *Dialog europejski Zachód - Wschód*, Toruń 2006, s. 330.

⁴²³ С. Жбанов, *Ноу-хау' газовой независимости*, ИноСМИ.ру, na podst. „БелГазета”, 28.04.2015, <http://www.inosmi.ru/belorussia/20100428/159606960html> (04.01.2015).

⁴²⁴ Swap – umowa pomiędzy dwoma podmiotami polegająca na wymianie przyszłych strumieni płatności, które kontrahenci postrzegają w momencie transakcji jako równoważne. W ramach transakcji swapowej określone są zasady oraz terminy rozliczenia wspomnianych płatności. Swap może w szczególności polegać na umowie między dwoma podmiotami, w której płatności naliczane według oprocentowania

surowiec do gazociągu Jamalskiego mogłaby przystąpić do próby budowania bezpieczeństwa energetycznego państwa⁴²⁵. Jako działania zmierzające do zmniejszenia uzależnienia można wskazać podjęcie w 2008 roku przez Radę Bezpieczeństwa Republiki Białoruś decyzji o budowie elektrowni jądrowej⁴²⁶. Nawiązując do „Strategii rozwoju potencjału energetycznego Republiki Białoruś”, która została zatwierdzona przez Radę Ministrów oraz obejmowała okres aż do końca 2020 roku, kwota składowania gazu roboczego w składowaniu podziemnym wraz z końcem 2010 roku wynosiła 980 mln m³. W ujęciu dalszych perspektyw dla sektora zakłada się zwiększenie objętości magazynów gazu ziemnego, co jest związane z pracami modernizacyjnymi mającymi na celu rozbudowę zdolności magazynowych części podziemnej, jak i podjęcie inwestycji w celu udowy i uruchomienia nowych magazynów. Zgodnie ze Strategią zakładano, że do 2015 roku podziemne magazyny będą w stanie pomieścić ilość 1,31-1,46 mld m³, co dawałoby wynik lepszy o 34-48% w porównaniu do roku 2010, jednak do 2020 roku wartość ta miała wzrosnąć do 4,5-5 mld m³⁴²⁷. Białoruś podejmowała również próby dywersyfikacji w ramach poszukiwania alternatywnych źródeł dostaw gazu w postaci gazu łupkowego. Podczas wcześniejszych badań wskazano, że Białoruś pozbawiona jest znacznych pokładów gazu łupkowego oraz wydobycie jego określono jako nieopłacalne ekonomicznie, jednak wraz z rozwojem procesu technologicznego wskazano, że gaz łupkowy może być pozyskiwany, jak i wykorzystywany w sposób zapewniający efektywność procesu⁴²⁸. W ramach rozwoju idei mających na celu realizację planów zakładających inwestycje związane z sektorem gazu łupkowego wskazano możliwość oparcia na umowie inwestycyjnej z państwem białoruskim. Wydobycie wiązało się z koniecznością uzyskania koncesji na podstawie wniosków, które przedkładane były prezydentowi Aleksandrowi Łukaszence⁴²⁹. Władimir Waraksa, zajmujący stanowisko Dyrektora Departamentu Geologii w Ministerstwie Zasobów Naturalnych i Ochrony Środowiska wskazał, że wydany zostanie dekret w ramach którego wskazane zostaną nowe obszary możliwych

zmiennego zamieniane są na płatności naliczane według oprocentowania stałego (swap stopy procentowej).

⁴²⁵ W. Michałowski, *Rury pod ...*, s. 208.

⁴²⁶ В. А. Чупров, О. В. Бодров, И. Э. Шкрадюк, *Снижение потребления природного газа в Беларуси: ядерный и инновационный сценарии*, Минск 2009, S. 7.

⁴²⁷ А. Кот, *Плановая закачка*

⁴²⁸ О. Белявская, *Беларусь определилась с инвестором для поиска сланцевого газа* portal Tut.by, 06.06.2012, <http://news.tut.by/economics/293284.html>, (25.10.2014)

⁴²⁹ Указ Президента Республики Беларусь, № 44, 28 января 2008 г., Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=p30800044&p2={NRPA}>, (29.10.2015).

poszukiwań oraz prowadzenia prac eksploracyjnych⁴³⁰. Ilość obszarów w ramach których proponowane były koncesje na wydobywanie została zwiększona 1 sierpnia 2012 roku na podstawie decyzji Ministerstwa Zasobów Naturalnych i Ochrony Środowiska Białorusi⁴³¹. Zagraniczni inwestorzy na podstawie decyzji władz Republiki Białoruś otrzymali oferty związane z możliwościami pozyskiwania koncesji na nowych obszarach wydobywania, co zostało zatwierdzone dekretem prezydenckim numer 300 z 9 lica 2012 roku⁴³².

Na podstawie relatywnie dobrego i szybkiego rozwoju gospodarki plany władz na przyszłość były umiarkowanie optymistyczne. Jako argument przemawiający za powyższym stwierdzeniem można przytoczyć dalszy ekonomiczny rozwój kraju, jaki został założony na podstawie ustaleń dokumentu opisującego społeczny i gospodarczy rozwój państwa w latach 2010-2015, który opublikowano w listopadzie 2010 roku. Był to kompleksowy program, w którym znaleźć można również odniesienia do programu zabezpieczenia sektora energetycznego państwa, w myśl którego wdrożone miały zostać nowoczesne, bazujące na energooszczędnych technologiach rozwiązania wspierające dywersyfikację źródeł, co więcej zakładał realizację projektów podejmowanych wspólnie z Federacją Rosyjską, jak i innymi państwami w sektorze transportu, wydobywania oraz przerobu surowców energetycznych oraz innych zasobów naturalnych, znalazło się w nim również miejsce dla wskazania wykorzystania alternatywnych źródeł energii w potencjale energetycznym państwa⁴³³. Zgodnie z prognozami przedstawiającymi sytuację do 2020 roku kluczową rolę w produkcji energii elektrycznej oraz ciepłej ma odgrywać gaz ziemny⁴³⁴. Niezwykle ważnym problemem, podobnie z resztą jak w przypadku sąsiada, Ukrainy, jest bardzo wysoki poziom energochłonności gospodarki, z czym zmierzyć się będzie musiała Republika Białoruś na drodze reform i realizacji programu społeczno gospodarczego, jest to tym bardziej ważne, że bez realnej dywersyfikacji nie da się zmienić w najbliższej

⁴³⁰ В. Лужнев, *Сланцевый газ в Беларуси будет искать западная компания*, Portal Onliner.by, 06.06.2012, <http://dengi.onliner.by/2012/06/06/gaz-4>, (25.10.2014).

⁴³¹ Беларусь заключила концессионный договор с неизвестным инвестором на поиски сланцевого газа, Portal Onliner.by, 04.09.2012, <http://dengi.onliner.by/2012/09/04/investor>, (25.10.2015).

⁴³² В Беларусь расширена зона поисков сланцевого газа,, <http://www.news.tut.by/economics/299297.htm>, (06.08.1012)

⁴³³ Рог. *Проект основных положений Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2011-2015 годы*, Strona Belta.by, 11.11.2016, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Proekt-osnovnyx-polozhemj-Programmy-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-Respubliki-Belarus-na-2011-2015gody_i_531148.html, (23.11.2016)

⁴³⁴ В. А. Чупров, О. В. Бодров, И. Э. Шкрадюк, *Снижение потребления...*, s. 9.

przyszłości pozycji klienckiej uzależniającej Republikę Białoruś od Federacji Rosyjskiej.

4. BIEŁTRANSGAZ. PRÓBY PRZEJĘCIA PRZEZ FEDERACJĘ ROSYJSKĄ.

Republika Białoruś posiada na swoim terytorium dwa przedsiębiorstwa sektora gazowego o znaczeniu strategicznym, mowa o Biełtransgazie oraz Biełtopgazie, drugi z nich odpowiedzialny jest za obrót gazem ziemnym na rynku wewnętrznym w wymiarze detalicznym. Należy zaznaczyć, że z dwóch wymienionych większe znaczenie posiada Biełtransgaz odpowiedzialny za przesył surowca oraz dystrybucję, zarówno do konsumentów lokalnych, jak i do odbiorców zlokalizowanych w Obwodzie Kaliningradzkim, na Litwie, Łowie oraz w Polsce.⁴³⁵ Do konfliktu pomiędzy Gazpromem oraz Biełtransgazem doszło pierwszy raz w 1993 roku, kiedy to rosyjskie przedsiębiorstwo na podstawie ogromnych zaległości płatniczych ograniczyło dostawy gazu ziemnego dla Białorusi, od którego rozpoczęły się próby podejmowane cyklicznie w celu przejęcia kontroli. Umowa, która została podpisana pomiędzy Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś zakładała dzierżawę przedsiębiorstwa oraz jego aktywów na okres 99 lat, w zamian za co Gazprom miał zwiększyć dostawy surowca dla Białorusi oraz pozwolić na jego reeksport poza granice Republiki. Dokument nie został ratyfikowany przez parlament Republiki Białoruś, dlatego umowa nie weszła w życie.

Na podstawie wystosowanej oferty władze białoruskie rozumiały jak ważnym, w dalszych planach ekspansji i rozwoju wpływów, dla Federacji Rosyjskiej jest Biełtransgaz oraz jak dużą rolę może on odgrywać w ramach ewentualnych sporów stanowiąc kartę przetargową przechylającą szalę kompromisu na konkretną stronę. Dla Federacji Rosyjskiej plan przejęcia kontroli nad państwowym Biełtransgazem stał się priorytetowym w ramach planu przejęcia kontroli nad magistralami przesyłowymi, stanowił kluczowy element projektu⁴³⁶. Rok 1995 przyniósł kolejne propozycje związane z kontrolowaną prywatyzacją przedsiębiorstwa, zachowując podział na trzy grupy akcjonariuszy. W ramach propozycji wyszczególnione zostało przekazanie 40% udziałów w Biełtransgazie na rzecz Gazpromu, kolejne 40% udziałów miało należeć do

⁴³⁵ A. Kot, *Плановая закачка природного газа в хранилища выполнена в полном объеме - „Белтрансгаз”*, Strona Belta.by, 23.11.2017, http://www.belta.by/ru/all_news/economics /Planovaja-zakachka-prirodnogo-gaza-v-xranilischa-vypolnena-v-polnom-objeme Beltransgaz_i_532626.html, (23.11.2017).

⁴³⁶ Б. Черкас, *Российско-белорусские отношения в энергетической сфере*, [w.] L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.), *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską Ukrainą i Białorusią*, Kraków 2010, s. 254.

Republiki Białoruś, natomiast pozostające do podziału 20% udziałów miałyby przypaść w ręce pracowników przedsiębiorstwa⁴³⁷. Rosyjski koncern Gazprom poprzez działania nakierowane na przejęcie Biełtransgazu chciał przejąć pełną kontrolę nad sieciami przesyłowymi, dodajmy że początkowo własnością Gazpromu był cały białoruski odcinek Gazociągu Jamalskiego, dodatkowo przejmując infrastrukturę należącą do Biełtransgazu doprowadziłoby to do umocnienia pozycji oraz rozszerzenia wpływów przy jednoczesnym pogłębieniu zależności Białorusi. W 2002 roku doszło do podjęcia decyzji określanej mianem przełomowej w kwestii przejęcia koncernu. W ramach porozumienia Republika Białoruś uzyskała możliwość dalszego zakupu gazu na preferencyjnych warunkach, jednak w zamian za to zobowiązała się do stworzenia na bazie Biełtransgazu wspólnie z Gazpromem nowego przedsiębiorstwa, które miało zostać utworzone 1 lipca 2003 roku. W ramach porozumienia podział udziałów pomiędzy akcjonariuszami miał być równy i wynosić 50% całości udziałów w przedsiębiorstwie. Dodatkowo do umowy dołączone zostało porozumienie zakładające umożliwienie Białorusi zakupu gazu po cenach obowiązujących na terytorium Federacji Rosyjskiej przez kolejne 5 lat. Element dokumentu, zgodnie z którym Gazprom miał zagwarantowaną przyszłą transakcję przejęcia udziałów białoruskiego przedsiębiorstwa nie został nigdy zrealizowany. Jako oficjalną przyczynę niepowodzenia projektu wskazywany był brak konsensusu stron w ujęciu wyceny wartości przedsiębiorstwa. Zgodnie ze stanowiskiem rządu białoruskiego aktywa przedsiębiorstwa warte były 5 mld USD, co nie korespondowało w jasny sposób z komunikatami Gazpromu, według których wartość oscylowała w granicach 600 mln USD⁴³⁸. W maju 2003 roku doszło do kontrolowanej prywatyzacji przedsiębiorstwa, utworzona została otwarta spółka akcyjna, wraz z określonymi dla inwestorów warunkami. Zgodnie z pierwotnym konceptem pakiet kontrolny udziałów miał pozostać w rękach białoruskiego rządu a wartość została określona na 2,1 mld USD, co spotkało się ze sprzeciwem strony rosyjskiej. Na podstawie protestu partnera władze białoruskie przedstawiły nową propozycję, w ramach której kontrolny pakiet udziałów miał przyjąć wartość 2,5 mld USD a całościowa wycena przedsiębiorstwa określona została na poziomie 5 mld USD. Na podstawie przedstawionych propozycji Gazprom oświadczył, że w tak określonych warunkach inwestycje w białoruski koncern nie są ekonomicznie uzasadnione, co wpłynęło na kolejne przedłużenie negocjacji, które ostatecznie zostały zakończone

⁴³⁷ В. Сехович, *Газовая отрасль...*, s. 52.

⁴³⁸ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny ...*, s. 3.

fiaskiem. Niepowodzenie w ramach projektu spotkały się ze zdecydowanym oświadczeniem prezydenta Łukaszenki wydanym w tej sprawie, w którym wskazał, że nie istnieje wówczas konieczność aby sprzedawać kontrolny pakiet udziałów w Bieltransgazie⁴³⁹. Władze białoruskie obstawały przy stwierdzeniu, że mają pełne prawo do płatności za dostarczany gaz ziemny po cenach obowiązujących na rynku rosyjskim, co więcej przez kilka najbliższych miesięcy regulowała zobowiązania za surowiec dostarczany przez Gazprom właśnie w kwocie odpowiadającej cenom na rynku rosyjskim. Jako konsekwencje nieudanych negocjacji wskazać można poważny kryzys w ramach relacji związany z kwestią gazu ziemnego, do którego doszło w 2004 roku. W literaturze przedmiotu spotyka się określenia, jakby zarząd Gazpromu tracił cierpliwość względem partnera zwłaszcza biorąc pod uwagę nieudane rozmowy mające na celu przejęcie Bieltransgazu. Zgodnie z informacjami podawanymi przez zarząd Gazpromu cena dla Republiki Białoruś w ramach nowego kontraktu miała być określona na poziomie 50 USD za 1000 m³, co naturalnie spotkało się z ogromnym sprzeciwem ze strony rządu Białorusi oraz brakiem akceptacji nowych warunków. Próby nacisku ze strony Gazpromu trwały aż do 18 lutego 2004 roku, kiedy to po kilkukrotnym, ograniczonym w czasie, zmniejszeniu ilości dostarczanego paliwa doszło do całkowitego wstrzymania dostaw przy pomocy sieci tranzytowej Bieltransgazu na 18 godzin. Całkowite wstrzymanie dostaw surowca skutkowało poważnymi konsekwencjami nie jedynie dla Republiki Białoruś, ale i odbiorców na Litwie, czy w Polsce. Wydarzenie jest tym ważne, że był to pierwszy przypadek całkowitego, dyscyplinującego, wstrzymania dostaw dla jednego z najważniejszych państwa tranzytowych przez Federację Rosyjską. Wstrzymanie dostaw spotkało się z ogromnym oburzeniem Aleksandra Łukaszenki, który oskarżył federację Rosyjską o stosowanie „terroryzmu gazowego” oraz wystosował bardzo mocną groźbę wskazującą na możliwość wystąpienia Republiki Białoruś ze struktur Państwa Związkowego a także doprowadzić do wprowadzenia sankcji odwetowych, w ramach których wskazywane było ustalenie stałych opłat za rosyjskie ośrodki wojskowe zlokalizowane na terytorium Białorusi oraz redefinicja wartości związanych z tranzytem surowców przez terytorium Republiki Białoruś⁴⁴⁰. Sytuacja stała się bardzo poważna, wskutek czego Bieltransgaz zdecydował się na uzupełnianie brakującej części gazu poprzez surowiec

⁴³⁹ М. Бигдаи, О. Богущкий. И. Болотин, *Белорусский ежегодник...*, s. 99, <https://nmnby.eu/yearbook/2017/index.html> 22.06.2017..

⁴⁴⁰ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny ...*, s. 3.

transportowany przy pomocy Gazociągu Jamalskiego. Wydarzenie to jest tym ważniejsze, że była to przegrana bitwa Gazpromu, który został niejako zmuszony do wznowienia dostaw surowca oraz ustalenie ceny na poziomie 46,68 USD za 1000 m³. Co więcej, należy wskazać ogromne ustępstwa ze strony rosyjskiej, w ramach których pomimo nieudanego przejęcia kontroli nad Biełtransgazem, Federacja Rosyjska udzieliła Republice Białoruś kredytu w wysokości 200 mln USD, które miały być przeznaczone na łagodzenie skutków podwyższenia cen za dostarczany surowiec, dodatkowo wyraziła zgodę i zaakceptowała podwyższenie stawki tranzytowej do poziomu 0,75 USD. Spór wskazał brak organizacji i jednolitej strategii w działaniach rosyjskiego Gazpromu, dodatkowo wykazał również bardzo dobre przygotowanie merytoryczne ze strony rządu Białorusi, który posiadał w sporze zdecydowanie więcej argumentów przemawiających za jego stanowiskiem. Niespodziewanie strategia działania Gazpromu opierająca się na próbie zastraszenia i dyscyplinowania partnerów w nadziei na szybkie i bezkrytyczne przyjęcie stawianych warunków okazała się nieskuteczna, co było zaskoczeniem dla rosyjskiego giganta. Bardzo ważnym jest, że przegrana Gazpromu okazała się tym większa, że nie zrealizowano żadnego z zamierzonych skutków działań, wystąpiła konieczność poczynienia znacznych ustępstw a także znacząco osłabiona została pozycja wizerunkowa rosyjskiego przedsiębiorstwa w państwach Europy Zachodniej. Gazprom poprzez swoje nieprzemyślane działania doprowadził do znacznego spadku wiarygodności wobec realizowanych przez siebie dostaw surowców oraz osłabił zaufanie kontrahentów, obawy były tym większe że postępowanie zagrażało podtrzymaniu nieprzerwanych i ciągłych dostaw do państw Unii Europejskiej oraz państw kandydujących. Spór przyczynił się do umocnienia przeświadczenia władz białoruskich o motywach działania Gazpromu, kwestią czasu stawało się, kiedy dojdzie do stopniowego przejmowania Biełtransgazu przez Federację Rosyjską w zamian za zapewnienie dostaw surowców dla sąsiada.

Aż do listopada 2006 roku prowadzone były rozmowy, w ramach których negocjowane były dostawy gazu dla Białorusi, co ważne w 2007 roku nieomal w ogóle nie dochodziło do takich spotkań. Jako główny temat dyskursu pomiędzy stronami wymieniana była kwestia wyceny rynkowej wartości aktywów Biełtransgazu prowadzona przez holenderski bank ABN Amro, która budziła kolejne rozdzźwięki, co więcej kolejne wątpliwości związane były z perspektywami powstania na bacie Biełtransgazu wspólnego przedsiębiorstwa. Prezydent Łukaszenka na fali wznoszących

się szans na uzyskanie ustępstw ze strony Rosjan wskazał, że wycena realizowana przez ABN Amro jest niekompletna, dodatkowo według szacunków wartość przedsiębiorstwa zwiększyła się i wynosiła wówczas już nie 5 mld USD a 10 mld USD, według innych szacunków miało to być 12, lub nawet 17 mld USD. W kwestii osiągnięcia porozumienia związanego z przyszłymi cenami sprawa negocjacji wcale nie była łatwiejsza, miał w tym swój udział prezes Gazpromu, który permanentnie wskazywał na konieczność jak najszybszego urynkowania poziomu cen⁴⁴¹. Kolejna odsłona negocjacji przyniosła nowe propozycje oraz zmianę nastawienia prezydenta Łukaszenki, który wskazywał możliwość przekazania połowy udziałów Białtransgazu na rzecz Gazpromu w zamian za gwarancje nieprzerwanych dostaw surowca realizowanych na preferencyjnych warunkach. Prowadzone negocjacje związane z Białtransgazem przedłużały się coraz bardziej, co więcej stanowiły najcięższy element rozmów pomiędzy stronami, co świadczyć może o tym, jak ważnym było przedsiębiorstwo. W roku 2007 doszło do całkowitego uregulowania zadłużenia Białtransgazu wobec Gazpromu, kwota 300 mln USD przekazana została 3 sierpnia, brakujące 160 mln USD uregulowano 8 sierpnia 2007 roku. Uregulowanie zadłużenia było konsekwencją informacji wystosowanej przez zarząd Gazpromu wobec storny białoruskiej, w której można było czytać, że ze względu na bardzo wysoki poziom zadłużenia w przypadku nieuregulowania go do 3 sierpnia do godziny 10:00, Gazprom zmuszony będzie zredukować ilość dostarczanego surowca o 45%, co w konsekwencji wpłynęłoby na możliwości zachwiania stabilności dostaw do państw Europy Zachodniej. Po otrzymaniu pierwszej wpłaty przedstawiciele Gazpromu informowali o przedłużeniu terminu płatności do 10 sierpnia 2007⁴⁴². opisywany problem nie może być analizowany jedynie pod kątem zaistniałej sytuacji, wpisuje się on w szerszy kontekst związany z prywatyzacją przedsiębiorstw białoruskich przez inwestorów rosyjskich, która w najbliższych latach stanowić miała główny problem w relacjach bilateralnych.

W 2007 roku nastąpiło częściowe przejęcie poprzez wejście w posiadanie pierwszego pakietu udziałów Białtransgazu przez Gazprom. Dopiero w roku 2010 Gazprom wpłacając 625 mln USD stał się właścicielem czwartej części pakietu

⁴⁴¹ A. Бепеввееи, *Белорусский ежегодник*, s. 344-345, <https://belinstitute.com/ru/analyticscomments/belarusian-yearbook> 06.05.2017.

⁴⁴² A. Głęb, *Białoruś/Białtransgaz uregulował dług wobec Gazpromu*, Portal Spraw Zagranicznych PSZ.pl <http://www.psz.pl/tekst-5561/Bialorus-Bialtransgaz-uregulowal-dlug-wobec-Gazpromu> 22.03.2011.

udziałów dającej mu własność 50% akcji Bieltransgazu. Umowa związana z transakcją została podpisana w maju 2007 roku przez Gazprom oraz Państwowy Komitet ds. Mienia Republiki Białoruś, zgodnie z którą udziały miały być przekazywane w ramach czterech równych transz po 12,5%, za które płatności byłyby corocznie regulowane przez udziałowca z Federacji Rosyjskiej. Wartość wyceniono ostatecznie na 5 mld USD. We wspomnianym czasie przedsiębiorstwo realizowało już proces eksploatacji magistral białoruskich a także obsługiwało białoruski odcinek magistrali tranzytowej Jamał – Europa Zachodnia, który był własnością Gazpromu⁴⁴³. Pomimo ogromnego oporu i konsekwencji wymagającej bardzo wiele sił i środków ostatecznie prezydent Łukaszenka musiał ustąpić z zajmowanej przez lata pozycji obronnej Bieltransgazu. Wobec rozwoju relacji oraz kierunku, w którym zmierzały sprzedaż udziałów stała się jedynym wyjściem dla rządu Republiki Białoruś. Jako pokazał bieg wydarzeń po przejęciu 50% udziałów w Bieltransgazie przez Gazprom koniecznym było oczekiwanie nieco ponad roku aby Rosjanie przystąpili do przejmowania kolejnych udziałów w przedsiębiorstwie.

5. REPUBLIKA BIAŁORUŚ W POLITYCE GAZOWEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ. PODSTAWY I PRZYCZYNY SPORÓW.

Na podstawie posiadanych i potwierdzonych do realnej eksploatacji złóż surowców naturalnych Republika Białoruś zajmuje bardzo odległe miejsce poddając analizie państwa składowe byłego Związku Radzieckiego. Głównym problemem jest o wiele wyższe zapotrzebowanie na surowce niż możliwość jego zaspokojenia przy pomocy zasobów własnych, co jest głównym powodem konieczności importu głównie gazu ziemnego i ropy naftowej. Jak było to wspomniane we wcześniejszej części pracy bilans energetyczny państwa zdominowany jest przez udział gazu ziemnego zaspokajającego potrzeby konsumpcyjne przemysłu, jak i odbiorców indywidualnych. Wobec zużycia na poziomie ok 20 mld m³ w roku 2009⁴⁴⁴ należy wskazać, że wzrost zapotrzebowania nastąpił w okolicach połowy pierwszej dekady XXI wieku⁴⁴⁵. Już w roku 2012 odnotowano zużycie na poziomie 21 mld m³⁴⁴⁶. Importowanie surowców ze

⁴⁴³ *Gazprom stał się właścicielem połowy Bieltransgazu*, <https://www.wnp.pl/wiadomosci/gazprom-przejmuje-bialoruskie-gazociagi,12339.html> 28.07.2017

⁴⁴⁴ K. Marzęda, *Pozycja ekonomiczna Białorusi*, [w:], I. Topolski, (red.), *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2009, s. 139-140.

⁴⁴⁵ Margarita M. Balmaceda, *Oil, gas ...*, s. 7.

⁴⁴⁶ С. Пономарева, *В Беларуси будут добывать газ?*, „Бизнес лидер”, 11.10.2016, <http://www.profi-forex.by/news/entry5000015624.html>, (14.12.2016).

Wschodu jest najszybszym, najtańszym i najmniej kłopotliwym rozwiązaniem biorąc pod uwagę bardzo dobrze rozwiniętą infrastrukturę magistral przesyłowych, co więcej szlaki zaopatrzeniowe cechują się relatywnie wysokim poziomem bezpieczeństwa dostaw ze względu na fakt, że są one elementem składowym magistral służących do transportu surowców do państwa Europy Zachodniej. Republika Białoruś jako sukcesor nieistniejącej już Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej stała się prawnym spadkobiercą, dziedzicząc tytuły własności, względem sieci infrastrukturalnej służącej do przesyłu surowca zlokalizowanych na jej terytorium. Podobny proces dziedziczenia własności po rozpadzie Związku Radzieckiego obserwować można w przypadku pozostałych państw satelitów wchodzących kiedyś w skład ZSRR.

Zależność importowa Białorusi w zakresie surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej jest największym zagrożeniem jej bezpieczeństwa energetycznego⁴⁴⁷, co w przeszłości wpływało również na Białoruską Socjalistyczną Republikę Radziecką⁴⁴⁸. Pomimo zmian ustrojowych w spadku po poprzednicze razem z prawami własności niektórych aktywów Republika Białoruś odziedziczyła również jedno z największych zagrożeń, które obserwować można było również w poprzednim systemie polityczno gospodarczym. Bezspornym jest fakt, że położenie geopolityczne Republiki Białoruś, nie sprzyja dywersyfikacji źródeł i poszukiwaniu ich poza Federacją Rosyjską. Białoruś można ewentualnie próbować pozyskiwać nowe źródła dostaw, jednak jest to jedynie imaginacja niezależności ze względu na pochodzenie surowców od tego samego dostawcy. Rozpad Związku Radzieckiego, określany przez samych Rosjan, jako najgorsza rzecz, która przydarzyła się w nowożytnej historii ich państwa, doprowadził do powolnego wyłamywania się z

⁴⁴⁷ Рог. А. Н. Шаров, С. В. Шепелев, Белоруссия, [w:] А Булатов (ред.), *Экономика России и других постсоветских стран*, Москва 2005, s. 249. Należy zwrócić w tym miejscu uwagę na fakt, że zdaniem ekspertów Republika Białoruś posiada ogromny potencjał w zakresie rozwoju odnawialnych źródeł energii oraz gospodarka nie musi bazować na energii pochodzącej z węglowodorów. W opinii Władimira Nistiuka, dyrektora Stowarzyszenia Energii Odnawialnej informacje o braku możliwości rozwijania o pozyskiwania energii z odnawialnych źródeł jako ułomność państwa powodowana jest lobbowaniem ze storn grup związanych z przemysłem gazowym oraz petrochemicznym. С. Кулягин, *Беларусь обладает серьезным потенциалом для развития возобновляемых источников энергии — эксперт*, Strona Belta.by, 28.09.2010, http://www.belta.by/ru/allnews/economics/Belarus-obladaet-serjeznym-potentsialom-dlja-razvitija-vozobnovljaemyx-istochnikov-energii—eksper_t_i_525964.html, (24.11.2010). Zob. *Сенаторы Совета Республики приняли законопроект о возобновляемых источниках энергии*, Strona Belta.by, 10.12.2017, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Senatory-Soveta-Respubliki-prmjali-zakonoproekt-o-vozobnovljaemyx-istochnikax-energii_i_535060.mtlh, (13.12.2017).

⁴⁴⁸ Bardzo ważnym jest, że przerwy w dostawach energii pojawiały się permanentnie już od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku, które w bardzo dużym stopniu osłabiały gospodarkę uniemożliwiając jej efektywny rozwój. Przerwy w dostawach dotyczyły również innych surowców. Patrz E. Mironowicz, *Białoruś*, Warszawa 2007, s. 261.

tradycyjnej stref wpływów przez Republikę Białoruś. Jednak środkiem nacisku pozwalającym zahamować i próbować odwrócić tendencje było właśnie uzależnienie surowcowe, pozwoliło ono utrzymać Białoruś w strefie realnego oddziaływania Federacji Rosyjskiej. W celu zachęcenia do pozostania w sprzymierzonych relacjach Federacja Rosyjska dostarczała dla Republiki Białoruś paliwa, odpowiednio ropę naftową oraz gaz ziemny za równowartość 8% oraz 5% wartości cen światowych⁴⁴⁹. Wraz z końcem 1991 roku władze Federacji Rosyjskiej wystosowały oświadczenie zgodnie z którymi w życie miały wejść radykalne reformy gospodarcze, które prowadzić miały również do liberalizacji cen⁴⁵⁰. Niebawem po rozpadzie Związku Radzieckiego, w latach 1992-1994 doszło do intensywnych działań, których celem było zacieśnianie bilateralnych relacji pomiędzy państwami, której przedmiotem była również współpraca na gruncie ekonomicznym. Co warto odnotowania, Aleksander Łukaszenka przed objęciem przez niego urzędu prezydenta Republiki Białoruś traktowany był przez władze Federacji Rosyjskiej z dużym dystansem i rezerwą. Po wyborze Łukaszenki nastąpiło wzmocnienie tendencji ściślejszej integracji. Jako jedno z poważniejszych argumentów, dzięki którym doszło do zacieśniania relacji wymienia się często pogrążoną w kryzysie i stagnacji gospodarkę białoruską, która dostosować się musiała do nowego systemu politycznego oraz nowych realiów funkcjonowania na arenie międzynarodowej. Traktat traktujący o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie oraz współpracy pomiędzy Republiką Białoruś a Federacją Rosyjską podpisany w 1995 roku podejmował w artkule 10 współpracę w ramach systemów energetycznych⁴⁵¹. Uzależnienie energetyczne Białorusi od Federacji Rosyjskiej sięga czasów Związku Radzieckiego, kiedy to była ona elementem składowym radzieckiego systemu energetycznego, w którym w zamian za surowce energetyczne dostarczała ona produkty wyprodukowane na rodzimym rynku dodatkowo sytuację komplikuje brak reform gospodarczych waz ze zmianą systemową, która miała miejsce. Tak, jak miało to miejsce w czasie istnienia Związku Radzieckiego, tak i po jego rozpadzie bierna postawa polityków białoruskich powodowana była przeświadczeniem o strategicznym znaczeniu republiki dla partnera ze Wschodu jako przestrzeni tranzytowej dla surowców przynoszących ogromne zyski dla strony rosyjskiej, które przesyłane były do

⁴⁴⁹ A. Eberhardt, *Energy relations between Russia and Belarus*, [w:], E. Wyciszkiewicz, (ed.), *Geopolitics of pipelines. Energy independence and inter – state relations in the post soviet area*, Warsaw 2009, s. 67.

⁴⁵⁰ A. Yekadumow, *The political system of Belarus between 1990 and 1996*, [w:], V. Buhakau, *The political system of Belarus and the 2001 presidential election*, Minsk 2001, s. 21.

⁴⁵¹ A. Baluk, *Proces integracji rosyjsko-białoruskiej*, [w:], E. Cziomer, M. Czajkowski, (red.), *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw członkowskich WNP*, Kraków 2006, s. 55.

państw Europy Zachodniej. Przedstawiciele władz białoruskich posiadali bardzo silne przeświadczenie, że owo strategiczne położenie pozwoli uchronić gospodarkę państwa przed przerwami w dostawach surowców oraz zabezpieczy ją przed nadmiernymi podwyżkami cen, co jednak jak pokazały późniejsze wydarzenia, okazało się nie być prawdą⁴⁵². Strategiczne i bardzo silne partnerstwo, ogromnie silne procesy integracyjne, silniejsze niż w przypadku innych państw WNP skutkowały również negatywnymi konsekwencjami w postaci asymetrycznej zależności pomiędzy Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś oraz problem związany z aspektem tranzytu surowców jest zdecydowanie silniejszy niż w przypadku Ukrainy⁴⁵³. Brak reform oraz zainteresowania rządzących skutkuje podobnie jak w poprzednim systemie ogromnymi stratami poprzez energochłonność gospodarki, co w połączeniu z niezbyt wysokiej jakości produktami wytwarzanymi przez przemysł oraz gospodarki niekonkurencyjnej. Sprzedaż w ramach gwarantowanego rynku zbytu w Rosji w połączeniu z ulgowym poziomem cen pozwala na relatywnie stabilne funkcjonowanie gospodarki. Utrzymywanie bardzo specyficznego poziomu i charakteru relacji pomiędzy partnerami skutkowało utrwaleniem i zachowaniem socjalistycznego modelu gospodarki na Białorusi, wliczając centralnie planowaną produkcję i eksport, doszło do całkowitego zahamowania i cofnięcia idei zmian wolnorynkowych. Jednak z drugiej strony tak dalekie partnerstwo, które jest jednak postawą poddańczo uległą, czy może postawa podporządkowania, doprowadziło do nawiązania sojuszu gospodarczego i politycznego gwarantującego bezpieczeństwo w relacjach obustronnych. Republika Białoruś nie posiada poza Federacją Rosyjską partnera gospodarczego ani politycznego o znaczeniu strategicznym, wskutek czego wszelkie nieporozumienia w relacjach bilateralnych oznaczają ogromne niebezpieczeństwo dla białoruskiej gospodarki. Federacja Rosyjska posiada bezsprzeczny argument w postaci groźby urynkowienia poziomu cen na surowce dostarczane dla Białorusi, przez co posiada bardzo zręczną możliwość motywowania partnera w sytuacjach spornych, czego świadomość posiada również Aleksander Łukaszenka. Poprzez zastosowanie polityki urynkowienia cen gospodarka doznałaby ogromnych strat, co doprowadziłoby do dalekich i bardzo rozległych ustępstw wobec Federacji Rosyjskiej, skutkować mogłoby przejściem zgodnie z planami Rosjan, przedsiębiorstw o strategicznym znaczeniu zlokalizowanych na terytorium Republiki Białoruś. Co więcej, gdyby wraz z urynkowaniem cen dołączyły

⁴⁵² K. Marzęda, *Pozycja ekonomiczna ...*, s. 144-145.

⁴⁵³ K. Yafimava, *The transit ...*s. 253.

do nich również problemy zadłużenia mogłoby to w perspektywie doprowadzić do niewypłacalności republiki. Bliskie powiązania pomiędzy partnerami są również powodowane przez Gazociąg Jamalski, inwestycja spotkała się z ogromną aprobatą strony białoruskiej a także całkowitym jej poparciem. Bardzo ważnym posunięciem były słowa wypowiedziane przez prezydenta Łukaszenkę, który określił ukończenie pierwszej nitki Gazociągu Jamalskiego mianem „kolejnej cegiełki w fundamencie państwa związkowego Rosji i Białorusi oraz w budowaniu nowej Europy bez linii podziałów”⁴⁵⁴. 23 października 1996 roku odbyła się uroczystość, zgodna ze zwyczajami podejmowanymi podczas tak ważnych inwestycji, chodzi mianowicie spawanie pierwszego szwu na białoruskiej części gazociągu, podczas którego obecny był prezydent Łukaszenka⁴⁵⁵. Poza oczywistymi korzyściami dla Republiki Białoruś budowa Gazociągu Jamalskiego oznaczała również otrzymywanie waluty w postaci dolarów amerykańskich w zamian za sprzedaż surowców, co pozwalało na podtrzymanie stabilności państwa poprzez przeznaczenie dewiz na zakup towarów i usług związanych z przeznaczeniem ich dla sektora socjalnego. Wraz z rozpoczęciem budowy rząd Białorusi wiązał z inwestycją ogromne nadzieje na możliwość spłaty długów za gaz ziemny dostarczony przez Federację Rosyjską wobec Gazpromu, jak pokazał bieg wypadków przewidywania okazały się na tym polu słuszne. Budowa części Jamału przechodzącego przez terytorium Republiki Białoruś została ukończona we wrześniu 2000 roku.

Podjęcie decyzji o partycypacji w projekcie budowy Gazociągu Jamalskiego nie obło się bez wkładu ze strony Republiki Białoruś. Jeśli zawierzyć całkowicie słowom prezydenta Łukaszenki strona rosyjska w trakcie budowy gazociągu miała otrzymać ulgi podatkowe na kwotę 1 mld USD⁴⁵⁶. Władze Białorusi zdawały sobie również sprawę z nieuchronnego obniżenia tranzytu przy użyciu sieci należących do Biełtransgazu z 16-17 mld m³ do około 13 mld m³ jako konsekwencję tranzytu przy pomocy Gazociągu Jamalskiego, mimo to wraz z inwestycją wiązane były bardzo duże nadzieje. Jako bardzo ważny krok zaciskający pętlę uzależnienia energetycznego od Federacji Rosyjskiej wokół Republiki Białoruś mała „Ustawa o eksporcie gazu” przyjęta przez Dumę w 2006 roku, która wpłynęła w znaczącym stopniu na ograniczenie możliwości uniezależnienia się Białorusi od sąsiada. Władze białoruskie

⁴⁵⁴ А. Мухин, „Газпром”..., s. 40.

⁴⁵⁵ Ibidem, s. 34.

⁴⁵⁶ А. Белевеев и др., *Белорусский ежегодник*..., s. 365.

zostały wraz z przyjętą ustawą pozbawione możliwości pozyskiwania surowca od dostawców niezależnych, co stanowiło o braku możliwości oporu wobec dyplomatycznych rozdzwiązków w stosunkach z Federacją Rosyjską⁴⁵⁷. Zgodnie z przyjętą ustawą Białoruś została również pozbawiona możliwości pozyskiwania dostaw z państw Azji Centralnej i Wschodniej, co pogłębiło proces uzależnienia energetycznego. Abstrahując od wielu uwarunkowań władze Republiki Białoruś posiadają bardzo silną świadomość konieczności podtrzymania i rozwijania zinstytucjonalizowanej współpracy z Federacją Rosyjską, które są jedyną drogą do uniknięcia niekorzystnych relacji gospodarczych, które nękały relacje pomiędzy państwami w czasach minionych⁴⁵⁸.

Jako czynnik o znaczeniu kluczowym dla modelu prowadzenia polityki energetycznej przez Republikę Białoruś wymieniana jest osoba prezydenta Aleksandra Łukaszenki⁴⁵⁹. Bardzo ryzykownym jest używanie określeń skrajnie radykalnych, jednak przywódca Republiki Białoruś określany jest w literaturze przedmiotu jako dyktator autorytarny, przez co posiada on również relatywnie wyższy komfort i swobodę działania niż przywódcy państw określanych jako ustroje demokratyczne. Wspomniana swoboda działania widoczna była w chwili rozdzwiału pomiędzy partnerami handlowymi, począwszy od sierpnia 1993 roku, kiedy to wskazuje się pierwszy potransformacyjny kryzys w relacjach wokół sektora energetycznego. Powodem powstania sporu było zadłużenie Białorusi względem dostawcy z Federacji Rosyjskiej, które doprowadziło do trwającego niemal miesiąc paraliżu państwa. Kryzys okazał się być jedynie przejściowym preludium, zakończony został we wrześniu 1993 roku. Na rozwój wydarzeń nie trzeba było długo czekać. Kolejny kryzys relacji miał miejsce na początku rządów Aleksandra Łukaszenki w 1994 roku, podobnie jak poprzedni powodowany był zadłużeniem i trudnościami w uregulowaniu należności za dostarczane ze Wschodu surowce energetyczne. Prezydent Łukaszenka wykazał się bardzo wprawnym wyczuciem nastrojów wpisując kryzys wokół sektora energetyczne w szerszy kontekst relacji obustronnych prowadząc państwo do procesu zbliżenia, które

⁴⁵⁷ Możliwość pozyskiwania dostaw od niezależnych podmiotów istniała jeszcze w 2004 roku.

⁴⁵⁸ S. Parker, *The last Soviet Republic. Alexander Lukashenko's Belarus*, Victoria 2007, s. 81.

⁴⁵⁹ W literaturze przedmiotu używane jest określenie „czynnik Łukaszenki”, patrz W. Szadurski, *Białoruś – Unia Europejska: w poszukiwaniu nowej strategii*, [w:] M. Czajkowski, E. Cziomer, (red.), *Stanowisko Unii Europejskiej wobec Polski i jej sąsiadów w przededniu poszerzenia*, Kraków 2003, s. 217.

doprowadziło w czasie późniejszym do powstania związku obu państw⁴⁶⁰. W lutym 1996 roku Federacja Rosyjska i Republika Białoruś podpisały porozumienie traktujące o dostawach i tranzycie gazu ziemnego, zgodnie z ustaleniami zawartymi w porozumieniu proces ustalania kosztów surowca powinien być corocznie ustalany w oparciu o wzrost kosztów jego przesyłu. Warto wspomnieć że było to kolejne porozumienie zawarte pomiędzy rządami obu państw od początku kadencji Łukaszenki przybliżające Białoruś do stabilizacji relacji z sąsiadem oraz poprawy bezpieczeństwa sektora energetycznego, stanowiło również kolejny, zdecydowany krok w kierunku wzajemnej stabilizacji i umocnienia relacji obustronnych. Osiągnięcia negocjacyjne prezydenta Aleksandra Łukaszenki były godne pozazdroszczenia analizując, jak wiele udało się uzyskać na gruncie mediacji i dyplomacji. Łukaszenko zabezpieczył Republikę Białoruś w nieprzerwane i ciągłe dostawy surowców energetycznych, doprowadził do niezwykle korzystnego rozwiązania w kwestii zadłużenia, gdzie zdecydowano się przyjąć „wariant zerowy” zakładający całkowite i bezwarunkowe umorzenie zadłużenia państwa za dostawy węglowodorów, dodatkowo zakontraktowane ceny gazu ziemnego i ropy naftowej były niższe niż w latach poprzednich⁴⁶¹. Jest to niewątpliwie ogromny sukces negocjacyjny Łukaszenki wskazujący umiejętne rozwijanie relacji z Federacją Rosyjską oraz potwierdzający specyficzny model prowadzenia polityki. Niezależnie od osiągniętych wówczas korzyści i zawartych kompromisów należy pamiętać, że zadłużenie za dostarczany gaz ziemny od wspomnianego czasu stale narastało, co więcej w październiku 2000 roku zadłużenie państwowego Bieltransgazu wobec Gazpromu wynosiło około 270 mln USD⁴⁶². W 1998 roku podjęto próby powołania wspólnego przedsięwzięcia z obustronnym aportem w postaci magistral Torżok – Iwanewiczi i Torżok – Dolina ze strony Republiki Białoruś oraz Gazociągu Jamalskiego ze strony Federacji Rosyjskiej. Realizacja inwestycji była możliwa i ekonomicznie opłacalna, jednak podstawowym problemem, który nie dopuścił do jej realizacji była kwestia oceny wkładu poszczególnych stron⁴⁶³. Wraz z końcem grudnia 1998 doszło do zmiany tendencji w relacjach obustronnych i stosunki pomiędzy partnerami zaczęły przybierać niekorzystny wymiar, za co winą obarczany jest głównie prezydent Aleksander Łukaszenka ze

⁴⁶⁰ Jako element rozszerzenia kontekstu wskazuje się zawarcie traktatu o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie oraz współpracy. Patrz A. Eberhardt, *Energy relations ...*, s. 68-69.

⁴⁶¹ Ibidem, s. 70.

⁴⁶² А. Мухин, „газпром”..., s. 41.

⁴⁶³ А. Белеввеец и др., *Белорусский ежегодник....* s. 366.

względem na swoje otwarte ataki pod adresem władz Federacji Rosyjskiej podczas swoich wystąpień⁴⁶⁴. Druga połowa lat dziewięćdziesiątych XX wieku upłynęła pod znakiem ciągłego zwiększania się zadłużenia Białorusi za dostarczany przez Gazprom gaz ziemny. Owo zadłużenie było spisywane lub kredytowane przez budżet Federacji Rosyjskiej aż do 1998 roku, kiedy to Białoruś uregulowała całą należność nagromadzoną przez poprzednie lata w formie wymiany barterowej⁴⁶⁵. Ciekawym zabiegiem negocjacyjnym okazał się postulat wystosowany przez prezydenta Łukaszenkę powołującego się na specjalne relacje z Federacją Rosyjską, który to domagał się w ramach specjalnych relacji takich samych cen jak dla odbiorców rosyjskich. Pomimo, że nie udało się osiągnąć tak dalekich ustępstw ze strony Federacji Rosyjskiej to cena węglowodorów dla Białorusi kształtowała się na poziomie dwukrotnie niższym niż np. dla Ukrainy. Pomimo aż tak preferencyjnych warunków dostaw Gazprom w latach 1997-2000 kilkakrotnie zmuszony był ograniczyć ilość dostaw surowców energetycznych z powodu narastającego systematycznie zadłużenia Białorusi. Warto dodać, że Gazprom w ramach niższego poziomu cen korzystał również z benefitów w postaci niższych opłat tranzytowych za gaz ziemny tłoczony przez terytorium sąsiada do odbiorców w Europie Zachodniej. W ramach porozumienia dwustronnego władze Gazpromu podjęły decyzję o przedłużeniu dostaw dla Białorusi na preferencyjnych warunkach zakładających podtrzymanie niższego poziomu ceny w zamian za zastosowanie przez stronę białoruską minimalnych stawek tranzytowych w postaci 0,55 USD za każde 1000 m³ gazu ziemnego przetransportowane na odległość 100 km, przy użyciu sieci infrastrukturalnej gazociągów będących własnością Biełtransgazu a także 0,46 USD za każde 1000 m³ gazu ziemnego przetransportowane na odległość 100 km w odniesieniu do Gazociągu Jamalskiego. Warto zaznaczyć, że stawki tranzytowe określone zostały na zdecydowanie niższym poziomie niż ich odpowiednik po stronie ukraińskiej⁴⁶⁶.

Kwestia związana z określaniem poziomu cen za surowce oraz wartości opłat tranzytowych powraca w ramach relacji Federacji Rosyjskiej z partnerami w sposób

⁴⁶⁴ К. Е. Коктыш, *Трансформация политических режимов в Республике Беларусь 1990-1999*, Москва 2000, s. 140.

⁴⁶⁵ Zob. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о частичной атаиие задолженности за поставки российского газа поставками продовольствия и материально-технических ресурсов белорусских производителей*, Правовой Департамент Мод России, 16.10.1998, http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/4916C35004D8EBBC44257AA900292DFA. (15.11.2017),

⁴⁶⁶ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny ...*, s. 3.

cykliczny. Federacja Rosyjska dokonywała wielokrotnie wielu gestów wsparcia wobec Białorusi, wliczając proces udzielania pożyczek poprzez które wzmocnione zostały więzy i relacje pomiędzy partnerami, jednocześnie realizując konsekwentnie prawdziwy plan realnej polityki uzależnienia i zdobywania coraz większych wpływów poprzez zakrojoną na szeroką skalę ekspansji na rynku białoruskim oraz osadzania osób życzliwych wobec rządu rosyjskiego w grupach wpływu na Białorusi. Tym bardziej stronie rosyjskiej zależało na wyeliminowaniu problemu w postaci pojawiania się niezależnych dostawców mogących realizować dostawy paliw na terytorium białoruskiego państwa. Federacja Rosyjska i Republika Białoruś podpisały w kwietniu 2002 roku porozumienie dotyczące polityki cenowej⁴⁶⁷. W ramach podpisanego porozumienia zobowiązania podjęte przez Gazprom zakładały obniżenie cen na dostarczane Białorusinom paliwa w zamian za co zobowiązali się oni do powstrzymania od reeksportu zakupionego gazu ziemnego oraz uregulowania zadłużenia. W relacjach rosyjsko białoruskich zauważyć można działania, schematy i wzorce analogiczne do relacji rosyjsko ukraińskich. Pomimo podpisanego porozumienia już jesienią 2002 roku doszło do wybuchu kolejnego konfliktu wokół gazu ziemnego, podczas którego Gazprom zrealizował dwa bardzo ważne posunięcia, po pierwsze zdecydowano się na całkowite wstrzymanie dostaw gazu ziemnego dla Białorusi, po drugie Gazprom przy pomocy przedstawicieli zarządu oficjalnie odniósł się w przychylny i wspierający inwestycje sposób do budowy Gazociągu Północnego⁴⁶⁸. Pomimo wspomnianych nieporozumień zakontraktowane wartości cen na dostawy gazu ziemnego dla Białorusi określały je na poziomie 30 USD za każde 1000 m³ przy cenach światowych kształtujących się wówczas na poziomie 100-120 USD za 1000 m³. W ramach oczekiwań Gazpromu odnośnie wygaśnięcia umowy największe szanse pokładano w możliwości osłabienia pozycji negocjacyjnej Białorusinów i przy jednoczesnym podwyższeniu poziomu cen na dostarczane surowce w sposób płynny wejść w posiadanie państwowego Bieltransgazu. W ramach prowadzonych negocjacji rząd

⁴⁶⁷ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Республики Беларусь о расширении сотрудничества в газовой отрасли, а также МКО России*, http://www.mid.ru/BDOMOP/spd_md.nsf/060F6D1A3A062EF4444257AA900292DCF, (12.12.2016)

⁴⁶⁸ Na podstawie uzyskanych ze strony Federacji Rosyjskiej ustępstw w postaci obniżenia poziomu cen Republika Białoruś zdecydowała o rezygnacji z usług koncernu Itera. Jak pokazały nowe wydarzenia wybuch kryzysu na linii Federacja Rosyjska – Republika Białoruś doprowadził do ponownego podpisania przez tę ostatnią kontraktu z Iterą. Jako główne podstawy konfliktu wymienia się zbyt wysokie ambicje prezydenta Łukaszenki który przecenił na podstawie osiągniętych sukcesów możliwości swoich ambicji w energetyczne grze. Patrz A. Eberhardt, *Energy relations ...*, s. 72-75. Można przypuszczać, że wobec zmiany optyki w relacjach był to swoisty proces testowania przeciwnika, jak dalece będzie mógł posunąć się w przyszłości Baćka.

Białorusi odrzucił możliwość zmiany właściciela przez przedsiębiorstwo Biełtransgaz, co doprowadziło do wstrzymania dostaw w lutym 2004 roku. Wstrzymanie dostaw przy pomocy Gazociągu Jamalskiego spowodowało przerwy w dostawach również u innych odbiorców, Polska pozbawiona była dostaw przez 14 godzin. Swoista kultura konfliktu, zachowania złożone z pewnych rodzajów kodów kulturowych, zrozumiałych i jasnych jedynie na Wschodzie pozwoliły zabezpieczyć się na wypadek przerw w dostawach dla konkretnego państwa, gdzie normą staje się zachowanie polegające na pobieraniu surowca przeznaczonego dla dalszych odbiorców. Pomimo wstrzymania dostaw presja wywierana na Federację Rosyjską jest wyższa ze względu na wstrzymanie dostaw dla państw Europy Zachodniej, co wizerunkowo wpływa niekorzystnie na rządzących. W przypadku wspomnianego konfliktu Białorusini pobierali gaz przeznaczony dla Polski oraz Niemiec. Należy zaznaczyć, że miały wówczas miejsce wydarzenia bez precedensu. Gazprom oskarżając sąsiada o kradzież gazu ziemnego zdecydował o wstrzymaniu dostaw nie tylko przy pomocy sieci magistral białoruskich ale również magistral tranzytowych⁴⁶⁹. Konflikt, który został wywołany przez wspomniane czynniki na nowo otworzył wzmożony proces argumentacji za koniecznością poszukiwania alternatywnych źródeł dostaw surowców dla Europy Zachodniej z pominięciem niewygodnych państw tranzytowych. Rząd Federacji Rosyjskiej rozpoczął intensyfikację działań mających na celu podjęcie projektu, który stawał się coraz bardziej pożądany. Dla Republiki Białoruś kwestią sporną było dostarczanie gazu ziemnego dla przedsiębiorstw rosyjskich prowadzących działalność w obrębach przygranicznych po kilkukrotnie niższej cenie niż przeznaczonego na rynek wewnętrzny państwa, co zdaniem władz Białorusi oprowadzało do łamania zasad konkurencyjności na równych warunkach. Wraz z początkiem 2004 roku Federacja Rosyjska zdecydowała się na podwyższenie do poziomu cen rynkowych cen kontraktowych dla Białorusi w odpowiedzi na co strona białoruska podniosła problem wzrostu opłat tranzytowych za przesyłany surowiec. Bardzo ważnym aspektem w relacjach Federacji Rosyjskiej z partnerami, odbiorcami surowców energetycznych, pozostających w pozycji klienckiej jest fakt, że mają one miejsce w okresie zimowym, co nie wiąże się bezpośrednio ze zmianą okresu rozliczeniowego wraz ze zmianą roku kalendarzowego. Kwestia zmiany cen jest sprawą umowną, która może zostać zrealizowana na podstawie renegocjacji warunków zakontraktowanych w każdej chwili,

⁴⁶⁹ *Gaz paraliżujący* <http://wyborcza.pl/7,155290,23198390,rosyjski-gaz-paralizujacy.html> 12.01.2019.

jednak z uwagi na niskie temperatury we wschodniej strefie klimatycznej, bazując na konieczności zapewnienia dostaw nie tylko przez pryzmat funkcjonowania przemysłu ale również zapewnienia warunków życia dla ludności, wprowadzane są one we wspomnianych okresach w celu zmiękczenia partnera i uzyskania od niego większych niż w innych porach roku ustępstw. Wspomniany konflikt z początku 2004 roku poprzez warunki pogodowe przyniósł pożądany efekt w postaci korzyści dla strony rosyjskiej, która podtrzymała zaproponowane przez siebie warunki wprowadzając je do ustaleń kontraktowych, dodatkowo uzależniając Białoruś poprzez złożenie przez nią wniosku kredytowego, z którego środki miały być przeznaczone na okrycie różnicy w cenie surowca⁴⁷⁰. Proces wstrzymania dostaw gazu przez Federację Rosyjską dla Republiki Białoruś podyktowane było ponowną próbą Gazpromu zmierzającą do przejęcie Bieltransgazu przy pomocy, bardziej niż miało to miejsce w przeszłości, zdecydowanych środków. Efekt został osiągnięty połowicznie jednak stanowił ogromną korzyść dla strony rosyjskiej, która otrzymała w wieloletnią dzierżawę grunt, po których przebiegały trasy tranzytowych magistral gazowych tj. białoruski odcinek gazociągu Jamał – Europa Zachodnia⁴⁷¹. W pierwszej połowie 2004 roku gaz przesyłany na Białoruś nie pochodził od Gazpromu, był on dostarczany na podstawie kontraktów krótkoterminowych przez dostawców wchodzących w skład sektora prywatnych rosyjskich kompanii jak Itera oraz Transnafta. Kwestie różnicy cen stanowiły w negocjacjach obu stron problem bardzo wysokiej wagi, co komplikował fakt oskarżeń wysuwanych przez Gazprom wobec Republiki Białoruś, zgodnie z którymi miała się ona dopuścić łamania warunków zawartej umowy handlowej. Zgodnie z informacjami przedstawianymi przez niezależne białoruskie ośrodki należności z tytułu dostaw gazu regulowane były z ogromnymi opóźnieniami, według portalu internetowego „Karta-97” zadłużenie miało wzrastać kwartalnie do poziomu nawet 45 mln USD. Wartym odnotowania jest fakt, że Gazprom wystosował wobec Białorusi groźbę zmniejszenia

⁴⁷⁰ W. Baluk, *Proces reintegracji ...*, s. 65.

⁴⁷¹ M. Honczar, *Gazowy blitzkrieg...* Wstrzymanie dostaw dla Białorusi w 2004 roku było nieoczekiwanym zwrotem sytuacyjnym, który przyjęty został w Polsce z dużą dozą niepewności. Kryzys został zażegnany, jednak pozostawił po sobie trwały ślad, w myśl którego niezależnie od tego, jak silne są powiązania pomiędzy partnerami na Wschodzie zamiary i działania Federacji Rosyjskiej są ciężkie do przewidzenia.

dostaw w 2007 roku jeśli dług nie zostanie uregulowany⁴⁷². Zobowiązanie sięgające 450 mln USD zostało uregulowane przy pomocy państwowych rezerw walutowych⁴⁷³.

Wspomniana już przerwa w dostawach gazu ziemnego dla Białorusi, do której doszło w 2004 roku było również przyczyną wstrzymania dostaw do innych państwa, w tym m. in. Polski. Co ciekawe, warto wspomnieć, że o ile Niemcy, Słowacja, Litwa oraz Łotwa zostały z wyprzedzeniem poinformowane o konieczności wstrzymania dostaw, o tyle Polska nie znalazła się w grupie państw, do których wiadomość taka została wysłana⁴⁷⁴. Spór z początku 2004 roku pomimo jego zażegnania powrócił wraz z końcem 2004 roku kiedy to doszło do negocjacji mających na celu ustalenie warunków dostaw w 2005 roku. Jak wiadomo przedstawiciele Białorusi domagali się zmniejszenia poziomu cen oferowanych na dostarczany surowiec, jednak nie udało się osiągnąć zamierzonych efektów, umowa podpisana została wraz z końcem 2004 roku⁴⁷⁵. Kryzys energetyczny związany z cenami gazu ziemnego został rozwiązany, jednak jak się później okazało, jedynie chwilowo, władze białoruskie zgodziły się na podpisanie kontraktu na dostawę surowca w cenie 46,68 USD za każde 1000 m³⁴⁷⁶. podpisanie kontraktu na wspomnianych zasadach jest wydarzeniem ogromnie ważnym, jest to bowiem koniec prowadzenia przez Federację Rosyjską przez lata polityki subsydiowania gospodarki Republiki Białoruś. Jak zostało to już wcześniej wykazane ochłodzenie relacji pomiędzy partnerami miało miejsce bardzo wyraźnie już w latach 2001-2004, kiedy to prezydent Łukaszenka nie wywiązał się z obietnicy otwarcia gospodarki białoruskiej na kapitał rosyjski po ponownym wyborze na urząd prezydenta Republiki⁴⁷⁷. Ponoć sam prezydent Łukaszenka po zawirowaniach i perturbacjach w 2004 roku miał stwierdzić, że „nasze stosunki będą teraz zatrute gazem przez długi czas”⁴⁷⁸. Kryzysy w relacjach pomiędzy państwami z lat 2002 oraz 2004 związane były bezpośrednio z tematem dostaw surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej oraz warunków ich realizacji przez stronę rosyjską. Co ważne, władze białoruskie

⁴⁷² *Białoruś w tarapatach*, „Gazeta Wyborcza”, 17.07.2008. ultimatum zmniejszenia dostaw gazu spowodowało podjęcie inwestycji w celu rozbudowy podziemnych magazynów surowcowych. Patrz *Białoruś buduje magazyny gazu*, „Gazeta Wyborcza”, 28.08.2007.

⁴⁷³ *Białoruś znów ma długi u Gazpromu*, „Gazeta Wyborcza”, 0.06.2008.

⁴⁷⁴ M. Kaczmarek, „Relacje przez pośredników?” *Stosunki polsko – rosyjskie w ostatnich kilku latach*, [w:] M. Dobroczyński, J. Marszałek-Kawa (red.), *Skomplikowane stosunki Polaków i Rosjan*, Toruń 2005, s. 60.

⁴⁷⁵ О. Богуцкий, В. Вилейта и др., *Белорусский ежегодник*, s. 441-442.

⁴⁷⁶ *Gaz paraliżujący ..*

⁴⁷⁷ A. Wilson, *Białoruś między „kolorową rewolucją” a „antyrewolucyjną technologią”*, [w:] V. Bulhakau (red.), *Geopolityczne miejsce Białorusi w Europie i świecie*, Warszawa 2006, s. 92.

⁴⁷⁸ H. Turek, *An Isolated State ...*, s. 38-39.

rozpoczęły prezentowanie przygotowywania planów zakładających zmniejszenie roli jednostronnego uzależnienia od Federacji Rosyjskiej. Niezwykle optymistyczny program reform związanych z sektorem energetycznym na lata 2006-2010 zakładał, że 25% energii wykorzystywanej przez gospodarkę będzie pochodzić z rynku wewnętrznego. Pomimo podjęcia prób zabezpieczenia się na ewentualność wstrzymania dostaw opierając się na projektach budowy lub rozbudowy podziemnej infrastruktury magazynów gazu ziemnego niemożliwym było realne zapewnienie pełnego bezpieczeństwa z powodu ogromnych kosztów inwestycji oraz relatywnie niskiej pojemności infrastruktury, która nie podołałaby, w sytuacji całkowitego wstrzymania dostaw, na długo podtrzymać w pełni funkcjonowanie przemysłu, gospodarki oraz sektora prywatnego⁴⁷⁹.

Aż do okresu połowy roku 2006 relacje pomiędzy Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś w zakresie sektora energetycznego i dostaw gazu ziemnego przebiegały w sposób bardzo poprawny, pozbawiony konfliktów. Republika Białoruś w dalszym ciągu była beneficjentem porozumień i na zasadzie specjalnego traktowania mogła kupować gaz ziemny po niższej niż inne państwa cenie, co więcej nie dosięgnęła jej również fala podwyżek, która miała miejsce w ujęciu innych państw w 2006 roku. Warto zaznaczyć, że podwyżki, które na początku 2006 roku wprowadzono były dość znaczne, Ukraina zakontraktowała dostawy za cenę 95 USD za każde 1000 m³, natomiast odbiorcy w Armenii, Azerbejdżanie, i Gruzji zobligowani byli do płatności na poziomie 110 USD za każde dostarczone 1000 m³, co więcej, Mołdawia płaciła wówczas cenę 150 USD za każde 1000 m³. W 2006 roku doszło do bardzo ważnego wydarzenia, wstrzymaniu uległy negocjacje dotyczące przejęcia przez Gazprom części akcji Biełtransgazu, co w połączeniu ze zbliżającymi się wyborami prezydenckimi na Białorusi, które odbyć się miały w marcu tegoż roku, było wyrazem poparcia strony rosyjskiej wobec kandydatury Aleksandra Łukaszenki. Do zaskakującej decyzji Gazpromu doszło 30 marca 2006 roku, zaledwie kilkanaście dni po wyborach w Republice Białoruś, kiedy to ogłoszono, że przedsiębiorstwo zamierza podwyższyć ceny gazu ziemnego dla sąsiada i zrównać je z cenami rynkowymi, co ważne niebawem po wydaniu wspomnianego oświadczenia nakreślony został również przedział kwotowy, jaki Gazprom brał pod uwagę i cena po jakiej mógł zgodzić się dostarczać paliwo. Było to ogromne zaskoczenie dla rządzących na Białorusi polityków, kiedy

⁴⁷⁹ A. Wilson, *Białoruś między ...*, s. 149-150.

zostali poinformowani, że Gazprom zakłada możliwość dostaw po cenie 140-200 USD za każde 1000 m³. Zgodnie z oświadczeniem ambasadora rosyjskiego na Białorusi, Aleksandra Surikowa, które wydał 3 listopada 2006 roku, cena w przedziale 140-200 USD pozostawała kwestią umowną, mogła wynieść 140 jak i 200 USD, uzależniona miała być od decyzji władz białoruskich o sprzedaży 50% udziałów Biełtransgazu Gazpromowi⁴⁸⁰. Bardzo silną próbą wywierania nacisku było dalsze oświadczenie ambasadora Federacji Rosyjskiej, w którym wskazał, że problem podwyżek cen zniknie w chwili, kiedy dojdzie do powstania państwa związkowego⁴⁸¹.

Kolejnym niezwykle ważnym wydarzeniem w relacjach pomiędzy państwami było podpisanie przez Władimira Putina w maju 2006 roku rozporządzenie zakładające wstrzymanie wszelkich form, zarówno bezpośrednich, jak i pośrednich dotyczących subsydiowania gospodarki białoruskiej, co więcej dekret kończył również i zakazywał reeksportu towarów pochodzących z Federacji Rosyjskiej przez Białoruś⁴⁸². Zaskoczenie politycy białoruscy, którzy początkowo starali się dystansować od wspomnianych wydarzeń i unikać komentowania sytuacji zostali zmuszeni do wypowiedzenia się w kwestii opisywanych zmian. Mikołaj Czarchinieć, będący wówczas przewodniczącym Komisji ds. Międzynarodowych i Bezpieczeństwa parlamentu białoruskiego, sięgając po niezwykle drażliwy dla Federacji Rosyjskiej argument, wystosował ostrzeżenie o możliwości zrewidowania porozumień dotyczących warunków obecności obiektów wojskowych zajmowanych przez wojska Federacji Rosyjskiej na terytorium Białorusi. Znaczna zmiana retoryki nastąpiła również w słowach prezydenta Aleksandra Łukaszenki, który zrezygnował z gróźb i prowokacji na rzecz dyplomatycznego podejścia do sporu, w którym zaznaczył, że „rok 2007 będzie bardzo ciężkim i katastroficznym rokiem”, co więcej zadawał on publicznie pytania „skąd Białoruś ma wziąć miliard dolarów, jeśli Rosja tak znacznie podniesie cenę gazu?”⁴⁸³. Zauważyć dało się powolną zmianę tonu prowadzenia dyskursu, władze białoruskie rozpoczęły ponownie zarzucać władzom rosyjskim brak wywiązywania się z umów oraz naruszania zawartych porozumień. Rząd białoruski

⁴⁸⁰ Jako ważne dla omawianego zagadnienia należy wskazać oświadczenie ogłoszone w Dumie przez deputowanego Walerija Jazewa, szefa komitetu ds. energetyki, transportu i łączności, który zaznaczył, że cena gazu ziemnego dostarczanego dla Białorusi może w 2007 roku wynieść aż 230 USD za każde 1000 m³.

⁴⁸¹ „Kiedy powstanie Państwo Związkowe, wszystkie kwestie takie jak podwyżka ceny gazu zostaną zdjęte. Płacić tylko za obietnice wejścia do wspólnego państwa nie zamierzamy”. Patrz W. Konończuk, *Konflikt energetyczny ...*, s. 149-150.

⁴⁸² G. Gromadzki, W. Konończuk, L. Vasely, *Białoruś po „wyborach” ...*, s. 24.

⁴⁸³ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny*, s. 4.

koncentrował się na jak najdalszym odsunięciu dnia, w którym realnym stanie się urynkwienie cen gazu ziemnego. Zgodnie z planami Gazpromu urynkwienie cen i dostosowanie ich poziomu do innych odbiorców europejskich miało nastąpić 1 stycznia 2007 roku, w odpowiedzi na co Siarhiej Sidorski, ówczesny premier Republiki Białoruś wystosował, niemal w oskarżycielskim tonie, wypowiedź skierowaną do partnerów, w której oświadczył, że „Jest to sprzeczne z głównymi porozumieniami zawartymi w ramach Państwa Związkowego, tzn. o zagwarantowaniu jednakowych warunków dla podmiotów gospodarczych”. Premier podkreślił, że jedynie realizacja jednakowych warunków będzie gwarancją tego, aby jego państwo wywiązało się z obietnicy zakładającej wprowadzenie rosyjskiego rubla jako jedyne środka płatniczego. Premier zaznaczył również, że cały czas otwarta pozostaje kwestia związana ze stratami poniesionymi przez białoruski budżet w latach 2000-2004 w ramach wymiany handlowej z Federacją Rosyjską oraz ich kompensaty. Zarówno Federacja Rosyjska, jak i Republika Białoruś nieco inaczej pojmowały zakres pojęcia równych warunków. Zgodnie z opiniami kwestie równości i braterstwa były bardzo intensywnie eksploatowane w chwilach podejmowania rozmów negocjacyjnych mających na celu zagwarantowanie dostaw węglowodorów po jak najniższych cenach. Niestety w chwili zakończenia rokowań przychylnie treści takie znikwały na długi czas, aż do nastania kolejnego sporu. Ważną kwestią podnoszoną przez Rosjan był temat nierównomiernego i nierównego traktowania towarów w dostępie do rynku białoruskiego, który to był lekceważony pozostając bez odpowiedzi ze strony partnera⁴⁸⁴. W warunkach wzajemnej podejrzliwości, oskarżeń i zarzutów nie można było w sposób realny rozmawiać o wprowadzeniu jednej waluty rozliczeniowej w postaci rubla rosyjskiego. Jednym z gorszych aspektów sytuacji był fakt, że strona białoruska nie dysponowała silnymi, merytorycznie mocnymi i trafnymi argumentami, dzięki którym mogłaby w sposób dyplomatyczny negocjować ze stroną rosyjską podwyżki cen surowców energetycznych, co stawiało ją w bardzo kłopotliwym położeniu. Uwaga rządzących skupiła się na mozolnym poszukiwaniu słabych punktów, które mogłyby służyć za punkt odniesienia wobec planowanych podwyżek. Roszczenia o charakterze finansowym zgłaszane przez Białoruś względem Federacji Rosyjskiej nie stanowiły żadnego nowum, w tym roszczenia dotyczące poziomu ściągalskości podatku VAT. Zdaniem ekspertów, którzy zaangażowani zostali do pracy przy argumentacji roszczeń

⁴⁸⁴

Gazowy straszak, „Niezawisimaja Gazieta”, 01.09.2006.
<http://wiadomości.onet.pl/kiosk/swiat/gazowy-straszak,1,3332656,wiadomość.html> 27.07.2010.

wskazano dwie kwestie, które mogłyby posłużyć w negocjacjach jako silne argumenty przetargowe. Jako pierwszy argument wskazano fakt, że Federacja Rosyjska nie ponosi kosztów utrzymania swoich obiektów wojskowych zlokalizowanych na terytorium Białorusi, przez co naraża na straty budżet państwa. Argument ten był ciężki do zanegowania ponieważ była to sytuacja obiektywna. Jako drugi argument wskazano gazociąg tranzytowy, z którym wiązała się kwestia położenia na terytorium Białorusi i przesyłania przez Gazprom przy jego pomocy paliwa do Europy Zachodniej, co więcej wskazywano, że poziom cen związanych z tranzytem jest rażąco niski, wskutek czego planowano uzyskać ustępstwa w negocjacjach próbując szachować partnera argumentem konieczności podwyższenia stawek tranzytowych⁴⁸⁵. O tym jak ważna była kwestia związana z porozumieniem i ranga sporu pomiędzy państwami świadczy fakt, że podczas jego trwania i prowadzenia negocjacji związanych z ustaleniem cen surowca doszło do trzykrotnego spotkania prezydentów obu państw, co miało miejsce 10 listopada, 29 listopada a także 15 grudnia 2006 roku. Podczas drugiego ze spotkań odbywającego się podczas szczytu Wspólnoty Niepodległych Państw w Mińsku, prezydent Federacji Rosyjskiej, Władimir Putin, wskazał, że przejście do poziomu cen rynkowych jest działaniem koniecznym, a także informował o porozumieniu stron w ramach którego miało dojść do powołania wspólnego konsorcjum na podstawie struktury Bieltransgazu. Informacja pierwotnie nie spotkała się z potwierdzeniem ze strony władz białoruskich. Wspomniane spotkania nie doprowadziły do rozwiązania sporu i wyjaśnienia kwestii związanych z cenami gazu ze względu na nieugiętą postawę negocjacyjną Federacji Rosyjskiej, co łącząc z absolutnym brakiem akceptacji żądań przez stronę białorską prowadziło do impasu i hamowało możliwość osiągnięcia porozumienia. Druga połowa grudnia 2006 roku przyniosła zaognienie sporu, który przeradzać się zaczął w otwarty konflikt pomiędzy stronami, reprezentanci Gazpromu w wydany oświadczeniu ostrzegali, że brak podpisania porozumienia do 1 stycznia 2007 roku doprowadzi do całkowitego wstrzymania dostaw. Sytuacja starała się coraz bardziej napięta przez fakt, że Gazprom przygotowując się do możliwości wstrzymania dostaw zabezpieczył dodatkowe ilości surowca w magazynach zlokalizowanych na Litwie i w Niemczech⁴⁸⁶. Równolegle ze sporem dotyczącym ustalenia nowego poziomu cen gazu ziemnego dostarczanego dla Białorusi pomiędzy stronami toczyły się rozmowy związane z przyszłością Bieltransgazu. Problem był niezwykle istotny ze

⁴⁸⁵ Ibidem.

⁴⁸⁶ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny ...*, s. 4.

względem na ogromne dodatkowe obciążenie dla budżetu państwa poprzez zmianę ceny z 46,68 USD za każde dostarczone 1000 m³ do wspomnianych początkowo przez Aleksandra Surikowa ok 130-140 USD⁴⁸⁷ za każde 1000 m³, aż po żądania Gazpromu w wysokości 200 USD za każde 1000 m³, co było wartością czterokrotnie wyższą od dotychczasowej ceny surowca⁴⁸⁸. Spór stawał się coraz groźniejszy ze względu na przedłużający się czas spędzony na wzajemnych oskarżeniach i nieustępliwości negocjacyjnej. Białoruś nie chciała zaakceptować tak znaczących wzrostów cen, co nie przeszkadzało Federacji Rosyjskiej, która świadoma była siły swoich argumentów, a raczej tego, jak mocny jest jej argument siły. Bardzo silnym argumentem strony białoruskiej była deklarowana gotowość do płatności przy pomocy gotówki. W toku negocjacji wartość proponowana przez Gazprom określona została na poziomie 110 USD za każde 1000 m³ surowca dostarczanego przez Federację Rosyjską, co spotkało się z bardzo intensywnym działaniem strony białoruskiej, która chciała uzyskać obniżenie ceny do wartości 75 USD za każde 1000 m³. W toku rozmów negocjacyjnych stało się jasnym, że kwestia zaproponowania przez Białoruś podwyższenia kwot stawek tranzytowych jest jedynie kwestią czasu i niebawem w toku negocjacji argument zostanie przytoczony. Rząd Białorusi przy pomocy wicepremiera Simaszki informował, że w przypadku podwyżki cen gazu o 60% z dotychczasowych 46,68 USD do 75 USD za każde 1000 m³ stawka tranzytowa wynosić będzie minimum 1,3 USD⁴⁸⁹. Abstrahując od konieczności urynkwienia cen, wahanie ich proponowanego poziomu wskazuje na prawdziwe powody podwyżki, które miały służyć do zdyscyplinowania partnera oraz większego uzależnienia, doprowadzić do przejęcia kontroli nad Biełtransgazem oraz wchłonięcia państwa w ramach Państwa Związkowego. Poprzez bardzo skomplikowane negocjacje jasnym stało się, że proces subsydiowania gospodarki dawno odszedł w zapomnienie. Na podstawie braku porozumienia w negocjacjach władze Białorusi ogłosiły, że przypadku ich fiaska zmuszone będą na pobieranie gazu ziemnego transportowane przy pomocy Gazociągu Jamalskiego do Europy Zachodniej. Władze Republiki wskazywały, że mają pełne prawo do zakupu gazu ziemnego po takiej samej cenie jak przygraniczny obwód smoleński, przy czym powoływano się na porozumienie w tej kwestii zawarte z Federacją Rosyjską w

⁴⁸⁷ А. Белеввеец и др., *Белорусский...*, s. 349.

⁴⁸⁸ E. Mironowicz, *Białoruś ...*, s. 357. Podczas prowadzenia rozmów negocjacyjnych pojawiła się również koncepcja zakładająca osiągnięcie porozumienia na poziomie ceny 105 USD z zaznaczeniem, że 75 USD miałyby być płatne przy pomocy środków pieniężnych, natomiast część pozostała miała być regulowana przez udziały w Biełtransgazie.

⁴⁸⁹ Ibidem, s. 352-353.

kwietniu 2002 roku. 26 grudnia 2006 roku nastąpił przełom w negocjacjach, ze strony Gazpromu zaproponowana została obniżona cena dostaw z 200 do 105 USD, przy czym 75 USD pochodzić miało z rozliczeń finansowych, dalsze 30 USD płatne miało być przy użyciu udziałów przedsiębiorstwa Bieltransgaz. Co ciekawe propozycja została odrzucona przez władze białoruskie, które starały się osiągnąć rozwiązanie gwarantujące płatność gotówkową w kwocie 45 USD oraz 30 USD w formie udziałów w Bieltransgazie⁴⁹⁰. Kolejnym argumentem strony białoruskiej były groźby prezydenta Łukaszenki koncentrujące się na wysokich podwyżkach stawek tranzytowych przez co sytuacja wydawał się oddalać strony od porozumienia. Obraz negocjacji zdawał się ustępować pola otwartej konfrontacji w ramach bardzo zaciętego konfliktu. Ostatnie godziny 2006 roku wydawały się przesądzać o fiasku negocjacji, jednak właśnie wówczas nastąpił zwrot sytuacji, negocjatorzy ustalili warunki, na których można było osiągnąć porozumienie. Niewiele przed północą 31 grudnia 2006 roku sam Aleksiej Miller, prezes Gazpromu oraz Uładzimir Siemaszko, wicepremier Białorusi, podpisali dwa dokumenty kończące okres negocjacji. Pierwszym z dokumentów był kontrakt na dostawę i tranzyt gazu obowiązujący do 1 stycznia 2011 roku, drugim był protokół o stworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa na podstawie struktur Bieltransgazu. Na podstawie podpisanego porozumienia cena za dostawy surowca z Federacji Rosyjskiej miała wynosić 100 USD za każde 1000 m³ w 2007 roku. W kolejnych latach miało dochodzić do stopniowego urynkowania poziomu cen, odpowiednio w 2008 roku 67 % wartości ceny rynkowej, w 2009 roku 80 % wartości ceny rynkowej, w 2010 roku 90 % wartości ceny rynkowej. Dodatkowo nastąpiła zmiana opłat tranzytowych przy pomocy sieci infrastrukturalnej należącej do Bieltransgazu z 0,75 USD za każde 1000 m³ przetransportowanych na odległość 100 km do poziomu 1,45 USD za każde 1000 m³ przetransportowanych na odległość 100 km. Zgodnie z zapisami zawartymi w porozumieniu do roku 2011 własność 50% udziałów w Bieltransgazie miała zostać przekazana na rzecz Gazpromu za kwotę 2,5 mld USD w rozbiciu na 4 raty odpowiadające wartości 12,5% udziałów przedsiębiorstwa, każda w kwocie 625 mln USD, które miały być płacone w odstępach rocznych. Pierwsza transza 12,5 % udziałów w przedsiębiorstwie miała zmienić strukturę własności do 1 czerwca 2007 roku. O poziomie nakierowania na osiągnięcie celu i determinacji Gazpromu świadczy fakt braku kwestionowania wyceny przedsiębiorstwa i przyjęcie jej wartości ogólnej na

⁴⁹⁰ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny ...*, s. 5.

5 mld USD, która to wycena przygotowana była przez bank ABN Ambro⁴⁹¹. Pomimo nadziei strony białoruskiej związanych z możliwością utrzymania niższych cen gazu na poziomie 55 USD za każde 1000 m³ Federacja Rosyjska ostatecznie zrezygnowała z subsydiowania gospodarki partnera. 2007 rok przyniósł ogromne obawy związane z kryzysem gospodarczym, który coraz bardziej zaczął zagrażać rozpowszechnieniem się w sektorze gospodarczym Republiki Białoruś. Decyzja podjęta przez rząd Republiki była zaskakująca, otóż w obawie o możliwe skutki kryzysu po ogłoszeniu, że poziom cen za dostarczany gaz jest zbyt wysoki Białoruś zaczęła płacić odpowiednio mniej, uznając brakującą kwotę niedopłaty jako nieuzasadnioną i sztucznie zawyżoną wartość ceny. W odpowiedzi Gazprom rozpoczął dostarczanie mniejszych ilości surowca. W ostatecznym ujęciu spór został rozwiązany metodą kompromisu, jednak władze Federacji Rosyjskiej mając świadomość coraz trudniejszego położenia partnera rozpoczęły dążenia zmierzające ku wykorzystaniu jego osłabionej pozycji w celu wzmocnienia wpływów oraz podporządkowania go sobie w większym niż dotąd stopniu. Na podstawie osiągniętego porozumienia oprócz stawki taryfowej za tranzyt rozwiązano również kwestie związane z opłatami związanymi z procesem zarządzania Gazociągiem Jamalskim⁴⁹². Przez osiągnięte porozumienie doszło do wykluczenia Republiki Białoruś z preferencyjnych ram traktowania przez Federację Rosyjską oraz zbliżenia jej do cen zgodnie z którymi należności regulowane były przez pozostałe państwa regionu. Konflikt z dostawami gazu z tle wzbudził ogromne zaniepokojenie Komisji Europejskiej, która apelowała o wypracowanie metod rozwiązywania potencjalnych sporów, które mogłyby zaistnieć w przyszłości, dodatkowo Komisja wysuwała żądania wypracowania mechanizmów, które uniemożliwiłyby wstrzymanie dostaw do państw członkowskich Unii Europejskiej⁴⁹³. Pojawienie się konfliktu na tle dostaw surowców powodowało w Federacji Rosyjskiej narastanie tendencji opartych na niechęci do zachodniego sąsiada. Jako jeden z głównych argumentów przytaczanych podczas negocjacji związanych z przystąpieniem do realizacji projektu Gazociągu Północnego z perspektywy Federacji Rosyjskiej, wysuwane były bardzo często konieczność zabezpieczenia dostaw do Europy Zachodniej poprzez ominięcie, „problematicznych i niepewnych” państw tranzytowych obszaru Europy Środkowo-Wschodniej, jak Białoruś, czy Ukraina. Ważnym jest, że w 2010 roku po wyborach

⁴⁹¹ Ibidem.

⁴⁹² А. Бепеввееи, *Белорусский ежегодник...*, s. 360-361.

⁴⁹³ Ibidem, s. 356.

prezydenckich na Ukrainie i wygranej Wiktora Janukowycza podpisana została pomiędzy tym państwem a Federacją Rosyjską umowa, na mocy której uregulowane zostały kwestie bezpieczeństwa energetycznego, o tyle Republika Białoruś znajdowała się w trudniejszej sytuacji przez pryzmat nie cieszącego się aprobatą ani poparciem ze strony władz rosyjskich Aleksandra Łukaszenki. Należy zaznaczyć, że Republika Białoruś nie posiada w regionie sojuszników, którzy mogliby przyjść z pomocą w sytuacji zaostrzenia konfliktu. Zdając sobie sprawę ze swojej bardzo słabej pozycji wizerunkowej oraz mediacyjnej w państwach Europy Zachodniej i Środkowej zdecydował się na zmianę kierunku polityki wobec Federacji Rosyjskiej. Jako bardzo wyraźny sygnał skierowany wobec strony rosyjskiej było przyłączenie się państwa do Partnerstwa Wschodniego. Nieoczekiwanie rok 2010 przyniósł znaczne pogorszenie relacji pomiędzy partnerami. Biorąc pod uwagę dłuższą perspektywę czasową wpływ na gospodarkę białorską poprzez podnoszenie poziomu cen mógłby doprowadzić do znacznego osłabienia głównych gałęzi gospodarki zagrażając ciągłości jej funkcjonowania, ze szczególnym naciskiem na sektor petrochemiczny. Niedomagania gospodarcze w prostej linii wiązać by się mogły z koniecznością refinansowania zobowiązań poprzez kredytowanie, zubożenie społeczeństwa oraz niedostatek prowadziłby do niepokoju i buntów społecznych, które mogłoby doprowadzić do zmiany w szeregach władzy. Pomimo ówczesnej słabości oraz braku liderów w szeregach opozycji, które nie wskazywały na możliwość zwycięstwa opozycji w wyborach, w dłuższej perspektywie czasowej nie można byłoby wykluczyć wskazanego wyżej rozwiązania.

Coraz głębsza i silniejsza aktywizacja władz rosyjskich na polu konfrontacji z władzami białorskimi, wpływały na coraz powszechniej zadawane wśród specjalistów i polityków Zachodu pytanie o trwałość suwerenności Białorusi. Wskazano również na konieczność nawiązania dialogu z Republiką Białoruś w celu zabezpieczenia się przed nieplanowanym rozwojem sytuacji. W 2006 roku, jesienią, przedstawiciele Unii Europejskiej wystosowali wobec Republiki Białoruś ofertę „Co Unia Europejska może dać Białorusi?”. W dokumencie wyszczególniono 12 skonkretyzowanych postulatów zmierzających do demokratyzacji przy jednoczesnym wyszczególnieniu szeregu korzyści, jakie mogłaby osiągnąć Białoruś podejmując się realizacji wymienionych wcześniej postulatów. Założeniem przyświecającym zespołowi odpowiedzialnemu za przygotowanie dokumentu, było przełamanie trwającego od wielu lat patowego stanu

zawieszenia w relacjach obustronnych, który bez interwencji w tym newralgicznym momencie mógłby się przerodzić w trwałe rozdzielenie na dwa obozy wpływów. Dodatkowym aspektem przyświecającym tej inicjatywie była próba podjęcia działań zmierzających do demokratyzacji polityki i gospodarki a także życia społeczeństwa na Białorusi. W odpowiedzi ze strony adresata programu padły oskarżenia o nieuprawnione i nieproszone ingerowanie w sprawy suwerennego państwa oraz o pewien rodzaj dyktatu w formie żądań zawartych w programie. Należy wskazać, że najważniejszy wpływ na zmianę relacji pomiędzy Unią Europejską oraz Republiką Białoruś miała zmiana modelu prowadzenia polityki przez Federację Rosyjską, zainicjowana na przełomie 2006 i 2007 roku⁴⁹⁴. Na podstawie ograniczenia subsydiów oraz ogólnej recesji związanej z trwającym wówczas światowym kryzysem gospodarczym, również gospodarka Białorusi zaczęła notować coraz niższe wskaźniki popadając w coraz większe kłopoty. Światowy kryzys gospodarczy miał dla Białorusi o tyle większy negatywny wpływ, że gospodarka w większości zorientowana jest na eksport towarów. Sytuacja mająca wówczas miejsce określona może zostać jedną z najważniejszych w nowej historii Białorusi. Władze państwa stanęły przed ogromnym dylematem. Trwający kryzys gospodarczy w naturalny sposób podsuwał możliwość podjęcia kompleksowych reform prowadzących do przystosowania się białoruskiej gospodarki do systemu rynkowego, jako druga opcja wskazywana była możliwość dobrowolnego wchłonięcia przez Federację Rosyjską, przywrócenia preferencyjnych warunków oraz subsydiów, przez co można by było przetrwać kryzys i podtrzymać istniejący status quo. Jeszcze bardziej zaskakująca była decyzja Aleksandra Łukaszenki, który w obawie przed destabilizacją systemu zdecydował się na wybór trzeciego wariantu, co nierozdzielnie wiązało się z koniecznością uzyskania wsparcia kredytowego z zewnętrznych źródeł. Wsparcie zewnętrzne było powodowane przez bardzo skomplikowaną sytuację wewnętrzną nieefektywnej gospodarki⁴⁹⁵. Prezydent Aleksander Łukaszenka pod wpływem bardzo silnego oddziaływania ze strony Rosjan rozpoczął proces ocieplania wizerunku wysyłając do dyplomatów i przywódców europejskich jasne sygnały dobrej woli. Republika Białoruś w szczególny sposób poszukiwała możliwości pozyskania inwestorów zagranicznych, transferu technologii oraz kapitału, które mogłyby ratować gospodarkę kompensując malejące subwencje ze strony Federacji Rosyjskiej. Bardzo ważnym wydarzeniem, określanym mianem

⁴⁹⁴ K. Kłysiński, *Poker z Łukaszenką*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 1/2009.

⁴⁹⁵ K. Kłysiński, *Kronika i komentarze. Białoruś*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3-4/2011.

„nowego otwarcia” było porozumienie unijno – białoruskie z podpisaniem 7 marca 2007 roku, na podstawie którego miało dojść do otwarcia w Mińsku przedstawicielstwa Komisji Europejskiej. Niestety wraz z końcem marca 2007 roku doszło do bardzo brutalnych represji wymierzonych w środowisko opozycji białoruskiej, w państwach Unii Europejskiej zajścia zostały odebrane jako brak zainteresowania reżimu autorytarnego drogą do demokratyzacji. Poszczególne państwa, jak i dyplomacja unijna nie podjęły dialogu politycznego i przyjęły postawę oczekiwania. Wzrost koniunktury gospodarczej nastąpił wraz z rokiem 2008, efekcie podjętych na szeroką skalę i bardzo intensywnych zabiegów władz białoruskich, czego skutkiem była poprawa klimatu dla inwestycji zagranicznych, dzięki czemu więcej przedsiębiorstw zagranicznych zgłaszało zainteresowanie możliwością ulokowania inwestycji, technologii oraz kapitału w Republice Białoruś⁴⁹⁶. Rozdźwięk pomiędzy Białorusią i Federacją Rosyjską wywołał zmiany w nastawieniu i podejściu prezydenta Łukaszenki. Jego pragmatyczna postawa wspierana przez lata przez system subsydiowania gospodarki ze strony Rosjan powodowała brak reakcji na wiele bodźców zewnętrznych. W chwili konfliktu z władzami Federacji Rosyjskiej Łukaszenka zaczął coraz uważniej wsłuchiwać się w głosy krytyki padające pod jego adresem z państw Zachodu przez polityków, którzy do niedawna byli przez niego lekceważeni. „Światowy kryzys gospodarczy dodatkowo nadszarpnął białoruską gospodarkę, która ze względu na swoją strukturę jest powiązana z byłym Związkiem Radzieckim – nastawiona głównie na eksport, jednak zależna także od importu, przede wszystkim tanich rosyjskich surowców energetycznych. Gospodarcze problemy Mińska stały się tak poważne, że bez wielomiliardowych pożyczek nie udałooby się utrzymać stabilności kraju. Kredytodawcy z Moskwy stawiali warunek oddania przedsiębiorstw w zamian za suwerenność, kredytodawcy z Zachodu byli mniej wymagający: chcieli, aby na Białorusi zaprzestano stosowania represji politycznych i przystąpiono do reformowania gospodarki. Europejskie kredyty nie zagrażały reżimowi Łukaszenki, tymczasem pożyczki z Moskwy mogły położyć kres epoce dyktatora”⁴⁹⁷.

Pomimo znacznych utrudnień oraz problem z jakimi musiały mierzyć się strony podczas prowadzenia dialogu był on kontynuowany i rozwijany. W roku 2008 zauważyć można znaczący krok wykonany przez Unię Europejską pod postacią wizyty

⁴⁹⁶ K. Kłysiński, *Poker z ...*, s. 64.

⁴⁹⁷ J. Czawusau, *Białoruś: mniej ...*

specjalnej delegacji Komisji Europejskiej, która była kierowana przez Hugo Mingarellego, dyrektora generalnego biura Komisji Europejskiej ds. stosunków zagranicznych. Podczas wspomnianej wizyty, która miała miejsce 3 listopada 2008 roku delegacja unijna przedstawiła stronie białoruskiej listę złożoną z pięciu postulatów określaną roboczo jako „mapa drogowa”. W ramach wizyty przystąpiono do intensywnej polityki pozyskiwania przychylności i przyciągania Białorusi bliżej Europejskiej strefy wpływów. W trakcie wizyty doszło do spotkania Hugo Mingarellego z wicepremierem Republiki Białoruś, Andrejem Koniakowem. Podczas spotkania Mingarelli wskazał, że podjęcie i przeprowadzenie kompleksowych reform w ramach wymienionych w dokumencie postulatów dotyczących określonych sektorów pozwoli na rozpoczęcie stopniowego procesu realizacji projektu włączania Białorusi do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Proces skutkować będzie m. in. znaczna intensyfikacja oraz przyspieszenie współpracy na gruncie ekonomicznym, a także politycznym⁴⁹⁸. Propozycja wystosowana przez delegację unijną spotkała się z zaskakującą odpowiedzią strony białoruskiej. Oficjalne oświadczenie wydane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Białoruś podsumowujące spotkanie z delegatami unijnymi wskazywało, że „Republika Białoruś nie utrzymuje stosunków z partnerami europejskimi na płaszczyźnie map drogowych”. Pomimo bardzo zdecydowanego początku odezwy w dalszej jej części wyrażono wolę kontynuowania konsultacji, których cel określono jako przejście na płaszczyznę skonkretyzowanej współpracy na gruncie rozwoju i wzmacniania bloku handlowo-gospodarczego, sektora przewozu towarów, rozwoju infrastruktury środków transportu a także bezpieczeństwa energetycznego. „Odrzucając możliwość pogłębionej demokratyzacji, strona białoruska jako główny obszar dialogu proponuje wymiar gospodarczy, handlowy, energetyczny, transportowy, ekologiczny itd., a więc wszystkie kwestie dalekie od konfliktu wartości i jednocześnie mogące przynieść szereg realnych korzyści”⁴⁹⁹. Jako najsłabszy element składowy całego planu mającego rozpoczynać realizację procesu, wskazywany był bardzo niski poziom atrakcyjności dla Republiki Białoruś ewentualnych działań politycznych ze strony Unii Europejskiej, co było efektem braku aspiracji, których efektem miałyby stać się przynależność do struktur Unii Europejskiej. Siergiej Martynow, będący wówczas ministrem spraw zagranicznych Republiki Białoruś oświadczył, że zamiary obu stron, zarówno Białorusi jak i Unii Europejskiej

⁴⁹⁸ K. Kłysiński, *Poker z ...*, s. 66-67.

⁴⁹⁹ Ibidem, s. 66-67.

koncentrują się wokół poprawy i umocnienia relacji dwustronnych. Podczas wspólnego briefingu, w którym brali również udział ministrowie spraw zagranicznych Niemiec i Polski, Martynow wskazał, że obie strony dialogu zorientowane są na podjęcie najwyższego wysiłku nakierowanego na poprawę relacji jeśli posiadać będą choć małą szansę na osiągnięcie poprawy. Siergiej Martynow wskazał, że dążeniem obu stron jest poprawa stosunków wzajemnych pomiędzy stronami, która miałaby się przyczynić do umocnienia obrazu zjednoczonej Europy, co więcej owe działania miałyby doprowadzić do wzmocnienia niezależności na gruncie gospodarczym oraz poprawę poziomu bezpieczeństwa energetycznego państw⁵⁰⁰. Grudzień 2010 roku przyniósł niestety bardzo niekorzystny zwrot w relacjach obustronnych, który miał miejsce jako konsekwencja bardzo brutalnej pacyfikacji opozycji oraz zakończenie obietnic liberalizacji. Zajścia wpłynęły na zahamowane zbliżenia pomiędzy Unią Europejską i Republiką Białoruś jednocześnie wpływając na stworzenie przeszkód, które były niezwykle trudne do przezwyciężenia. Zajścia spowodowały konieczność redefinicji działań unijnych stawiając jednocześnie pod znakiem zapytania kooperację nie jedynie w ramach gospodarki, energetyki, transportu, czy ochrony środowiska, lecz jako Partnerstwo Wschodnie w sensie ogólnym. Okres kończący pierwszą dekadę XXI wieku sprzyjał pewnemu zbliżeniu pomiędzy rządem Republiki Białoruś oraz Rzeczpospolitej Polskiej. Należy zaznaczyć, że relacje pomiędzy stroną białoruską i polską w wielu kwestiach pozostawały napięte przez rozbieżne koncepcje i zamiary działania, jednak nie przeszkodziło to w nawiązaniu dialogu wokół niezwykle istotnych dla państw regionu spraw, jak kooperacja w dziedzinie energetyki oraz dywersyfikacji źródeł dostaw. W ramach rozmów i negocjacji nie wykluczano możliwości połączenia sieci gazociągów obu państw w ramach partnerskiego przedsięwzięcia w jedną całość. Dla strony białoruskiej perspektywa połączenia przyniosłaby wiele korzyści, jak np. ograniczenie zagrożenia ze strony Federacji Rosyjskiej wobec wstrzymania dostaw poprzez sieci infrastrukturalne zlokalizowane na obszarze państwa członkowskiego Unii Europejskiej. Negocjacje związane ze współpracą w zakresie połączenia sieci przesyłowych były prowadzone na szczeblu międzyrządowym. Wiktor Gajsionak, ambasador Republiki Białoruś w Polsce wskazywał, że oba państwa zainteresowane są połączeniem rurociągów gazowych ze względu na wzrost bezpieczeństwa, który mogą

⁵⁰⁰ В. Матвеев, *Мартынов заявляет о стремлении, Беларуси и ЕС улучшить двусторонние отношения*,,
http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Martynov_zajavljaet_o_stremlenii_Belarusi_i_ES_uluchshit_dvustronnie_otnoshenija_i_530010.html (12.12.2018)

uzyskać poprzez realizację przedsięwzięcia. W sytuacji związanej z awarią sieci przesyłowej lub zagrożeniami w postaci wstrzymania lub ograniczenia dostaw połączone sieci przesyłowe współpracujące ze sobą tworzyłyby organizm mogący tłoczyć gaz ziemny w obu kierunkach i zaopatrywać Republikę Białoruś lub Polskę w zależności od sytuacji, jaka miała by miejsce. Warto w tym miejscu wspomnieć, że oba państwa były żywo zainteresowane realizacją innych wspólnych projektów na gruncie polityki energetycznej, zwłaszcza z wykorzystaniem węgla brunatnego⁵⁰¹. Relacje białorusko rosyjskie podlegały i wiele wyższemu stopniowi skomplikowania w ramach relacji opartych w większości na subsydiowaniu i dotowaniu systemu gospodarczego oraz realnej groźny wprowadzenia państwa w stan rozpadu poprzez zapaść gospodarczą możliwą do wywołania przez ogromne podwyżki cen gazu. Zgodnie z warunkami umowy władze białoruskie zobligowane były do płatności na poziomie 128 USD za 1000 m³, jednak z powodu osłabienia koniunktury oraz indywidualnej oceny braku podstaw do uiszczania wyższej kwoty zdecydowano o pozostaniu przy stawkach z pierwszego kwartału 2008 roku, tj. 119 USD za 1000 m³, wskazując niedopłatę jako efekt ogromnego niezadowolenia oraz nie konsultując jej z dostawcą. Bardzo aktywny na polu związanym ze stosunkami energetycznymi wicepremier Władimir Siemaszko wielokrotnie zgłaszał postulaty, zgodnie z którymi cena nałożona przez Gazprom na jego kraj powinna być zdecydowanie niższa. Sytuacja, w której dochodziło do niezwykle roszczeniowych postaw Białorusi była niezwykle interesująca, zwłaszcza w świetle obowiązujących jej sąsiadów stawek opłat za dostarczany gaz ziemny. Dla porównania warto wspomnieć, że stawki dla Ukrainy określone zostały na poziomie 179,5 USD za 1000 m³, a Mołdawia podlegała zakontraktowanym opłatom w wymiarze 211 USD za 1000 m³⁵⁰². Położenia Republiki Białoruś nie można było określać jako szczególnie krzywdzącego zważywszy na fakt, że państwa Europy Zachodniej uiszczały w ówczesnych warunkach opłaty oscylujące wówczas na poziomie ponad 400 USD za 1000 m³, co było wartością ponad trzy i pół krotnie wyższą niż Białoruś⁵⁰³. Kwestia ceny gazu ziemnego dostarczanego na Białoruś była najkorzystniejsza w zestawieniu

⁵⁰¹ Р. Нацки, *Беларусь и Польша ведут переговоры по соединению газовых сетей*, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/i_509634.html (05.11.2018)

⁵⁰² Siemaszko wskazywał konieczność zmiany umowy lub nawet jej rozwiązania w związku z ogromnymi zmianami warunków, od których zależy realne funkcjonowanie państw będących stronami umowy. Co więcej minister Siemaszko zdawał się kwestionować zasadniczą wyższość umów międzynarodowych nad ustawodawstwem krajowym. П. Арабов, *Белоруссия жмет на газ*, „Известия”, 04.08.2008, <http://www.izvestia.ru/economic/article3119094/>, (18.02.2017).

⁵⁰³ *Białoruś znów...*

wszystkich członków Wspólnoty Niepodległych Państw oraz państw europejskich⁵⁰⁴. Analizując sytuację zmiany poziomu cen można wskazać pewną zależność, o ile rozpoczął się proces urynkowania i dostosowania cen do poziomu światowego, o tyle warunki wprowadzenia tych cen nadal wskazywały na uprzywilejowaną pozycję Republiki Białoruś. O ile bonifikaty i dodatkowe subsydia odeszły w przeszłość, o tyle nowy program wzmacniania i motywowania gospodarki przez Federację Rosyjską został wprowadzony do realnego funkcjonowania. Kontynuacją podjętych ustaleń Federacja Rosyjska i Republika Białoruś uzgodniły dalsze dostawy surowca realizowane od 2008 roku, które również były oparte na preferencyjnych, względem innych państwa, warunkach. Zgodnie z podjętymi ustaleniami aż do 2010 roku Republika Białoruś miała posiadać istotne zniżki na dostawy gazu ziemnego, które miały zapewnić jej gospodarce szybki i niezakłócony wzrost⁵⁰⁵. Jako bardzo ważna data w relacjach zapisał się 22 grudnia 2008 roku, kiedy to podczas spotkania prezydenta Dmitrija Miedwiediewa z prezydentem Aleksandrem Łukaszenką, do którego doszło w Moskwie uzgodnione zostały warunki związane z dostawą gazu ziemnego dla Białorusi w roku 2009. co ważne pomimo braku formalnej umowy pomiędzy Gazpromem a Bieltransgazem, która miała określać cenę i ilość dostaw to nie skutkowało wstrzymaniem ani ograniczeniem dostaw. Można przypuszczać, że nieformalnie osiągnięte porozumienie może mieć zdecydowanie większą wartość niż skodyfikowane poprzednio porozumienia. Co więcej istnieje pewne prawdopodobieństwo, które zakłada że osiągnięcie preferencyjnych stawek cenowych związane było z udzieleniem koncesji firmom rosyjskim. Zarówno prezydent Łukaszenka, jak i wysoki przedstawiciel z ramienia Gazpromu, byli zgodni w kwestii faktu, że cena wzrosła bardzo zdecydowanie w początkowych fazach obowiązywania umowy, jednak zaraz po tym ma ona równie zdecydowanie spaść. Należy zwrócić uwagę na umocnienie pozycji Republiki Białoruś w negocjacjach oraz nieformalne osiągnięcie porozumienia połączone z współbrzmiącymi oświadczeniami. Wspomniana sytuacja była efektem konfliktu pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą, w trakcie trwania którego strona rosyjska nie mogła pozwolić sobie na powstanie nowego konfliktu, który angażował by drugie z kluczowych dla przesyłu gazu państwa tranzytowych⁵⁰⁶.

⁵⁰⁴ П. Арабов, *Белоруссия жмет...*

⁵⁰⁵ Е. Шишкунова, *Если бы не наш газ...*, „Известия”, 16.09.2008, <http://www.izvestia.ru/economic/article3120545/>, (27.01.2017).

⁵⁰⁶ *Gaz płynie na Białoruś pomimo braku kontraktu z Gazpromem*, „Publikacje OSW”, 07.01.2009.

Przedstawiciele Federacji Rosyjskiej przez wiele lat dążyli nieprzerwanie do uzyskania kontroli nad białoruskim systemem magistral przesyłowych należących do Bieltransgazu, nad przejęciem kontroli nad samym Bieltransgazem a także rafineriami w Mozyrzu oraz Nowopółcku. Jako potwierdzenie chęci przejęcia kontroli nad wspomnianymi zakładami można przytoczyć słowa Aleksandria Riazanowa, wiceprezesa Gazpromu, który wielokrotnie proponował, że sytuacja trudnej współpracy może zostać rozwiązana poprzez uznanie przez stronę białoruską formy zapłaty w postaci dostarczanego w kolejnych latach gazu ziemnego w zamian za zmianę struktury właścicielskiej przez wspomniane podmioty. „Jesteśmy zainteresowani nabyciem Bieltransgazu i sprzedawcy detalicznego – Belpaliugazu. Moglibyśmy również rozważać możliwość nabycia aktywów petrochemicznych, w tym rafinerii w Mozyrzu, której 42% akcji kontrolujemy przez Sławnieft”⁵⁰⁷. W rozliczeniu za surowce energetyczne dostarczane przez Federację Rosyjską strona białoruska miała przekazać część należących do niej udziałów w firmach zajmujących się transportem gazu ziemnego w ręce Rosjan. Jako konsekwencję takiego splotu wydarzeń wskazać można zwiększenie uzależnienia gospodarki od partnera ze Wschodu całkowicie wbrew planom i zamiarom prezydenta Łukaszenki⁵⁰⁸.

Poprzez proces wywierania coraz silniejszej presji i nacisku strona rosyjska chciała nakłonić partnera do sprzedaży większościowego pakietu udziałów w zakładach petrochemicznych Polimir – Naftan. Dodatkowo w sposób permanentny wysuwane były nowe roszczenia dotyczące chęci zakupu dodatkowych pakietów udziałów Bieltransgazu, wskutek czego Rosjanie mogliby przejąć kontrolę nad przedsiębiorstwem oraz zarządzanymi przez nie magistralami przesyłowymi. Dodatkowo jako przedmiot targów wymieniane były przedsiębiorstwa sektora obrotu ropą naftową oraz produktów ropopochodnych, będące właścicielami białoruskiej części ropociągu Przyjaźń, tj. Homeltransnieft Družba oraz Nowopółckie przedsiębiorstwo Družba, które odpowiedzialne było za nitkę północną. Zgodnie z opiniami panującymi w środowiskach eksperckich Federacja Rosyjska mogła uzależniać przedłużenie preferencyjnych warunków dostaw od możliwości wejścia w posiadanie kontrolnych pakietów udziałowych strategicznie ważnych na niej przedsiębiorstw o kluczowym dla Białorusi znaczeniu ekonomicznym, zlokalizowanych

⁵⁰⁷ G. Gromadzki, W. Konończuk, L. Vasely, *Białoruś po „wyborach”* ..., s. 24.

⁵⁰⁸ E. Mironowicz, *Białoruś* ..., s. 357.

na terytorium sąsiada. Rządzący Republiki Białoruś pomimo bardzo trudnego położenia sprzeciwiali się prywatyzacji przedsiębiorstw o znaczeniu strategicznym dla gospodarki⁵⁰⁹. Na podstawie rozwoju wypadków można przypuszczać, że pozostawanie pod wpływem i we własności rządu podmioty mogą w dłuższej perspektywie czasowej zmienić właściciela na podmioty związane z Federacją Rosyjską. Porozumienie zawarte w styczniu 2010 roku pomiędzy Republiką Białoruś i Federacją Rosyjską, o którym wspomniano wcześniej, przełożyło się na wprowadzenie do gospodarki białoruskiej rozwiązań zdecydowanie mniej korzystnych niż te stosowane w latach 2007-2009. jako konsekwencje rozwiązań wprowadzonych do funkcjonowania w ramach gospodarki wymieniane były najczęściej możliwość spadku rentowności przedsiębiorstw rafineryjnych, co skutkowało zmniejszonymi wpływami do budżetu państwa. Kolejnym krokiem w drodze do uzależnienia miało być przejmowanie białoruskich rafinerii przez podmioty rosyjskie, co przekładać się miało na pogłębiające się zadłużenie państwa. Przedstawiciele rządu białoruskiego powołując się na mające w niedługiej perspektywie czasowej wejść w życie, porozumienie związane z utworzeniem wraz z Federacją Rosyjską oraz Kazachstanem, wspólnej przestrzeni celnej, wysuwali żądania całkowitego zwolnienia wwożonej ropy naftowej jakichkolwiek opłat celnych związanych z jej eksportem. Gdyby doszło do sprzedaży rafinerii na rzecz podmiotów rosyjskich lub powiązanych z grupami wpływu sympatyzującymi z państwem rosyjskim, wówczas władza realna Aleksandra Łukaszenki stałaby się znacznie słabsza, w konsekwencji czego umocniłaby się pozycja Rosjan. Dodatkowo nie byłoby już możliwe utrzymywanie na rynku wewnętrznym niskich cen paliw, doszłoby do znacznego ograniczenia subsydiowania krzyżowego⁵¹⁰. Negatywne konsekwencje porozumienia, które zostało podpisane będą związane z większymi wydatkami skarbu państwa na surowce przeznaczone do przetworzenia w rafineriach państwowych, zgodnie z szacunkami wzrost miał wynieść około 1,5 do 2,5 mld USD. W związku z wyższymi nakładami możliwym stało się również konieczność rezygnacji z opłat celnych nakładanych na paliwa w celu podtrzymania ich konkurencyjności na rynkach zewnętrznych. Wszystkie wskazane powyżej aspekty w sposób bardzo silny wpływać miały na rentowność sektora petrochemicznego i

⁵⁰⁹ K. Kłysiński, *Rosja – Białoruś ...* Już w 2002 roku Gazprom podjął próby przejęcia przedsiębiorstwa „Azot”. Pomimo, że transakcja nie została sfinalizowana przedsiębiorstwo pozostało w rosyjskiej strefie wpływów.

⁵¹⁰ Mianem krzyżowego subsydiowania określa się dofinansowywanie sektorów gospodarki, które są nierentowne przy pomocy przedsiębiorstw wykazujących najwyższe wskaźniki rentowności, wśród których bardzo wysokie miejsce zajmuje sektor petrochemiczny.

rafineryjnego. Zgodnie z założeniami ekspertów okazać się miało, że wobec zdecydowanie gorszej kondycji gospodarki i sektora energetycznego jedynym rozwiązaniem, które może przynieść poprawę sytuacji okaże się sprzedaż pakietów większościowych na rzecz podmiotów rosyjskich, przez co uratowana zostanie rentowność zakładów, sektora oraz gospodarki⁵¹¹.

6. KLIENCKA POSTAWA BIAŁORUSI I DOMINACJA FEDERACJI ROSYJSKIEJ.

Rozpoczęty w 2007 roku proces mający na celu zaniechanie subsydiowania gospodarki białoruskiej podlegał intensyfikacji i aktywizacji wraz z końcem dekady. Pomimo zabiegów strony białoruskiej, która usilnie starała się znajdować rozwiązania w celu ominięcia żądań strony rosyjskiej przy jednoczesnym roszczeniowym podejściu mającym na celu przywrócenie preferencyjnego traktowania przez partnera spotkało się to z kategoryczną odmową ze strony rządu rosyjskiego. Władze Federacji Rosyjskiej od lat wykazywały się sporą determinacją na gruncie przejęć aktywów strategicznych dla gospodarki białoruskiej. Zacieśniająca się pętla redukcji preferencyjnych stawek na dostawy surowców energetyczny w bardzo silny sposób wpłynęła na osłabienie gospodarki Republiki Białoruś. Analizując spór mający miejsce w 2010 roku, zwłaszcza w drugiej połowie roku wskazać można, że na podstawie znacznego osłabienia gospodarczego przez wycofanie preferencji gospodarczych, był to największy konflikt pomiędzy stronami, do jakiego doszło w XXI wieku.

Wraz z początkiem 2010 roku zauważyć można było zintensyfikowane działania Federacji Rosyjskiej zarówno na gruncie gospodarczym, oraz politycznym, które przemawiały za faktem zakończenia preferencyjnego podejścia do Republiki Białoruś. Pomimo podjętych działań rząd Republiki Białoruś nie poddał się bezkrytycznie żądaniom Federacji Rosyjskiej, co zaogniło konflikt oraz wpłynęło na jego przedłużenie. Oświadczenie w sprawie cen gazu ziemnego zostało wydane przez Siergieja Kuprijanowa, rzecznika prasowego Gazpromu, który informował, że wraz z nienadejściem nowego, 2010 roku, Białoruś podlegać będzie opłatom w wysokości 150 USD za 1000 m³, co stanowiło złamanie warunków zawartych w porozumieniu rosyjsko-białoruskim, zgodnie z którym cena miała wzrastać co kwartał do nowej,

⁵¹¹ A. M. Dyner, K. Kłysiński, W. Konończuk, *Rosja coraz ...*

wyższej wartości, co było jednym z bezpośrednich faktów, który wpłynął na wzrost zadłużenia państwa w ciągu czterech miesięcy do poziomu 192 mln USD, jak podawali przedstawiciele Federacji Rosyjskiej. Wobec wystosowanych ponagleń dotyczących konieczności natychmiastowej spłaty strona białoruska odpowiedziała, że ma zamiar ponownie, jak w roku ubiegłym regulować należności za otrzymywany surowiec w formie uśrednionej ceny. Odpowiedź Republiki Białoruś spowodowała wystosowanie przez prezydenta Federacji Rosyjskiej, Dmitrija Miedwiediewa, ultimatum, w którym wskazał on konieczność całkowitej spłaty zadłużenia w terminu kilku dni, inaczej wskazał, że ograniczone zostaną dostawy transportowane na Białoruś, spadki dostaw miały być proporcjonalne do wzrostu zadłużenia wobec Gazpromu. Podczas prowadzonych rozmów, w toku trwających negocjacji nieoczekiwanie poruszony został temat związany z roszczeniami strony białoruskiej związanymi z zadłużeniem strony rosyjskiej wobec partnera, które miało być związane z nieregulowanymi opłatami tranzytowymi przez terytorium Republiki Białoruś. Prezydent Łukaszenka przywołując kwestię zadłużenia wypowiadał się pierwotnie o zadłużeniu wartości 217 mln USD, w późniejszych wypowiedziach padały wartości nawet 260 mln USD. Zaskakującym była odpowiedź rzecznika Gazpromu, Siergieja Kuprijanowa, który wskazał, że zarzuty są prawdziwe, jednak winą za nieuregulowane opłaty obarczył rząd białoruski, który miał świadomie blokować formalizację procedur regulowania opłat. Opłata tranzytowa ponoszona przez Federację Rosyjską kształtowała się na poziomie 1,45 USD za 1000 m³ przetransportowane na odległość 100 km, strona białoruska domagała się natomiast podwyższenia stawki do poziomu 1,74 USD. Reprezentanci Republiki Białoruś wskazali możliwość uregulowania należności jako wymianę barterową, oferta została jednak odrzucona przez przedstawicieli Federacji Rosyjskiej⁵¹².

Zapowiedzi wskazane w oświadczeniach strony rosyjskiej zostały zrealizowane poprzez wprowadzenie wyższych stawek na gaz ziemny dostarczany na Białoruś, jednak warto wskazać, że pomimo podwyżki stanowiły one najniższe wartości ze wszystkich członków należących do Wspólnoty Nieodległych Państw. Co ogromnie ważne, strona białoruska uzyskała również kompromis w kwestii oddzielenia negocjacji w sprawie zakontraktowania dostaw gazu od projektu związanego z powstaniem na bazie Biełtransgazu nowego podmiotu. Niestety, pomimo tak dalekich ustępstw strony

⁵¹² K. Kłysiński, W. Konończuk, *Rosja prowokuje konflikt gazowy z Białorusią* „Publikacje OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-06-23/rosja-prowokuje-konflikt-gazowy-z-bialorusia> 16.05.2017

rosyjskiej, Siarhiej Sidorski, premier Republiki stwierdził w swojej wypowiedzi, że zapisane w porozumieniu ustalenia będą dla gospodarki białoruskiej wyzwaniem nie do podźwignięcia. Jednocześnie bardzo ważnym jest oświadczenie, w którym wskazał, że w przypadku trudności finansowych powodowanych okresem osłabienia gospodarczego i wzrostem cen surowców, przedstawiciele rządu będą zwracać się do Gazpromu z prośbą o zmiany terminów płatności i ich wydłużenie⁵¹³. Zgodnie z informacjami białoruskich ekspertów, Federacja Rosyjska używała gazu ziemnego do wpływania, wywierania nacisku i prowadzenia szantażu wobec Republiki Białoruś. Jak wskazywał Siergiej Musijenko, będący szefem centrum analitycznego Republiki Białoruś, wspomniane poprzednio działania wpłyną na psucie wizerunku i reputacji strony rosyjskiej, dodatkowo widocznym miał być fakt zmniejszenia zapotrzebowania na surowce pochodzące ze Wschodu od Klientów Europy Zachodniej w kontekście niepewności związanych z niesolidnymi i nieprzewidywalnymi dostawcami⁵¹⁴. Strona rosyjska oraz białoruska podpisały przy pomocy reprezentantów w postaci Bieltransgazu i Gazpromu aneks do porozumienia traktującego o stawce na tranzyt gazu przez terytorium białoruskie oraz podnoszące wartość. Pomiędzy stronami doszło do podpisania porozumień ustalających stawkę tranzytową na 2010 roku na poziomie 1,88 USD, zaznaczono również, że zostały spełnione wszelkie zobowiązania związane z opłatami hurtowymi za gaz ziemny, w ramach obrotu na rynku wewnętrznym, dodatkowo uregulowane zostały wszelkie kwestie sporne z Gazpromem⁵¹⁵. Strona białoruska obstawała przez cały okres trwania rozmów przy stawce 1,88 USD, jednak Gazprom bardzo intensywnie zabiegał o obniżenie poziomu cen do wartości 1,45 USD⁵¹⁶. W sytuacji, gdyby doszło do nieuregulowania zadłużenia za otrzymany gaz ziemny, Gazprom zagroził ograniczeniem dostaw aż o 85%⁵¹⁷. Gazprom wyraził absolutny sprzeciw wobec projektu podwyższenia cen, powołując się przy tym na ustalenia w ramach umowy ze stroną białoruską, według którego podwyższenie opłat

⁵¹³ W. Konończuk, *Konflikt energetyczny ...*, s. 7. „Jeśli nie będzie nam starczać pieniędzy, aby zapłacić, to będziemy prosili naszych partnerów z Gazpromu o odroczenie płatności”.

⁵¹⁴ *Россия заняла мерзкую позицию по отношению к Беларуси — Мусиенко*, Strona Belta.by, 21.06.2010, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Rossija-zanjala-merzkuju-pozitsiju-po-otnosheniju-k-Belarusi—Musienko_i_515430.html, (25.11.2018).

⁵¹⁵ *Bieltransgaz i Gazprom podpisały aneks do umowy o tranzycie gazu*, <https://forsal.pl/artykuly/433468,bieltransgaz-i-gazprom-podpisaly-aneks-do-umowy-o-tranzycie-gazu.html> 28.03.2017.

⁵¹⁶ М. Степовик Минск: „Газпром” мало заплатил за транзит газа. Strona Deutsche Welle, 24.06.2010. <http://www.dw-world.de/dw/article/0..5729576,00JitmL> (07.10.2018).

⁵¹⁷ *Россия собирается закрыть Беларусь газ*, „Украинская правда”. 17.06.2010, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/06/17/5150690/>, (07.10.2018).

tranzytowych wiązać się miało nierozdzielnie z podwyższeniem cen hurtowych na surowce na rynku wewnętrznym. Czerwiec 2010 przyniósł kolejny kryzys w relacjach pomiędzy partnerami, podczas którego Gazprom zdecydował o ograniczeniu ilości surowca transportowanego na terytorium sąsiada, spór związany był z kwestią cen gazu ziemnego a także zadłużenia Białorusi narastającego od początku wspomnianego roku. Strona białoruska nie mając innego wyjścia uregulowała swoje zaległe płatności wobec Gazpromu, jednocześnie wskazując konieczność uregulowania przez Federację Rosyjską opłat za tranzyt gazu do Europy Zachodniej. 24 czerwca 2010 roku doszło do zaskakującej decyzji przekazania zaległych wpłat za tranzyt w wysokości 228 mln USD, co spotkało się z negacją władz białoruskich, które wskazywały, że poziom zadłużenia jest wyższy i wynosi 260 mln USD, ze względu na fakt, że jest on naliczany od jesieni 2009 roku, kiedy w listopadzie podjęto decyzję o wzroście stawek tranzytowych. W efekcie postawy koncyliacyjnej partnerów z Gazpromu, prezydent Łukaszenka wskazał w informacji wystosowanej do Gazpromu, że Federacja Rosyjska zobowiązana jest w ciągu 48 godzin uregulować w całości zadłużenie wynikające z opłat tranzytowych, w przeciwnym wypadku grożono wstrzymaniem dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego do państw Europy Zachodniej⁵¹⁸. Ze względu na uchylanie się partnera białoruskiego od kwestii związanych z uregulowaniem zadłużenia Gazprom zdecydował o delikatnym zmniejszeniu ilości surowca transportowanego na zachód o 15%, następnie zmniejszenie było już bardzo silnie odczuwalne i wyniosło kolejne 45% pierwotnej wartości, co łącznie przekładało się na ograniczenie o 60%. W efekcie wstrzymania dostaw przez Gazprom, prezydent Aleksander Łukaszenka, wydał polecenie dla władz białoruskich o natychmiastowym wstrzymaniu dostaw do państw Europy Zachodniej, jeśli strona rosyjska nie dokona uregulowania należności z tytułu tranzytu surowca przez terytorium Republiki Białoruś. Jednocześnie koniecznym jest zaznaczyć, że zadłużenie strony białoruskiej za dostawy zrealizowane przez Gazprom w maju zostały w całości uregulowane zgodnie ze stawką 184 USD za 1000 m³, co było zgodne ze stawką przyjętą w ramach umowy na drugi kwartał roku. Zgodnie z deklaracjami strony białoruskiej, spłata pozostałej części zadłużenia w kwocie 192 mln USD miała nastąpić 5 lipca, pomimo zapewnień i deklaracji strona rosyjska odrzucała ich prawdziwość, oraz szczerłość przy jednoczesnym domaganiu się natychmiastowego uregulowania zadłużenia, co wpływało w sposób podwyższający poziom napięcia

⁵¹⁸ *Bieltransgaz i ...*

pomiędzy partnerami i zaogniało konflikt⁵¹⁹. Spór pomiędzy partnerami przedłużał się w wyniku nieustępliwej postawy obu stron. Co więcej, na podstawie opisywanych wydarzeń prezydent Aleksander Łukaszenka wysuwał pod adresem urzędników rosyjskich oskarżenia, w których wskazywał, że miało miejsce „obrażanie białoruskiego społeczeństwa”, wskazywał również że został zmuszony do szukania pożyczek u „obcych” aby zaspokoić żądania całkowitej spłaty ze strony Federacji Rosyjskiej⁵²⁰. Wraz z końcem czerwca 2010 roku prezes Gazpromu, Aleksiej Miller, przekazał informację o pełnym uregulowaniu przez Republikę Białoruś zadłużenia, prezydentowi Dmitrijowi Miedwiediewowi, po czym nastąpiło pełne przywrócenie dostaw⁵²¹. W wyniku sporu Federacja Rosyjska wyegzekwowała od Republiki Białoruś uregulowanie należności zgodnie z zastosowaniem formuły cenowej uzgodnionej podczas podpisywania kontraktu gazowego w 2006 roku, zgodnie z którą wartość ceny wzrosła ze 150 USD do poziomu 194 USD za 1000 m³. Na podstawie umowy, która została wspomniana, Federacja Rosyjska zapowiedziała proces anulowania preferencyjnych warunków dostaw i sprzedaży gazu ziemnego dla Białorusi i zrównanie ich wartości ze średnią wartością europejską. Próba uratowania preferencji i subsydiów ze strony Federacji Rosyjskiej doprowadziła do decyzji prezydenta Łukaszenki, zgodnie z którą Republika Białoruś w nadziei na zachowanie dotychczasowych przywilejów wyraziła zgodę i akceptację warunków wobec propozycji przystąpienia do Unii Celnej wraz z Federacją Rosyjską oraz Kazachstanem wraz z początkiem 2010 roku⁵²². Zważywszy na fakt, że kwota zadłużenia Białorusi nie była aż tak wysoka, jak miało to już miejsce w historii relacji handlowych, świadczyć może to o celowym wywołaniu konfliktu przez Federację Rosyjską. Jak pokazywała historia, już wielokrotnie wcześniej Republika opóźniała płatności wobec dostawcy, jednak o specyfice konfliktu wskazywać może również fakt, że część wysokiego kierownictwa rosyjskie Gazpromu nie posiadało wiedzy na temat zadłużenia koncernu za tranzyt surowca wobec Białorusi. Co więcej, ograniczenie dostaw przy jednoczesnym braku pełnych informacji wskazywać mogą na fakt przygotowania decyzji w pośpiechu, bez czasu potrzebnego na ujednolicenie i wypracowanie wspólnego stanowiska. Pomimo pewnych niedociągnięć należy wskazać na skuteczność

⁵¹⁹ K. Kłysiński, W. Konończuk, *Rosja prowokuje ...*

⁵²⁰ M. Schwirtz, *Belarus Escalates Dispute With Russian's Over Gas*, „The New York Times”, 22.06.2010.

⁵²¹ 1488, s. 405.

⁵²² K. Kłysiński, W. Konończuk, *Łukaszenka przed ...*

oddziaływania strony rosyjskiej oraz mnogość aspektów podejmowania przez nią określonych działań. Jako jeden z głównych celów wywołania sporu wskazuje się chęć wywarcia bardzo silnego wpływu i nacisku na partnera w celu ratyfikowania przez niego Kodeksu Celnego Unii Celnej, jako drugi argument wskazuje się oczekiwanie przestrzegania przez stronę białoruską ustaleń związanych z kontraktem gazowym, zwłaszcza w sytuacji, kiedy Federacja Rosyjska jasno określiła, że nie zamierza powracać do subsydiowania gospodarki partnera ani stosowania wobec niego preferencyjnych warunków. Drugi ze wspomnianych argumentów oznaczał ostateczne pożegnanie z okresem czasu, w którym możliwy był zakup taniego gazu ziemnego oraz bezcłowej ropy naftowej. Jednak najważniejszym celem, który Federacja Rosyjska starała się osiągnąć nie były wcale korzyści czerpane z Republiki Białoruś, ale wskazania wobec kontrahentów z Zachodu, jak niewiarygodnym partnerem jest Białoruś jako państwo tranzytowe, oraz jako partner w relacjach handlowych, przez co pogorszeniu miał ulec jej, i tak już określany jako niezbyt dobry, wizerunek wśród państwa Europy Zachodniej. Poprzez wspomniane działanie Federacja Rosyjska chciała uświadomić i wskazać partnerom zagranicznym konieczność szybkiego podjęcia działania w celu budowy alternatywnej trasy tranzytu w postaci Gazociągu Północnego oraz Gazociągu Południowego, które miały zabezpieczyć odbiorców przed komplikacjami związanymi z procesem pośrednictwa przez państwa tranzytowe⁵²³. Wraz z nastaniem 1 października 2010 roku Federacja Rosyjska przystąpiła do wprowadzenia w życie podwyżek cen surowca dla Republiki Białoruś, co potwierdzało nakierowanie zarządu Gazpromu na osiągnięcie zamieszonego w 2006 roku celu, w ramach czego ceny surowców dla Republiki Białoruś miały stopniowo wzrastać a podwyżki te miały być rozłożone w czasie trzech lat, rozpoczynając od poziomu 46,68 USD za każde 1000 m³. Należy zaznaczyć, że pomimo wprowadzenia procesu urynkawiania cen, ich poziom stosowany wobec republiki Białoruś był najniższy ze wszystkich członków Wspólnoty Niepodległych Państw. Wydawało się, że po latach

⁵²³ K. Kłysiński, W. Konończuk, *Rosja prowokuje ...*, należy zaznaczyć, że jednym z celów nadrzędnych Federacji Rosyjskiej było wyegzekwowanie od partnera sprzedaży strategicznych dla gospodarki przedsiębiorstw. Intensywne naciski mające na celu osłabienie gospodarki państwa doprowadziły do wywołania kolejnego kryzysu pomiędzy partnerami. Według grona eksperckiego oceniającego zajścia mające miejsce w toku sporu, nakłonienie Białorusi do terminowego regulowania zobowiązań za gaz ziemny było jedynie pretekstem do wywołania stanu kryzysu oraz formalnym uzasadnieniem dla realizacji celów ważniejszych dla rządzących. Kolejny raz doszło do próby wymuszenia ratyfikacji przez prezydenta Łukaszenkę Kodeksu Celnego przed zaplanowanym na 4-5 lipca szczytem, w ramach którego odbyć się miało spotkanie prezydentów Białorusi, Federacji Rosyjskiej oraz Kazachstanu, na którym dojsz miało do inauguracji Wspólnej Przestrzeni Celnej.

dotowania i subsydiowania gospodarki Białorusi, Federacja Rosyjska osiągnęła założony sobie wcześniej poziom uzależnienia gospodarki sąsiada od własnych działań i zmierzać będzie ku realizacji procesu umacniania i budowania sieci wpływów w celu przejmowania strategicznie ważnych aktywów gospodarczych i tworzenia własnych przedsiębiorstw na podstawie struktur białoruskich. Należy wskazać, że Gazprom będący w posiadaniu 50% udziałów białoruskiego Bieltransgazu znajdował się w bardzo komfortowej sytuacji, ponieważ kontrolował przepływ surowców na rynku białoruskim a także gwarantował zachowanie niskich stawek tranzytowych poprzez strukturę własności⁵²⁴. Na podstawie rozmów wicepremiera Republiki Białoruś, Uładzimira Siemaszko, z prezesem Gazpromu, Aleksiejem Millerem, mających miejsce 20 listopada 2010 roku, ustalono, że stawki stosowane w 2011 roku w obrocie gazem ziemnym pomiędzy partnerami będą ustalane zgodnie z formułą, która została zapisana w kontrakcie z grudnia 2006 roku. Ustalenia nie były korzystne dla strony białoruskiej, która zabiegała w bardzo intensywny sposób, aby kolejny rok nie przyniósł podwyżek i pozwolił zachować poziom cen wysokości 186 USD za 1000 m³. Co więcej realizacja koncepcji zapisanych w planie kontraktów z 2006 roku oznaczała przejście w 2011 roku na pełne ceny europejskie, co wiązało się z kolejnym obciążeniem gospodarki państwowej. Federacja Rosyjska nie wykluczała możliwości odroczenia daty, która oznaczać miała przejście na pełne ceny europejskie aż do 2015 roku⁵²⁵, dodatkowo nie wykluczone były również możliwości związane z korektami cen zawartych w kontrakcie z 2006 roku. Ważnymi w kontekście opisywanych zdarzeń są słowa Władimira Putina, który zaznaczył, że Federacja Rosyjska jest gotowa okazać wsparcie partnerowi w zakresie działań związanych z dostawami gazu⁵²⁶. Co więcej bardzo ważnym jest fakt, że wolumen dzienny dostaw dla Republiki Białoruś był wyższy aż o 9% niż zostało to ustalone zgodnie z warunkami kontraktu⁵²⁷.

Wraz z dniem 1 stycznia 2011 roku nastąpił wzrost cen gazu ziemnego na Białorusi. Wzrost został odnotowany w ramach sektora firmowego oraz przedsiębiorstw

⁵²⁴ *Gazprom wobec Białorusi ...*

⁵²⁵ *Białoruś traci rabat na rosyjski gaz?* „Wiadomości OSW”, 01.12.2010.

⁵²⁶ Э. Пивовар, *Россия в случае необходимости готова оказать Беларуси господдержку в вопросах поставок газа* — Путин, Strona Belta.by, 20.01.2011, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Rossija-v-sluchae-neobxodimosti-gotova-okazat-Belarusi-gospodderzhku-v-voprosax-postavok-gaza---Putin_i_539924.html, (21.03.2017).

⁵²⁷ Э. Пивовар, *Семашко обсудил с руководством "Газпрома" вопросы поставок газа в Беларусь*, Strona Belta.by, 15.02.2011, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Semashko-obsudil-s-rukovodstvom-Gazproma-voprosy-postavok-gaza-v-Belarus_i_542788.html, (21.03.2018).

indywidualnych aż o 11,9 %, co wyrażone w dolarach amerykańskich dawało ceny od 246,47 USD do 275,87 USD za 1000 m³. Wzrost cen było argumentowany rosnącymi kosztami zakupu surowca od Federacji Rosyjskiej, a także ogólnej zmiany warunków gospodarczych na Białorusi⁵²⁸. Negatywnymi aspektami autorytarnych rządów Łukaszenki, w ramach których doszło do brutalnej pacyfikacji protestów opozycjonistów, które miały miejsce w grudniu 2010 roku, Republika Białoruś w ramach nałożonych sankcji nie mogła liczyć na pomoc finansową z Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Proces zmniejszania ilości surowca dostarczanego do odbiorców rozpoczął się 21 czerwca 2011 roku, początkowo zanotowano obniżenie ilości dostaw o 15%, co zostało zrealizowane na bezpośrednie polecenie wydane przez prezydenta Dmitrija Miedwiediewa. Jako odpowiedź na stanowisko prezentowane poprzez działania przez Federację Rosyjską, prezydent Łukaszenka przypuścił atak, podczas którego wspominał kilkakrotnie o zobowiązaniach strony rosyjskiej wobec jego państwa. Dodatkowo oprócz zobowiązań wspomniany został temat stawek transportowych na tranzyt gazu ziemnego przez terytorium Białorusi⁵²⁹. Polityczny pat pomiędzy stronami został przezwyciężony dopiero jesienią 2011 roku. W listopadzie 2011 roku doszło pomiędzy Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś do podpisania umowy, która mogła na wiele lat zdefiniować relacje pomiędzy stronami na gruncie zarówno gospodarczym, jak i politycznym. Na 18 listopada 2011 datowane jest podpisanie dokumentów, które otwierały drogę do pełnej realizacji idei Jednolitej Przestrzeni Gospodarczej Rosji, Białorusi i Kazachstanu, która została powzięta 1 stycznia 2012 roku⁵³⁰. 25 listopada 2011 roku był bardzo ważnym dniem, kiedy to zawarte zostały pomiędzy stronami porozumienia, na mocy których Republika Białoruś uzyskiwała bardzo poważne zniżki na dostarczany z Federacji Rosyjskiej gaz ziemny⁵³¹. Na podstawie mającego miejsce w Moskwie posiedzenia Najwyższej Rady Państwowej Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, podpisane zostały umowy, na podstawie

⁵²⁸ *Цены на газ природный в Беларуси с 1 января для юрлиц и ИП увеличены на 11,9%*, Strona Belta.by, 03.01.2011, http://www.belta.by/ru/aU_news/economics/Tseny-na-gaz-prirodnyj-v-Belarusi-s-1-janvaja-dlja-jurlits-i-IP-uvelicheny-na-119_i_538184Jitml, (21.03.2018).

⁵²⁹ М. Кацулани, *Газовая война*, ИноСМИ.ги, на podst „J1 Legno Storto”, 25.06.2011, <http://www.inosmi.ru/europe/20100625/160857280.html>, (02.01.2018).

⁵³⁰ Р. Skwieciński, А. Pisalnik, *Ближе нового ЗСРР*, „Республика” 26-27.11.2011.

⁵³¹ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о порядке формирования цен (тарифов) при поставке природного газа в Республику Беларусь и его транспортировке по газопроводам, расположенным на территории Республики Беларусь*, Правовой Департамент МИД России 25.11.2011, http://www.mid.ru/spd_md.nsf/twowebcantr?openview&RestrictToCategory=%DO%91%DO%95%DO%9B%DO%9E%D0%AO%DO%A3%DO%A1%DO%A1%DO%98%DO%AF, (15.11.2018).

których w pierwszym kwartale 2012 roku Republika Białoruś miała kupować gaz z Federacji Rosyjskiej po cenie 165,6 USD za 1000 m³, co więcej rosyjski Gazprom, do którego należało 50% udziałów w Biełtransgazie, stał się poprzez przecięcie kolejnych pakietów udziałów jego większościowym właścicielem. Kolejnym ważnym postanowieniem było przyznanie przez Federację Rosyjską na rzecz Republiki Białoruś kredytu w wysokości 10 mld USD, który miał zostać wykorzystany na rzecz realizacji projektu budowy przez tę drugą elektrowni atomowej⁵³². Kolejne lata, pomimo wzrostu cen, miały wyglądać zdecydowanie łagodniej niż w pierwotnej wersji, kiedy nie brano pod uwagę możliwości zawarcia tak dalece korzystnego dla Białorusi porozumienia. W 2013 roku cena miała wynieść 166 USD za 1000 m³, natomiast w 2014 roku miałyby to być 178 USD za 1000 m³⁵³³. Warto zauważyć, że opłaty ponoszone przez Białoruś w 2012 roku kształtowały się na poziomie 1/3 ceny, którą na podstawie porozumień zobligowała się uiszczać Ukraina⁵³⁴. Porozumienie, które zostało zawarte wskazać można jako bardzo ważne wydarzenie w obustronnych relacjach, które wyznaczyło nowy kierunek stosunków bilateralnych.

Przedstawione w poprzedniej części pracy wydarzenia związane z problematyką sektora energetycznego jest niezwykle skomplikowane, stąd wymaga obszernego opisu wielu poszczególnych działań stron uczestniczących w procesie. Na podstawie przebiegu sporów oraz metod ich rozwiązywania, a także ostatecznych ustaleń związanych z omawianym przedziałem czasowym wnioski wskazują na fakt, że odejście Federacji Rosyjskiej od subsydiowania systemu Republiki Białoruś oraz wycofanie się z preferencyjnych warunków dostaw surowców energetycznych posiada znamiona procesu, jedynie, przejściowego. Odejście od preferencyjnych warunków relacji miało cel polityczny w postaci próby wywierania coraz większego nacisku w celu osiągnięcia realizacji żywotnych dla państwa interesów⁵³⁵. Wywieranie wzmożonego nacisku na Republikę Białoruś, biorąc pod uwagę fakt energochłonności

⁵³² *Umowa gazowa Rosja – Białoruś: boa dał zniżkę królikowi*, <https://forsal.pl/artykuly/569956,umowa-gazowa-rosja-bialorus-ba-dal-znizke-krolikowi.html>, portal forsal.pl 26.11.2018, oraz *Białoruska prasa niezależna o umowach z Rosją: boa dał zniżkę królikowi*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/569937,bialoruska-prasa-niezalezna-o-umowach-z-rosja-ba-dal-znizke-krolikowi.html> (12.12.2018)

⁵³³ „Газпром” вложит \$2 млрд в транзит топлива через Беларусь <http://www.telegraf.com.ua/biznes/ekonomika/gazporom-vlozhit-2-mlrd-v-tranzit-topliva-cherez-belarusiyu.html> (19.12.2015)

⁵³⁴ O. Auyezov, B. Bamforth, P. Graff, *ANALYSIS-Russia gas deal halts market reform in Belarus*, portal reuters.com, 06.12.2011.

⁵³⁵ K. Kłysiński, *Białoruś wobec rosyjskiej presji polityczno-ekonomicznej*, [w:] L. Zyblikiewicz, P. Bajor, (red.), „Biuletyn Międzynarodowy”, t. 2, Kraków 2010, s. 23.

jej gospodarki a także poziom uzależnienia jej poszczególnych sektorów od dostaw gazu ziemnego pozyskiwanego z Federacji Rosyjskiej przekładał by się w dalszej perspektywie na pogłębianie izolacji politycznej i gospodarczej⁵³⁶. Jak pokazały próby prowadzenia rozmów z przedstawicielami Unii Europejskiej, Białoruś nie mogła liczyć na realną pomoc z zewnątrz bez diametralnych zmian i reform, których wprowadzenie nie było dla rządzących państwem kwestią najważniejszą. Wspomniana próba zbliżenia z Zachodem była powodowana zaostreniem relacji na linii Republika Białoruś - Federacja Rosyjska, które było pewnym rodzajem sprawdzania sił obu stron. Prezydent Aleksander Łukaszenka prowadzący rządy, w najkorzystniejszej sytuacji, ocierające się o system autorytarny, nie pozwolił na zbliżenie, jednocześnie zaprzepaszczone została ogromna szansa dla Republiki, której można było upatrywać w nawiązaniu bliższych relacji na gruncie politycznym i gospodarczym, związane z tym wsparcie finansowe i inwestycje w rozwój przemysłu, transfer wiedzy, technologii oraz kapitału, co więcej państwa Unii mogły być dla Białorusi bardzo dużym wsparciem stanowiąc pewien rodzaj karty przetargowej w negocjacjach z Federacją Rosyjską. O tym, jak ważne mogły być powiązanie z partnerami zewnętrznymi wskazywać może fakt, że jedynie w samym 2009 roku Republika Białoruś otrzymała wsparcie finansowe z zewnątrz w kwocie 3 mld USD, z czego prawie 2,5 mld USD pochodziło z Międzynarodowego Funduszu Walutowego, podczas gdy Federacja Rosyjska wsparła partnera kwotą 500 mln USD⁵³⁷. Niestety wobec sytuacji, które miały miejsce w postaci represji wobec opozycji politycznej Republika w 2010 zaczęła tracić budowane od nowa zaufanie państw Zachodu, co sprzyjało zbliżaniu do Federacji Rosyjskiej, będącej gwarantem ciągłości władzy na Białorusi, która mogła niezagrożona realizować dalsze działania wewnętrzne. Można zaryzykować stwierdzenie, że utrata rodzącego się zaufania okupiona była podporą reżimu uzyskaną od strony rosyjskiej. Federacja Rosyjska nie potrzebuje Republiki Białoruś jako silnego, demokratycznego i w pełni niezależnego partnera, państwo jest potrzebne jako struktura w pełni podporządkowana oraz lojalna, na gruncie czego można przystępować do realizacji na gruncie projektu Unii, Celnej struktury integracyjnej, która będzie miała o wiele głębszy wymiar pozwalający do utworzenia Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej⁵³⁸. Na podstawie Przestrzeni miała wejść w życie koncepcja stworzenia mostu energetycznego łączącego Wschód z

⁵³⁶ W. Silitski, *Belarus Economics ...*, s. 125.

⁵³⁷ G. Ślubowski, *Na Białorusi bez zmian* <https://www.wprost.pl/tygodnik/187630/Na-Bialorusi-bez-zmian.html> 19.06.2016.

⁵³⁸ K. Kłysiński, W. Konończuk, *Łukaszenka przed ...*

Zachodem⁵³⁹. Republika Białoruś prezentowała w ramach struktur Unii Celnej stanowisko oparte na równości i korzyści wzajemnych oraz usunięcia w pełni wszystkich przeszkód związanych ze wspólnym handlem. Jednocześnie w ramach prezentowanej postawy istniała pełna świadomość, że bez kształtowania, budowy oraz umacniania struktur gwarantujących w sposób realny bezpieczeństwo energetyczne partnerów związanych z realizacją projektu a także bez zapewnienia całkowicie równych warunków dla wszystkich podmiotów funkcjonujących w ramach rynku, nie jest możliwy jakikolwiek sukces, czy to w przypadku Unii Celnej, czy Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej⁵⁴⁰.

Ogromnie ważnym dla Republiki Białoruś problemem był również postępujący ciągle wzrost cen gazu ziemnego, który posiada ogromny udział w bilansie energetycznym państwa. Największym zagrożeniem była perspektywa bardzo szybkiego dostosowania cen do poziomu stosowanego dla odbiorców europejskich. Bardzo wysoki poziom energochłonności przemysłu białoruskiego, który cechował się bardzo wysokim poziomem wyeksploatowania technicznego w połączeniu z udziałem gazu z bilansie energetycznym, czyniły każdą podwyżkę ogromnym zagrożeniem dla państwa. Jako kolejny problem dla rozwoju państwa wskazywany był ujemny bilans w handlu zagranicznym, co przekładało się na bardzo ograniczone wpływy walutowe do budżetu państwa. Spadek wpływów walutowych z jednoczesnym wzrostem zapotrzebowania na waluty ze strony przemysłu, który ponosił coraz wyższe koszty obsługi zadłużenia zagranicznego powodował przechodzenie gospodarki do stanu wstrzymania i początkowych faz recesji. Nie bez znaczenia w ujęciu walutowym był również wyższy koszt zakupu surowców energetycznych⁵⁴¹. Słabość gospodarki Republiki Białoruś była również wyrażona przez ciągły i pogłębiający się spadek wartości rubla białoruskiego, co również świadczyło o stale pogarszającej się kondycji gospodarki państwa. Konflikty wywoływane przez stornę rosyjską, jak było to wcześniej wspomniane w sposób sztuczny, prowadzić miały w głównej mierze do

⁵³⁹ W myśl założeń zawarty w Strategii Energetycznej Rosji, jej ambitny plan zakładał przystąpienie do procesu promowania i budowy wspólnego, europejsko-rosyjsko-azjatyckiego obszaru energetycznego, co miało przynieść w efekcie osiągnięcie celu uzależnienia tranzytu pomiędzy Wschodem i Zachodem od rosyjskich magistral przesyłowych włączonych do mostu energetycznego pomiędzy Azją i Europą, którego punkt decyzyjny znajdować się miał w Federacji Rosyjskiej.

⁵⁴⁰ *Позиция белорусской стороны на переговорах по Таможенному союзу остается неизменной*, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Pozitsija-belorusskoj-strony-na-peregovorax-po-Tamozhennomu-sojuzu-ostaetsja-neizmennos_i_516962.html (05.06.2015)

⁵⁴¹ K. Kłysiński, W. Konończuk, *Lukaszenka przez ...*

przejmowania strategicznych dla białoruskiej gospodarki aktywów, dzięki czemu ograniczone miały zostać wpływy do budżetu państwa, co wpłynąć miało na silniejsze uzależnienie Białorusi od Federacji Rosyjskiej. Poprzez sprzedaż większościowych pakietów udziałowych w ręce Rosjan i spełnienie ich postulatów, dojść miało do osłabienia realnej siły władzy białoruskiej poprzez pozbawienie źródeł finansowania oraz polityczną marginalizację objawiającą się w znacznym spadku suwerenności państwa, co wskazać miało w sposób jednoznaczny na przynależność do rosyjskiej strefy wpływów. Konsekwencją spełnienia roszczeń strony rosyjskiej miały być obiecanie preferencyjne warunki zakupu surowców przez Republikę Białoruś oraz odzyskanie pełnego i niezakłóconego dostępu do niezwykle chłonnego rynku rosyjskiego dla towarów produkowanych przez białoruskich przemysł. W myśl realizacji strategicznych zamiarów rządu Federacji Rosyjskiej, pomimo niezmienionej pozycji prezydenta Aleksandra Łukaszenki w realnym sensie musiałby on w coraz większym stopniu uwzględniać, w toku podejmowanych działań i inwestycji, sugestie oraz interesy Federacji Rosyjskiej. W konsekwencji w perspektywie władza prezydenta miała zmienić charakter na nominalny. Na podstawie obserwowanych wydarzeń można zaryzykować wykształcenie się pewnego rodzaju mechanizmu, w którym podejście strony rosyjskiej wobec kwestii płatności za dostarczane surowce mineralne było kwestią swobodnego podejścia do problemu, co skutkowało wzrostem zadłużenia państwa w sposób niekontrolowany wobec czego niemożliwym było jednorazowe uregulowanie zadłużenia w sytuacji, kiedy przyrost zadłużenia miał charakter lawinowy. Brak możliwości uregulowania zadłużenia skutkowało umiejętnym propozycjom ze strony Federacji Rosyjskiej, zgodnie z którymi brak środków pieniężnych nie stanowił problemu, wskazując możliwość rozliczenia na podstawie przekazania udziałów w przedsiębiorstwach białoruskich na rzecz Rosjan. Republika Białoruś w znacznie większym stopniu niż Ukraina przystawała na rozliczenia w formie barterowej poprzez przekazywanie udziałów we własnych przedsiębiorstwach na rzecz Rosjan, w tym również udziałów w Bieltransgazie⁵⁴². Spory pomiędzy Republiką Białoruś i Federacją Rosyjską, jakie miały miejsce na przełomie pierwszych dwóch dekad XXI wieku były dla strony rosyjskiej nieudaną próbą wywarcia wpływu i nacisku na partnera w celu uzyskania efektów w zakresie unii celnej. Zgodnie z głosami

⁵⁴² M. Papla, *Białoruś: protektorat Rosji, pogranicze Europy, czy stworzeń geopolityczny ...* [w:] L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.), *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*. Kraków 2010, s. 251.

ekspertów, Federacja Rosyjska nie mogła pozwolić sobie na eskalację konfliktu na gruncie polityki energetycznej, co w zdecydowanie intensywny sposób mogłoby uderzać w jej reputację⁵⁴³. Scenariusze przebiegu konfliktu w przypadku Białorusi i Ukrainy zostały w całości napisane przez stronę rosyjską⁵⁴⁴. Tezę, zakładającą świadome doprowadzenie do kryzysu w relacjach związanych z gazem ziemnym jako jeden z elementów gry toczonej wokół zagadnienia powstania unii celnej należy rozpatrywać jako niezwykle ważną i prawdopodobną ze względu na fakt bardzo wybiórczego podejścia na przestrzeni lat do kwestii zadłużenia Białorusi⁵⁴⁵.

Pomimo swoistego kodu kulturowego, wypracowanego na gruncie relacji białorusko-rosyjskich i wielu sporów związanych z tematem surowców energetycznych, które miały miejsce należy zaznaczyć, że koniec pierwszej dekady XXI wieku przyniósł znaczny wzrost dynamiki i zaostrzenie sporów. Obserwując relacje obu stron pojawiały się nawet pogłoski o możliwym wspieraniu przez rząd Federacji Rosyjskiej środowisk opozycyjnych na Białorusi⁵⁴⁶. Pomimo znacznego zadłużenia Gazpromu wobec Republiki Białoruś narastającego w sposób ciągły, które było związane z tranzytem surowców należy zaznaczyć, że zaproponowane rozwiązanie zakładające anulowanie wzajemnych zobowiązań oraz wypłatę kwoty różnicy przez Gazprom na rzecz Białorusi spotkało się z odmową strony rosyjskiej⁵⁴⁷. Ostatecznie udało się osiągnąć porozumienie, jednak dopiero po spłacie zobowiązań przez Białoruś dostawy zostały wznowione przez Gazprom i wróciły do pierwotnych wielkości oraz uregulował zadłużenie z tytułu tranzytu. Jako efekt sporu wskazuje się również ratyfikowanie Kodeksu Celnego przez obie izby parlamentu białoruskiego. Problematyka związana z procesem dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego dla Białorusi jest bardzo złożonym

⁵⁴³ Э. Пивовар, *В России господствует сырьевая психология - мнение российского политолога*, Strona Belta.by, 01.07.2010, http://www.belta.by/ru/alljews/politics/V-Rossii-gospodstvuet-syrjevaja-psixologija—mnenie-rossijskogo-politologa_i_516652.html, (27.11.2018).

⁵⁴⁴ *Беларусь вывела „Газпром” на чистую воду-украинский политик*, Strona Belta.by, 25.06.2010, http://www.belta.by/ru/aUjews/politics/Belarus-vyvela-Gazprom-na-chistuju-vodu—ukrainskij-politik_i_515974.html, (27.11.2018).

⁵⁴⁵ *Россияне заинтересованы в том, чтобы помочь Беларуси - тележуртЛ Мяечин*, Strona Belta.by, 22.06.2010, <http://www.belta.by/ru/aUjews/politics/Rossijaie-zainteresovany-v-tom-chtoby-pomoch-Belarusi—telezhumahst-Mlechinj515664.html>, (26.11.2018).

⁵⁴⁶ *Zob. В. Васильков, Посол России не видит стоящей альтернативы кандидатуре Александра Лукашенко на президентских выборах*, Strona Belta.by, 11.06.2010, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Posol-Rossii-ne-vidit-stojaschej-alternativy-kandidature-Aleksandra-Lukashenko-na-prezidentskix-vyborax_i_514492.html, (25.11.2018).

⁵⁴⁷ Zadłużenie Gazpromu za tranzyt gazu ziemnego przez terytorium Republiki Białoruś na Zachód wynosiło 260 mln USD, co było kwotą wyższą niż zobowiązania Białorusi za dostarczony jej przez Federację Rosyjską gaz ziemny.

problemem, w ramach którego w sposób alternatywny dla istniejących oraz mających być realizowanymi w przyszłości źródeł dostaw będą opracowywane technologie oraz prowadzenie produkcji związanej z zasobami własnymi energii pierwotnej⁵⁴⁸. Zgodnie z poleceniem wydanym przez prezydenta Aleksandra Łukaszenkę rząd podjął intensywne procesy poszukiwania alternatywnych kierunków dostaw surowców energetycznych, ze szczególnym uwzględnieniem, na polecenie Łukaszenki, Wenezueli, Iranu i Azerbejdżanu. Niestety należy zaznaczyć, że w ciągu najbliższych lat realna dywersyfikacja źródeł dostaw zachowując ekonomicznie uzasadniony interes działań jest niemożliwa. Decyzją przedstawicieli ministerstwa gospodarki Białorusi podjętą w sierpniu 2010 roku doszło do podwyższenia poziomu cen gazu ziemnego dla odbiorców indywidualnych i osób prawnych⁵⁴⁹. Jako kolejna szansa wskazane były podziemne magazyny gazu, które mogłyby pomóc w zabezpieczeniu, jednak należy zwrócić uwagę na fakt, że mogłyby jedynie dopełniać system zabezpieczeń ze względu na fakt małej pojemności oraz wysokich kosztów budowy, czy modernizacji takich obiektów. Jako kwestia otwarta wskazywana jest kwestia dostaw surowców energetycznych przy wykorzystaniu terminali gazu skroplonego w państwa nadbałtyckich, z których mogłyby być realizowane dostawy dla Republiki Białoruś. Zgodnie z założeniami projektu gaz skroplony w ilości 10 mld m³ rocznie miałby zaspokajać część zapotrzebowania rynku białoruskiego, co pozwoliłoby w znacznym stopniu zmniejszyć uzależnienie od dostaw z Federacji Rosyjskiej⁵⁵⁰. Szanse były również pokładane w możliwości uzyskania gazu łupkowego z pokładów zlokalizowanych na terytorium państwa, należy jednak mieć na uwadze odległą perspektywę, kiedy eksploatacja złóż mogłaby osiągnąć znaczny wymiar udziału w bilansie energetycznym, dodatkowo przedsięwzięcie wydaje się niepewne w ujęciu ewentualnych jego rezultatów. Bardzo intensywne spory energetyczne z Federacją Rosyjską doprowadziły do konieczności szybkiego i intensywnego poszukiwania przez Republikę Białoruś alternatywnych źródeł dostaw energii. Na podstawie intensywnych sporów z Gazpromem, prowadzono rozmowy z partnerami białoruskimi poza granicami państwa, którzy mogliby pomóc w

⁵⁴⁸ И. Анискевич, *Беларусь планирует*. <https://www.belta.by/economics/view/belarus-planiruet-diversifitsirovat-postavschikov-prirodnogo-gaza-132172-2010>. 24.06.2017.

⁵⁴⁹ М. Синкевич, *Цена на газ для ИП и юрлиц увеличена в Беларуси на 13,2%*, Strona Belta.by, 11.08.2010, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Tsena-na-gaz-dlja-IP-i-jurlits-uvelichena-v-Belarusi-na-132_i_520952.html, (24.11.2018).

⁵⁵⁰ Л. Крапивина, *Беларусь в перспективе планирует довести диверсификационные поставки нефти до 10 млн.т в год*, Strona Belta.by, 13.10.2010, http://www.belta.by/ru/aU_news/economics/Belarus-v-perspektive-planiniet-dovesti-diversifikatsioiinye-postavki-nefti-do-10-mlnt-v-god_i_527608.html, (22.11.2018).

procesie przyjęcia gazu skroplonego oraz jego przetransportowania na terytorium Białorusi. Projekt zakładający możliwość podjęcia działań w celu budowy terminala mogącego przyjąć gaz skroplony w Kłajpedzie zostaw wskazany przez Siergieja Sidorskiego, premiera Republiki Białoruś, w Mińsku podczas wizyty premiera Litwy Andriusa Kubiliusa, w czerwcu 2010 roku. Zgodnie ze wstępnymi ustaleniami, koszt projektu miał oscylować w granicach 600 mln EUR, okres potrzebny na powstanie gazoportu określono na 2 do 3 lat. Zgodnie z prowadzonymi wstępnymi badaniami, zdolności przepustowe terminalu miały wynosić ok 2 mld m³ gazu rocznie. Porównując przepustowość terminala LNG do zapotrzebowania rocznego państwa nie jest ona duża, jednak pomoc mogła w przynajmniej częściowym, uniknięciu wywierania nacisku przez stronę rosyjską na władze białoruskie. W ramach działań dywersyfikacyjnych wskazywano możliwość przyłączenia się Republiki Białoruś do szeroko dyskutowanego konceptu rozpoczęcia budowy terminala przyjmującego gaz skroplony, który miał być zlokalizowany na terytorium Litwy, co w realiach chęci nawiązania dialogu pomiędzy Wschodem i Zachodem, mogło być również projektem o charakterze unijnym⁵⁵¹. Przystępując do procesu określania infrastrukturalnych uwarunkowań projektu utworzono grupę roboczą złożoną z przedstawicieli białoruskich i litewskich ekspertów, którzy mieli opracować kompleksowy plan w dziedzinie współpracy sektora paliwowo-energetycznego. Władimir Siemaszko, wicepremier Republiki Białoruś, złożył w czerwcu 2010 roku oświadczenie podczas wystąpienia w parlamencie, zgodnie z którym podjęte zostały działania mające na celu podjęcie projektu budowy infrastruktury dostosowanej do przyjmowania gazu skroplonego i wprowadzania go do sieci wewnętrznych magistral gazowych a Białorusi⁵⁵².

Pod wpływem niezwykle silnej presji i naporu ze strony rosyjskiej w 2009 roku prezydent Aleksander Łukaszenka musiał dokonać ustępstw wobec partnera decydując o sprzedaży niektórych przedsiębiorstw, strategicznie ważnego, sektora energetycznego⁵⁵³. Podczas toczącej się ostatniej tury rozmów związanych z zakontraktowaniem dostaw dla Białorusi prezydent Łukaszenka wskazywał możliwość zakupu udziałów w innych przedsiębiorstwach przez Gazprom, co nie spotkało się

⁵⁵¹ Т. Маненок, *Газовые альтернативы для Литвы и Беларуси*, ИноСМИ.ш, na podst Delfi.lt, 07.07.2010, <http://www.inosmi.ru/belorussia/20100707/161122480.litml>, (30.12.2017).

⁵⁵² Л. Крапивина, *Беларусь начала подготовку к строительству терминала сжиженного природного газа в Литве*, Strona Belta.by, 14.07.2010, http://www.belta.by/ru/aUnews/economics/Belaius-nachala-podgotovku-k-stroitelstvu-tenninala-szhizhennogo-prirodnogo-gaza-v-Litve_i_518050.html, (25.11.2017).

⁵⁵³ I. Trusewicz, *Związek na równi pochyłej*, „Uważam Rze”, nr 4/2011.

jednak z zainteresowaniem ze strony rosyjskiego przedsiębiorstwa. Jako można się domyślać, propozycja złożona Aleksiejowi Millerowi przez Aleksandra Łukaszenkę była związana z możliwością zakupu udziałów w rafineriach białoruskich. Jako najbardziej prawdopodobne, w opinii ekspertów rosyjskich, było pozwolenie ze strony Republiki Białoruś na przejęcie kontrolnego pakietu udziałów w ramach rafinerii Naftan zlokalizowanej w Nowopłocku, która znajdowała się w całości pod kontrolą rządu. Wskazuje się przejęcie Naftanu jako najbardziej prawdopodobne ze względu na fakt, że strona rosyjska posiadała już wówczas pakiet 42,5% udziałów w drugiej rafinerii białoruskiej, Mozyr⁵⁵⁴. Jako odrębny aspekt związany z opisywanym zagadnieniem wysuwa się kontekst politycznych przemian, jaki podlega gospodarka gazowa w Republice Białoruś. Podczas sporów z Federacją Rosyjską, do których dochodziło permanentnie w sytuacji spornych interesów związanych z dostawami błękitnego paliwa, prezydent Łukaszenka starał się w swoich wypowiedziach odwoływać do społeczeństwa białoruskiego, którego poparcie próbował zyskać poprzez wprowadzanie w życie retoryki antyrosyjskiej i argumentację podejmowanych przez siebie działań chęcią obrony państwa, gospodarki, obywateli. Kiedy ostatni z opisywanych sporów dobiegł końca prezydent Łukaszenka zdecydował się na bardzo odważny krok, w ramach którego wystosował otwarty list do gazety „Prawda”, z którym opisywał i wyjaśniał prawdziwe przyczyny konfliktu. Co nie dziwi, prezydent Łukaszenka wskazywał jako winnego nieporozumień oraz sporów Gazprom wspierany przed administrację Federacji Rosyjskiej. Podczas trwających sporów badzo wymownym sygnałem w wypowiedziach białoruskiego prezydenta było odwoływanie się do retoryki związanej z II Wojną Światową oraz metafory związane z okopami, jako umocnieniami o charakterze militarnym⁵⁵⁵. Abstrahując od retoryki oraz podejmowanych prób kreowania wizerunku oraz argumentacji działań, spory okazały się fiaskiem dla Republiki Białoruś. Zgodnie ze słowami Stasia Iwaszkiewicza, ekonomisty białoruskiego, w listopadzie 2011 roku poprzez przejęcie białoruskich magistral gazociągowych Federacja Rosyjska przechyliła jednoznacznie szalę zwycięstwa powodując realne uniemożliwienie dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego dla Republiki Białoruś. Co więcej wskazuje się, jako konsekwencję wspomnianego przejęcia, znaczne osłabienie pozycji Białorusi w Unii Celnej oraz

⁵⁵⁴ 42,5 % udziałów posiadała w niej spółka Slavneft, która to z kolei była własnością TNK-BP i Gazpromu.

⁵⁵⁵ К. Амелюпин, *Холодная война с газовым топливом*, ПНОСМП.ги, <http://inosmi.ru/belorussia/20100706/161098336.html> (30.07.2017)

znaczne ograniczenie dla niej możliwości wstąpienia z porozumienia. Federacja Rosyjska osiągnęła cel nadrzędny w postaci zabezpieczenia własnej pozycji dominującej nad rządem Republiki również na wypadek, gdyby doszło do przejęcia władzy przez środowiska opozycyjny lub związane z Unią, prozachodnie grupy. Jako kontrargument wskazywane jest, że sytuacja przejęcia kontroli nad siecią magistra tranzytowych Republiki Białoruś skutkować może względną stabilizacją sytuacji, w której Federacja Rosyjska nie będzie już dążyć do realizacji planu ograniczenia dostaw przy pomocy wspomnianej infrastruktury, przez co tranzyt dla Białorusi oraz państw Zachodu będzie zabezpieczony przez nieplanowanymi przerwami⁵⁵⁶. Na niekorzyść działań, które mogły być podejmowane przez prezydenta Łukaszenkę, na zawężenie ich zakresu, wpływały niewątpliwie coraz gorsze nastroje panujące w gospodarce białoruskiej. W konsekwencji wydarzeń wskazanych we wcześniejszej części pracy, dojść może w perspektywie kilku, możliwe że kilkunastu lat, kiedy rządzący Republiką Białoruś będą postawieni przed faktem konieczności zakończenia, uprawianej dość umiejętnie, przez wiele lat polityki podwójnej gry pomiędzy Federacją Rosyjską i Unią Europejską. Moment progowy skutkować może koniecznością realizacji i wprowadzenia w życie, konsekwentnie unikanych przez lata, reform sektora gospodarczego a także zakończyć stan stawiania oporu przed roszczeniami strony rosyjskiej. Działania o charakterze wizerunkowym, podczas których Republika Białoruś bardzo intensywnie wskazywała poszukiwanie przez władze białoruskie alternatywnych, zlokalizowanych poza sektorem europejskim, źródeł wsparcia zarówno kapitałowego jak i surowcowego nie stanowiły w przeszłości, ani nie stanowią obecnie, realnego zagrożenia dla dominacji Federacji Rosyjskiej. Środki pozyskiwane poza obszarem europejskim, udzielane przykładowo przez Chiny są obwarowane koniecznością wykorzystania wielomiliardowego wsparcia na realizację konkretnych projektów, przy jednoczesnym zastrzeżeniu konieczności korzystania jedynie z chińskich technologii podczas realizacji przedsięwzięcia. Wspomniane wsparcie było pomocne, jednak jedynie podczas realizacji konkretnych projektów umiejscowionych w konkretnych dziedzinach gospodarki, jednak nie może być mowy o realnym wykorzystaniu ich o zaspokojenia potrzeby płynności finansowej oraz suwerennego bytu państwa w przyszłości, a jako główny argument przemawiający jako potwierdzenie wskazuje się, że nie będą one w stanie rozwiązać makroekonomicznych problemów

⁵⁵⁶ A. Kublik, *Białoruski monopolista gazowy przyłączony do Gazpromu*, „Gazeta Wyborcza”, 26.11.2006.

dotykających gospodarkę białoruską. Zważywszy na niekorzystne da prezydenta Łukaszenki okoliczności, wydaje się być pewnym, że będzie on realizował politykę wpisującą się w kliencką postawę państwa wobec Gazpromu, co nacechowanie będzie chęcią obrony *status quo*, obrony własnej pozycji i władzy. Jako konsekwencję marazmu i niezdecydowania wskazuje się możliwe pogłębianie zadłużenia zewnętrznego związane z chęcią zabezpieczenia jak największych rezerw walutowych, które przeznaczone będą na realizację, bieżących, żywotnych interesów państwa, do których to rozwiązań władze białoruskie bardzo chętnie się skłaniały⁵⁵⁷.

Jako pewne wyjście poza schemat dwufrontowej gry wskazać można zaostrzenie przez prezydenta Łukaszenkę polityki wewnętrznej uwidaczniającej się m. in. poprzez represje wobec środowisk opozycyjnych, co naraziło Republikę Białoruś na wstrzymanie negocjacji prowadzonych z Unią Europejską. Co więcej, należy wskazać, że Republika Białoruś zainteresowany była jedynie współpracą na gruncie gospodarczym, nie wykazując inicjatywy realizacji reform gospodarczych, społecznych i politycznych, które byłyby pożądane przez Unię, a od których warunkowała ona możliwość udzielenia wsparcia i pomocy w ramach wspólnych przedsięwzięć. Wspomniana postawa dwufrontowej gry pozwalała przez wiele lat utrzymywać pewną równowagę pomiędzy powstrzymaniem żądań i roszczeń Federacji Rosyjskiej skoncentrowanych na przejęciu kontroli i dominacji nad gospodarką białoruską, a także oczekiwań ze strony Unii Europejskiej związanych z demokratyzacją systemu politycznego. Proces odejścia od utartego schematu nie może być ostrzegany jako rewolucyjny, a jedynie pozorny proces zmian. Należy wskazać, że głównym celem, na którym skoncentrowany jest Aleksander Łukaszenka jest utrzymanie niekwestionowanej i niepodzielnej władzy nad państwem, co jest związane z koniecznością reżimowej kontroli nad sytuacją wewnętrzną, która wiąże się z opresjami wobec środowisk opozycyjnych oraz ograniczeniem swobód obywatelskich⁵⁵⁸.

Federację Rosyjską wskazywała, że nie chce ona wykorzystywać surowców energetycznych do wpływania na gospodarki poszczególnych państw, co wskazywano jako argumentację procesu urynkwienia cen gazu ziemnego dla odbiorców Europejskich, Republiki Białoruś, oraz Ukrainy poprzez przejście do równego traktowania partnerów handlowych. Co więcej wskazuje się tutaj chęć ukazania na

⁵⁵⁷ K. Kłysiński, W Konończuk, *Łukaszenka przed ...*

⁵⁵⁸ K Kłysiński, *Aleksandra Łukaszenki gra w dwa ognie*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3-4/2010.

arenie międzynarodowej, że Federacja Rosyjska nie traktuje handlu surowcami energetycznymi jako narzędzia polityki zagranicznej państwa oraz traktuje w sposób jednakowy wszystkich partnerów handlowych⁵⁵⁹. Abstrahując od wizerunkowej gry Federacji Rosyjskiej, jej głównym motywem działań była maksymalizacja wpływów i korzyści wynikających z dostaw surowców energetycznych, co w konsekwencji miało doprowadzić do przejęcia udziałów w strategicznych dla gospodarki przedsiębiorstwach białoruskich. Początkowe stosowanie polityki niskich cen, subsydiowania i dotowania gospodarki białoruskiej było doskonale zorganizowanym procesem pogłębiającym jej uzależnienie, które osiągając pożądany poziom zostało użyte podczas podwyższenia cen gazu ziemnego przy jednoczesnej argumentacji konieczności równego traktowania wszystkich podmiotów zewnętrznych⁵⁶⁰. Działania Federacji Rosyjskiej skutkowały mniejszym oporem strony białoruskiej wobec sprzedaży infrastruktury sieci przesyłowych należących do Bieltransgazu w ramach przejęcia pakietu udziałów w przedsiębiorstwie, co było spodziewane przez stronę rosyjską już w pierwszej dekadzie XXI wieku⁵⁶¹. Na podstawie wspomnianej uległości Federacja Rosyjska realizowała swoje interesy w sposób bardziej zdecydowany i bezpośredni. Postępująca uległość strony białoruskiej w ujęciu której możliwe było zwiększanie wpływów rosyjskich w gospodarce państwa prowadziła do ustępstw ze strony Federacji Rosyjskiej. W listopadzie 2012 roku została otwarta zmodernizowana stacja dystrybucyjna gazu „Zapadnaja” zlokalizowana pod Mińskiem, którego dokonał Aleksiej Miller, który odbył również spotkanie z władzami białoruskimi. W toku rozmów prowadzonych z prezydentem Aleksandrem Łukaszenką prezes Gazpromu przedstawił kompleksowy, szeroko zakrojony program zakładający modernizację białoruskiego sektora infrastruktury gazowej, która należała już wówczas do Gazpromu. Jako główny cel działań modernizacyjnych wskazywane było usprawnienie działania systemu w ujęciu wewnętrznym oraz zwiększenie tranzytowego przesyłu gazu ziemnego do państw Unii Europejskiej. Zgodnie z oświadczeniem prezesa Millera, tranzyt przez terytorium Białorusi miał zostać zwiększony aż o 15 mld m³ do roku 2017, co stanowić miało wzrost o 30% w porównaniu z rokiem 2012, przez co moc miałyby zostać osiągnięta maksymalna moc przesyłowa infrastruktury białoruskiej. Jako pokazała wizyta prezesa Gazpromu Aleksieja Millera, Republika Białoruś mogła liczyć na realne wsparcie

⁵⁵⁹ B. Molo, *Polityka bezpieczeństwa ...*, s. 101.

⁵⁶⁰ M. Papla, *Białoruś: Protektorat ...*, s. 251.

⁵⁶¹ K. Yofimova, *The transit ...*, s. 255.

strony rosyjskiej w sektorach związanych z przedsiębiorstwami przejmowanymi przez Federację Rosyjską. Proces modernizacji sieci przesyłowej białoruskiej infrastruktury mógłby zagwarantować jej pełne wykorzystanie w przyszłości, co zakończyłoby stan niepewności odnoszący się do jej przyszłego funkcjonowania. Co więcej wzmocnieniu mogłaby również ulec pozycja Republiki Białoruś jako państwa tranzytowego, które miałoby zagwarantowane korzyści w postaci zysków z opłat tranzytowych za gaz ziemny dostarczany do odbiorców w Europie Zachodniej. Jako rekompensatę za pomoc i modernizację można spodziewać się kolejnych oczekiwań Federacji Rosyjskiej związanych z przejmowaniem strategicznych przedsiębiorstw. Informacje wskazujące na zwiększenie tranzytu gazu ziemnego przez terytorium Białorusi odbierać można również jako zapowiedź mogących nastąpić spadków tranzytu przy pomocy infrastruktury zlokalizowanej na Ukrainie, która również znajduje się w centrum zainteresowania Rosjan⁵⁶².

Od wielu lat Republika Białoruś zapowiadała poszukiwania zróżnicowanych źródeł dostaw poprzez dywersyfikację kierunków zaopatrywania państwa, co zostało zapisane w zatwierdzonej przez Radę Państwa Strategii Rozwoju Energetycznego Białorusi, który to dokument obejmował okres aż do 2020 roku. Jako kluczowe dla powodzenia projektu dywersyfikacji wskazano znalezienie odpowiedniego kraju, dostawcy surowca. W omawianym czasie status państwa eksportera zajmowały Kazachstan, Turkmenistan oraz Uzbekistan. W ujęciu krótkoterminowym dostawy niezależne nie będą możliwe w przypadku Republiki Białoruś ze względu na brak własności infrastruktury tranzytowej, a także niską dostępność kontraktów. Dywersyfikacja obejmie w perspektywie czasu produkcję własną, poszukiwania gazu w złożach łupków, oraz ewentualne wykorzystanie pomocy Litwy w dostarczeniu gazu skroplonego, niewykluczona pozostaje również kwestia współpracy z Ukrainą w zakresie dostaw. Jednym z bardziej obiecujących wydaje się udział sprowadzanego zza granicy gazu skroplonego w bilansie energetycznym, który w ilości 10 mld m³ rocznie mógłby w znaczącym stopniu przyczynić się do zmniejszenia zależności wobec Federacji Rosyjskiej⁵⁶³.

⁵⁶² K. Kłyśński, A. Wierzbowska-Miazga, *Oferta Gazpromu dla Białorusi – modernizacja po rosyjsku?*, „Publikacje OSW”, 28.12.2012.

⁵⁶³ И. Анискевич, *Беларусь планирует...*

Sprawy związane z polityką energetyczną, zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwa od zawsze jest trwale wpisana w pełną niekonsekwencji oraz sprzeczności politykę prowadzoną przez prezydenta Aleksandra Łukaszenkę. Prezydent Łukaszenka często doprowadzał do sytuacji ograniczonego zaufania ze strony Federacji Rosyjskiej, jednak równie często okazywał się być jej najbliższym sojusznikiem w regionie. Zrealizowany projekt budowy Gazociągu Jamalskiego stanowi fakt wysokiego zaufania wobec Republiki Białoruś ze strony Federacji Rosyjskiej, jednocześnie wskazuje na ograniczone zaufanie wobec Ukrainy. Działania Łukaszenki w wielu wypadkach skupiają się na utrzymaniu i umocnieniu posiadanej władzy, co jest realizowane przez brak reform oraz represje wobec środowisk opozycyjnych. Pomimo autorytarnych rządów polityka prowadzona przez Łukaszenkę jest w znacznej mierze zależna od Federacji Rosyjskiej, co było jeszcze bardziej widoczne od czasu sprzedaży Bieltransgazu, kiedy to dominacja Rosjan stała się bezdyskusyjna. Należy zwrócić uwagę, że wobec problemów gospodarczych oraz ogólnej sympatii społecznej wobec Unii Europejskiej zagrożeniem stała się realna groźba odebrania władzy Aleksandrowi Łukaszence. W obliczu zmiany władzy otwartym pozostaje pytanie związane z dalszymi relacjami z Federacją Rosyjską, dalsze losy Unii Celnej oraz dalszy proces integracji państw wchodzących w przeszłości w skład Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

W ramach rządów Łukaszenki, jak wcześniej wspomniano, charakterystyczny jest pragmatyzm działań prezydenta Białorusi. W obliczu braku podpisanych umów związanych z dostawami gazu ziemnego Łukaszenka zabiegał o poparcie państw Zachodu, które po podpisaniu umowy zostały zmarginalizowane, co było szczególnie dotkliwe dla Niemiec, oraz Polski, która bardzo intensywnie zabiegała o rozwój Partnerstwa Wschodniego. Jako przyczyny wielu sporów z Federacją Rosyjską wskazuje się pogarszającą się sytuacją gospodarczą Białorusi, przez co system państwowy nie był w stanie podołać obciążeniom, które narzucały zmiany cen surowców energetycznych dla gospodarki na niej opartych, oraz bardzo energochłonnej. Pomimo znacznego pogorszenia oraz osłabienia poziomu relacji pomiędzy Republiką Białoruś i Federacją Rosyjską, którą obserwować można było wraz z końcem pierwszej dekady XXI wieku, porozumienie zostało finalnie osiągnięte pomimo znacznego pogorszenia relacji na gruncie gospodarczym. Znaczenie o charakterze kluczowym w ramach relacji bilateralnych, posiadały problemy związane z relacjami na gruncie

polityki energetycznej, konkretnie związane z gazem ziemnym dostarczonym przez Federację Rosyjską. Spory związane z ceną oraz tranzytem doprowadziły do zaistnienia sporów, w toku których zastosowano broń opartą o wstrzymanie dostaw.

W pierwszej dekadzie XXI wieku Federacja Rosyjska postawiła sobie za cel podporządkowania Republiki Białoruś na podstawie postępującej ekspansji gospodarczej, co zakładało również przejście kontroli nad infrastrukturą tranzytową oraz petrochemiczną. Trwała przewaga strategiczna strony rosyjskiej została przypieczętowana poprzez przejście aktywów strategicznych podmiotów gospodarczych Republiki Białoruś. Jako ekonomiczny oraz energetyczny aspekt podporządkowania sobie Białorusi można upatrywać przez pryzmat kontynuacji polityki rozpoczętej przez Federację Rosyjską w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Pomimo silnych tendencji zjednoczeniowych, realizacji idei przeciwstawiła się ambicja prezydenta Aleksandra Łukaszenki, który chciał cały czas pozostawać głową suwerennego państwa. Spór pomiędzy Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś stanowi pewną nowość jeśli chodzi o relacje pomiędzy państwami po rozpadzie ZSRR, chociaż należy zaznaczyć, że nastroje pogarszały się od wielu lat. Spory pomiędzy partnerami zaczęły przybierać coraz bardziej zaskakujące formy, w tym warto wskazać na medialne posunięcia, w których ukazywany był prezydent Aleksander Łukaszenka jako „ojciec chrzestny” powiązany z organizacjami o charakterze przestępczym, które w zdecydowany i silny sposób atakowały osobę prezydenta. Krytyce poddawany był również Łukaszenka przez rząd Federacji Rosyjskiej, który z kolei był przez niego oskarżany o finansowanie środowisk opozycyjnych. Wobec Republiki Białoruś polityka Gazpromu przez wiele lat była podobna, jak w postępowaniu wobec Ukrainy, podejmowane były próby oparte na zastraszaniu możliwością wstrzymania dostaw gazu ziemnego w celu wymuszenia ustępstw na sąsiedzie. Mając na uwadze to, jak poważny staje się stan zagrożenia władze białoruskie podjęły decyzję o zdecydowanym rozwoju alternatywnych źródeł energii oraz partycypacji w kosztach budowy terminala gazu skroplonego zlokalizowanego na Litwie, co więcej rozważany był również projekt budowy elektrowni atomowej.

Pomimo pewnych podobieństw w modelu oddziaływania Federacji Rosyjskiej na Republikę Białoruś do relacji tej pierwszej z Ukrainą, poziom prowadzonej polityki jest znacznie odmienny ze względu na o wiele bliższe relacje i powiązania pomiędzy

państwami, co przekładało się na współpracę na gruncie gospodarczym i politycznym. Stanowcze zerwanie negocjacji przez Republikę Białoruś z Unią Europejską zaznaczyło w większym niż dotychczas stopniu uległość wobec Federacji Rosyjskiej. Wartym uwagi jest fakt wykorzystania przez Rosjan uzależnienia gospodarki białoruskiej od jej preferencyjnego traktowania, co powiązane było czasowo z bardzo dużym spadkiem koniunktury i kryzysem gospodarczym na Białorusi. Porozumienie z 2010 roku zapewniło Rosjanom poważne wpływy na Białorusi, co wykorzystali podwójnie w połączeniu z prorosyjskim zwrotem rządu białoruskiego z grudnia 2010 roku.

Porozumienie, które strony zawarły w listopadzie 2011 roku określić można mianem przełomowego ich historii. Białoruś uzyskała oczekiwane, korzystniejsze niż pierwotnie zakładano, warunki dostaw gazu ziemnego w zamian za odstąpienie udziałów Biełtransgazu na podstawie umowy kupna sprzedaży wobec Federacji Rosyjskiej. Oceniając rok 2011 można wskazać, że stanowi on cezurę, co więcej zawarte porozumienie jest niejako dopełnieniem radykalnego zwrotu polityki prowadzonej przez Łukaszenkę od grudnia 2010 roku. Na podstawie otrzymanych niezwykle ważnych w warunkach kryzysu gospodarczego korzyści, władze białoruskie zdecydowały o jeszcze intensywniejszym zbliżeniu z Federacją Rosyjską. Porozumienie było pogłębieniem intensywnej współpracy, w ramach której w 2010 roku przystąpiono do struktur Unii Celnej. Oceniając z perspektywy czasu zwrot, decyzja rządu białoruskiego okazała się bardzo kosztowna, rzutuje również na o wiele trudniejsze położenie w relacjach z Unią Europejską, co do której zwrot byłby, na podstawie podjętych wówczas decyzji, zdecydowanie trudniejszy. Posiadając realny wpływ na stan bezpieczeństwa energetycznego Republiki Białoruś, Federacja Rosyjską uzależniła od siebie sąsiada w stopniu większym niż w latach poprzednich.

IV. POLITYKA ENERGETYCZNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC UKRAINY.

1. UKRAINA I JEJ MEJSCE W POLITYCE ENERGETYCZNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Ukraina jest państwem, które stanowiło w przeszłości jedną z republik związkowych wchodzących w skład Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, które to w dzisiejszych czasach urasta do rangi bardzo ważnego podmiotu stosunków międzynarodowych w Europie Środkowej i Wschodniej. Podczas trwających rządów opozycji bardzo często dochodziło do konfliktów na linii Ukraina - Federacja Rosyjska. Zachowanie Ukrainy w strefie wpływów Federacji Rosyjskiej ma dla tej ostatniej znaczenie zasadnicze⁵⁶⁴. Warto przywołać słowa Zbigniewa Brzezińskiego mówiące, że Rosja przestaje być imperium eurazjatyckim bez Ukrainy⁵⁶⁵. Powierzchnia, jaką zajmuje Ukraina oraz jej położenie czynią zeń partnera strategicznego dla Federacji Rosyjskiej, która stara się w jak największym stopniu zachować ją w swojej strefie wpływów. Całkowite uzależnienie się Ukrainy byłoby dla Federacji Rosyjskiej ogromnym ciosem. Pomimo ogromnej wagi i znaczenia aspekt militarny dawno już przestał być najważniejszym ze źródeł oddziaływania, ustępując miejsca, coraz ważniejszej karcie przetargowej w postaci zależności energetycznej Ukrainy od Federacji Rosyjskiej. W chwili ponownego odzyskania niepodległości przez Ukrainę była ona państwem w bardzo dużym stopniu uzależnionym od Rosji gospodarczo poprzez przyjmowanie dostaw gazu ziemnego, ropy naftowej, drewna, oraz celulozy. Pomimo faktu, że niemożliwa stała się dywersyfikacja źródeł dostaw surowców energetycznych to przeprowadzona w szybkim tempie demonopolizacja rynku produktów ropopochodnych przełożyła się na znaczne zmniejszenie zagrożenia politycznego przez uzależnienie od dostaw z Rosji⁵⁶⁶. Warto dodać, że w ujęciu dostaw gazu ziemnego uzależnienie od Rosji było prawie całkowite pomimo posiadanych

⁵⁶⁴ Ukraina, jak Białoruś oraz Polska zajmują przestrzeń geograficzną na styku Wschodu i Zachodu, przez co położenie rzutuje na stosunki gospodarcze oraz polityczne. Oleg Soskin „Ukraina znajduje się między dwoma wielkimi obszarami cywilizacyjnymi euroatlantyckim i azjatyckim”. Oleg Soskin, *Ukraina w nowej ...* s. 201.

⁵⁶⁵ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1999, s. 46.

⁵⁶⁶ Tadeusz A. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, wyd. Instytut Studiów Strategicznych 2011, s. 53.

znacznych zasobów na obszarze kraju, które to złoża w przeszłości zaopatrywały odbiorcę w postaci Białorusi⁵⁶⁷. Jurij Jechanurow będący premierem Ukrainy, w lutym 2006 roku wskazywał, że firmy ukraińskiego sektora gazowego są przygotowane do wydobywania na poziomie nawet 30 mld m³ surowca rocznie. W czasie, kiedy premier Jechanurow wypowiadał te słowa Ukraina wydobywała rocznie 19 mld m³ gazu ziemnego, natomiast złoża o 1,2 – 1,5 bln m³ miały wystarczyć nawet na 20 lat eksploatacji zapewniającej niezależność w dostawach błękitnego paliwa⁵⁶⁸. Zgodnie z publikacją „BP Statistical Review of World Energy” zbadane i potwierdzone zasoby gazu ziemnego wynosiły na Ukrainie pod koniec 2010 roku około 0,9 mld m³⁵⁶⁹. Warto dodać, że największe rozmieszczenie złóż gazu ziemnego znajduje się na wschodnim terytorium państwa ok. 85%, na terenie zachodnim znajduje się ok. 10% a na południu 15% zasobów⁵⁷⁰.

Ukraina ze względu na swoje strategiczne położenie jest jednym z najważniejszych oraz największych państw tranzytowych w Europie, i to pomimo istnienia gazociągu jamalskiego. Jako potwierdzenie warto wskazać argument potężnych zasobów znajdujących się na Wschodzie a także bardzo licznych i dysponujących ogromnymi wpływami odbiorców z Zachodu. Za strategiczną pozycją Ukrainy przemawia również fakt, iż trasa północna przebiegająca przez Białoruś i Polskę, a także trasa południowa przebiegająca przez Bałkany i Turcję charakteryzuje znacząca długość magistral a także niezwykle skomplikowane warunki ich budowy. Ukraina dysponuje bardzo rozbudowaną infrastrukturą gazociągową⁵⁷¹, posiada również wykwalifikowany personel zdolny do bezproblemowej obsługi infrastruktury⁵⁷². Wskazane wyżej uwarunkowania sprawiają, że od wielu lat na Zachód przez terytorium Ukrainy transportowany jest gaz ziemny przeznaczony dla odbiorców z Europy

⁵⁶⁷ Przez kilka dekad rozpoczynając od 1960 roku Ukraina była głównym dostawcą gazu ziemnego dla Białorusi.

⁵⁶⁸ G. Gromadzki, W. Konończuk, *Energetyczna gra : Ukraina, Mołdawia i Białoruś między Unią a Rosją*, wyd. Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2007, s. 18.

⁵⁶⁹ *BP Statistical Review of World Energy*, June 2012, s. 20.

⁵⁷⁰ Obwód Przyczernomorsko-Krymski zasługuje na uwagę ze względu na częste postrzeganie jako perspektywiczny obszar wydobywania ze względu na zasoby położone w regionie Morza Azowskiego.

⁵⁷¹ Budowa sieci przesyłowej gazu ziemnego zaczęła nabierać tempa w okresie międzywojennym. Spośród ważniejszych wydarzeń warto wskazać powstanie o II wojnie światowej gazociągu, który połączył Daszawę z Kijowem, którego próbę budowy podjęto już na początku lat czterdziestych XX wieku. Warto wspomnieć, że w 1951 roku rozpoczęły się dostawy gazu ziemnego z Ukrainy do Rosji, Daszawa została połączona magistralą gazociągową z Mińskiem, natomiast począwszy od 1966 roku ukraińskie złoża zaopatrywały także Mołdawię. Gaz ziemny dostarczany był również do państw Europy Zachodniej.

⁵⁷² E. Krzyżanowski, *Gazociągi i naftociągi Ukrainy*, [w]: Witold S. Michałowski, S. Trzop, *Rurociągi dalekiego zasięgu* (red.), wyd. Fundacja Odysseum, Warszawa 2006, s. 58.

Zachodniej⁵⁷³. Aż 80% gazu ziemnego dostarczanego do Europy transportowane jest przez terytorium Ukrainy⁵⁷⁴. W roku 2007 GTS⁵⁷⁵ odpowiedzialny był za przesył do państw europejskich 112,1 mld m³ gazu ziemnego. Na podstawie przytoczonych wyżej danych można wysnuć wnioski o możliwości realnej ochrony własnych interesów przez Ukrainę jako państwa tranzytowego o o ogromnym znaczeniu dla Federacji Rosyjskiej, co więcej jest to jedno z najpotężniejszych państw tranzytowych w regionie a lokalizacja daje możliwość czerpania znacznych profitów z tytułu tranzytu. Jednym z bardzo ważnych atutów Ukrainy jest fakt, że po rozpadzie Związku Radzieckiego Ukraina odziedziczyła znaczną część radzieckiego systemu przesyłu gazu ziemnego, jakim Federacja Rosyjska dostarcza gaz ziemny do 19 państw Europy Środkowej i Południowej. Bezspornym atutem ukraińskich magistral przesyłowych jest ich bezpośrednie połączenie z systemami przesyłowymi państw sąsiednich jak Rosja, Polska, Białoruś, Mołdawia, Rumunia, Słowacja, czy Węgry. Podczas połowy pierwszej dekady XXI wieku potencjał przesyłowy ukraińskich magistral gazowych wynosił aż 290 mld m³ gazu ziemnego na wejściu oraz 175 mld m³ gazu ziemnego na wyjściu, co warte odnotowania aż 140 mld m³ gazu mogło być rocznie przesyłane do państw europejskich. W czasie, o którym mowa system ukraińskiego przesyłu gazu ziemnego miał długość około 37,5 tys. km, w skład którego wchodziło 13 podziemnych zbiorników a także bardzo rozbudowana sieć stacji rozdzielczych i pomiarowych⁵⁷⁶ oraz 72 stacje kompresorowe w tym 122 hale kompresorowe⁵⁷⁷. Szczególnie istotne są dwa przebiegające przez terytorium Ukrainy rurociągi służące do transportu gazu ziemnego, jamburski oraz orenburski, które zbudowane zostały na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku jako element składowy kontraktu pomiędzy istniejącym wówczas Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz najbogatszymi państwami Zachodu, w tym Niemcami i Francją⁵⁷⁸. Ukraińskie gazociągi tworzą system, w skład które wchodzi magistrale Sojuz, Urenhoj – Pomary – Użhorod, Prohres, które cechuje największa średnica umowna wynosząca 1400 mm,

⁵⁷³ 145 mld m³ gazu ziemnego eksportowanego przez Gazprom i 65% gazu ziemnego sprzedawanego państwom Europy Zachodniej.

⁵⁷⁴ W różnych opracowaniach natrafić można na informację o nawet 84%. *Ukraine energy policy review* 2006, s. 204.

⁵⁷⁵ Ukraiński system transportu gazu ziemnego niezależny od Gazpromu.

⁵⁷⁶ R. Kęsek, *Miedzy konfliktem a dialogiem: polityk Ukrainy wobec federacji Rosyjskiej w latach 1997-2004*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 173.

⁵⁷⁷ *Rząd zatwierdził koncepcję modernizacji sieci przesyłu gazu ziemnego na lata 2009-2015*, Strona internetowa Wydziału Handlu i Inwestycji Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Kijowie, 22.09.2009, dostęp w internecie: <http://kiev.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/article/a,5706,.html>, (09.02.2018).

⁵⁷⁸ M. Czarkowski, *Fatamorgana gazowa*,

przebiegają one przez całe państwo ze wschodu na zachód i gwarantują przepływ surowca w ilości 100 mld m³ rocznie. Długość ogólna sieci gazociągowej plasuje Ukrainę na drugim miejscu w Europie, jeśli jednak liczyć ich gęstość, czyli stosunek powierzchni do terytorium do ich długości, jest to pierwsze miejsce w Europie. Należy zaznaczyć, że znaczna część gazociągów znajdujących się na terytorium Ukrainy jest eksploatowana dłużej niż przedział czasu przewidziany prawnie⁵⁷⁹. Biorąc pod uwagę stan na rok 2005 ponad 31% gazociągów wymagało natychmiastowych działań nie tylko ze względu na podniesienie ich efektywności ale również w celu zagwarantowania dalszej eksploatacji⁵⁸⁰. GTS wymagało ogromnych nakładów i licznych prac konserwacyjnych, co znajdowało swoje odbicie w licznych przemówieniach dotyczących problemu wygłaszanych przez prezydenta Janukowycza. Sytuacja gospodarcza Ukrainy uległa znacznemu pogorszeniu w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku, na co bezpośredni wpływ miała decyzja Rosji o podniesieniu do poziomu światowego cen ropy naftowej i gazu dostarczanych dla Ukrainy⁵⁸¹. Najgorszy okazał się rok 1994, kiedy to trudności zbiegły się z problemami gospodarczymi. Zdecydowanie na niekorzyść Ukrainy wpływa fakt, że zgodnie z danymi EBOR⁵⁸² jest jednym z najbardziej energochłonnych państw świata, jednak jej wydajność energetyczna odpowiada jedynie jednej trzeciej efektywności energetycznej średniego państwa europejskiego. Wraz z początkiem 1990 roku zużycie gazu ziemnego na Ukrainie kształtowało się na poziomie 115 mld m³ rocznie o czym zaczęło systematycznie spadać aż do poziomu 68,6 mld m³ wraz z rokiem 2000⁵⁸³. Wraz ze spadkiem konsumpcji spadło również własne wydobycie z poziomu 28,1 mld m³ w 1990 roku do 18,0 mld m³ w roku 2000. Co najmniej od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku część dostaw błękitnego paliwa pochodziła z Turkmenistanu⁵⁸⁴. Ukraina to jeden z największych konsumentów gazu ziemnego w Europie po Rosji, Niemczech i Włoszech, jest również największym odbiorcą rosyjskiego gazu, ponad 40 mld m³ rocznie. Jeśli brać pod uwagę stopień uzależnienia Ukrainy od Rosji warto wskazać również powszechność stosowania gazu ziemnego w wielu sektorach gospodarki, jedynie gospodarstwa domowe odpowiadają za zużycie 1/3

⁵⁷⁹ Okres dłuższy niż 33 lata.

⁵⁸⁰ E. Krzyżanowski, *Gazociągi i ...*, s. 58.

⁵⁸¹ T. Olszański, *Trud niepodległości ...*, s. 56.

⁵⁸² Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju.

⁵⁸³ M. Orzechowski, *Stosunki Ukrainy z Federacją Rosyjską* [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, M. Pietraś, T. Kapuśniak (red.), Lublin 2007, s. 183.

⁵⁸⁴ W 1996 roku dostawy z Turkmenistanu wynosiły 18,3 mld m³. Dla porównania z Rosji 52,9 mld m³. W roku kolejnym odpowiednio 119 mld m³ i 49,3 mld m³.

całości w postaci ok 20 mld m³ rocznie. Poziom zużycia gazu ziemnego stoi na bardzo wysokim poziomie ze względu na bardzo duże straty energii w gospodarce. Dla Ukrainy dywersyfikacja jest celem niezwykle ważnym i bardzo aktualnym, co zostało również zaznaczone w dokumencie Strategia Energetyczna Ukrainy do roku 2030 pod postacią rozbudowy energetyki atomowej a także energetyki opartej na węglu, które to działania zyskały miano ważnych z punktu widzenia dywersyfikacji.

Relacje Ukrainy i Rosji od samego początku w punkcie kluczowym stawiały znaczenie sektora energetycznego, ze szczególnym naciskiem na sektor gazowy. Całość relacji związanych z sektorem gazowym od czasu rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich uwarunkowana jest od czynników natury gospodarczej, społecznej oraz politycznej, które to związane są z procesem transformacji Ukrainy oraz zmianami w relacjach dwustronnych⁵⁸⁵. Podobnie jak w Rosji również na Ukrainie doszło do zaistnienia procesu uwłaszczania się nomenklatury na państwowym majątku w ostatnich latach istnienia ZSRR. Politycy, którzy przejęli stery władzy przez niemal ćwierć wieku szukali ekonomicznego wsparcia w Rosji, co było jednoznaczne z zakupem surowców energetycznych również na Wschodzie. „Czynnik energetyczny odgrywa wręcz (...) jedną z ważniejszych, o ile nie kluczową w możliwościach strategicznego oddziaływania Rosji na Ukrainę. Daje on bowiem Federacji Rosyjskiej możliwość prowadzenia strategii neoimperialnej czyli jednej z najbardziej agresywnych i dynamicznych. Często działania Rosji są w tym przypadku określane jako bicz gazowy lub bicz naftowy. Samo to określenie jest na tyle sugestywne, że nie należy mieć wątpliwości, jak wielkie są możliwości Federacji Rosyjskiej na tej płaszczyźnie i że wykorzystywała je i będzie wykorzystywać nadal z pełną premedytacją”⁵⁸⁶. Władze rosyjskie pomimo względnie poprawnej współpracy od dawna zdawały sobie sprawę z możliwości poważnego podważenia wiarygodności Ukrainy jako państwa tranzytowego, stąd w roku 2000 wysunięta została przez Rema Wiachiriewa, prezesa Gazpromu, inicjatywa projektu Gazociągu Północnego zakładającego pominięcie terytorium Ukrainy. Warto zaznaczyć, że zbiegło się to w czasie z ukończeniem pierwszej części gazociągu jamalskiego. Federacja Rosyjska od samego początku swojego istnienia dysponuje potężną bronią, którą może dowolnie wykorzystywać w postaci potencjału energetycznego jako system bardziej, lub mniej dyskretnych

⁵⁸⁵ S. Pirani, *The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe*, Oxford 2010, s. 3.

⁵⁸⁶ M. Orzechowski, *Stosunki Ukrainy ...* s. 195.

oddziaływać na władze Ukrainy⁵⁸⁷. Federacja Rosyjska wielokrotnie wykorzystywała potencjał energetyczny w celu wymuszenia ustępstw na gruncie politycznym i gospodarczym ze strony Ukrainy. Jako najczęściej stosowane metody można wskazać manipulację w zakresie cen eksportowanych surowców energetycznych lub zmniejszania dostaw dla Ukrainy. W ujęciu płaszczyzny handlowej uzależnienie Ukrainy od importu paliw z Rosji przy jednoczesnym wzroście cen nakładanych przez Rosję na paliwa są jednymi z głównych powodów wzrastającego deficytu Ukrainy w wymianie handlowej z Federacją Rosyjską, w 2006 roku było to 5,4 mld dolarów amerykańskich⁵⁸⁸. Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich znacząco zmieniał mapę geopolityczną ówczesnego świata, jednak był to jedynie jeden z ważnych aspektów sytuacji, zmianie uległa polityka jako całość z wyraźnym akcentem stawianym na politykę ekonomiczną, energetyczną, społeczną. Wraz z nastaniem nowego czasu Rosja wystosowała informację wobec Ukrainy dotyczącą zwiększenia cen za dostawy błękitnego paliwa. Znacząca zmiana dotyczyła przede wszystkim państw, które opuściły strefę rubla, co wiązało się z koniecznością uiszczenia opłat za dostawy surowców w dolarach amerykańskich, co z kolei kontrahenci zmuszeni byli zaakceptować. Aż do początku 1993 roku sytuacja wydawała się być stabilna bowiem Ukraina płaciła za każde dostarczone 1000 m³ gazu ziemnego cenę 4 dolarów amerykańskich, jednak ów rok przyniósł perspektywę dziesięciokrotnego wzrostu cen⁵⁸⁹. W 1993 roku ustalono, że stawka dla Ukrainy ma wzrosnąć do poziomu 37,5 dolara amerykańskiego za każde dostarczone 1000 m³ gazu ziemnego, jednak nie to było najgorszym aspektem sytuacji, której rozwój doprowadził do roszczeniowej postawy Rosji, która domagała się aby paliwo było dostarczane dla Ukrainy po cenach globalnych, które były znacznie wyższe. Ostatecznie osiągnięto porozumienie, które zakładało, że Ukraina będzie płacić Rosji stawkę 80 dolarów amerykańskich za każde 1000 m³ importowanego gazu ziemnego. Warty uwagi jest fakt, że pomimo podpisanego porozumienia od roku 1991 aż do roku 2005 Ukraina kupowała gaz od Rosji po cenach znacznie niższych niż te, które obowiązywały na rynkach światowych, jako obrazujący przykład wystarczy wspomnieć o cenie 200 dolarów amerykańskich na surowiec sprzedawany do Niemiec, wartości około 80-90 dolarów amerykańskich dla państw strefy nadbałtyckiej, gdzie Ukraina płaciła jedynie wartość 50 dolarów

⁵⁸⁷ J. Bratkiewicz, *Kierunek wschodni ...* s. 143.

⁵⁸⁸ A. Szeptycki, *Stosunki handlowe między Federacją Rosyjską i Ukrainą*, „Materiały studialne PISM/PISM Research Papers”, nr. 8, styczeń 2008, s. 9.

⁵⁸⁹ A. Ghaleb, *Natural Gas as an Instrument of Russian State Power*, 2001, s. 82.

amerykańskich⁵⁹⁰, co było według różnych szacunków wartością mniejszą o około 2-30% od cen światowych. Pomimo znacznej dynamiki procesu warto zaznaczyć, że cena gazu ziemnego określona w porozumieniu podpisanym w 1993 roku została utrzymana również dekadę później⁵⁹¹. Wraz z nadejściem „pomarańczowej rewolucji” doszło do silnego i bardzo radykalnego ochłodzenia relacji pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską, które to skutkowało powzięciem inicjatyw związanych z projektami mającymi na celu osłabienie tranzytowego znaczenia Ukrainy. Projekt budowy „gazowych kleszczy” w myśl którego powstały plany budowy gazociągów okrążających Ukrainę na północy oraz południu było wyrazem bardzo silnej determinacji Federacji Rosyjskiej nakierowanej na zmniejszenie znaczenia statusu państwa tranzytowego, usunięcie z ręki rządzących jednego z najważniejszych atutów wynikających z geopolitycznego położenia państwa⁵⁹². Sytuacja na Ukrainie zaczęła się gwałtownie pogarszać, państwo wykorzystujące przed „pomarańczową rewolucją” około 70-80 mld m³ gazu ziemnego rocznie musiało liczyć się w ogromnych utrudnieniach na gruncie pozyskania surowca. Pod koniec pierwszej dekady XXI wieku gaz ziemny stanowił około 40% w bilansie energetycznym Ukrainy, z kolei cały sektor zużywał około 5 mld m³ rocznie⁵⁹³. Położenie Ukrainy, jako głównego kanału tranzytowego gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej do państwa Europy Zachodniej wiązało się dla niej z ogromnymi korzyściami finansowymi, bezpieczeństwem dostaw oraz prestiżem i zaufaniem na arenie stosunków międzynarodowych. Zmiana sytuacji i ograniczenie korzyści płynących z tranzytu było dla państwa ogromnym zagrożeniem, z czego bardzo dobrze zdawała sobie sprawę Federacja Rosyjska podejmując inicjatywę projektu gazociągów okrążających Ukrainę. Jako jedna z największych bolączek Ukrainy była wskazywana od wielu lat sytuacja wewnętrzna na rynku gazu ziemnego, konkretnie brak urynkowania w kwestii wewnętrznych regulacji gazowych. Kolejnym problemem był wskazywany możliwy brak płynności w regulowaniu w ujęciu długoterminowym zobowiązań za dostarczany gaz ziemny wobec Rosji⁵⁹⁴. Problem wspomniany bezpośrednio w zdaniu powyżej był powodowany ogromnym zadłużeniem

⁵⁹⁰ A. Szeptycki, *Reactions between Russia and Ukraine in the gas sector* [w:] E. Wyciszkiewicz, *Geopolitics of pipelines. Energy independence and inter – state relations in the post soviet area*, (ed.), Warsaw 2009, s. 93.

⁵⁹¹ R. Kęsek, *Między konfliktem a dialogiem ...*, s. 173.

⁵⁹² P. Cywiński, P. Białobok, *Zagazowani przez Rosję*, dostęp w internecie <https://www.wprost.pl/177472/Zagazowani-przez-Rosje> (10.10.2018), „Rosja sieje niepokój by przekonać Europę do budowy gazociągów Nord Stream i South Stream z pominięciem Ukrainy”.

⁵⁹³ A. Wasilewski, *Udział gazu ...*, s. 10.

⁵⁹⁴ M. Kaliski, J. Siemek, A. Sikora, S. Szurlej, *Możliwe scenariusze ...*, s. 25.

Ukrainy wobec Rosji, które to zaczęło się niedługo po odzyskaniu przez nią niepodległości. Lata 1991-1994 przyniosły zadłużenie Ukrainy względem dostaw ze Wschodu na kwotę 4-45 mld dolarów amerykańskich⁵⁹⁵. Wobec bardzo poważnej sytuacji już w pierwszym etapie współpracy niepodległego państwa z dostawcą i partnerem mało kto spodziewał się, że były one jedynie preludium do późniejszych problemów. Po początkowym lekceważeniu przejęcia przez Ukrainę sieci przesyłowej gazu ziemnego kierownictwo Gazpromu zaczęło szukać możliwości przejęcia kontroli nad magistralami i powrotem do ich własności. W literaturze przedmiotu spotkać można opinię, jakoby doprowadzenie do ogromnego zadłużenia Ukrainy było świadomym i nakierowanym celowo działaniem Gazpromu, które to miało w perspektywie zmusić władze Ukrainy do ustępstw wobec Rosji. Poparciem tezy zdaje się być fakt, że pomimo znacznego zadłużenia Gazprom nadal prowadził niezakłócony przesył surowca dla Ukrainy. Jako inny bardzo wyraźny sygnał chęci przejęcia kontroli była próba podjęta przez Gazprom w 1997 roku, kiedy to przy pomocy Royal Dutch Shell próbowano dokonać przejęcia Ukrhazpromu⁵⁹⁶. Już w roku 1994 Rosja zaczęła wykorzystywać ten instrument, jakim było bezapelacyjne uzależnienie Ukrainy od dostaw pali kopalnych do wpływu i wywierania nacisku na partnera. Działania te okazały się jednak mało skuteczne ze względu na pobieranie paliwa przeznaczonego dla odbiorców na Zachodnie przez ukraińskich przedsiębiorców z magistral przesyłowych⁵⁹⁷. Dodatkowo na uwagę zasługuje fakt, że niska skuteczność działań warunkowana była oddzielną, niespójną z wizją władz rządu, polityką Gazpromu wobec Ukrainy. Rok 1996 przyniósł zmiany z zakresie importu gazu ziemnego na Ukrainę, do końca 1994 w użyciu był specjalny kurs walutowy, który podlegał subsydiom ze strony państwa, jednak od roku 1996 gaz miał być sprowadzany przez prywatne przedsiębiorstwa, nie jak do tej pory przez Ukrhaz, z zaznaczeniem corocznego określenia ich udziałów w rynku przez rząd, co miało na celu wstrzymanie zbyt dalece idącej liberalizacji sektora. Synek surowców energetycznych został podzielony pomiędzy najbardziej wpływowe grupy oligarchów, z której szczególnie silną rolę

⁵⁹⁵ S. Pirani, *Ukraine's Gas ...*, s. 19.

⁵⁹⁶ Tadeusz A. Olszański, *Trud niepodległości ...*, s. 85-86. W 1998 roku Rem Wiachiriew, ówczesny szef Gazpromu oraz Wagit Alekopierow, ówczesny szef Łukoilu prowadzili wspólnie negocjacje z kierownictwem Royal Dutch Shell w sprawie utworzenia konsorcjum, które to mogłoby wspólnie wykupić Rosnieft. OPany prywatyzacji spółki nie zostały jednak zrealizowane, patrz W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom. Rosyjska broń*, wyd. WAB, 2008, s. 80-81.

⁵⁹⁷ M. Przełomiec, *Pomarańczowa lady Julia Timoszenko. Królowa Majdanu*. [w:] J. M. Nowakowski, J. Urbanowicz, M. Przełomiec, M. Kowalski, J. Malicki, A. Korniejenko, *Ukraina na zakręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji*, Warszawa 2005, s. 34.

sprawowała tzw. „grupa dnipropietrowska” poprzez jej powiązania ze Zjednoczonymi Systemami Energetycznymi Ukrainy. Wzrost znaczenie grup oligarchicznych dotknął również sektora pali energetycznych, co w połączeniu z nieprzemyślanymi działaniami rządu były przyczyną wzrostu poziomu korupcji⁵⁹⁸. Jak wspomniano wcześniej okres lat dziewięćdziesiątych XX wieku doprowadził do wzrostu zadłużenia Ukrainy wobec Rosji, co już w 1993 roku podczas szczytu w Massandrze zostało wykorzystane przez Borysa Jelcyna do złożenia propozycji Leonidowi Makarowiczowi Krawczukowi, która zakładała przekazanie ukraińskiej części Floty Czarnomorskiej, a także przywrócenia kontroli nad Sewastopolem w zamian za uregulowanie zadłużenia, jednocześnie podnosząc groźby dotyczące możliwego wstrzymania dostaw surowców. Co ciekawe propozycja spotkała się w pierwszym etapie z aprobatą wyrażoną, przez rezydenta, która pod wpływem opinii publicznej uległa zmianie. Kryzys jaki został wywołany na podstawie odmowy został opanowany dopiero w 1994 roku. Sprawa Floty Czarnomorskiej powróciła jeszcze w 1997 roku przy okazji podpisania traktatu regulującego wspomnianą kwestię oraz kwestię zadłużenia Ukrainy wobec Rosji⁵⁹⁹. Wartą odnotowania propozycją było umorzenie części długu Ukrainy w zamian za przyznanie Rosjanom większego udziału w sieci przesyłowej gazu⁶⁰⁰. Wzajemne powiązania urzędników państwowych sprawujących władzę i obejmujących najwyższe stanowiska państwowe z grupami oligarchicznymi było charakterystyczną częścią obrazu życia politycznego w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Właśnie ostatnia dekada minionego stulecia towarzyszyła początkom kariery późniejszej premier Ukrainy, Julii Tymoszenko, która dzięki pomocy otrzymanej przez jej rodzinę ze strony Pawła Łazarenko przyczyniła się do powstania korporacji Zjednoczone Systemy Energetyczne Ukrainy, która w perspektywie stała się dominującym dystrybutorem rosyjskiego surowca na rynku Ukrainy⁶⁰¹. Stanowisko prezesa korporacji zostało objęte przez Julię Tymoszenko, która za sprawą pozycji, jaką zajmowała uzyskała pseudonim „Gazowej Księżniczki”⁶⁰². Spółka, która posiadała bardzo dobrze rozwinięte kontakty z

⁵⁹⁸ A. Chojnowski, Jan J. Bruski, *Ukraina. Historia państw świata w XX wieku*, wyd. Trio, Warszawa 2006, s. 238-239.

⁵⁹⁹ A. Szeptycki, *Relations between ...*, s.95.

⁶⁰⁰ Sprzeciw parlamentu Ukrainy, który obawiał się zagrożenia żywotnych interesów państwa przesądził również o fiasku rozmów prowadzonych i aprobowanych przez Wiktora Juszczenkę i Leonida Kuczmę w 2000 roku, dotyczący uregulowania części zadłużenia przy pomocy euroobligacji.

⁶⁰¹ M. Przełomiec, *Pomarańczowa lady ...*, s. 33-34.

⁶⁰² A. Metral, *The hidden victims of the new gas deal* dostęp w internecie <http://www.france24.com/en/20090121-hidden-victims-new-gas-deal-naftogaz-gazprom-russia-ukraine-RosUkrEnergo.htm> (09.08.2018) Warto wspomnieć, że Tymoszenko sprawowała również funkcję prezesa zarejestrowanej w Londynie spółki United Energy Systems Ltd. Firma była wykorzystywana do

partnerami rosyjskimi, często stosująca wymianę barterową, nie zawsze stosowała uczciwe praktyki biznesowe, o czym wspomniano podczas kampanii wyborczej zarzucając Tymoszenko próby korupcji pracowników Ministerstwa Obrony Narodowej, na podstawie których to zarzutów prokuratura rosyjska wystosowała we wrześniu 2004 roku międzynarodowy list gończy za Julią Tymoszenko. Działania wspomniane powyżej były niestety częstą praktyką, jaka miała miejsce podczas władzy ekipy Borysa Jelcyna oraz powstawania potężnych klanów oligarchicznych na Ukrainie. Przejęcie władzy przez Władimira Putina wiązało się z diametralną zmianą kursu prowadzenia polityki energetycznej przez Federację Rosyjską. Znaczenie Ukrainy jako państwa tranzytowego zmalało gwałtownie na podstawie budowy gazociągu Jamał – Europa Zachodnia, którego trasa przebiegała przez Polskę i Białoruś. Uruchomienie sieci przesyłowej Gazociągu Jamalskiego wpłynęło bardzo mocno na spadek sprzeciwu Ukrainy i możliwość dopuszczenia Gazpromu do eksploatacji złóż paliw znajdujących się na jej terytorium⁶⁰³. Gazociąg Jamalski był bardzo mocno krytykowany przez władze Ukrainy jako zagrożenie dla państwa, jednocześnie stanowił znaczący krok w stronę jej uzależnienia od dobrych relacji z Rosją. Temat próby nakłonienia Warszawy do sprzeciwu wobec inwestycji stał się szeroko podejmowany na Ukrainie. Delegacja ukraińska podczas szczytu ekonomicznego w Krynicy Górskiej podejmowała usilne zabieg nakłonienia Polski do sprzeciwu i podjęcia starań realizacji projektu Odessa – Brody – Gdańsk. Inwestycja wspomniana była ważną inicjatywą, jednak nie zapewniła poparcia Polski w sporze z Federacją Rosyjską. Prezydent Leonid Kuczma użył bardzo odważnego określenia wobec braku poparcia Polski, jako „nóż w plecy” niezależności Ukrainy⁶⁰⁴. Porozumienie dotyczące budowy Gazociągu Jamalskiego określane było przez Kuczmę jako antyukraińskie⁶⁰⁵. Gaz ziemny importowany z Rosji na Ukrainę był przedmiotem późniejszej odsprzedaży surowca na Zachód, co biorąc pod uwagę niską cenę zakupu połączoną ze znacznie wyższą stawką reeksportowanego surowca były przyczyną znacznych zysków czerpanych z tego procederu przez Ukrainę. Praktyka, co nie dziwi, nie cieszyła się poparciem strony rosyjskiej i została zakazana na mocy porozumienia między stronami w zakresie współpracy w sektorze gazowym. Rok 1995

inwestycji środków zarabianych przez kraińską spółkę a także zajmowała się sprzedażą rosyjskiego gazu na Zachodzie, który miał być nielegalnie pobierany z gazociągów na terytorium Ukrainy. Zob. J. Wilczak, *Piekielna Julia*, Polityka nr 33/2011.

⁶⁰³ *Gazowy wierszyk ...*

⁶⁰⁴ Witold S. Michałowski, *Skok na rurę*, Warszawa 1998, s. 35.

⁶⁰⁵ A. Toś, *Polityczne stosunki polsko-ukraińskie w ostatniej dekadzie XX wieku*, Portal Sprawy Zagraniczne, <http://www.psz.pl/117-polityka/arkadiusz-tos-polityczne-stosunki-polsko-ukrainskie-w-ostatniej-dekadzie-xx-w> 29.08.2017.

przyniósł kolejny postęp w zakresie wspólnych działań poprzez utworzenie ukraińsko-rosyjskiej firmy Gaztransit, której akcjonariuszami były Gazprom, Naftohaz, Turusgaz, oraz Transbalkan⁶⁰⁶. Warto zaznaczyć że było to pierwsze zaangażowanie podmiotu zagranicznego pochodzącego spoza Rosji w rozwój ukraińskiego sektora gazu ziemnego. Jako pierwszy projekt podjęty przez nowoutworzony Gaztransit była wskazywana modernizacja magistrali Ananiew –Tyraspol – Izmail. W maju 1996 roku na Ukrainie przyjęto „Ustawę o transporcie rurociągowym”, w skutek czego doszło o utworzenia ram prawnych dla gazociągów dystrybucyjnych, które odpowiadały za transport gazu ziemnego ropy naftowej czy wody. Jako aktywa strategiczne raju zostały wymienione gazociągi wysokociśnieniowe oraz rurociągi naftowe o dużej średnicy, stąd och prywatyzacja jest zabroniona. Rok 2002 przyniósł przyjęcie kompleksowego programu dla Ukrainy jako państwa tranzytowego na lata 2002-2010. W skład programu wchodziły działania, które miały na celu poprawę atrakcyjności tranzytu drogowego, kolejowego, morskiego, zakładał również modernizację i przebudowę magistral odpowiedzialnych za transport paliw kopalnych. Podpisanie Traktatu Karty Energetycznej wymogło na Ukrainie realizację pewnych zobowiązań w zakresie umów międzynarodowych dotyczących tranzytu energii, obejmowały m.in. prowadzenie polityki koordynacji w zakresie przesyłu gazu ziemnego⁶⁰⁷. Na oddzielny komentarz zasługuje ustawa „O podstawach bezpieczeństwa narodowego Ukrainy” z 19 czerwca 2003 roku, w której określono, że głównym, potencjalnym i realnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego państwa w sferze gospodarczej jest m.in. przewaga kierowniczych struktur organizacyjnych, korporacyjnych, interesów regionalnych nad krajowymi. Jako wyzwanie strategiczne przedstawiony został udział Rosji w systemie transportu Gazu na Ukrainie w celu uzyskania od strony ukraińskiej realizacji umów w sprawie utworzenia międzynarodowego konsorcjum do zarządzania i rozwoju ukraińskiego systemu przesyłu gazu. Jako główne starania Federacji Rosyjskiej wskazano jak największe rozszerzenie obecności rosyjskich inwestycji na terenie Ukrainy i Białorusi, oraz wejście w posiadanie pakietów kontrolnych ukraińskich przedsiębiorstw przez inwestorów rosyjskich. Cechą charakterystyczną ukraińsko – rosyjskich powiązań w zakresie stosunków energetycznych pozostaje funkcjonowanie

⁶⁰⁶ Naftohaz Ukrainy jest niezwykle ważną spółką państwa, która produkuje ponad 90% ropy naftowej i gazu ziemnego na Ukrainie, jest odpowiedzialna za wytwarzanie 1/8 PKB Ukrainy, odpowiada za 1/10 przychodów do budżetu państwa dając przy tym zatrudnienie około 175 tys. ludzi, co odpowiada około 1% aktywnych zawodowo obywateli Ukrainy.

⁶⁰⁷ *Ukraine energy ...*, s. 205.

systemu pośredników który rozpoczął swoje funkcjonowanie po upadku ZSRR, co w istotny sposób komplikuje relacje między państwami⁶⁰⁸.

W 1999 roku Federacja Rosyjska chcąc przymusić Ukrainę do spłaty zadłużenia za gaz ziemny narastającego od początku dekady dokonała blokady eksportu produktów naftowych dla Ukrainy, co ważne nie wysuwając wówczas zarzutów wobec zachodniego sąsiada w kwestiach naftowych. W grudniu 1999 roku prezydent Ukrainy Leonid Kuczma otrzymał od, wówczas jeszcze premiera Federacji Rosyjskiej, Władimira Putina list, w którym premier Putin wystosował ostrzeżenie przestrzegające przed możliwością całkowitego załamania się ukraińskiego systemu bezpieczeństwa energetycznego. List zawierał również szereg zarzutów, według których rząd Ukrainy nie wykazywał żadnej inicjatywy aby uregulować problem zadłużenia wobec Federacji Rosyjskiej. List premiera Putina i zarzuty w nim zawarte zbiegły się czasowo z oświadczeniem Gazpromu, w którym oskarżał on Ukrainę o nielegalny pobór gazu ziemnego, który był przesyłany przez terytorium Ukrainy do dalszych odbiorców, głównie Turcji. Zdaniem przedstawicieli Gazpromu Ukraina jedynie w listopadzie 1999 roku pobrała o ponad 3 mld m³ gazu więcej niż wynosiły ustalone wcześniej limity. Jak pokazał czas dopiero w okresie rządów reprezentantów „pomarańczowej rewolucji” realnym stało się ograniczenie wspomnianego procederu oraz rozbitcie układu rosyjsko-ukraińskiego zajmującego się nielegalnym reeksportem. Lata 2000-2001 przyniosły podpisanie dwóch porozumień pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską, których zamierzeniem była stabilizacja sytuacji w sferze energetyki oraz pogłębienie współpracy bilateralnej w zakresie sektora gazowego. Porozumienie z 2001 roku zakładało zobowiązanie Naftohazu Ukrainy do zawarcia porozumienia z Gazpromem, w myśl którego ten drugi zobowiąże się, że w latach 2002-2013 będzie przysyłać przez terytorium Ukrainy nie mniej niż 110 mld m³ gazu ziemnego rocznie. Porozumienie zostało podpisane w lipcu 2002 roku, co więcej w tym samym roku podpisano również porozumienie dotyczące współpracy strategicznej w sferze gazowej. Zgodnie z postanowieniami tej drugiej strony zdecydowało o powołaniu do życia międzynarodowego konsorcjum, które miało zajmować się procesem transportu gazu ziemnego przez terytorium Ukrainy, rozwojem przemysłowego potencjału strony

⁶⁰⁸ Maïte Jauregui Naudin, który jest koordynatorem programu w dziedzinie energii IFRI niezależnego francuskiego ośrodka adawczego stwierdziła, że „System pośredników jest dowodem na to, że oligarchowie z Rosji i Ukrainy robią politykę i biznes obok siebie i często używają polityki do osiągania osobistych celów”. Zob. A. Metral, *The hidden ...*, s.

ukraińskiej oraz aktywnym poszukiwaniem rozwiązań i inwestycji niezbędnych dla modernizacji a także rozbudowy ukraińskiego systemu przesyłu gazu. Zgodnie z artykułem 5 umowy konsorcjum tworzone było na zasadzie parytetu. Inicjatywa zapoczątkowana przez Ukrainę i Rosję była otwarta dla innych państw, wliczając w to również państwa Zachodu. Co ważne od samego początku trzecim partnerem konsorcjum miała być strona niemiecka, jednak pomimo oficjalnych oświadczeń kanclerza Schrödera udział Niemiec w tej inicjatywie miał bardzo ograniczony charakter. Nie będzie zaskoczeniem fakt, że inicjatywa była krytykowana przez stronę ukraińską, która wskazywała na główny aspekt przedsięwzięcia jako intensywne starania władz rosyjskich w celu przejęcia kontroli nad ukraińskim systemem gazowym. Kwestia współpracy Gazpromu z Ukrhazpromem, która budziła sprzeciwy zarówno władz Federacji Rosyjskiej, jak i Ukrainy trwała do 2000 roku. Strona ukraińska posiadała monopol w kwestii kontroli nad gazociągami przesyłowymi aż do 2002 roku, kiedy to doszło do umożliwienia dostępu Gazpromowi do udziału w kontroli nad magistralami⁶⁰⁹. Od 2001 roku rozpoczął się proces zakupu gazu ziemnego przez Ukrainę z Turkmenistanu. Ukraina otrzymywała dostawy błękitnego paliwa z Rosji w zamian za tranzyt surowca na Zachód. Prowadzona w umiejętny sposób polityka pozwoliła nieco osłabić nacisk ze strony Federacji Rosyjskiej. Turkmenistan eksportował paliwo na Ukrainę w ilości około 35 mld m³ rocznie po cenie 44 dolarów amerykańskich za każde przesłane 1000 m³. Federacja Rosyjska w swoich działaniach zmierzała do próby integracji państw przestrzeni postsowieckiej, mając na uwadze intensyfikację współpracy z Białorusią, Ukrainą oraz Kazachstanem⁶¹⁰. Pomimo porozumienia w kwestii importu surowca z Turkmenistanu, który wpłynął na poszerzenie dywersyfikacji dostaw ich większość realizowana była przez Federację Rosyjską pozostawiając Ukrainę w pozycji klienckiej wobec Wschodu. W 2002 roku na podstawie podpisanego porozumienia o strategicznej współpracy w sektorze gazowym Gazprom i Naftohaz Ukrainy powołały do życia Konsorcjum Zarządzania i Rozwoju Systemu Przesyłu Gazu Ukrainy⁶¹¹, co doprowadziło do konkretyzacji współpracy międzynarodowej. Decyzja w myśl której powołano konsorcjum uważana była z jednej strony za sukces zapewniający poważne wpływy do budżetu Ukrainy, drugim aspektem, który wyrażał

⁶⁰⁹ Tadeusz A. Olszański, *Trud niepodległości ...*, s. 86-87. Zobacz także A Chojnowski, Jacek J. Bruski, *Ukraina ...*, s. 234, oraz A. Mak, *Tani gaz za Sewastopol*, „Najwyższy czas!”, 18-19, 1-8 maja 2000.

⁶¹⁰ Filip Memches, *Śludzy i wrogowie imperium. Rosyjskie rozmowy o końcu historii*, wyd. Arcana Kraków 2009, s. 95.

⁶¹¹ Rozpoczęcie działalności w styczniu 2003 roku.

głębokie zaniepokojenie było widmo możliwej rosyjskiej dominacji w sektorze energetycznym Ukrainy, niezwykle istotne znaczenie miał również udział E.ON Ruhrgas AG w procesie współpracy ukraińsko – rosyjskiej. 10 czerwca 2002 roku prezydenci Leonid Kuczma oraz Władimir Putin, a także kanclerz Niemiec Goerhad Shröder podpisali w Petersburgu wspólną deklarację o współpracy na mocy której firmy niemieckie miały zapewnić specjalne warunki. Na uwagę zasługuje tutaj postawa rządu Ukrainy, który do współpracy w ramach projektu wystosował zaproszenie wobec wielu firm sektora energetycznego m.in. z Polski, Francji, Włoch, Turcji i Turkmenistanu. W ostatecznym efekcie konsorcjum było jedynie tworem ukraińsko – rosyjskim, co w istotny sposób wskazywało na słabość Ukrainy i jej rosnące uzależnienie od Federacji Rosyjskiej. Jako kolejne zacieśniające współpracę w sektorze energetycznym porozumienie pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską należy wymienić zawarte w 2004 roku, które to odnosiło się do tematu współpracy w sektorze gazowym ze specjalnym nakierowaniem na długoterminowe relacje i inicjatywę powstania gazociągu Bohorodczany – Użhorod⁶¹². Jako cel główny, który przyświecał zacieśnieniu współpracy w roku 2004 warto wskazać, że był to rok wyborczy na Ukrainie, co skutkowało wsparciem w postaci porozumienia w sektorze dla przychylnego wobec Federacji Rosyjskiej kandydata na urząd prezydenta Ukrainy, Wiktora Janukowycza. Problem zadłużenia Ukrainy narastający głównie w latach 1997-2000 został uregulowany w 2004 roku. Przed rozwiązaniem problemu zobowiązania strony ukraińskiej wobec partnera podlegał kilkukrotnym restrukturyzacji. Jako sposób wymieniany w charakterze możliwości rozwiązania problemu zadłużenia wymieniana była emisja obligacji korporacyjnych, jednak Naftohaz Ukrainy nie posiadał środków, które umożliwiłyby spłatę zobowiązań w formie bezpośredniej⁶¹³. W roku 2004 na mocy ciekawego posunięcia rozwiązano problem zadłużenia Naftohazu Ukrainy, który pokrył swoje zobowiązania wobec Gazpromu przy pomocy środków należących do rosyjskiego koncernu. Gazprom dokonał zapłaty wobec strony ukraińskiej za tranzyt rosyjskiego gazu w latach 2005-2009 w kwocie 1,25 mld dolarów amerykańskich⁶¹⁴. Po uregulowaniu należności z tytułu tranzytu środki, które były jedynie zapisem księgowym nie opuszczającym kont Gazpromu wróciły do niego jako rozliczenie zadłużenia strony ukraińskiej. Zgodnie z zapisami zawartej umowy znalazły się w niej

⁶¹² A. Szeptycki, *Relation between Russia ...*, s. 98-99.

⁶¹³ Stopień zadłużenia Naftohazu Ukrainy wobec Gazpromu był pięciokrotnie wyższy niż roczne wpływy do budżetu ukraińskiej spółki.

⁶¹⁴ 19,2 mld m³ przesyłu w ujęciu rocznym.

również zapisy przewidujące w okresie od 2005 do 2009 roku rozliczenia Gazpromu względem Naftohazu Ukrainy opierające się na jednolitej i, co niezwykle ważne, relatywnie niskiej stawce za przesył gazu za każde 100 km długości magistral przesyłowych w wysokości 1,09 dolara amerykańskiego. Dodatkowo ustalono, że stopniowo maleć będzie również ilość gazu dostarczanego Ukrainie w zamian za usługi przesyłowe, co zdaniem Gazpromu miało przyczynić się do zwiększenia możliwości eksportu do dalszych odbiorców surowca w konsekwencji przekładających się na zwiększenie zysków rosyjskiego koncernu. Około 25 mld m³ gazu ziemnego stanowił ekwiwalent w zamian za usługi tranzytu rosyjskiego gazu do państw odbiorców, około 50 mld m³ było kupowane od partnera rosyjskiego na zasadach rynkowych. Wspomniane wyżej porozumienie skutkowało wzrostem stabilizacji i przejrzystości w relacjach pomiędzy partnerami, co przekładało się na zbliżenie państw w sferze współpracy gospodarczej. Owo zbliżenie gospodarcze było celem Federacji Rosyjskiej, wspomnianym wcześniej, jako integracja państw regionu postsowieckiego. Określane mianem kluczowego porozumienie pomiędzy Naftohazem Ukrainy i Gazpromem, które zostało zawarte na kilka miesięcy przed wyborami prezydenckimi na Ukrainie pozornie przyczyniło się do osłabienia pozycji partnera ukraińskiego. Zgodnie z zapisami umowy Ukraina zrezygnowała z usług świadczonych przez pośredników handlowych, dostawy realizowane od tej pory miały być przekazywane bezpośrednio RosUkrEnerg, podmiotowi zależnemu od Gazpromu. W literaturze przedmiotu spotkać można wskazania jakoby było to poważne ustępstwo ze strony Leonida Kuczmy i Wiktora Janukowycza w zamian za które Janukowycz miał zyskać poparcie strony rosyjskiej w zbliżających się wyborach prezydenckich⁶¹⁵. Punktem kulminacyjnym zbliżenia w relacjach rosyjsko-ukraińskich na gruncie sektora energetycznego miało być spotkanie prezydentów i premierów obu państw w Soczi w 2004 roku podczas którego Wiktor Janukowycz i Michaił Fradkow, ówczesny premier Federacji Rosyjskiej, podpisali pakiet umów, które miały przesądzać o ugruntowaniu dominacji strony rosyjskiej nad ukraińską na gruncie energetycznym. Jako pierwsze z podpisanych porozumień znalazło się wskazujące na plany inwestycyjne wspomnianego wcześniej konsorcjum, które powstało w 2002 roku. Ukraina oraz Federacja Rosyjska powzięły również inicjatywę, której efektem miało być powstanie nowej magistrali przesyłowej zlokalizowanej na terytorium Ukrainy na linii Bohorodczany – Użhorod, która to miała

⁶¹⁵ W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom ...*, s. 185.

podlegać wspólnej eksploatacji przez okres kolejnych trzydziestu lat. Federacja Rosyjska ze swojej strony miała złożyć deklarację i gwarancję dodatkowych dostaw surowca na Ukrainę przy pomocy nowego gazociągu. 26 lipca 2004 roku doszło do spotkania Leonida Kuczmy z Władimirem Putinem, które odbyło się w Jałcie podczas którego to spotkania obaj prezydenci wyrazili zgodność wobec nowego systemu dostaw surowców dla Ukrainy. 29 lipca 2004 roku doszło do podpisania kilku umów, które określały warunki współpracy ukraińsko – rosyjskiej w zakresie dostaw gazu ziemnego oraz warunków tranzytu surowca aż do 2028 roku. W nawiązaniu do podpisanych dokumentów wygłaszane były komunikaty zgodnie z którymi powstająca spółka RosUkrEnergo miała kupować gaz ziemny z Turkmenistanu i transportować go na rynek ukraiński. W ujęciu ogólnym wielkość dostaw miała zostać zwiększona z poziomu 44 mld m³ w 2005 roku do poziomu 60 mld m³ w latach 2007-2028. Porozumienie, które zostało podpisane w Jałcie w 2004 roku było niewątpliwie sukcesem Federacji Rosyjskiej, pozwalało jej na oddziaływanie na władze Ukrainy w sposób nieformalny przy jednoczesnym umocnieniu współpracy i pogłębieniu zależności Ukrain od Federacji Rosyjskiej. Intensyfikacja współpracy pomiędzy wspomnianymi partnerami, która można było obserwować w 2004 roku miała też inny aspekt, w styczniu 2004 roku Federacja Rosyjska wyraziła zgodę na wzrost poziomu eksportu ukraińskich rurociągów. Lato 2004 roku przyniosło kolejne zmiany w relacjach, które to eliminowały dotychczas pobierany podatek VAT w wysokości 18% na gaz ziemny i ropę naftową eksportowane przez Federację Rosyjską na Ukrainę oraz do państw członków Wspólnoty Niepodległych Państw. Zgodnie z szacunkami usunięcie opodatkowania przynieść mogło budżetowi ukraińskiemu zyski w wymiarze 800 mln dolarów amerykańskich rocznie, co mogło przyczynić się do zdyskontowania przed wyborami przez premiera Wiktora Janukowycza. Jako cena, którą przyszło płacić Ukrainie za ustępstwa było postępujące uzależnienie od Federacji Rosyjskiej w ujęciu zarówno płaszczyzny politycznej⁶¹⁶, a także na gruncie gospodarczym w ramach których zawierano nowe porozumienia dotyczące współpracy na gruncie sektora energetycznego⁶¹⁷. W ramach działań Federacji Rosyjskiej należy zwrócić uwagę na wiele działań, które miały na celu wskazanie poparcia dla przychylnego sobie kandydata na urząd prezydenta, Wiktora Janukowycza. Koncentracja wsparcia dla

⁶¹⁶ Dokonano wykreślenia z doktryny wojskowej zapisów o dążeniu do przynależności do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego NATO oraz Unii Europejskiej.

⁶¹⁷ Andrzej Szeptycki, *Stosunki handlowe między Federacją Rosyjską a Ukrainą*, Wydawnictwo Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, s. 18.

Ukrainy na sektorze energetycznym i pozostającym od dawna w sferze wielu problemów aspekcie gazu ziemnego przekłada się na fakt, jak ważną rolę w relacjach bilateralnych odgrywa paliwo. Jak miało się później okazać zwrot w sferze niedopełnionych oczekiwań wobec wyboru popieranego przez Federację Rosyjską kandydata miał się okazać przyczyną klęski na polu bezpieczeństwa energetycznego kraju.

2. OKRES POMARAŃCZOWEJ REWOLUCJI NA UKRAINIE

Rok 2004, abstrahując od zdarzeń, jakie miały później miejsce, stanowi w najnowszej historii Ukrainy niewątpliwa cezura. Państwo Ukraina wraz z końcem wspomnianego roku stało się miejscem niezwykle wzmożonej rywalizacji pomiędzy przeciwnikami i zwolennikami kandydata na urząd prezydenta, Wiktora Janukowycza. Przeciwników kandydata określano mianem „obozu niebieskich” zaś zwolennicy byli tytułowani mianem „obozu pomarańczowych”. Co niezwykle warte uwagi, rywalizacja pomiędzy zwaśnionymi obozami nie bazowała jedynie na równych preferencjach politycznych, w grę wchodziły również ścierające się idee polityki gospodarczej i społecznej. W skład obozów wchodził odpowiednio ludzi, którzy opowiadali się za uniezależnieniem od Federacji Rosyjskiej na rzecz większej bliskości z Zachodem i zacieśnianiem współpracy zarywając z dotychczasową polityką, jak również ci którzy wskazywali na konieczność ścisłej integracji przestrzeni gospodarczej i ekonomicznej z Federacją Rosyjską. Demonstracje, do jakich doszło na Kijowskim Majdanie doprowadziły do ponowienia wyborów prezydenckich na Ukrainie⁶¹⁸. Wiktor Juszczenka, reprezentant partii „Nasza Ukraina” uzyskał poparcie państw Europy Zachodniej oraz Środkowej, szczególnie Polski⁶¹⁹. Jako nadrzędny cel wspierania „pomarańczowej rewolucji” stało się parcie w kierunku osłabienia wpływów Federacji Rosyjskiej na Ukrainie⁶²⁰. Podczas rządów Wiktora Juszczenki Ukraina obrała prozachodni kurs prowadzenia polityki, jednak był to również czas, kiedy kluczowym

⁶¹⁸ Poprzednie wybory uznane zostały przez przeciwników Wiktora Janukowycza za sfałszowane. Przeprowadzenie ponownych wyborów wskazało zwycięzcę w osobie Wiktora Juszczenki.

⁶¹⁹ Warte zaznaczyć, że Federacja Rosyjska od dawna obawiała się rozszerzenia wpływów Niemieckich na Ukrainie, które wiązały się w perspektywie z rozluźnieniem więzów ze Wschodem na rzecz większej integracji europejskiej państwa, Zob. M. Menkiszak, „*Postrzeganie roli Niemiec w Rosji*”, [w]: S. Bieleń, W.S. Góralski (red.), *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1999, s. 218.

⁶²⁰ Co ważne, rząd na czele którego stał Janukowycz okazał się wbrew pozorom prozachodni, o czym świadczy np. fakt przyspieszenia rokowań dotyczących przystąpienia do WTO oraz intensywne starania dotyczące poprawy stosunków z państwami Unii Europejskiej, Zob. szerzej T. Olszanski, *Trud niepodległości ...*, s. 137.

okazał się problem długu Ukrainy wobec Federacji Rosyjskiej za dostawy błękitnego paliwa oraz sporna kwestia finansowa związana z tranzytem surowca przez terytorium państwa. Nastawienie prezydenta Ukrainy, które cechowało się niechęcią wobec władz w Moskwie skutkowało trudnościami w relacjach. Co ważne, pewien poziom zaufania, jaki występował w relacjach Polski i Federacji Rosyjskiej został zauważalnie zmniejszony i osłabiony po tym, kiedy Polska oficjalnie poparła „pomarańczową rewolucję”⁶²¹. Zwycięstwo „pomarańczowej rewolucji” doprowadziło do przemodelowania sceny politycznej, na które rządy skupiały uwagę na ukierunkowaniu w stronę Zachodu wobec dotychczasowych sympatii Wschodnich, co było przyczyną ogromnej niechęci Federacji Rosyjskiej do prowadzenia dialogu z nowym rządem Ukrainy. Wiktor Juszczenko był postacią, do której relacja Rosjan była wroga w obawie przed ukierunkowaniem państwa na Zachód oraz możliwością renacjonalizacji ogromnych przedsiębiorstw państwowych znajdujących się w rękach Rosjan⁶²². Prezydent Federacji Rosyjskiej Dmitrij Miedwiediew wystosował w 2009 roku list otwarty, w którym bardzo wyraźnie dawał do zrozumienia, że on i prezydent Juszczenko nie mają sobie już nic do powiedzenia. Relacje oparte na wrogości cechowały nie tylko rząd Federacji Rosyjskiej, należy zauważyć, że pomimo rozpadu ZSRR nastroje Rosjan nadal opierają się na przyjaźni i poczuciu wspólnoty z Ukrainą, którą traktują jak swoje terytorium. Nie bez znaczenia jest fakt, że ów sentyment stał się elementem gry politycznej nowych władz Ukrainy, które dążyły do obniżki cen surowców kierowanej sentymentalnym podejściem Wschodu. Pod pozorami przyjaźni warto wspomnieć o chęci przejęcia pełnej kontroli nad Naftohazem Ukrainy, której Ukraina nie chce i nie może zrealizować względem Federacji Rosyjskiej. Dodatkowo sprawę komplikuje fakt, że rosyjscy oligarchowie, którzy związani byli z Partią Regionów paradoksalnie obawiali się ekspansji rosyjskiego biznesu, co stanowiło pewien rodzaj bariery dla rosyjskich planów strategicznych⁶²³. Zwycięstwo „pomarańczowej rewolucji” wyzwoliło w Rosjanach daleko idące poczucie zagrożenia

⁶²¹ *Gazowy wierszyk ...*

⁶²² M. Głogowski, *Kijów – Moskwa – gaz* <https://www.tygodnikprzeglad.pl/kijow-moskwa-gaz/> 25.05.2017. Gestem otwartości i chęci zachowania współpracy z Federacją Rosyjską było działanie Wiktora Juszczeki, który pragnąc uspokoić przedstawicieli rosyjskiego przemysłu zaprosił ich w marcu 2005 roku do Kijowa, w trakcie którego to spotkania przedstawił zapewnienia, że rosyjscy przedsiębiorcy nie muszą obawiać się represji ze strony nowych władz na Ukrainie. O stopniu powagi sytuacji świadczyć może fakt, że do Kijowa przylecieli wtedy prezes Gazpromu – Aleksiej Miller, prezes Lukoilu – Wagit Alekperow, oraz prezes RAO JES Rossiji – Anatolij Czubajs.

⁶²³ K. Kwiatkowska, *Denerwują Rosję, bo są zbyt niezależni* <https://wiadomosci.wp.pl/denerwuja-rosje-bo-sa-zbyt-niezalezni-6082144936961153a> 19.01.2018

w stanie którego zdecydowali się sięgnąć po oręż energetyczny. W 2005 roku rozpoczęły się negocjacje w sprawie dostaw paliw dla Ukrainy. Kierownictwo Gazpromu postanowiło przystąpić do renegocjacji niekorzystnych porozumień w celu osłabienia pozycji obozu, który zwyciężył w ramach „pomarańczowej rewolucji”. Jako realny wymiar wspomnianych dążeń było żądanie dotyczące zakończenia rozliczeń barterowych za gaz ziemny oraz wprowadzenie nowego poziomu cen surowca w wysokości 160 dolarów amerykańskich za każde 1000 m³, zakładano również wzrost stawki dotyczącej tranzytu gazu ziemnego przez terytorium Ukrainy do poziomu 1,75 dolara amerykańskiego za każde 100 km. Nowe władze na Ukrainie nie były pozbawione atutów w negocjacjach. Podnoszono znaczenie ewentualnych konsekwencji, jakie na relacje z Federacją Rosyjską mogły mieć dostawy realizowane z Turkmenistanu. Umiejętne wykorzystywany był również aspekt strategicznego znaczenia Floty Czarnomorskiej. Federacja Rosyjska rozpoczęła bardzo intensywne działania mające podporządkować stronę ukraińską, zapowiedziano wzrost cen gazu ziemnego do poziomu 220-230 dolarów amerykańskich, podjęte zostały również rozmowy ze stroną turkmeńską, które miały doprowadzić do ograniczenia importu i możliwości dywersyfikacji dla Ukrainy oraz zagroziła zerwaniem umowy obowiązującej od 1997 roku w sytuacji gdyby doszło do wzrostu opłat za bazy wojskowe zlokalizowane na Krymie. Bardzo radykalny wzrost wartości cen gazu ziemnego dla Ukrainy z poziomu 50 do 230 dolarów amerykańskich był argumentowany przez Gazprom jako konieczny warunek urealnienia i urynkowania cen przez co miały one osiągnąć wymiar światowy. Strona ukraińska nie przyjęła nowych warunków dostaw, co spotkało się z użyciem umiejętności działań opartych na zmniejszeniu ciśnienia w gazociągach, którymi transportowany był gaz ziemny przez terytorium Ukrainy, przez co znacznie zmniejszyła się ilość surowca, który był transportowany i uderzając w głównej mierze w odbiorców z Unii Europejskiej. Proces zbiegł się w czasie z nasilającymi się uwagami przedstawicieli Gazpromu, w myśl których ukraińska strona bezprawnie podbiera gaz przeznaczony dla odbiorców z Zachodu⁶²⁴. Zarzuty związane z możliwością kradzieży surowca przeznaczonego dla państw Unii Europejskiej stanowiły poważny problem w relacjach z Federacją Rosyjską od wielu lat. Gazprom za pośrednictwem swojego rzecznika, Siergieja Kurpijanowa

⁶²⁴ A. Chojnowski, Jacek J. Bruski, *Ukraina ...*, s. 286-287. Federacja Rosyjska wysunęła pod adresem strony Ukraińskiej oskarżenie, w którym zawarła zarzuty ubytku w wymiarze 7,6 mld m³ gazu ziemnego z magistral na Ukrainie w okresie od października 2004 do marca 2005 roku.

dokonał oskarżenia Ukrainy o kradzież gazu przeznaczonego dla Państw Unii Europejskiej. W odpowiedzi na oskarżenia strona ukraińska wskazała na fakt, że nie jest to kradzież a jedynie wymuszone zmniejszenie ciśnienia przez stronę Rosyjską w magistrali przesyłowej, co nie spotkało się ze zrozumieniem rzecznika Gazpromu⁶²⁵. Jedynie w grudniu 1998 roku doszło do zniknięcia z ukraińskich magistral przesyłowych 2,5 mld m³ rosyjskiego gazu ziemnego. Według Rema Wiachiriera, ówczesnego prezesa Gazpromu, w czasie do kwietnia 2000 roku zniknęło około 7 mld m³, zgodnie z oświadczeniem Anatolija Podmyszalskogo w pierwszej połowie 2000 roku zaginęło ponad 8,6 mld m³ gazu ziemnego. Zgodnie ze słowami prezydenta Leonida Kuczmy nieuprawniony pobór gazu ziemnego w pierwszej połowie 2000 roku wyniósł około 13 mld m³. Dług Ukrainy za pobrany w nieuprawniony sposób surowiec wynosił wg premiera Federacji Rosyjskiej, Wiktora Christienko, ponad 600 mln dolarów amerykańskich. Kolejne lata nie przyniosły rozwiązania kwestii pobierania surowca, proceder był kontynuowany. Jako bardzo ważny aspekt które miały miejsce należy również wskazać stan napięcia dyplomatycznego na linii Federacja Rosyjska – Unia Europejska, w którym państwa Wspólnoty stanęły przed realnym zagrożeniem ciągłości dostaw ze strony Federacji Rosyjskiej. Biorąc pod uwagę charakter procesu Federacja Rosyjska przyjęła założenie o opowiedzeniu się po jej stronie w warunkach konfliktu. Bardzo ważne jest stanowisko, które zostało wyrażone przez Walerija Jaziewa, Przewodniczącego Komisji ds. Zasobów Mineralnych Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 2005 roku, w którym stwierdził, że „Nadzieje Ukrainy, że Europa będzie wywierać naciski na Rosję są bezpodstawne. Rosja i Gazprom dotychczas nie dawały najmniejszego powodu, by zwątpić w stabilność naszych dostaw, ich rytmiczność i rozsądne ceny. Dlatego wszystkie pretensje będą zgłaszane do strony ukraińskiej”⁶²⁶. Na zdarzenie nie można jednak spoglądać jedynie z perspektywy oprawcy i ofiary. Biorąc pod uwagę nastroje panujące wówczas we Wspólnocie i nadzieje rozbudzone w trakcie „pomarańczowej rewolucji” działania Unii Europejskiej i jej stanowisko wobec sporu miało na celu zademonstrowanie władzom Federacji Rosyjskiej braku akceptacji jej działań, niezgody na zbyt swobodną politykę prowadzoną wobec Ukrainy. Polityka prowadzona przez rosyjski koncern spowodowała jednak bardzo duży wstrząs świadomości i mentalności w państwach Unii Europejskiej. 4

⁶²⁵ S. Kurpijanow, „W ten sposób strona ukraińska otwarcie przyznaje, że kradnie gaz i wcale się tego nie wstydzi”. - *Rosja: Ukraina nie ma wstydu kradnąc gaz*, MP PAP „Dziennik” 02.01.2009.

⁶²⁶ M. Honczar, *Gazowy blitzkrieg?* <https://www.wprost.pl/tygodnik/88038/Gazowy-blitzkrieg.html> (12.08.2018)

stycznia 2006 roku doszło do zawarcia ugody pomiędzy władzami Federacji Rosyjskiej i Ukrainy. Na mocy zwanego porozumienia strona rosyjska nie obniżyła cen, jednak Ukraina miała płacić jedynie 95 dolarów amerykańskich za każde 1000 m³ surowca dzięki wprowadzeniu do gry pośrednika w postaci RosUkrEnerg, kontrolowanego w połowie przez Gazprom i w połowie przez Reiffeisen Investment, który miał być odpowiedzialny za mieszanie w odpowiednich proporcjach drogiego gazu rosyjskiego z tańszym pochodzącym z Azji Centralnej. Podpisanie porozumienia mającego na celu ugodę wobec kryzysu gazowego spotkało się na Ukrainie z ogromną krytyką opozycji, w tym Julii Tymoszenko, wskazującej na osiągnięcie gwarantowanego poziomu cen w perspektywie jedynie pół roku, dodatkowo zaznaczano niejasne powiązania kapitałowe RosUkrEnerg. Pewną zagadką był również fakt, że Ukraina przetrwała tak znaczną podwyżkę cen gazu w sposób, który nie dostarczył żadnych komplikacji⁶²⁷. Opinia publiczna nie kryła ogromnego zdziwienia, kiedy do wiadomości publicznej przedostał się fakt zakupu od pośrednika gazu w cenie niższej niż oferuje go Gazprom. Obóz rządzący starał się wytłumaczyć zaistniałą sytuację faktem, że gaz będzie mieszany w odpowiednich proporcjach, co pozwoli zmniejszyć jego cenę. Kilka miesięcy, jakie upłynęły od podpisania porozumienia skutkowało nowymi informacjami ogłoszonymi przez Gazprom, w myśl których jedynie część gazu kupowanego przez Ukrainę będzie podlegała cenie 95 dolarów za każde 1000 m³, większość dostaw miała być kontraktowana po wyższych cenach. W literaturze przedmiotu spotkać można informację, jakoby w związku z działalnością RosUkrEnergo w samym tylko 2006 roku Ukraina miała stracić 4,5 mld dolarów amerykańskich, za to zysk miał być transferowany do udziałowców spółki pośredniczącej. Wkrótce po podpisaniu ugody gazowej parlament ukraiński stał się centrum spekulacji na podstawie krążących w nim dokumentów wskazujących na wpływ kwoty 50 mln dolarów amerykańskich na konto Petrograzu, który miał być powiązany z rodziną prezydenta Wiktora Juszczenki⁶²⁸. Pogłoski o dokumentach przyczyniły się do powolnej realizacji planu władz Federacji Rosyjskiej w postaci zaogniania sporu w obozie „pomarańczowych” i coraz większego różnienia ich między sobą. Porozumienie, które zostało podpisane było uważane za element strategii neosowieckiej, konflikt wskazywano jedynie jako element strategii ekspansji energetycznej Federacji Rosyjskiej w Europie, stanowić on miał element

⁶²⁷ A. Możesz, *Powstanie postimperialnej Rosji i perspektywy odzyskania wpływów na obszarze poradzieckim* [w:] W. Konończuk (red.) *Imperium Putina*, Warszawa 2007, s. 140.

⁶²⁸ O. Sochar, J. Piński, *Gazowa matnia*, „Wprost” 21/2006.

strategii energetycznej Federacji Rosyjskiej do roku 2020. wracając do tekstu porozumienia interesującym jest artykuł 3, w myśl którego przewidziane zostało powołanie wspólnego ukraińsko-rosyjskiego przedsiębiorstwa, „(...) którego kapitał zakładowy zostanie utworzony przez wniesienie środków pieniężnych i innych aktywów”. Interesującym jest fakt, czym według stron mogły być „inne aktywa”, oraz w jaki sposób miało to wpłynąć na umocnienie pozycji Federacji Rosyjskiej. Istniało poważne zagrożenie, że owe „inne aktywa” będą innym określeniem ukraińskiej sieci tranzytowej. Istniało ponadto duże niebezpieczeństwo celowego doprowadzenia wspólnej inicjatywy do upadku. Rok 2007 przyniósł wzrost intensywności działań zmierzających do utworzenia ukraińsko-rosyjskiego konsorcjum, które miałyby zarządzać gazociągami tranzytowymi, jednak efekty działań nie były do końca satysfakcjonujące. Zgodnie z zapowiedziami prezydenta Władimira Putina z lutego 2007 roku, Naftohaz Ukrainy miałyby zyskać dostęp do części złóż zlokalizowanych na terytorium Federacji Rosyjskiej, w zamian za możliwość przecięcia części pakietu akcji przez Gazprom. Odpowiedź parlamentu Ukrainy, również z lutego 2007 roku, wyrażała się w prawie jednogłośnie przyjęciu ustawy zakazującej prywatyzacji ukraińskiego systemu gazowego, co w perspektywie groziło niebezpieczeństwem przejęcia przez Gazprom. W nawiązaniu do ukraińsko-rosyjskiego porozumienia ze stycznia 2006 roku Naftohaz Ukrainy i RosUkrEnergo stworzyły wspólne przedsiębiorstwo pod nazwą UkrGaz-Energo, które odpowiadać miało za dystrybucję gazu ziemnego na rynku wewnętrznym⁶²⁹. Aż do powstania UkrGaz-Energo sektor dystrybucji jak i tranzyt gazu ziemnego na Ukrainie zmonopolizowany był przez Naftohaz Ukrainy. Pozycja UkrGaz-Energo została wzmocniona na skutek podpisanego porozumienia gazowego Federacji Rosyjskiej i Ukrainy z końca 2006 roku zgodnie z którą podwyższona została stawka na gaz ziemny do poziomu 130 dolarów amerykańskich. Konsekwencją dla Naftohazu Ukrainy była jego malejąca pozycja wskutek dostaw realizowanych głównie dla obywateli gazu pochodzącego z krajowego wydobycia, co było najmniej opłacalnym segmentem rynku biorąc pod uwagę fakt cen niższych niż dla odbiorców przemysłowych oraz bardzo dużych kłopotów w zakresie egzekwowania należności⁶³⁰. Porozumienie Federacji Rosyjskiej z Turkmenistanem mające na celu zablokowanie

⁶²⁹ G. Gromadzki, W. Konończuk, *Energetyczna gra. Ukraina, Mołdawia i Białoruś między Unią a Rosją*. Wyd. Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2007, s. 28-29.

⁶³⁰ Zobowiązania kontrahentów wobec Naftohazu Ukrainy w okresie 1998-2008 wynosiły 800 mln dolarów amerykańskich, natomiast zobowiązania Naftohazu Ukrainy wobec kontrahentów szacowane były na około 9 mld dolarów amerykańskich na początku 2009 roku.

dostaw dla Ukrainy stawiało pod znakiem niemożliwości zawarcie korzystnej dla Ukrainy umowy z Turkmenistanem w sprawie przedłużenia kontraktów na dostawy gazu ziemnego z 2007 roku.

3. KONFLIKTY FEDERACJI ROSYJSKIEJ I UKRAINY WOKÓŁ SEKTORA GAZ ZIEMNEGO

Konflikty o wokół sektora energetycznego miały swoje przyczyny w sporach dotyczących poziomu cen za surowiec dostarczany przez Federację Rosyjską. Urzędnicy sprawujący władzę w Federacji Rosyjskiej traktują warunki gospodarcze jako jedno ze zmiennych politycznych. Warto wskazać tutaj na różnice cen np. dla Białorusi, Ukrainy, państw basenu Morza Kaspijskiego oraz odbiorców z Europy⁶³¹. Lata dziewięćdziesiąte XX wieku obfitowały w wiele ciekawych koncepcji rozwiązań stosowanych w ramach współpracy pomiędzy Federacją Rosyjską i Ukrainą. Jedną z nich były tzw. "wojny taryfowe" w zakresie współpracy w sprawie tranzytu surowców energetycznych. W ramach prowadzenia działań Federacja Rosyjska stosowała podwyżki taryf na surowce kopalne sprzedawane partnerom na Ukrainie, w efekcie czego Ukraina podwyższała taryfy za przesył gazu ziemnego oraz ropy naftowej przez własne terytorium. Działania Federacji Rosyjskiej od samego początku lat dziewięćdziesiątych XX w. nakierowane były nie na neutralizację systemu przesyłu energetycznego lecz do przejęcia częściowej lub całkowitej kontroli. Idąc w tym kierunku kierownictwo Gazpromu zmierzało do procesu prywatyzacji sektora wliczając w to magistrale przesyłowe, co nie spotykało się z aprobatą strony ukraińskiej. Pierwszy konflikt gazowy na linii Federacja Rosyjska – Ukraina miał miejsce w 1994 roku, dotyczył on wówczas oskarżeń Gazpromu wobec Ukrainy o brak regulowania należności wynikających z zakupu gazu pomimo że odbiorcy ukraińscy regulowali zobowiązania wobec państwowego Ukrgezpromu. Rozwiązanie problemu zostało osiągnięte wraz z powołaniem spółek Omrania i Nordex jako podmioty pośredniczące, które w późniejszym czasie zostały zastąpione przez spółkę Itera⁶³². Rozwój Itery był

⁶³¹ Cena dla Białorusi około 128 dolarów amerykańskich w 2008 roku, dla Ukrainy około 250 dolarów amerykańskich w 2009 roku, dla Uzbekistanu około 300 dolarów amerykańskich w roku 2008. w ujęciu cen dla państw Europy pozostają one z reguły stabilne i na niższym poziomie dzięki kontraktom długoterminowym i powiązaniu cen gazu ziemnego z cenami ropy naftowej.

⁶³² Itera powstała w 1992 roku była określana jako jeden z największych producentów gazu ziemnego w Rosji. Siedziba spółki znajdowała się na terytorium Stanów Zjednoczonych Ameryki, jej właściciele oraz zarząd byli blisko związani z Gazpromem. 80% przychodów Itery pochodziło z produkcji, transportu i działalności marketingowej w sektorze gazu ziemnego. K. Liuhto, P. Vahtra, *Business Expansion of*

możliwy dzięki odstąpieniu jej przez Gazprom prawa eksportu turkmeńskiego gazu do państw Wspólnoty Niepodległych Państw. Poziom sprzedaży na terenie Rosji oraz państw WNP wynosił 85 mld m³ rocznie do 2000 roku, obrót sięgał ponad 3 mld dolarów amerykańskich. W 2001 roku Itera była drugą pod względem wielkości po Gazpromie spółką sektora zajmującą się wydobywaniem ok 25 mld m³ ze złóż odstąpionych jej przez Gazprom. W sierpniu 2000 roku Itera podpisała porozumienie z Turkmennieftgaz. W październiku 2000 roku Turkmennieftgaz podpisał porozumienie z Ukrainą w zakresie dostaw gazu ziemnego, kolejne porozumienie z 2001 roku obejmować miało okres od 2002 do 2006 roku. Kiedy realne stało się ominięcie ukraińskiej spółki gazowej, nowy twór pełniący rolę spółki pośredniczącej czyli Itera kupowała gaz bezpośrednio od Gazpromu. Kiedy urząd prezydenta została objęty przez Władimira Putina a prezesem Gazpromu został Aleksander Miller, rola Itery została przejęta przez Eural Trans Gas, który został założony w grudniu 2002 roku na Węgrzech. Zmiana była powodowana przez wybuch ogromnego skandalu w ramach którego wyszło na jaw, że Gazprom sprzedawał na rzecz Itery gaz ziemny po zaniżonych cenach, który tak sprzedawała Ukrainie po cenach rynkowych. Do głosu doszły nawet spekulacje w myśl których było to celowe działanie kierownictwa firmy w celu wytransferowania z niej ogromnych ilości środków. W ramach prowadzonego śledztwa doszło do zdymisjonowania Rema Wiachiriewa ze stanowiska prezesa Gazpromu, na które powołany został zaufany prezydenta Władimira Putina, Aleksander Miller⁶³³. Działalność a także geneza powstania Eural Trans Gazu wywoływały wiele wątpliwości. Podczas wywiadu dla ukraińskiej gazety „Zerkało Niedeli” prezes spółki Andras Knopp oświadczył, że została ona powołana przez Gazprom celem uniknięcia płacenia podatków korzystając z rejestracji na Węgrzech, co spotkało się z ostrym zaprzeczeniem ze strony przedstawicieli Gazpromu. Marzec 2004 roku przyniósł kolejną zmianę właściciela spółki, doszło do podpisania kontraktu z Gazpromem w ramach którego spółka przesyłała gaz z Turkmenistanu na Ukrainę, za co pobierała opłaty w wysokości 767 mln dolarów amerykańskich za rok 2003. W późniejszym czasie począwszy od 2004 roku podmiotem odpowiedzialnym za pośrednictwo w przesyłce gazu stała się RosUkrEnergo. W 2004 roku poziom tranzytu gazu przez Ukrainę do państw Zachodnich wyniósł 120,4 mld m³, Słowacja 74 mld m³, Węgry 11

Russia Inside the UE market – What does it mean for the UE – Russian Relations? [w:] E. Teichmann, M. A. Waresa (red.) *Rozszerzona Unia Europejska i jej wschodni sąsiedzi*, Warszawa 2005, s. 377.

⁶³³ A. Piński, *Gazoholicy*, <https://www.wprost.pl/tygodnik/62785/Gazoholicy.html>

mld m³, Rumunia 5 mld m³, Polska 4,5 mld m³, państwa bałtyckie ponad 25 mld m³. Pomimo znacznych sprzeciwów Ukrainy zarówno w przypadku budowy Gazociągu Jamalskiego, jak i Gazociągu Północnego opór i sprzeciw nie przeniosły żadnych rezultatów. Niestety Ukraina dysponowała bardzo słabymi środkami oddziaływania na partnerów, jednym z przejawów aktywności było nawiązanie współpracy bałtyckiej, która stwarzała możliwość zgłaszania przez nich zastrzeżeń i wzmacniania lobbowania za koalicją antygazociągową⁶³⁴. Dodatkowo w ramach działań dyplomatycznych zapowiedziane zostało przez prezydenta Wiktora Janukowycza wystąpienie do Federacji Rosyjskiej o zapewnienie stabilnych i nieprzerwanych dostaw gazu ziemnego w zamian za ich niezakłócony tranzyt przez Ukrainę. Ukraina miała na uwadze zarówno sprzeciw wobec budowy Gazociągu Północnego, jak i Gazociągu Południowego. Marzec 2005 przyniósł kolejne rozmowy ukraińsko-rosyjskie, co więcej w 2007 roku prezydent Władimir Putin oświadczył, że Federacja Rosyjska przygotowuje dla Ukrainy pewną koncepcję utworzenia konsorcjum transportu gazu określanej mianem rewolucyjnej. Prezydent Putin poinformował także, że chodzi o kwestię połączenia aktywów a także o połączoną z nią możliwość włączenia Ukrainy w „wydobywcze aktywa Rosji”⁶³⁵. Koncepcja mogłaby być związana z integracją w ramach Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej, która została utworzona w 2003 roku, jednak kluczową determinantą działania Federacji Rosyjskiej było przejęcie całkowitej kontroli nad siecią rurociągów na obszarze należącym niegdyś do ZSRR, co było zbieżne z „doktryną Putina”. 2003 rok przyniósł również kroki w postaci podpisania umowy długoterminowej, zgodnie z którą od 2006 roku wyłącznym odbiorcą gazu eksportowanego przez Turkmenistan miała zostać Federacja Rosyjska, co miało w zamierzeniu z możliwie najbardziej dotkliwy sposób ugodzić w Ukrainę. Jednocześnie należy wskazać, że niepowodzeniem zakończyły się starania Ukrainy związane z zapewnieniem sobie możliwości dostaw z byłych republik radzieckich w Azji

⁶³⁴ *Rozwój portu Elbląg w kontekście budowy kanału żeglugowego przez Mierzę Wiślaną – konspekt*, Portal Internetowy Bałtycka Ukraina <http://www.baltic-ukraine.com/pl/index.php/post/316/>, (17.11.2018)

⁶³⁵ Przykładem jest artykuł w rosyjskim tytule *Niezawisimaja Gazieta* autorstwa S. Sklarowa i S. Kulikowa uwypuklone zostały stwierdzenia jakoby Polska oczekiwała w zamian za ukończenie budowy oraz uruchomienie tego ropociągu uzyskać kontrolę nad głównymi ropociągami Ukrainy. Szczególnie zaznaczane jest przy tym, iż niezwykle drażliwa była kwestia prywatyzacji przez Polskę całego sektora ropociągów Ukrainy, co mogłoby stać się poważnym problemem w stosunkach Polski i Federacji Rosyjskiej. Autorzy artykułu wskazują, że wiceprezes zarządy spółki Ukrtransnafta Igor Gorobiec podczas spotkania z Faouzi Bensarsa wysłannikiem Komisji Europejskiej ds. energii, powiadomił go o sprzeczności propozycji strony polskiej z osiągniętymi wcześniej porozumieniami, co może przełożyć się na istotne zahamowanie procesu rozmów w sprawie finalizacji procesu budowy ropociągu Odessa – Brody – Płock.

Centralnej. Zgodnie z informacjami ujawnionymi przez Izwiestia strona rosyjska wystosowała odpowiednie informacje o możliwych potraktowania jako nieprzychylnie i wrogie działań tych państw jeśli dojdzie do zawarcia takich umów bez wiedzy i zgody strony rosyjskiej. Możliwe porozumienia i umowy były wręcz określane „aktem nieprzyjaznym”. Rok 2004 przyniósł eksport ze strony Gazpromu na poziomie 138 mld m³, w tym jako zapłata za tranzyt przekazano dla Naftohazu Ukrainy 29 mld m³, rok później były to już jedynie 23 mld m³. Rząd pod przywództwem Julii Tymoszenko wystosował wiosną 2005 roku wobec Federacji Rosyjskiej roszczenie dotyczące zwiększenia stawki za tranzyt gazu z 1,09 dolara amerykańskiego do 1,75 dolara amerykańskiego za każde 1000 m³ na 100 km⁶³⁶. Wobec opcji podwyższenia opłaty tranzytowej jako odpowiedź Gazpromu przedstawiono informację o przejściu na ceny rynkowe od 1 stycznia 2006 roku, co sugerowało wzrost z poziomu 50 do 160 dolarów amerykańskich za każde 1000 m³ gazu ziemnego. Dodatkowo Gazprom jednostronnie zdecydował, że rozliczeniem za tranzyt za 2004 roku jest 7,8 mld m³ paliwa, jakie pozostawiono na terytorium Ukrainy w ramach przechowania⁶³⁷. Jako spojrzenie z odmiennej perspektywy należy wspomnieć fakt, że Gazprom obstawał przy rezygnacji z barterowego rozliczania, jednocześnie zgodnie z zapewnieniami kierownictwa Gazpromu gotowe ono było zrewidować swoje stanowisko w sytuacji oddania kontroli nad sieciami przesyłowymi przez Ukrainę w ramach konsorcjum z udziałem rosyjskiej spółki. Spór nabierał tempa w dalszych miesiącach 2005 roku, strona rosyjska przedstawiła propozycję wzrostu poziomu cen dla strony ukraińskiej do, wspomnianych już wcześniej, 230 dolarów amerykańskich za każde 1000 m³. Abstrahując od niechęci władz Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy w odniesieniu do „pomarańczowej rewolucji” prezydent Putin przedstawił trzypunktową argumentację konieczności urynkowienia cen gazu dla Ukrainy, w tym m.in. posiłkując się faktem, że w ostatnich miesiącach wsparcie Federacji Rosyjskiej dla Ukrainy na gruncie sektora energetycznego przyjęło wartość około 4 mld dolarów amerykańskich. Jako bardzo ważne pytanie pozostawało bez odpowiedzi, jaki poziom uważać można za ceny rynkowe, na co Aleksander Miedwiediew, przedstawiciel Gazpromu podniósł argumenty, jakby Ukraina „przegapiła” okres, w którym za ceny rynkowe uważać można było wartość 160 dolarów amerykańskich za 1000 m³ gazu ziemnego. Aż do

⁶³⁶ M. Głogowski, Kijów - Moskwa ...

⁶³⁷ P. Woźniak, Jerzy M. Nowakowski, G. Sadowski, *Gazowe okrężenie Polski*, <https://www.wprost.pl/78242/Gazowe-okrazenie-Polski> 05.03.2018.

końca grudnia 2005 roku nie udało się osiągnąć porozumienia na linii Federacja Rosyjska – Ukraina, w efekcie czego prezes Gazpromu Aleksei Miller oświadczył, że wraz z 1 stycznia 2006 roku dostawy paliwa dla Ukrainy zostaną wstrzymane, jednocześnie zaznaczając, że bezpieczeństwo odbiorców zachodnich nie zostanie zagrożone. Niespodziewanie 8 grudnia 2005 roku doszło do dymisji rządu kierowanego przez premier Julię Tymoszenko, wskutek czego odroczone w czasie została wizyta prezydenta Turkmenistanu Saparmurada Nijazowa podczas której to wizyty miało dojść do podpisania kontraktu na dostawy gazu ziemnego dla Ukrainy na kolejne 25 lat, co w prostej linii zabezpieczyło by Ukrainę od monopolu Gazpromu.

4. KONFLIKT ENERGETYCZNY Z 2006 ROKU

Kryzys, do którego doszło w relacjach Federacji Rosyjskiej i Ukrainy w 2006 roku można określić mianem pierwszego poważnego tąpnięcia w relacjach obustronnych na gruncie sektora energetycznego. W ogólnej świadomości spór kojarzony jest z trzydniowymi ograniczeniami w dostawie gazu ziemnego m.in. dla Polski i Włoch. Bardzo poważne straty finansowe zostały odnotowane przez polskich przedsiębiorców, jednak również odbiorcy prywatni odczuli dotkliwie konsekwencje opisywanego zdarzenia. 1 stycznia 2006 roku zgodnie z wcześniejszymi zapowiedziami przedstawicieli Federacji Rosyjskiej dostawy gazu na Ukrainę zostały zmniejszone o 120 mln m³ w ujęciu dobowym. Do godzin południowych 2 stycznia 2006 dostawy dla odbiorców Zachodnich zostały zmniejszone w wyraźnym stopniu, dla przykładu dostawy realizowane do Austrii spadły o ponad 30%, Węgry oraz Słowacja zanotowała spadek przesyłu w granicach 40%, dla Polski było to jedynie 14%⁶³⁸. Jednocześnie na znaczeniu zyskał problem kradzieży gazu przeznaczonego dla dalszych odbiorców przez spółki ukraińskie, co było powodem spadku ilości dostaw do państw Zachodu. Zgodnie z danymi publikowanymi przez Gazprom w dniach 1-3 stycznia 2006 roku doszło do przywłaszczenia przez Ukrainę ilości około 118,7 mln m³ błękitnego paliwa. Podczas podejmowania decyzji o ograniczeniu przesyłu gazu ziemnego Federacja Rosyjska miała na uwadze fakt, że Ukraina jako członek Europejskiej Karty Energetycznej zobligowana jest do zapewnienia nieprzerwanych i ciągłych dostaw surowca przeznaczonego dla odbiorców na zachodzie⁶³⁹. Prowadząc analizę jest to argument ogromnie wątpliwy dając wiarę w realne wywiązanie się z porozumienia

⁶³⁸ W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom ...*, s. 201-203.

⁶³⁹ A. Szeptycki, *Relation between ...*, s. 105.

przez państwo, które oficjalnie oskarżane było o kradzież paliwa transportowanego do dalszych odbiorców. W interesie żadnej ze stron nie leżało przedłużenie konfliktu, stąd w szybkim czasie został on zażegnany. Jako zakończenie kryzysu przyjmuje się datę 4 stycznia 2006 roku, które nastąpiło na podstawie podpisanego w Moskwie przez Gazprom, Naftohaz Ukrainy i RosUkrEnergo porozumienia. Kompromis jaki został zawarty zawierał m.in. ustalenia dotyczące stawek opłat za transport rosyjskiego gazu przez terytorium Ukrainy. Zapisy powziętej umowy zakładały zakup gazu przez RosUkrEnergo od Gazpromu po cenie 230 dolarów amerykańskich⁶⁴⁰, jednak sprzedaż dla Ukrainy miała się odbywać po cenie 95 dolarów amerykańskich za każdego 1000 m³. Aby możliwe było rekompensowanie strat kursowych pośrednik otrzymywał możliwość eksportowania gazu rosyjskiego oraz tego pochodzącego z Azji Centralnej do państw zachodnich po cenach uważanych za rynkowe. Efekty jakie przyniósł konflikt potwierdziły mocną pozycję Gazpromu jako jednej ze spółek, która warunkuje relacje państw partnerów z Federacją Rosyjską oraz wskazywały na ogromne znaczenie polityczne przedsiębiorstwa, które w sytuacji konieczności będzie wykorzystane przez Federację Rosyjską w celu realizacji żywotnych interesów. Ukraina na podstawie konfliktu została zmuszona do akceptacji znacznego wzrostu pozycji RosUkrEnergo jako jedyne podmiotu odpowiedzialnego za dostawy surowca, lecz również jako coraz silniejszego udziałowca w sektorze dystrybucji dla ukraińskich przedsiębiorców. Zgodnie z zawartym porozumieniem wzrost cen gazu ziemnego dla Ukrainy wyniósł prawie 100% z poziomu nieco ponad 50 do 95 dolarów amerykańskich, jednak zgodnie z niektórymi szacunkami podwyżka powinna być znacznie niższa i wyrównywać cenę do poziomu 65 dolarów amerykańskich. Efektem kryzysu ze stycznia 2006 roku było podniesienie problemu wśród państw Unii Europejskiej z zaznaczeniem, że uzależnienie od rosyjskich dostaw w połączeniu z tranzytem przez państwa o obniżonym poziomie wiarygodności może stać się w przyszłości jednym z głównych problemów dotyczących zapewnienia ciągłości dostaw. Wraz z końcem 2006 roku cena paliwa dostarczanego dla Ukrainy została podwyższona do poziomu 130 dolarów amerykańskich, co skutkowało pewnymi ustępstwami strony ukraińskiej wobec Federacji Rosyjskiej, których efektem było rozszerzenie wpływów UkrGaz-Energo, należącego w połowie do RosUkrEnergo i w połowie do Naftohazu Ukrainy, na rynku ukraińskim. Ukraina doświadczyła podwyżki cen pomimo sprawowania władzy przez

⁶⁴⁰ Tak wysoki poziom cen był efektem umiejętnego lobbowania ze strony kierownictwa Gazpromu.

Wiktora Janukowycza, który uważany był za premiera znacznie bardziej prorosyjskiego niż przedstawiciele „pomarańczowej rewolucji”. Co więcej, należy domniemywać, że gdyby rząd Ukrainy składał się z członków obozu „pomarańczowej rewolucji” cena mogłaby być jeszcze wyższa⁶⁴¹. Realizacja podwyżek cen ze stycznia 2006 roku wywołała bardzo duże zaniepokojenie i doprowadziła do podjęcia rozważań dotyczących przeprowadzenia reform strukturalnych w niezwykle wysoko uzależnionej od rosyjskiego gazu gospodarce ukraińskiej. Porozumienie powzięte 4 stycznia 2006 roku zakończyło proces barterowego znaczenia gazu wobec jego tranzytu w relacjach Ukrainy i Federacji Rosyjskiej., proces przełożył się również na możliwość zmian poziomu cen gazu dostarczanego przez Federację Rosyjską dla Ukrainy i jego urynkowanie. Spór przyniósł korzyści dla strony rosyjskiej, Gazprom osiągnął większość celów założonych w poprzednich latach, jednak znaczne ograniczenie ilości przesyłanego paliwa okazało się strategicznym błędem w relacjach Rosji z państwami zachodu, Federacja Rosyjska nie oceniła w poprawny sposób skutków i następstw wstrzymania lub ograniczenia dostaw, co wpłynęło na jej wizerunkowe osłabienie i postrzeganie jako partnera nieodpowiedzialnego, nie bez znaczenia pozostała także osłabiona wiarygodność Ukrainy jako państwa tranzytowego. Odbiór Federacji Rosyjskiej nie był bez znaczenia w prasie i publikacjach, gdzie wskazywano na sięgnięcie przez nią po broń gazową, oręż energetyczny w celu realizacji geopolitycznych interesów państwa. W świadomości państw zachodu skutkowało to wzrostem znaczenia państw tranzytowych, jak Białoruś i Ukraina, które pomimo projektów dywersyfikacji dostaw i budowy nowych magistral przesyłowych posiadają, i mogą zwiększyć w przyszłości, swoje znaczenie wobec gwarancji pewnych i nieprzerwanych dostaw paliw kopalnych. Konflikt z 2006 roku wywołał obawy społeczne i polityczne, jaki będzie kierunek i wymiar dalszych działań Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, zwłaszcza przez pryzmat postrzegania rządu ukraińskiego jako słabego i cechującego się słabą efektywnością wobec rządu rosyjskiego. Wraz ze wzrostem niepokoju i niepewności podnoszone były bardzo ważne aspekty sytuacji, która miała miejsce, jak przykładowo głosy wskazujące na poświęcanie narodowych interesów Ukrainy wobec korzyści dla Federacji Rosyjskiej, nie bez znaczenia pozostawał fakt nieprzejrzystej sytuacji właścicielskiej w ramach RosUkrEnergo, były to jedynie utwierdzające społeczeństwo aspekty ogromnych wymiarów poziomu

⁶⁴¹ G. Gromadzki, W. Konończuk, *Energetyczna gra ...*, s. 24.

korupcji z czasów rządów Leonida Kuczmy. Efektem dla społeczeństwa był dwukrotny wzrost opłat związanych z taryfami mieszkaniowymi po kilkuletnim zamrożeniu ich wysokości. Federacja Rosyjska zaczęła być postrzegana jako bardzo silny przeciwnik, który panuje nad sytuacją i jest ona zdolna, w sytuacji koniecznej, do zastosowania radykalnych kroków wobec Ukrainy. Nawet elity ukraińskie zwróciły uwagę na konieczność uniezależnienia od dostaw z Federacji Rosyjskiej oraz konieczność zwiększenia importu z Turkmienistanu. Co ważne i bardzo zastanawiające, żaden z rządów, które reprezentowały „pomarańczową rewolucję” nie poczynił postępów w tej kwestii. Kryzys ze stycznia 2006 roku miał być metodą osiągnięcia bardzo ważnych celów politycznych i gospodarczych. Celem Federacji Rosyjskiej było uzyskanie zgody od władz Ukrainy na podniesienie poziomu cen gazu w efekcie braku zamiaru realizowania subsydiów dla ukraińskiej gospodarki po wyborczej wygranej Wiktora Juszczenki. Jako kolejny element wskazywany jest problem chęci osłabienia pozycji Ukrainy na arenie międzynarodowej, podważenie jej wiarygodności i solidności jako partnera, co w prostej linii miało również doprowadzić do dyskredytacji jej nowych władz. Cele wskazany powyżej, pomimo że osiągnięte, udało się zrealizować jedynie częściowo. Ukraina nie wyraziła zgody na podwyżki cen surowca zgodnie z oczekiwaniami Federacji Rosyjskiej. Styczeń 2006 roku przyniósł również podpisanie porozumienia, niestety na niekorzyść Ukrainy w zakresie współpracy w sektorze energetycznym. Kryzys energetyczny doprowadził do pewnego poziomu destabilizacji politycznej w kierownictwie państwa, jednak jako kolejny wymienia się efekt ograniczonego zaufania społeczeństwa ukraińskiego wobec Federacji Rosyjskiej⁶⁴². W roku 2006 wskutek wstrzymania dostaw dla Ukrainy Naftohaz Ukrainy powołując się na zapisy umowy pozwalający pobierać 15% dotychczasowych dostaw jako opłaty za tranzyt pobrał je kosztem dalszych odbiorców na Zachodzie⁶⁴³. Konflikt o charakterze energetycznym zyskał również swój wymiar na arenie Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, który to zdaniem Zachodu wskazywał na winę leżącą po stronie Rosji, która prowokowała kryzys w relacjach z Ukrainą. Bardzo wysokie ograniczenie ilości paliwa transportowanego przez terytorium Ukrainy wpłynęło w ogromnym stopniu na wzrost poziomu zagrożenia dla Niemiec, Włoch oraz Węgier, w mniejszym stopniu na innych członków Sojuszu. Sytuacja miała również swój pozytywny wydźwięk dla państw zachodnich. Kurt Walker, Wysoki rangą, przedstawiciel

⁶⁴² A. Szeptycki, *Stosunki handlowe ...*, s. 19.

⁶⁴³ Z. Dura, *Rosja – Polska ...*, s. 143.

Departamentu Stanu, podejmując komentarz w kwestii szantażu energetycznego stwierdził, że „Sytuacja ta skłoniła nas do rozważenia na nowo kwestii związanych z bezpieczeństwem energetycznym”⁶⁴⁴. Spółka RosUkrEnergo została założona w 2004 roku, jako projekt wspólnego przedsięwzięcia udziałowców z Federacji Rosyjskiej oraz z Ukrainy. Poprzedniczką RosUkrEnergo był EuralTrans-Gaz, która powstała na gruncie porozumienia Naftohazu Ukrainy i Gazpromu, jej funkcjonowanie było możliwe, dzięki odstąpieniu jej przez Gazprom, co wskazywano wcześniej, dostaw gazu dla odbiorców na Zachodzie. Komplikacje i otarcie o międzynarodowy skandal doprowadziły do utworzenia nowej spółki RosUkrEnergo w miejsce poprzedniczki, która przejęła najważniejsze jej kontrakty, w tym prowadzenie działalności w ramach polskiego rynku, co więcej w sierpniu 2005 roku tuż przed wyborami firma podpisała kontrakt na dostawy gazu dla PGNiK⁶⁴⁵. Działalność RosUkrEnergo od samego początku budziła wiele zainteresowania, poczynając od jej rejestracji w szwajcarskim kantonie Zug z obrotami rzędu 861,4 tysięcy dolarów amerykańskich. Wybieg dotyczący rejestracji firmy na terytorium Szwajcarii w praktyce był jednoznaczny z brakiem realnej i skutecznej kontroli nad spółką ze strony Ukrainy, Federacji Rosyjskiej, czy Unii Europejskiej. Stwarzało to niebezpieczeństwo pozostającej poza kontrolą firmy do jej efektywnego działania na rzecz realnych właścicieli i działań o charakterze korupcyjnym. Jako główny cel powołania do życia spółki było „służenie obu stronom jako platforma koordynacyjna sprzedaży na ukraińskim rynku gazu pochodzącego z Azji Środkowej”⁶⁴⁶. Wraz z przejęciem kontraktów poprzedniczki spółka przejęła również jej kierownictwo i personel wyższego szczebla. Spółka została odpowiedzialna w całości za dostawy turkmeńskiego gazu dla Ukrainy, co przyczyniło się do monopolistycznej pozycji dostawcy ze wspomnianego kierunku. W 2006 roku RosUkrEnergo otrzymał kontrakt na dostawy całego gazu środkowoazjatyckiego, który był transportowany z Federacji Rosyjskiej na Ukrainę oraz do dalszych odbiorców w wymiarze do 17 mld m³ dla Europy. Wraz z początkiem 2006 roku Gazprom chciał dokonać zakupu astrachańskich pól naftowych, co było poparte bardzo intensywnym lobbowaniem ze strony ówczesnego premiera Dmitrija Miedwiediewa, jednak złoża zostały nabyte właśnie przez RosUkrEnergo⁶⁴⁷. Spółka była odpowiedzialna za dostarczanie gazu do odbiorców w Niemczech, Polsce, Rumunii, Słowacji, czy Węgier.

⁶⁴⁴ J. Pietrowska, O. Siergiejew, *Apetyt na ...*

⁶⁴⁵ O. Sochar, J. Piński, *Gazowa matnia ...*

⁶⁴⁶ https://www.rosukrenergo.ch/eng/pub/company/company_history.html (19.11.2018)

⁶⁴⁷ G. Ślubowski, P. Pogorzelski, *Gazownie Ukrainy ...*

Spółka szybko stała się obiektem krytyki ze strony Julii Tymoszenko, której zamiarem było pozbycie się podmiotów pośredniczących w handlu paliwami. Na przełomie 2005 i 2006 roku firma odegrała bardzo dużą rolę w rozwiązywaniu konfliktu pomiędzy Federacją Rosyjską i Ukrainą, podejmując się roli mediatora między stronami na gruncie uzgodnień dotyczących współpracy w kwestii gazu ziemnego. Spółka była z jednej strony agentem działającym w interesie zapewnienia gwarancji ciągłości dostaw dla Ukrainy, jednak z drugiej strony była ona gwarantem finansowym dla Gazpromu, wobec którego regulowała należności w formie przelewowej za surowiec dostarczany dla Ukrainy. Stosunki handlowe i powiązania pomiędzy Gazpromem, Naftohazem Ukrainy i RosUkrEnergo były skomplikowane. Gazprom dokonywał zakupu surowca w Turkmenistanie, następnie dochodziło do odsprzedaży dla RosUkrEnergo, która następnie dokonywała sprzedaży innym firmom na rynku ukraińskim w szczególności dla UkrGaz-Energo⁶⁴⁸, dopiero ona była odpowiedzialna za sprzedaż konsumentom na Ukrainie⁶⁴⁹. Poprzez system powiązań handlowych RosUkrEnergo stała się jedną z najważniejszych firm uczestniczących w handlu gazem ziemnym w Europie. Warty wskazaniasą dane za 2005 rok, kiedy to obrót spółki wynosił około 3,5 mld dolarów amerykańskich przy 500 mln zysku⁶⁵⁰. W roku 2005 spółka dostarczyła na rynek Ukrainy ok 50 mld m³ gazu ziemnego, Polska otrzymała dostawy ok 44 mld m³ po cenie 85-90 dolarów amerykańskich za każde 1000 m³. W 2008 roku rząd Ukrainy wprowadził pewne obostrzenia zakładające zakaz reeksportu gazu ziemnego pochodzącego z państw Azji Centralnej do państw Unii Europejskiej. Rozporządzenie obligowało służby celne Ukrainy do przekierowywania na magistrale przesyłowe w kierunku magazynów całości dostaw azjatyckiego paliwa. RosUkrEnergo kupowała gaz ziemny przeznaczony dla Ukrainy w Kazachstanie, Turkmenistanie i Uzbekistanie, był on tłoczony do graniczy rosyjsko-ukraińskiej, w tym miejscu następowała sprzedaż paliwa UkrGaz-Energo za sprawą którego realizowane były dostawy dla Naftohazu oraz odbiorców przemysłowych. Naftohaz odpowiedzialny był z kolei za dostawy dla przemysłu ciepłowniczego, odbiorców indywidualnych i komunalnych. Opisana wyżej

⁶⁴⁸ Spółka została powołana do życia jako wspólne przedsięwzięcie Naftohazu Ukrainy i RosUkrEnergo.

⁶⁴⁹ Styczeń 2006 roku był okresem, kiedy doszło do podpisania porozumienia, którego celem było uregulowanie stosunków i zasad współpracy na rynku gazu, w myśl którego to porozumienia przewidziane zostało powstanie wspólnego przedsiębiorstwa, którego celem będzie sprzedaż tego surowca, porozumienie zostało podpisane przez RosUkrEnergo, Gazprom oraz Naftohaz Ukrainy. Na podstawie porozumienia powołano do życia spółkę UkrGaz-Energo, która podpisała pięcioletni kontrakt z RosUkrEnergo dotyczący sprzedaży gazu pochodzącego z Rosji i Azji Centralnej.

⁶⁵⁰ A. Kublik, *Gazprom ujawnia wspólników tajemniczego RosUkrEnergo* <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,53600,3309435.html> 26.09.2017.

regulacja sprzedaży i obrotu była realizacją polityki Julii Tymoszenko, która konsekwentnie dążyła do eliminacji instytucji pośredników w obrocie gazem ziemnym. RosUkrEnergo pełniła rolę pośrednika w eksporcie gazu z Azji Centralnej i Rosji do odbiorców w Unii Europejskiej⁶⁵¹. W ujęciu umowy podpisanej przez prezesów Naftohazu Ukrainy i Gazpromu 13 marca 2008 roku w Moskwie zasadę wyłączności na dostawy gazu ziemnego z terenów Azji Centralnej na Ukrainę miał zachować RosUkrEnergo, jednak odbiorcą paliwa na granicy rosyjsko-ukraińskiej miał być Naftohaz Ukrainy, który posiadał przed RosUkrEnergo prawo reeksportu surowca. Jako wyłączny importer na Ukrainę wymieniany był UkrGaz-Energo. Ukraina jako dłużnik RosUkrEnergo odmówiła uregulowania należności po monicie jaki wystosowało przedstawicielstwo Federacji Rosyjskiej. Za Julią Łatynin, dziennikarką „Echa Moskwy”, przedstawiciele rosyjskich władz stawiali w obronie RosUkrEnergo grożąc ograniczeniem lub całkowitym wstrzymaniem dostaw dla Ukrainy. Zgodnie z opinią Łatynin ludzie czerpiący zyski z handlu gazem stawiali autorytet państwa w celu uzyskania poparcia dla spółki. Należy wspomnieć, że jednym z haseł wyborczych premier Julii Tymoszenko był postulat rezygnacji i likwidacji usługi pośrednictwa w handlu gazem. Zarówno premier, jak i jej otoczenie sugerowali jakoby prezydent Wiktor Juszczenko oraz jego rodzina czerpali zyski z systemu pośrednictwa handlu gazem ziemnym, co spotkało się ze zdecydowanym zaprzeczeniem i odrzuceniem zarzutów dotyczących możliwości uczestniczenia w procederze korupcyjnym w ramach RosUkrEnergo ze strony prezydenta⁶⁵². Sytuacja uległa zmianie po spotkaniu prezydenta Juszczenki z prezydentem Władimirem Putinem, po którym Juszczenko zapowiedział likwidację ówczesnie funkcjonujących i powołanie dwóch nowych pośredników handlowych z zaznaczeniem, że w każdej z dwóch spółek Gazprom miał być 50% udziałowcem, co za tym, faktyczna zmiana polegała na wyeliminowaniu z udziału w procesie RosUkrEnergo. Co warto odnotowania premier Julia Tymoszenko wyraziła po zmianach opinię, iż nastąpiło „zwycięstwo sił demokratycznych”⁶⁵³. Zdaniem Witalija Portnikowa, publicysty i dziennikarza ukraińskiego, politycy na Ukrainie nie kierowali się względami ideowymi w opisywanej problematyce. Premier Julia Tymoszenko, zgodnie z opinią Portnikowa, nie liczyła na usunięcie pośredników w handlu gazem, chodziło o ich zmianę przy pomocy zaprzyjaźnionych z panią premier

⁶⁵¹ J. Malczyk, *Rosja : Media : rząd Tymoszenko zabronił RUE reeksportu gazu*,

⁶⁵² Co ciekawe prezydent Juszczenko występował jako jeden z głównych zwolenników pozostania przy ówczesnym układzie handlu opartym na pośrednikach, co argumentował gwarancją niskich cen.

⁶⁵³ G. Ślubowski, P. Pogorzelski, *Gazowanie Ukrainy ...*

biznesmenów. Zgodnie z informacjami opublikowanymi przez „Ekonomiczną prawdę” istnieją duże prawdopodobieństwa dotyczące podróży do Moskwy samolotami należącymi to ltery przez współpracowników premier Tymoszenko. Biorąc pod uwagę przebieg procesu, jaki mogliśmy zaobserwować nie chodziło o wyeliminowanie wszystkich pośredników obrotu gazem ziemnym, jednak o zastąpienie ówczesnych, „obcych” przez nowych „swoich” pośredników. Osobnym wątkiem, na jaki można natknąć się podczas analizy problemu są domniemane związki byłego prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy z RosUkrEnerg, który zdaniem Aleksandra Turczynowa, w przeszłości szefa służby bezpieczeństwa na Ukrainie, miał w przeszłości kontrolować znaczną część aktywów firmy. Funkcjonowanie RosUkrEnerg nie ogranicza się jedynie do państw Wschodu, spółka funkcjonowała również na polskim rynku, gdzie na podstawie umowy z 17 listopada 2006 roku miała dostarczać około 2,4 mld m³ gazu pochodzącego z Turkmenistanu. Gaz dostarczany w ramach porozumienia, był równocześnie gazem rosyjskim, którego wyższa cena dawała poczucie pewnego poziomu dywersyfikacji dostaw będąc jednocześnie jedynie złudzeniem. Zawarty kontrakt obowiązywać miał do 1 stycznia 2010 roku z możliwością jego przedłużenia do 1 stycznia 2012 roku. 22 stycznia 2009 ujawniono fakt, że Polska otrzymuje jedynie 76% dostaw sprzed kryzysu, co było wywołane wycofaniem się RosUkrEnerg z procesu dostaw. W dniach od 6 lutego do 1 marca niedobór uzupełniany był podwyższonymi poziomami dostaw ze strony rosyjskiej do poziomu 93%. Mając na celu uzupełnienie braków podpisano 2 czerwca 2009 roku umowę pomiędzy Gazprom Exportem a PGNiG o charakterze krótkookresowym, tzw. „kontrakt letni” na dostawę 1,025 mld m³ gazu ziemnego w okresie od 4 czerwca do 30 września 2009 roku. W równoległym czasie rozpoczęły się rozmowy mające na celu podpisanie kontraktów długoterminowych, jednak ich powodzenie zostało uzależnione przez stronę rosyjską od zmian w kontrakcie jamalskim z 1993 roku⁶⁵⁴. Jako negatywny efekt wycofania się RosUkrEnerg z procesu pośrednictwa w obrocie gazem ziemnym należy wskazać fakt konieczności podpisania nowej umowy z Rosją. Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo domagało się od RosUkrEnerg rekompensaty za straty, jakie poniosła z tytułu niezrealizowanych, jednak zakontraktowanych dostaw. Atmosferę wokół spółki, pośrednika, odczytać można było jako swoistą grę dwóch przeciwstawnych grup interesów, z jednej strony pod przewodnictwem Wiktora Juszczenki, z drugiej zaś Julii

⁶⁵⁴ *Czy Polsce ...*

Tymoszenko, co w efekcie doprowadziło do znacznych problemów i ograniczenia dostaw dla Ukrainy⁶⁵⁵. Wraz z końcem kwietnia 2006 roku dziennik „Izwestia” podał, że Reiffeisen Investment AG, która posiadała 50% udziałów w spółce RosUkrEnergo była faktycznym reprezentantem spółki CentraGas Holding, która znajdowała się w posiadaniu Dmytro Firtasza⁶⁵⁶ i Iwana Fursina⁶⁵⁷. W sierpniu 2005 roku doszło do podpisania umowy pomiędzy PGNiG oraz RosUkrEnergo na dostawę 3,4 mld m³ gazu ziemnego. Warto zaznaczyć, że umowa została podpisana tuż przed zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi. Wcześniej transakcje PGNiG realizowane były w połączeniu z EuralTrans Gas należącym do Firtasza⁶⁵⁸.

Wraz z końcem roku 2006 zaobserwować można było pewną poprawę relacji ukraińsko-rosyjskich. Listopad 2006 roku przyniósł propozycję zakładającą zwiększenie ilości surowca transportowanego przez terytorium Ukrainy. Jurij Bojko, ukraiński minister ds. paliw i energetyki, który przebywał z wizytą w Moskwie 23 listopada 2006 roku w trakcie spotkania z szefem Gazpromu przedłożył propozycję, która zakładała możliwość zwiększenia poziomu tranzytu przez terytorium Ukrainy. Zgodnie z propozycją ministra wzrost mógł osiągnąć wartość 10 mld m³ rocznie. W ówczesnej sytuacji komplikacji dostarczał fakt trwających pomiędzy Gazpromem a rządem Białorusi rozmów dotyczących sektora energetycznego, zakładano że jeśli nie zostaną one zakończone powodzeniem, wówczas sytuacja będzie wymagała przekierowania części tranzytu przez terytorium Ukrainy. Informacje o możliwości zwiększenia tranzytu przez Ukrainę spotkały się z dementi ze strony Mirosława Chimko, reprezentanta spółki UkrTransGas. Wartym odnotowania jest fakt, że pomimo

⁶⁵⁵ M. Czarkowski, *Pieniądze, łęki i monopol*, <https://www.tygodnikprzeglad.pl/pieniadze-leki-monopol/27.07.2016>.

⁶⁵⁶ Dmytro Wasylowycz Firtasz, ukr. Дмитро Васильович Фірташ (ur. 2 maja 1965 we wsi Sińków, w rejonie zaleszczyckim obwodu tarnopolskiego) – ukraiński biznesmen, inwestor i filantrop, prezes zarządu Grupy DF, przewodniczący Rady Federacji Pracodawców Ukrainy, przewodniczący trójstronnej Rady społeczno-gospodarczej, współprzewodniczący rady inwestorów krajowych i zagranicznych w ramach Ministerstwa Edukacji, Młodzieży i Sportu Ukrainy, członek Komitetu ds. Reform Gospodarczych przy Prezydencie Ukrainy.

⁶⁵⁷ Iwan Fursin, biznesmen, poseł do Parlamentu (Partia Regionów) Biznesmen, partner biznesowy Dmytro Firtasza, poseł do Parlamentu (Partia Regionów). Biznesmeni spotkali się w 2003 r., w 2004 r. zostali partnerami biznesowymi - Fursin otrzymał 5% udziałów w spółce "RosUkrEnergo", był odpowiedzialny za bankowość inwestycyjną i kwestie prawne, a wraz z Firtaszem kupując regionalne firmy gazownicze Fursin posiadał duże udziały (15-20%) w co najmniej czterech spółkach gazowniczych na zachodniej i centralnej Ukrainie "- (Forbes)

⁶⁵⁸ Rosyjskie media przedstawiały informacje jakoby w rozmowach ukraińsko-rosyjskich, które dotyczyły zażegnania gazowego kryzysu na początku 2006 roku uczestniczyć miał Siemion Mogilewicz. Zgodnie z opinią części analityków ukraińskich, skandal uderzający w prezydenta Wiktora Juszczenkę miał być wywołany świadomie aby doprowadzić do uzyskania wpływu na powyborczą koalicję na Ukrainie przez rząd Federacji Rosyjskiej.

istniejących technicznych możliwości zwiększenia tranzytu przez terytorium Ukrainy do poziomu 140 mld m³, nie byłoby to w stanie całkowicie zastąpić Federacji Rosyjskiej tranzytu przez terytorium Białorusi. W roku 2007 doszło do zmniejszenia ilości gazu ziemnego wydobywanego na Ukrainie o 246 mln m³ w porównaniu do roku 2006. Zgodnie z danymi Ministerstwa Paliw i Energetyki Ukrainy tranzyt w 2007 roku wyniósł 115 mld m³, co oznaczało spadek o 13,3 mld m³ w porównaniu z rokiem poprzednim. Przy użyciu magistral przesyłowych Ukrainy poziom transporu w opisywanym czasie wynosił około 125-130 mld m³, z czego około 103,6 mld m³ przypadało na Gazprom, około 11,6 mld m³ RosUkrEnergo, około 5,6 mld m³ pochodziło z magazynów podziemnych. Z tytułu opłat związanych z tranzytem Federacja Rosyjska przekazała Ukrainie w roku 2005 około 30 mld m³, przy czym kolejne lata przyniosły spadek wartości do poziomu około 20-24 mld m³. Zgodnie z zapisami porozumienia zawartego pomiędzy Naftohazem Ukrainy a Gazpromem taryfa tranzytowa ustalona została na poziomie 1,09 dolara amerykańskiego za 1000 m³ transportowane na odległość 100 km. W grudniu 2007 roku Ukraina i Federacja Rosyjska podpisały porozumienie w ramach którego doszło do podwyższenia ceny gazu ziemnego dla Ukrainy do poziomu 179,5 dolara amerykańskiego, jednocześnie zwiększeniu uległa również wartość stawki tranzytowej do 1,7 dolara amerykańskiego. Rzecznik Gazpromu, Siergiej Kurpijanow przekazał gazecie „Izwestia” informacje, że możliwym jest wypowiedzenie umowy ze strony Gazpromu na dostawy dla Ukrainy, argumentując to bardzo dużym zadłużeniem kontrahenta sięgającym około 470 mln dolarów amerykańskich. Nie bez znaczenia jest fakt, że mowa była jedynie o najnowszym zadłużeniu Ukrainy, pomijając fakt nieuregulowanych należności z przeszłości sięgających około 1 mld dolarów amerykańskich. Konflikt energetyczny dotyczący dostaw gazu ziemnego nałożył się na wzajemną rywalizację Wiktora Juszczenki z Julią Tymoszenko, którzy wzajemnie oskarżali się o odpowiedzialność za zaistniałą sytuację. Wartym uwagi jest fakt umiejętnego poróżnienia władz ukraińskich przez politykę Federacji Rosyjskiej. Julia Tymoszenko rozpoczęła kampanię pod hasłem wyeliminowania pośredników z sektora obrotu paliwami, w którym głównym podmiotem był RosUkrEnergo, dodatkowo opowiadała się za restrukturyzacją zadłużenia w formie rozłożenia możliwości spłat w systemie ratalnym, co pozwoliło by na uregulowanie zadłużenia bez paraliżu finansów państwa. Prezydent Wiktor Juszczenko wskazywał niedopuszczalność dalszego akumulowania się zadłużenia, jednocześnie przyznał, że Naftohaz Ukrainy nie uiszczył zapłaty za paliwo, które zostało

przekazane Ukrainie w okresie od października 2007 roku aż do lutego 2008 roku. Prezydent zaznaczył także, że nie doszło do ustaleń rządu z Gazpromem dotyczących zakontraktowania nowych dostaw gazu dla Ukrainy. Luty 2008 roku przyniósł ciekawe wydarzenie w charakterze zwrócenia się przedstawicieli Gazpromu do prezydenta Ukrainy z prośbą o pośredniczenie z mediacjach związanych ze sporem pomiędzy ukraińskimi i rosyjskimi firmami w sektorze dostaw oraz zakresie płatności. Zgodnie z informacjami zawartymi w wiadomości przekazanej przez szefa Gazpromu prezydentowi Juszczenko, prosił od o pomoc szefa sąsiedniego państwa o pomoc w związku z krytyczną sytuacją, jednocześnie wysuwając żądanie uregulowania należności Naftohazu Ukrainy wobec Federacji Rosyjskiej. Federacja Rosyjska wysunęła również groźbę wstrzymania dostaw gazu dla Ukrainy od 12 lutego wysuwając jako argument przeterminowane zaległości płatnicze. Wołodmyr Ohrysko, ukraiński minister spraw zagranicznych zapewnił w trakcie wizyty w Berlinie o tym, że tranzyt gazu przez terytorium Ukrainy do państw Unii Europejskiej pozostanie niezakłócony⁶⁵⁹. Siergiej Kurpijanow, przedstawiciel Gazpromu, dyplomatycznie odnosząc się do sytuacji stwierdził, że gaz nie może ani nie powinien być dostarczany bez zapłaty. W późniejszym czasie strona ukraińska miała zostać poinformowana telefonicznie o ograniczeniu dostaw o 10%. Unia Europejska, pomimo iż dawała wiarę w informacje uzyskiwane od Gazpromu naciskała na obie strony sporu w celu jak najszybszego zakończenia impasu. Należy zaznaczyć, że pomimo nacisków Wspólnota nie zamierzała podejmować interwencji sprawie. Na przełomie lutego i marca 2008 roku zgodnie z informacjami przekazanymi przez premier Julię Tymoszenko, wszelkie dostawy gazu realizowane dla Ukrainy będą podlegały pośrednictwu spółki Naftohaz Ukrainy. Przekreślone zostały dostawy gazu na wcześniejszych warunkach, dodatkowo premier Tymoszenko zadecydowała o losie UkrGaz-Energo. Zdaniem Michaiła Deljagina, kierownika Instytutu Problemów Globalizacji, przyjęte rozwiązanie zdawało się być przeciwne wobec interesów Federacji Rosyjskiej, podobna realizacja interesów potoczyła się po myśli rządu ukraińskiego pomimo gróźb dotyczących 25% ograniczeń w dostawach paliwa. Próby renegocjacji warunków składane wobec przedstawicieli Naftohazu Ukrainy, jak i Gazpromu nie przyniosły zamierzonych efektów, stąd nie doszło wówczas do pełnego uregulowania kwestii spornych związanych z zadłużeniem za dostarczony w 2007 roku gaz. „Próbę demontażu systemu pośredników podjął w

⁶⁵⁹ Rosja – Ukraina: Gazprom prosi Juszczenkę o mediacje, Wprost nr 24/2008.

2008 roku drugi rząd Tymoszenko, wbrew prezydentowi Juszczenko, a także związanym z nim oligarchom (współwłaścicielowi RosUkrEnergo Dmytro Firtaszowi)⁶⁶⁰. Doszło do kolejnej tury negocjacji na linii Ukraina – Federacja Rosyjska, w których stawką było pełne przywrócenie dostaw surowca dla Ukrainy. Gazprom podejmując dążenia do wyegzekwowania należności za dostarczony wcześniej gaz, podjął decyzję o obniżeniu przesyłu o 25%. Gazprom otrzymał rozliczenie zaległych należności, jednak nie zostało ono zrealizowane w pełni. Zadłużenie storny ukraińskiej, które przez wiele lat rosło osiągając wymiar ponad 1 mld dolarów amerykańskich w relatywnie krótkim czasie powiększył się do poziomu 1,5 mld dolarów amerykańskich. Niesprzyjająca aura, której doświadczyła Azja Centralna w postaci siarczystych mrozów nie wpływała korzystnie na opisywany konflikt. Gaz sprowadzany z Turkmenistanu mieszany z gazem Rosyjskim powodowała spadek wartości 230 do 100 dolarów amerykańskich, jednak warunki pogodowe wpłynęły na znaczne ograniczenie podaży przez stronę turkmeńską. Po zażegnaniu konfliktu spółkami, które stały się odpowiedzialne za dostawy gazu dla Ukrainy zostały Gazprom Zbyt Ukraina kontrolowana w pełni przez Gazprom i UkrGaz-Energo należąca w 50% do RosUkrEnergo. Gazprom Zbyt Ukraina był inicjatywą utworzoną w wyniku osiągnięcia kompromisu przez Federację Rosyjską i Ukrainę, której licencja została wydana na okres jednego roku, kilkakrotnie zmieniana. Zastanawiającym jest fakt, że zgodnie z zapisami ukraińskiego prawa koncesja taka wydawana jest na okres nie krótszy niż trzy lata⁶⁶¹.

5. KONFLIKT ENERGETYCZNY Z 2009 ROKU

Kolejny spór na polu energetycznym pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską skupiał się wokół poziomu cen gazu, jaki miał obowiązywać od 2009 roku oraz problemu zadłużenia Naftohazu Ukrainy wobec Gazpromu za dostawy zrealizowane w roku 2008. Rok 2008 upłynął na dostawach realizowanych po cenie 179,5 dolara amerykańskiego za każde 1000 m³ gazu ziemnego, jednak zgodnie z propozycją Federacji Rosyjskiej w nadchodzącym, 2009 roku, cena miała zostać zwiększona do wartości 250 dolarów amerykańskich. Władze Ukrainy uznały proponowaną cenę za zawyżoną, według władz Ukrainy cena powinna wynosić nie więcej niż 200 dolarów

⁶⁶⁰ E. Eberhardt, *Rewolucja, której nie było. Bilans pięciolecia „pomarańczowej” Ukrainy*, Punkt Widzenia OSW, listopad 2009, s. 35.

⁶⁶¹ A. Wasilewski, *Udział gazu ...*, s. 11.

amerykańskich. Czynnikiem, który wpływał na dalsze pogłębianie problemu była nieścisłość, co do szacunków obu stron odnoszących się do poziomu zadłużenia Ukrainy. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez Gazprom, zaległości za gaz dostarczony w październiku oraz listopadzie 2008 roku, wliczając w to kary umowne, wyniosła 2,1 mld USD, jednak według strony ukraińskiej kara w wymiarze 450 mln USD naliczona była bezprawnie, co przekładało się na zadłużenie w wysokości 1,5 mld USD⁶⁶². Sprawa kwestii należności była niezwykle ważna, o czym świadczy fakt, że prezydent Dmitrij Miedwiediew przekazał prezesowi Gazpromu informację o konieczności uregulowania należności za wysłany dla Ukrainy gaz. Premier Julia Tymoszenko, podczas swojej wizyty w Moskwie, zobowiązała się do uregulowania kwestii zadłużenia Ukrainy. Kwota długu była określana przez reprezentantów Gazpromu jako „astronomiczna”. Biorąc pod uwagę fakt zaległości płatniczych Federacja Rosyjska opracowywała projekt przejścia w dostawach gazu dla Ukrainy na ceny rynkowe stosowane wobec partnerów europejskich. Przejście w tak krótkim czasie od cen ulgowych do cen rynkowych stanowiło dla Ukrainy ogromny problem. Co niezależne było od ukraińskich działań i obaw z nimi związanych, prezydent Miedwiediew zapowiedział, że podjęte zostaną wszelkie środki oddziaływania, techniczne jak i administracyjne, które doprowadzić mają do uregulowania kwestii zadłużenia. Informacja przekazana przez prezydenta Federacji Rosyjskiej stanowiła zapowiedź, kolejnego, nadchodzącego starcia, które miało się okazać najcięższym w historii konfliktów związanych z sektorem energetycznym. Wraz z końcem września 2008 roku sytuacja zadłużenia Ukrainy stała się niezwykle skomplikowana, co doprowadziło do podpisania specjalnej umowy międzynarodowej, które miało miejsce 2 października 2008 roku pomiędzy premier Ukrainy Julią Tymoszenko i premierem Federacji Rosyjskiej Władimirem Putinem. Czas pokazał, że pomimo podpisania umowy nie doprowadziła ona do poprawy sytuacji. Wraz z nastaniem grudnia 2008 roku kierownictwo Gazpromu przyjęło do wiadomości fakt, że Ukraina nie będzie w stanie podźwignąć kosztów spłaty zadłużenia za paliwo dostarczone w poprzednim roku, jednocześnie jasnym stało się, że wyklucza to możliwość podpisania nowej umowy na kolejny 2009 rok. Sytuacja komplikowała się jeszcze bardzo wraz z końcem roku, kiedy to wygasało porozumienie ukraińsko-rosyjskie dotyczące warunków dostaw i sprzedaży gazu ziemnego z Rosji dla Ukrainy. Zgodnie z doświadczeniami

⁶⁶² A. Głąb, *Przebieg i skutki rosyjsko – ukraińskiego konfliktu gazowego w 2009 roku.*, [w:] L. Zyblikiewicz, P. Bajor (red.) „Biuletyn Międzynarodowy” tom 2, Kraków 2010, s. 30.

poprzednich kryzysów wydawać się mogło, że umowa dwustronna zostanie podpisana w ostatniej możliwej chwili, nawet na warunkach korzystniejszych dla strony rosyjskiej, co zapobiegnie sytuacji wstrzymania dostaw i realnego odcięcia Ukrainy od dostaw gazu ziemnego. Federacja Rosyjska oczekiwała odstąpienia Ukrainy od negocjacji porozumienia bilateralnego przed wejście Federacji Rosyjskiej do WTO. Negocjacje w sprawie kontraktu pomimo znacznej intensyfikacji nie doprowadziły do pozytywnych rezultatów⁶⁶³. Temat, który miał być przedmiotem dyskusji i porozumienia nie został wyjaśniony, nie ustalono ani ceny gazu dostarczanego z Rosji na Ukrainę ani cen za jego tranzyt do państw Zachodu. Wraz z nastaniem granicznej daty w postaci 1 stycznia 2009 roku, w obliczu braku konsensusu, niedługo po północy strona ukraińska wezwała do wznowienia negocjacji jednocześnie proponując uczestnictwo w nich przedstawicieli Unii Europejskiej. Co warte odnotowania prezydent Juszczenko i premier Tymoszenko wydali wspólne oświadczenie w tej sprawie, co wskazuje na ogromne znaczenie problemu i pojednanie w kwestii najważniejszej z żywotnego punktu widzenia państwa. Wspólne oświadczenie zawierało informacje, że strona ukraińska nie posiada żadnego zadłużenia wobec Federacji Rosyjskiej a to, które występowało w przeszłości zostało uregulowane z dniem 30 grudnia 2008 roku. Zgodnie z wyliczeniami strony ukraińskiej stawka za 1000 m³ gazu ziemnego powinna wynosić maksymalnie 201 USD w roku 2009, stawka za tranzyt nie mniej niż 2 USD. Premier Tymoszenko, jak i prezydent Juszczenko wzywali również do niezakłóconych i nieprzerwanych dostaw dla państw Zachodu oraz konsumentów ukraińskich po stawkach z 2008 roku. Jeden z najbardziej, o ile nie najbardziej znaczących kryzysów w relacjach na polu energetycznym pomiędzy Federacją Rosyjską i Ukrainą nastąpił 1 stycznia 2009 roku o godzinie 8:00 czasu kijowskiego, 10:00 czasu moskiewskiego. Prezes Gazpromu Aleksiej Miller wydał decyzję o wstrzymaniu dostaw gazu dla Ukrainy. Decyzja o wstrzymaniu dostaw była uzasadniana nieuregulowaniem zadłużenia Ukrainy w związku z dostawami

⁶⁶³ A. Głęb, *Przebieg i ...*, s. 29-30. 29 grudnia 2008 roku po zakończeniu rozmowy telefonicznej, pomiędzy premierem Putinem i prezydentem Juszczenką, która trwała zgodnie z informacjami przekazanymi przez strony ponad godzinę, premier Federacji Rosyjskiej Władimir Putin przekazał informację, że storna ukraińska nie chce dokonać rozliczenia należności za dostarczony przez Rosję gaz. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez źródła prasowe związane z prezydentem Juszczenką kwota zaległości 1,5 mld USD miała zostać uregulowana do 30 grudnia 2008 w postaci przelewu środków na rachunek bankowy RosUkrEnergo. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez Gazprom środki zostały wpłacone jednak na rachunek spółki zależnej od Gazpromu, dodatkowo istniała jeszcze kwestia niedopłaty w postaci 600 mln USD. W związku z powyższym kwestia spłaty zadłużenia nie została przez Gazprom uznana za zamkniętą.

błękitnego paliwa⁶⁶⁴. „Wobec niepodpisanego kontraktu z Gazpromem nie ma żadnych podstaw, by dostarczać gaz poza terytorium celne”⁶⁶⁵. Żądaniami Federacji Rosyjskiej było uregulowanie przeterminowanego zadłużenia Ukrainy w wysokości 2 mld USD, dodatkowo dokonała ona podniesienia cen gazu dla Ukrainy o 40%, co nie spotkało się z akceptacją rządu ukraińskiego. Żądania wysuwane przez stronę rosyjską były ogromnym problemem i wyzwaniem dla Ukrainy, która już od kilku miesięcy borykała się z ogromnymi problemami gospodarczymi, co w połączeniu mogło doprowadzić do recesji lub nawet bankructwa państwa. Bohdan Sokołowski, przedstawiciel urzędu prezydenckiego ds. bezpieczeństwa energetycznego, wystosował propozycję aby do czasu podpisania nowego porozumienia realizować dostawy w wymiarze z roku 2008 zachowując ten sam poziom tranzytu oraz stawki związane z dostarczeniem i tranzytem paliwa⁶⁶⁶. Federacja Rosyjska postanowiła jednak o całkowitym wstrzymaniu dostaw dla Ukrainy kolejny raz domagając się uregulowania wspomnianego wcześniej zadłużenia w kwocie 2 mld USD⁶⁶⁷. Zgodnie z deklaracją Naftohazu Ukrainy stało się jasnym, że osiągnięty został pewien punkt kulminacyjny w negocjacjach. Naftohaz wydał oświadczenie, w którym zaznaczył, że nie dokona żadnych dodatkowych wpłat na rzecz Gazpromu, które przewyższałyby wartość 1,5 mld USD⁶⁶⁸. Abstrahując od deklarowanej przez Naftohaz Ukrainy gotowości do przekazania kwoty 1,5 mld USD na rzecz Gazpromu, którego przedstawiciel twierdził, że środki nie wpłynęły na konto spółki, postawa pozostawała niezmienna. Co było podnoszone jako argument uniemożliwiający wznowienie dostaw, kwota miała być zbyt niska, zgodnie z wyliczeniami strony rosyjskiej same odsetki od przeterminowanych płatności opiewały na kwotę 600 mln USD. Strona rosyjska uzależniła możliwość podpisania umowy od

⁶⁶⁴ J. Bielecki, A. Ciechanowicz, *Kreml rozpoczął nową wojnę gazową*, <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/85369,kreml-rozpoczal-nowa-wojne-gazowa.html> 25.02.2016.

⁶⁶⁵ „Nie spłacono zadłużenia. Mimo ustnego zapewnienia Kijowa Gazprom nie stwierdził pieniędzy za dostawy na swoim koncie. Przedstawiona przez stronę rosyjską propozycja obniżonej ceny za dostawy (na 2009 rok) spotkała się z odmową”. Wypowiedź Aleksieja Millera, prezesa Gazpromu. 1 stycznia o 8:00 Gazprom odcina gaz Ukrainie, strona internetowa tygodnika Wprost24.

⁶⁶⁶ J. Bielecki, A. Ciechanowicz, *Kreml rozpoczął ...*

⁶⁶⁷ Transport do Europy Zachodniej nie został wstrzymany.

⁶⁶⁸ *Rosja odcięła gaz Ukrainie*, MP PAP, „Dziennik” 01.01.2009. Zgodnie z informacjami przekazywanymi oficjalnie nie doszło do podpisania porozumienia pomiędzy przedstawicielami Naftohazu Ukrainy i Gazpromu ze względu na brak zgodności, co do poziomu cen na rok 2009. przedstawiciele Federacji Rosyjskiej zaproponowali cenę 250 USD za 1000m³, przedstawiciele Naftohazu zostali jednak zobowiązania przez prezydenta Juszczenkę do nieprzekraczania granicy 201 USD za 1000m³. W połączeniu z recesją gospodarczą, która ogarnęła kraj doszło do spadku konsumpcji paliw przez sektor przemysłowy, co zdaniem prezydenta Juszczenkę miało być hojną propozycją wobec Gazpromu. Warto nadmienić, że w roku 2008 Naftohaz Ukrainy za tę samą objętość uiszczał 179,5 USD.

zaakceptowania przez stronę ukraińską ponad 20% podwyżki cen. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez rzecznika Gazpromu, kierownictwo Naftohazu Ukrainy miało przyznać się do przejmowania w ujęciu doby około 21 mln m³ paliwa transportowanego na Zachód. „Ukraina przedstawiła dokumenty mówiące o przejmowaniu tej ilości gazu dla potrzeb technicznych, a ponieważ Ukraińcy wzięli na siebie zobowiązanie zapewnienia tranzytu, więc konieczny jest zakup gazu niezbędnego do celów technicznych, a w tej sytuacji koncern zwiększa dostawy gazu dla Europy z pominięciem Ukrainy”⁶⁶⁹. Warty odnotowania jest oświadczenie prezydenta Wiktora Juszczenki z popołudnia 1 stycznia 2009 roku, w którym stwierdził, że „Ukraina realizowała, realizuje i będzie realizować wysokie gwarancje tranzytu gazu dla konsumentów europejskich. Jest to dla nas jednym z podstawowych zobowiązań międzynarodowych”⁶⁷⁰. Na kilka godzin przed wybuchem konfliktu, który miał się okazać nieprzewidywalnym w skutkach, delegacja ukraińska negocjowała z przedstawicielami Gazpromu osiągnięcie porozumienia. Zarówno premier jak i prezydent Ukrainy bardzo mocno zaangażowali się w problem rozwiązania konfliktu i zapobieżeniu wstrzymaniu dostaw gazu czując zbliżające się niebezpieczeństwo. Prezes Gazpromu w swoim oświadczeniu stwierdził, że kontrakt wygasł a dodatkowo na Ukrainie istnieją polityczne siły, którym zależy, żeby kryzys nie został zakończony, zależy im na konflikcie gazowym⁶⁷¹. Po wielu godzinach bezskutecznego oczekiwania na przełom i po upływie czasu wyznaczonego przez Rosjan jako ultimatum Gazprom zdecydował o odcięciu dostaw gazu. Konflikt gazowy pomiędzy Federacją Rosyjską i Ukrainą wywołał skutki o znaczeniu bezprecedensowym, poprzez pozbawienie dostaw paliwa do kilku państw członkowskich Unii Europejskiej. Ministerstwo Gospodarki i Energetyki Rumunii wносиło alarm w związku z całkowitym wstrzymaniem dostaw do Bułgarii, Grecji, Macedonii oraz Turcji. Dostawy dla Rumunii zostały obniżone o 75%, dla Węgier zostały całkowicie wstrzymane, natomiast Austria otrzymywała jedynie 10% nominalnej wartości dostaw. Konflikt, ten miał miejsce podczas wysokich jak na warunki europejskie mrozów, co przełożyło się na wzmożoną panikę wśród państw odciętych od dostaw, lub dla których dostawy te zostały drastycznie ograniczone.

⁶⁶⁹ *Rosja: Ukraina nie ma wstydu ...*

⁶⁷⁰ *Ukraina przykręca kurek gazowy Europie*, PW, PAP, „Dziennik” 01.01.2009.

⁶⁷¹ Podczas spotkania prezesa Gazpromu Aleksieja Millera z Władimirem Putinem, ten pierwszy zaproponował ograniczenie dostaw dla Ukrainy o 65,3 mln m³, co spotkało się z aprobatą ze strony Putina, co przełożyło się na wstrzymanie dostaw, które spadły z poziomu 314 mln m³ do jedynie 74 mln m³. Co więcej zdaniem wiceprezesa Gazpromu Aleksandra Miedwiediewa to nie Rosja, ale Ukraina zamknęła główne gazociągi przesyłowe. J. Bielecki, *Europa została bez gazu*, „Dziennik” 06.01.2009.

Bezpieczeństwo energetyczne państw, które były odbiorcami gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej nie było w tak dużym stopniu zagrożone we wcześniejszej historii konfliktów energetycznych. Polskie władze uspokajały informując, że ograniczenie dostaw przez terytorium Ukrainy jest rekompensowane w znacznym stopniu podwyższeniem ilości surowca transportowanego przez infrastrukturę zlokalizowaną na Białorusi. Poinformowano również o rozpoczęciu wykorzystania rezerw handlowych. Konflikt uwypuklił różnice w podejściu do tematu i różnice koncepcji politycznych pomiędzy prezydentem Lechem Kaczyńskim, według którego w obliczu konfliktu „(...) (Polska) oczywiście musi stanąć po stronie Ukrainy”, oraz szefem dyplomacji Radosławem Sikorskim, który wyraźnie sprzeciwiał się zaognianiu sytuacji w tak stanowczy i zdecydowany sposób. Poruszenie i zaniepokojenie zapanowało również na forum Unii Europejskiej, w której prezydencję od 1 grudnia 2008 roku sprawowała Republika Czeska. Premier Mirek Topolánek wystosował żądanie natychmiastowego wznowienia dostaw. Położenie Ukrainy w opisywanym konflikcie było niezwykle trudne zważywszy na fakt znacznego osłabienia waluty ukraińskiej, hrywny, wobec dolara amerykańskiego, co było efektem recesji gospodarczej, dodatkowo budżet na nowy rok nie został jeszcze uchwalony. Kryzys stanowił wyzwanie wielowymiarowe dla władz ukraińskich, które pomimo problemów gospodarczych państwa pochłonięte były wzajemnymi walkami z oponentami politycznymi zarówno na krajowej jak i międzynarodowej scenie politycznej. Ukraina, mimo że najbardziej narażona na efekty impasu nie była jedynym poszkodowanym. Warto zwrócić uwagę na niekomfortowe położenie Unii Europejskiej. Z jednej strony Gazprom zapewniał, że tranzyt gazu dla państw Zachodu realizowany jest przez terytorium Ukrainy w sposób niezakłócony w wymiarze 300 mln m³ w ujęciu doby. Prezes Naftohazu Ukrainy, Ołeh Dubna, informował że dostawy zostały ograniczone o 21 mln m³ na dobę, jednocześnie spółka przypominała, że realizacja transportu gazu do państw Zachodnich wymaga surowca technicznego do podtrzymywania ciśnienia roboczego w gazociągu, oraz fakt że powinien on być dostarczany przez Gazprom. Brak realizacji dostaw przez Gazprom zmuszałby Ukraińców do wykorzystania rezerw z magazynów własnych w celu zapewnienia ciągłości tranzytu. W odpowiedzi na działania strony ukraińskiej Siergiej Kuprijanow, rzecznik Gazpromu poinformował o zwiększeniu dostaw dla odbiorców europejskich realizowanych przez terytorium Ukrainy o 20 mln m³ do poziomu 326 mln

m⁶⁷². Kiedy doszło do wstrzymania dostaw mediacyjne siły Ukrainy w pełni skupiały się na przekazaniu Zachodowi, że winna jest Federacja Rosyjska. Prezydent Wiktor Juszczenko chcąc bronić stanowiska zakładającego brak winy Ukraińców wysłał do siedmiu stolic państw europejskich oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki listy, w których odrzucany był argument dotyczący braku uregulowania należności Ukrainy wobec Gazpromu. Innym, bardzo istotnym, krokiem było wysłanie delegacji ukraińskiej do państw Zachodnich, na której czele stanął minister energetyki Jurij Prodan. Naftohaz Ukrainy złożył do międzynarodowego sądu arbitrażowego w Sztokholmie wniosek w sprawie kary, która została naliczona przez Gazprom za opóźnienie w płatności za dostarczany gaz. Strona ukraińska miała również w zamiarze podwyższenie opłat związanych z tranzytem rosyjskiego gazu na Zachód. Wojna dyplomatyczna przybierała na sile. Strona rosyjska zaczęła prowadzić intensywną kampanię antyukraińską, w której wykorzystywane były argumenty rzecznika Gazpromu o braku uregulowania zadłużenia za poprzednie miesiące, w opinii Federacji Rosyjskiej ceny przypisywane obsłudze tranzytu gazu nie były powiązane z cenami gazu dostarczanego Ukrainie⁶⁷³. Należy zwrócić uwagę na fakt, że paradoksalnie osiągnięcie porozumienia nie zbiegało się z interesami ukraińskimi. Rządzący mieli świadomość, że w obliczu kryzysu gospodarczego podwyższenie opłat za dostarczany surowiec oznaczać będzie ogromne koszty dla państwa związane z koniecznością pozyskania nowych dochodów lub redystrybucji obecnie istniejących środków. W efekcie końcowym niezdecydowana postawa wpływała realnie na przedłużanie się konfliktu. Konflikt zaczął w pewnej chwili przypominać spór o charakterze kompetencyjnym, zarówno Federacja Rosyjska, jak i Ukraina miały na celu przeforsowanie za Zachodzie swoich racji przez co działania były nakierowane na wzajemnym, skutecznym oskarżaniu o przyczyny powstania konfliktu. Ówczesna premier Ukrainy Julia Tymoszenko podczas rozmowy z Jose Manuelem Barroso, ówczesnym przewodniczącym Komisji Europejskiej zapewniała przewodniczącego, że Europa Zachodnia może być spokojna o dostawy gazu, jednak premier Czech, sprawujących prezydencję w Unii Europejskiej wyraził zaniepokojenie narastającym konfliktem i jego wymiarami. Warto zauważyć, że pomimo faktu, iż gazowy konflikt odbija się w sposób negatywny na wizerunku Ukrainy i doprowadza do jego osłabienia w oczach Zachodu, nie każde działanie, czy inicjatywa podejmowana przez Komisję Europejską była zgodna z polityką Federacji Rosyjskiej, czego

⁶⁷² *Ukraina przykręca ...*

⁶⁷³ *Wojna o gaz: Ukraina ruszyła do ofensywy*, wmp, „Dziennik” 02.01.2009.

przykładem może być chęć dywersyfikacji, poszukiwanie nowych źródeł i kierunków dostaw, jak gazociąg Nabucco. Obawy związane z następstwami, jakie mogą być związane ze wstrzymaniem dostaw gazu ziemnego pojawiły się również w Polsce, gdzie próbowano posilkować się argumentami o posiadaniu strategicznych rezerw, które to argumenty miały doprowadzić do uspokojenia nastrojów i opanowaniu niekorzystnej sytuacji. Kolejnym aspektem, który miał ogromny wpływ na kryzys była sytuacja gospodarcza Ukrainy pogrążającej się coraz mocniej w kryzysie gospodarczym, w obliczu którego poziom cen 180 USD za każde 1000 m³ stanowił dla państwa ogromne wyzwanie, przy założeniu realizacji postulatów Federacji Rosyjskiej i zwiększeniu wartości opłat o 40% sytuacja doprowadzić mogła do niewydolności systemu finansowego państwa i związanego z tym bankructwem jednego z największych państw europejskich. Co więcej, całkowite załamanie wydolności gospodarki zagrażało, o ile nie przekreślało, możliwości integracji Ukrainy w strukturach w ramach Unii Europejskiej oraz Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego⁶⁷⁴. Jako bardzo ważne wydarzenie należy wspomnieć o wydanym przez Sąd Gospodarczy w Kijowie zakazu przesyłu rosyjskiego gazu na Zachód. W opinii sądu Naftohaz Ukrainy nie może transportować w formie tranzytu rosyjskiego gazu przez terytorium Ukrainy po stawkach z 2008 roku w wysokości 1,6 USD za każde 1000m³ przesłane na odległość 100 km. Był to bardzo ważny wyrok bowiem sygnalizował jasno i wyraźnie fakt, że system sprawiedliwości Ukrainy popiera roszczenia i postulaty rządu, który jest nakierowany na zwiększenie zysków czerpanych z tranzytu paliwa. Decyzja o wznowieniu tranzytu została uzależniona od podpisania z Federacją Rosyjską nowej umowy tranzytowej.

6. ZAŻEGNANIE KRYZYSU ENERGETYCZNEGO ORAZ JEGO NASTĘPSTWA DLA PARTNERÓW

19 stycznia 2009 roku okazał się być datą przełomową, doszło bowiem tego dnia w Moskwie, gdzie obecni byli premierzy Ukrainy i Federacji Rosyjskiej, do podpisania porozumienia pomiędzy Naftohazem Ukrainy i Gazpromem, które miało na celu zakończyć gazowy impas w relacjach pomiędzy partnerami. W umowie uwzględniono zapisy dotyczące kupna jak i sprzedaży surowca w latach 2009-2019. Zgodnie z podpisywanym porozumieniem poziom dostaw dla Ukrainy w 2009 roku miał wynieść

⁶⁷⁴ J. Bielecki, *Ukraina traci szanse na integrację z Europą*, newsweek.pl 02.01.2009.

40 mld m³, który miał ulec wzrostowi w roku 2010 o wartości 52 mld m³ w ujęciu rocznym. Co warto uwagi bazowy poziom cen został określony na poziomie, o którym nikt wcześniej nawet nie wspominał i wynosił 450 USD za 1000m³, co było jednak odpowiednikiem europejskich cen rynkowych, których wprowadzenia w życie domagała się strona rosyjska. Ustalono, że Ukraina będzie dokonywać rozliczeń za gaz dostarczany z Federacji Rosyjskiej zgodnie z modelem określanym mianem europejskiej formuły cenowej. Ustalono, że w na początku dostaw, tj. w pierwszym kwartale 2009 roku, podlegać one będą obniżeniu ceny o 20% do wartości 360 USD za 1000m³. Wraz z kolejnym dniem przypadającym po podpisaniu umowy dostawy dla Ukrainy i dalszych odbiorców z Zachodu zostały wznowione. 22 stycznia 2009 roku zapisał się jako dzień w którym poziom dostaw wrócił do poziomu sprzed konfliktu⁶⁷⁵. Kolejnym ważnym wydarzeniem było podpisanie 19 stycznia 2009 umowy traktującej o tranzyście rosyjskiego gazu przez terytorium Ukrainy. Dokument był sygnowany przez dwóch najważniejszych ludzi w spółkach podpisujących umowę, Walerija Gułabiewa ze strony Gazpromu, oraz Igora Didenko ze strony Naftohazu Ukrainy. Strona ukraińska powzięła zobowiązania o tranzyście przynajmniej 110 mld m³ gazu ziemnego rocznie do państw Zachodnich, co więcej w 2009 roku wartość ta miała wzrosnąć do 120 mld m³. wartość usługi tranzytowej świadczonej przez Ukrainę wyniosła 2,35 mld USD. Strony umowy zobowiązały się również do wzajemnej kompensaty ewentualnych poniesionych strat. Ostatecznie, pomimo, że cena surowca dla Ukrainy została określona na poziomie nieco niższym niż wartość rynkowa Federacja Rosyjska zdecydowała o utrzymaniu taryfy o obniżonej wartości. Wartość tranzytu określona została na poziomie 1,7 USD za każde 1000m³ przetransportowane na odległość 100 km⁶⁷⁶. Ustalenia, które udało się osiągnąć, a które zostały zmaterializowane w postaci podpisanych porozumień były od samego początku przedmiotem gorliwej krytyki ze strony prezydenta Wiktora Juszczenki oraz polityków związanych z prezydentem. Spotkać można było opinie, jakoby zakończenie sporu w sposób, w jaki zostało to zrealizowane, stanowiło zamach na suwerenność Ukrainy. Porozumienie, które zostało zawarte, w sytuacji głębokiej recesji gospodarczej na Ukrainie, określało ceny za surowiec na zdecydowanie zbyt wysokim poziomie, równocześnie nie były one kompensowane przez zapłatę, jaką Ukraina otrzymywała w zamian za tranzyt surowca

⁶⁷⁵ T. Kapuśniak, *Polityka energetyczna ...*, s. 175.

⁶⁷⁶ L. Zybikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.) *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*. Kraków 2010, s. 194.

do państw Zachodu. Pomimo niekorzystnego układu dla strony ukraińskiej Władimir Putin oraz Julia Tymoszenko wydali wspólne oświadczenie co było również ogłoszone na wspólnej konferencji prasowej, o sukcesie negocjacji i możliwości wznowienia przez Gazprom dostaw surowca. Premier Federacji Rosyjskiej Władimir Putin zaznaczył, że zgodnie z zapisami osiągniętego porozumienia pośrednicy nie będą odgrywać już tak znaczącej roli w obrocie i handlu gazem pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską⁶⁷⁷. Ważnym głosem w sprawie była wypowiedź Rodericka Kefferpütza, eksperta niemieckiego specjalizującego się w tematyce bezpieczeństwa energetycznego. Wskazał on, że wiara w to, iż porozumienie jest sygnałem zakończenia burzliwych stosunków w zakresie gazu ziemnego pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą jest jedynie życzeniem, które nie może zostać zrealizowane przez zbyt dużą determinację Federacji Rosyjskiej aby doprowadzić do zmniejszenia ukraińskich możliwości tranzytowych, natomiast Ukraina będzie od początku zwiększać poziom zadłużenia wobec dostawcy ze względu na ogromny kryzys wewnętrzny w gospodarce państwa. Bardzo ważnym jest również zapis w umie zawierający klauzulę *rebus sic stantibus*, w myśl której umowa może zostać zmieniona. Zarzuty pod adresem umieszczenia klauzuli w umowie były również wielokrotnie zgłaszane przez prezydenta Wiktora Juszczenkę⁶⁷⁸. W następstwie podpisanego porozumienia coraz częściej podnoszono również zarzuty dotyczące gazowej kapitulacji Ukrainy, do czego oprowadzić miała Julia Tymoszenko. Fakt wyraźnej argumentacji głosów przeciwników stanowił zapowiedź przyszłych kłopotów ówczesnej premier Ukrainy. Jako jeden z najważniejszych problemów zgłaszano fakt wyrażenia zgody przez premier Tymoszenko na likwidację RosUkrEnerg. Co więcej Tymoszenko zignorowała również opinie swoich doradców, którzy wskazywali na niekorzystny aspekt tego posunięcia. Po powrocie z Federacji Rosyjskiej premier zlecił usunięcie paliwa należącego o pośrednika z podziemnych magazynów państwowych jednocześnie uważając go za własny surowiec. RosUkrEnerg był ostatnią spółką pośredniczącą w dostawach gazu dla Ukrainy. Zastanawiającym jest fakt korzystania przez Gazprom z usług pośredników obcych w obliczu posiadania własnej spółki Gazpromeksport, która zajmuje się pośrednictwem w obrocie i handlu paliwami. W literaturze przedmiotu spotkać można opinie w myśl których istnienie spółek

⁶⁷⁷ A. Metral, *The hidden ...*, Jarome Millet, bankier specjalizujący się w inwestycjach w sektorze energetycznym, wyrażał daleki sceptycyzm wobec wspomnianego założenia, „Tego rodzaju ogłoszenia są co roku, ale w rzeczywistości nie ma faktycznych zmian”.

⁶⁷⁸ R. Kefferpütz, *Kryzys gazowy w Europie*, strona Heinrich Böll Stiftung, <https://pl.boell.org/pl/2018/06/27/przyszlosc-gazu-w-europie-perspektywy-polski-i-niemiec> 26.07.2017.

pośredniczących w handlu i obrocie jest związane z korzyściami jakie odnosi klasa elity politycznej oraz oligarchowie związani z biznesem po obu stronach⁶⁷⁹. Jak pokazuje drugi nurt stosowany przy analizie problemu to właśnie fakt utrzymywania w mocy działania firm pośredniczących był niezwykle kłopotliwy, co więcej stanął na przeszkodzie realizacji zapowiedzi odnowy państwa przez polityków związanych z „pomarańczową rewolucją”, które to hasło wysuwane było wobec opozycyjnego ośrodka „niebieskich” w trakcie wydarzeń na Majdanie. Niezaprzeczalnym efektem, najpoważniejszego w dotychczasowych relacjach, negatywnym dla Ukrainy był fakt znacznego osłabienia wizerunku na arenie międzynarodowej jako wiarygodnego pośrednika tranzytowego w dostawach paliwa dla państw Zachodu. „W Europie doszło do swoistego zmęczenia Ukrainą, której wiarygodność w trakcie kryzysu wsparcia, gwałtownie spadła. Ukraina była postrzegana jako państwo nie będące w stanie sprostać wyzwaniom, które napotyka w polityce energetycznej”⁶⁸⁰. Powyższy argument stanowił ogromne wsparcie dla idei projektu Gazociągu Północnego oraz Gazociągu Południowego, których przebieg miał omijać Ukrainę⁶⁸¹. Zgodnie z odtajnionymi depeszami dyplomatów amerykańskich Federacja Rosyjska doprowadziła w 2009 roku celowo i z rozmysłem do wstrzymania dostaw przy pomocy sieci przesyłowej zlokalizowanej na Ukrainie w celu uzyskania politycznego wsparcia wobec koncepcji budowy Gazociągu Północnego⁶⁸². Jako powód bardzo zdecydowanych i radykalnych posunięć ze strony Federacji rosyjskiej zakładających wprowadzenie rynkowych cen na surowiec dostarczany dla Ukrainy były również załamania cen gazu ziemnego i ropy naftowej na światowych giełdach. Politycy obejmujący rządy Federacji Rosyjskiej zdawali sobie sprawę z faktu konieczności uzupełnienia niedoborów w budżecie państwa opartego na eksporcie paliw kopalnych do czego potrzebna była stabilna waluta. Co więcej, premier Władimir Putin wystosował ostrzeżenie „przed bardzo poważnymi konsekwencjami” wobec strony ukraińskiej, w którym zawarł przekaz dotyczący ewentualnych działań strony ukraińskiej, które mogły być nakierowane na pobieranie gazu ziemnego przeznaczonego na dostawy dla państw Zachodnich⁶⁸³. Zdaniem analityków podejmujących się wyjaśnienia problemu powstałego konfliktu

⁶⁷⁹ G. Gromadzki, Konończuk, *Energetyczna gra ...*, s. 16-17.

⁶⁸⁰ Margarita M. Balmaceda, *Zwischenhändler und die innerukrainische Dimension des Gaskonflikts* [w:] H. Pleines, *Der russisch-ukrainische Erdgaskonflikt vom Januar 2009, Arbeitspapiere und Materialien Forschungsstelle Osteuropa*, Bremen, nr 101, Februar 2009, s. 21.

⁶⁸¹ A. Eberhardt, *Rewolucja której ...*, s. 36.

⁶⁸² D. Zyśk, *Spóźnione przebudzenie ...*

⁶⁸³ J. Bielecki, A. Ciechanowicz, *Kreml rozpoczął ...*

należności przeterminowane, jak i przyszłe poziomy cen były tylko jednym z podstawowych aspektów warunkujących przebieg konfliktu. Zgodnie z opinią politologa z moskiewskiego biura fundacji Karnege, Nikołaja Pietrowa, Federacja Rosyjska kierowała się również pobudkami związanymi z odwetem i rewanżem wobec Ukrainy za „pomarańczową rewolucję” oraz prowadzenie przez nią zbyt samodzielnej polityki wymykającej się z rosyjskiej strefy wpływów, oddalającej się w stronę Zachodu i nakierowaną na integrację ze strukturami Unii Europejskiej oraz Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego. Potwierdzeniem opinii, że był to spór natury wizerunkowej i kompetencyjnej może być fakt ogromnych strat finansowych poniesionych przez Federację Rosyjską jako efekt „wojny gazowej”⁶⁸⁴. 16 stycznia 2009 roku miało miejsce spotkanie premiera Władimira Putina z kanclerz Angelą Merkel, jako główny temat rozmów prowadzonych podczas spotkania wymieniano ukraińsko-rosyjski spór gazowy. Co więcej Federacja Rosyjska nie uzyskała oczekiwanego od Republiki Federalnej Niemiec poparcia, które miało dotyczyć rosyjskiej wizji rozwiązania konfliktu. Kanclerz Merkel nie wyrażała opinii, w której winna była jedynie strona ukraińska, zgodnie z jej stanowiskiem konflikt był efektem działania obu stron, które przyczyniły się do niego w porównywalnym stopniu. Warto wspomnieć, że w pierwszym etapie konfliktu rząd Republiki Federalnej Niemiec był niezwykle powściągliwy w komentarzach i nie opowiadał się za racjami żadnej ze stron argumentując swoją postawę faktem, że jest to spór bilateralny pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą, był to również wyraz niechęci do angażowania się w wewnętrzne relacje obu państw. Postawa rządu zmieniła się pod wpływem wstrzymania dostaw, kiedy to kanclerz Merkel intensywnie i otwarcie domagała się wznowienia dostaw a także, co ważne, uregulowania w perspektywie długoterminowej, relacji na gruncie sektora energetycznego pomiędzy stronami wysuwając przy tym propozycję, możliwości udziału przy rokowaniach dotyczących rozwiązania impasu, misji unijnych obserwatorów. Pomimo usilnych starań strony rosyjskiej nakierowanych na uzyskanie poparcie dyplomatycznego ze stron Niemiec oraz przekonania ich do swoich racji kanclerz Merkel uporczywie zaznaczała fakt odpowiedzialności obu stron za

⁶⁸⁴ Podczas pierwszego kwartału 2009 roku, kiedy to ukraińsko-rosyjski spór znajdował się w apogeum cena gazu ziemnego była najwyższa, w transakcja spotowych, krótkoterminowych lub jednorazowych, poziom cen kształtował się w granicach 310 USD za 1000m³, z kolei surowiec sprzedawany przez Gazprom na poziomie 430-450 USD za 1000m³. w lipcu oraz wrześniu poziom cen w transakcjach spotowych spadł do wartości 90 USD za każde 1000m³, a katarskiego gazu skroplonego LNG nawet do wartości 75 USD za 1000m³. Gaz pochodzący z Rosji w kontraktach długoterminowych osiągał wartość 220-240 USD za 1000m³. E. Paszyc, *Nord Stream ...*

doprowadzenie do kryzysu. Wyrazem zdecydowanych działań Republiki Federalnej Niemiec było wrazenie opinii, że Federacja Rosyjska ryzykuje utratę reputacji odpowiedzialnego i sumiennego dostawcy surowców. Konflikt pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską przyczynił się do podniesienia analiz problemu uzależnienia Niemiec od dostaw gazu ziemnego z Rosji⁶⁸⁵. Jako kolejny efekt sporu był również wzrost poziomu zainteresowania wobec surowców pochodzących spoza Federacji Rosyjskiej⁶⁸⁶. Opisywany konflikt był pierwszym, który wzbudził tak duże zainteresowanie Unii Europejskiej, która pomimo uważnej obserwacji wcześniejszych sporów nie włączała się nigdy aktywnie w ich rozwiązanie. Na podstawie zdarzeń, które miały miejsce w 2008 roku Unia Europejska wystosowała do Ukrainy propozycję, w myśl której Ukraina mogła skorzystać z możliwości dostępu do środków inwestycyjnych w wysokości 2,2 mld Euro jeśli zobowiąże się do przeprowadzenia modernizacji w ramach sektora energetycznego, które to modernizacje będą zgodne z przyjętymi przez Wspólnotę standardami. Wspomniana modernizacja i dostosowanie systemu miałyby zapobiegać w przyszłości sytuacjom kryzysowym, które mogłyby wynikać z nietransparentnych rozwiązań wewnętrznych sektora ukraińskiego a także rosyjsko-ukraińskich w sektorze gazowym. Początkowo władze Ukrainy przyjęły propozycję Unii, nie została ona zrealizowana, co było powodowane niezdolnością do realizacji przedsięwzięcia przez polityków ukraińskich⁶⁸⁷. Jako pozytywny efekt wystosowanej propozycji, pomimo braku jej realizacji, należy zaznaczyć fakt, że Ukraina dostrzegła w Unii Europejskiej poważnego partnera, który może uczestniczyć przy modernizacji sektora na podstawie umowy jaka została w późniejszym czasie podpisana. Gabinet Ministrów Ukrainy dokonał zatwierdzenia planu rozwoju oraz modernizacji ukraińskiej sieci przesyłu gazu na lata 2009-2015, w pierwszej kolejności zakładając modernizację gazociągów przesyłowych, stacji kompresorowych oraz punktów podzielnyczych, co w efekcie miało wpłynąć na spadek ilości gazu koniecznego do zapewnienia obsługi technicznej o 30%⁶⁸⁸. Władze Federacji rosyjskiej nie odnosiły się przychylnie do zadeklarowanej przez Unię Europejską pomocy przyrzeczonej w marcu 2009 roku odnoszącej się do budowy nowej infrastruktury gazowej. Negatywne

⁶⁸⁵ J. Gotkowska, Ł. Antas, *Niemcy wobec rosyjsko-ukraińskiego konfliktu gazowego*, „Publikacje OSW” 21.01.2009.

⁶⁸⁶ R. Pirog, *Russian Oil and Gas Challenges*, CRS Report for Congress, Federation of American Scientists, June 20, 2009., s. 9.

⁶⁸⁷ K. Pelczyńska-Nałęcz, *Integracja, czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów*, Warszawa 2011, s. 49.

⁶⁸⁸ *Rząd zatwierdził ...*

stanowisko Rosjan wyrażało się również wobec podpisanego pomiędzy Unią Europejską i Ukrainą porozumienia, w którym przewidziano możliwość integracji gazociągów ukraińskich z siecią przesyłową Unii Europejskiej a także wprowadzenie przez Ukrainę europejskich przepisów dotyczących tranzytu gazu. Emancypacja strony ukraińskiej mogłaby doprowadzić do sytuacji, w której Unia Europejska przestałaby być zakładnikiem politycznych sporów prowadzonych pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską przy pomocy sektora energetycznego⁶⁸⁹. Znaczenie Unii Europejskiej relacjach Ukrainy i Federacji Rosyjskiej zostało dostrzeżone również przez Władimira Putina, który w niezwykle dyplomatyczny i wprawny sposób oświadczył, że problemy związane z tranzytem gazu powinny być jak najszybciej rozwiązane przez wspólne działania i wysiłki ze strony Federacji Rosyjskiej, Ukrainy oraz Unii Europejskiej. Powracającym problemem we współpracy była niewypłacalność Naftohazu Ukrainy wobec Gazpromu. Rząd Ukrainy nie dysponował środkami, które mógłby przekazać Naftohazowi w celu uregulowania jego zobowiązań. Ważnym sygnałem ze strony Federacji Rosyjskiej była wypowiedź Igora Sieczina, wicepremiera Federacji Rosyjskiej, w której stwierdził, że Rosja proponuje Ukrainie pożyczki na równi z Europą. Podczas spotkania premierów państw należących do Wspólnoty Niepodległych Państw, które miało miejsce w Astanie, premier Julia Tymoszenko wystosowała propozycję, aby Federacja Rosyjska uregulowała z góry należność związaną z tranzytem gazu przez terytorium Ukrainy za okres od 5 do 7 lat w kwocie 5 mld USD. Pomimo osiągnięciu porozumienia w 2009 roku oraz bardzo silnej presji i prób wywierania nacisków ze strony Federacji Rosyjskiej na Ukrainę ta ostatnia konsekwentnie i efektywnie przeciwstawiała się koncepcji powołania do życia konsorcjum, w ramach którego wspólnie ze stroną rosyjską miałyby kontrolować ukraińskie gazociągi tranzytowe. Ustępstwem ze strony władz ukraińskich była akceptacja dla wzrostu udziału Gazpromu w wewnętrznym rynku gazu Ukrainy. Proces ten był bardzo ważnym osiągnięciem dla strony rosyjskiej bowiem otwierał możliwość ekspansji gospodarczej, zwiększenia wpływów oraz umocnienia pozycji, przez co w prostej linii można było przewidywać wzrost siły oddziaływania politycznego poprzez osadzenie się w wewnętrznym, strategicznym, systemie państwa. Wraz z nastaniem połowy 2009 roku strona ukraińska wystosowała żądania dotyczące konieczności renegocjacji porozumienia podpisanego pół roku wcześniej, roszczenia strony

⁶⁸⁹ M. Kaliski, J. Siemek, A. Sikora, S. Szurlej, *Możliwe scenariusze ...*, s. 19.

ukraińskiej nakierowane były na zmniejszenie ilości zakontraktowanego gazu oraz zmianę sposobu ustalania jego ceny, co spotkało się ze sprzeciwem ze strony Gazpromu⁶⁹⁰. Według opinii premier Julii Tymoszenko Ukraina wywiązała się z rozliczeń związanych z dostawami błękitnego paliwa. Prezydent Wiktor Juszczenko informował wcześniej, że rozliczenie państwa względem wierzyciela będzie możliwe dzięki pomocy otrzymanej z Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Naftohaz Ukrainy w oświadczeniach oficjalnie przyznawał, że ze względu na „skomplikowaną sytuację finansową na Ukrainie oraz rosnące zadłużenie odbiorców wewnętrznych”, doświadcza problemów z pozyskaniem środków niezbędnych do uregulowania zadłużenia. Oświadczenia spotkały się z reakcją premiera Władimira Putina, który apelował do Unii Europejskiej, aby ta w formie kredytów wzięła współudział w finansowaniu dostaw rosyjskiego gazu dla Ukrainy, jednocześnie apel był również obarczony pewnym tonem groźby, w którym Putin zwracał uwagę na fakt, że w związku z oczekiwanymi i możliwymi do wystąpienia problemami finansowymi Naftohazu Ukrainy nie jest wykluczone zaistnienie problemów w tranzycie rosyjskiego gazu przez terytorium Ukrainy do odbiorców zachodnich. Kontynuując premier Putin zaznaczył, że Federacja Rosyjska udzieliła już ogromnego wsparcia Ukrainie przychodząc z pomocą w postaci uregulowana należności za tranzyt paliwa przez jej terytorium w wysokości 2,5 mld USD do pierwszego kwartału 2010 roku. Typowym dla Władimira Putina tonem zasugerował, że „Unia Europejska wspierając ze swojej strony dostawę gazu na Ukrainę, mogłaby podrzucić choćby miliardzik dolarów”⁶⁹¹. Eksperci międzynarodowi dostrzegali i podnosili larum dotyczące niebezpieczeństwa związanego z Ukrainą. Maxin Shein, prezes departamentu analitycznego IR BrokerCreditService, stwierdził że istnieje konieczność wywierania presji na Ukrainę, jednocześnie akcentował konieczność posiadania planu działań w przypadku kolejnych utrudnień w dostawach błękitnego paliwa. Na podstawie prac grup badawczych przedstawiono propozycje konkretnego środka, którym miało być dopuszczenie bezstronnych obserwatorów z Unii Europejskiej oraz Federacji Rosyjskiej, która monitorowałaby sytuację na głównych stacjach pomiarowych, w efekcie czego w przypadku zaistnienia procedury, możliwe byłoby udowodnienie Ukrainie kradzieży gazu przeznaczonego dla odbiorców na Zachodzie. Co ciekawe plany i koncepcje

⁶⁹⁰ A. Erhardt, *Rewolucja, której ...*, s. 36.

⁶⁹¹ J. Junko *Ukraina rozliczyła się z Rosją za październikowe dostawy gazu*, PAP, portal Money.pl, http://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/artukul/ukraina;rozliczyła;się;z;rosja;za;dostawy;gazu,140,0,554892.html (18.08.2018)

zbiegły się w czasie ze znaczną poprawą relacji pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską, podnoszono nawet opinie, jakoby nie istniały problemy inne niż fizyczne płatności za dostawy, jednak również i tak kwestia, zgodnie z opiniami, mogła być zawsze rozwiązana. Realnym stało się zawarcie porozumienia pomiędzy stronami, które wydawało się być jedynie kwestią czasu. Poczynając od lipca 2009 roku na Ukrainę importowany był gaz pochodzący z Rosji oraz Azji Centralnej, który dostarczany był dzięki spółce rosyjskiej, jego cena określona była na 228 USD za 1000m³, co było znaczną obniżką wobec 350 USD w pierwszym kwartale 2009 roku⁶⁹². 19 listopada 2009 roku podczas spotkania w Jałcie premierów Federacji Rosyjskiej i Ukrainy podjęto decyzję o nawiązaniu porozumienia w kwestii zakupu i sprzedaży paliw w nadchodzącym, 2010 roku. Formalnie porozumienie zostało zawarte w dniu jego podpisania, 24 listopada 2009 roku, w którym Naftohaz Ukrainy i Gazprom ustaliły porozumienie korygujące zakup gazu w 2010 roku a także odstąpienie od kar umownych za rok 2009. Znacznemu obniżeniu uległ poziom zobowiązania się Ukrainy do zakupu gazu w nadchodzącym roku skorygowany z wartości 52 mld m³⁶⁹³ do 33,75 mld m³. ustępstwo Gazpromu, traktowane jako dobra moneta, polegało na oświadczeniu, że nie wystąpi od z roszczeniem związanym z karami umownymi za gaz zakontraktowany, jednak nie zakupiony w 2009 roku. Utrzymana została przez stronę rosyjską zasada *take or pay*, ponadto zgodnie z wcześniejszymi negocjacjami Ukraina miała utracić 20% rabat związany z ceną zakupywanego surowca a także wycofane zostały ulgi związane z zakupem gazu technicznego⁶⁹⁴. Zawarte porozumienie związane było z zapewnieniem wsparcia politycznego wobec Julii Tymoszenko, która kandydowała na urząd prezydenta Ukrainy, jednak stało się ono w późniejszym czasie powodem jej poważnych problemów, doprowadzając w następstwie do politycznej klęski⁶⁹⁵. Umowa która została zawarta na przełomie 2008 i 2009 roku po konflikcie gazowym, która zawierała zapisy dotyczące cen dla Ukrainy na poziomie 450 USD za 1000m³ została uznana za władze Ukrainy za krajnie niekorzystną, co pozwoliło na zarzucenie Julii Tymoszenko działania wbrew interesowi państwa zgodnie z interesami Federacji Rosyjskiej. Wiktor Juszczenko podczas zeznań sądowych w 2009 roku

⁶⁹² G. Wasiluk, *Grzegorz Wasiluk ...*

⁶⁹³ Zapis z umowy zawartej pomiędzy Naftohazem Ukrainy i Gazpromem 19 stycznia 2009 roku.

⁶⁹⁴ Zasady rabatu 20% od ceny zakupu oraz ulgi związane z zakupem gazu technicznego wynegocjowane zostały wcześniej przez premier Julię Tymoszenko.

⁶⁹⁵ *Korekta ukraińsko-rosyjskich porozumień gazowych na lata 2009-2017*, AnG, "Publikacje OSW", 25.11.2009. Jeśli wierzyć Tymoszenko, do zawarcia kontraktu została ona przymuszona przez RosUkrEnergo, K.Bierdinskich, *Tymoszenko w areszcie, Juszczenko w pułapce*, „Angora”, nr 34/2011.

przekazał informacje, że zawierając w 2009 roku niekorzystne dla Ukrainy porozumienia z Gazpromem premier Julia Tymoszenko działała z pobudek politycznych. W opinii Juszczenki Federacji Rosyjskiej potrzebny był na Ukrainie przywódca prorosyjski, co spłotło się z zamianą interesów narodowych na interesy polityczne. Bardzo odważne były sugestie Wiktora Juszczenki, jakby to sama Julia Tymoszenko w 2009 roku miała zaproponować stronie rosyjskiej wyższe kwoty należności za dostarczany dla Ukrainy gaz w zamian za polityczne poparcie w ramach jej kandydowania na urząd prezydenta Ukrainy podczas wyborów które miały się odbyć w roku 2010. Kolejny zarzutem byłego prezenta była opinia, że premier Władimir Putin gotów był przystać na niższą cenę za rosyjski gaz w ramach dostaw dla Ukrainy niż wartość przyjęcia w porozumieniu zawarty przez Tymoszenko. Juszczenko cytował słowa wypowiedziane przez Władimira Putina „Osobiście zaproponowałem pani premier Ukrainy: proszę przyjechać i podpisać kontrakt po 250 USD za 1000 m³ gazu a my damy wam (Ukrainie) prawo reeksportu (gazu). Niestety, Tymoszenko odmówiła”⁶⁹⁶. Dodatkowo pomimo złożenia obciążających zeznań trudno jednoznacznie osądzić, czy Tymoszenko nie posiadała możliwości wyboru lepszych dostaw z innych źródeł, czy była jedynie ofiarą prowadzonej przeciwko niej nieprzychylniej i wrogiej polityki, czy też jednoznacznie działała na szkodę państwa. Spośród dokumentów, jakie zostały opublikowane w omawianym przedziale czasowym na uwagę zasługuje dekret prezydenta Ukrainy „O rozwoju rynków paliwowo-energetycznych zasobów w ramach realizacji Strategii energetycznej Ukrainy na okres do 2030 roku” opublikowany 5 czerwca 2009 roku. W dokumencie kładzie się nacisk na znaczenie regulacji antymonopolowych, że względu na to, iż „przemysł gazu na Ukrainie charakteryzuje wysoki stopień monopolizacji”, co w powiązaniu z ukraińskim systemem ustawodawczym dopełnia fakt utrudnienia dostępu do transportu dla klientów, dostawców oraz tranzytu. W dokumencie wyszczególniono również że zbyt wolne tempo przeprowadzanych reform nie powoduje powstania warunków wzajemnej motywacji do realizacji wzajemnych zobowiązań dla dostawców, jak i odbiorców gazu ziemnego. Dokument podnosi również problematykę stabilnego poziomu dostaw dla odbiorców ukraińskich a także tranzycie gazu przez terytorium Ukrainy do państw Zachodu. Nacisk jest kładziony na wzmocnienie roli czynnika konkurencji jako elementu stymulującego rozwój gospodarczy, tworzenia wysokiego poziomu rynku,

⁶⁹⁶ Juszczenko pogrążył Tymoszenko. Poleciały jajka. <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/juszczenko-pograzal-tymoszenko-polecialy-jajka/67jrc> 26.02.2014.

zwraca się uwagę na podział rynku gazu na Ukrainie a także zapewnienie zrównoważonych, opartych na realnych kosztach poziomów cen i taryf, mechanizmów, które miałyby zapewnić przejrzystość sektora energetycznego oraz ujednolicenia i harmonizacji ustawodawstwa ukraińskiego z prawem Unii Europejskiej. Zgodnie z informacjami zawartymi w dekreście dalsze reformy o charakterze strukturalnym mające miejsce na rynku energii powinny być oparte na liberalizacji niektórych rynków, eliminacji i zniesieniu subsydiów krzyżowych, wdrożenia wspólnych zasad, metod oraz mechanizmów handlu na rynkach, ustaleniu przejrzystych zasad współpracy z inwestorami a także wzmocnieniu poziomu bezpieczeństwa energetycznego poprzez wprowadzanie zaawansowanych ekologicznie technologii oraz wzmocnieniu wizerunku Ukrainy jako partnera przewidywalnego i wiarygodnego⁶⁹⁷. Rada Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy podjęła decyzję o utworzeniu systemu struktur konkurencyjnych, zapewnieniu efektywnego działania rynku surowców energetycznych, dywersyfikacji dostawców, źródeł, sposobu transportu gazu ziemnego przez: odstawy gazu ziemnego z regionu Morza Kaspijskiego oraz państw Azji Centralnej, także udział w projektach badań, rozwoju, eksploatacji złóż węglowodorów na kontynencie Afrykańskim oraz w regionie Bliskiego Wschodu. Wymieniane były również dostawy gazu ziemnego w formie skroplonej z państwa afrykańskich lub regionu Bliskiego Wschodu oraz wzrost zastosowania technologii na rynku ukraińskim. Przemysł na Ukrainie doznał bardzo wysokich strat w efekcie kryzysu gospodarczego, co przełożyło się na ogromne trudności w regulowaniu należności za dostarczany gaz ziemny. Poprzez rozwój kryzysu gospodarczego i pogrążeniu się państwa w recesji doszło do znacznego ograniczenia popytu na surowiec na rynku przemysłowym w związku ze spadkiem produkcji, co gorsza największe sadki zostały odnotowane zostały przez klientów którzy pozostawali w stanie pełnej płynności finansowej oraz kupowali od Naftohazu Ukrainy największe ilości surowca. Według danych przedstawionych przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy deficyt Naftohazu Ukrainy kształtował się na poziomie niespełna 3 mld USD, przez co nie istniała realna możliwość uregulowania przez spółkę należności wobec Gazpromu bez pomocy wsparcia Funduszu. Wspomniane wyżej czynniki warunkowały wezwanie Gazpromu przez Juszczenkę do renegocjacji warunków umowy podpisanej w styczniu 2009 roku. Kolejny problemem był fakt konieczności zakupu oraz przetransportowania do podziemnych zbiorników

⁶⁹⁷Strona internetowa prezydenta Urkainy, <http://www.president.gov.ua/ru/documents/9774.html> (12.11.2016)

rezerw strategicznych ponad 19 mld m³ paliwa przez zbliżającą się zimą. Działanie było niezbędne nie tylko dla zapewnienia płynności konsumpcji na rynku wewnętrznym ale także zabezpieczyć tranzyt do państw Zachodu. Poddając w 2009 roku rozprawie „pomarańczowe rządy” pomimo wielu zapowiedziom w ciągu ostatnich pięciu lat elita polityczna Ukrainy nie była w stanie wypracować jednolitej strategii energetycznej, która miałaby być stosowana wobec Federacji Rosyjskiej, co więcej nie doszło do realnego podjęcia reform w sektorze gazowym, które miały na uwadze zapewnienie większego poziomu przejrzystości oraz wzrost rentowności, co przekładałoby się na zapewnienia niezależności względem Federacji Rosyjskiej. Działania władzy były nakierowane na utrzymanie ulgowych taryf surowca dostarczanego przez Rosjan kosztem tolerowania rozwiązań nieprzejrzystych preferowanych przez Gazprom, z których korzyści były czerpane przez klasę wysoko postawionych biznesmenów w Federacji Rosyjskiej, jak i na Ukrainie. Jako działania, które należy odnotować w charakterze pozytywnej zmiany, podjęte zostały dążenia i próby pozyskania sojusznika o silnej i ugruntowanej pozycji na arenie stosunków międzynarodowych, którym pomimo ogromnych nacisków ze strony Federacji Rosyjskiej okazała się być Unia Europejska. Państwa zjednoczonej Europy nie mogły, oraz nie chciały, stanowić antidotum dla wewnętrznych problemów nękających Ukrainę i jej klasę polityczną będących efektem błędnego działania na arenie wewnętrznej, co przekładało się na sytuację międzynarodową. „(...) wykorzystanie przez stronę rosyjską elementów tzw. szantażu energetycznego wobec Ukrainy było w dużym stopniu możliwe dzięki nieudolnej polityce wewnętrznej i zewnętrznej samego Kijowa (...) Dominacja nieformalnych powiązań polityczno-biznesowych, barteryzacja rozliczeń wzajemnych oraz brak jasnych reguł funkcjonowania na rynku energetycznym Ukrainy były szczególnie widoczne pod koniec lat 90. Efektem takiego stanu rzeczy był gwałtownie narastający kryzys energetyczny na Ukrainie, potęgowany zarówno przez problem zobowiązań finansowych względem Rosji, jak i niski poziom dostaw wewnętrznych”⁶⁹⁸. Podsumowując bilans ponad pięciu lat rządów realizowanych przez elity wchodzące w skład „obozu pomarańczowych” należy zwrócić uwagę, że w omawianym czasie doszło do aż trzech konfliktów energetycznych z Federacją Rosyjską przy wykorzystaniu gazu ziemnego jako przedmiotu sporu. O tym, z jak poważnymi konfliktami mieliśmy do czynienia przemawia fakt dwukrotnego wstrzymania przez

⁶⁹⁸ R. Kęsek, *Między konfliktem ...*, s. 177.

Gazprom dostaw dla Ukrainy, pierwszy w styczniu 2006 roku, drugi w marcu 2008 roku oraz największy kryzys w relacjach bilateralnych ze stycznia 2009 roku, podczas którego doszło do instrumentalnego wykorzystania odbiorców unijnych jako zakładników w konflikcie Ukrainy i Federacji Rosyjskiej⁶⁹⁹. Jako jedna z podstawowych przyczyn konfliktów energetycznych wskazywana jest ogromna zależność Ukrainy od gazu pochodzącego z Rosji jak i od samej Rosji przejawiających się w trasach tranzytowych przebiegających przez terytorium ukraińskie. Najważniejszym efektem było uświadomienie sobie, iż wyeliminowanie obu wspomnianych czynników może być podstawą do zaistnienia pokoju na gruncie relacji energetycznych pomiędzy państwami.

7. ZWYCIĘSTO WIKTORA JANUKOWYCZA W WYBORACH PREZYDENCKICH W 2010 ROKU

Relacje na gruncie sektora energetycznego z Federacją Rosyjską po wyborczym zwycięstwie Wiktora Janukowycza, który okazał się zwycięzcą drugiej tury wyborów odbywających się na Ukrainie w 2010 roku pokonując Wiktora Juszczenkę interpretowany był jako sukces elit związanych z możliwością poczynienia ustępstw wobec Federacji Rosyjskiej. Prezydent Janukowycz jako wieloletni orędownik i zwolennik zacieśniania relacji i współpracy z Rosją zapowiedział podczas prowadzonej kampanii prezydenckiej, iż będzie zmierzał ku zapewnieniu równowagi w stosunkach Ukrainy z Zachodem i Federacją Rosyjską. Poprawne relacje pomiędzy władzami ukraińskimi i rosyjskimi były dobrym znakiem również dla państw Unii Europejskiej, gdzie można było interpretować je jako gwarant braku możliwości wystąpienia przerw w dostawach surowca. W lutym 2010 roku Instytut Socjologii przeprowadził badanie sondażowe, w którym aż 67,5% obywateli Ukrainy popierało przystąpienie Ukrainy do sojuszu z Federacją Rosyjską oraz Białorusią, co więcej według badania przeprowadzonego w marcu 2010 roku przez R & B Group 61% respondentów opowiedziało się za przedłużeniem obecności Floty Czarnomorskiej na Krymie w bazach Sewastopola, co zostało w późniejszym czasie przeniesione na grunt relacji obustronnych w postaci podpisanego porozumienia. Niezwykle ważną grupą wpływu, znajdującą się w bezpośrednim otoczeniu nowego prezydenta, stali się „gazownicy”, czyli grupa osób powiązanych z Dmytrem Firtaszem, właścicielem RosUkrEnergo. Do

⁶⁹⁹ A. Eberhardt, *Rewolucja, której ...*, s. 35-36.

wspomnianej grupy należał również Walerij Choroskowski, kierujący Służbą Bezpieczeństwa Ukrainy oraz holdingiem medialnym o najważniejszym znaczeniu na medialnym rynku Ukrainy w skład którego zaliczał się najpopularniejszy kanał telewizyjny „Inter”, a także Jurij Bojko minister paliw i energetyki, oraz Serhij Lowoczkin będący szefem Administracji Prezydenta. W konflikcie pomiędzy Naftohazem Ukrainy a RosUkrEnergo władze stawały otwarcie po stronie tego drugiego. Wspomniany konflikt był związany z kwestią surowca przejętego przez ukraińskiego operatora sieci przesyłowych po porozumieniu Władimira Putina i Julii Tymoszenko zawartym w 2009 roku. Grupa wpływowych osób związanych ze środowiskiem Dmytra Firtasza od dawna posiadała ogromne poparcie ze strony Federacji Rosyjskiej, co było również aspektem bardzo ważnym dla prezydenta Janukowycza. Co ważne, spoglądając na wydarzenia, które miały miejsce w ówczesnych realiach, faworyzacja roli RosUkrEnergo mogła być również związana z wewnętrzną rywalizacją w ramach Partii Regionów⁷⁰⁰, czego efektem miało być osłabienie pozycji Rinata Achmetowa⁷⁰¹. Reputacja polityka, którego pozycja miała ulec osłabieniu była bardzo wątpliwa⁷⁰², co zostało ujawnione w późniejszym czasie⁷⁰³. Prezydent Janukowycz, który całkowicie odrzucał i odcinał się od osiągnięć „obozu pomarańczowych” wyrażał otwarte niezadowolenie związane z cenami surowca dostarczanego na Ukrainę przez Federację Rosyjską, która to w jego opinii powinna ulec obniżeniu. Witor Janukowycz miał bardzo ambitne plany, których realizacja miała zakładać podjęcie nowego rozdziału w relacjach na gruncie energetycznym z Federacją Rosyjską. Jurij Bojko minister ds. energetyki wraz z premierem Mykołą Azarowem złożyli w 23 marca 2010 roku wizytę w Moskwie. Podczas wizyty postulowano zmianę w postaci usunięcia klauzuli zakładającej kary umowne związane z brakiem gazu, zwłaszcza w obliczu, gdy oczywistym stało się, że w ciągu najbliższych kilku lat Ukraina wykazywać będzie niedobór gazu w stosunku do kwot określonych warunkami umowy. Jako drugi problem który miał podlegać renegocjacji wymieniana była formuła

⁷⁰⁰ P. Pogorzelski, *Janukowycz bierze wszystko*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 5/2010.

⁷⁰¹ Rinat Leonidowycz Achmetow, ukr. Рінат Леонідович Ахметов – ukraiński przedsiębiorca i polityk pochodzenia tatarskiego, najbogatszy człowiek na Ukrainie, lider tzw. klanu donieckiego, właściciel klubu piłkarskiego Szachtar Donieck, w latach 2006–2012 deputowany Rady Najwyższej z listy Partii Regionów.

⁷⁰² Strona internetowa *Newsweek.pl*, *Tajemnicze zabójstwa na Ukrainie. Kto pozbywa się niewygodnych świadków?* <https://www.newsweek.pl/swiat/zabojstwa-na-ukrainie-kto-pozbywa-sie-niewygodnych-swiadkow/sc86vgp> (08.08.2017)

⁷⁰³ Strona internetowa *Newsweek.pl*, *Seria morderstw na Ukrainie. Czy stoi za nimi oligarcha Achmetow?* <https://www.newsweek.pl/swiat/seria-morderstw-na-ukrainie-czy-stoi-za-nimi-oligarcha-achmetow/4tq9wgb> (09.03.2018)

cenowa surowca. Realizując interesy Ukrainy, premier Mykoła Azarow próbował przeforsować wynegocjowanie rabatu, który wynosić miał w ujęciu roczny wartość 4 mld USD, co spotkało się z zaskakującą reakcją premiera Władimira Putina, który uznał propozycje za interesującą. Przedstawiciele Ukrainy w toku powziętych negocjacji zgłaszali postulaty obniżenia cen dla importowanego surowca z poziomu 330 USD za 1000m³ do wartości 260 USD za 1000m³, nie bez znaczenia był tutaj fakt presji i nacisków ze strony Międzynarodowego Funduszu Woltowego, dzięki któremu możliwe było wcześniejsze uregulowanie zadłużenia Naftohazu Ukrainy wobec Gazpromu, dotyczące ograniczenia poziomu deficytu budżetowego z wartości 12 do 6%. Jako przeciwwaga dla roszczeń przemawiała świadomość strony ukraińskiej o możliwości wejścia Gazpromu w sektor energetyczny państwa przy pomocy chęci uzyskania wpływów w ukraińskim systemie transportu paliwa. W opinii zastępcy dyrektora Centrum Politycznych Technologii, Aleksieja Makarkina, Federacja Rosyjska posiadała bardzo wiele do zaoferowania dla Ukrainy. Dostrzeżona została paląca potrzeba wprowadzenia działań modernizacyjnych z sektorze przesyłu gazu, co według różnych szacunków generować miało koszty na poziomie od 10 do aż 20 mld USD⁷⁰⁴. Federacja Rosyjska złożyła Ukrainie deklarację obniżek cen gazu, jednak ta druga przedstawiła dwa trudne warunki, pierwszym z nich było odejście od formuły rozliczeń „bierz i płać” do „pobierz i zapłać”. Strona rosyjska miałaby zostać zobowiązana do zapewnienia tranzytu na poziomie 110 mld m³, w sytuacji jednak gdyby poziom tranzytu okazał się niższy, wówczas byłaby zobligowana do uiszczenia kary umownej wobec strony ukraińskiej. Drugim aspektem roszczeń wysuwanych przez Ukrainę była zmiana formuły cenowej surowca, który w myśl nowych zasad miał wynosić 230 USD lub 179 USD za każde 1000m³⁷⁰⁵. Inicjatywa podjęta przez Ukrainę była związana z rozpoczętymi niedługo przed ich podjęciem inwestycjami Gazpromu na Ukrainie m.in. poszukiwania złóż surowca, proces odzyskiwania gazu z pokładów metanu a także dążenia mające na celu uruchomienie wydobycia ze złóż zlokalizowanych w regionie Morza Czarnego. Na uwagę zasługuje tutaj uległość strony rosyjskiej wobec Ukrainy, możliwa do nazwania również w formie dobrej monety mającej wpłynąć na korzystną współpracę w przyszłości w postaci uiszczenia z góry należności za 5 lat tranzytu gazu przez jej terytorium. Zgodnie z opiniami analityków tak wysoka hojność i uległa postawa Gazpromu wobec strony Ukraińskiej powodowana była możliwością

⁷⁰⁴ В.Кобальский, *Флом. Газ ...*

⁷⁰⁵ Е. Арсюхин, Я. Соколовская, *Киев мечмаем ...*

strategicznej fuzji spółki z Naftohazem Ukrainy, na którą nadzieje żywił rosyjski koncern. Fuzja, gdyby została zrealizowana, dawałaby stronie rosyjskiej znacznie większe korzyści w postaci realnego przejęcia kontroli nad ukraińskimi magistralami przesyłowymi. Biorąc pod uwagę położenie Polski oraz jej geopolityczne interesy przedsięwzięcie było niekorzystne i wykazywało znaczne prawdopodobieństwo pogłębienia zagrożenia ze strony Gazpromu⁷⁰⁶. Starania podjęte przez rząd Azarowa były bardzo ważnym celem gabinetu politycznego od początku jego istnienia. Sytuację komplikował fakt niemożności wywiązania się Ukrainy z płatności wobec Gazpromu realizowanych w oparciu o rynkowe ceny surowca. Rząd Ukrainy chciał preforsować koncepcję uzyskania takiej samej stawki cenowej jak rząd Białorusi⁷⁰⁷. Ważnym krokiem ze strony administracji ukraińskiej było wyrażenie woli przekazania jednej z głównych magistral przebiegających przez terytorium państwa w kierunku państw członkowskich Unii Europejskiej w zarządzanie międzynarodowemu konsorcjum, które złożone miało być z przedstawicieli Unii Europejskiej, Federacji Rosyjskiej oraz Ukrainy. Udział Federacji Rosyjskiej w konsorcjum miał kształtować się na poziomie około jednej trzeciej⁷⁰⁸. Podstawowy czynnikiem, który przyświecał zawarciu umowy przez strony było oczekiwanie ukraińskich polityków na obniżenie cen importowanego surowca. Istotnym dla Federacji Rosyjskiej był problem przedłużenia możliwości stacjonowania w Sewastopolu okrętów Floty Czarnomorskiej, co jednak nie stanowiło dla Partii Regionów większego problemu, ponadto jak wspomniano wcześniej, przy poparciu 61% obywateli kwestia możliwości przedłużenia stacjonowania na Krymie okrętów rosyjskich przestała być problemem, który mógł w przyszłości dostarczać trudności i być przedmiotem sporów stron. Politycy ukraińscy wykazywali się niestety daleko idącą krótkowzrocznością w podejmowanych przez siebie działaniach kładąc główny nacisk na osiągnięcie korzyści na gruncie ekonomicznym. Kwestia niezwykle ważną i absorbującą ogrom uwagi rządzących była konieczność stworzenia projektu budżetu w ramach którego obniżeniu uległ by poziom deficytu do wartości 6%, co otwierałoby drogę do wznowienia współpracy państwa z Międzynarodowym Funduszem Walutowym, które warunkowało możliwość pozyskania kolejnej transzy kredytu *stand-by*. Kwestia obniżenia deficytu była o tyle ważna, że otwierała możliwość wnioskowania państwa o uzyskanie różnych form kredytowania również w innych

⁷⁰⁶ W. Knap, *Płynie bez ...*

⁷⁰⁷ 168 USD za 1000m³ przy obowiązujących ówczesnie 330 USD za 1000m³.

⁷⁰⁸ A.Mak, *Tani gaz ...*

międzynarodowych instytucjach finansowych a także sprzedaż na rynkach europejskich obligacji emitowanych przez skarbu państwa⁷⁰⁹. Premier Federacji Rosyjskiej Władimir Putin podczas swojej nocnej wizyty w Kijowie, która miała miejsce z 26 na 27 kwietnia poinformował przedstawicieli rządu o propozycji Rosji dla Ukrainy zakładającej szeroką współpracę w różnych sektorach energetycznych. W sytuacji, gdyby doszło do realizacji projektu współpracy w myśl propozycji Władimira Putina oznaczałoby to ogromne zmiany nie tylko dla Ukrainy ale i państw Zachodnich. Propozycja zakładała przejęcie przez Rosjan istotnych z punktu widzenia politycznego i gospodarczego aktywów w sektorze energetycznym, co przekładałoby się na brak możliwości efektywnej i realnej współpracy Ukrainy z innymi, niezależnymi podmiotami, w sektorze energetycznym. Szczegółowe założenia projektu wskazywały na dążenia Federacji Rosyjskiej do zapewnienia sobie istotnego wpływu na produkcję oraz dystrybucję energii elektrycznej, wpływ na ograniczenie możliwości eksportu nadwyżek energetycznych przez Ukrainę, przejęcie pełnej kontroli nad obrotem gazem ziemnym wydobywanym na terytorium Ukrainy oraz zagwarantowanie długoterminowego i całkowitego uzależnienia Ukrainy od Federacji Rosyjskiej w zakresie energetyki jądrowej. Koncepcja zakładająca połączenie sieci energetycznych oraz połączenie w równoległym funkcjonowaniu systemów przesyłowych byłoby wyrazem rezygnacji ze strony Ukrainy wobec pomysłu przyłączenia się jej do sieci europejskich w ramach Union for the Coordination of Transmission of Electricity⁷¹⁰. W efekcie realizacji projektu nastąpiłoby protekcyjne i uprzywilejowane podejście wobec podmiotów rosyjskich prowadzących działalność gospodarczą w sektorze gazu ziemnego, produktów naftowych, potencjalnie energetyce a także ograniczenie Ukrainy poprzez przywiązanie jej na mocy umów w kwestii wykorzystania infrastruktury przesyłowej surowców energetycznych w postaci gazu ziemnego i ropy naftowej, produktów naftowych oraz energii elektrycznej. W ramach realizacji postanowień proponowanych wstępnie przez Władimira Putina państwo ukraińskie miałoby uzyskać dostęp do możliwości kredytowania a także szereg inwestycji w ramach prowadzonych wspólnie przez strony przedsięwzięć, choć nie wynikało to bezpośrednio z przedstawionego projektu umowy⁷¹¹. 27 kwietnia 2010 roku doszło do ratyfikowania

⁷⁰⁹ A. Górka, P. Wołowski, *Flota za gaz – Ukraina wiąże się z Rosją*, „Publikacje OSW”, 28.04.2018.

⁷¹⁰ UCTE.

⁷¹¹ Doprowadzenie do ujawnienia przez media ukraińskie informacji zawartych w projekcie wpłynęło niekorzystnie na atmosferę wokół projektu. Powodem niezwykle istotnym, jednak nie nagłaśnianym, który doprowadził do zaostrenia stanowiska negocjatorów ukraińskich był fakt, że projekt

przez Parlament Ukrainy umowy z Federacją Rosyjską dotyczącej przedłużenia bazowania Floty Czarnomorskiej na Krymie do 2042 roku⁷¹². Jako rekompensatę za przedłużenie umowy wskazano obniżenie poziomu cen za gaz ziemny importowany z Federacji Rosyjskiej⁷¹³. Na uwagę zasługuje fakt połączenia w ramach negocjacji a także w tekście umowy kwestii militarnych wraz z kwestiami związanymi ze współpracą gospodarczą przedstawiało jak ważnymi zagadnieniami są obie wskazane płaszczyzny współpracy, co więcej problemy z nimi związane powracały w ramach relacji pomiędzy partnerami od wielu lat. Bardzo wymownym sygnałem z strony rządu Ukrainy była podjęta przez niego uchwała, która towarzyszyła podpisanemu porozumieniu, traktująca o pogłębieniu współpracy z Federacją Rosyjską w dziedzinie energetyki jądrowej oraz zapowiadająca dalsze porozumienie w sektorze energetycznym. Porozumienie w ramach którego uległ przedłużeniu czas bazowania Floty Czarnomorskiej w bazach zlokalizowanych w Sewastopolu zawarte zostało w formie umowy międzynarodowej, porozumienie zakładające obniżenia poziomu cen gazu zawarte zostało w formie aneksu do umowy dotyczącej dostaw gazu z 19 stycznia 2009 roku. Aneks do umowy zawierał zapisy o obniżeniu wartości cen o 30% w sytuacji, kiedy poziom ceny rynkowej nie przekracza wartości 330 USD za 1000m³, w przypadku gdyby poziom ten przekroczył wartość 330 USD wówczas stosowana miała być obniżka o 100 USD stosowana na każde 1000m³⁷¹⁴. Poziom cen dla Ukrainy został określony na 230 USD za każde 1000m³, w drugim kwartale 2010 roku cena realna, jaką ponosili Ukraińcy wynosiła 232 USD, trzeci kwartał to wartość ok 248 USD⁷¹⁵. W ramach umowy zmieniona została zakontraktowana ilość gazu, zwiększeniu uległ poziom na 2010 rok do wartości 36,5 mld m³,⁷¹⁶ nie wprowadzono jednak zmian w ujęciu dalszego okresu obowiązywania kontraktu pozostawiając wartość na poziomie 52 mld m³⁷¹⁷. obniżenie wartości cen gazu dla Ukrainy wpłynęło również na obniżenie o 0,24 USD stawki związanej z tranzytem surowca przez terytorium państwa za każde

proponowanych rozwiązań w sposób bardzo intensywny i rozległy wkładał się w sektor biznesowy, co więcej były to przede wszystkim osoby związane z biznesem ze strony Partii Regionów. Realizacja interesów własnych dla nowej administracji miała znaczenie znacznie wyższe niż renegotjacja warunków możliwości stacjonowania Floty Czarnomorskiej w portach w Sewastopolu.

⁷¹² Czas określony zgodnie z artykułem 1 umowy.

⁷¹³ Zapis znajdujący się w artykule 2 umowy.

⁷¹⁴ А. Савиных, Е. Арсужин, *Кмо осмался ...*

⁷¹⁵ J. Junko, *Azarow chce zmiany umów gazowych z Rosją*, <https://finanse.wp.pl/azarow-chce-zmiany-umow-gazowych-z-rosja-6116819207652993a> Wirtualna Polska (16.06.2017)

⁷¹⁶ Wobec zapisanych wcześniej 33 mld m³.

⁷¹⁷ Umowa zakładała możliwość nieodebrania do 20% zakontraktowanej wartości bez ponoszenia kosztów związanych z karami umownymi.

przetransportowane 1000 m³ na dystansie 100 km. Jako bezpośredniego beneficjenta osiągniętych porozumień wskazać można wychodzący z kryzysu przemysł ukraiński, ze szczególnym uwzględnieniem sektora chemicznego oraz metalurgicznego⁷¹⁸. Porozumienie które zostało podpisane w Charkowie jest często w literaturze przedmiotu określane jako „umowa flota za gaz” wpłynęło w znacznym stopniu na poprawienie sytuacji gospodarczej na Ukrainie. Budżet państwa został uratowany przed groźbą kolosalnego deficytu, co przełożyło się bezpośrednio na realizację postulatów i spełnienie warunków nałożonych na Ukrainę przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, które to były niezbędne do pozyskania kolejnej transzy kredytu w olbrzymiej kwocie 15 mld USD⁷¹⁹.

Zwrot w prowadzonej dotychczas polityce władz Ukrainy względem Federacji Rosyjskiej skłaniał tę drugą do powzięcia dodatkowych środków ostrożności. Działanie Federacji Rosyjskiej było powodem modyfikacji wprowadzonych do porozumienia w sprawie gazu ziemnego zakładającego obniżkę cen i wprowadzenie tego zapisu do umowy dotyczącej Floty Czarnomorskiej. Co więcej, rabat jaki uzyskała Ukraina stanowić będzie jej zadłużenie, które będzie stopniowo naliczane, jednak po 2017 roku miało dojść do stopniowego redukowania zadłużenia w skutek rozliczeń strony rosyjskiej za przywilej stacjonowania Floty Czarnomorskiej w bazach zlokalizowanych w Sewastopolu. Działania przemawiają jednoznacznie za faktem, że utrzymanie preferencyjnych cen za dostarczany surowiec możliwe jest jedynie poprzez podporządkowanie i zaakceptowanie obecności wojsk Federacji Rosyjskiej na Krymie, co przekłada się na zachowanie oraz możliwe umocnienie wpływów rosyjskich na tym terytorium. Kwestia związana z przedłużeniem możliwości bazowania Floty Czarnomorskiej została uregulowana w zapisie przedłużającym tę możliwość aż do 2042 roku z zaznaczeniem możliwości jej przedłużenia o okres pięciu lat. Koszt dzierżawy infrastruktury, z której korzysta Flota został podwyższony z dotychczasowego poziomu 98 mln USD rocznie o wartość rabatu udzielanego Ukrainie w ramach obniżki cen surowca. Podpisaną mowę ciężko uznawać za sukces mediacyjny strony ukraińskiej. Dodatkowo pomimo tego, że z zapisów umowy wyłączona została

⁷¹⁸ Należy zwrócić jednak uwagę na fakt, że roszczenia zgłaszane od kilku lat przez stronę ukraińską nie zostały w ogóle uwzględnione przez stronę rosyjską. Począwszy od 2003 Ukraina zabiegała bezskutecznie o zwrot obiektów strategicznych zajmowanych przez Flotę Czarnomorską na Krymie dążyła również do zwiększenia kontroli nad jednostkami rosyjskimi stacjonującymi na Półwyspie Krymskim.

⁷¹⁹ K. Kwiatkowska, *Denerwują Rosję ...*

kwestia kar umownych związanych z klauzulą *take or pay* to nie wycofano z niej samej klauzuli. Nie doszło do skutku zabiegane przez stronę ukraińską wprowadzenie zapisów gwarantujących ilości przesyłanego paliwa. Rabat uzyskany przez Ukrainę nie rozwiązywał kwestii spornych związanych z dostawami gazu ziemnego, był jedynie tymczasowym remedium na dolegliwości gospodarki pogrążonej w recesji. Niewątpliwie wpłynął na poprawę kondycji finansów państwa w roku 2010 oraz latach kolejnych, jednak w porównaniu do zakontraktowania kilkudziesięcioletniej obecności wojsk obcego państwa na własnym terytorium wydaje się osiągnięciem bardzo umiarkowanym, wręcz o zupełnie niższej wadze wobec skali strat⁷²⁰. Podpisanie w kwietniu 2010 roku umowy określić można jako swoisty kres niepewności w relacjach pomiędzy partnerami na gruncie energetycznym. Konflikty na gruncie dostaw gazu ziemnego dla Ukrainy były dla Federacji Rosyjskiej niezwykle kosztowne, nie jedynie pod względem strat ekonomicznych które były znaczne, jednak również pod względem wizerunkowym. Dodatkowo należy zauważyć, że poprawy relacji obustronnych przejawiały charakter czasowy, który podlegał permanentnym zmianom wraz z pojawianiem się kolejnych kwestii spornych, których renegotjacji w ramach podpisywanych wcześniej umów domagała się jedna ze stron. Podejmowane próby ocieplania wizerunku relacji kończyły się również w chwili, gdy kwestią sporną okazywała się coroczna kampania ustalania na nowo cen kontraktowych na kolejny rok. Zgodnie z zapisami zawartego porozumienia dotyczącymi spadku ceny do poziomu 230 USD oznaczało to dla budżetu Ukrainy kolosalne korzyści, które w skali dekady pozwolić miały na oszczędności sięgające wartości 40 mld USD. Mimo różnych interesów i konieczności ustępstw porozumienie można ocenić pozytywnie dla obu jego stron. Bardzo ważnym osiągnięciem dyplomacji rosyjskiej było zagwarantowanie możliwości stacjonowania Floty Czarnomorskiej przez okres kolejnych kilkudziesięciu lat na Krymie, której rola była bardzo znacząca, została przykładowo wykorzystana w sierpniu 2008 roku podczas konfliktu z Gruzją. Gdyby umowa nie została przedłużona wówczas Federacja Rosyjska musiałaby ponieść ogromne koszty związane z budową nowej bazy okrętowej dla Floty zlokalizowanej w Noworosyjsku. Poprzez zagwarantowanie niższych cen na surowiec Federacja Rosyjska wyeliminowała również najważniejszy czynnik generujący spory pomiędzy stronami dodatkowo była to również korzyść w charakterze wizerunkowym poprzez stworzenie obrazu państwa jako

⁷²⁰ A. Górski, P. Wołowski, *Flota za ...*

solidnego oraz rzetelnego dostawcy⁷²¹. Poprzez podpisanie umowy wzmocniły się wpływy Rosji na terytorium byłej republiki wchodzącej w skład Związku Radzieckiego. Literatura przedmiotu traktuje w niektórych wypadkach podpisaną umowę mianem największego sukcesu Federacji Rosyjskiej w regionie odniesionym w ciągu kilku ostatnich lat. Jednocześnie osiągnięte porozumienie potwierdza ogromne możliwości władz Federacji Rosyjskiej w zakresie kształtowania i kreowania sytuacji na polu bezpieczeństwa międzynarodowego w regionie Europy Wschodniej. Umiejętne kreowanie sytuacji doprowadziło do przekreślenia, lub w najlepszym wypadku znacznego zahamowania, możliwości przystąpienia Ukrainy do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego oraz bliskie sprzymierzenie z Unią Europejską. Dodatkowo poprzez umocnienie wpływów w regionie Półwyspu Krymskiego Federacja Rosyjska zachowała ogromny instrument wpływu który mógł być również użyty jako służący do dyscyplinowania Ukrainy gdyby sytuacja zaczęła kształtować się w znaczny sposób niekorzystnie dla Rosji. Zgodnie z opiniami publicystów wschodnich to, co zostało zahamowane, wydawać by się mogło że nawet zakończone w charakterze działań politycznych i gospodarczych, za sprawą „pomarańczowej rewolucji” zostało ponownie reaktywowane do udziału w życiu politycznym wraz z umową podpisaną w Charkowie w 2010 roku, co więcej różnicą pomiędzy nim a porozumieniem zawartym w Jałcie w 2004 roku jest jedynie skala jego znaczenia dla ówczesnej oraz przyszłej sytuacji na Ukrainie. Sytuacji, która miała miejsce nie sposób jest określić mianem pełnej kapitulacji na gruncie energetycznych relacji związanych z gazem ziemnym, nie sposób jednak uniknąć wniosków, że potencjał gospodarczy został w ogromnej mierze przekazany na rzecz Federacji rosyjskiej, podobnie z resztą jak kreowanie i tworzenie rzeczywistości politycznej w regionie co określić można jako schemat podporządkowania Ukrainy wobec Federacji Rosyjskiej znany doskonale z czasów istnienia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁷²². O tym, jak silnie

⁷²¹ *Rosja ubija ...*

⁷²² М. Гончар, *Олигархонемика України ...*. Podczas zimy a także wcześniej wiosny 2010 roku doszło do bardzo ważnych wydarzeń, które kształtowały zarówno gospodarcze jak i polityczne stosunki w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. 27 stycznia 2010 roku to dzień kiedy zakończone negocjacje i sformalizowano postanowienia na podstawie podpisanego układu, który przedłużał umowy jamalskie do 2037 roku. 2 marca 2010 roku podpisana została umowa na podstawie której przystąpiono do finalizacji kwestii budowy Gazociągu Południowego z udziałem Austrii, Bułgarii, Grecji, Serbii, Słowenii, Węgier oraz Włoch. 9 kwietnia 2010 doszło do uroczystego otwarcia budowy Gazociągu Północnego, 10 kwietnia mając na uwadze obchody upamiętniające rocznicę zbrodni katyńskiej oraz tragiczną katastrofę prezydenckiego TU 154M następuje zwrot relacji oraz deklarowane jest polsko-rosyjskie pojednanie. Jako efekt zwycięstwa wyborczego Wiktora Janukowycza dochodzi do podpisania w Charkowie 21 kwietnia porozumienia dotyczącego m.in. Floty Czarnomorskiej oraz przedłużenie do 2042 roku

zabezpieczone zostały interesy Federacji Rosyjskiej świadczy fakt poparcia i podpisania porozumienia przez Wiktora Janukowycza, od lat wspieranego przez administrację rosyjską.

Bezpieczeństwo energetyczne Ukrainy po zawarciu porozumienia z 2010 roku. Oszczędności jakie osiągnęła Ukraina na podstawie zawartego w 2010 roku porozumienia znacząco przyczyniły się do kwestii odbudowy gospodarki ukraińskiej po jej znacznym osłabieniu wskutek globalnego kryzysu ekonomicznego jednocześnie pozwoliły na uzupełnienie deficytów budżetowych bez konieczności wnioskowania o kolejną transzę wsparcia finansowego z Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Zgodnie z opinią reaktora czasopisma „Rosja w Globalnej Polityce”, Fiodora Łukianowa, „Ta umowa pozwoli Europie odetchnąć z ulgą”. Naftohaz Ukrainy przy pomocy swojego przedstawiciela wyrażał opinię, że odejście od problemu związanego z karami umownymi pozwoli uchronić spółkę przed, nieuniknionym w sytuacji ich zachowania, bankructwem. Kontrowersje w realiach nowego ładu budziła kwestia ilości paliwa dostarczanego dla Ukrainy. Administracja ukraińska podjęła próby renegotiacji zapisów związanych z ilością paliwa, które miało zostać zakupione w 2011 roku⁷²³. Co więcej wzrost w roku 2011 miał być niezwykle duży, dla porównania w 2010 roku poziom importu wyniósł 35 mld m³. relatywnie niska wartość wolumenu za rok 2010 była efektem ustępstw, na które zgodę wyraził Gazprom, który zaakceptował obniżenie zakontraktowanej ilości 59 mld m³ do 33 mld m³, co było krokiem bardzo odważnym ponieważ doprowadziło do anulowania płatności za część renegotiowaną w wysokości 4 mld USD. Bardzo gwałtowny zwrot, jaki można było obserwować w relacjach ukraińsko-rosyjskich po odbywających się na Ukrainie w 2010 roku wyborach prezydenckich zaczął być elementem zmiany w realizacji interesów przez strategiczne działania Gazpromu wobec państw ościennych. Obserwując rozwój wydarzeń dało się odnieść wrażenie, że o ile przez wiele lat bardzo wspierana była administracja Białorusi, o tyle w nowej rzeczywistości jej miejsce zastępować zaczęła administracja

dzierżawy infrastruktury związanej z portem marynarki wojennej zlokalizowanym w Sewastopolu, co pomimo protestów środowisk opozycyjnych jest jawnym i czytelnym sygnałem uznania przez Ukrainę dominacji Federacji Rosyjskiej oraz umocnienia i tak silnych już wpływów tej ostatniej. Jednocześnie epizod prozachodniej „pomarańczowej rewolucji” przechodzi do historii. Zobacz więcej J. J. Jaskólska, P. Jakucki, *Zabójcza doktryna Karaganowa*, „Bibuła”, 27.09.2010. Warty wspomnienia jest fakt że równolegle z prowadzonymi negocjacjami Federacja Rosyjska wywierała ogromny wpływ na administrację białoruską, która zdawała się skreślać w stronę Europy gdzie prezydent poszukiwał wsparcia i możliwości zacieśnienia relacji. Jednocześnie wskutek nacisków rosyjskich polityka Białorusi powróciła na kierunek Wschodni.

⁷²³ Negocjacje miały na celu obniżenie ilości z poziomu 55 mld m³ do poziomu 51 mld m³.

Ukrainy⁷²⁴. 16 lipca 2010 roku doszło do podpisania przez prezydenta Wiktora Jakukowycza ustawy traktującej o rynku gazu. Z formalnego punktu widzenia ustawa była zgodna z ustawodawstwem Unii Europejskiej oraz dyrektywami dotyczącymi kwestii związanych z rozdzieleniem funkcji podmiotów działających na wspomnianym rynku a także liberalizacji rynku gazu jako takiego. Co ważne kilka dni wcześniej, 13 lipca 2010 roku, podjęta została decyzja, która skutkowałą podwyższeniem cen gazu, była ona jednocześnie pierwszym działaniem zmierzającym w kierunku dochodzenia do cen rynkowych dla ludności oraz sektora ciepłowniczego. Zapisy które znalazły się w ustawie, jak udział państwa w procesie bezpośredniej regulacji rynku, czy kwestia stanu należności podmiotów były wyznacznikiem, że ustawę można odczytać jako pierwszy krok nakierowany na wprowadzenie w życie procesu liberalizacji na rynku gazu. Zmiany, które zostały wprowadzone były powodowane w głównej mierze ustawie o rynku gazu wprowadzonej przez Unię Europejską a także presję i nacisk ze strony Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Wprowadzone zmiany mogły stanowić wejście na drogę zmierzającą ku rzeczywistej, realnej liberalizacji rynku gazu a także wprowadzeniem rynkowych zasad obrotu i handlu surowcem⁷²⁵. Ustawa z 8 lipca 2010 roku traktująca o zasadach funkcjonowania rynku gazu wprowadzała zasadę możliwości wolnego wyboru sprzedawcy a także dostawcy gazu przez odbiorców, wprowadzona była także zasada wolnego dostępu podmiotów do systemu rurociągów ukraińskich oraz podziemnych zbiorników gazowych. Co więcej wprowadzono również zapisy zobowiązujące operatorów do udostępnienia infrastruktury wszystkim podmiotom zainteresowanym powiązanym z obowiązkiem równego traktowania wszystkich podmiotów biorących udział w przedsięwzięciu. Treść ustawy była realizacją deklaracji złożonych 23 marca 2009 roku w Brukseli, jako podmiot pełniący funkcję niezależnego operatora magistral przesyłowych wskazano UkrTrans-Gaz⁷²⁶, natomiast jako operatorów sieci regionalnych wskazywano podmioty prawne. Co warto uwagi, firma UkrTrans-Gaz nie była właścicielem aktywów, z których korzystano. Proces liberalizacji rynku gazu ziemnego nie zakładał jednak wprowadzenia pełnej zasady opartej na wolnej konkurencji⁷²⁷. Ponadto firmy państwowe realizujące proces wydobywania gazu ziemnego na terytorium Ukrainy zobowiązane są zgodnie z przepisami

⁷²⁴ Strona Węglowodory.pl, *Gazprom wobec Białorusi i Ukrainy* 02.10.2010.

⁷²⁵ A. Górska, *Zmiany na ukraińskim rynku gazu*, „Publikacje OSW”, 21.07.2010.

⁷²⁶ Firma była podmiotem należącym do Naftohazu Ukrainy, który posiadał uprawnienia kontrolne i regulacyjne wobec jej działalności.

⁷²⁷ Przyznawanie pozwoleń licencyjnych na Ukrainie opiera się w dużej mierze o decyzje o charakterze uznaniowym.

do jego sprzedaży na rzecz Naftohazu Ukrainy, spod wymogu zwolnione są jedynie podmioty o pozapaństwowej strukturze własności. Podmioty, które w 50% są zarządzane przez państwo nadal zobligowane były do realizacji procesu odsprzedaży na rzecz Naftohazu Ukrainy po cenach, które były różnicowane w zależności od kosztów wydobycia surowca. Natomiast nawet pomimo braku pełnej liberalizacji i uwolnienia rynku ustawa otwierała przed Gazpromem możliwość wzmocnienia udziałów w rynku, które wcześniej podlegając ograniczeniom były osłabiane. Poziom cen ustalony przez rząd dla sektora ciepłowniczego oraz obywateli, prywatnych odbiorców nie były uzasadnione ekonomicznie, co w bardzo istotny sposób ograniczało możliwość ich urynkwienia. Propozycje podwyżek cen dla wspomnianych wyżej odbiorców podejmowała dwukrotnie Julia Tymoszenko w porozumieniu z Międzynarodowym Funduszem Walutowym, jednak finalnie deklaracje nie zostały zrealizowane, do czego nie miał obiekcji nowy rząd podlegający pod prezydenta Janukowycza. Mimo zdecydowania się na taki krok, prezydent podkreślał w ogłoszonym programie reform, że stawia sobie za jeden z głównych celów doprowadzenie do urynkwienia cen, co przełoży się na proces rzeczywistej liberalizacji rynku. Pomimo zainteresowania procesami liberalizacyjnymi w sektorze powstawał kolejny problem zgodnie z którym na zasadach uczciwej i wolnej konkurencji udziału Gazpromu w rynku mogły w bardzo dużym stopniu wzmocnić jego pozycję, a udział w rynku mógł wynieść równowartość przyznanej Gazpromowi licencji. Decyzja dotycząca podwyżek cen gazu została bardzo negatywnie przyjęta przez społeczeństwo ukraińskie, co próbowała wykorzystać Julia Tymoszenko stawiając się w pozycji obrońcy społeczeństwa poprzez skierowanie sprawy podwyżek cen do sądu administracyjnego w Kijowie. „Nie ma przesłanek prawnych, politycznych, gospodarczych i społecznych, które uzasadniałyby tak skandaliczną decyzję, a sami odbiorcy mają prawo odmówić zapłaty za gaz, sprzedawany za niesprawiedliwie zawyżoną cenę”⁷²⁸. Wiktor Janukowycz okazał się być wprawnym taktikiem i śladami działania powziętego przeszłości przez Leonida Kuczmę zdecydował się na korektę kierunku prowadzonej polityki w realiach impasu w negocjacjach rosyjsko-ukraińskich. Jesień 2010 roku przyniosła kolejny zwrot, w trakcie którego Ukraina udostępniła dla Białorusi magistralę Odessa – Brody mając na uwadze pragnienie dostępu do źródeł dostaw ropy naftowej alternatywnych wobec importu z Federacji Rosyjskiej. Był to bardzo ważny gest na arenie stosunków

⁷²⁸ Serhij Własenko, autor petycji do sądu administracyjnego w Kijowie. Zobacz М. Кацулани, *Україна: Азаров*

międzynarodowych, poprzez który zademonstrowano brak oporów Wiktora Janukowycza do podejmowania sojuszy nawet z Aleksandrem Łukaszenką, który pozostawał wówczas w sytuacji napiętych relacji z władzami rosyjskimi. Wiosną 2011 roku podjęto rozmowy w ramach negocjacji Umowy Stowarzyszeniowej Unii Europejskiej z Ukrainą, co wpłynęło na uprawdopodobnienie podpisania stosownej umowy. Podjęcie negocjacji było odpowiedzią Ukrainy na naciski ze strony Rosji mające na celu przyłączenie do Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu. W obliczu coraz bardziej śmiałych i pewnych poczynań Ukrainy przedstawiciel Gazpromu poinformował, że skutkiem uruchomienia tranzytu przy pomocy Gazociągu Północnego będzie sześciokrotny spadek ilości surowca transportowanego przez magistrale zlokalizowane na terytorium Ukrainy, co w prostej linii miało wymóc na Ukrainie większą uległość, a przynajmniej większa elastyczność w relacjach z Federacją Rosyjską⁷²⁹. Abstrahując od bardzo silnej niechęci strony kraińskiej wobec realizacji projektu Gazociągu Północnego również koncepcja budowy Gazociągu Południowego wzbudziła ogromny sprzeciw ze strony Wiktora Janukowycza⁷³⁰. Według prezydenta Janukowycza projekt zakładający modernizacji istniejący ukraińskich magistral przesyłowych był o wiele bardziej opłacalny niż podejmowanie budowy nowego rurociągu tym bardziej w warunkach podwyższonych kosztów związanych z lokalizacją na dnie morskim. Podejmowanie problemu przez Ukrainę rozmijało się bardzo mocno z wizją Rosji, która poprzez swoje działania chciała zaakcentować i wzmocnić wpływu w Europie Południowej⁷³¹. Jak pokazuje historia relacji cele wzajemnie rozmijały się w wielu przypadkach co ważne, wbrew pozorom i oczekiwaniom władz Federacji Rosyjskiej polityka prowadzona przez Janukowycza miała na celu integrację zarówno ze Wschodem, jak i Zachodem. Pomimo poczynienia znacznych ustępstw wobec Rosji polityka prowadzona przez Janukowycza sprzyjała współpracy z Zachodem. Jako wyraz prozachodniego nastawienia można wskazać przynależność Ukrainy do Europejskiej Karty Energetycznej.

Problemy związane z tematem połączenia Naftohazu Ukrainy z Gazpromem. Spółka państwowa, Naftohaz Ukrainy, jest podmiotem kontrolującym magistrale gazociągowe oraz zbiorniki, jakie otrzymała Ukraina po rozpadzie Związku

⁷²⁹ K. Kwiatkowska, *Denerwują Rosję ...*

⁷³⁰ Przebieg Gazociągu Północnego oraz Gazociągu Południowego okalający państwa tranzytowe bywa często określany mianem „gazowych kleszczy”

⁷³¹ Е. Арсюхин, *Украинская формула газа ...*

Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 roku. Pod kontrolą Naftohazu Ukrainy znajdują się gazociągi tranzytowe o długości 38 200 km. Naftohaz Ukrainy zarządza również trzynastoma ogromnymi magazynami gazowymi zlokalizowany pod ziemią. W połowie pierwszej dekady XXI wieku Naftohaz Ukrainy przesyłał do państw Zachód około 123 mld m³ gazu rocznie. Naftohaz Ukrainy jako przedsiębiorstwo państwowe od zawsze stanowił coś więcej niż jedynie spółka działająca na rynku obrotu gazem. Najważniejszym znaczeniem przedsiębiorstwa było dysponowanie przez nie realnymi środkami nacisku, których można było użyć w celu wywierania wpływu na Gazprom. Przedsiębiorstwo stanowiło jeden z najważniejszych rodzajów broni, której używała strona ukraińska w sporach z Federacją Rosyjską reprezentowaną przez Gazprom. Ze względu na niekorzystne uwarunkowania w sektorze energetycznym niezwykle ważnym było zachowanie władzy nad Naftohazem Ukrainy przez państwo. Spółka wymieniana była jako jeden z najważniejszych elementów mogących służyć stawianiu oporu wobec starć na gruncie gospodarczych pomiędzy Ukrainą i Rosją⁷³². Prezydent Leonid Kuczma podjął latem 2004 roku decyzję o zaakceptowaniu koncepcji połączenia Naftohazu Ukrainy i Gazpromu w ramach utworzenia konsorcjum międzynarodowego. Struktura, która miała powstać na gruncie porozumienia miała być odpowiedzialna jako operator za transport surowca do państw Unii Europejskiej przez terytorium Ukrainy. Zmiana w kierunku realizacji polityki wraz z wyborem Wiktora Juszczuki na urząd prezydenta zadecydowała o zarzuceniu projektu, który uznany został za niewłaściwy⁷³³. Po przejściowym dojściu do władzy obozu „pomarańczowej rewolucji” kolejna zmiana dokonana wraz z wyborem Wiktora Janukowycza na urząd prezydenta Ukraina na nowo otwierała możliwość realizacji przedsięwzięcia. Projektem sugerowanym przez Wiktora Juszczukę było utworzenie konsorcjum zajmującego się transportem gazu, które miałyby wpłynąć pomocnie wobec koncepcji modernizacji ukraińskich magistral przesyłowych a także przyczyniło się do zwiększenia ilości paliwa transportowanego do odbiorców Zachodnich z 60-80 mld m³ nawet do wartości 200 mld m³ w ujęciu rocznym. Prezydent Janukowycz wyraził opinię, jakby istniejący system magistral przesyłowych w połączeniu z poddaniem go działaniom modernizacyjnym będzie w stanie spełnić oczekiwania⁷³⁴. Również premier Azarow był orędownikiem projektu

⁷³² К. Шуллер, *Москва хочет ...*

⁷³³ А. Севиных, Е. Арсютин, *Кто осмелся ...*

⁷³⁴ Янукович; *Газовые конракты с Россией ...*

powołania międzynarodowego konsorcjum, którego celem miał być transport gazu⁷³⁵. Podczas rosyjsko-ukraińskiego spotkania w Soczi 30 kwietnia 2010 roku premier Putin zgłosił propozycję rozciągnięcia bilateralnej współpracy również na sektor gazowy, która zmierzała wprost do połączenia Naftohazu Ukrainy z Gazpromem. Jak oznajmił Dmitrij Pieskow, sekretarz prasowy premiera Putina, „propozycja Władimira Putina była bardziej niż poważna i dobrze przemyślana (...) podkreśla ona, jak konsekwentna jest strona rosyjska i jak daleko gotowa jest pójść w drodze integracji z ukraińskimi partnerami”⁷³⁶. Koncepcja ścisłej integracji obu spółek, która prowadziłaby do integracji i unifikacji systemów przesyłowych stawiałaby pod znakiem zapytania opłacalność i sens inicjatywy budowy Gazociągu Południowego, który inaczej niż Gazociąg Północny stanowi specyficzną inwestycję, w której ciężko jest doszukiwać się uzasadnienia ekonomicznego. Przyjmując koncepcję obniżenia stawek na gaz dostarczany dla Ukrainy możliwym było rozpatrywanie wariantu rezygnacji z opłat tranzytowych, co nie byłoby bez znaczenia dla cen rosyjskiego gazu dostarczanych do dalszych odbiorców⁷³⁷. Co ciekawe, Unia Europejska nie podnosiła zastrzeżeń ani głosów sprzeciwu wobec połączenia Gazpromu z Naftohazem Ukrainy i to pomimo ostrzeżeń, że może to znacznie zagrozić bezpieczeństwu energetycznemu Wspólnoty oraz realnie o bezpowrotnie wpłynąć na możliwość niekorzystnego dla niej kształtowania jej interesów przez obce podmioty. Jeszcze bardziej zaskakuje wypowiedź unijnego komisarza ds. energii Günthera Oettingera po spotkaniu z ministrem energetyk Ukrainy „Ta decyzja należy do Kijowa i Moskwy, a nie do Brukseli”. Realizacja idei połączenia dwóch spółek o znaczeniu strategicznym w sektorze energetyki mogłaby doprowadzić do katastrofalnych skutków dla Ukrainy, dodatkowo doprowadzając do destabilizacji politycznej co mogłoby przerodzić się w niepokoje społeczne. Nie bez znaczenia jest fakt, że część obywateli, zwłaszcza zamieszkująca zachodnią część kraju, uważa Naftohaz Ukrainy za gwarant suwerenności państwa. Jednocześnie wskazuje to uwagę na fakt, jak bardzo zbagatelizowany został niezwykle złożony problem dostrzegany przez społeczeństwo, na który nie byli w stanie zwrócić uwagi wysocy urzędnicy unijni. Przenosząc na chwilę ciężar rozważań wobec umowy dotyczącej Floty Czarnomorskiej koniecznym jest zaznaczyć, że podpisane porozumienie wpłynęło niezwykle mocno na wewnętrzny

⁷³⁵ А. Севиных, Е. Арсютин, *Кмо осмался ...*

⁷³⁶ J. Bielecki, *Ukraina traci ...*

⁷³⁷ Portal Węglowodory.pl, *Połączenie Gazpromu i Naftohazu*, <http://weglowodory.pl/gazprom-walczy-o-wiarygodnosc/> (02.05.2013).

spór w ramach parlamentu ukraińskiego, uwypukliło podział na dwa przeciwstawne obozy, co mogłoby stać się również pod wpływem decyzji dotyczących połączenia obu spółek w ramach jednego konsorcjum. Zwracając uwagę na fakt ogromnych dysproporcji na polu rozmiarów obu spółek współpraca miałaby charakter wchłonięcia przez Gazprom „partnera” oraz absorpcji systemu przesyłu gazu na Ukrainie⁷³⁸. Niezależnie od pozorów realizacji fuzji doszłoby w konsekwencji do wrogiego przejęcia. Następstwem połączenia obu spółek mogłoby być nieskuteczność w wywieraniu nacisku na terenie kraju przez prezydenta Janukowycza przy pomocy swoich politycznych sojuszników. Efektem braku skuteczne i efektywnej decyzyjności byłby wzrost siły i znaczenia Federacji Rosyjskiej, która realnie decydowałaby o możliwości wstrzymania dostaw dla odbiorców ukraińskich, lub też innych odbiorców zlokalizowanych w państwach byłego Bloku Wschodniego będących już członkami Unii Europejskiej. Pomijając wzrost znaczenia na rynku wewnętrznym Ukrainy, Gazprom zyskałby ogromną siłę i możliwości wywierania wpływów w ramach Unii Europejskiej. Przejęcie ukraińskich magistral przesyłowych w prosty sposób rzutowałoby na zwiększenie pozycji w Czechach, Słowacji oraz na Węgrzech. Jako największy problem wymieniany jako główna przeszkoda na drodze realizacji fuzji argumentowano bardzo złą kondycję finansową Naftohazu Ukrainy. Przedstawiciele Unii Europejskiej wyrazili spostrzeżenie, że dostarczenie pomocy będzie uzależnione od zapewnienia należytej przejrzystości rynku gazu na Ukrainie. Jak można wnioskować prezydent Federacji Rosyjskiej Dmitrij Miedwiediew odrzucił pomysł jak najszybszego połączenia obu spółek biorąc pod uwagę fakt ogromnego zadłużenia Naftohazu Ukrainy. Uznając, że strona ukraińska nie wyraziła woli połączenia prezydent Miedwiediew wskazał na konieczność ścisłego pogłębienia integracji w innych dziedzinach w uzupełnieniu do przemysłu gazowego. 30 kwietnia 2010 roku głos w sprawie zabrał premier Władimir Putin, który powiedział, że strona ukraińska wyraża zgodę na połączenie Gazpromu z Naftohazem Ukrainy jedynie na równych prawach. Połączenie spółek nie było korzystne dla interesów państwa, które przez wiele lat wykorzystując zlokalizowane na jego terytorium magistrale przesyłowe mogło łagodzić imperialne zapędy władz Federacji Rosyjskiej, co również warte uwagi w przeszłości ich działania nie były aż tak mocno ukierunkowane na przejęcie pełnej kontroli i wzrost siły na terytorium Ukrainy. Prezydent Dmitrij Miedwiediew stwierdził, iż Federacja Rosyjska opowiada się za

⁷³⁸ Э. Петтман, *Евросоюус не ...*

bliskimi stosunkami z Ukrainą, oraz że nie będzie mieć zastrzeżeń w sytuacji gdy Ukraina będzie kontynuowała działania i starania nakierowane na ewentualne członkostwo w Unii Europejskiej⁷³⁹. Prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz podchodził również bardzo niechętnie do koncepcji połączenia spółek poprzez fakt wpływu na eksport do państw Zachodnich oraz czerpanie korzyści z magistral przesyłowych. Chris Weafer, główny strateg Banku Inwestycyjnego w Moskwie Uralbis Capital, wyrażał opinię, że wstępna propozycja wystosowana przez premiera Władimira Putina była jedynie podbudową mającą na celu przygotować grunt negocjacyjny wobec bardziej akceptowalnego w charakterze politycznym projektu spółki *joint venture*, której efektem działania byłaby kontrola nad magistralami ukraińskimi. Przedstawiciel Unii Europejskiej, komisarz ds. energii Günther Oettinger stwierdził po spotkaniu z ukraińskim ministrem energii, które miało miejsce w Brukseli, że wszystkie decyzje dotyczące fuzji obu przedsiębiorstw muszą być podejmowane przez strony umowy i pochodzić z Kijowa oraz Moskwy⁷⁴⁰. Przedstawiciele strony rosyjskiej oferowali możliwość dalszego pełnego korzystania z magistral przesyłowych w całości pod warunkiem ich przejścia w formę wspólnej własności. Przedstawiciel prezydenta Władimira Putina po rozmowie, która odbyła się pomiędzy premierami rządów Ukrainy i Federacji Rosyjskiej wskazał, że połączenie w jeden twór obu spółek mogłoby wpłynąć korzystnie na powstanie gwarancji, że tranzyt przez terytorium Ukrainy nadal byłby znaczący⁷⁴¹. W kwietniu 2010 roku premier Władimir Putin dokonał kolejnego znaczącego kroku, podpisał on dekret dotyczący ograniczenia do zera cła wywozowych dla paliwa dostarczanego na Ukrainę. Był to kolejny zabieg mający na celu przekonanie strony ukraińskiej do pomysłu powstania ogromnego konsorcjum. W dniu podpisania dekretu ograniczającego poziom cła doszło również do spotkania premiera Putina z premierem Ukrainy Mykołą Azarowem, podczas którego Putin wskazywał na możliwe do osiągnięcia korzyści i przekonywał, że korzystnym byłoby połączenie Naftohazu Ukrainy i Gazpromu w jeden podmiot. Opozycja ukraińska reagowała na możliwość ewentualnego osiągnięcia porozumienia w sposób jednoznaczny, Julia Tymoszenko przekonywała, że realizacja koncepcji połączenia spółek skutkować będzie całkowitym wchłonięciem Ukrainy przez Federację Rosyjską. Co ciekawe inicjatywa premiera

⁷³⁹ Informacje dotyczące wyrażenia zgody i braku zastrzeżeń wobec konkretnej postawy, z jej wskazaniem w treści wypowiedzi, analizując relacje obustronne odbierać można jako miękkie ostrzeżenie, jakich kroków Ukraina powinna zaniechać.

⁷⁴⁰ Р. Будро, А. Торелло, *Київ хододно ...*

⁷⁴¹ К. Шуллер, *Москва хочет ...*

Azarowa spotkała się z krytyką również ze strony byłego prezydenta Wiktora Juszczenki, który wyraził opinię, że projekt ma charakter imperialny i może doprowadzić do powstania (w ramach sprzeciwu opozycji oraz obywateli). Zgodnie z informacjami przekazanymi przez administrację prezydenta Janukowycza powstały dwie koncepcje stowarzyszenia Naftohazu Ukrainy z Gazpromem. W pierwszej możliwości brano pod uwagę sprzedaż ukraińskich magistral przesyłowych, w drugiej było to całkowite przejęcie sektora, przy czym władze Ukrainy rozważały ponoć jedynie drugą opcję, co wg nich mogłoby doprowadzić do powstania skutecznie funkcjonującego konsorcjum gazowego. W przypadku powzięcia decyzji w myśl której doszłoby do połączenia aktywów obu spółek dysproporcja wielkości pomiędzy Gazpromem a Naftohazem Ukrainy skutkowałaby wchłonięciem tej drugiej przez rosyjskiego „partnera”⁷⁴². Zgodnie z pierwszą możliwością kooperacji Federacja Rosyjska doprowadziła by do dominacji na rynku ukraińskim w zakresie sektora naftowego a także gazowego poprzez inwestycję w modernizację i rozbudowę magistral przesyłowych, jednocześnie mało prawdopodobnym było, żeby inwestycje doprowadziły do zahamowania lub wstrzymania wdrażanych projektów magistral przesyłowych omijających terytorium Ukrainy. Druga z przedstawianych możliwości zakładała ewentualną rezygnację z inicjatywy budowy Gazociągu Południowego, co w konsekwencji intensyfikowałoby nakład sił i środków na ukraińskich sieciach przesyłowych doprowadzając do ich całkowitego uzależnienia i poddaniu decyzyjności jedynie w ręce Rosjan. Należy pamiętać postulat wysuwany przez władze Ukrainy, jakoby powiązanie z Gazpromem mogło się odbyć jedynie na równych zasadach i równych prawach dla obu stron. Deklaracja równości była w prostej linii wyrazem braku aprobaty oraz jakiegokolwiek entuzjazmu wobec perspektywy przejęcia całości sektora energetycznego przez Gazprom. Premier Azarow przyznał, iż prywatnie w trakcie rozmowy z premierem Władimirem Putinem wskazał, że Naftohaz Ukrainy gotów jest do połączenia ze strukturami Gazpromu, zaznaczył jednak, że będzie to możliwe jedynie z poszanowaniem równych praw stron w ramach kooperacji⁷⁴³. Janukowycz udzielając się w sposób bardzo intensywny w sprawie zaznaczał konieczność zwiększenia korzystności warunków dostaw gazu na Ukrainę, dodatkowo wskazywał, że utworzenie konsorcjum na rynku gazu może być w głównej mierze

⁷⁴² В. Ивахненко, И. Трефилов, *Газовая ...*

⁷⁴³ *Украина предлагает России слияние Сизовых комкзып*
<http://www.inosmi.ru/ukraine/20100506/159759237.html> (04.01.2017)

problemem, nie zaś korzyścią dla państwa⁷⁴⁴. Wiktor Janukowycz nie czekając biernie na rozstrzygnięcia przedstawiał również swoje uwagi i spostrzeżenia wobec sporu traktującego o cenie gazu, równocześnie nie wyrażał w ramach wypowiedzi sugestii dotyczących powstania konsorcjum⁷⁴⁵. Jako jedno z ważniejszych wydarzeń dla problematyki opisywanej należy wskazać spotkanie międzypaństwowej komisji złożonej z przedstawicieli Federacji Rosyjskiej oraz Ukrainy, której problematyką obraz było badanie kluczowych elementów warunkujących współpracę pomiędzy oboma państwami. Jako jedna ze spraw o znaczeniu zasadniczym wymieniana była sprawa współpracy opartej na bezcłowym imporcie ukraińskich rur do Federacji Rosyjskiej, przedłużenie kontraktu. Za przedłużeniem umowy w ramach obrony interesów przemysłu stanowisko zajmował Departament Energii, dla którego problem cen rur stanowić mógł dodatkową implikację wobec koncepcji rozwoju nowych projektów sektora energetycznego o charakterze strategicznym. Biorąc pod uwagę praktyczny brak przedsiębiorstw, które stanowić mogłyby konkurencję cena rur wzrastała miesięcznie o 5-15%. Poza podniesieniem poziomu konkurencyjności porozumienie miało na cel głównie wsparcie kondycji finansowej budżetu ukraińskiego⁷⁴⁶. Jako kolejny problem w ramach poruszanej tematyki stanowiło połączenie spółek, dodatkowo komplikowane przez fakt bardzo słabej sytuacji finansowej Naftohazu Ukrainy, która była konsekwencją utrzymywania niskich cen gazu w ramach odbiorców wewnętrzpaństwowych oraz popieranie takiego rozwiązania przez władze państwa⁷⁴⁷. Ewentualne działania inwestycyjne ze strony Unii Europejskiej zostały wyraźnie zahamowane jako efekt niedookreślonych do końca zasad związanych z warunkami połączenia spółek. Co ważne, kolejny raz głos przedstawicieli Unii Europejskiej wskazywał, że kwestia połączenia jest jedynie wewnętrzną sprawą obu państw. Marlene Holzer, będąca przedstawicielem Komisji Europejskiej, wyraziła opinię, w której wskazała na wewnętrzną sprawę Ukrainy w kwestii przedsięwzięcia. Brak zdecydowania połączony z chaotycznymi wypowiedziami polityków ukraińskich mógł być, zdaniem Dmitrija Aleksandrowa szefa Departamentu Badań Analitycznych Uniwer

⁷⁴⁴ В АглаМІШПЬЯН, *Раз будем „сіувать”*. „Известия”
<http://www.izvestia.ru/economic/article3138322/> (02.11.2016)

⁷⁴⁵ В АглаМІШПЬЯН, *Киев просит газовых льгот*, „Известия”,
<http://www.izvestia.ru/economic/article1339222/>, (06.12.2016)

⁷⁴⁶ Е. Никонова, *Трубная тема*, „Известия”, <http://www.izvestia.ru/economic/article1339770/> (11.12.2014)

⁷⁴⁷ Е. Арсютин *кто остался ...*

nad sektorem energetycznym, czy raczej konkretniej nad Naftohazem Ukrainy. Zawarcie kompromisu, który bazowałby na proporcji wymiaru aktywów przedsiębiorstw podlegających połączeniu mógłby skutkować otrzymaniem przez przedstawicieli ukraińskich jedynie jednego miejsca w radzie dyrektorów, co przekładałoby się w prosty sposób na brak jakichkolwiek możliwości skutecznego i czynnego decydowania o dalszych działaniach połączonych spółek⁷⁴⁸. Jewgienij Bakulin, prezes Naftohazu Ukrainy, zabierając głos w sprawie stanu finansów spółki wskazał, że długofalowe zaniedbania, do których doprowadzono przedsiębiorstwo skutkują postawieniem wobec sytuacji, która stanowi skraj możliwości wywiązywania się spółki z finansowych zobowiązań za dostawy paliwa z Federacji Rosyjskiej. Co więcej spółka przeznaczając wszystkie środki na spłatę zadłużenia w realny sposób nie otrzymywała nawet zapłaty za własny surowiec dostarczany dla odbiorców indywidualnych, co skutkowało pogłębianiem się zadłużenia. Wskutek wspomnianej sytuacji Naftohaz Ukrainy przystąpił do restrukturyzacji stanowisk pracy rozpoczynając proces zwolnień pracowników. W ówczesnej sytuacji nie brak było głosów, że jedyną szansą na przetrwanie na spółki jest zjednoczenie z Gazpromem. Zgodnie z opinią Konstantina Siemonowa, będącego wówczas dyrektorem Narodowego Funduszy bezpieczeństwa Energetycznego, połączenie Naftohazu Ukrainy z Gazpromem stanowiło jedyną szansę zachowania statusu państwa tranzytowego dla Ukrainy. Warto wspomnieć, że pomimo deklaracji strony ukraińskiej o równości praw z rozmowach prowadzonych pomiędzy Aliksiejem Millerem i Jurijem Bojką rozważana była również możliwość kooperacji w ramach spółki *joint venture* w oparciu o zasadę parytetu⁷⁴⁹. Siedziba Gazpromu w Moskwie była miejsce, w którym były omawiane warunki na jakich rosyjska spółka miała uzyskać dostęp do możliwości zarządzania ukraińskim systemem przesyłowym pomimo trudnego zagadnienia negocjacji obie strony wyrażały zadowolenie z przebiegu rozmów dotyczących uruchomienia przewidywanych kontaktów handlowych. Pierwszy etap rozmów traktujących o możliwości połączenia spółek został zapoczątkowany przez Władimira Putina będącego wówczas premierem Federacji Rosyjskiej podczas posiedzenia międzypaństwowej rosyjsko-ukraińskiej komisji w kwietniu 2010 roku. W odpowiedzi na przedstawioną propozycję kilka dni później Mykoła Azarow wskazał, że storna ukraińska gotowa jest

⁷⁴⁸ Е. Арсюхин, *Украинская формула...*

⁷⁴⁹ Е. Арсюхин, *Сектор нефтегаза*, „Известия”, 08.06.2010, <http://www.izvestia.ru/economic/article3142681> (11.06.2016) 1284

rozważyć propozycję, co spotkało się niespodziewanie ze sceptycznym odniesieniem się Wiktora Janukowycza do zasad przejścia. Jako drugi aspekt należy wskazać coroczne spotkanie akcjonariuszy Gazpromu, podczas którego prezes Miller przedstawiał akcjonariuszom niektóre kwestie związane z projektem ewentualnego podjęcia kooperacji w ramach spółki *joint venture*. Aleksiej Miller zaznaczał, że ewentualne połączenie Naftohazu Ukrainy z Gazpromem może być krokiem historycznym ze względu na budowę magistral w obu krajach, która realizowana była w przeszłości jako jedna sieć, co więcej mimo pływów lat były one w stanie ze sobą idealnie kooperować. Zgodnie ze słowami Millera połączenie obu spółek miałoby być jedynie pierwszym krokiem w wieloetapowej inwestycji, przez co zdradzał również, że strona rosyjska wiąże z inwestycją zdecydowanie większe oczekiwania niż jedynie efekt i korzyść na gruncie ekonomicznym. W październiku 2010 roku odbyły się rozmowy pomiędzy Unią Europejską oraz Ukrainą reprezentowaną przez premiera Azarowa traktujące o współpracy w sektorze energetycznym w ramach których premier Azarow liczył na skutek rozmów w postaci wsparcia ze strony Unii dla jego państwa podczas wiążących negocjacji ze stroną rosyjską. Negocjacje, które były prowadzone oraz nabierały coraz szybszego biegu spraw miały skutkować powołaniem trójstronnego konsorcjum, którego celem miało być zarządzanie magistralami przesyłowymi na Ukrainie. Wobec coraz większej aktywności dyplomatycznej premiera strony ukraińskiej reakcja Federacji Rosyjskiej zdawał się poddać presji ze strony przyszłego partnera, co wyrażało się poprzez oświadczenie Siergieja Szmato, ministra energetyki Federacji Rosyjskiej, który po spotkaniu z premierem Ukrainy oświadczył, że możliwe jest negocjowanie formuły cen pomimo wcześniejszych kategorię odrzuceń wspomnianego roszczenia. Zmiana stanowiska Federacji Rosyjskiej mogła być odbierana jako sygnał związany z wyrażeniem przez Ukrainę gotowości do ustępstw o dopuszczeniu Rosji do zarządzania systemem magistral przesyłowych. Co ciekawe rząd ukraiński zaakceptował projekt zmian do ustawy o transporcie rurociągowym w punkcie zakazującym zmian własnościowych, koncesji oraz reorganizacji w przedsiębiorstwach państwowych, którym tym transportem zarządzają. Strona ukraińska wydawała się być o wiele bardziej gotowa do rozmów niż do tej pory sądzono, wnosić można o tym nie tylko przez fakt chęci podjęcia rozmów o konsorcjum jednak bez przekazania praw własności do infrastruktury ze stroną rosyjską ale i również z partnerem unijnym w ramach czego wysunięto oczekiwania dotyczące inwestycji w modernizację i rozwój magistral przesyłowych. Dodatkowo podnoszono również

konieczność uzyskania długoterminowych gwarancji poziomu dostaw i tranzytu. Ostatecznie pomimo wysokiej uступliwości strona ukraińska nie zgodziła się na zniesienie magistral przesyłowych w charakterze aportu do powstającego konsorcjum⁷⁵⁰. Równolegle wysunięto również plan sprzedaży części Naftohazu Ukrainy, która zgodnie z zapowiedziami prezesa Jewhena Bakulina miała zostać zrealizowana w latach 2012-2013 przyczyniając się do częściowej prywatyzacji spółki. W marcu 2011 roku przedstawiciele Naftohazu Ukrainy ogłosili przetarg na usługę przeprowadzenia badania audytowego w ramach zapasów surowcowych zlokalizowanych w złożach będących własnością spółki, co było wywołane planami sprzedaży mniejszościowego pakietu akcji w ręce prywatnych właścicieli. Jak w wielu przypadkach również i w tym celem nadrzędnym działania strony ukraińskiej była korzyść materialna na poziomie 5-6 mld USD, jakie oczekiwano uzyskać ze sprzedaży 20-25% akcji spółki. Co więcej inicjatywa sprzedaży tak dużej części akcji była również wspierana przez ministra energetyki Bojkę oraz Firtasza. Sprzedaż udziałów na zagranicznych giełdach wydawał się być przedsięwzięciem bardzo wymagającym i skomplikowanym w charakterze technicznej realizacji procesu. Wobec istniejących przepisów prawa wymagałoby to ich zmiany a także uzyskanie niezależnej opinii na temat sytuacji finansowej spółki w celu jej przedstawienia potencjalnym akcjonariuszom, wymagane byłoby również przeprowadzenie wyceny przedsiębiorstwa. Sytuacja wokół spółki była niezwykle skomplikowana poprzez realia panujące na rynku ukraińskim, nieformalne powiązania system finansowania działalności, co wpływało na bardzo trudne w perspektywie pozyskanie inwestora z rynku europejskiego, który wymagałby, chociażby jedynie formalnie, przedstawienia jasnych i klarownych danych dotyczących przejmowanej spółki. Skomplikowane reguły rządzące rynkiem energetycznym na Ukrainie dodatkowo komplikowały perspektywy inwestycji. Wobec wskazanych powyżej przesłanek przygotowanie Naftohazu Ukrainy do sprzedaży części akcji na giełdach zagranicznych stanowić mogłoby jedynie ukłon w stronę Gazpromu lub grupy oligarchów, którzy mogliby legalnie przejąć znaczną część udziałów przedsiębiorstwa, co stanowić mogłoby w perspektywie pierwszy, jednocześnie najważniejszy, krok do przejęcia kontroli nad sektorem⁷⁵¹. Wobec niezwykle silnych zabiegów mających na celu przejęcie kontroli przez Federację Rosyjską zaznaczała ona

⁷⁵⁰ Ukraina: w drodze do konsorcjum gazowego? AnG, „Publikacje OSW”, 20.10.2010

⁷⁵¹ Ukraina: zapowiedź sprzedaży akcji Naftohazu smat, „Publikacje OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-04-06/ukraina-zapowiedz-sprzedazy-akcji-naftohazu> (11.09.2017).

jej ogromne zaangażowanie w proces współpracy z partnerem. Aleksiej Kudrin, wicepremier będący jednocześnie ministrem finansów Federacji Rosyjskiej jako potwierdzenie zaangażowania wskazywał, że patrząc na ulgi dla Ukrainy Rosja straci ok 4 mld USD w perspektywie dziesięciu lat. Wspominane były także „inne możliwości” realizowane przez wspólne przedsięwzięcia biznesowe. Aleksiej Miller po raz kolejny stwierdził, że fuzja Gazpromu i Naftohazu Ukrainy wydawało się być przesądzone. Wielokrotne sugestie strony rosyjskiej jakoby najkorzystniejszym rozwiązaniem było powołanie spółki *joint venture* oraz wskazywane możliwości uregulowania procedury były sprzeczne z obowiązującym na Ukrainie prawem, co wskazywano jako kwestię problemów technicznych⁷⁵². W świetle zdarzeń wdaje się być prawdopodobnym, iż połączenie było nakierowane głównie na kwestie realizacji interesów politycznych, dopiero w drugiej kolejności dyktowane było możliwościami do osiągnięcia w perspektywie korzyściami ekonomicznymi. Jako szanse dla Ukrainy upatrywane były m.in. trudna sytuacja gospodarcza, w skutek której należało rozważyć możliwość sprzedaży infrastruktury jednak nie po zaniżonych cenach a także ewentualne naciski wywierane na stronę rosyjską, które mogłyby wpłynąć na opóźnienie lub zaniechanie realizacji projektu Gazociągu Południowego. Ze względu na ukraińskie interesy strategiczne koniecznym było doprowadzić do modernizacji istniejących tras przesyłowych utrzymać opłaty za tranzyt a także utrzymać kontrolę nad magistralami przesyłowymi⁷⁵³. Azarow ostatecznie stwierdził, że Ukraina dąży do ocieplenia relacji z Federacją Rosyjską jednak nie może pozwolić sobie na oddanie kontroli nad strategicznymi aktywami gospodarczymi w ręce obcego państwa⁷⁵⁴. Ważnym jest też fakt, że byłoby to przekazanie nie tylko w ręce obcego państwa, ale przede wszystkim fakt przekazania w posiadanie i rządnosć Federacji Rosyjskiej. Julia Tymoszenko wskazała, że propozycja fuzji Gazpromu i Naftohazu Ukrainy która została zapoczątkowana podczas spotkania Putina i Azarowa „...mogłaby być rozpatrywana w kategorii żartu, gdyby na naszych oczach, codziennie, nie był realizowany ogromny plan likwidacji niepodległego państwa o nazwie Ukraina”.

⁷⁵² Р. Павленко, *Первородство за газовую уху*, ИноСМИ.ги, на podst. „Укрзінський ень”,

⁷⁵³ М. Капцулани, *Газовая война*, ИноСМИ.ги,

⁷⁵⁴ *Połączenie Gazpromu ...*

8. PERSPEKTYWY DLA SEKTORA ENERGETYCZNEGO W RELACJACH OBUSTRONNYCH

Perspektywy bezpieczeństwa gazowego Ukrainy zostały znacząco osłabione zarówno przez inicjatywę budowy Gazociągu Północnego jak i projekt powstania Gazociągu Południowego poprzez fakt, iż oba omijają terytorium państwa, co przekłada się na spadek znaczenia Ukrainy jako państwa tranzytowego. Zgodnie z danymi jakie można spotkać w literaturze przedmiotu system magistral ukraińskich jest przystosowany do tranzytu ok 120 mld m³ gazu ziemnego rocznie, co w porównaniu do 118 mld m³ połączonego potencjału Gazociągu Północnego oraz Gazociągu Południowego stawia pozycję państwa w kłopotliwej sytuacji, która znacznie osłabia rolę pośrednika w transporcie surowca. Gospodarka ukraińska została osłabiona szczególnie poprzez inicjatywę Gazociągu Południowego poprzez pozbawienie jej możliwości finansowania działań modernizacyjnych w oparciu o opłaty tranzytowe. Jak wcześniej wskazywano modernizacja sieci przesyłowej mogłaby zwiększyć ilość przesyłanego surowca o 30-35 mld m³, co w połączeniu z niższym kosztem realizacji projektu przemawiało za nim bardziej niż inicjatywa powstawania nowych magistral przesyłowych. W listopadzie 2010 roku Azarow wystosował wobec Wenera Faymana kanclerza Austrii, propozycję zakładającą możliwości inwestycyjne związane z modernizacją ukraińskiego systemu tranzytowego jako propozycję alternatywną wobec projektu budowy Gazociągu Południowego. Co ważne Federacja Rosyjska również gotowała była podjąć się inwestycji w sektorze ukraińskim, jednak minister energetyki Siergiej Szmato zaznaczył, że nie należy wiązać tego z możliwością ograniczenia projektu Gazociągu Południowego, który pozostawał niezagrożony. W grudniu 2010 roku podano do oficjalnej wiadomości otrzymanie przez Ukrainę ze strony Federacji Rosyjskiej zapewnienia dotyczącego wypełnienia surowcem systemu tranzytowego przez okres najbliższych pięciu lat a więc do czasu kiedy planowano uruchomienie Gazociągu Południowego. Wśród planów dalekoterminowych pojawiła się koncepcja pełnego przejścia przez Gazprom systemu ukraińskiego przesyłu wskutek czego pojawiał się pytanie stawiające pod znakiem zapytania sens inwestycji w Gazociąg Południowy, jednak skutkować miało to uzależnieniem sieci od właścicielskich kompetencji strony rosyjskiej. „Sednem gry, którą rozpoczął Kijów, jest stworzenie sztucznego kryzysu. W tej sytuacji budowa gazociągów pod Bałtykiem staje się

bardziej potrzebna niż kiedykolwiek”⁷⁵⁵. Pomimo bardzo śmiałych inwestycji jakimi było rozpoczęcie projektu Gazociągu Północnego i Gazociągu Południowego Federacja Rosyjska nadal pozostawała w stanie ogromnej zależności od Ukrainy. „Rosja nie jest w stanie zbudować nawet w dłuższej perspektywie czasowej tylu nowych magistrali przesyłowych, aby móc całkowicie zrezygnować z kooperacji tranzytowej z Ukrainą. Wariant ten jest nierealny zarówno z przyczyn finansowych, jak i technicznych”⁷⁵⁶. Biorąc pod uwagę inną perspektywę, powstanie nowych magistrali przesyłowych Gazociągu Północnego widocznie osłabić mogła pozycję państwa tranzytowego. „Presja Rosji na Ukrainę za pomocą instrumentu gazowego ukazała wyraźnie, że faktyczne cele Rosji wykraczają poza deklarowaną liberalizację handlu gazem”⁷⁵⁷. Wspomniana presja miała w długiej perspektywie czasowej zapewnić instrumenty realnego wpływu Federacji Rosyjskiej na Ukrainę zarówno na gruncie polityki ekonomicznej, jak i polityki energetycznej stając się tym samym przyczyną dominacji na tych, jak i wielu innych, będących pochodną, obszarach relacji obustronnych. Federacja Rosyjska kolejny raz wykazała się ogromnym kunsztem w prowadzeniu umiejętnie stosowanej polityki nacisku, poprzez zastosowanie wobec Ukrainy zneutralizowania na gruncie politycznym i gospodarczym przy użyciu rosnących cen surowca oraz stosowaniu pewnej odmiany europejskich cen. Określenie „pewnej odmiany” użyte zostało celowo ponieważ jak cały sektor gazowy również i system określania cen zawiera bardzo wiele niejasności i nieścisłości, które mogą nie stwarzać żadnych wątpliwości jedynie dla przedstawicieli prawa i biznesu, stosowanego i prowadzonego, we wschodnim stylu⁷⁵⁸. Pewne przesłanki mogące świadczyć o ewentualnych nadziejach dywersyfikacyjnych Ukraińcy wiązali z dostawami LNG, którego chęć eksportu zgłosił Azerbejdżan, jednak poziom dostaw miał wynosić zaledwie 5 mld m³ rocznie. Na uwagę zasługuje również fakt szacowanych kosztów budowy terminala, przy pomocy którego miałyby być odbierane dostawy realizowane we wspomniany powyżej sposób opiewający na kwotę około 1,5 mld Euro. Według niektórych ekspertów budowa terminala LNG miałyby być próbą konkurencyjności z Gazpromem⁷⁵⁹, jako osobny jednakże niezwykle ważny problem w chwili, kiedy miały miejsce omawiane wydarzenia stanowił przyszły porządek i

⁷⁵⁵ Wypowiedź Gleba Pawłowskiego, politologa związanego z Federacją Rosyjską. Zobacz również J Bielecki, *Ukraina traci szansę na integrację z Europą*, Newsweek.pl

⁷⁵⁶ R. Kęsek, *Między konfliktem ...*, s. 179-180.

⁷⁵⁷ T. Kapuśniak, *Polityka energetyczna ...*, s. 176.

⁷⁵⁸ М. Гончар, *Олигархоника України...*

⁷⁵⁹ Газпром поможет Украине добыть её метан, http://www.memoid.ru/node/Polemina_o_prspetivah_ispolzovaniya_slanceogo_gaza (30.11.2017)

kształt relacji pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską. Pomimo ścisłej współpracy prowadzonej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku oraz pierwszej dekadzie XXI wieku, która przyniosła relatywnie duży dorobek w postaci podpisywanych umów, kontraktów oraz aneksów nie przekładało się to realnie i praktycznie na ustabilizowanie relacji w sektorze energetycznym pomiędzy państwami. Co więcej od samego początku relacje nie posunęły się w dobrym kierunku, który miał wskazać koniec niepokoїв związanych z paliwami kopalnymi dla Europy. Całość procesu, z jakim mieliśmy do czynienia wymaga aktywnych badań, jednak wskazuje na umiejętne rozgrywanie teatru działań politycznych przez Federację Rosyjską w celu podporządkowania sobie partnera, co miało nastąpić w późniejszym czasie. W omawianym okresie ani Federacja Rosyjska, ani Ukraina nie wypracowały status quo w relacjach energetycznych⁷⁶⁰. Jako pewnego rodzaju przełom o ocieplenie relacji, określane również często w literaturze mianem ponownego otwarcia miały być porozumienia podpisywane w 2010 roku, jednak było to otwarcie okupione ogromnie uległą, kliencką postawą Ukrainy wobec coraz silniejszej i wzmacniającej wpływy Federacji Rosyjskiej. Co warto zauważyć, okres od podpisania opisywanego wyżej porozumienia, można uznać za czas relatywnego uspokojenia w relacjach, tak burzliwych i napiętych w okresie rządów administracji wywodzącej się z „obozu pomarańczowej rewolucji”. Poprzez deklarację rezygnacji Ukrainy z przystąpienia do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego można jednoznacznie odebrać prorosyjskie nastawienie prezydenta Janukowycza, czemu przeczy fakt parafowania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Eksperci jako główny problem w przyszłych relacjach pomiędzy państwami wskazywali czynnik ekonomiczny, rozliczenia za surowiec dostarczany dla Ukrainy. Dla Federacji Rosyjskiej ogromne znaczenie na gruncie ekonomicznym miał fakt, że Ukraina rozliczała się przy pomocy stosowania stawek innych niż rynkowe, co w perspektywie czasu mogło doprowadzić pewnego tąpnięcia w relacjach. Nie można było lekceważyć problemu cen zwłaszcza w obliczu spadających cen surowców oraz ściśle powiązanej z nimi gospodarki rosyjskiej. Problem cen jest niezwykle ważny dla obu stron, jednak dla strony ukraińskiej wydaje się być jeszcze bardziej dotkliwy ze względu na fakt istniejącej dysproporcji pomiędzy tym, jak ogromna jest ilość paliwa importowana przez Ukrainę w zestawieniu z jej niezreformowaną, marnotrawiącą zasoby i energię, niekonkurencyjną oraz słabo rozwiniętą eksportowo, gospodarką. Zgodnie z opiniami

⁷⁶⁰ R. Kęsek, *Między konfliktem ...*, s. 183.

literatury przedmiotu postawa zaniedbania reform również wpływa w bardzo negatywnym stopniu na pozycję Ukrain, zwłaszcza że Federacja Rosyjska mentalnie nadal uważa się za podmiot umocowany do nadrzędnej roli wobec Ukrainy. Jest to sytuacja niezwykle niebezpieczna dla tak młodego tworu państwowego jakim jest Ukraina w niepodległej osłonie, co grozić może intensyfikacją, i tak już silnych, działań Federacji Rosyjskiej do przyłączenia państwa do własnej, wyłącznej, strefy wpływów. Brak jednoznacznego oddzielenia przeszłości i pozwolenie na subsydiowanie ze strony Rosji może być dla Ukrainy niezwykle bolesne⁷⁶¹. Kolejnym problemem, opisywanym szerzej w poprzedniej części rozdziału, w długiej perspektywie czasowej jest modernizacja sektora wyceniona na 2,5 mld Euro, co zgodnie z podpisanym porozumieniem z 2009 roku miało być sfinansowane przy pomocy środków Unii Europejskiej w zamian za dostosowanie regulacji rynku gazowego do jej wymogów. Ustawa traktująca o rynku gazu, która została przyjęta w 2010 roku, w sposób formalny spełniająca warunki deklaracji brukselskiej, w realny sposób nie wprowadziła większych zmian w sektorze, co więcej władze Ukrainy bezowocnie zabiegały o powołanie trójstronnego konsorcjum z udziałem Federacji Rosyjskiej oraz przedstawicieli Unii Europejskiej, którego zadaniem byłoby zarządzanie systemem tranzytu na terytorium państwa. Niezwykle ważnym i koniecznym do przytoczenia wydaje się być oświadczenie, wspomnianego już wcześniej, Günthera Oettingera, komisarza unijnego ds. energii, który powiedział „modernizacja ukraińskiego systemu gazowego nie ma sensu, jeśli nie ma w nim gazu, a ten pochodzi z Rosji”, co w prosty i niezwykle jednoznaczny sposób stanowiło otwarte zakwestionowanie polityki Wspólnoty wobec sprawy ukraińskiego sektora energetycznego. Pomimo późniejszych prób sprostowania ze strony przedstawiciela komisarza zgodnie z którymi wypowiedź została źle zrozumiana, to świadczyć może ona, iż utrzymanie pozycji państwa tranzytowego przez Ukrainę przestała, o ile kiedykolwiek realnie była, być sprawą priorytetową. Mało realnym wobec postawy Wspólnoty była możliwość inwestycji w ukraińskim sektorze po uruchomieniu Gazociągu Północnego oraz Gazociągu Południowego. Na podstawie przytoczonych powyżej przykładów zaryzykować można stwierdzenie, że postawa unijna nie była kierowana chęcią realnego wchłonięcia Ukrainy w ramach partnerstwa dotyczącego wspólnej przestrzeni energetycznej, należy raczej skłaniać się w kierunku przesłanek, które wskazują, że Ukraina odgrywała

⁷⁶¹ W. Kuczyński, *Nie będzie ...*

jedynie rolę drugoplanową, ponieważ deklaracja pomocy w ramach modernizacji sektora energetycznego państwa realnie uwarunkowana była od deklaracji gwarancji ze strony Federacji Rosyjskiej⁷⁶². Zasadnicze znaczenie dla Ukrainy miały negocjacje w ramach których starano się doprowadzić do zmian niekorzystnych ustaleń w kontraktach gazowych zawartych w 2009 roku. Wraz z końcem września 2011 roku stronom udało się wstępnie porozumieć, co do kwestii powołania wspólnego konsorcjum Naftohazu Ukrainy i Gazpromu w ramach którego miało by dojść do przejęcia kontroli nad gazociągami tranzytowymi. Federacja Rosyjska wnioskowała również o gwarancję związane z brakiem wpływu na oba przedsiębiorstwa ze strony posiadacza trzeciego pakietu, gdyby doszło do częściowej prywatyzacji sektora. Władze ukraińskie były bardzo podzielone w kwestii omawianej problematyki, minister energetyki Jurij Bojko wyrażał akceptację i opowiadał się za przystąpieniem do realizacji projektu, co spotykało się z negacją i stanowczą odmową możliwości zaakceptowania tak dalece idących ustępstw akceptowanej przez premiera Azarowa. Władze ukraińskie wyrażały się również sceptycznie wobec możliwości przejęcia przez Gazprom kontroli nad rynkiem wewnętrznym ze względu na możliwość manipulacji lub dyktowania cen w pewnej perspektywie czasowej, co doprowadziłoby w konsekwencji do możliwości przejęcia przez Rosjan interesujących ich zakładów przemysłowych zlokalizowanych na terytorium Ukrainy⁷⁶³. W roku 2012 można było zaobserwować ciekawy zwrot działań w sektorze energetycznym. Naftohaz Ukrainy dokonał trzykrotnego zmniejszenia importu surowca z Federacji Rosyjskiej, jednocześnie podwyższeniu uległa ilość paliwa pobieranego z podziemnych magazynów strategicznych. Dodatkowo przedstawiciele rządu Ukrainy oświadczyli, że zmierzają w kierunku ograniczenia importu z Rosji do wartości 27 mld m³⁷⁶⁴. 17 stycznia 2012 roku rozpoczął się kolejny etap negocjacji pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską mających na celu zmiany niekorzystnego porozumienia podpisanego w 2009 roku, która to zakończyła się brakiem porozumienia, czego główną przyczynę wskazuje się w bardzo daleko idących roszczeniach strony rosyjskiej oraz jej nieustępliwej postawie podczas negocjacji. Należy zaznaczyć, że w toku negocjacji strona ukraińska gotowa była na utworzenie konsorcjum, któremu powierzono by zarządzanie tranzytem paliwa z Federacji Rosyjskiej na Zachód, kategorycznie jednak sprzeciwiała się możliwości

⁷⁶² *Kontrowersyjna wypowiedź ...*

⁷⁶³ W. Konończuk, S. Matuszak, S. Paszyc, *rosyjsko-tureckie porozumienie o gazociągu South Stream jako instrument presji na Ukrainę*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich. 2012.

⁷⁶⁴ Zgodnie z zakontraktowanymi dostawami na 2012 rok import miał wynieść 33 mld m³.

oddania kontroli nad wewnętrznym sektorem energetycznym państwa. Nieprzejednana postawa Rosjan była zastanawiająca zważywszy na fakt, iż Gazprom wprowadził na postawie odrębnych negocjacji z innymi partnerami obniżki cen surowca wobec innych klientów warto wspomnieć o renegocjacji cen dla Wingas⁷⁶⁵ oraz GDF Suez⁷⁶⁶. W przypadku odebrania jedynie 27 mld m³ surowca oznaczałoby to dla Naftohazu Ukrainy rozpoczęcie naliczania kar przez Gazprom w wymiarze 2,5 mld USD w ujęciu rocznym⁷⁶⁷. Początek 2012 roku był dla Ukrainy jednym z najcięższych w dotychczasowych relacjach z Gazpromem wskutek podwyższenia poziomu cen do 515 USD za każde 1000 m³ importowanego gazu ziemnego⁷⁶⁸. Po niezwykle wysokiej podwyżce cen Federacja Rosyjska wystąpiła do władz Ukrainy z propozycją obniżenia cen do poziomu 250 USD za 1000 m³, jednak wiązało się to z koniecznością spełnienia przez Ukrainę pięciu postulatów, jakie wysunęła wówczas Federacja Rosyjska. Zgodnie z postulatami Ukraina miała w pierwszej kolejności doprowadzić do powołania ukraińsko-rosyjskiego konsorcjum, które zajmowałoby się zarządzaniem siecią magistral państwowych z zaznaczeniem, że każda ze stron będzie posiadała 50% udziału w realizowanej inwestycji. Dodatkowo jako punkt drugi, Gazprom miał uzyskać możliwość dostępu do wewnętrznego rynku Ukrainy, w punkcie trzecim zaznaczono konieczność wycofania się strony ukraińskiej ze struktur związanych z Europejską Wspólnotą Energetyczną. Jako punkt czwarty Rosjanie oczekiwali przystąpienia do

⁷⁶⁵ Warto dodać, że Wingas jest koncernem założonym w 1990 roku przez Wintershall Erdgas Handelshaus GmbH Berlin, powstał jako wspólne przedsięwzięcie Wintershall i Gazpromu. „Firma WINGAS została założona w latach 90. przez spółkę zależną BASF Wintershall i rosyjski Gazprom. Od tego czasu odegraliśmy istotną rolę w tworzeniu konkurencyjnego rynku gazu ziemnego w Niemczech ... Jako udziałowiec, największy na świecie producent gazu ziemnego, Gazprom, aktywnie uczestniczył i wspierał rozwój działalności związanej z obrotem i magazynowaniem gazu w Grupie WINGAS od momentu założenia firmy w 1993 r. Pełne zaangażowanie Gazpromu w WINGAS wzmocniło pozycję firmy na trudnym europejskim rynku gazu ziemnego oraz wiarygodny partner dla swoich klientów. WINGAS zamierza nadal rozwijać się w Niemczech i na innych głównych rynkach w Europie. Wraz z nową strukturą akcjonariuszy, położono podwaliny pod trwały pozytywny rozwój spółki na europejskim rynku gazu.” Informacje zaczerpnięte z oficjalnej strony internetowej koncernu, <https://www.wingas.com/en/company/about-wingas.html>

⁷⁶⁶ ENGIE (znany jako GDF Suez przed kwietniem 2015 roku) jest francuskim wielonarodowym przedsiębiorstwem energetycznym z siedzibą w La Défense, Courbevoie, które działa w dziedzinie wytwarzania i dystrybucji energii elektrycznej, gazu ziemnego, energii jądrowej i odnawialnej. Firma jest składnikiem indeksu giełdowego Euro Stoxx 50. Firma utworzona 22 lipca 2008 r. W wyniku fuzji Gaz de France i Suez, wywodzi się od firmy Universal Suez Canal Company założonej w 1858 r. W celu budowy Kanału Sueskiego. Od czasu połączenia w 2008 r. Państwo francuskie posiada około jednej trzeciej pakietu akcji przedsiębiorstwa. Firma przyjęła nazwę "Engie" w kwietniu 2015 roku w celu podkreślenia zmieniającego się charakteru działalności energetycznej i zrezygnowania z historycznej roli monopolisty gazu znacjonalizowanego.

⁷⁶⁷ S. Matuszak, A. Wierzbowska-Miazga, *Narasta rosyjsko-ukraiński spór gazowy*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-01-18/narasta-rosyjsko-ukrainski-spor-gazowy>

⁷⁶⁸ „Publikacje OSW”, (18.01.2018)

⁷⁶⁸ Dla porównania stawka dla Niemiec określona została na poziomie 271 USD za 1000 m³

Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej. Jako ostatni z postulatów wymieniono przystąpienie do unii celnej wraz z Białorusią, Kazachstanem oraz Federacją Rosyjską⁷⁶⁹. Nie trudno dostrzec w powyższych punktach realizację założonych i opisywanych wcześniej celów Federacji Rosyjskiej. Strona ukraińska wyraziła naturalnie swój sprzeciw wobec wymagań partnera, co przełożyło się na działania w ramach wewnętrznych organów państwa. Na zamkniętym posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, które odbyło się w styczniu 2012 roku zapadły decyzje zgodnie z którymi podjęte miały zostać kompleksowe działania nakierowane na realizację dywersyfikacji źródeł dostaw paliw kopalnych a także realizację programu wdrożeniowego związanego z wprowadzeniem do użytku powszechnego w ramach państwa technologii pozwalających na oszczędność w sektorze energetycznym i zmniejszenie energochłonności gospodarki. Dodatkowo postanowienia Rady zakładały rezygnację z używania gazu ziemnego na rzecz użytkowania węgla w ramach pochłaniających ogromne ilości paliwa sieci elektrociepłowniczych⁷⁷⁰. Zgodnie z deklaracjami ministra Bojki ograniczenie energochłonności i lepsze gospodarowanie surowcem wykluczające jego marnotrawienie miałoby skutkować obniżeniem poziomu importu do 2017 roku z 40 mld m³ do jedynie 12 mld m³ rocznie. Decyzje, jakie zostały podjęte na posiedzeniu Rady, a także koncepcje i perspektywiczne plany można oceniać dwójako w perspektywie trwających permanentnie negocjacji. Po pierwsze jest to próba wywarcia nacisku na stronę rosyjską poprzez pokazanie, czy wręcz demonstrację, posiadania alternatywnych źródeł pozyskiwania surowca, włączając w to źródła własne. Biorąc pod uwagę drugie podejście możliwym jest jedynie nie mająca pokrycia w realnych warunkach geopolitycznych próba podjęcia skazanych na niepowodzenia nacisków biorąc pod uwagę położenie strony ukraińskiej, która nie byłaby w pełni w stanie zastąpić dostaw surowca z Federacji Rosyjskiej. Ograniczenie importu nie byłoby rozwiązaniem problemu wysokich cen surowca zwłaszcza biorąc pod uwagę zakontraktowane wielkości dostaw na poziomie 33 mld m³ rocznie, których zmniejszenie skutkowałoby ogromnymi karami finansowymi zapisanymi w porozumieniu z 2009 roku, które obciążałyby budżet państwa w stopniu wyższym niż uiszczanie opłat za surowiec odbierany zgodnie z zakontraktowanymi wartościami.

⁷⁶⁹ P. Kuspys, *Szczyt UE –Ukraina: taktyczna przerwa czy strategiczna porażka?* Portal Geopolityka.org <http://geopolityka.org/komentarze/piotr-kuspys-szczyt-ue-ukraina-taktyczna-przerwa-czy-strategiczna-porazka> (18.05.2017).

⁷⁷⁰ W ujęciu rocznym oszczędności uzyskane jedynie w sektorze ciepłowniczym miały sięgać 6 mld m³.

Pozostaje w tym miejscu zastanowić się nad sensem deklaracji dotyczących konieczności zaprzestania marnotrawienia surowca w obliczu możliwości wystąpienia ogromnych strat finansowych poprzez ograniczenie jego importu co przełożyłoby się na brak środków w budżecie państwa, które zostałyby pochłonięte przez kary umowne oraz brak paliw w infrastrukturze państwa, co skutkowałoby podwójnymi stratami. Warto zaznaczyć, że w ograniczonej perspektywie czasowej plany uniezależnienia od Federacji Rosyjskiej poprzez dywersyfikację źródeł dostaw były mało prawdopodobne do zrealizowania na poziomie, który zaspokoił by potrzeby gospodarki. Łącząc ten fakt z brakiem reform sektora, realna i efektywna dywersyfikacja wydawała się z góry jasno określona jako niewykonalna. Ważnym jest również, że zapowiedzi importu LNG z Azerbejdżanu nie było zostać zrealizowane w szybkim czasie ze względu na brak istniejącej wówczas infrastruktury technicznej i to zarówno po stronie azerskiej, jak i ukraińskiej⁷⁷¹. Coraz groźniejszy dla gospodarki państwa kryzys ekonomiczny skłaniał Ukrainę do poszukiwania wszelkich prób ograniczenia konsumpcji paliwa a także obniżenia ceny za surowiec. Wraz z końcem września 2012 roku zobowiązania związane z importem gazu ziemnego na Ukrainę przekroczyły wartość 10,4 mld USD. Co warte odnotowania, pomimo spadku ilości importowanego paliwa o około 30% wydatki związane z jego zakupem oscylowały na poziomie analogicznym do tego samego okresu z 2011 roku. Przyczyną stanu rzeczy była niezwykle wysoka cena surowca dostarczanego przez Federację Rosyjską, która uległa prawie dwukrotnego wzrostowi w okresie dwóch poprzedzających lat. Analizując rok 2011 budżet państwa przeznaczył na zobowiązania związane z importem surowca ponad 14 mld USD, co stanowiło ponad 17% ogólnych wydatków budżetu państwa związanych z importem⁷⁷². Wspominany już wcześniej brak reform w sektorze podtrzymywał cały czas dotacje i dofinansowania do cen gazu ziemnego dla odbiorców indywidualnych a także sektora komunalnego, co w prostej linii prowadziło do bardzo szybkiego i ogromnego wzrostu zadłużenia zarówno w ujęciu wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Jako wątpliwą w dłuższej perspektywie czasowej dywersyfikację, która miała pomóc przy obniżeniu cen chociaż na część importowanego surowca zdecydowano o imporcie rosyjskiego gazu z Niemiec. Ogromne obciążenie dla budżetu państwa stanowią również cyklicznie emitowane obligacje, z których środki przeznaczany były na dofinansowanie Naftohazu

⁷⁷¹ W. Konończuk, S. Matuszak, E. Paszyc, *Ukraińskie zapowiedzi ograniczenia i dywersyfikacji dostaw gazu*, „Publikacje OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-01-25/ukrainskie-zapowiedzi-ograniczenia-i-dywersyfikacji-importu-gazu> (25.03.2017)

⁷⁷² W 2010 roku wydatki osiągnęły wartość 9,4 mld USD, w 2009 roku było to 8 mld USD.

Ukrainy. Po emisji Naftohaz Ukrainy realizuje proces odsprzedaży obligacji wobec banków, które wpłacając środki pozwalają spółce realizować zobowiązania wobec Gazpromu⁷⁷³. O tym jak dużej pomocy państwa potrzebował Naftohaz Ukrainy świadczy fakt, że jedynie w 2012 roku w celu pokrycia deficytu finansowego spółki uzyskała ona wsparcie w kwocie 1 mld USD⁷⁷⁴. Dodatkowo wraz z końcem 2012 roku cena pomimo obniżki pozostawała nadal na relatywnie wysokim poziomie 430 USD za 1000 m³, co było dodatkową przeszkodą i problemem biorąc pod uwagę stan spadku koniunktury w gospodarce.

Ukraina od wielu lat, można zaryzykować że od początku istnienia jako niezależne państwo po rozpadzie Związku Radzieckiego, znajduje się na rozdrożu pomiędzy Wschodem a Zachodem. Swoiste rozdarcie idei i koncepcji politycznych skłania ją raz ku integracji z Europą, innym razem przekłada się na zwrot w kierunku Federacji Rosyjskiej. Znajdując się pomiędzy Unią Europejską oraz Wspólnotą Niepodległych Państw sytuacja geopolityczna wymusza prowadzenie umiejętnej polityki wobec obu centrów integracyjnych. Posunięciem, które miało i będzie mieć dalece idące znaczenie było przystąpienie Ukrainy 18 października 2011 roku do umowy o Strefie Wolnego Handlu Wspólnoty Niepodległych Państw, w ramach którego zobowiązała się do konsultowania z partnerami możliwości przystąpienia do innych ugrupowań o charakterze gospodarczym. Federacja Rosyjska przez cały czas zabiegała intensywnie o wycofanie Ukrainy z Europejskiej Karty Energetycznej w zamian za zapewnienia o dostawach gazu po cenie, która byłaby dla niej korzystniejsza. Wydaje się, że w pewnym czasie starania Rosji przynosić zaczęły pozytywne dla niej rezultaty, co można było odczytać z oświadczenia prezydenta Janukowycza, które wygłosił po obradach na szczycie Unii Europejskiej z Ukrainą, kiedy to stwierdził, że Unia nie przestrzega ustaleń Karty Energetycznej powołując się na przystąpienie do projektu budowy Gazociągu Północnego oraz Gazociągu Południowego, w których to projektach pomijana jest Ukraina. Władze ukraińskie przez wiele lat bezskutecznie zabiegały o gwarancje tranzytu oraz inwestycji modernizacyjnych w ramach infrastruktury przesyłowej. Fakt prowadzenia niezwykle miękkiej, niezdecydowanej lub wręcz

⁷⁷³ Podobny system finansowania dotyczył też w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku Gazpromu, kiedy to emisja obligacji pozwalała na manipulowanie ceną i stosunkiem ilości posiadanych akcji rosyjskiego concernu, co w perspektywie przekładało się jednak na ogromne zyski dla osób zajmujących się procederem spekulacji.

⁷⁷⁴ A. Sarna, *Ukraińska gospodarka na progu recesji*, „Komentarze OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-11-21/ukrainska-gospodarka-na-progu-recesji> (12.08.2017)

odsuwającej na margines polityki przez Unię Europejską działał pozytywnie na wzrost pozycji Federacji Rosyjskiej, która mogła wywierać coraz silniejsze naciski na partnera w ramach starań o utrzymanie we własnej strefie wpływów. Następnego dnia po wspomnianym szczycie z udziałem Unii i Ukrainy prezydent Janukowycz podczas szczytu członków Wspólnoty Niepodległych Państw nie uzyskał satysfakcjonujących rozstrzygnięć w ramach zabiegów o obniżenie ceny gazu. Dodatkowo koniecznym było dołożenie starań w celu dyplomatycznego zakończenia szczytu. Z perspektywy czasu wiele wskazywać może na to, że przystąpienie do Unii Celnej mogłoby skutkować renegocjacją kontraktu. Jak wcześniej wspomniano, „pomarańczowa rewolucja” skutkowałą trzema konfliktami energetycznymi pomiędzy Federacją Rosyjską i Ukrainą kładąc się jako przeszkoda w relacjach obu stron. Spory przynosiły ogrom strat obu stronom, ostatecznie zażegnano je przy pomocy umowy, której częścią były gwarancje stacjonowania Floty Czarnomorskiej w bazach marynarki wojennej Sewastopola. Jako duży sukces strony rosyjskiej należy wskazać podpisanie przez Julię Tymoszenko niekorzystnego porozumienia, co stanowiło jedną z przyczyn osłabienia i klęski „obozu pomarańczowych”. Pomimo zmiany władzy na Ukrainie, która wpłynęła korzystnie na przywrócenie bezpieczeństwa energetycznego kolejna administracja państwa odziedziczyła po poprzednikach użyteczną dla strony rosyjskiej niekorzystną umowę z 2009 roku. Federacji Rosyjskiej, możliwe że przejściowo, nie udało się przejąć kontroli nad infrastrukturą ukraińską, jednak oceniając z perspektywy czasu rządu Julii Tymoszenko można zaryzykować, że wybrała ona najkorzystniejszą spośród niekorzystnych dla Ukrainy opcję podpisując porozumienie, co oznaczało również trzeźwe i jasne w swojej ocenie podejście byłym pani premier do omawianego problemu. Niewątpliwie korzystnym posunięciem było usunięcie RosUkrEnergo jako pośrednika wokół którego mnożyły się niejasności oraz uczynienie Federacji Rosyjskiej bezpośrednim dostawcą surowca przez co stworzono podwaliny pod możliwość bardziej przejrzystego działania na rynku energetycznym. Niezwykle trudno jest wysuwać futurologiczne wizje przyszłych relacji energetycznych obu państwa, oraz to w jakim stopniu Gazociąg Północny oraz Gazociąg Południowy zostaną wykorzystane w ewentualnych przyszłych sporach. Niewątpliwie najważniejszym pytaniem, jakie należy zadać, jest to jakie będą przyszłe relacje pomiędzy oboma państwami. Nie bez znaczenia były również wydarzenia, do których doszło 23 lutego 2014 roku określane mianem „kryzysu krymskiego”, który w momencie pisania pracy nadal ma status trwającego. Zaryzykować można stwierdzenie, iż postawa Unii europejskiej omawiana

nieco wcześniej wpłynęła na pogłębienie śmiałości Federacji Rosyjskiej w prowadzeniu polityki nacisku, która skutkowała w kulminacyjnym momencie powzięciem decyzji o zbrojnej interwencji wojsk Federacji Rosyjskiej na terytorium suwerennego państwa, którym jest Ukraina. Państwo ukraińskie sto nadal przed ogromnym pytaniem związanym z problemem prowadzenia polityki wobec Wschodu, zwłaszcza wobec pozostawienia w osamotnieniu przez Zachód. Unia Europejska zmagając się z wieloma problemami wewnętrznymi nie wyraża woli odjęcia konkretnych działań, co więcej jednym z najbardziej zdecydowanych działań jest często „wyrażenie dalece idącego zaniepokojenia wobec sytuacji”. Zabieg fuzji pomiędzy Naftohazem Ukrainy i Gazpromem były niewątpliwie wyrazem chęci uzależnienia i zdominowania Ukrainy przez Federację Rosyjską. Wspomnieć należy również pogłębiające się uzależnienie w sferze dostaw, która została zawężona, początkowo Federacja Rosyjska oraz Turkmenistan były partnerami dostawcami, jednak w późniejszym czasie pozostał tylko jeden, co przełożyło się na nieograniczoną możliwość dostosowywania przez Rosję poziomu cen do działań politycznych wobec sąsiada. Niemal co roku można było zaobserwować obawy i niepewność zasad, na jakich realizowane będą dostawy surowca. Wydarzenia mające miejsce w 2010 roku oznaczały wraz z podpisanym porozumieniem odzyskanie dawnej pozycji jaką posiadała Federacja Rosyjska przez „pomarańczową rewolucję”, co stanowiło niewątpliwie sukces jednak wspomnieć należy, że porozumienie pływało korzystnie również na stronę ukraińską. Początkowy okres prezydentury Wiktora Janukowycza wpłynął na przejęcie inicjatywy przez Rosjan, których ambicje zostały na nowo rozbudzone. Ciężko jednoznacznie wskazać, czy dalsze relacje opierać się będą na postępującej wasalizacji, czy jednak dojdzie do zwrotu w kierunku struktur europejskich. Kolejny etapem wywierania presji było dążenie do przejęcia sieci infrastrukturalnej oraz podwyższenie poziomu cen w roku 2012. Pomimo występujących w omawianym czasie możliwości ograniczenia dostaw surowca z Rosji sprawy komplikowała konieczność inwestycji w modernizację sektora. Pozostaje zadać pytanie, czy możliwe jest powstrzymanie ekspansji Federacji Rosyjskiej, oraz czy jej działania są możliwe do przewidzenia, co więcej czym mogą grozić gesty dobrej woli wobec sąsiada?

Rosja porównywana jest w literaturze przedmiotu do majestatycznego zwierzęcia, jakim jest niedźwiedź. Należy pamiętać, że każde dzikie zwierzę, mimo spolegliwości i pozornego oswojenia jest zawsze niezwykle groźne. Wobec

opisywanego zagadnienia należy obawiać się nie nadchodzącej zimy, jednak następującej po niej wiosny, kiedy może dojść do wybudzenia z letargu przyjętych w przeszłości jak priorytetowe interesów, których realizacja zostanie wznowiona.

KONKLUZJE

Jako najważniejszy cel polityki energetycznej uważa się zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, które wpływa na fundament bezpieczeństwa państwa. Jak wspomniano w pierwszym rozdziale pracy, bezpieczeństwo energetyczne jest podtypem bezpieczeństwa rozumianego w ujęciu ogólnym. Jest ono elementem składowym bezpieczeństwa również w ujęciu ekonomicznym. Z punktu widzenia relacji pomiędzy partnerami, bezpieczeństwo energetyczne zaspokajać ma potrzeby niezakłóconego, ciągłego i stabilnego zbycia, tranzytu oraz obioru surowców energetycznych. Polityka energetyczna prowadzona w sposób skuteczny wymaga nieustannych nakładów uwagi, sił środków oraz zasobów, w celu zapewnienia jej niezachwianego funkcjonowania.

Konceptualizacja bezpieczeństwa energetycznego świetle współczesnych teorii stosunków międzynarodowych, identyfikuje szereg czynników, które mają odniesienie do współczesnego postrzegania polityki bezpieczeństwa energetycznego. Państwa wymienione w pracy uzależnione są od dostaw z Federacji Rosyjskiej, co czyni z tej zależności silny środek oddziaływania w celu osiągnięcia zysków politycznych oraz gospodarczych na terytoriach należących do partnerów oraz dalece poza nimi.

Na podstawie powyższych informacji stwierdza się, że tezy główne zostały potwierdzone, co ma swoje odzwierciedlenie w treści powyższych rozdziałów.

Cel pracy został osiągnięty, przedstawione zostało to, czym jest bezpieczeństwo energetyczne oraz to, jaki wpływ ma na kształtowanie współczesnych relacji pomiędzy państwami, a także bezpieczeństwo międzynarodowe. Potwierdzone zostało, że państwa współpracujące z Federacją Rosyjską na gruncie polityki energetycznej pozostawiane są w pozycji klienckiej wobec Rosji. Potwierdzona została również druga teza główna, zakładająca uzależnienie państw partnerów Federacji Rosyjskiej na gruncie polityki energetycznej poprzez stosowanie wobec nich preferencyjnych warunków dostaw. Owe preferencyjne warunki przekształcają się w zaciskającą się pętlę zadłużenia i zależności wobec Federacji Rosyjskiej. Na podstawie przedstawionych w powyższych rozdziałach informacji wskazano zależność pomiędzy pochodzeniem i związkami Władimira Putina ze służbami specjalnymi.

Należy zaznaczyć, że przeprowadzana analiza badawcza wskazuje na szereg czynników utrudniających porozumienie i osiągnięcie równorzędnych relacji wielostronnych w ujęciu polityki energetycznej. Mnogość aspektów sprowadza autora do wniosków, że większość z nich związanych jest z ambicjami powrotu Federacji Rosyjskiej do tradycji mocarstwowej i prowadzenia pewnego rodzaju polityki imperialnej, przy użyciu naturalnych zasobów. Zasoby te, z punktu widzenia Federacji Rosyjskiej są wykorzystywane bardzo racjonalnie i umiejętnie. Niestety taki stan rzeczy znajduje również swoje odbicie w postaci osłabienia pozycji partnerów handlowych, skutkuje on również nie tylko wpływem na sektor energetyczny, ale i całą gospodarkę, włączając w to możliwości strat na gruncie społecznym poprzez paraliż dostaw surowców.

Potwierdzone zostały również tezy pomocnicze. Zacieśniająca się centralizacja władzy w Federacji Rosyjskiej, przypadająca na okres rządów Władimira Putina, wpłynęła na ograniczenie suwerenności Ukrainy i Białorusi na gruncie polityki energetycznej. Również teza pomocnicza dotycząca stosowania wobec byłych państw składowych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, metod dyscyplinowania poprzez zastosowanie instrumentów wpływu energetycznego znalazła potwierdzenie w pracy. Zarówno wybiórcze traktowanie partnerów handlowych przez Federację Rosyjską, jak i nie wykorzystanie szans dywersyfikacji przez Białoruś i Ukrainę oraz brak wypracowania wspólnej i jednolitej polityki energetycznej zostały potwierdzone w pracy.

Położenie geopolityczne Białorusi oraz Ukrainy wyraża swój specyficzny charakter, zważywszy na fakt buforowej roli, jaką pełnią w myśl polityki rosyjskiej. Skuteczne kształtowanie polityki energetycznej wymaga korzystania z wielorakich instrumentów wpływu. Niestety Republika Białoruś oraz Ukraina nie realizowały tych działań w stopniu wystarczających do zauważenia ich roli oraz bycia zauważonym na arenie międzynarodowej. Co więcej, przełożyło się to na fakt, że nie zauważono znaczenia roli tych państw by ukształtować nową wizję i koncepcję polityki energetycznej, która była tak bardzo potrzebna zarówno im, jak i państwom zachodnim.

Podsumowując ustalenia badań zawartych w powyższym opracowaniu, równocześnie odnosząc się do uwag zawartych we wstępie pracy należy wskazać, że skomplikowane i bardzo złożone relacje energetyczne Republiki Białorusi oraz Ukrainy

z Federacją Rosyjską są efektem formalnego uniezależnienia się tych państw od Rosji, i że efekt ten jest warunkowany faktem braku poczucia odpowiedzialności Federacji Rosyjskiej za ten obszar po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, od którego niegdyś państwa te były zależne. Wraz z upływem czasu od rozpadu Związku Radzieckiego, zarówno Republika Białoruś, jak i Ukraina utraciły swoje znaczenie państw tranzytowych, jak i gwarancje pewnych i nieprzerwanych dostaw surowców energetycznych. Dla Federacji Rosyjskiej perspektywa poprawy i znacznego zbliżenia w relacjach gospodarczych z państwami Zachodu okazała się bardziej wartościowa niż interesy państw sąsiedzkich, z którymi relacje zarówno gospodarcze, jak i polityczne nie zawsze postępowały w sposób poprawny. Najważniejsze znaczenie, określane mianem strategicznego, mają relacje Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską oraz jej najważniejszym partnerem, Niemcami.

W wyniku przemian, które miały miejsce po rozpadzie ZSRR, zarówno Republika Białoruś, jak i Ukraina, zostały zmuszone do poszukiwania optymalnych dla siebie warunków dostaw oraz wykorzystania w maksymalnym stopniu ze swego tranzytowego położenia. Wywieranie intensywnego i permanentnego nacisku przez Federację Rosyjską na rząd Republiki Białorusi oraz Ukrainy, zmuszał te państwa do poszukiwania najlepszych możliwych warunków dostaw, których zmiany występowały w stopniu ponadprzeciętnie częstym. Zważywszy na stan ciągłej niepewności wobec porozumień dotyczących kwestii energetycznych w ich ówczesnym kształcie, poziom znaczenia surowca dla gospodarek narodowych oraz społeczeństw, biorąc również pod uwagę mnogość czynników, które wpływały na poziom i zakres dostaw surowców energetycznych, sprawiły, że kwestia zaopatrzenia w surowce energetyczne stała się sprawą niezwykle istotną, oraz świadcząca o dominacji Federacji Rosyjskiej. Ukształtowane w tym zakresie przez każde z państw relacje na gruncie polityki energetycznej miały znaczenie zasadnicze. Bardzo ważnym jest, iż nie można postrzegać roli i położenia Republiki Białoruś oraz Ukrainy w charakterze równorzędnym, nie uwzględniając jednocześnie przy tym czynników, które wpływają na odmienne uwarunkowania polityczne, ekonomiczne, oraz gospodarcze, w szczególności poziom zbliżenia i relacji z Unią Europejską.

Należy zaznaczyć, że przez wiele lat zarówno Republika Białoruś, jak i Ukraina utrzymywały starania aby poziom relacji pomiędzy nimi a Federacją Rosyjską na gruncie polityki energetycznej był jak najlepszy. Co więcej starania równorzędnego

traktowania i racjonalnych działań stron nie spotkały się ze zrozumieniem strony rosyjskiej. Co więcej poczynania władz białoruskich oraz ukraińskich odczytywane mogły być przez stronę rosyjską jako sprzeczne z jej interesami. Federacja Rosyjską podjęła na gruncie niesprzyjających warunków decyzję dotyczące ograniczenia tranzytu surowca przez terytoria partnerów, co przekładało się na projekt Gazociągu Północnego. Gazociąg Północny, jak i Południowy były odpowiedzią na próby prowadzenia samodzielnej polityki energetycznej przez Republikę Białoruś oraz Ukrainę. W przypadku Białorusi nie bez znaczenia była niechęć do realnego zacieśniania powiązań z Federacją Rosyjską, co miało wyrażać się szczególnie przez sprzedaż aktywów należących do Bieltransgazu. Proces, podczas którego Federacja Rosyjska rozpoczęła przechodzenie do urynkowania cen dla Białorusi oraz Ukrainy był niezwykle skutecznym instrumentem oddziaływania politycznego oraz gospodarczego wobec wspomnianych państw. Proces oparty na permanentnym podwyższaniu cen stanowił niezwykle skuteczny oręż działań ekonomicznych wobec Białorusi oraz Ukrainy.

Federacja Rosyjska dążąca do odbudowy hegemonicznej pozycji na obszarze dawnego ZSRR powzięła działania które, skutkowały tym, że stała się jedynym dostawcą surowca do państw wymienionych powyżej. W efekcie wzmocniona została zależność energetyczna tych państw od Rosji, co przekładało się na proces wzmocnienia korzystnych dla Rosji relacji wzajemnych. Bardzo wyraźną cezurę stanowić mogą lata 2010-2011, kiedy to doszło o niezwykle wyraźnej dominacji Federacji Rosyjskiej w sferze prawnej oraz faktycznej. Pozycja hegemoniczna Federacji Rosyjskiej została potwierdzona. Wykorzystanie zmian i procesów, do których doszło w Republice Białoruś oraz na Ukrainie oraz słabość ekonomiczną przyczyniło się do realizacji rosyjskich celów.

Biorąc pod uwagę analizę porozumień, które zostały zawarte pomiędzy stronami, postanowienia wykazują się zróżnicowanym zakresem, jednak elementem łączącym jest możliwość konkretnych korzyści odnoszonych przez Federację Rosyjską. Porozumienia i korzyści przekładały się na zapisy dotyczące dostaw surowców energetycznych dla Republiki Białoruś oraz Ukrainy. Warunki te mogą w przyszłości ulec zmianie, jednak faktem pozostaje czasowe regulowanie ich w charakterze dostaw surowców energetycznych. Oręż energetyczny uznać można za kluczowy w charakterze

roli odgrywanej w stanowieniu nowego ładu międzynarodowego. Federacją Rosyjską ugruntowała swoje wpływy na Krymie oraz w regionie postradzieckim.

Utrata znaczenia tranzytowego oznacza odejście w przeszłość realiów bezpośredniej dostawy surowca. Zarówno Gazociąg Północny, jak i BTS2 omijał państwa tranzytowe. Jak długo relacje z państwami tranzytowymi Federacji Rosyjskiej były pozytywne tak długo nie wzbudzało to jej negatywnych reakcji. Proces pogorszenia relacji przyniósł bezprecedensowe decyzje zakładające podjęcie działań, nakierowanych nie na zysk ekonomiczny lecz na polityczny. Projekt zmierzał do pominięcia państw tranzytowych i bezpośredniego dostarczania surowców do odbiorców końcowych. Gazociąg Północny, jak i Południowy są przedsięwzięciami o charakterze politycznym, a ich znaczenie gospodarcze i handlowe jest wtórne.

Struktury Unii Europejskiej nie mogły realnie przyjść z pomocą ani Republice Białoruś ani Ukrainie. Władze UE nie mogły zapewnić realnego wsparcia dla inicjatywy Partnerstwa Wschodniego by pomóc tym oby państwom. Proces zakładający bardzo wprawne lawirowanie pomiędzy Unią Europejską oraz Federacją Rosyjską uległ zakończeniu. Nie bez znaczenia był również rezultat sporów gazowych pomiędzy Federacją Rosyjską oraz Ukrainą. Znaczącym wydarzeniem był fakt, iż Republika Białoruś, która doświadczała coraz silniejszych tendencji integracyjnych z Federacją Rosyjską niezwykle długo stawiała opór wobec jej roszczeń. Państwa sąsiadujące ze sobą nie potrafiły wypracować realnego kompromisu w zakresie walki z Federacją Rosyjską w ramach konfliktów na tle energetycznym. Przyczyniło się to również do uzależnienia Zachodu w zakresie infrastruktury rurociągowej. Efektem braku solidarności oraz zwiększającego się uzależnienia Zachodu stała się postępująca marginalizacja państw Europy Środkowej. Marginalizacja dotyczyła głównie sektora energetycznego, jednocześnie wpływała również na gospodarki tych państw oraz ich pozycje na arenie międzynarodowej.

Poprzez realizację planów ścisłej ekspansji ze strony Gazpromu, Federacja Rosyjska opierała swoje działania na kontraktach długoterminowych, które miały wiązać państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Gazociąg Północny, jak i Południowy, jako dowody współpracy Federacji Rosyjskiej z państwami zachodu, wpłynęły na zmniejszenie bezpieczeństwa energetycznego Republiki Białoruś oraz Ukrainy. Użycie energetycznego narzędzia wpływu w postaci „broni gazowej” lub

związanej z sektorem ropy naftowej, mogło nastąpić jedynie przy milczącej aprobacie głównych aktorów sceny politycznej w Europie.

LITERATURA

I. DOKUMENTY

1. *BP Statistical Review of World Energy June 2011*, www.bp.com/statisticalreview dostęp w Internecie: 26.08.2011; 12:33.
2. *BP Statistical Review of World Energy, June 2012*, [statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf](http://www.bp.com/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf), s. 20.
3. *Dokumenty Europejskie. Bezpieczeństwo Energetycznych Dostaw w Europie. Nieprzerwane przystosowywanie*, wyd. euroConfluences, Paryż 2011, s. 29.,
4. *DYREKTYWA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE* <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:pl:PDF> F 12.06.2014
5. *Energia i transport Unii Europejskiej w liczbach, Komisja Europejska, Przegląd Statystyczny 2010*, wyd. Publikacje Biura Unii Europejskiej, Luxemburg 2010, s.29,
http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf dostęp w Internecie: 31.08.2011; 14:02. Tytuł oryginalny: *EU energy and transport in figures, European Commission, Statistical Pocketbook 2010*, wyd. Publication Office in the European Union, Luxembourg 2010.
6. *Energetическая стратегия России на период до 2020 г.*, www.energystrategy.ru
7. *Energetическая стратегия России на период до 2030 г.*, www.energystrategy.ru
8. *Komisja Wspólnot Europejskich, Komunikat Komisji do Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego. Europejska Polityka Energetyczna, Bruksela 10.01.2007*, s. 4., dostęp w internecie, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:PL:PDF>, 5.12.2011; 15:00.
9. *Konkluzje prezydencji*, Bruksela 8-9 marca 2007 roku, s. 11, dostęp w internecie:

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/PL/ec/93142.pdf

10. *Odnawialne robią różnicę*, wyd. Dyrektoriat Generalny Komisji Europejskiej ds. Energii, wyd. Publikacje Biura Unii Europejskiej, Luxemburg 2011, s. 5, http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2011_renewable_difference_en.pdf dostęp w Internecie: 31.08.2011; 13:08. Tytuł oryginalny: *Renewables make the difference*. Directorate-General for Energy European Commission, wyd. Publications Office of the European Union, Luxemburg 2011.
11. *Odpowiedź ministra infrastruktury – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 20079 w sprawie głębokości ułożenia rurociągu w okolicach Świnoujścia*, 10.02.2011, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/4EDAF37D27.12.2011>.
12. *Oil & Gas Journal*, January 2008, <http://www.ogj.com/articles/print/volume-106/issue-4.html> dostęp w Internecie: 25.08.2011; 12:50.
13. Omówienie zagadnień Traktatu karty energetycznej, patrz Stern 2005, s.135-9.
14. Opracowanie Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową na podstawie danych z raportu: *"Europe's current and futures energy position. Demand - resources - investments"*, 2008, Commission Staff Working Document, EC, COM (2008) 744, Brussels., http://www.ppg.gda.pl/index.php/pol/wydawnictwo/okno_na_swiat/europejska_energetyka_skad_poszczegolne_kraje_czerpia_energie_i_jak_ja_wykorzystuja dostęp w Internecie: 25.08.2011; 12:53.
15. Pełny tekst dokumentu został opublikowany w: Tekst *soglashenie mezhdu Naftogazom I Gazpromom*, Ukrainskaya Pravda, January 5, 2006. (Rough translation by the author.) <http://www2.pravda.com.ua/ru/news/2006/1/5/36448.htm>.
16. *Polityka energetyczna Polski do 2025 roku*, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 4 stycznia 2005 roku, s. 5.
17. *Polityka energetyczna Polski do 2030 roku*, Ministerstwo Gospodarki, projekt z dnia 04-09-2008, Wersja nr.2, s. 7.
18. *Protokół dodatkowy do Porozumienia między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o budowie systemu gazociągów dla tranzytu rosyjskiego gazu przez terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i dostawach*

rosyjskiego gazu do Rzeczypospolitej Polskiej z 25 sierpnia 1993 roku, „Monitor Polski”, 2011 nr 46 poz. 512.

19. Robert L. Larsson, *Sweden and the NEGP: A Pilot Study of the North European Gas Pipeline and Sweden's Dependence on Russian Energy*, Stockholm 2006, FOI.
20. *Sytuacja Europejskiej Energetyki: aktualnie i w przyszłości, raport. Obserwacja Rynku dla Raportu Rynku Energetycznego, Dyktoriał Generalny ds. Energii i Transportu Komisji Europejskiej 2008*, wyd. Biuro ds. Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luxemburg 2008, s. 7., http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2008_moe_maquette.pdf dostęp w Internecie: 30.08.2011; 16:56. Tytuł oryginalny: *Europe's energy position present&future*, Directorate-General for Energy and Transport, European Commission, Market Observatory for Energy Report 2008, wyd, Office of Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2008.
21. *Traktat o Karcie Energetycznej, sporządzony w Lizbonie 17 grudnia 1994 roku dotyczy współpracy w dziedzinie energetycznej pomiędzy państwami Unii Europejskiej, państwami byłego Związku Radzieckiego, oraz państw nie będących członkami Unii Europejskiej, będących jednak członkami Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju*, dostęp w internecie: <http://www.abc.com.pl/du-akt/-/akt/dz-u-03-105-985>.
22. *Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 roku Prawo energetyczne, wraz z późniejszymi zmianami. Dz. U. z 2003 r. nr 153, poz. 1504 ze zm.*
23. *World Energy Outlook 2006*, wyd. Międzynarodowa Agencja Energii, s. 4., dostęp w internecie http://www.worldenergyoutlook.org/docs/weo2006/polish_sum_06.pdf, 5.12.2011; 16:04.
24. World Bank, *Energy Efficiency in Russia: Untapped Reserves*, Moscow 2008, web.worldbank.org.
25. http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/20110601_the_european_files_en.pdf f dostęp w Internecie: 30.08.2011; 17:32.

II. MONOGRAFIE

A. PRACE AUTORSKIE

1. Margarita. M. Balmaceda, *Oil, gas, transit pipelines and Russian Foreign Energy Policy*, London 2006.
2. Marcin Bido, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000-2008*, Warszawa 2009.
3. A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy, czy koniec gry?* Warszawa 2008.
4. Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1999.
5. W. Bukowski, *Moskiewski proces*, Warszawa 1998.
6. Z. Dura, *Rosja - Polska. Stosunki energetyczne w zakresie gazu ziemnego*, "pressje. Teka XV Klubu Jagiellońskiego", Kraków 2009.
7. A. Eberhardt, *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008*, Warszawa 2008
8. M. Fredholm, *Gazprom in Crisis*, CSRD, Swindon, październik 2006.
9. A. Ghaleb, *Natural Gas as an Instrument of Russian State Power*, 2001.
10. W. Grzelak, *Rosja bez złudzeń - uroki demokracji suwerennej*, Warszawa 2008.
11. Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale University Press, 1968.
12. C. Jean, *Geopolityka*, wyd. Ossolineum 2003.
13. M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, wyd. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
14. Tomasz W. Kaźmierczak, *Bezpieczeństwo energetyczne - Implikacje uzależnienia Polski od importu gazu ziemnego (Zarys problemu)*, wyd. Promotor, Warszawa 2008.
15. R. Kęsek, *Między konfliktem a dialogiem: polityk Ukrainy wobec federacji Rosyjskiej w latach 1997-2004*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
16. К. Е. Коктыш, *Трансформация политических режимов в Республике Беларусь 1990-1999*, Москва 2000.
17. J. Krasuski, *Europa między Rosją i światem Islamu*, Touń 2004.

18. S. Muller-Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne. Nowy pomiar świata*, wyd. Wydawnictwo : Z naszej strony, Szczecin 2009.
19. Tadeusz A. Kisielewski, *Schyłek Rosji* wyd. Dom Wydawniczy Rebis, 2007.
20. E. Lucas, *Nowa Zimna Wojna, Jak Kreml zagraża Rosji i Zachodowi*, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.
21. W. Marciniak, *Odrodzenie imperium: obraz, krytyka i polityka*, Pressje. Teka XV Klubu Jagiellońskiego 2009.
22. Karina P. Marczuk, *Trzecia opcja. Gwardie narodowe w wybranych państwach Basenu Morza Śródziemnego*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2007.
23. F. Memches, *Słudzy i wrogowie imperium. Rosyjskie rozmowy o końcu historii*, Kraków 2009.
24. E. Moronowicz, *Białoruś*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2007.
25. М. В. Мясникович, *Республика Беларусь на пути к новой экономике*, Минск, 2008.
26. Witold S. Michałowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach Wschód-Zachód*, Warszawa 1990.
27. Witold S. Michałowski, *Rury pod specjalnym nadzorem*, Warszawa 2010.
28. Witold S. Michałowski, *Skok na rurę*, Warszawa 1998.
29. B. Molo, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej*, [w]: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (red.), wyd. Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 73.
30. J. Muszyński, *Podstawy nauki o polityce, państwie i prawie*, wyd. adam marszałek, Toruń 2007.
31. M. Nowacki, *Prawne aspekty bezpieczeństwa energetycznego w UE*, Warszawa 2010, Wolters Kluwer.
32. Tadeusz A. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, wyd. Instytut Studiów Strategicznych 2011.
33. S. Parker, *The last Soviet Republic. Alexander Lukashenko's Belarus*, Victoria 2007.
34. В. Петров, *Россия в XXI веке*, Москва 2001.

35. Władimir B. Pastuhow, *'Medvedev and Putin: dual thinking as an alternative to dual power: the afterword of a political cynic to the discussion on the liberal turning'*, POLIS - Politicheskoe Issledovanie, 6, 2009.
36. K. Pełczyńska-Nałęcz, *Integracja, czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów*, Warszawa 2011.
37. N. Petrow, *'Regional Governors under the Dual Power of Putin and Medvedev,'* Journal of Communist Studies and Transition Politics, Vol. 26 no. 2, June 2010.
38. Ziemowit J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2000.
39. S. Pirani, *The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe*, Oxford 2010.
40. J. Sobczak, *Państwo [w]: Postawy wiedzy o państwie i prawie*, J. Sobczak, wyd. Agencja eSeM, Poznań 2002.
41. W. Suworow, *GRU - radziecki wywiad wojskowy*, Warszawa 1999.
42. D. Treisman, *'Putin's Silovarchs'*, Orbis, 51, 1 Winter 2007.
43. H. Turek, *An Isolated State. How and Why Has Belarusian Foreign Policy Been Constrained in The Years 1991-2009?* London 2009.
44. A. Walaszek-Pyziół, *Energia i prawo*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2002
45. A. Wasilewski, *Ropa naftowa w polityce Rosji*, wyd. Wydawnictwo Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polska Akademia Nauk, Kraków 2005.
46. K. Yafimava, *Post-Soviet Russian-Belarussian relationships: the role of gas transit pipelines* (Stuttgart: Verlag, 2007).
47. Daniel Yergin, *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*, New York, 2011.
48. R. Zięba, *Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
49. P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991-2004*, wyd. Ośrodek Myśli Politycznej Centrum Europejskie Natolin, Kraków-Warszawa 2008.

B. PRACE ZBIOROWE

1. A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej* [w:], Andrzej W. Jabłoński, L. Sobkowiak, (red), *Studia z teorii polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 73-88.
2. Margarita M. Balmaceda, *Zwischenhändler und die innerukrainische Dimension des Gaskonflikts* [w:] H. Pleines, *Der russisch-ukrainische Erdgaskonflikt vom Januar 2009, Arbeitspapiere und Materialien Forschungsstelle Osteropa*, Bremen, nr 101, Februar 2009.
3. Desmond Ball, *Modern technology and Geopolitics*, [w]: *On Geopolitics: Classical and Nuclear*, red. C. Zoppo, Ch. Zorgbibe, Dordrecht 1985.
4. A. Baluk, *Proces integracji rosyjsko-białoruskiej*, [w:], E. Cziomer, M. Czajkowski, (red.), *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw członkowskich WNP*, Kraków 2006.
5. G. Bartodziej, M. Tomaszewski, *Polityka energetyczna i bezpieczeństwo energetyczne*, wyd. Nowa Energia, Racibórz 2009.
6. М. Бигдай, О. Богуцкий, И. Болотин и др., *Белорусский ежегодник 2003*, Вильнюс 2004
7. J. Bratkiewicz, *Kierunek wschodni: perspektywy podejścia strategicznego*, [w]: R. Kuźniar (red.) *Między polityką a strategią*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1994.
8. Paweł J. Borkowski, *Koncepcja wielopoziomowego zarządzania*, [w:] Paweł J. Borkowski, *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*, wyd. Difin, Warszawa 2007.
9. A. Bryc, *Efektywność polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, [w]: M. Dobroczyński, J. Marszałek-Kawa (red.), *Skomplikowane stosunki Polaków i Rosjan*, Toruń 2005.
10. A. Chodubski, *O metodologicznym podejściu do przewidywania w polityce*, [w:] *Przyszłość i polityka. Nadzieje i strachy zbiorowe przełomu tysiącleci*, red. E. Ponczek, A. Sepkowski, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.
11. A. Chojnowski, Jan. J. Bruski, *Ukraina. Historia państw świata w XX wieku*, wyd. Trio, Warszawa 2006.

12. Б. Черкас, *Российско-белорусские отношения в энергетической сфере*, [w:] L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.), *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską Ukrainą i Białorusią*, Kraków 2010.
13. P. Czerpak, *Bezpieczeństwo energetyczne* [w]: *Bezpieczeństwo międzynarodowe, teoria i praktyka*, K. Żurkowska, M. Grącik (red.), wyd. Oficyna Wydawnicza - Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005.
14. J. Ćwiek-Karpowicz, *Polityka energetyczna Rosji-szanse i wyzwania dla Polski i Unii Europejskiej, Raport Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych*, wyd. PISM, Warszawa 2011.
15. В. А. Чупров, О. В. Бодров, И. Э. Шкрадюк, *Снижение потребления природного газа в Беларуси: ядерный и инновационный сценарии*, Минск 2009.
16. L. Dobrowolski, E. Kuźmiska, *Porównanie kosztów różnych sposobów transportu LNG do odbiorców*, [w]: H. Kaproń (red.) *Rynek gazu 2009*, Lublin 2009.
17. A. Druszcz, *Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej w kontekście polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej*, [w]: *Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, P. Mickiewicz, P. Stokłosa (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2010.
18. J. Dyduch, P. Mikiewicz, S. Rzeszótko, *Krytyczne wprowadzenie do teorii stosunków międzynarodowych*, wyd. Arboretum, Wrocław 2007.
19. A. Eberhardt, *Energy relations between Russia and Belarus*, [w:], E. Wyciszkievicz, (ed.), *Geopolitics of pipelines. Energy independence and inter – state relations in the post soviet area*, Warsaw 2009.
20. S. Gawłowski, R. Listowska - Gawłowska, T. Piecuch, *Bezpieczeństwo energetyczne kraju*, wyd. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2010.
21. А. Богатуров, *Три поколения поляков в доктрине Республики России*, [w:] кн. Гомарт, А. Мальгин (ред.), *Международные отношения, энергетика, безопасность: требование послушного подхода*, МГИМО / ИФРИ. Москва 2007,

22. A. Głąb, *Przebieg i skutki rosyjsko – ukraińskiego konfliktu gazowego w 2009 roku.*, [w:] L. Zyblikiewicz, P. Bajor (red.) „Biuletyn Międzynarodowy” tom 2, Kraków 2010.
23. J. Gordziejew, *Stosunki białorusko-rosyjskie (1991-2008)*, [w:] L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.), *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*, Kraków 2010
24. G. Gromadzki, W. Konończuk, L. Weselý, *Białoruś po "wyborach". Jaka będzie przyszłość reżimu Łukaszenki?*, Warszawa 2006.
25. G. Gromadzki, W. Konończuk, *Energetyczna gra. Ukraina, Mołdawia i Białoruś między Unią a Rosją*, wyd. Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2007.
26. A. Hatouski, *Overview and Assesment of Economic Reform Concepts and Programs in Belarus*, [w:] R. Wainiene, E. Królikowska, J. Płoskonka, W. Romanow, (red.), *Belarus reform scenarios*, Warsaw 2003.
27. M. Honczar, A. Czubyk, *Energetyczny wymiar Partnerstwa Wschodniego - czy istnieje możliwość wykorzystania programu dla wypracowania trwałych zmian w europejskim systemie energetycznym*, [w]: *Partnerstwo Wschodnie a idea europejskiej integracji, Możliwości ograniczenia pola współpracy z punktu widzenia Polski i Ukrainy*, Wrocław 2010.
28. K. Iwańczuk, *Pozycja geopolityczna Białorusi*, [w]: I. Topolski (red.), *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2009.
29. M. Kaczmarek, *"Relacje przez pośredników?". Stosunki polsko - rosyjskie w ostatnich kilku latach*, [w]: M. Dobroczyński, J. Marszałek-Kawa (red.), *Skomplikowane stosunki Polaków i Rosjan*, Toruń 2005.
30. M. Kaczmarek, *The Influence of Russian Federation on Energy Security in Europe*, [w]: *The Future of European Energy Security*, red. L. Jesień, Kraków 2006.
31. M. Kaliski, J. Siemek, A. Sikora, A. Szurlej, *Możliwe scenariusze polityki energetycznej Unii Europejskiej w zakresie zapewnienia stabilnych dostaw gazu ziemnego do Europy Środkowej i Wschodniej w kontekście polityki energetycznej Rosji*, [w]: H. Kaproń (red.), *Rynek gazu 2009*, Lublin 2009.
32. K. Kałużna, R. Rosicki, *Wymiary bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej*, Poznań 2010, WSB.
33. R. Kandiyoti, *Pipelines. Flowing oil and crude politics*, New York 2008.

34. K. Kotulewicz, *GEOSTRATEGICZNY WYBÓR ROSJI U ZARANIA TRZECIEGO TYSIĄCLECIA, Unia Europejska jako partner strategiczny Federacji Rosyjskiej na początku XXI wieku, Część II: Aspekt gospodarczy*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
35. И. Козлов, *Беларусь - Россия: Что мешает объединению?*, [w] A. Stępień-Kuczyńska, T. Jajmucha, *Dialog europejski Zachód - Wschód*, Toruń 2006
36. K. Kłysiński, *Białoruś wobec rosyjskiej presji polityczno-ekonomicznej*, [w]: L. Zyblikiewicz, P. Bajor (red.), *"Biuletyn międzynarodowy"*, t. 2, Kraków 1010.
37. W. Kosiedowski, *Gospodarka Rosji*, [w]: *Wprowadzenie do studiów wschodnioeuropejskich. Rosja*, red. A. Mironowicz, Tom 3, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2013.
38. J. Kowalski, J. Kozera, *Mapa zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego RP w sektorach ropy naftowej i gazu ziemnego* [w]: „Bezpieczeństwo Narodowe” nr 9-10/2009, wyd. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2009.
39. F. Krawiec, *Rola odnawialnych źródeł energii w rozwiązaniu globalnego kryzysu energetycznego* [w]: *Odnawialne źródła energii w świetle globalnego kryzysu energetycznego, wybrane problemy*, F. Krawiec (red.), wyd. Difin, Warszawa 2010.
40. O. Krysztanovskaya, S. White, *'The Sovietization of Russian Politics'*, *Post-Soviet Affairs*, Vol. 25 no.4 Oct-Dec 2009.
41. E. Krzyżanowski, *Gazociągi i naftociągi Ukrainy*, [w]: Witold S. Michałowski, S. Trzop (red.) *Rurociągi dalekiego zasięgu*, wyd. Fundacja Odysseum, Warszawa 2006, s. 58.
42. Tadeusz Z. Leszczyński, *Bezpieczeństwo Energetyczne Unii Europejskiej do 2030 roku*, wyd. Urząd Regulacji Energetyki, Warszawa 2009.
43. K. Liuhto, P. Vahtra, *Business Expansion of Russia Inside the UE market – What does it mean for the UE – Russian Relations?* [w:] E. Teichmann, M. A. Waresa (red.) *Rozszerzona Unia Europejska i jej wschodni sąsiedzi*, Warszawa 2005.
44. A. Łoskot-Strachota, *Kłopotliwe bogactwo - sytuacja i perspektywy sektorów ropy naftowej i gazu na obszarze byłego ZSRR*, "Prace OSW.", 15.12.2003, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2003-12-15/klopotliwe-bogactwo-sytuacja-i-perspektywy-sektorow-ropy-i-gazu-na-o>, 12.08.2010

45. W. Malendowski, *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Cz. Mojsiewicz (red.), wyd. Atla2, Wrocław 2004.
46. M. Mączka, W. Unge, *Poland's and Russia's relations with Belarus and Ukraine*, [w]:, P. Fudala, M. Mączka, M. Tobiczuk, W. Unge, Ł. Wojcieszak, M. Zamarlik, *Polish Russian Relations in an Eastern Dimension Context*, Stockholm, June 2006.
47. K. Marzęda, *Pozycja ekonomiczna Białorusi* [w:] I. Topolski (red.), *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2009.
48. M. Menkiszak, „*Postrzeganie roli Niemiec w Rosji*”, [w]: S. Bieleń, W.S. Góralski (red.), *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1999.
49. T. Mitrova, *Natural gas in transition: systemic reform issues*, [w]: S. Pirani (red.), *Russian and CIS gas markets and their impact on Europe*, Oxford, New York 2009.
50. Cz. Mojsiewicz, *Co wpływa na bezpieczeństwo międzynarodowe* [w]: *Stosunki Międzynarodowe*, W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), wyd. Atla2, Wrocław 2004.
51. E. Mokrzycki (red.), *Podstawy gospodarki surowcami energetycznymi*, wyd. Uczelniane wydawnictwa naukowo-dydaktyczne, Kraków 2005.
52. B. Moło, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej*, [w]: E. Cziomer (red.), *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, Kraków 2008.
53. A. Możesz, *Powstanie postimperialnej Rosji i perspektywy odzyskania wpływów na obszarze poradzieckim* [w:] W. Konończuk (red.) *Imperium Putina*, Warszawa 2007.
54. Z. Muras, M. Swora, *Prawo energetyczne. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Grudzień 2010,
55. M. Orzechowski, *Stosunki Ukrainy z Federacją Rosyjską*, [w:], M. Pietraś, T. Kapuśniak (red.), *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2007.
56. W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom. Rosyjska broń*, wyd. W.A.B., Warszawa 2008.
57. M. Papla, *Białoruś: protektorat Rosji, pogranicze Europy, czy stworzeń geopolityczny ...* [w:] L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.), *Polityka*

- zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią. Kraków 2010.
58. M. Piechocki, *Polsko-niemiecko-rosyjskie kontrowersje wokół Gazociągu Północnego*, [w]: B. Koszel (red.), *Polacy i Niemcy w XXI wieku. Nowe oblicza partnerstwa?*, Poznań 2007, Wydawn. Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
 59. E. Poseł-Częścik, *Kryteria bezpieczeństwa państwa*, [w]: *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, S. Dębski, B. Górka-Witner, (red.), Warszawa 2003.
 60. M. Przełomiec, *Pomarańczowa lady Julia Timoszenko. Królowa Majdanu*. [w:] J. M. Nowakowski, J. Urbanowicz, M. Przełomiec, M. Kowalski, J. Malicki, A. Korniejenko, *Ukraina na zakręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji*, Warszawa 2005.
 61. R. Riedel, *Bezpieczeństwo energetyczne we współczesnej securitologii* [w]: *Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, P. Mickiewicz, P. Sokołowska (red.), wyd. adam marszałek, Toruń 2010.
 62. J. Rolicki, *Edward Gierek. Replika*, Warszawa 1990.
 63. S. Rychlicki, J. Siemek, *Handel ropą naftową i gazem ziemnym*, [w]: *V międzynarodowa konferencja naukowo-techniczna "Miejsce Polski w europejskim i światowym rynku ropy naftowej i gazu ziemnego. Materiały konferencyjne"*, Bobrka 2007.
 64. W. Silitski, *Belarus Economics Status. Wy Is Belarus Economy In Urgent Need of Reform?* [w]: R. Wainiene, E. Królikowska, J. Płaskonka, W. Romanow (red.), *Belarus reform scenarios*, Warsaw 2003.
 65. B. Сіліцкі, *Палітычная эканомія беларуска-расійскай інтэграцыі*. [w:] B. Булгакаў (ред.), *Палітычная гісторыя незалежнай Беларусі Вільня 2006*
 66. A. Stępień-Kuczyńska, *Rosja - wybór drogi*, [w]: A. Stępień-Kuczyńska, T. Jałmużna (red.), *Dialog europejski Zachód-Wschód*, Toruń 2006, s. 238-239.
 67. W. Szadurski, *Białoruś – Unia Europejska: w poszukiwaniu nowej strategii*, [w:] M. Czajkowski, E. Cziomer, (red.), *Stanowisko Unii Europejskiej wobec Polski i jej sąsiadów w przededniu poszerzenia*, Kraków 2003.
 68. A. Szeptycki, *Reations between Russia and Ukraine in the gas sector* [w:] E. Wyciszkiewicz, *Geopolitics of pipelines. Energy independence and inter – state relations in the post sooviet area*, (ed.), Warsaw 2009, s. 93.

69. B. Trzcińska, *Surowce energetyczne* [w]: *Energia w czasach kryzysu*, K. Kuciński (red.), wyd. Difin, Warszawa 2006.
70. A. Wasilewski, *Gazociągi Rosji*, [w]: Witold S. Michałowski, S. Trzop, *Rurociągi dalekiego zasięgu*, Warszawa 2005.
71. A. Wilson, *Białoruś między "kolorową rewolucją" a "antyrewolucyjną technologią"*, [w]: Valer Bulakau (red.), *Geopolityczne miejsce Białorusi w Europie i świecie*, Warszawa 2006.
72. E. Wyciszkievicz, *Rosyjskie sektora naftowo-gazowy - uwarunkowania wewnętrzne i perspektywy rozwoju*, [w]: *Geopolityka rurociągów, Współzależność energetyczna a międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, E. Wyciszkievicz (red.), wyd. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008.
73. Л. Зайко, Я. Романчук (red.), *Беларусь: дорога в будущее*, Минск 2005.
74. А. Н. Шаров, С. В. Шепелев, *Белоруссия*, [w:] А Булатов (red.), *Экономика России и других постсоветских стран*, Москва 2005.
75. A. Yekadumow, *The political system of Belarus between 1990 and 1996*, [w:], W. Buhakau, *The political system of Belarus and the 2001presidential election*, Minsk 2001.
76. L. Zybikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.) *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*. Kraków 2010.

III. ARTYKUŁY W ZESZYTACH NAUKOWYCH

1. *Białoruś traci rabat na rosyjski gaz?* „Wiadomości OSW”, 01.12.2010.
2. Piotr Buras, Między europeizacją a Gazpromem. Niemcy, Rosja i bezpieczeństwo energetyczne, "Raport i analizy CSM", nr 7.
3. O. Doleśniak-Harczuk, *Naturalni sojusznicy*, „Nowe Państwo”, nr 12/2010.
4. Jerome D. Davies, *Blue Gold: The Political Economy of Natural Gas*, London 1984.

5. E. Eberhardt, *Rewolucja, której nie było. Bilans pięciolecia „pomarańczowej” Ukrainy*, Punkt Widzenia OSW, listopad 2009.
6. J. Gotkowska, Ł. Antas, *Niemcy wobec rosyjsko-ukraińskiego konfliktu gazowego*, „Publikacje OSW” 21.01.2009.
7. *Gaz płynie na Białoruś pomimo braku kontraktu z Gazpromem*, „Publikacje OSW”, 07.01.2009.
8. A. Górską, P. Wołowski, *Flota za gaz – Ukraina wiąże się z Rosją*, „Publikacje OSW”, 28.04.2018.
9. A. Górską, *Zmiany na ukraińskim rynku gazu*, „Publikacje OSW”, 21.07.2010.
10. M. Jaczewski, *Człowiek a energia*, „Energetyka”, 2006, nr. 4.
11. M. Kaczmarek, *Polityka zagraniczna w służbie modernizacji: stare wino w nowym bukłaku*, Komentarze OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2010-09-01/polityka-zagraniczna-w-sluzbie-modernizacji-stare-wino-w-nowym> 01.09.2010.
12. F. Kazin, *Globalna strategia Gazpromu a narodowe interesy Rosji*, Polski Przegląd Dyplomatyczny, nr 1/2006.
13. K. Kłysiński, *Aleksandra Łukaszenki gra w dwa ognie*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3-4/2010.
14. K. Kłysiński, A. Wierzbowska-Miazga, *Oferta Gazpromu dla Białorusi – modernizacja po rosyjsku?* „Publikacje OSW”, 28.12.2012.
15. K. Kłysiński, *Kronika i komentarze. Białoruś*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 5/2009.
16. K. Kłysiński, *Poker z Łukaszenką*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 1/2009.
17. K. Kłysiński, *Rosja - Białoruś: decydująca faza rozgrywki o aktywa w białoruskiej energetyce?* „Publikacje OSW”.
18. K. Kłysiński, W. Konończuk, *Rosja prowokuje konflikt gazowy z Białorusią* „Publikacje OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-06-23/rosja-prowokuje-konflikt-gazowy-z-bialorusia> 16.05.2017
19. W. Konończuk, S. Matuszak, S. Paszyc, *rosyjsko-ukraińskie porozumienie o gazociągu South Stream jako instrument presji na Ukrainę*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich. 2012.
20. W. Konończuk, S. Matuszak, E. Paszyc, *Ukraińskie zapowiedzi ograniczenia i dywersyfikacji dostaw gazu*, „Publikacje OSW” 25.03.2017.

21. *Korekta ukraińsko-rosyjskich porozumień gazowych na lata 2009-2017*, AnG, „Publikacje OSW”, 25.11.2009.
22. M. Kudelko, *Znaczenie analizy systemowej w prognozowaniu rozwoju systemów paliwowo-energetycznych*, „Polityka energetyczna”, Tom 8, Zeszyt specjalny, Instytut gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Kraków 2005.
23. A. Lukin, '*Russia's New Authoritarianism and the Post-Soviet Political Ideal*', Post-Soviet Affairs, Vol. 25, no. 1, January-March 2009.
24. A. Łoskot-Strachota, *Ekspansja Gazpromu w UE - kooperacja, czy dominacja*, „Publikacje OSW”, Warszawa 2009, http://www.osw.waw.pl/sites/default/GP_EU_10_09.pdf 14.11.2010.
25. A. Łoskot-Strachota, *Rosyjski gaz dla Europy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2006.
26. Kamil Łysiński, *Aleksandra Łukaszenki gra w dwa ognie*, "Nowa Europa Wschodnia", nr 3-4/2010.
27. S. Matuszak, A. Wierzbowska-Miazga, *Narasta rosyjsko-ukraiński spór gazowy*, „Publikacje OSW” 18.01.2018.
28. W. Pastuchow, '*Medvedev and Putin: dual thinking as an alternative to dual power: the afterword of a political cynic to the discussion on the liberal turning*', POLIS – Politicheskoe Issledovanie, 6, 2009
29. E. Paszyc, *Polityka energetyczna Rosji [w:] Kłopotliwe bogactwo – sytuacja i perspektywy sektorów ropy i gazu na obszarze byłego ZSRR*, red. A. Łoskot, „Prace OSW” 2003, nr 12, s. 18.
30. E. Paszyc, *Rosyjska energetyka w przededniu reformy*, "Prace OSW", 15.05.2002, s. 11-12, http://www.osw.waw.pl/sites/default/filer/PRACE_5.pdf 21.07.2010.
31. E. Paszyc, „*Tandem energetyczny*”: *Putin i Sieczin kontrolują rosyjską energetykę*, „Publikacje OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-06-20/tandem-energetyczny-putin-i-sieczin-kontroluja-rosyjska-energetyke> 22.11.2016
32. W. Paszyc, I. Wiśniewska (red.), *Gospodarka rosyjska pod rządami Putina. Czynniki wzrostu i hamulce rozwoju.*, Prace Ośrodka Studiów Wschodnich, Warszawa 2005.
33. K. Pełczyńska - Nałęcz, *Kondycja i perspektywy rosyjskiego sektora gazowego*, "Prace OSW", Warszawa 2001.

34. R. Pirog, *Russian Oil and Gas Challenges*, CRS Report for Congress, Federation of American Scientists, June 20, 2009.
35. P. Pogorzelski, *Janukowycz bierze wszystko*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 5/2010.
36. J. Rogoża, *W cieniu Putina. Prezydentura Dmitrija Miedwiediewa*, wyd. OSW, 11/2011.
37. J. Rogoża, *Władimir Putin obsadza rząd i Administrację Prezydenta*, Biuletyn OSW 51.
38. *The Russian-Ukrainian Gas Conflict*, "Russian Analytical Digest" 2009, nr 53.
39. A. Sarna, *Rosyjska ofensywa naftowo-gazowa z ukraińskimi wyborami w tle*, "Komentarze OSW", 28.08.2004.
40. A. Sarna, *Ukraińska gospodarka na progu recesji*, „Komentarze OSW”, 12.08.2017.
41. A. Szeptycki, *Stosunki handlowe między Federacją Rosyjską i Ukrainą*, „Materiały studialne PISM/PISM Research Papers”, nr 8, styczeń 2008.
42. *Ukraina: w drodze do konsorcjum gazowego?* AnG, „Publikacje OSW”, 20.10.2010.
43. *Ukraina: zapowiedź sprzedaży akcji Naftohazu smat*, „Publikacje OSW”.
44. M. Peter-Wirski, *Firmy silniejsze niż państwa*, strona internetowa miesięcznika Stosunki Międzynarodowe, <http://www.stosunki.pl/?q=content/firmy-silniejsze-ni%C5%BC-pa%C5%84stwa> dostęp w Internecie] 18,08,2011; 17:20.
45. I. Wiśniewska, *Kontrolowane otwarcie sektora energetycznego Rosji dla inwestorów zagranicznych*, Biuletyn OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-03-09/kontrolowane-otwarcie-sektora-energetycznego-rosji-na-inwestorow> 09.03.2011.
46. P. Żochowski, *Prezydent Miedwiediew potwierdza rolę resortów siłowych w zarządzaniu państwem*, Biuletyn Bezpieczeństwo i Obronność OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-09-29/prezydent-miedwiediew-utworzyl-komit-et-sledczy-federacji-rosyjskiej> 08.02.2010.

IV. ARTYKUŁY PRASOWE

1. *Białoruś w tarapatach*, „Gazeta Wyborcza”, 17.07.2008
2. *Białoruś znów ma długi u Gazpromu*, „Gazeta Wyborcza”, 0.06.2008.
3. P. Bożyk, *Widzieć w Rosji partnera*, "Przegląd", nr 43/2009.
4. I. Bremmer, S. Charap, *'The Siloviki in Putin's Russia: Who they are and what they want'*, Washington Quarterly, 30, 1, Winter 2006-2007, pp.83-92.
5. M. Czarkowski, *Fatamorgana gazowa*, "Przegląd", nr 46/2009.
6. A. Czerwiński, *Polityka ponad gospodarką*, "Przegląd Gazowniczy", nr 3/2005.
7. P. Cywiński, P. Białobok, *Zagazowani przez Rosję*, "Wprost", nr 46/2009.
8. J. Czawusau, *Białoruś: mniej kwaśna cytryna*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3-4/2009.
9. M. Deljagin, *'M. Deljagin's Monologues'*, Svobodnaya Pressa 18 October 2009.
10. A. Piński, *Gazoholicy*, "Wprost", nr 5/2001.
11. Michaił S. Gorbachow, *Selected Speeches and Articles*, Vol.2, Moscow, Politizdat, p.86; Pravda, 11 December 1984.
12. M. Honczar, *Gazowy blitzkrieg?*, "Wprost", nr 12/2006.
13. *Итоговая пресс-конференция с участием Председателя Совета директор и Председателя Правления ОАО «Газпром»* (25.06.2014), Strona Gazpromu, s. 3-4 <http://www.gazprom.ru/fZposts/43/839154/transcript-press-conference-10.pdf>, (10.01.2011)
14. P. Kościński, *Kreml łączy giganty*, "Rzeczpospolita", 15 września 2004, s. B1.
15. A. Krzemiński, *Pociąg do Moskwy*, "Polityka", nr 47/2008.
16. A. Kublik, *Białoruski monopolista gazowy przyłączony do Gazpromu*, „Gazeta Wyborcza”, 26.11.2006.
17. A. Kublik, *Europa otwiera się na Gazprom*, Gazeta Wyborcza, 17 listopada 2006.
18. A. Kublik, *Za króliki, drzewka i politykę*, "Gazeta Wyborcza", 30 stycznia 2004 r., s. 28.
19. A. Kublik, *Nord Stream już na dnie*, „Gazeta Wyborcza”, 06.05.2011
20. A. Kubik, *Zakręcony kurek*, "Gazeta Wyborcza", 24-25 stycznia 2004, s. 31.
21. A. Łakoma, *Gazowa burza w Sejmie*, "Rzeczpospolita", 21-22 lutego 2004, s. B1.

22. A. Mak, *Tani gaz za Sewastopol*, „Najwyższy czas!”, 18-19, 1-8 maja 2000.
23. A. Maruszczyk, *Kwestionariusz Maruszczyk - Cena za niepodległość (rozmowa z Bartłomiejem Sienkiewiczem)*, "Ozon", 5-11 stycznia 2006, s.8.
24. K. Marcinkiewicz, *Gazociąg carycy Katarzyny*, "Wprost", nr 38/2005.
25. W. Maszewski, *Mur Bałtycki rośnie błyskawicznie*, "Nasz Dziennik", 23.10.2010.
26. Dmitry Medvedev, *'Russia Forward!'*, Gazeta, 10 Września 2009.
27. M. Nowicki, *Euro idzie na przemiał*, "NewsweekPolska", 2011, nr. 10, s. 64-66.
28. M. Nowicki, *Razem na złe i gorsze*, "NewsweekPolska" 2011, nr.32, s. 52-54.
29. K. Pilawski, *Więcej gazu*, "Przegląd", nr 49/2010, <http://www.przegladytygodnik.pl/pl/artukul/wiecej-gazu>, 04.05.2011.
30. W. Radziwinowicz, *Po rury i kable*, "Gazeta Wyborcza", 24-25 stycznia 2004.
31. J. Rogoża, *Władzy raz zdobytej nie oddamy nigdy. Rosyjska elita władzy wobec sukcesji i kryzysu gospodarczego*, Punkt Widzenia 19, s. 9.
32. R. Rose, *'Is Russia becoming a normal society'*, Demokratizatsiya 16, 1, Winter 2008, pp.75-86.
33. *Rosja odcięła gaz Ukrainie*, MP PAP, „Dziennik” 01.01.2009.
34. *Rosja: Ukraina nie ma wstydu kradnąc gaz*, MP PAP „Dziennik” 02.01.2009.
35. *Rosja – Ukraina: Gazprom prosi Juszczenkę o mediacje*, Wprost nr 24/2008.
36. M. Rostowski, *'A Wedding with Two Generals'*, Moskovsky Komsomolets 29 May 2009.
37. M. Rybarczyk, M. Rębała, *Koniec ropy*, "NewsweekPolska", 2010, nr. 51, s. 68.
38. *Stawiają na eksport*, Gazeta Wyborcza", 21 marca 2003, s. 30.
39. M. Schwirtz, *Belarus Escalates Dispute With Russian's Over Gas*, „The New York Times”, 22.06.2010.
40. P. Skwieciński, A. Pisalnik, *Bliżej nowego ZSRR*, "Rzeczpospolita", 26-27.11.2011.
41. O. Sochar, J. Piński, *Gazowa matnia*, „Wprost” 21/2006.
42. G. Ślubowski, P. Pogorzelski, *Gazowanie Ukrainy*, "Wprost", nr 9/2008.
43. K. Trębski, J. Piński, *Gazostrojka*, "Wprost", nr 30/2005.
44. I. Trusewicz, *Związek na równi pochylej*, „Uważam Rze”, nr 4/2011.
45. *Ukraina przykręca kurek gazowy Europie*, PW, PAP, „Dziennik” 01.01.2009.
46. N. Wardul, *'Medvedev's Irritation, Putin's Silence. 2012 in Words and Tones of Voice'*, Moskovsky Komsomolets, 2.08.2010.

47. A. Wasilewski, *Gazociąg Bałtycki*, "Przegląd Gazowniczy", nr 3/2005.
48. J. Wilczak, *Piekielna Julia*, Polityka nr 33/2011.
49. M. Wojciechowski, *Rosyjski kij z rosyjską marchewką*, "Gazeta Wyborcza", 24-25 stycznia 2004, s. 6.
50. *Wojna o gaz: Ukraina ruszyła do ofensywy*, wmp, „Dziennik” 02.01.2009.
51. QUB, *Rosja idzie na Ukrainę*, "Gazeta Wyborcza", 5 grudnia 2003, s. 34.
52. QUB, *Kręcą przy kurkach*, "Gazeta Wyborcza", 21-22 lutego 2004, s. 32.

V. INTERNET

1. И. Анискевич, *Беларусь планирует*.
<https://www.belta.by/economics/view/belarus-planiruet-diversifitsirovat-postavschikov-prirodnogo-gaza-132172-2010> .24.06.2017.
2. К. Амелюпин, *Холодная война с газовым топливом*, ПноСМП.ги,
<http://inosmi.ru/belorussia/20100706/161098336.html> (30.07.2017)
3. П. Арабов, *Белоруссия жмет на газ*, „Известия”, 04.08.2008,
<http://www.izvestia.ru/economic/article3119094/>, (18.02.2017).
4. В. Агламишьян, *Раз будем „сіивать”*. „Известия”.
<http://www.izvestia.ru/economic/article3138322/> (02.11.2016)
5. В. Агламишьян, *Киев просит газовых льгот*, „Известия”,
<http://www.izvestia.ru/economic/article1339222/>, (06.12.2016)
6. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/12/12/2055_type82912type84779type127286_210539.shtml Dostęp 3.10.2010.
7. *Atak Korei Północnej na Południową: Będzie wojna?*, strona internetowa tygodnika NewsweekPolska, <http://swiat.newsweek.pl/atak-korei-polnocnej-na-poludniowa--bedzie-wojna-,68454,2,1.html> dostęp w Internecie: 18.08.2011; 16:28.
8. O. Auyezov, B. Bamlforth, P. Graff, *ANALYSIS-Russia gas deal halts market reform in Belarus*, portal reuters.com, 06.12.2011.
9. О. Бебявская, *Беларусь определилась с инвестором для поиска сланцевого газа* portal Tut.by, 06.06.2012, <http://news.tut.by/economics/293284.html>, (25.10.2014)

10. *Беларусь заключила концессионный договор с неизвестным инвестором на поиски сланцевого газа*, Portal Onliner.by, 04.09.2012, <http://dengi.onliner.by/2012/O9/04/investor>, (25.10.2015).
11. А. Бепеввееи, *Белорусский ежегодник*, s. 344-345, <https://belinstitute.com/ru/analyticscomments/belarusian-yearbook> 06.05.2017.
12. *Беларусь вывела „Газпром” на чистую воду-украинский политик*, Strona Belta.by, 25.06.2010, http://www.belta.by/ru/aUjiewspolitics/Belarus-vyvela-Gazprom-na-clipstujU-vodu—ukrainskij-politik_i_515974.html, (27.11.2018).
13. S. Bielkowski, *‘Perestroyka-2’*, Moskovsky Komsomolets 26 July 2010. <http://www.mk.ru/politics/article/2010/07/25/518804-perestroyka2-.html>.
14. S. Bielkowski dwa kolejne artykuły na temat pieriestrojki W Moskewskim Komsoolcu z 3 Sierpnia i 12 Sierpnia 2010. <http://www.mk.ru/politics/article/2010/08/02/520414-perestroyka2.html>.
<http://www.mk.ru/politics/article/2010/08/11/522498-perestroyka2.html>.
22.08.2016.
15. J. Bielecki, A. Ciechanowicz, *Kreml rozpoczął nową wojnę gazową*, <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/85369,kreml-rozpoczal-nowa-wojne-gazowa.html> 25.02.2016.
16. *Budzanowski: dodatkowy miliard za gaz po zmianie kontraktu przez PiS*, Portal Wyborcza.biz, 16.09.2011, <http://wyborcza.biz/biznes/2029020,100969,10301895.html> 27.09.2011.
17. М. Бигдаи, О. Богуцкий. И. Болотин, *Белорусский ежегодник...*, s. 99, <https://nmnby.eu/yearbook/2017/index.html> 22.06.2017..
18. R. Burda, *Bałtycki System Rurociągowy*, Strona Inżynieria.com, 28.05.2008, <http://inzynieria.com/paliwa/cat/1/art/10442>, 30.11.2010.
19. Celeste A. Wallander, *Economics and Security in Russia’s Foreign Policy and the Implications for Ukraine and Belarus*, [w:] R. Legvold, Celeste L. Wallander (ed.), *Swords and Sustenance: The Economics of Security in Belarus and Ukraine*, Cambridge 2004
20. M. Czarkowski, *Pieniądze, lęki i monopol*, <https://www.tygodnikprzeglad.pl/pieniazde-leki-monopol/> 27.07.2016.
21. *Partnerstwo Wschodnie i nowy impuls dla stosunków UE-Rosja*, S. Dębski, Artiom W. Malgin (red.), s.6., dostęp w internecie: http://www.pism.pl/zalaczniki/rus_eu-pol.pdf.

22. *"Destrukcyjja stosunków z Polską". Ujawniono nagranie Putina*, zew, PAP, Strona Wprost24, 13.11.2010, <http://www.wprost.pl/ar/217549/Destrukcyjja-stosunkow-z-Polska-Ujawniono-nagranie-Putina/> 13.11.2010.
23. *Dzień po incydencie koreańskim władze USA wysyłają lotniskowiec*, wydanie internetowe Gazety Wyborczej, http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80605,8710315,Dzien_po_incydencie_koreanskim_USA_wysylaja_lotniskowiec.html dostęp w Internecie: 18.08.2011;16:14,
24. N. Dzikija, *Zbliża się koniec potęgi Gazpromu. Kreml nie będzie więcej spełniał jego zachcianek*, http://forsal.pl/artykuly/471123,zbliza_sie_koniec_potegi_gazpromu_kreml_nie_będzie_wiecej_spełniał_jego_zachcianek.html [dostęp: 19.12.2010].
25. Interfax 8 Luty 2010; E. Sterling, *Russia's Future*, Nixon Centre (no date). W Centrum Nixona Yurgens mówił o możliwości, by przyszli przywódcy Putina stali się podobni do przywództwa Breżniewa w epoce stagnacji. <http://www.nixoncenter.org/index.cfm?action=showpage&page=Yurgens-3-2010> Dostęp 01.10.2015.
26. *EU - Russian Cooperation*, <http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline/project-significance/eu-russian-cooperation.html> [dostęp:15.03.2011];
27. *Exxon Valdez wciąż truje*, <http://wiadomosci.ekologia.pl/srodowisko/Exxon-Valdez-wciaz-truje,11756.html>, dostęp 24.08.2011; 19:54.
28. *Gazociąg Północny im. Janusza Steinhoffa*, Strona Jana Engelgarda, 05.11.2009, <http://engelgard.pl?p=266> , 30.11.2011.
29. *Gazowy straszak*, "Niezawisimaja Gazieta", 01.09.2006, <http://wiadomości.onet.pl/kiosk/swiat/gazowy-straszak,1,3332656,wiadomość.html> 27.07.2010.
30. *Gazprom stał się właścicielem połowy Bieltransgazu*, <https://www.wnp.pl/wiadomosci/gazprom-przejmuje-bialoruskie-gazociagi,12339.html> 28.07.2017
31. *„Газпром” вложит \$2 млрд в транзит топлива через Беларусь* <http://www.telegraf.com.ua/biznes/ekonomika/gazporom-vlozhit-2-mlrd-v-tranzit-topliva-cherez-belarusiyu.html> (19.12.2015)
32. *Gaz paralizujący* <http://wyborcza.pl/7,155290,23198390,rosyjski-gaz-paralizujacy.html> 12.01.2019.

33. A. Głąb, *Białoruś/Bieltransgaz uregulował dług wobec Gazpromu*, Portal Spraw Zagranicznych, 08.08.2007, <http://www.psz.pl/tekst-5561/Bialorus-Bieltransgaz-uregulowal-dlug-wobec-Gazpromu> 22.03.2011.
34. M. Głogowski, *Kijów – Moskwa – gaz* <https://www.tygodnikprzeglad.pl/kijow-moskwa-gaz/> 25.05.2017
35. *Granica koreańska niespokojna. Reżim Kima znów prowokuje*, strona internetowa tygodnika NewsweekPolska w wersji urządzeń mobilnych, <http://lajt.newsweek.pl/swiat,80677.html> dostęp w Internecie: 18.08.2011;16:30.
36. Julia M. Jaskólska, Piotr Jakucki, *Zabójcza doktryna Karaganowa*, "Bibuła", 27.09.2010, <http://www.bibula.com/?p=26859> 03.12.2010.
37. J. Junko *Ukraina rozliczyła się z Rosją za październikowe dostawy gazu*, PAP, portal Money.pl, http://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/arttykul/ukraina;rozliczyła;się;z;rosja;za;dostawy;gazu,140,0,554892.html (18.08.2018)
38. J. Junko, *Azarow chce zmiany umów gazowych z Rosją*, <https://finanse.wp.pl/azarow-chce-zmiany-umow-gazowych-z-rosja-6116819207652993a> Wirtualna Polska (16.06.2017)
39. *Juszczenko pogrązał Tymoszenko. Polecały jajka*. <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/juszczenko-pograzal-tymoszenko-polecialy-jajka/67jrc> 26.02.2014.
40. M. Kaliski, M. Szubski, *Umowa gazowa-fakty i mity*, "Rurociagi", nr 2/2010, http://www.rurociagi.com/spis_art/2010_2/pdf/ruociagi_60.pdf 24.05.2010.
41. K. Kłysiński, W. Konończuk, *Łukaszenka przed wyborem: reformy albo ustępstwa wobec Rosji*, "Komentarze OSW", 27.10.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2010-10-27/lukaszenka-przed-wyborem-reformy-lub-ustepstwa-wobec-rosji> 29.10.2010.
42. A. Kłysiński, M. Wierzbowska-Miazga, *Zmiany w białoruskich elitach politycznych, gospodarce i społeczeństwie. Pozory i rzeczywistość*, „Prace OSW 2009”, nr 30, Warszawa 2009. s. 5 <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2009-06-15/zmiany-w-bialoruskich-elitach-politycznych-gospodarce-i>. 29.08.2015.
43. W. Konończuk, *Konflikt energetyczny Białoruś-Rosja: gra nadal trwa*, Fundacja im. Stefana Batorego, Strona Kamunikat.org, Warszawa styczeń 2007, <http://kamunikat.org/alounaja.html?pubid=1795> 30.01.2011.

44. W. Konończuk, *Trudny "sojusznik", Białoruś w polityce Rosji*, Prace OSW, Warszawa, wrzesień 2008 r., s. 14. Dostępny również w wersji elektronicznej w internecie, pod adresem http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_28_0.pdf dostęp 03/12/2015, 17:40.
45. *Koszt budowy Gazociągu Północnego wzrasta do 12 mld dolarów*, <http://www.newsweek.pl/artykuly/sekcje/biznes/koszt-budowy-gazociagu-polnocnego-wzrasta-do-12-mld--dolarow,55325,1> [dostęp: 22.12.2010].
46. A. Kot, *Плановая закачка природного газа в хранилища выполнена в полном объеме - „Белтрансгаз”*, Strona Belta.by, 23.11.2017, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Planovaja-zakachka-prirodnogo-gaza-v-xranilischa-vypolnena-v-polnom-objeme-Beltransgaz_i_532626.html, (23.11.2017).
47. A. Kublik, *Aneks wisi nad głową*, "Rurociągi", nr 1/2013 na podst "Gazeta Wyborcza", 13.03.2003, http://www.rurociagi.com/spis_art/2003_1/prasa.html 09.04.2010.
48. A. Kublik, *Łupki, które wstrząsnęły światem*, Wyborcza.biz, 08.06.2010,
49. С. Кулягин, *Беларусь обладает серьезным потенциалом для развития возобновляемых источников энергии — эксперт*, Strona Belta.by, 28.09.2010, http://www.belta.by/ru/allnews/economics/Belarus-obladaet-serjeznym-potentsialom-dlja-razvitija-vozobnovljaemyx-istochnikov-energii—ekspert_i_525964.html, (24.11.2010).
50. М. Каццулани, *Газовая война, ИноСМИ.ру*, na podst „J1 Legno Storto”, 25.06.2011, <http://www.inosmi.ru/europe/20100625/160857280.html>, (02.01.2018).
51. R. Kefferpütz, *Kryzys gazowy w Europie*, strona Heinrich Böll Stiftung, <https://pl.boell.org/pl/2018/06/27/przyszlosc-gazu-w-europie-perspektywy-polski-i-niemiec> 26.07.2017.
52. K. Kwiatkowska, *Denerwują Rosję, bo są zbyt niezależni* <https://wiadomosci.wp.pl/denerwuja-rosje-bo-sa-zbyt-niezalezni-6082144936961153a> 19.01.2018
53. В. Лужнев, *Сланцевый газ в Беларуси будет искать западная компания*, Portal Onliner.by, 06.06.2012, <http://dengi.onliner.by/2012/06/06/gaz-4>, (25.10.2014).

54. Jerzy Malczyk, *Białoruś: Bieltransgaz wart nawet 4 mld dolarów*, dostęp w internecie,
<http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/bialorus;bieltransgaz;wart;nawet;4;mld;dolarow,136,0,205960.html> 03/12/2015, 18:19.
55. J. Malczyk, *Szczyt Rosja-UE. Kluczowa energetyka*, dostęp w internecie;
<http://news.money.pl/artykul/szczyt;rosja-ue;kluczowa;energetyka,66,0,452930.html>.
56. D. Malinowski, *Nasz malutki Kuwejt*, "Nowy Przemysł", 17.09.2010,
[http://biznes.onet.pl/nasz-malutki-kuwejt,18567,3690438,1,prasa-detat,](http://biznes.onet.pl/nasz-malutki-kuwejt,18567,3690438,1,prasa-detat,18.09.2010)
18.09.2010.
57. Cz. Makulski, *Nowy mur berliński*, Niezależna.pl, 21.02.2011,
<http://niezalezna.pl/6297-nowy-mur-berlinski> 23.03.2011.
58. *Декларация о дальнейшем единении России и Беларуси*, Сайт Предпринимательское право, 25.12.2008, http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocmnID_63456html,
(03.12.2011).
59. Dmitry Medvedev, *Gazeta*, 10 Września 2009.
http://www.gazeta.ru/comments/2009/09/10_a_3258568.shtml Dostęp 7.10.2010.
60. *Dmitry Medvedev meets the leaders of Duma factions* 10 August 2009
http://archive.kremlin.ru/appears/2009/08/10/1621_type63376_220700.shtml
07.11. 2014.
61. *Dmitrij Miedwiediew na międzynarodowej konferencji "Nowoczesne państwo i globalne bezpieczeństwo"*, Jarosław, 14 września 2009 roku
http://www.norway.mid.ru/news_fp/news_fp_139_eng.html Sesja plenarna Globalnego Forum Politycznego "Nowoczesne państwo: standardy demokracji i kryteria wydajności", 10 września 2010 roku, Jarosław
<http://eng.kremlin.ru/transcripts/928> . Dostęp 07.10.2010.
62. *Przemówienia wygłoszone na Drugim Ogólnorosyjskim Forum Obywatelskim 22 Stycznia 2008* http://www.medvedev2008.ru/english_2008_01_22.htm , The Association of Russian Lawyers 29 January 2008
http://www.medvedev2008.ru/english_2008_01_29.htm, The Krasnoyarsk Economic Forum 15 February 2008
http://www.medvedev2008.ru/english_2008_02_15.htm . Dostęp 4.10.2010.

63. Dmitrij Miedwiediew *Przesłanie państwa do Zgromadzenia Federalnego 5 listopada 2008 roku*, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/296> Dostęp 7.10.2010.
64. Dmitrij Miedwiediew, *'Russia Forward!'*, Gazeta, 10 Września 2009. http://www.gazeta.ru/comments/2009/09/10_a_3258568.shtml Accessed 7 October 2001.
65. Dmitrij Miedwiediew *State of the Nation Address to the Federal Assembly 12 November 2009* <http://eng.kremlin.ru/transcripts/297> 07.11. 2013.
66. Dmitrij Miedwiediew *Wystąpienie do Rady Państwa w sprawie systemu politycznego z 22 stycznia 2010 roku* http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2010/01/22/2000_type82913_223914.shtml . Dostęp 7.10.2010.
67. http://media.kremlin.ru/2009_10_11_01e_01.wmv Dostęp 7.10.2009.
68. В. Матвеев, *Мартынов заявляет о стремлении, Беларуси и ЕС улучшить двусторонние отношения*, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Martynov_zajavljaet_o_stremlenii_Belarusi_i_ES_uluchshit_dvustronnie_otnoshenija_i_530010.html (12.12.2018)
69. A. Metral, *The hidden victims of the new gas deal* dostęp w internecie <http://www.france24.com/en/20090121-hiden-victims-new-gas-deal-naftogaz-gazprom-russia-ukraine-RosUkrEnergo.htm> (09.08.2018)
70. Р. Нацки, *Беларусь и Польша ведут переговоры по соединению газовых сетей* , http://www.belta.by/ru/all_news/politics/i_509634.html (05.11.2018)
71. Е. Никонова, *Трубная тема*, „Известия”, <http://www.izvestia.ru/economic/article1339770/> (11.12.2014)
72. Gerard F. Neuwied, *Na jak długo starczy zasobów?* Biuletyn Górniczy, wyd. Górnicza Izba Przemysłowo-Handlowa, nr.1-2 (67-68), styczeń-luty 2001, http://www.gifh.com.pl/bg/2001_1-2/najakdlugo.html dostęp w Internecie: 25.08.2011; 13:08.
73. *Nord Stream Phase II Financing Update: Commitment Letters have been signed*, [http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/nord-stream-phase-ii-financing-update-commitment-letters-have-been-signed.html?tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=9db388a271](http://www.nord-stream.com/en/press0/press-releases/press-release/article/nord-stream-phase-ii-financing-update-commitment-letters-have-been-signed.html?tx_ttnews[backPid]=1&cHash=9db388a271) [dostęp: 20.12.2010].
74. M. Nowicki, *Rosja zaanektuje Białoruś i kraje bałtyckie*, Dziennik.pl, 04.10.2008, <http://wiadomości.dziennik.pl/opinie/artykuly/80793,rosja-zaanektuje-bialorus-i-kraje-baltyckie.html> 31.10.2010.

75. *Nord Stream negocjuje z polskimi portami*, "Publikacje OSW", 26.01.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2011-01-26/nord-stream-negocjuje-z-polskimi-portami> 12.04.2011.
76. www.nord-stream.com/press-info/press-releases/nord-stream-pipeline-inaugurated-major-milestone-foreuropean-energy-security-388/ dostęp 11.5.2016, 20:27.
77. Л. Крапивина, *Беларусь в перспективе планирует довести диверсификационные поставки нефти до 10 млн.т в год*, Strona Belta.by, 13.10.2010, http://www.belta.by/ru/aU_news/economics/Belarus-v-perspektive-planiniet-dovesti-diversifikatsioiinye-postavki-nefti-do-10-mlnt-v-god_i_527608.html, (22.11.2018).2.
78. P. Kuspys, *Szczyt UE –Ukraina: taktyczna przerwa czy strategiczna porażka?* Portal Geopolityka.org <http://geopolityka.org/komentarze/piotr-kuspys-szczyt-ue-ukraina-taktyczna-przerwa-czy-strategiczna-porazka> (18.05.2017).
79. Т. Маненок, *Газовые альтернативы для Литвы и Беларуси*, ИноСМИ.ш, na podst Delfi.lt, 07.07.2010, <http://www.inosmi.ru/belorussia/20100707/161122480.litml>, (30.12.2017).
80. *Największa katastrofa w historii*, http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,8207442,666_tys__ton_ropy__Najwieksza_katastrofa_w_historii.html dostęp 24.08.2011; 19:25.
81. E. Paszyc, *Nord Stream i South Stream nie rozwiążą problemów Gazpromu*, "Komentarze OSW" 2010, nr 35, s. 1-8. Zob. także: <http://www.gasunie.nl>, www.nord-stream.com.
82. *Praca doktorska Putina plagiatem*, http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Praca-doktorska-Putina-plagiatem,wid,8242531,wiadomosc.html?ticaid=1160ac&_tictsn=3, 01/12/2015, 19:40. Dostęp w internecie, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,3237122.html>, 01/12/2015, 19:41.
83. K. Pilawski, *Więcej gazu* "Przegląd", nr 49/2010, <http://www.przegladytygodnik.pl/pl/artukul/wiecej-gazu> 04.05.2011.
84. *Поставка природного газа белорусским потребителям*, Strona Bieltransgazu, http://www.btg.by/supply_gas.html, (27.12.2014).

85. С. Пономарева, *В Беларуси будут добывать газ?*, „Бизнес лидер”, 11.10.2016, <http://www.profi-forex.by/news/entry5000015624.html>, (14.12.2016).
86. *Проект основных положений Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2011-2015 годы*, Strona Belta.by, 11.11.2016, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Proekt-osnovnyx-polozhemj-Programmy-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitija-Respubliki-Belarus-na-2011-2015gody_i_531148.html, (23.11.2016)
87. Э. Пивовар, *Россия в случае необходимости готова оказать Беларуси господдержку в вопросах поставок газа — Путин*, Strona Belta.by, 20.01.2011, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Rossija-v-sluchae-neobxodimosti-gotova-okazat-Belarusi-gospodderzhku-v-voprosax-postavok-gaza---Putin_i_539924.html, (21.03.2017).
88. Э. Пивовар, *Семашко обсудил с руководством "Газпрома" вопросы поставок газа в Беларусь*, Strona Belta.by, 15.02.2011, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Semashko-obsudil-s-rukovodstvom-Gazproma-voprosy-postavok-gaza-v-Belarus_i_542788.html, (21.03.2018).
89. *Позиция белорусской стороны на переговорах по Таможенному союзу остается неизменной*, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Pozitsija-beloruskoj-strony-na-peregovorax-po-Tamozhennomu-sojuzu-ostaetsja-neizmennos_i_516962.html (05.06.2015)
90. Portal Węglowodory.pl, *Połączenie Gazpromu i Naftohazu*, <http://weglowodory.pl/gazprom-walczy-o-wiarygodnosc/> (02.05.2013).
91. *Powiew niebezpiecznego i niestabilnego nowego świata, lidera „The Independent”*, 3 stycznia 2006 roku Na próbkę ogólnoeuropejskiego komentarza prasowego patrz: *Prasa dreszczowa z gazowych nieszczęść*, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/4578000.stm>, January 3, 2006.
92. S. Raabe, *Spór o gazociąg przez Bałtyk. Zagrożenie, czy konieczna poprawa bezpieczeństwa energetycznego?*, "Raporty Fundacji Konrada Adenauera", nr 14 z 2009 r., http://www.kas.de/wf/doc/kas_18262-1522-8-30.pdf?091130145447 02.02.2011.

93. Д. Г. Смит. *От каждого газового спора страдать будут русские*, ИноСМИД \ „Der Spiegel”, 24.06.2010, <http://www.inosmi.ru/europe/20100624/160822272.Iilffli> (02.01.2011).
94. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Республики Беларусь о расширении сотрудничества в валовой отрасли, а именно Мкд России*, http://www.mid.ru/BDOMOP/spd_md.nsf/060F6D1A3A062EF4444257AA900292DCF, (12.12.2016)
95. М. Синкевич, *Цена на газ для ИП и юрлиц увеличена в Беларуси на 13,2%*, Strona Belta.by, 11.08.2010, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Tsenana-gaz-dlja-IP-i-jurlits-uvelichena-v-Belarusi-na-132_i_520952.html, (24.11.2018).
96. G. Ślubowski, *Na Białorusi bez zmian* <https://www.wprost.pl/tygodnik/187630/Na-Bialorusi-bez-zmian.html> 19.06.2016.
97. *Россия заняла мерзкую позицию по отношению к Беларуси — Мусиенко*, Strona Belta.by, 21.06.2010, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Rossija-zanjala-merzkuju-pozitsiju-po-otnosheniju-k-Belarusi—Musienko_i_515430.html, (25.11.2018).
98. *Россия собирается закрутить Беларусь газ*, „Украинская правда”. 17.06.2010, [hnp www.pravda.com.ua/rus/news/2010/06/17/5150690/](http://hnp.pravda.com.ua/rus/news/2010/06/17/5150690/), (07.10.2018).
99. *Россияне заинтересованы в том, чтобы помочь Беларуси - тележуртЛ Млечин*, Strona Belta.by, 22.06.2010, <http://www.belta.by/ru/aUjiew/politics/Rossijaie-zainteresovany-v-tom-ctoby-pomoch-Belarusi—telezhumahst-Mlechinj515664.html>, (26.11.2018).
100. R. Rosicki, *Polska, Rosja i Niemcy a bezpieczeństwo energetyczne (aspekty polityczne)*, w: B. Koszel (red.), *Polacy i Niemcy w XXI wieku. Nowe oblicza partnerstwa?*, Poznań 2007, Wydawn. Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza
101. *Rosną koszty budowy Gazociągu Północnego*, <http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/1,33181,4825731.Html> [dostęp: 29.01.2009].

102. *Russland-Analyse* , nr. 139, 22.06.2007, dostęp w internecie, <http://www.laender-analysen.de/russland/pdf/Russlandanalysen139.pdf>
103. P. Seklecki, *Dialog energetyczny Unia Europejska-Rosja*, dostęp w internecie; <http://www.cire.pl/publikacje/dialoguero.pdf>.
104. A. Sarna, *Sektor naftowo-gazowy w „krajach tranzytowych” byłego ZSRR. Polityka energetyczna państw regionu*, [w]: *Kłopotliwe bogactwo – sytuacja i perspektywy sektorów ropy i gazu na obszarze byłego ZSRR*, Raport OSW, styczeń 2007, s. 34-35.
105. *Сенаторы Совета Республики приняли законопроект о возобновляемых источниках энергии*, Strona Belta.by, 10.12.2017, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Senatory-Soveta-Respubliki-prinjali-zakonoproekt-o-vozobnovljaemyx-istochnikax-energii_i_535060.mtlh, (13.12.2017).
106. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о поставке российского природного газа в Республику Беларусь и создании системы транзитных газопроводов на территории Республики Беларусь* Прессовой Департамент МИД России, 05.01.1994, http://www.mid.ru/BDOMP/spd_dnsf/0/D2B56913588B8B2D44257AA900294C1A, (07.11.2012).
107. M. Степовик *Минск: „Газпром ” мало заплатил за транзит газа*. Strona Deutsche Welle, 24.06.2010. <http://www.dw-world.de/dw/article/O..5729576,OOJitmL> (07.10.2018).
108. Strona internetowa koncernu BP, <http://www.bp.com/sectiongenericarticle800.do?categoryId=9037157&contentId=7068604> dostęp w Internecie: 25.08.2011; 16:56.
109. Strona internetowa Newsweek.pl, *Tajemnicze zabójstwa na Ukrainie. Kto pozbywa się niewygodnych świadków?* <https://www.newsweek.pl/swiat/zabojstwa-na-ukrainie-kto-pozbywa-sie-niewygodnych-swiadkow/sc86vqp> (08.08.2017)
110. Strona internetowa Newsweek.pl, *Seria morderstw na Ukrainie. Czy stoi za nimi oligarcha Achmetow?* <https://www.newsweek.pl/swiat/seria-morderstw-na-ukrainie-czy-stoi-za-nimi-oligarcha-achmetow/4tq9wgb> (09.03.2018)

111. Suworow: *Moskwa bała się polskiego gazu*, wprost.pl, <https://www.wprost.pl/227193/suworow-moskwa-bala-sie-polskiego-gazu.html> 22.03.2015.
112. <http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/treisman/Papers/siloct06.pdf> . 07.11.2015.
113. A. Toś, *Polityczne stosunku polsko-ukraińskie w ostatniej dekadzie XX wieku*, Portal Sprawy Zagraniczne, <http://www.psz.pl/117-polityka/arkadiusz-tos-polityczne-stosunki-polsko-ukrainskie-w-ostatniej-dekadzie-xx-w> 29.08.2017.
114. J. Ogrodniczak, B. Surowski, M. Surowski, *Bezpieczeństwo energetyczne Polski, Konferencja Naukowa Studentów Politechniki Wrocławskiej*, 14.12.2004, <http://www.kns.b2me.pl/art-bezpieczenstwo-energetyczne-polski,22,2.html> 20.12.2011.
115. *Цены на газ природный в Беларуси с 1 января для юрлиц и ИП увеличены на 11,9%*, Strona Belta.by, 03.01.2011, http://www.belta.by/ru/aU_news/economics/Tseny-na-gaz-prirodnyj-v-Belarusi-s-l-janvaija-dlja-jurlits-i-IP-uvelicheny-na-119_i_538184Jitml, (21.03.2018).
116. *Указ Президента Республики Беларусь, № 44, 28 января 2008 г., Национальный центр правовой информации Республики Беларусь*, <http://www.pravo.by/main,asps?guid=3871&p0=p30800044&p2={NRPA}>, (29.10.2015).
117. *Umowa gazowa Rosja - Białoruś: boa dał zniżkę królikowe*, Portal Forsal.pl, 26.11.2011, http://forsal.pl/artykuly/569956,umowa_gazowa_rosja_bialorus_boa_dal_znizke_krolikowi.html 27.11.2011.
118. *Umowa z Rosją coraz bliżej*, Portal Węglowodory.pl, 20.10.2010, <http://weglowodory.pl/umowa-zrosja-coraz-blizej/>, 19.08.2011.
119. *US Energy Information Administration*, <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=BO&trk=m>, <https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=BLR> (15.12.2015)
120. *Uwagi na inauguracyjnym śniadaniu dziennikarzy stowarzyszenia Departamentu Stanu w Waszyngtonie, January 5, 2006*, <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/58725.htm>

121. *Украина предлагает России слияние Сизовых комкзып*
<http://www.inosmi.ru/ukraine/20100506/159759237html> (04.01.2017)
122. Е. Арсютин, *Сектор нефтегаза*, „Известия”, 08.06.2010,
<http://www.izvestia.ru/economic/article3142681> (11.06.2016) 1284
123. В. Васильков, *Посол России не видит стоящей альтернативы кандидатуре Александра Лукашенко на президентских выборах*, Strona Belta.by, 11.06.2010, http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Posol-Rossii-ne-vidit-stojaschej-alternativy-kandidature-Aleksandra-Lukashenko-na-prezidentskix-vyborax_i_514492.html, (25.11.2018).
124. P. Woźniak, Jerzy M. Nowakowski, G. Sadowski, *Gazowe okrażenie Polski*, <https://www.wprost.pl/78242/Gazowe-okrazenie-Polski> 05.03.2018.
125. P. Wróbel, *Wpływ Rosji na bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, portal PSZ.pl 22.12.2008, <http://www.psz.pl/tekst-15734/Pawel-Wrobel-Wplyw-Rosji-na-wspolczesne-bezpieczenstwo-energetyczne-Unii-Europejskiej/Str-8> 08.12.2010.
126. *Wyciek ropy w Zatoce Meksykańskiej spowoduje większe szkody niż katastrofa tankowca Exxon Valdez*
http://forsal.pl/artykuly/418052,wyciek_ropy_w_zatoce_meksykanskiej_spowoduje_wieksze_szkody_niz_katastrofa_tankowca_exxon_valdez.html ,24.08.2011; 19:58.
127. Nokołaj I. Zachmatow, Mykoła W. Kostomarow, W. I. Kochanowski, *Eksport gazu z Rosji*, "Rurociagi", 27-28.03.2001,
http://www.rurociagi.com/spis_art/2001_4/eksport_gazu_z_rosji.html
07.04.2010.
128. K. Yafimava, J. Stern, *The 2007 Russia-Belarus gas agreement*, Oxford Energy Comment, online January 2007
http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0107-3.pdf.
129. <http://www2.pravda.com.ua/ru/news/2006/1/5/36448.htm>.
130. www.gazprom.com
131. Е. Шишкунова, *Если бы не наш газ...*, „Известия”, 16.09.2008,
<http://www.izvestia.ru/economic/article3120545/>, (27.01.2017).
132. С. Жбанов, *Ноу-хау' газовой независимости*, ИшоСМІЇу, на podst. „БелГазета”, 28.04.2015,
<http://www.inosmi.ru/belorussia/20100428/159606960html> (04.01.2015).

133. В Беларусь расширена зона поисков сланцевого газа,,
<http://www.news.tut.by/economics/299297.htm>, (06.08.1012)

VI. VARIA

1. A. Barcewicz, *Czy Rosja wybawi Białoruś od Łukaszenki?*
2. А. Белеввеец и др., *Белорусский ежегодник...*,
3. *Białoruś: Łukaszenka straszy Moskwę*
4. Channel One TV 2 March 2008. From BBCM.
5. Channel One TV, 11 October 2009.
6. Echo Moskwy, 14 May 2008. From BBCM.
7. Gazprom i Turkmenistan informują o warunkach turkmeńskiego zaopatrzenia w gaz w 2006 r., Gazprom Press Release, 29 grudnia 2006 r.
8. 'Gazprom ma zmniejszyć dostawy na Białoruś', BBC News, 1 Aug. 2007.
9. Gazprom nalega na cenę eksportową za zaginiony gaz, Interfax Oil and Gas Report, June 9-15, 2005, pp. 8-9.
10. Gazprom poinformował, że Ukraina zabrała 104,8 miliona metrów sześciennych (mmcm) z europejskich dostaw 1-2 stycznia i 118,7 mmcm 2-3 stycznia. RIA Novosti, January 3, 2006.
11. 'Gazprom says will not wait 2 weeks for Minsk to pay off gas debt' (in Russian), RIA Novosti, 21 June 2010.
12. Р. Павленко, *Первородство за газовую уху, ИноСМИ.гу, на подст. „Укрзінський ень”*,
13. N. Grib and O. Mordushenko, 'Price and piece' (in Russian), Kommersant, 26 June 2010.
14. М. Капцулани, *Газовая война, ИноСМИ.гу*,
15. "Go Russia", listopad 2009.
16. Interfax, 18 Wrzsień 2010. From BBCM.
17. ITAR-TASS, 30 October 2007. From BBCM.
18. ITAR-TASS 27 May 2009. From BBCM.
19. ITAR-TASS 2 October 2009. From BBCM.
20. ITAR-TASS 2 August 2010. From BBCM.

21. ITAR-TASS 14 September 2010. From BBCM.
22. М. Гончар, *Олигархономика Украины...*
23. Irina Reznik and Alexander Bekker, *Voina ne ukoncheno*, Vedmosti, January 13, 2006.
24. 'Igor Sechin did not support the idea of buying a controlling stake in Beltransgaz' (in Russian), Kommersant
25. 'It is possible to cooperate with Belarus once the debt is cleared' (in Russian), RIA Novosti, 28 May 2010.
26. Газпром поможет Украине добыть её метан, http://www.memoid.ru/node/Polemina_o_prspetivah_ispolzovaniya_slan_seogo_gaza (30.11.2017)
27. Jeremy Page, Na miejscu: czy Ukraina kradnie gaz? Times Online, January 3, 2006, <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,13509-1968795,00.html>.
28. Juszczenko mówi, że Gazprom przyjmuje "nieodpowiedzialne podejście" do wyceny, Raport naftowy i gazowy Interfax, 15-21 grudnia, 2005, pp. 5-6.
29. Komunikat prasowy Gazpromu z 2 lipca 2010 r.
30. Konsorcjum gazowe może zostać zlikwidowane, Interfax Oil and Gas Report, June 2-8, 2005, pp. 8-9.
31. А. Кот, *Плановая закачка*
32. Никитенко, *Человеческий потенциал Республики Беларусь*, Минск 2009.
33. 'Lukashenko announced the condition of selling a controlling stake in Beltransgaz' (in Russian), Vzgliad, 27 May 2010.
34. Merkel opracuje strategię energetyczną dla Niemiec, Financial Times, January 7-8, 2006.
35. Miesięcznik Energetyki Środkowej Azji, kwiecień 2005 r., S. 8.
36. A. Olejnik , ' "Studies" : "The ABC's of Power: The Common Language of Medvedev and Putin', Vedmosti, 22 July 2010.
37. Prezydent Juszczenko zakwestionował, czy ta decyzja parlamentu była konstytucyjna. W połowie stycznia pro-rosyjskie partie wydawały się być dobrze osadzone w sondażach, Tom Warner, przywódca Ukrainy, chce odzyskać swoją władzę, Financial Times, 12 stycznia 2006 roku.
38. Ren TV, 29 March 2005. From BBCM.
39. A. Rybczyński, *Biznesmeni w pagonach. Ekspansja ekonomiczna Rosji w Polsce*, "Nowe Państwo", nr 12/2010.

40. S. Rychlicki, J. Siemek, *Skąd wziąć ten gaz?*, "Przegląd Gazowniczy", nr 2/2006.
41. RIA Novosti 27 February 2008; Vesti TV 27 February 2008. From BBC Monitoring (BBCM).
42. Rossiya TV, 28 Grudnia 2009. From BBCM.
43. Rossiya 24, 22 Stycznia 2010. From BBCM.
44. Russia-Belarus gas dispute', Russia and CIS oil and gas weekly, Interfax, June 17-23.
45. 'Russian delegation is expected in Minsk' (in Russian), Vzgliad, 26 June 2010.
46. Sechin - the issue of Belarusian gas debt could only be solved by payment' (in Russian), www.tut.by, 11 June 2008.
47. В. Сехович, *Газовая отрасль*
48. 'Supplies of Russian gas to Lithuania and east Germany have decreased' (in Russian), RIA Novosti, 22 June 2010.
49. 'The fuel of friendship' (in Russian), Vzgliad, 16 Mar. 2010.
50. 'The size of supplies reduction introduced by Gazprom is unfounded' (in Russian), Belta, 21 June 2010.
51. Е. Арсюхин, *Украинская формула газа*
52. К. Шуллер, *Москва хотим*
53. А. Севиных, Е. Арсюхин, *Кмо осмался*
54. Янукович; *Газовые контракты с Россией*
55. Э. Реттман, *Евросоюз не*
56. Р. Будро, А. Торелло, *Киев хододно*
57. К. Шуллер, *Москва хотим*
58. В. Ивахненко, И. Трефилов, *Газовая*
59. Е. Арсюхин, *Украинская формула*
60. UE, aby pomóc rozwiązać problem gazu między Ukrainą a Rosją, Raport naftowy i gazowy Interfax, 1-7 grudnia 2005 r, pp. 6-7.
61. Українська фірма газownicza ostrzega Rosję przed niskimi dostawami gazu, BBC Monitoring Service, July 1, 2005
62. Ukraina Oferty transportu irańskiego gazu do Europy, Gas Matters Today, July 14, 2005; Iran planuje eksport gazu do Europy przez Ukrainę, Reuters, July 26, 2005.

63. Ukraina, Rosja rozliczyć gotówkę za ukraiński tranzyt gazu, Interfax Oil and Gas Report, August 4-10, 2005, pp. 28-9.
64. Ukraina, Turkmenistan uzgadnia warunki dostaw gazu na rok 2006, Interfax Oil and Gas Report, December 22-28, 2005, p.32.
65. Ukraina ściśnięta przez ambicje Rosji i turkmeńskiego gazu, Gas Matters, październik 2005, s. 18-21.
66. Uztransgaz twierdzi, że cena gazu eksportowego podniosła się na tle światowych trendów, Turkmenistan podnosi cenę gazu ziemnego do 60 USD za 1000 CU. M, Raport naftowy i gazowy Interfax, 27 października - 2 listopada 2005 r., Str. 48 i 17-23 listopada 2005 r., S. 46.
67. Vesti TV, 14 February 2008. From BBCM.
68. Vesti TV, 8 April 2009. F
69. 'Without looking at the contract' (in Russian), Vzgliad, 20 May 2010.
70. Włochy straciły 32 mln m³ gazu w sporze między Rosją a Ukrainą, RIA Novosti, January 3, 2006.
71. Wywiad ze Steffenem Kretz'em, Głównym Redaktorem Naczelnym i Prowadzącym wiadomości telewizyjne i program spraw publicystycznych 22 Kwietnia 2010. From BBCM.